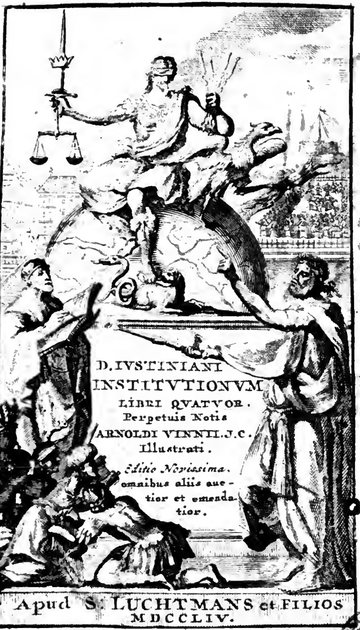

D. IUSTINIANI
INSTITUTIONUM
LIBRI QUATUOR.
Perpetuis Notis
ARNOLDI VINNII. J.C.
Illustrati.
Editio Novissima,
omnibus aliis auc-
tior et emenda-
tior.
Apud S. LUCHTMANS et FILIOS
MDCCLIV.

D. JUSTINIANI
Sacratissimi Principis,

INSTITUTIONUM,

SIVE

ELEMENTORUM,

LIBRI QUATUOR,

Notis perpetuis multo, quam hucusque, diligentius illustrati,

Cura & studio

ARNOLDI VINNII J.C.

Editio novissima prioribus emendatior, & Progressu Juris Civilis Romani, Fragmentis XII. *Tabularum & Rerum Nominumque Indice auctior.*

LUGDUNI BATAVORUM,
Apud SAMUELEM LUCHTMANS, ET FILIOS.
MDCCLIII.

NOBILISSIMIS ATQUE ORNATISSIMIS

Adolescentibus

CONSTANTINO ET CHRISTIANO HUGENIIS,

Fratribus germanis, *Magni illius* CONSTANTINI, *Toparchæ Zulichemii*, *&c. Filiis*,

ARNOLDUS VINNIUS S. P. D.

ETsi justi multorum extant in libros Institutionum Juris Commentarii: pauci tamen sunt, Nobilissimi & Præstantissimi Adolescentes, qui Notis brevioribus eos illustrarunt: nemo, qui ita, ut alia luce non indigeant. Equidem non eo inficias, Jacobum Cujacium, virum juris scientia clarissimum, tantum in hoc genere præstitisse, ut jure meritoque primas ei deferant omnes eruditi; adeo omnia sunt solida ac consummata. Utique tamen fatendum est, Cujacium plerisque in locis subobscurum esse scilicet lucem eripiente, atque oculatissimos quoque interdum fallente præciso illo sermonis genere, quo vir summus utitur, præsertim in notis posterioribus, quamquam in Cujacio virtutis id obtinet locum. Adhæc nihil ille, quod non ex abdita Jurisprudentia penu promptum; & in quo non etiam doctiores hærere soleant: quippe cui, dum ex sua potius facultate, quam ex

vero rem æstimat, cetera omnia tam plana ac facilia visa, ut interpretem minime desiderent. De eo sane nemo nunc queri potest, quod legum capita adferre Cujacius supersederit, postquam quod hic deest expositioni Cujacianæ, suppletum cura clarissimi viri Caroli Annibalis Fabroti. In manibus omnium versantur notæ Joannis Crispini, à Julio Pacio editæ & auctæ, sane quidem non inelegantes; sed in quibus hoc culpatur, quod plurima alieno loco temere posita sint, quædam etiam ad rem, de qua agitur, minus accommodata, ut in notis istis colligendis, atque ex variis auctoribus describendis, vix vanno aut cribro usi videantur: quod vitium est plerisque notarum scriptoribus familiare. Cui & hoc accedit, quod exemplaria omnia (quotquot quidem mihi videre contigit) scateant innumeris iisque gravissimis librariorum mendis, raroque in his auctor aut locus recte citatus reperiatur. Qua quidem de re sæpe audivi doctissimorum hominum querimonias; optantium, ut huic incommodo aliquando occurreretur: & profecto non sine causa. Recte enim illi meo judicio sentiunt, qui nihil æque ad promovenda juventutis studia necessarium esse ducunt, quam ut libellus Institutionum, qui nunquam de manu deponendus est futuro Jurisconsulto, notis cum accuratis & claris, tum paulo quoque uberioribus, quam sunt illæ vulgares, illuminetur, ac tale quid conficiatur, quod & vicem commentarii exhibere possit, & ea forma excudi edique, ut quo cuique commo-

modum ſit, facile circumferri, atque in ſinu geſtari queat. Sed & magni viri auctores mihi atque hortatores fuere, ut ipſe hanc operam ſuſciperem. Deterrebat me primo rei difficultas: quippe qui ſciebam facilius eſſe, commentaria ſcribere, quam notas. In notis, quæ omnibus placeant, utendum docta brevitate, & verbis minime trivialibus. Poſtremo, difficile eſſe, brevem eſſe ſimul & planum. Ceterum pro ingenii mei facilitate tandem perſuaderi me paſſus ſum, & quid in hoc genere præſtare poſſem, tentavi. Quid præſtiterim, alii judicent. Poëtas imitatus ſum, qui & prodeſſe volunt, & delectare. Affirmare autem poſſum, Nobiliſſimi Adoleſcentes, me veſtra in primis contemplatione acceſſiſſe ad haſce curas, eaſque in lucem emiſiſſe, ut quos Patris ſolicitudo tam arcte mihi commendaverat, eorum commodo non voce modo, verum etiam ſcripto aliquo juvarem. Idque eo feci lubentius, quoniam omnia magna & præclara à vobis expectare jubemur. Etenim ſi ex ſtudiis hujus ætatis veſtræ, tanquam ex herbis, quantæ fruges induſtriæ futuræ ſint, recte conjicimus, nemini, cum ad juſtam ætatem perveneritis, ingenio aut eruditione conceſſuri eſtis. Vobis itaque, Præſtantiſſimi Juvenes, hoc lucubrationum noſtrarum opuſculum mittimus, ut extet apud vos argumentum ſingularis noſtræ erga vos voluntatis & ſtudii. Leve quidem munus eſt, quod offero: ſed tamen literarium; pene ſcripſeram literatum: ſed non ante id dicam, quam incomparabili

Viro Parenti veſtro placere intellexero. Quale vero aut quantulumcumque eſt, ſi ab animo offerentis æſtimabitur, audeo mihi de mutua veſtra benevolentia omnia prolixe polliceri. Bene valete. Deus Opt. Max. ſtudia veſtra proſperet, vosque incolumes diu ſervet Patriæque Patrique. Lugd. Batav. poſtridie Idus Decembris. cIↃ IↃCCXLV.

CICERO I. DE ORATORE.

Sive quem iſta præpotens & glorioſa philoſophia delectat (dicam audacius) hoſce habet fontes omnium diſputationum ſuarum, qui Jure civili & legibus continentur. Ex his enim & dignitatem maxime expetendam videmus, cum verus, juſtus, atque honeſtus labor honoribus, præmiis atque ſplendore decoratur: vitia autem hominum, atque fraudes damnis, ignominiis, vinculis, verberibus, exſiliis, morte multantur: & docemur non infinitis, concertationumque plenis diſputationibus, ſed auctoritate nutuque legum domitas habere libidines, coërcere omnes cupiditates, noſtra tueri, ab alienis mentes, oculos, manus abſtinere.

Am-

Amplissimo, Spectatissimo Viro,

D. ARNOLDO VINNIO,

JCto, Amico summo.

Rogatu tuo legi & relegi attentius præcipuam Notarum, quas in Institutiones Juris concinnasti, partem. Meum nunc flagitas judicium? Equidem ut te amicum integerrimum, sic & lucubrationes tuas luculentissimas animitus exosculor, istud tuum cum primis admiratus artificium, quod tanto verborum compendio, tantam rerum opulentiam, tanta perspicuitate pariter atque dexteritate dedit expositam, ut vel unica sæpe periodus & innumeris occurrat dubiis, & abstrusa prisci & antiquati abdita referet, & infinitas æqui depromat rationes. Sic profecto omne tulisti punctum, ut, quod olim de Papiniano decantatum, non minus tibi merito tribuerim, quando nec addi scriptis nec demi verbulum citra sensus luxationem atque dispendium posse censetur. Superioris sæculi ingeniosissimus pariter ac facundissimus Sacræ Institutionis Scriptor stupendo equidem artificio neminem non a scribendo deterruisse dicebatur. Dissimulent sane, quid volent, indignabundi; mihi equidem (ingenue fateor) in id argumenti genus nonnibil intento, quin & jam meditabundo ac pene scripturienti calamum excussisti, ne qua post Homerum Illiada, pro applausu cachinnum. Tantum vero nunc abest, ut tibi dicam scripserim, quod immensus ille coruscantis Solis tui fulgor meam obfuscet & absorbeat faculam, ut tanto impensius in Republica Academica tibi mibique gratuler, nec non acrius ultro currenti calcar addam. Sic te Deus bono publico longum sospitet. Dabam è Museo, pridie Idus Decembr. CIƆ IƆCXLV.

A. T. observantissimus

B. SCHOTANUS.

Ad verum Jurisprudentiæ Studiosum.

Per brevia in ſtudiis ſi vis compendia duci,
Traditaque eximio diſcere Jura ſtylo:
Si veras cauſas momentaque ſingula rerum;
Et noſſe, antiquis quæ placuere, juvat.
En Aquila in celſis tibi doctâ VINNIUS arte
Perſpicuum, nitidum, perbreve cudit opus:
Hoc tibi cudit opus, quo nullum comtius ætas
Noſtra videt. Plus hoc utilitatis habet,
Quam prolixa nimis tibi commentaria proſunt.
Hoc poterit certam Juris inire viam.
Quod per pauca datur, per plura inquirere noli;
Si ſolide nôris paucula, plura ſcies.

B. SCHOTANUS.

IN

IN INSTITUTIONES JURIS JUSTINIANÆI,

Illustratas à Clarissimo Viro,

ARNOLDO VINNIO,

In Academia Leidensi Juris Professore celeberrimo.

Hic juris tabulas, hic normas adspicis æqui,
Quisquis amas justi non nimis esse tenax.
Finge dolos, hominum Solertia, mille querelas
Excipit, in fraudes lex metuenda tuas.
Sic instat sceleri Cæsar pœnasque reposcit,
Et varium haud uno verberat ore nefas,
Crescunt cum vitiis Regum mandata, ferosque
Improbitas, salvis civibus, esse facit.
Cogitur irasci Majestas gentibus, & ne
Rerum summa ruant, vult periisse malos.
VINNIUS *in Batavis leges illustrat, & omne*
Clarius in terris dat patuisse scelus,
Et Nemesin formasque boni. Tu, docta Juventus,
Crede tuis studiis lucida verba dari.
Palantes ite in tenebris; si, Virgine cæcâ,
Non cupitis tanti Solis honore frui.

C. BARLÆUS.

Consultissimo Viro

ARNOLDO VINNIO, JCto.

Cum Imp. Justiniani Institutiones perpetuis & politissimis Notis illustratas vulgaret.

Ad Studiosam LL. Juventutem.

Accipe, Romanæ Themidi devota juventus,
  Cæsaris haud largâ tradita jura manu.
Accipe non notâ quondam fulgentia luce,
  Et plures, spatio sed breviore, faces.
VINNIUS obscuris accendit legibus ignes,
  Et partes tenebras discutientis agit.
Erret, & ambages alius sibi deligat: at tu
  Hunc tibi; dux certæ, dux brevis ille viæ est.
Nec tam parca tibi spernenda est dextera; tradi
  Nam largâ poterant non tibi plura manu.

MARCUS ZUERIUS BOXHORNIUS.

Ad

Ad Clarissimum Virum,

D. ARNOLDUM VINNIUM,

Institutiones Juris Notis perpetuis illustratas edentem.

Accipe veridicæ Lugdunum oracula linguæ,
Jussaque legiferæ suspicienda Deæ,
Et doctæ tot mentis opes: hic regula Justi
Magna sub exiguâ mole coacta patet.
Scilicet attonitis toties laudata coronis,
Dignaque ab æterna posteritate legi;
Omnia dicturis & in omnia sæcula chartis
Tradidit, ut nunquam desinat inde loqui.

CONSTANTINUS HUYGENS.

INDEX TITULORUM
INSTITUTIONUM IMPERIALIUM.

Secundum A. B. C.

In quo numerus prior Librum, alter Titulum, postremus vero paginam hujus editionis demonstrat.

A.

B.

C.

D.

E.

F.

F.

G.

H.

I.

L.

M.

M.

N.

O.

P.

Q.

R.

S.

S.

T.

V.

INDEX RUBRICARUM

SECUNDUM LIBRORUM ET TITULORUM ORDINEM.

LIBER I.

LI-

INDEX RUBRICARUM.

Liber II.

Liber III.

6. De

Liber IV.

8. De

PRO-

PROGRESSUS
JURIS CIVILIS ROMANI.

Jus civile tandem in eam molem excrevit, ut sua magnitudine laborare inceperit, vixque se sustinere potuerit. Constabat Lege XII. Tabularum, Plebiscitis, Senatusconsultis, Prætorum edictis, Prudentum responsis & libris, Principum Constitutionibus ac Rescriptis. Quibus omnibus legendis cum ipsa hominis vita vix sufficeret, Justinianus huic difficultati remedium positurus de jure in artem redigendo cogitavit. Quod & olim Pompejus Magnus, & Julius Cæsar, nisi uterque bellis impeditus fuisset, fortassis præstitissent. Anno igitur imperii secundo, priorem Codicem ex tribus Codicibus, Gregoriano, Theodosiano, & Hermogeniano, colligi mandavit. Hi autem tres Codices continebant Imperatorum Constitutiones: & eorum maxime qui ab Adriano & Antonino Pio usque ad Justiniani ætatem, summam gubernationis tenuerunt. Anno vero imperii 4. Pandectas colligi mandavit: nec non Institutiones, quæ totius juris præcipua & summa capita continerent, conscribi jussit. Addidit rationem docendi, discendique jura. Professores constituit, duos Constantinopoli, duos Beryti, quatuor Romæ, qui jus profiterentur.

Quia

Quia vero temporibus Juſtiniani Italia miſere a Gothis, Hunnis & Vandalis afflicta eſt, in iis motibus omnia ſtudia ſuppreſſa ſunt: Juris autem profeſſio præ ceteris diſciplinis ceſſavit omnino & obmutuit. Voluerunt enim Barbari, una cum imperii Romani amplitudine & nomine, Leges Romanas delere, ſuaque interim ſupplantare ac ingerere. Poſtquam igitur ad quingentos fere annos Juris profeſſio in Italia delituiſſet, ſingulari Dei conſilio iterum revocata, ac in lucem prodita eſt. Primusque Irnerius libros Juris Civilis è bibliotheca eduxit: utque in Scholis denuo proponerentur, Lothario Saxoni author fuit & ſuaſor. Ipſe juris profeſſionem Bononiæ inchoavit. Crevit ſtudium hoc eo facilius, quo res novæ animos hominum ad ſe libentius pertrahunt, alliciuntque. Prodierunt itaque ex Schola Irnerii, viri doctiſſimi, qui juris profeſſionem in Italia conſervarunt, & in Galliam tranſplantarunt, *Placentinus*, *Rofredus*, *Joannes Baſſianus*, & alii. Quos ſubſecuti ſunt plerique doctiſſimi juris peritiſſimique viri, qui in Italia, Hiſpania, Gallia, Germania, docendo & reſpondendo claruerunt, ita ut tot clariſſimorum virorum commentariis jus nimium adauctum, propria ſua mole denuo laborare inceperit.

Superioribus illis acceſſerunt alii poſtremis noſtris temporibus, qui legum textibus ceu fontibus reſtitutis Jurisprudentiam ornarunt. Ac ut nihil hic de *Alciato*, *Zaſio*, *Budæo*, aliiſque Clariſſimis JCtis dicam, quis neſcit quantum ſplendoris attulerint, atque etiamnum adferant Juri Civili, *Cujacius*, *Hotomannus*,

mus, *Wesembecius*, *Mynsingerus*, aliique tum in Gallia, tum in Belgio, qui idipsum Jus nostrum sublatis tot maculis, nævis mendisque ad novam quandam venustatem adducunt.

Quanquam autem post tot sæcula (ut merito conqueritur Viglius) mutatis tot rebus, tot veterum abolitis consuetudinibus, & novis quotidie irrepentibus (ut plerumque etiam municipiorum instituta moresque Jure Civili prævaleant: & responsis magis Doctorum, quam certa aliqua lege controversiæ definiantur) necesse prope sit, legum corpus innovare: attamen sic recte atque ordine studia instituerentur, si diligenter perscrutati fuerimus, si quæ forte ex Veterum librorum & Commentatorum fide restitui queant. Multa enim adhuc latent, & Interpretum controversiis involuta sunt: quæ tamen ex emendatis codicibus, vel ex antiquis disciplinæ Juris monumentis, dissolvi poterunt.

PRO-

PROOEMIUM
DE
CONFIRMATIONE INSTITUTIONUM.

IN NOMINE DOMINI NOSTRI JESU CHRISTI.

1 IMPERATOR 2 CÆSAR 3 FLAVIUS 4 JUSTINIANUS, 5 ALEMANICUS, GOT-

---

1. IMPERATOR] Hoc nomine etsi appellantur omnes exercitus ductores, *οἱ στρατηγοὶ ἢ τῶν πολέμων ἡγεμόνες*, proprie tamen id tribui solebat iis, qui re bene gesta hoc honoris titulo acclamatione militum vel decreto Senatus decorati essent. Post occupatam Rempub. perpetuum Principis prænomen esse cœpit ex *SC. Hotomannus* ex *Cic. Tacit. Suet. Dion. Appian.*

2. CÆSAR] Cognomen familiæ in gente Julia, quod post C. Julium factum est hereditarium Imperatorum. Procedente tempore eodem nomine appellati & qui vivo Imperatore designati augustæ majestatis heredes *l. 7. C. de malef. & mathem.* Spartian in *Ælio Vero.* ubi & hunc ipsum primum Cæsarem ea ratione appellatum, testatur. Hodie *Reges Romanorum* vocantur.

3. FLAVIUS] A Vespasiano Imperatore hoc nomen manavit, quem è Flavia gente nova & ignobili fluxisse, *Suetonius* auctor est.

4 JUSTINIANUS] Nomen hoc Imperatoris nostri proprium fuit; idque etiam habuit ante adoptionem: ex quo apparet, non esse productum à nomine Justini avunculi & patris adoptivi, ut quidam putant.

5. ALEMANICUS, GOTTHICUS, &c.] Agnomina à devictis aut bello lacessitis gentibus ducta. Seneca 1. *de Clement.* scribit, assentantem populum ambitiosæ majestati tribuisse, quicquid potuit congerere titulorum.

 6. FRAN

GOTTHICUS, [6] FRANCICUS, GERMANICUS, ANTICUS, ALANICUS, VANDALICUS, AFRICANUS, [7] PIUS, [8] FELIX, INCLYTUS, VICTOR AC [9] TRIUMPHATOR, SEMPER [10] AUGUSTUS, cupidæ legum juventuti S.

Ut

---

6. FRANCICUS] Theodibertum Francorum Regem graviſſime tuliſſe refert *Agathias*, quod Juſtinianus, velut devicta gente Francorum, Francici titulum ſibi ſumpſiſſet. Poſtea etiam Gepidicum & Longobardicum ſe dixit, quod eas quoque gentes irritavit. *Cujac.* & *Grot.* ex *Agathia.*

7. PIUS] Primus hoc cognomen obtinuit Antoninus Hadriani ſucceſſor. Capitolin. in *Antonin.* inde ad alios deſcendit. Juſtinian. *Nov. 78. cap. 5.* Ἀντωνῖνος ὁ τῆς εὐσεβείας ἐπώνυμος, ἐξ ὅπερ καὶ εἰς ἡμᾶς τὰ τῆς προσηγορίας ταύτης κατῆλθε.

8. FELIX] Uſurpavit hoc cognomen Commodus, ut hiſtoriæ teſtantur, quem plerique ſucceſſores imitati appellationem hanc Juſtiniano tradiderunt.

9. TRIUMPHATOR] Triumphaſſe legitur de Perſis & Vandalis. Varro *lib. 7. de ling.* ſcribit, triumphare ſic appellatum eſſe, *quod cum Imperatore milites redeuntes clamitant per Urbem in Capitolium eunti, Io triumphe, io triumphe.*

10. AUGUSTUS] Nomen hoc primum Octavio à Senatu tributum: ductum ab eo, quod loca, in quibus augurato quid conſecratur, auguſta nominantur. *Suet. in Aug. c. 7.* Alii ab augendo Imperio dictum putant: unde illud hodieque Zu allen zeiten Mehrer des Reichs. *Weſem.*

ARMIS

Ut *Plato* Legislationis tres vult esse partes, Procemium, Legem, & Sanctionem; ita hujus Constitutionis eadem deprehenduntur membra. I. Procemium, quo suum legislationis studium commendat, usque ad §. 3. II Legislatio, usque ad §. pen. III Sanctio. *Wesemb. hic.*

De Usu Armorum & Legum.

IMPERATORIAM majestatem non solum 1 armis decoratam, sed etiam 2 Legibus oportet esse armatam: ut utrumque tempus, & bellorum, & pacis, recte possit gubernari: & Princeps Romanus non solum in hostilibus præliis 3 victor existat, sed etiam per 4 legitimos tramites 5 calumniantium iniquitates expellat: & fiat tam

1 ju-

1. ARMIS DECORATAM] Imperator utrumque Reip. tempus sine armorum ac Legum præsidio recte administrare non potest: in quam sententiam præclara quædam hic adsperfa ab *Hotom.* & *Grot.* ex *Arist. Plat. Liban.*

2. LEGIBUS ARMATAM] Munitam & instructam. M. Tullius *l. 1. de Offic.* scribit, Lacedæmoniorum imperium multo plus Lycurgi Legibus & disciplinæ debere, quam aut *Pausaniæ* aut *Lysandri* rebus gestis. *Parvi enim*, inquit, *sunt foris arma, nisi sit consilium domi, &c.* Est autem hic χιασμὸς κατὰ τὸν τοῦ X στοιχείου τύπον. tribuit armis decorari; legibus armari. *Theoph.* verbum pro verbo reddidit: ὅπλοις κοσμεῖσθαι, νόμοις ὁπλίζεσθαι.

3. VICTOR EXISTAT] Sensus est apertus, Imperatorem non ex armis tantum, sed etiam ex Legibus gloriosam sibi victoriam comparare.

4. LEGITIMOS TRAMITES] Ea ratione, quam Leges præscribunt. *Theophilus* convertit, νομίμοις ἐπινοίαις, legitimis inventis. Imperator non tantum hostibus debellandis, verum etiam calumniatoribus coërcendis victoris nomen adipiscitur.

5. CALUMNIANTIUM] Pars pro toto; improbitas,

[1] juris religiosissimus, quam victis hostibus triumphator [[2] magnificus.]

De Bellis & Legibus Justiniani.

§ 1. Quorum [3] utramque viam cum summis vigiliis, summaque providentia; annuente Deo, perfecimus. Et bellicos quidem sudores nostros [4] barbaricæ gentes sub juga nostra [5] redactæ cognoscunt: & tam Africa, quam aliæ [6] innumeræ provinciæ, [7] post tanta temporum spatia, nostris victoriis à cœlesti Numine præstitis, iterum [8] ditioni Romanæ nostroque additæ Imperio, protestantur. Omnes ve-

---

tas, quæ in judiciis versatur, de quo proprie verbum calumniandi intelligitur, pro omni, quæ in pacata civitate admittitur. Cicero, 2. *de Repub. Ut Carneadi respondeatis, qui saepe optimas causas ingenii calumnia ludificari solet.*

1. JURIS RELIGIOSISSIMUS] Juris ad summam religionem observantissimus. Dionys. Halicarn. *lib* 5. Κρέτιστος ἦν βασιλεὺς ὁ δικαιότατός τε καὶ νομιμώτατος.

2. MAGNIFICUS] Abest hæc vox à veteribus libris, testib. *Cujac.* & *Hotom.* nec *Theoph.* agnoscit.

3. UTRAMQUE VIAM] Justinianus & gloriam sibi peperit victis hostibus, & juris æquabilitatem inter cives suos retinuit.

4. BARBARICÆ GENTES] Significat Persas in Syria, Vandalos in Africa & Italia, Gotthos in Italia & Sicilia.

5. REDACTÆ] Vet. *deductæ*, & ita *Cujac. & Hotom.*

6. INNUMERÆ] Vet. *numerosæ*, id est multæ, sic enim locuti sunt *Cassiod. Oros. Eutrop.* & alii scriptores σύγχρονοι, *Theophilus* tamen ἀναρίθμητοι.

7. POST TANTA TEMPORUM SPATIA] Post annos 95. quibus Vandali Africam tenuerunt. *l.* 1. *Cod. de offic. Præf. Afric.* adstipulatur *Procop.*

8. DITIONI ROMANÆ] Postquam sedes imperii Constantinopolim (quæ antea Byzantium, postea etiam nova Roma) translata fuit, Imperium Romanum à Constantino & Gallieno in duas partes divisum, Orientalem & Occidentalem, & utrique parti suæ provinciæ attributæ.

1. PRO-

vero populi Legibus tam à nobis 1 promulgatis, quam compositis reguntur.

De Compositione Codicis & Pandectarum.

§. 2. Et cum sacratissimas Constitutiones, antea confusas, 2 in luculentam ereximus consonantiam, tunc nostram extendimus curam 3 ad 4 immensa veteris prudentiæ volumina, & opus desperatum, quasi 5 per medium profundum euntes, cœlesti favore jam adimplevimus.

De

---

1. PROMULGATIS] Promulgatas suas, compositas alienas intelligit, id est, ex veteri Jure in unum collectas & dispositas.

2. IN LUCULENTAM EREXIMUS CONSONANTIAM] Intelligit Codicem priorem, quem altero imperii sui anno componi jussit, 528 & anno insequenti edidit. In hunc Principum Constitutiones vage per tres codices, Gregorianum, Hermogenianum, Theodosianum, dispersas collegit. *const. de Nov. Cod fac. & de Just. Cod. Confirm.* Sed eum non habemus. Post idem Codex iterum emendatus est & multis locis recognitus, additis 50 Decisionibus, quo hodie utimur.

3. AD IMMENSA VETERUM VOLUMINA] Quarto imperii anno Lampadio & Oreste Coss. 530. Pandectas componi jussit, ediditque & confirmavit anno Imperii sexto, ipso 111. Cos. eodemque anno compositæ Institutiones, & promulgatæ uno mense ante Pandectas; ut Pandectæ compositione priores sint Institutionibus, confirmatione posteriores. Codicem repetitæ prælectionis promulgavit anno proximo, ipso IV. & Paulino Coss. 534. Hæc perspicua sunt ex Constitutionibus ad Juris compositionem pertinentibus. Novellar. liber diem non habet.

4. IMMENSA VOLUMINA] Innumera veterum scripta, quæ in bis mille libros & aliquot centena millia versuum excreverant. *l. omnem. de Concept. Digest.*

5. PER MEDIUM PROFUNDUM] Per medias difficultates. Liv. lib. 31. *Provideo animo in vastiorem me altitudinem, ac velut profundum invehi.*

De tempore, auctoribus, fide & utilitate compositionis Institutionum.

§. 3. Cumque hoc, Deo propitio, peractum est, Triboniano Viro magnifico, 1 Magistro, & 2 Exquæstore sacri palatii nostri, & Exconsule, necnon Theophilo & Dorotheo, Viris illustribus, & 3 Antecessoribus (quorum omnium solertiam, & Legum scientiam, & circa nostras jussiones fidem, jam ex multis rerum argumentis accepimus) convocatis, mandavimus specialiter, ut ipsi nostra auctoritate, nostrisque suasionibus Institutiones componerent: ut liceat vobis 4 prima Legum cunabula non ab 5 antiquis fabulis discere, sed ab Imperiali splendore appetere: & tam aures, quam animi vestri nihil inutile, nihilque perperam positum, sed quod in ipsis 6 rerum obtinet argumen-

1. MAGISTRO] Scil. officiorum, penes quem cura est totius pene aulæ & palatii. Gallis *Prevost de l'hostel*. Cujac. in *l.* 3. *C. de Præpos. sacr. cubic. lib.* 12.

2. EXQUÆSTORE] Quæstor ætate Justiniani is erat, quem nostra ætas Cancellarium vocat, ut pass. *in Cod.* hoc est, ad quem cura Legum & Juris pertinet. custos Legum & famæ publicæ appellatur in *Nov.* Valentiniani *de homic. cas. fact.* & à *Cassiod.* aliquot locis. Exquæstores & Exconsules à Justiniano dicuntur, qui à Latinis Quæstorii & Consulares.

3. ANTECESSORIBUS] Juris interpretibus, ac Doctoribus, ἐξηγηταῖς, ut pass. in *præf. Pand.* τῶν νόμων διδασκάλοις, *l.* 6. §. 12. *D. de excus. tut.* Qui forum sequebantur, togati; qui scholas, Antecessores, & Professores dicebantur.

4. PRIMA LEGUM CUNABULA] Prima Legum fundamenta, στοιχεῖα seu elementa primam Legum audientiam appellat in *l. un. C. de nud. jur. Quirit. toll.*

5. ANTIQUIS FABULIS] Jus antiquum & obsoletum intelligit, quo referti erant veterum Jurisconsult. libri.

6. RERUM OBTINET ARGUMENTIS] Huc pertinet

mentis, accipiant. Et quod priore tempore vix [1] post quadriennium prioribus contingebat, ut tunc Constitutiones Imperatorias legerent, hoc vos à primordio ingrediamini, [2] digni tanto honore, tantaque reperti felicitate, ut & initium vobis, & finis Legum eruditionis à voce Principali procedat.

Divisio Institutionum.

§. 4. Igitur post libros quinquaginta Digestorum, seu [3] Pandectarum, in quibus omne Jus antiquum [4] collectum est, quod per eundem virum excelsum Tribonianum, nec non [5] ceteros viros illustres & facundissimos confecimus: [6] in quatuor libros easdem Institutiones partiri jussimus, ut sint totius legitimæ Scientiæ prima elementa.

Quid in Institutionibus contineatur.

§. 5. In quibus breviter expositum est, & quod an-

---

net illud Aristippi apud *Laërtium*, qui percontanti cuidam, quæ potissimum adolescentibus essent discenda, respondit, quæ viris usui futura sunt.

1. POST QUADRIENNIUM] *Theophil.* μετὰ τριετῆ χρόνον. Sed aut erravit ipse, aut corrupti sunt codices. ut patet *ex præfat.* ad Antecess. *Fabrot.* in *not. ad Theoph.*

2. DIGNI TANTO HONORE, TANTAQUE REPERTI FELICITATE] Digni reperti tanto honore tantaque felicitate. *Theoph.* τοσαύτης ἀξιωθέντες τιμῆς, καὶ τοσαύτης ἀπολαύσαντες εὐτυχίας, *dignati & assequuti.*

3. PANDECTARUM] Pandectæ παρὰ τὸ πᾶν δέχεσθαι, quod omnis generis Leges complectantur. Harmenop. *lib.* 1. *tit.* 1. §. 6.

4. COLLECTUM EST] Libri veteres teste Hotom. *collatum est.* Et ita *Theoph.* ἐν οἷς ἤθροισται πᾶσα ἡ τῶν ἀρχαίων νομοθεσία.

5. CETEROS] Præter *Tribonianum*, *Theophilum*, *Dorotheum*, tredecim aliis usus est Justinianus, quos enumerat & nominat in *præfat. Digest.*

6. IN QUATUOR LIBROS] Apud *Theophil.* abundant verba, τῶν εἰρημένων Διγέστων. *Fabrot.*

antea [1] obtinebat, & quod postea desuetudine inumbratum, Imperiali remedio [2] illuminatum est.

Ex quibus libris compositæ sunt Institutiones, atque earum recognitio & confirmatio.

§. 6. Quas ex omnibus antiquorum Institutionibus, & [3] præcipue ex Commentariis Caji [4] nostri, tam Institutionum, quam Rerum quotidianarum, aliisque multis Commentariis compositas, cum tres viri prudentes prædicti nobis obtulerunt, & legimus, & [5] recognovimus, & plenissimum nostrarum [6] Constitutionum robur eis accommodavimus.

Ad-

---

1. DESUETUDINE] *Theoph.* *ἀσυνηθείᾳ*, quasi dicas *insuetudine*. Significat autem jura antiqua & antiquara, qualia multa in argumentis usucapionum, exheredationis liberorum, legatorum, successionum ab intestato, bonorum possessionum, satisdationum, &c.

2. ILLUMINATUM EST] *Theoph.* *ἐφωτίσθη*. Intelligit autem & desuetorum quorundam in usum revocationem, & aliorum vel interpolationem vel abolitionem.

3. PRÆCIPUE EX COMMENTARIIS CAJI] Hoc ita esse vel ex reliquiis scriptorum *Caji*, quæ in Pandectis supersunt, cuivis animadvertere licet. sæpius enim hujus unius, quam ceterorum omnium verba in his libris proferuntur.

4. NOSTRI] Benevolentiæ significatio. ac sic plerumque prædecessores, qui nostræ fuerunt professionis, appellamus. *Scævola noster* apud *Paulum* & *Triphoninum* sæpe. apud Pomponium *Cajus noster l. pen. D. de stip. serv.* Floruit sub Hadriano & Marco *l. 7. D. de reb dub. l. pen. D. ad SC. Tertyll.*

5. RECOGNOVIMUS] Id est, corrigendi causa diligenter & attente legimus. Cic. pro Balb. *Nos Cn. Pompeji judicium de consilii sententia pronunciatum recognoscemus.*

6. CONSTITUTIONUM ROBUR EIS ACCOMMODAVIMUS] His verbis indicatur Institutionum confirmatio. Unde hæc præfatio *Theophilo*, *Διάταξις βεβαιοῦσα τὰ ἰνστιτοῦτα.*

1. SUM-

Adhortatio ad studium Juris.

§. 7. [1] Summa itaque ope, & alacri studio has Leges nostras accipite: & vosmetipsos sic eruditos ostendite, ut spes vos pulcherrima foveat, toto legitimo opere perfecto, posse etiam nostram Rempublicam in partibus ejus vobis credendis gubernari. [2] D. CP. XI. Kalend. Decemb. D. JUSTINIANO PP. A. III. COS.

---

1. SUMMA OPE ET ALACRI STUDIO] Epilogus exhortatorius, ut in suasoriis usitatum, à spe & expectatione præmiorum. Cic. 1. *de Orat. Pergite, ut facitis, adolescentes, atque in id studium, in quo estis, incumbite, ut & vobis honori, & amicis utilitati, & Reipub. emolumento esse possitis.*

2. D. CP. XI. KAL. DECEMB.] Id est, *Data Constantinopoli XI. Kalendas Decembris, Domino Justiniano perpetuo Augusto, tertium Consule.* In quibusdam libris, P.P. quasi *Patre Patriæ*, quod ejus temporis consuetudo repudiat. *Hotom.*

INSTITUTIONUM
SEU
ELEMENTORUM
D. JUSTINIANI,
Sacratissimi Principis,

LIBER I.
TITULUS I.
DE JUSTITIA ET JURE.
Concordat D. Lib. 1. Tit. 1.

Definitio Justitiæ.

JUSTITIA est 1 constans & perpetua 2 voluntas 3 jus suum cuique 4 tribuendi.

De

---

1. CONSTANS ET PERPETUA VOLUNTAS] Hæc verba justitiæ habitum ibi demum esse indicant, ubi perpetuo & constanter quis juste agit, atque ut Aristoteles 2. *Eth.* 5. *βεβαίως καὶ ἀμετακινήτως ἔχων.* Auctor hujus definitionis est Ulp. *l.* 10. *D. hoc. tit.*

2. VOLUNTAS] Metonym. pro habitu voluntatis sive ἕξις, *ἀφ' ἧς βουλόμεθα τὰ δίκαια*, ut Paraphrast. ad 5. *Nicom. c.* 1.

3. JUS SUUM CUIQUE] Objectum Justitiæ est jus cujusque suum; finis, ut id quisque obtineat, i. e. ut cuique, quod ei debetur, tribuatur. Delictis etiam debetur pœna. *Athanas.* in syn. 8. ser. *ἀποδιδόναι ἑκάστῳ τὸ ἴδιον.* Plat. 1. *de Rep.* hunc finem exprimit his verbis, *τὰ ὀφειλόμενα ἑκάστῳ ἀποδιδόναι.*

4. TRIBUENDI] Alias *tribuens.* Theophil. *νέμουσα*, Cic. 5. *de fin. Affectio animi suum cuique tribuens, quæ justitia dicitur*, & ita etiam alibi, *lib.* 1. *de Off.* & 2. *ad Heren.*

1. JU-

Definitio Jurisprudentiæ.

§. 1. [1] Jurisprudentia est [2] divinarum atque humanarum rerum notitia, justi atque injusti [3] scientia.

De Juris methodo.

§. 2. His igitur [4] generaliter cognitis, & incipientibus nobis exponere Jura populi Romani, ita videntur posse tradi commodissime, si primo [5] levi ac simplici via, post deinde [6] diligentissima atque exactissima interpretatione singula tradantur: alioqui, si statim ab initio rudem adhuc & infirmum animum studiosi, multitudine ac varietate rerum oneraverimus: [7] duorum alterum, aut desertorem stu-

---

1. JURISPRUDENTIA] Quæ & scientia & ars juris & intelligentia & civilis sapientia. His enim nominibus promiscue uti solent, qui popnlariter loquuntur.

2. DIVINARUM ATQUE HUMANARUM RERUM] Subjectum. modus autem considerandi, quatenus de jure earum quæritur: quem modum indicant verba sequentia, *justi atque injusti*. M. W.

3. SCIENTIA] Jurisprudentia est habitus intellectus: justitia, ut virtus moralis, est habitus voluntatis. Hæc etiam definitio Ulpiani est. *d. l.* 10. §. 2. *hoc tit.*

4. GENERALITER] Cursim, obiter, summatim, *ἐν παρέργῳ*.

5. LEVI AC SIMPLICI VIA] *Τυπωδῶς*, crassa ac pingui Minerva. Præclare *Aristot.* *Δεῖ γὰρ*, inquit, *ὑποτυπῶσαι πρῶτον, εἶθ' ὕστερον ἀναγράφειν.* *Prius lineamenta prima ducenda sunt & opus informandum, post utendum veris coloribus.* Nec minus scite Quintil. 1. *Inst. orat.* 2. *Ut vascula*, inquit, *oris angusti superfusam humoris copiam respuunt, sensim autem influentibus complentur, sic animi puerorum*, &c.

6. DILIGENTISSIMA ATQUE EXACTISSIMA] Hoc ad summam scientiæ est necessarium, uti prius illud incipientibus magis convenit.

7. DUORUM ALTERUM] *Δυοῖν θάτερον*. Quintilian. *Proœm. lib. 8. Incipientibus brevius & simplicius tradi convenit;*

ſtudiorum efficiemus, aut cum magno labore, ſæpe etiam [1] cum diffidentia (quæ plerumque juvenes avertit) ſerius ad id perducemus, ad quod, leviore via ductus, ſine magno labore, & ſine ulla diffidentia, maturius perduci potuiſſet.

Juris præcepta.

§. 3. [2] Juris præcepta ſunt hæc: [3] honeſte vivere, [4] alterum non lædere, ſuum cuique tribuere.

De Jure publico & privato.

§. 4. Hujus ſtudii [5] duæ ſunt poſitiones. Jus publi-

---

nit: aut enim difficultate inſtitutionis tam numeroſa atque perplexa deterreri ſolent; aut eo tempore, quo præcipue alenda ingenia, ac indulgentia quadam enutrienda ſunt, aſperiorum tractatu rerum atteruntur.

1. CUM DIFFIDENTIA] *Cic.* in Orat. *Vereor, ne tardem ſtudia multorum, qui deſperatione debilitati experiri id nolent, quod aſſequi ſe poſſe diffidant.*

2. JURIS PRÆCEPTA] Non regulæ artis Juris, ut *Hopper.* & *Cont.* ſed dictata Juris naturæ, *αἱ κοιναὶ καὶ φυσικαὶ ἔννοιαι*, inſitæ & quaſi conſignatæ in animis noſtris notiones. ex *l.* 10. §. 1. *D. eod.*

3. HONESTE VIVERE] Hoc præcepto vetantur omnia, quæ pugnant cum bonis moribus & publica honeſtate, etiamſi non expreſſe prohibita. *Eſt aliquid*, inquit *Cic.* pro Balbo, *quod non oporteat, etiamſi licet*, fac. *l.* 145. *de reg. jur.*

4. ALTERUM NON LÆDERE, SUUM CUIQUE TRIBUERE] Horum alterum ad perſonam alterius referri videtur, alterum ad res externas. Cic. 1. *de offic. Juſtitiæ primum munus eſt, ut ne cui quis noceat: deinde ut communibus utatur pro communibus, privatis, ut ſuis.* Sen. 3. *de Benef.* c. 14. *Æquiſſima vox eſt, & jus gentium præ ſe ferens, Redde quod debes.*

5. DUÆ POSITIONES] Id eſt, duo themata, partes, ſpecies, *δύο εἴδη*. Ex Ulp. *l.* 1. §. 2. *eod.* alii tres fecere ſpecies, ſacrum, publicum, privatum. Auſon. in *Idyl.* 15. ſed *Ulp. d. loc.* ſub publico etiam ſacrum comprehendit. Bud.

1. QUOD

blicum & privatum. Publicum Jus eſt, [1] quod ad ſtatum rei Romanæ ſpectat. Privatum, quod [2] ad ſingulorum utilitatem pertinet. Dicendum eſt igitur de Jure privato. quod tripertitum eſt: [3] collectum eſt enim ex naturalibus præceptis, aut gentium, aut civilibus.

TITULUS II.

DE JURE NATURALI, GENTIUM, ET CIVILI.

D. Lib. 1. Tit. 1.

De Jure naturali.

Jus naturale eſt, quod natura [4] omnia animalia docuit. Nam Jus iſtud non humani generis proprium eſt, ſed omnium animalium, quæ in cœ-

---

1. QUOD AD STATUM REI ROMANÆ] Quod utilitate publicum eſt, non quod ſola auctoritate: eſt enim hæc diviſio à fine ſumpta, non à cauſa efficiente.

2. AD SINGULORUM UTILITATEM] Quod privatim ad cujusque civis rem pertinet familiarem. Quanquam & hoc per conſequentiam publice, & illud privatim utile.

3. COLLECTUM EX NATURALIBUS PRÆCEPTIS, &c.] Jus quo privati in civitate utuntur, tribus quaſi ex fontibus in Remp. defluxit, natura, gentium inſtitutis, & inventis cujusque civitatis.

4. OMNIA ANIMALIA DOCUIT] *L. 1. §. 3. D. de juſt. & jur.* Dicuntur vero hæc καταχρηστικῶς, eo quod quæ hujus Juris ſunt, etiam bruta faciant, ſolo quidem impetu naturæ, ceterum cum ſimilitudine ſenſus ac deſiderii humani. Cic. *in Lal.* unde tales brutorum actus Ariſtot. 9. *de hiſt. anim. c. 7.* appellat μιμήματα τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς. Proprie autem Juris capax non eſt niſi natura utens præceptis generalibus. Grot. 1. *de jur. bell.* 1. νόμῳ καὶ δικαίῳ πρὸς ἀνθρώπους μόνον χρῆσθαι πεφύκαμεν. Plutarch. *Cat. maj.* In beſtiis tantum apparet Juris aliqua imago. *Salmaſ. de uſur. c. 9.*

cœlo, quæ in terra, quæ in mari naſcuntur. Hinc deſcendit [1] maris atque feminæ conjunctio, quam nos Matrimonium appellamus: hinc liberorum procreatio, hinc [2] educatio. Videmus etenim cetera quoque animalia iſtius Juris [3] peritia cenſeri.

Diſtinctio Juris gentium, & civilis, à definitione & etymologia.

§. 1. Jus autem civile à Jure gentium diſtinguitur: quod omnes populi, qui Legibus & Moribus reguntur, partim ſuo proprio, partim communi omnium hominum Jure utuntur. Nam quod [4] quisque populus ipſi ſibi Jus conſtituit, id ipſius proprium civitatis eſt, [5] vocaturque Jus civile, quaſi Jus proprium ipſius civitatis. Quod vero [6] naturalis

1. MARIS ATQUE FEMINÆ CONJUNCTIO] Lactant. *l.* 6. *c.* 23. *Cum excogitaſſet Deus duorum ſexuum rationem attribuit ipſis, ut ſe invicem appeterent, & conjunctione gauderent, eaque ratione propagari & multiplicari genera poſſent.*

2. EDUCATIO] Cic. 1. *de Off. Quemadmodum communis eſt animantium conjunctionis appetitus, ita cura quoque eorum, quæ procreata ſunt.* Nam, ut idem *lib.* 3. *de fin. hæc inter ſe congruere non poſſent, ut procreari quidem natura vellet, diligi autem procreata non curaret.* Hoc vel maxime pertinet ſtudium tuendi ſui adverſus vim illatam. Cic. 1. *de Offic.*

3. PERITIA CENSERI] Id eſt, haberi pro peritis hujus Juris, eorum numero adſcribi. *Theoph.* ἐν τοῖς τιμῶσι τοῦτον τὸν νόμον ἀναγεγραμμένα, id eſt, *his, qui hanc Legem obſervant, adſcripta*, quidam malunt, *perita.*

4. QUISQUE POPULUS] *Ex l.* 9. *de juſt. & jur.* populus ſcil. alieno imperio non ſubjectus, alias Juris condendi poteſtatem non habet, niſi quatenus ille, cui paret, conceſſit. *l.* ἀξίωσις. *D. de Leg. Rhod.*

5. VOCATURQUE JUS CIVILE] Nempe in ſpecie, quod à ſe civitas conſtituit: qualia multa in duodecim tabulis. Nam Jus civile ſumptum pro univerſo Jure civitatis, etiam Jus naturale & gentium complectitur, quo ſenſu Ariſtot. 5. *Ethic.* 7. dividit jus πολιτικὸν in φυσικὸν & νομικόν.

6. NATURALIS RATIO] Jus gentium non ex inſtitutis populorum æſtimandum eſt, ſed ex eo, quod juſtum eſſe

lis ratio inter omnes homines constituit, id [1] apud omnes populos peræque custoditur, vocaturque Jus gentium, quasi quo jure omnes gentes utantur. Et populus itaque Romanus partim suo proprio, partim communi omnium hominum Jure utitur. Quæ singula qualia sint, suis locis proponemus.

Ab appellatione & effectibus.

§. 2. Sed Jus quidem civile ex unaquaque civitate appellatur, veluti Atheniensium. Nam si quis velit [2] Solonis vel Draconis Leges appellare Jus civile Atheniensium, non erraverit. sic enim & Jus, quo Romanus populus utitur, Jus civile Romanorum appellamus; vel Jus Quiritum, quo Quirites utuntur. Romani enim à Romulo, [3] Quirites à Qui-

---

esse ipsa naturalis dictat ratio, id est, insita animis hominum notitia honesti & turpis, justi & injusti. V. C. Incesta, adulteria, furta natura turpia & illicita sunt; etiamsi gentes repertæ, in quibus hæc permissa aut non punita. vid. Gell. 11. *noct. Att.* 18. Alex. ab Alex. 1. *Gen. dier.* 24. Platon. 1. *de legib.* Cic. 1. *de legib.*

1. APUD OMNES POPULOS] Aut certe moratiores, nam quid naturale sit; spectandum in his, qui bene secundum naturam se habent, non in depravatis, teste Aristot. 1. *polit.* 5. Videtur autem hic tantum definiri species Juris gentium excellentior, quæ vulgo Jus gentium primævum.

2. SOLONIS VEL DRACONIS] Prior Draco Leges Atheniensibus dedit, in quibus nihil memorabile præter pœnarum acerbitatem. Unde *Demadis* illud laudatur, *ὅτι δι᾽ αἵματος, οὐ διὰ μέλανος, τοὺς νόμους ὁ Δράκων ἔγραψε.* Draconis Leges non atramento, sed sanguine scriptas fuisse. Plutarch. in *Solone.* Solon deinde alias scripsit, quibus Athenienses felicissime sunt usi. vid. Gell. *lib.* 11. *cap.* 18.

3. QUIRITES A QUIRINO] Plerique tradunt pace facta inter Sabinos & Romanos placuisse, ut Romani etiam Quirites à Curibus Tatii Sabinorum Regis patria vocarentur. Varr. 4. *de ling.* Dion. Halic. 2. Plutarch. in *Romul.* Ovid. 2. *Fastor.* In aliis est, *Romani enim à Quirino Quirites appellantur*, Hotom. Cujac. Wes.

1. NO-

Quirino appellantur. Sed quoties non addimus nomen, cujus sit civitatis, [1] nostrum Jus significamus: sicuti cum Poëtam dicimus, nec addimus nomen, subauditur apud Græcos egregius Homerus; apud nos Virgilius. Jus autem gentium omni humano generi commune est. Nam [2] usu exigente, & [3] humanis necessitatibus, gentes humanæ Jura quædam sibi constituerunt. Bella etenim orta sunt, & captivitates sequutæ, & servitutes, quæ sunt [4] naturali Juri contrariæ. Jure enim naturali omnes homines ab initio liberi nascebantur. Et ex hoc Jure gentium [5] omnes pene contractus introducti sunt, ut emptio & venditio, locatio & conductio, societas, depositum, mutuum, & alii innumerabiles.

Divisio Juris in scriptum, & non scriptum, & subdivisio Juris scripti.

§. 3. Constat autem jus nostrum, [6] quo utimur. aut

---

1. NOSTRUM JUS] Κατ' ἐξοχήν. De Romani Juris excellentia disserit *M. Tullius* in persona Crassi, *l. 1. de Orat.*

2. USU EXIGENTE] Hujus igitur ex parte causa est usus & indigentia. Aristot. 1. *polit.* Unde Dio Chrysost. *orat. 76.* hoc Jus appellat εὕρημα βίου καὶ χρόνου, *inventum usus & temporis.* Exemplo potest esse inventio nummi, cui causam præbuit difficultas permutationum. *l. 1. D. de contr. empt.*

3. HUMANIS NECESSITATIBUS] Hic locus confirmat receptam Juris gentium distinctionem in primævum & secundarium. Illud enim de quo §. 1. non est excogitatum aut inventum usu exigente, sed nobiscum natum: qualia sunt, Deum colere, parentes revereri, neminem lædere, &c.

4. NATURALI JURI CONTRARIÆ] Ex hypothesi tamen & hæc naturalem rationem habent, puta si vim nobis illatam armis repellamus.

5. OMNES PENE CONTRACTUS] Τὸ *pene* additum est δι' ἀλήθειαν φιλοσόφων. Sunt enim quidam Jure civili introducti, *l. 5. D. de just. & jur.* veluti stipulatio, obligatio literarum, donatio propter nuptias.

6. QUO UTIMUR] Abest à *l. 6. §. 1. D. de just. & jur.* unde hæc sumpta. nec *Cujac. Hotom. Wes.* agnoscunt.

1. SCRI-

aut [1] ſcripto, aut ſine ſcripto: ut [2] apud Græcos, τῶν νόμων οἱ μὲν ἔγγραφοι, οἱ δὲ ἄγραφοι. [3] Scriptum autem Jus eſt, Lex, Plebiſcitum, Senatusconſultum, Principum placita, Magiſtratuum edicta, reſponſa Prudentum.

De Lege & Plebiſcito.

D. Lib. 1. Tit. 3. C. Lib. 1. Tit. 14.

§. 4. [4] Lex eſt, quam populus Romanus ſenatorio magiſtratu [5] interrogante ([6] veluti Conſule) conſtituebat. [7] Plebiſcitum eſt, quod plebs plebejo ma-

---

1. SCRIPTO AUT SINE SCRIPTO] Diſtributio Juris civilis à forma & modo conſtituendi. ex *d. l. 6. §. 1.* alterum enim expreſſe ſancitur & ſcripto promulgatur, alterum tacito conſenſu utentium introducitur. *l. 32. D. de legib.*

2. APUD GRÆCOS] Plat. *lib. 7. de legib.* & apud *Laërt.* Ariſtot. 1. *Rhetor.* qui & 3. *Ethic.* meminit Legum κατὰ τὰ γράμματα, & κατὰ τὰ ἤθη.

3. SCRIPTUM] Subdiviſio Juris ſcripti in ſex ſpecies. Papinianus *l. 7. D. de juſt. & jur.* quinque tantum enumerat: ſed ille arctius Jus civile accipit, eique prætorium, ut ſpeciem diverſam, opponit. Mox tamen Marcianus Jus honorarium vivam appellat vocem Juris civilis *l. 8. D. eod.*

4. LEX EST] Legis nomen hic ſtrictiſſime accipitur: alias Jus omne ſcriptum ſignificat, opponiturque Conſuetudini, ut paſſim in libris noſtris, & apud Cic. 1. *de Legib.* ſæpe etiam non minus late extenditur, quam vocabulum Juris ut & νόμος apud Græcos.

5. INTERROGANTE] Mallem *rogante*, ut quidam. Rogabat magiſtratus populum his verbis, *Velitis jubeatis Quirites*, &c. Populus reſpondebat in tabella vel A. id eſt, *Antiquo*, vel V. R. id eſt, *Uti rogas.*

6. VELUTI CONSULE] Item Dictatore & Prætore, non etiam Cenſore. Addit *Hotomannus* & Interregem; ſed perperam. Nam Interregibus comitia habere ferendis Legibus non licuit, ut patet ex 3. in *Rullum.* vid. Nic. Gruch. 1. *de Comit. Rom.* 3.

7. PLEBISCITUM] Ἀπὸ τοῦ ſciſcere, ἢ ψηφίζεσθαι, quod eſt decernere & conſtituere, non ἀπὸ τοῦ ſcire. *Fabrot.*

1. VE-

magistratu interrogante ([1] veluti Tribuno) constituebat. Plebs autem à populo eo differt, [2] quo species à genere: nam appellatione populi universi cives significantur, connumeratis etiam Patriciis & Senatoribus. Plebis autem appellatione, sine Patriciis & Senatoribus, ceteri cives significantur. Sed & Plebiscita, [3] Lege Hortensia lata, non minus valere, quam Leges cœperunt.

De Senatusconsulto.

§. 5. Senatusconsultum est, quod Senatus jubet atque constituit. Nam cum [4] auctus esset populus Romanus in eum modum, ut difficile esset in unum eum convocari Legis sanciendæ causa: æquum visum est, Senatum vice populi consuli.

De Constitutione.

D Lib. 1. Tit. 4. C. Lib. 1. Tit. 14 & 15.

§. 6. Sed & quod Principi placuit, Legis habet vigorem: cum [5] Lege regia, quæ de ejus imperio la-

---

1. VELUTI TRIBUNO] Alium magistratum plebejum rogationem ad plebem fuisse nemo prodidit.

2. QUO SPECIES A GENERE] Rectius dixisset, *quo pars à toto*. Populus enim est *συνολόν τι* quod ex partibus suis plebe & patriciis constat. Interdum tamen populum pro plebe dixerunt. *Gloss. gr. lat.* *δῆμος*, populus, vulgus.

3. LEGE HORTENSIA] Primum Lege Horatia secessione in Aventinum; deinde Lege Hortensia, secessione in Janiculum. *Cujacius* ex *Liv.* & *Plin.* add. Gell. 15. *cap.* 27.

4. AUCTUS ESSET POPULUS] Ita & in *l.* 2. §. *deinde*. 9. *D. de orig. jur.* An autem hæc causa fuerit, an potius ambitio & astutia Cæsarum, melius ex Tacit. 1. *Annal.* & Sueton. in *Tiber.* disces. Quibus modis Senatusconsultum fieret, vide *Varronem* apud Gellium *lib.* 14. *c.* 7. In notis S. C. D. *Senatus consultus decrevit*. Grot.

5. LEGE REGIA] Ex *l.* 1 *D. de Constit. Princ.* Lex imperii dicitur *l.* 3. *C. de testam.* De Lege regia cognosce ex indice *Leg. Rom.* Hotomanni.

1. Et

lata est, populus [1] ei, & in eum omne imperium suum & potestatem concedat. Quodcunque ergo Imperator [2] per epistolam constituit, vel cognoscens [3] decrevit, vel [4] Edicto præcepit, Legem esse constat. Hæc sunt, quæ Constitutiones appellantur. Plane ex his quædam sunt [5] personales, quæ nec ad exemplum trahuntur: quoniam non hoc Princeps vult. nam quod alicui ob meritum indulsit, vel si quam [6] pœnam irrogavit, vel si cui sine exemplo subvenit, [7] personam non transgreditur. Aliæ autem cum generales sint, omnes procul dubio tenent.

De

1. EI ET IN EUM] Hæc verba *in eum Theoph. Hotom. Wes.* interpretantur *in se.* quod nimis argutum. Probabile est populum his verbis in formula Legis usum ad ostendendam enixam suam voluntatem omne imperium suum παντελῶς transferendi. *Fabrot.*

2. PER EPISTOLAM] Epistola est Rescriptum Principis, quo de jure consulentibus respondet, ut passim *in Cod.*

3. DECREVIT] Decretum Principis dicitur, cum ipse de causa cognoscit, & partibus auditis pronunciat, ut in *l.* 3. *D. de his quæ in test. del.* ἀπόφασις βασιλικὴ in Gloss. Basilic.

4. EDICTO PRÆCEPIT] Edictum est, cum Princeps motu proprio, ἐξ οἰκείας φύσεως κινηθεὶς, aliquid constituit ad honestatem & utilitatem subditorum. *Theoph.* & *l.* 3. *C. de legib.* & fere ad Præfectos prætorio hujusmodi Constitutiones diriguntur, ut in *l.* 6. *C. de secund. nupt.* & similib.

5. PERSONALES] Hæ sunt quæ privilegia Latinis dicuntur, eo quod veteres *priva* dixerunt, quæ nos *singula* dicimus. *Gell.* 10. *c.* 20. *Fest.* in voce *privos.* & ibi Jos. Scal. in *annot.* alias jus singulare. *l.* 16. *D. de legib.* Hujusmodi sunt privilegia militum, Doctorum, studiosorum, &c.

6. POENAM IRROGAVIT] Nempe graviorem ordinaria propter exemplum. Obiter hic nota, privilegia non solum pro aliquo, sed etiam in aliquem ferri posse; ut in Milonem à Pompejo, à Clodio in Ciceronem lata sunt.

7. PERSONAM NON TRANSGREDITUR] Non producitur hoc jus ad consequentias. *l.* 24. *D. de legib.* non transit ad successores. *l.* 68. *l.* 196. *de reg. jur.*

1. PRÆ-

De Jure honorario.

§. 7. [1] Prætorum quoque Edicta [2] non modicam obtinent Juris auctoritatem. Hoc etiam Jus honorarium solemus appellare: quod qui honores gerunt, id est, magistratus, auctoritatem huic Juri dederunt. Proponebant & [3] Ædiles Curules Edictum [4] de quibusdam causis, quod & ipsum [5] Juris honorarii portio est.

De Responsis Prudentum.

§. 8. Responsa Prudentum sunt sententiæ & opiniones eorum, quibus permissum erat [6] de jure respondere. nam [7] antiquitus constitutum erat, ut essent,

---

1. PRÆTORUM EDICTA] Jus prætorium introductum est adjuvandi vel supplendi & corrigendi Juris civilis gratia. *l.* 7. §. 1. *D. de just. & jur.* exempla *in pr. &* §. 1. *infr. de bon. poss.* §. 3. *infr. de exh. lib.* §. 9. *infr. de her. quæ ab int.* §. 3. *infr. de leg. agn. succ.*

2. NON MODICAM AUCTORITATEM] Minorem tamen, quam species superiores. Nam Edicta Prætorum non valebant auctoritate populi aut Principis, sed tantum ob honorem magistratus, qui non tam conditor est Juris novi, quam custos & interpres conditi. *d. l.* 7. §. 1. *& l. seq. D. de Just. & Jur. l.* 2. §. 10. *D. de Orig. Jur. l.* 12. §. 1. *de bon. poss. l.* 1. *in fin. D. ex quib. caus. maj.*

3. ÆDILES CURULES] Ad distinctionem Ædilium plebis. Curabant ædes sartas tectas esse, aquas mundas, integros aquæductus, vias expeditas. Cic. 5. in *Verr.* add. Liv. *lib.* 6. *in fin. &* 7. *in pr.* Varr. 4. *de ling.*

4. DE QUIBUSDAM CAUSIS] De rebus, maximeque mancipiis & jumentis venalibus, & de animalibus feris continendis, qua vulgo iter fit. explicatur *lib.* 21. *D. Titul.* 1.

5. JURIS HONORARII PORTIO] Jus honorarium genus est, cujus species prætorium & ædilitium.

6. DE JURE RESPONDERE] *Cujac. Hotom. Wes.* ex libris veteribus, *jura condere.* Theophil. νομοθετεῖν. sed ut recte idem, κατὰ πεῦσιν καὶ ἀπόκρισιν, *per consultationem & responsionem.*

7. ANTIQUITUS CONSTITUTUM] Malo *institutum.* nal-

ſent, qui jura publice interpretarentur, quibus [1] à Cæſare jus reſpondendi datum eſt, qui Juriſconſulti appellabantur; [2] quorum omnium ſententiæ & opiniones eam auctoritatem tenebant; ut judici recedere à reſponſis eorum non liceret, ut eſt conſtitum.

De Jure non ſcripto.

§. 9. Sine ſcripto Jus venit, quod uſus approbavit. Nam [3] diuturni mores conſenſu utentium comprobati, [4] Legem imitantur.

Ratio ſuperioris diviſionis.

§. 10. Et [5] non ineleganter in duas ſpecies Jus civile diſtributum eſſe videtur: nam origo ejus ab inſtitutis duarum civitatum, Athenarum ſcilic. & Lacedæmoniorum, fluxiſſe videtur. In his enim civitatibus ita agi ſolitum erat, ut [6] Lacedæmonii, quidem

---

nulla enim Lege id conſtitutum, ſed more majorum inſtitutum fuit dictaque hæc pars in ſpecie Jus civile. *l. 2. §. 5. D. de orig. jur.*

1. A Cæsare] Primum D. Auguſtus conſtituit, ut ex auctoritate Principis reſponderetur. *d. l. 2. circa fin.*

2. Quorum omnium] Aut utique plurium. *l. un. C. Theod. d. Reſponſ. prudent.*

3. Diuturni] Propria hæc ſunt epitheta conſuetudinis, ut dicatur, diuturna, longa, inveterata: quanto autem tempore introducatur, Jure noſtro definitum non eſt.

4. Legem imitantur] Id eſt, Legis vim & effectum habent. *l. 32. & ſeq. D de legib.* Quin etiam plus valere & in rebus majoris momenti verſari Leges, quæ moribus comprobatæ ſunt, quam quæ ſcripto conſtant, teſtatur Ariſtot. 3. *Polit. c. ult.*

5. Non ineleganter] Nec admodum tamen eleganter, ut apparet ex iis, quæ *Hotom* & *Bachov.*

6. Lacedæmonii] Lacedæmonii ſcriptis Legibus uſi non ſunt, atque una τῶν καλυμένων ῥητρῶν hæc erat, *μὴ χρῆσθαι νόμοις ἐγγράφοις, ſcriptis Legibus non uti.* Plutarch. in *Lycurg.*

1. Di-

dem magis ea, quæ pro Legibus obſervabant, memoriæ mandarent: Athenienſes vero ea, quæ in Legibus ſcripta comprehendiſſent, cuſtodirent.

Diviſio Juris in immutabile & mutabile.

§. 11. Sed naturalia quidem Jura, quæ apud omnes gentes peræque obſervantur, [1] divina quadam providentia conſtituta, ſemper firma atque [2] immutabilia permanent; ea vero, quæ ipſa ſibi quæque civitas conſtituit, ſæpe mutari ſolent vel [3] tacito conſenſu populi, vel [4] alia poſtea Lege lata.

De Objectis Juris.

§. 12. Omne autem Jus, quo utimur, [5] vel ad perſonas pertinet, vel ad res, vel ad actiones. Et prius de perſonis videamus. Nam parum eſt Jus noſſe, ſi perſonæ, quarum cauſa conſtitutum eſt, ignorentur.

TI-

1. DIVINA PROVIDENTIA] Quorum Deus inventor, diſceptator, lator, ut loquitur *Cic.* Intelligit ergo jus gentium primævum, quod nobis ingenitum; non ſecundarium, quod uſu exigente inventum.

2. IMMUTABILIA] Jus naturale ſemper & ubique juſtum eſt, & fuit: unde nec quod hoc Jure prohibetur, juberi poteſt; nec quod jubetur, vetari Grot. 1. *Manuduct.* 2 addi tamen ei aliquid poteſt, aut detrahi. *l. 6. D. de juſt. & jur.*

3. TACITO CONSENSU] Non tantum novum jus longo uſu introduci poteſt; ſed id etiam, quod ante Lege aliqua conſtitutum erat, contrario uſu abrogari. *l. 32. D. de leg.*

4. ALIA POSTEA LEGE LATA] Nam poſteriores Leges ſemper potiores ſunt prioribus. *l. ult. D. de Conſt. Princ.* Harm. *lib.* 1. *tit.* 1. Varro *lib.* 8 *de Lingua*; *An non ſæpe veteres Leges abrogatæ novis cedunt?*

5. VEL AD PERSONAS, &c.] Diſtributio ex objectis ad finem Juris obtinendum accommodata ex *l. 1. D. de ſtat. hom.* Omne Jus redditur perſonis, de rebus, per actiones & judicia. M. W.

1. DE

TITULUS III.

1 DE JURE PERSONARUM.

D. Lib. 1. Tit. 5.

Prima divisio personarum.

2 SUMMA itaque divisio de Jure personarum hæc est: quod omnes homines aut 3 liberi sunt, aut servi.

Definitio libertatis.

§. 1. Et libertas quidem (4 ex qua etiam liberi vocantur) est naturalis facultas ejus, quod cuique 5 facere libet, nisi 6 si quid vi aut 7 jure prohibetur.

De

---

1. DE JURE PERSONARUM] In π. *de statu hominum.* status rationem causæ; jus, effecti habet. status est ipsa personæ conditio; jus, quod hanc conditionem sequitur.

2. SUMMA DIVISIO] Id est, prima & principalis, vel generalissima, *πρώτη καὶ ἀρχηγάτη.* 46. *Basil. tit.* 1.

3. LIBERI AUT SERVI] Ex *l.* 3. *D. eod.* Adscriptitios, de quibus *lib.* 11. *Cod.* alii in liberorum, alii in servorum numero ponunt.

4. EX QUA LIBERI] Non ex vocabulo, sed ex re ipsa, quæ vocabulo subest. Definitio hæc *Florentini* est. *l.* 4. *D. eod.*

5. FACERE LIBET] Effectus libertatis est, facere quod libet, est enim potestas vivendi, ut velis. Cic. in *Paradox.* Aristot, 1. *Pol.* 9. Zeno apud *Laërt.* breviter, *ἐξουσία αὐτοπραγίας*, *potestas pro jure suo agendi.*

6. SI QUID VI] Finge nos vinciri, usu rerum nostrarum vi prohiberi, &c. hæc facultatem quidem faciendi impediunt, libertatem autem non minuunt.

7. JURE] *Οὐ γάρ ἐστι δουλεία τὸ ζῆν πρὸς τὴν πολιτείαν.* Aristot. 1. *Pol* 9. *Legum idcirco omnes servi sumus, ut liberi esse possimus.* Cic. *pro Cluent.* Indicat hanc exceptionem illud Persianum: *Excepto si quid Masuri rubrica notavit.*

1. CON-

Definitio servitutis.

§. 2. Servitus autem est 1 constitutio Juris gentium, qua quis 2 dominio alieno 3 contra naturam subjicitur.

Servi & mancipii Etymologia.

§. 3. Servi autem ex eo appellati sunt, quod 4 imperatores captivos vendere, ac per hoc 5 servare, nec occidere solent: qui etiam mancipia dicti sunt, eo quod ab hostibus 6 manu capiuntur.

Quibus modis servi constituuntur.

§. 4. Servi autem aut nascuntur, aut fiunt. 7 nascuntur ex ancillis nostris: fiunt aut jure gentium, id

---

1. CONSTITUTIO] Id est, res Jure gentium constituta, causa pro effectu. sic thesaurus dicitur depositio pecuniæ, *Lege* 31. §. 1. *D. de acq. rer. dom.* pro *pecunia deposita.*

2. DOMINIO ALIENO] Unde Zenoni apud *Laërt.* servitus definitur στέρησις αὐτοπραγίας.

3. CONTRA NATURAM] Contra communem illam omnium hominum condirionem, quam abinitio habuerunt à natura. *Lege* 4. *D. de just. & jur. Lege* 32. *de reg. jur.* φύσει γὰρ οὐδεὶς δοῦλος ἐγενήθη ποτέ. Philist. Liberos & servos à natura procreari disputat Aristot. 1. *Pol.* 3. & 4. sed alio sensu; nempe, ingenio stupidos & corpore robustos à natura productos videri ad serviendum iis, qui ingenio valent, ministerio scil. œconomico. D. Heins. in *Epist. ad Georg. Richt.*

4. IMPERATORES] Non intelligit Principes Romanos, sed στρατηγοὺς, belli duces, τοὺς πολέμων ἡγεμόνας, ut recte vertit *Theoph.*

5. SERVARE] Eadem ratio nominis redditur in *Lege* 4. §. 2. *D. hoc tit. l.* 239. §. 1. *D de verb. sign.* ab Augustin. 29. *de Civ. Dei*, 15. Servabantur διὰ τὴν ἐλπίδα τῆς πράσεως, ut est in *Basilic.*

6. MANU CAPIUNTUR] Hæc notatio si vera est, dicendum erit hoc nomen ad res ceteras translatum esse.

7. NASCUNTUR EX ANCILLIS] Ex Marcian. *Lege* 5. §. 1. *eod.* Hi vernæ prudentibus dicuntur, de quo nomine vid *Fest.* & *Nonium.* Eodem autem Jure ex ancillis nati servi sunt, quo sata cedunt solo. mater enim solo comparatur: vis patris sato. *J. Cujac.*

1. JU-

id est, ex captivitate; aut [1] Jure civili, cum [2] liber homo, major viginti annis, [3] ad pretium participandum sese venundari passus est.

De liberorum & servorum divisione.

§. 5. In servorum conditione [4] nulla est differentia: in liberis autem [5] multæ. aut enim sunt ingenui, aut libertini.

TI-

---

1. JURE CIVILI] Etsi servitus ex Jure gentium originem habet, sunt tamen modi quidam constituendæ servitutis etiam Jure civili inventi. unus hic exprimitur: alios reperies apud *Accurs.* & *Hotom.*

2. LIBER HOMO] Ingenuus scilicet & sui juris: neque enim patroni aut patris jus hoc pacto libertus aut filius intervertere possunt. *Cujac.*

3. AD PRETIUM PARTICIPANDUM] Modo & partem pretii vere acceperit, *Lege* 1. *quib. ad lib. procl. non licet* & gnarus conditionis suæ, *Lege* 2. *si lib. ing. esse dic.* venditus sit ignoranti conditionem venditi. *Lege* 7. §. 2. *D. de lib. caus.* Accurs.

4. NULLA DIFFERENTIA] Servorum varia quidem ministeria, una tamen conditio est. *Lege* 5. *D. eod.* id est, omnes æque servi sunt, πάντες τὴν αὐτὴν δουλείαν δουλεύουσιν, nihilque interest, natus quis, an factus servus sit, etsi alius alii præstat, juxta vetus proverbium, δοῦλος πρὸ δούλου, δεσπότης πρὸ δεσπότου. 1. *Polit.* 4.

5. MULTÆ] Nam interest, utrum quis natus, an factus sit liber; civis Romanus sit, an Latinus Junianus; paterfamilias, an filiusfamilias.

TITULUS IV.

DE INGENUIS.

D. Lib. 1. Tit. 5. C. Lib. 7. Tit. 14.

De Ingenui definitione.

[1] INGENUUS est is, qui [2] statim, ut natus est, liber est: sive ex duobus ingenuis matrimonio editus est, sive ex libertinis duobus, sive ex altero libertino, & altero ingenuo. Sed & si quis ex matre nascitur libera, patre vero servo, ingenuus nihilominus nascitur: quemadmodum qui ex [3] matre libera, & incerto patre natus est, [4] quoniam vulgo conceptus est. Sufficit autem liberam fuisse matrem eo tempore, quo nascitur, licet ancilla conceperit. Et è contrario, si libera conceperit, deinde ancilla facta pariat, placuit eum, qui nascitur, liberum nasci: quia non debet calamitas matris ei nocere, qui in ventre est. Ex his illud quæ-

---

1. INGENUUS] Antiqui ingenuos spuriis opponebant, & patricios initio appellabant, eo quod patrem ciere possent. Liv. *lib.* 10. Cincius apud *Fest.* in voce *Patricios.* Ceterum etiam jam olim, qui liberi nati erant, ingenuos dictos fuisse, ex Plauto in *Milit.* & *Pœnul* constat: & alias quoque Latini ingenuum vocant, quod nativum est: quomodo Lucretius *ingenuos fontes:* Juvenalis *ingenuum tophum* appellat.

2. STATIM UT NATUS] Ingenuus proprie est, qui nativam habet libertatem: eum tamen etiam, qui ingenuus pronuntiatus est, pro ingenuo accipere debemus; quia res judicata pro veritate habetur. *l. propen. D. de statu hom.*

3. MATRE LIBERA] Quia qui nascitur sine legitimo matrimonio, conditionem matris sequitur. *Lege* 19. *Lege* 24. *D. de statu hom.*

4. QUONIAM VULGO CONCEPTUS] His verbis indicatur ratio, cur dicatur ex incerto patre natus *Hotom.* pro, *quoniam*, legendum putat, *id est*, *qui.* Theoph. τεχθεὶς ὁ ἀπὸ πορνείας τεχθεὶς.

1. MAR-

quæsitum est, si ancilla prægnans manumissa sit, deinde ancilla postea facta peperit, liberum, an servum pariat? Et [1] Martianus probat liberum nasci. Sufficit enim ei, qui in utero est, liberam matrem vel medio tempore habuisse, ut liber nascatur. Quod & verum est.

De servitute & manumissione facti.

§. 1. Cum autem ingenuus aliquis natus sit, non officit ei [2] in servitute fuisse, & postea manumissum esse: sæpissime enim [3] constitutum est, [4] natalibus [5] non officere manumissionem.

TI-

---

1. MARTIANUS PROBAT] Ex Martiano *l.* 5. §. 2. & 3. *D. de stat. hom.* totus hic locus sumptus est. Is itaque liber nascitur, qui ex matre aut conceptionis, aut partus, aut medio tempore libera nascitur, quod favor libertatis extorsit. Paul. *lib.* 2. *Sent.* 24. add. *l.* 18. *D. de stat. hom. l.* 4. *C. de pœn.*

2. IN SERVITUTE] Aliud est in servitute esse, aliud servum esse; illud facti, hoc juris est. Servus est, qui justam servitutem servit; in servitute esse dicitur, qui cum servus non sit, pro servo habetur, ut Pamphila Terentiana in *Andria*. Sic quoque aliud est in libertate esse, aliud liberum esse; aliud in possessione esse, aliud possidere. *l.* 10. §. 1. *de acq. poss.*

3. CONSTITUTUM EST] Plures extant hac de re Constitutiones sub *tit. Cod. de ingenuis manum.* & eo pertinet *l.* 21. §. 1. *D. de capt. & postlim.*

4. NATALIBUS] *Theophil.* τῇ εὐγενείᾳ, ingenuitati; veritati & origini ingenuitatis. Paul. *lib.* 5. *sent.* 1.

5. NON OFFICERE] Non inurere notam libertinæ conditionis.

TITULUS V.

DE LIBERTINIS.

D. Lib. 1. Tit 5.

Definitio & origo libertinorum, & manumissionis.

[1] LIBERTINI sunt, qui ex [2] justa servitute manumissi sunt. Manumissio autem est [3] de manu datio. nam quamdiu aliquis in servitute est, manui & potestati suppositus est: & manumissus liberatur à domini potestate. Quæ res à Jure gentium originem sumpsit, utpote quum Jure naturali omnes liberi nascerentur, nec esset nota manumissio, cum servitus esset incognita. sed postquam Jure gentium servitus [4] ingenuitatem invasit, secutum est beneficium manumissionis. & cum uno [5] communi nomine omnes homines appellarentur, Jure

---

1. LIBERTINI] Ex *l. 6. D. de stat. hom.* Appii Cæci temporibus & deinceps aliquamdiu libertini dicti non ipsi qui manumittebantur, sed ingenui ex his procreati, ut scribit Sueton. in *Claud* postea ipsi manumissi libertini dici cœperunt, & ex his procreari ingenui. Liberi & libertini nomina sic differunt. Liberti nomen ad Jus patronatus respicit, libertini ad personæ conditionem. *l. 1. & ult. D. si ingen. esse dic.* Libertus & patronus relata sunt; libertinus & ingenuus contraria. *Hotom.*

2. JUSTA SERVITUTE] Id est, quæ revera servitus sit, non opinione & errore tantum. addit *Theoph* καὶ ἐννόμως, *& legitimæ.* quod non placet.

3. DE MANU DATIO] Reponendum ex Florent. *de manu missio, id est, datio libertatis. Lege 4. D. de just. & jur.* ut brevi sermonis compendio notetur & nominis definitio & rei.

4. INGENUITATEM] Hæc vox non est apud Ulp. *d. l. 4.* neque eam agnoscunt *Cont. Cujac. Hotom. Wes. Theophil* & delendam censeo cum *Bachov.*

5. COMMUNI NOMINE] Apud Ulp. in *d. l. 4.* legitur, *uno naturali nomine*, sensus est, cum omnes homines natura liberi essent, ut nomen rei conveniat.

1. LI-

Jure gentium tria hominum genera esse cœperunt: [1] liberi, & his contrarium, servi, & tertium genus, libertini, qui desierant esse servi.

Quibus modis manumittitur.

§. I. [2] Multis autem modis manumissio procedit: aut enim ex sacris Constitutionibus in [3] sacrosanctis Ecclesiis, aut [4] vindicta, aut [5] inter amicos, aut per epistolam, aut per testamentum, aut per [6] aliam quamlibet ultimam voluntatem. Sed & aliis [7] multis modis libertas servo competere potest, qui tam ex veteribus, quam ex nostris Constitutionibus introducti sunt.

Ubi

---

1. LIBERI] Id est, *ingenui.* Partem subdivisionis in divisione collocat, quod *Ulpiano*, à quo hæc sumpta, familiare. *l. 5. D de pact. l. 1. §. 2. D. de just. & jur.*

2. MULTIS MODIS] Olim tres tantum modos manumittendi fuisse, censu, vindicta, testamento, ostendit argumentatio Ciceronis in *Topic.*

3. SACROSANCTIS ECCLESIIS] Hic modus tribuendæ libertatis à Constantino introductus est. *l. 1. & 2. Cod. de his qui in Eccles. man.* & suffectus in locum ejus, qui olim fiebat lustrali censu. vid. Sigon. *lib. 1. de antiq. jur. civ. Rom. c. 14.* add. *tripert. hist. lib. 1. c. 7.* & Niceph. *7. c. 16.*

4. VINDICTA] Virgulam esse scribit Boët. in *Topic. Cic.* quam lictor jussu magistratus manumittendi capiti imponebat. *Festuca* Plauto dicitur in *Mil. Glor.* κάρφος Plutarcho *de Sera Num. Vind.* Nomen ductum à Vindicio creditur Vitelliorum servo, qui cum nobilium adolescentium conjurationem de Tarquiniis reducendis detexisset, primus hoc modo manumissus traditur. *Liv. lib. 2.*

5. INTER AMICOS, AUT PER EPISTOLAM] Inter amicos adhibitis quinque testibus: per epistolam à domino & quinque testibus subscriptam. *l. un. §. 1. & 2. C. de Latin. lib. toll.*

6. ALIAM ULTIMAM VOLUNTATEM] Puta per codicillos.

7. MULTIS MODIS] Quorum plerique enumerantur in *d. l. un. §. 3. & seqq.*

Ubi & quando manumitti potest.

§. 2. Servi vero à dominis [1] semper manumitti solent; adeo ut vel in [2] transitu manumittantur: veluti cum Prætor, aut Præses, aut Proconsul, in balneum, vel in theatrum eant.

De libertinorum divisione sublata.

§. 3. Libertinorum autem [3] status tripertitus [4] antea fuerat. nam qui manumittebantur, modo majorem & justam libertatem consequebantur, & fiebant [5] cives Romani: modo minorem, & Latini ex [6] Lege Junia Norbana fiebant: modo inferiorem, & fiebant ex Lege Ælia Sentia [7] deditititii. Sed quoniam

---

1. SEMPER] Id est, omni die, sive festo, sive profesto, sive fasto, sive nefasto καὶ ἐν ἀποφράδι ἡμέρᾳ. *Fabrot.* in not. ad Theophil. *l.* 2. *l.* 8. *C. de feriis.*

2. IN TRANSITU] Cum aut lavandi, aut gestandi, aut ludorum gratia magistratus prodit. *Lege* 7. *D. de man. vind.* est enim hic actus voluntariæ jurisdictionis. *l.* 2. *D. de Off. Proconf.*

3. STATUS TRIPERTITUS] Ulpian. in *Fragm. tit.* 1. & 3. Cajus 1. *Inst. tit.* 1.

4. ANTEA] Hoc non est referendum ad tempora liberæ Reip. nam primus hanc differentiam introduxit Augustus. Sueton. in *Aug.*

5. CIVES ROMANI] Nempe qui vindicta, censu, testamento manumissi erant. Ulpian. & Caj. *ubi supra.* Hos modos civiles & legitimos vocat *Theophil.*

6. LEGE JUNIA NORBANA] Qua cautum, ut ii servi, qui per epistolam aut inter amicos aut convivii adbibitione manumitterentur, non cives Romani, sed eodem jure essent, quo ante bellum sociale Latini coloni. *l. un. in pr. C. de Lat. lib. toll.* ut neque connubii, neque testamenti, neque mancipii aut nexus, neque patriæ potestatis, &c. jura habuerint. Ulpian. in *fragm.* variis locis. Poterant autem multis modis Jure Quiritium augeri. Ulp. *d. tit.* 3.

7. DEDITITII] Hi quoque Latini liberti fuere, sed conditione Latinorum dedititiorum, quos scil. populus Romanus post defectionem victos in deditionem acceperat.

niam dedititiorum quidem [1] pessima conditio jam ex multis temporibus in desuetudinem abierat. Latinorum vero nomen non frequentabatur: ideoque nostra pietas omnia augere & [2] in meliorem statum reducere desiderans, [3] duabus Constitutionibus hoc emendavit, & in pristinum statum reduxit. quia & à primis urbis Romæ cunabulis una atque [4] simplex libertas competebat, id est, eadem, quam habebat manumissor. nisi quod, scilicet, [5] libertinus sit, qui manumittitur, licet manumissor ingenuus sit. Et dedititios quidem per Constitutionem nostram expulimus, quam promulgavimus inter nostras decisiones: per quas, suggerente nobis Triboniano, Viro excelso, Quæstore nostro, antiqui Juris altercationes placavimus. Latinos autem Junianos, & omnem, quæ circa eos fuerat, observantiam, alia Constitutione per ejusdem Quæstoris suggestionem correximus, quæ inter Imperiales radiat sanctiones. Et omnes libertos (nullo nec [6] ætatis manumissi, nec

perat. Scribit *Suetonius*, Augustum cavisse, ne vinctus unquam tortusve ullo libertatis genere civitatem adipisceretur. *c.* 40. Add. Ulp. & Caj. *ubi sup.*

1. PESSIMA CONDITIO] Non multum distans à servientium specie. § *ult. inf. de succ. libert.*

2. IN MELIOREM STATUM] Aliud judicium Augusto fuit, qui magni æstimabat, sincerum atque ab omni colluvione peregrini ac servilis sanguinis incorruptum servare populum. Sueton. *c* 40.

3. DUABUS CONSTITUTIONIBUS] *l. un. C. de Lat. lib. toll. l. un. C. de Dedit. lib. toll.*

4. SIMPLEX LIBERTAS] Cic. pro *Balb.* Dionys. Halic. *lib.* 4. ubi Servium Tullium hujus instituti auctorem fuisse refert.

5. LIBERTINUS SIT] Jure novissimo & hoc sustulit Justinianus data ingenuitate, salvo tamen manente jure patronatus. *Nov.* 78.

6. ÆTATIS MANUMISSI] Vid. Ulp. *tit.* 1. § 7. Theoph. *hic.*

nec [1] domini manumittentis, nec in manumissionis modo discrimine habito, sicut jam antea observabatur) civitate Romana [2] decoravimus: multis modis additis, per quos possit libertas servis cum civitate Romana, quæ sola est in præsenti, præstari.

TITULUS VI.

QUI, ET EX QUIBUS CAUSIS MANUMITTERE NON POSSUNT.

D. Lib. 40. Tit. 9. C. Lib. 7. Tit. 11.

Prius caput Legis Æliæ Sentiæ, de manumittente in fraudem creditorum.

NON tamen cuicumque volenti manumittere licet. nam is, qui in fraudem creditorum manumittit, [3] nihil agit: quia Lex Ælia Sentia impedit libertatem.

De

---

1. DOMINI MANUMITTENTIS] Malo *dominii* cum Augustino. *lib.* 3. *emend. c.* 7. & Grot. in *spars. Flor.* ne ad ætatem domini referatur, sed ad qualitatem dominii. *Theophilus* quoque habet περὶ τὴν δεσποτείαν. nimirum dominorum alius in bonis, alius ex jure Quiritium habebat: ille Latinum faciebat, hic civem. Ulp. *tit.* 1. §. 11. quæ differentia sublata *l. un. C. de nud. jur. Quir. toll.*

2. DECORAVIMUS] Alii *donavimus.* Antoninus antea civitate data exæquaverat omnes ingenuos. *l.* 17. *D. de stat. hom.* Justinianus omnes libertinos, novissime & libertinorum conditionem sustulit, data manumissis ingenuitate. *Nov.* 78. *c.* 5.

3. NIHIL AGIT] Igitur ita manumissi liberi non fiunt. & additur ratio, quia Lex Ælia Sentia impedit libertatem, id est, liberos fieri prohibet; sicut in universum, quod Lege prohibente fit, ipso Jure nullum est.

l. 5.

De servo instituto cum libertate.

§. 1. [1] Licet autem domino, qui solvendo non est, in testamento servum suum cum libertate heredem instituere, ut liber fiat, [2] heresque ei solus, & necessarius: si modo ei nemo alius ex eo testamento heres extiterit: aut quia nemo heres scriptus sit, aut quia is, qui scriptus est, qualibet ex causa heres ei non exstiterit. Idque eadem Lege Ælia Sentia provisum est. & recte. Valde enim prospiciendum erat, ut egentes homines, quibus alius heres extiturus non esset, vel servum suum necessarium heredem haberent, qui satisfacturus esset creditoribus: aut hoc eo non faciente, creditores res hereditarias servi nomine vendant, ne [3] injuria defunctus adficiatur.

De servo instituto sine libertate.

§. 2. Idemque Juris est, etsi [4] sine libertate servus he-

---

l. 5. C. de Legib. quod sicubi legas libertatem revocari aut rescindi, id minus proprie dictum accipe: vid. respectu actus manumissionis, qui in suspenso est, donec constet de fraude, & an creditores suo jure uti velint. Legem hanc latam esse Augusti temporibus indicat Dio *lib. 55.* consule *Indic. Leg. Rom.* Hotom. Conn. *lib. 2. comm. c. 5.*

1. LICET AUTEM DOMINO] In capite Legis Æliæ Sentiæ, *Ne quis in fraudem creditorum manumittat*, nominatim addita fuit hæc exceptio, *nisi quis unum ex servis suis testamento liberum & heredem esse jusserit.*

2. HERESQUE EI SOLUS] Non tamen necesse est, solum heredem scriptum esse, sed neminem alium heredem existere, ne ex substitutione quidem. *l. 57. D. de her. instit.*

3. INJURIA] Positum pro *ignominia*, nam ignominiosum bona cujusquam propter æs alienum divendi. cujus rei testis locuples Cic. pro *Quint.* Igitur ratio exceptionis hæc est, ut auctionis ignominia, qua alioqui defunctus oneraretur, potius derivetur in heredem servum.

4. SINE LIBERTATE] Non libertate nominatim prohibita; sed omissa, nulla facta mentione libertatis.

heres institutus est. Quod [1] nostra Constitutio non solum in domino, qui solvendo non est, sed generaliter constituit, [2] nova humanitatis ratione: ut ex ipsa scriptura institutionis etiam libertas ei competere videatur: cum [3] non sit verisimile, eum, quem heredem sibi elegit, si prætermiserit libertatis dationem, servum remanere voluisse, & neminem sibi heredem fore.

Quid sit in fraudem creditorum manumittere.

§. 3. [4] In fraudem autem creditorum manumittere videtur, qui vel jam eo tempore, quo manumittit, solvendo non est: vel qui datis libertatibus, [5] desiturus est solvendo esse. [6] Prævaluisse tamen videtur, nisi animum quoque fraudandi manumissor habuerit, non impediri libertatem, quamvis bona ejus creditoribus non sufficiant: sæpe

1. NOSTRA CONSTITUTIO] *l. pen. C. de necess. serv. her. inst.* junct. *pr. infra de her. instit.*

2. NOVA HUMANITATIS RATIONE] Quia etsi ex veteribus quoque juris auctoribus quidam hoc ipsum probaverant, nunquam tamen obtinuerant, ut *d. pr. inf. de her. instit.* Cujac.

3. NON SIT VERISIMILE] Notant hic DD. eum, qui vult consequens, etiam antecedens velle intelligi, sine quo ad illud consequens perveniri non potest. *l. 2. D. de jurisd.*

4. IN FRAUDEM] Descriptus hic locus est ex *l. 10. D. qui & a quib. man.*

5. DESITURUS EST SOLVENDO ESSE] Species hæc sit. Sempronius, qui mille in bonis habebat, ac totidem debebat, servum in fraudem creditoris manumisit; quo facto 50 de bonis decesserunt, ut jam creditores solidum consequi nequeant. Q. an impediatur libertas? R. impediri, cum Cajo in *d. l. 10.*

6. PRÆVALUISSE] Libertas non revocatur, nisi & fraudandi consilium manumissor habuerit, & creditores re ipsa fraudentur. *d. l. 10. l. 1. C. qui man. non poss.* In fideicommissaria tamen libertate solus rei eventus spectatur. *l. 4. §. 19. in fin. D. de fideic. lib. l. ult. C. eod.*

1. AM-

pe enim de facultatibus suis [1] amplius, quam in his est, sperant homines. itaque tunc intelligimus impediri libertatem, cum utroque modo fraudantur creditores, id est, & consilio manumittentis, & ipsa re, eo quod ejus bona non sunt suffectura creditoribus.

Alterum caput Legis Æliæ Sentiæ, de minore viginti annis.

§. 4. Eadem Lege Ælia Sentia [2] domino minori viginti annis non aliter manumittere permittitur, [3] quam si vindicta [4] apud Consilium, justa causa manumissionis approbata, fuerint manumissi.

Quæ sunt justæ causæ manumittendi?

§. 5. [5] Justæ autem manumissionis causæ hæ sunt; veluti [6] si quis patrem, aut matrem, filium filiamve, aut

---

1. AMPLIUS ---- SPERANT] Quod frequenter accidit iis, qui transmarinas negotiationes, & in aliis regionibus, quam ubi ipsi morantur, per institores exercent. *d. l.* 10.

2. DOMINO] *l* 4. §. *ult.* & passim. *D. de manum. vind.* Providere Lex voluit, ne temere & sine certo animi judicio servi libertate & civitate donarentur.

3. QUAM SI VINDICTA] Leg. *quam si dicta apud Consilium justa causa manumissionis, approbata fuerit manumissio.* Hotom. ex auctoritate librorum veterum & *Theophili.*

4. APUD CONSILIUM] Adhibebantur in Consilium Romæ 5 Senatores, & 5 Equites, in provinciis 20 recuperatores cives Rom. Ulp. *tit.* 1. §. 8. Theophil. *hic.* In notis D. C. S. *de Consilii sententia.* Grot. in *spar. flor.* Exercere Consilium non potest, cui mandata est jurisdictio. *l.* 2. *D. de offic. ejus cui mand. jurisd.* unde apparet, magistratum non habuisse jus exercendi Consilium vi suæ jurisdictionis. *arg. l.* 1. *pr. d. t.*

5. JUSTÆ --- CAUSÆ] Ex *l.* 9. *l.* 11. & aliquot *seqq. de man. vind. l.* 21. *hoc tit.*

6. SI QUIS PATREM, &c.] Finge filium, cum esset una cum parentibus naturalibus in ejusdem domini pote-

 state,

aut fratres sororesve naturales, aut pædagogum, aut nutricem, aut educatorem, aut 1 alumnum alumnamve, aut collactaneum manumittat; aut servum 2 procuratoris habendi gratia; aut ancillam 3 matrimonii habendi causa, dum tamen 4 intra sex menses in uxorem ducatur, nisi 5 justa causa impediat; & servus, qui manumittitur procuratoris habendi gratia, non minor 6 decem & septem annis manumittatur.

De causa semel probata.

§. 6. Semel autem causa approbata, sive vera sit, sive falsa, 7 non retractatur.

Abrogatio posterioris capitis Legis Æliæ Sentiæ.

§. 7. Cum ergo certus modus manumittendi minoribus xx annis dominis per Legem Æliam Sentiam

---

state, heredem à domino institutum esse, hic filius, ut ceterarum rerum defuncti, ita & parentum suorum dominus efficitur. Justissimam autem eos manumittendi causam habet, & ita porro.

1. ALUMNUM] Quod fere in mulieribus usu venit: sed tamen in viris etiam receptum. *l.* 14. *D. de man. vind.*

2. PROCURATORIS] Plerique de procuratore ad negotia hunc locum accipiunt. *Cujac.* de procuratore ad judicia, ut & *Fabrot. Bachovius* de utroque, cui assentior.

3. MATRIMONII HABENDI] Verbum *habendi* otiosum est, & delendum, nec in aliis reperitur, ut neque in *l.* 21. *hoc tit.* nec in *l.* 13. *de man. vind.* nec apud *Theophil.*

4. INTRA SEX MENSES] Et exigitur prius jusjurandum. *d. l.* 13.

5. JUSTA CAUSA IMPEDIAT] Veluti si patronus Senator fiat. *l.* 23. *D. de rit. nupt.*

6. DECEM ET SEPTEM] In *d. l.* 13. est *decem & octo.* Sed illic qui attigit annum XVIII. non minor XVIII. dicitur, hoc loco non minor XVII qui implevit XVII. *Cujac.*

7. NON RETRACTATUR] Nam Lex Ælia Sentia non causam exigit nominatim, sed causæ dictionem. *l.* 9. §. 1. *D. de man. vind.* Favor libertatis hoc expressit.

1. CUI

tiam constitutus esset: eveniebat, ut qui XIV annos expleverat, licet testamentum facere, & in eo sibi heredem instituere, legataque relinquere posset; tamen si adhuc minor esset XX annis, libertatem servo dare non posset. Quod non erat ferendum. nam [1] cui totorum suorum bonorum in testamento dispositio data erat: quare non similiter ei, quemadmodum alias res, ita & de servis suis in ultima voluntate disponere, quemadmodum voluerit, permittimus, ut & libertatem eis possit præstare? Sed cum [2] libertas inæstimabilis res sit, & propter hoc ante XX ætatis annum antiquitas libertatem servo dare prohibebat: ideo nos [3] mediam quodammodo viam eligentes, non aliter minori XX annis libertatem in testamento dare servo suo concedimus, [4] nisi XVII annum impleverit & XVIII attigerit. Cum enim antiquitas hujusmodi ætati & [5] pro aliis postulare concesserit; cur non

1. CUI TOTORUM] Argumentatur à majori ad minus, *καλασκευαστικῶς*. Cui, quod plus est, licet, ei non debet, quod minus est, non licere. *l.* 21. *de reg. jur.*

2. LIBERTAS INÆSTIMABILIS RES] Servum tamen libertate donare non est inæstimabile domino: & alia haud dubie ratio Legis Æliæ Sentiæ fuit, & hæc nimirum, quod servi minoribus dominis facile blandis verbis aut aliis artibus persuadere possunt, ut se manumittant, vel pro turpis alicujus obsequii remuneratione. *fac. l.* 2. *C. si adv. lib. l.* 16. *C. de lib. caus.*

3. MEDIAM VIAM] Hinc inferunt, posse quandoque judicem in ambiguitate juris vel facti rem dividere, utique hoc facere solent prudentes, ubicunque est *τάραξις*, id est, perplexa quæstio, *l.* 7. *D. ut leg. nom. cav. l.* 40. *D. de her. instit.* videndum tamen semper, quid suadeat ratio juris.

4. NISI XVII ANNUM] *Nov.* 119. *c.* 2. permittit non minus libertates, quam res ceteras, testamento dari ea ætate, qua testamentum facere permissum est.

5. PRO ALIIS POSTULARE] *l.* 1. *D. de postul.* Collectio tamen hæc minus bona est. Adolescens ingressus

non etiam sui judicii stabilitas ita eos adjuvare credatur, ut ad libertatem dandam servis suis possint pervenire?

TITULUS VII.
DE LEGE FUSIA CANINIA TOLLENDA.

C. L b. 7. Tit. 3.

1 LEGE Fusia Caninia 2 certus modus constitutus erat in servis testamento manumittendis: quam quasi libertates impedientem, & quodammodo invidam, tollendam esse censuimus. cum satis fuerat inhumanum, vivos quidem licentiam habere 3 totam suam familiam libertate donare, nisi 4 alia causa impediat libertatem; 5 morientibus autem hujusmodi licentiam adimere.

DE

---

annum XVIII. postulare potest, ergo & servum suum manumittere. sunt enim hæc plane diversa.

1. LEGE FUSIA CANINIA] Lata hæc Lex Augusti temporibus, ut ex *Suetonio* intelligimus *c.* 40. ubi & ratio Legis indicatur, ne sc. concessa libera testamento manumittendi potestate, libertis & sordidis hominibus civitas Rom. contaminaretur. sustulit eam Just. *l. un. Cod. hoc. tit.*

2. CERTUS MODUS] Certus numerus, quem in manumittendo excedere non liceret. Ulp. *tit.* 1. Caj. *lib.* 1. *tit.* 2. Paul. 4. *sent.* 14. Apud *Vopiscum* legimus, Tacitum Imperatorem in testamento suo intra Caniniam mansisse.

3. TOTAM FAMILIAM] *Theoph.* *πάντας τὺς οἰκίτας*, *omnes servos.* Veteres frequenter servos omnes unius domini familiam appellant. *tit. D. si fam. furt. fec. l.* 2. §. 14. *D. vi bon. rapt. l.* 195. §. 3. *D. de verb. sign.*

4. ALIA CAUSA] Puta si manumissor solvendo non sit, aut minor XVII. annis.

5. MORIENTIBUS ADIMERE] Argumentatio *κατασκευαστικὴ* ab actu inter vivos ad ultimam voluntatem: de quo genere argumentandi Everh. & Cantiunc. in *Topic.* Non procedit, si spectamus rationem Legis Fusiæ, quæ hæc est, quod facilius in testamento manumittimus, quam inter vivos. *fac. l.* 4. *D. ad Senat. Vell.* Pac.

1. ALIA

TITULUS VIII.

DE HIS QUI SUI, VEL ALIENI JURIS SUNT.

D. Lib. 1. Tit. 6.

Altera divisio personarum.

SEQUITUR de jure personarum alia [1] divisio. Nam quædam personæ sui juris sunt, quædam alieno juri subjectæ. Rursus earum, quæ alieno juri subjectæ sunt, aliæ sunt in potestate parentum, aliæ in potestate dominorum. Videamus itaque de his, quæ alieno juri subjectæ sunt. nam si cognoverimus, quæ istæ personæ sunt, [2] simul intelligemus, quæ sui juris sunt. Ac prius dispiciamus de his, quæ in potestate dominorum sunt.

De Jure gentium in servos.

§. 1. [3] In potestate itaque dominorum sunt servi, quæ quidem potestas juris gentium est. nam [4] apud omnes peræque gentes animadvertere possumus, domi-

1. ALIA DIVISIO] Ex Cajo *l.* 1. *D. hoc tit.* Hac divisione personæ superiore divisione secretæ iterum in unum coguntur, quia de vi & effectu dominicæ potestatis adhuc erat cognoscendum.

2. SIMUL INTELLIGEMUS] Ratio ex hoc principio Logico petenda, *Contrariorum cognito uno, cognoscitur & alterum.* Aristot. 1. *Topic.* 14. & 2. c. 2. Cic. in *Topic.* & 2. *de orat.*

3. IN POTESTATE] Varia est hujus vocis significatio. *l.* 215. *D. de verb. sign.* hic summam significat, *ἄκραν ἐξουσίαν*, ut definit *Theophil.*

4. APUD OMNES GENTES] Sic & Cajus in *d. l.* 1. §. 1. *hoc. tit.* Ceterum hoc de majore parte accipiendum, non de omnibus; & de eo, quod impune in servos fit ex rigore Juris gentium. Apud multos autem populos summum

dominis in servos vitæ necisque potestatem fuisse: & quodcunque per servum adquiritur, id 1 domino adquiri.

De Jure civium Romanorum in servos.

§. 2. Sed hoc tempore nullis hominibus, qui sub imperio nostro sunt, licet 2 sine causa Legibus cognita in servos suos supra modum sævire. Nam ex Constitutione Divi Antonini, qui sine causa servum suum occiderit, 3 non minus puniri jubetur, quam si alienum servum occiderit. Sed & 4 major asperitas dominorum, ejusdem Principis Constitutione coërcetur. Nam Antoninus consultus à quibusdam Præsidibus provinciarum de his servis, qui ad 5 ædem sacram, vel ad

1 sta-

---

mum illud jus vitæ & necis in servos usurpatum non fuisse, testantur historiæ. vid. Bodin. 1. *de Repub.* 5. Grot. 3. *de Jur. bell. & pac.* 14.

1. DOMINO ACQUIRI] Hoc rationi Juris gentium convenit, & nihil admodum habet iniquitatis: quoniam dominus ad alimenta servo præstanda obligatus est. De hoc Jure plenius infra sub *tit. Per quas pers. cuiq. acq.* §. 3.

2. SINE CAUSA] Nam ex causa licet, puta si servum in facinore deprehenderit, in quo repertum etiam liberum hominem occidere fas sit. Descripta hæc partim ex *l.* 1. §. 2. partim ex *l.* 2. *D. hoc tit.*

3 NON MINUS PUNIRI] Hoc significat, qui servum suum sine causa occidit, tam reum esse homicidii, quam si alienum occidisset; & teneri publico judicio Legis Corneliæ de Sicariis: neque enim privato judicio Legis Aquiliæ locus est, ubi sibi quis damnum infert.

4. MAJOR ASPERITAS] Modica tantum castigatio dominis permittitur. *l. un. C. de emend. serv.* adhibenda tamen etiam circa minores pœnas clementia, juxta illud in Constitutionibus Clementis Romani, ἐκ ἐπιτάξεις δούλῳ σου ἢ παιδίσκῃ ἐν πικρίᾳ ψυχῆς. Grot. *ubi sup.*

5. ÆDEM SACRAM] Fana ethnicis pro asylis erant. Plaut. *Rudent. Virgines duæ Veneris fano sese adversus lenonis vim tuentur.* Tac. 3. *Annal. Complebantur templa pessimis servitiorum, &c.* Sublato Paganismo idem jus ἀσυλίας templis

Christia-

1 statuam Principum confugiunt, præcepit, ut si intolerabilis videatur sævitia dominorum, cogantur servos suos 2 bonis conditionibus vendere, ut pretium dominis daretur. & recte. 3 Expedit enim Reipublicæ, ne sua re quis male utatur. Cujus Rescripti ad Ælium Martianum missi verba sunt hæc: *Dominorum quidem potestatem in servos suos illibatam esse oportet, nec cuiquam hominum 4 jus suum detrahi. sed & 5 dominorum interest, ne auxilium contra sævitiam, vel famem, vel intolerabilem injuriam denegetur iis, qui juste deprecantur. Ideoque cognosce de querelis eorum, qui ex familia Julii Sabini ad sacram statuam confugerunt, & si vel durius habitos, quam æquum est, vel infami injuria adfectos esse cognoveris, venire jube, ita ut in potestatem domini non revertantur. Quod si meæ Constitutioni*

Christianorum tributum. *tit. C. de his qui ad eccles. confug. Nov.* 17. Hæc verba, *ad ædem sacram*, non sunt apud Ulp. Rufini *tit.* 3. nec in *d. l.* 2. *hoc tit.* nec *Theophilus* habet.

1. STATUAM PRINCIPUM] Statuæ quoque Principum his, qui ad eas confugissent, asyla fuerunt. *l. un. C. de his qui ad Stat. Princ.* Judæorum populo sex civitates constitutæ erant, quo tuto confugerent, qui ἀκουσίως sanguinem effudissent. *Num.* 35. *Deut.* 19. *Jos.* 20.

2. BONIS CONDITIONIBUS] Justo pretio, ut in *l.* 12. *D. de Relig.* Et ne dominus infensus duriores conditiones adjiciat, veluti ut ne manumittantur, ut tanquam fugitivi in vinculis habeantur. *Th.* & *l.* 25. *D. de statu lib.*

3. EXPEDIT REIP.] Hæc sententia est apud *Sosipatrum.* Potest quis etiam abuti re sua. *l.* 25. §. 11. *D. de her. pet.* sed tamen providendum, ne privati fortunis suis abutendo noceant publico.

4. JUS SUUM DETRAHI] Ne à Principe quidem cuiquam jus suum sine causa detrahi debet. vid. Hotom. *Illustr. quæst.* 1.

5. DOMINORUM INTEREST] Alia ratio decidendi. Si servi nullum sibi contra dominorum sævitiam auxilium paratum esse sciant, aut manus sibi inferent, aut in perniciem domini aliquid molientur.

1. SE-

tioni fraudem fecerit, ſciat me hoc admiſſum adverſus ſe 1 *ſeverius executurum.*

TITULUS IX.

DE PATRIA POTESTATE.

C. Lib. 8. Tit. 47.

Summa Tituli.

2 In poteſtate noſtra ſunt liberi noſtri, quos ex 3 juſtis nuptiis procreavimus.

Definitio nuptiarum.

§. 1. 4. 5. Nuptiæ autem, ſive matrimonium, eſt 6 viri & mulieris 7 conjunctio, 1 in-

---

1. SEVERIUS EXECUTURUM] Pro qualitate ſcil. delicti extra ordinem in ipſum animadverſurum: Nam certa pœna hic definita non eſt. *Weſ*

2. IN POTESTATE NOSTRA] Ex Ulpian. in *l.* 3. *D. de his qui ſui vel al. jur.*

3. JUSTIS NUPTIIS] Nam ex injuſta conjunctione nati in poteſtate patris non ſunt. *l.* 23. *& ſeq. D. de ſtat. hom. §. pen. infr. tit. ſeq.* Denique in hoc negotio is ſolus pater habetur, quem nuptiæ demonſtrant. *l.* 5. *D. de in Jus voc.* In notis I. N Q *juſtis nuptiis quæſitus.* Grot.

4. NUPTIÆ] Sic dictæ à nubendo, quod olim novæ nuptæ pudoris ergo caput obnubere flammeo ſolebant. *Feſt. Non.* & alii.

5. NUPTIÆ SIVE MATRIMONIUM] Promiſcue fere hæc vocabula uſurpantur, ſæpe tamen nuptias cum dicimus, intelligimus celebritatem nuptialis diei. *l. pen. §. 1. D. de don. int. vir. & ux. l* 24. *C. de nupt.* & ita quoque γάμος accipitur apud *Johan* Evang c. 2.

6. VIRI ET MULIERIS] Ἑνικῶς, ad excludendam polygamiam, id eſt, nuptias cum pluribus uxoribus eodem tempore contractas: ſucceſſive autem plures uxores habere, id eſt, ſoluto rite matrimonio, aliam ducere, prohibitum non eſt.

7. CONJUNCTIO] Conſenſu ſuſcepta. nuptias enim non concubitus, ſed conſenſus facit. *l.* 30. *de reg. jur. l.* 15. *D. de cond. & dem.*

1. IN-

[1] individuam vitæ consuetudinem [2] continens.

Qui habent in potestate.

§. 2. Jus autem potestatis, quod in liberos habemus, [3] proprium est civium Romanorum: nulli enim alii sunt homines, qui [4] talem in liberos habeant potestatem, [5] qualem nos habemus.

Qui sunt in potestate.

§. 3. Qui igitur ex te & uxore tua nascitur, in tua potestate est. Item qui [6] ex filio tuo & uxore ejus nascitur, id est, nepos tuus & neptis, æque in

---

1. INDIVIDUAM, &c.] Modestin. *l.* 1. *D. de rit. nupt. consortium omnis vitæ.* quo significatur non tantum domestica societas, sed etiam indivisus & promiscuus rerum omnium inter conjuges usus, rerum & corporum communicatio. Duar. *c.* 1. *de nupt.* Vera tamen inter conjuges non est bonorum societas.

2. CONTINENS] Nempe voto & proposito contrahentium: nam eventus non semper respondet proposito.

3. PROPRIUM CIVIUM ROM.] Lege Romuli primum introductum, repertum postea & confirmatum a Decemviris. Dionys. Halicarn. *lib.* 2.

4. TALEM POTESTATEM] Significat, etiam alias gentes habere in liberos potestatem, sed dissimilem, nempe patria potestas indefinite considerata originem ex jure naturæ trahit. Plin. in *panegyr. Vis & Lex naturæ semper in ditione parentum esse liberos jussit.* ut etiam disputat Aristot. 1. *Polit.* 8.

5. QUALEM NOS] Immensam & plane δεσποτικὴν, quæ continebat jus vitæ & necis. vid. Halicarn. *ubi sup. l.* 11. *D. de lib. & posthum. l. ult. C. hoc tit.* Sigon. *lib.* 1. *de Jur. ant. Civ. Rom.* 10. quam alii ut tyrannicam repudiant, teste *Simplic.* ad Epicteti *Enchirid.* Simile patrium jus apud Persas ut tyrannicum, accusat Aristot. 8. *Nicomach. c.* 12. Et procedente tempore etiam apud Romanos jura patriæ potestatis multum imminuta.

6. EX FILIO TUO] *l.* 4. *D. de his qui sui vel alien. jur.* ratio est, quia in familia tua nascitur. deinde quia nemo in potestate sua habere potest, qui in alterius manu ac potestate est. *l.* 21. *D. ad. l. Jul. de adult.* Et ita deinceps. *l.* 5. *D. de his qui sui vel alien. jur.*

1. EX

in tua ſunt poteſtate; & pronepos, & proneptis, & deinceps ceteri. Qui autem [1] ex filia tua naſcuntur, in poteſtate tua non ſunt, ſed in patris eorum.

TITULUS X.

DE NUPTIIS.

D. Lib. 23. Tit 2. C. Lib 5. Tit. 4. Novell. 22.

Qui poſſunt nuptias contrahere.

JUSTAS autem nuptias inter ſe [2] cives Romani contrahunt, qui ſecundum præcepta Legum coëunt, [3] maſculi quidem puberes, [4] feminæ autem viripotentes: ſive patresfamiliarum ſint, ſive filiifamiliarum: dum tamen, ſi filiifamiliarum ſint, [1] con-

---

1. EX FILIA TUA] Filia enim non patri, ſed marito filiumfam. parit. *l.* 196. §. 1. *D de verb. ſign.* licet nuptiis filiæfam. non ſolvatur jus patris, *l.* 2. §. 1. *l.* 29. *ſolut. matr. l.* 1. §. *ult. de injur.* & quoniam mulier familiam non propagat, familiæ ſuæ finis dicitur. *l.* 195. *in fin. d. tit. de verb. ſign.*

2. CIVES ROMANI] Igitur cum ſervis, deportatis, peregrinis connubium non eſt. Ulpian. *tit.* 5. *l.* 3. *C. de inceſt. nupt* Cicero in *Topic.*

3. MASCULI PUBERES] Poſt annum decimum quartum, *inf. quib. mod. tut. finit.* quo tempore ſcribit Macrob. in *Somn. Scip. lib.* 1. *c.* 6. ipſam ætatem neceſſitate pubeſcere, & vim generationis in maſculis moveri incipere, & Ariſtot. 5. *pol.* 17. exurgere τῆς συνουσίας ὄρεξιν.

4. FEMINÆ VIRIPOTENTES] *Maturæ viro. ὡραίας. Theophilus, ἀνδρὸς δεκτικαί.* Feminæ poſt annos duodecim virum pati poſſe creduntur. *l.* 4. *D. hoc tit. l.* 10. *D. de cond. & dem. l. pen. quand. dies leg.* quippe qua ætate feminarum incipit purgatio, teſte Macrob. *d. loco.* Cur in feminis citius vis generationis incipiat, quam in maribus, vid. Ariſtot. 4. *de gen. anim. c.* 6. Macrob. 7. *Saturn.* 7.

1. CON-

1 consensum habeant parentum, 2 quorum in potestate sunt. nam hoc fieri debere, 3 & civilis 4 & naturalis ratio suadet: in tantum, ut jussus parentis 5 præcedere debeat. Unde quæsitum est, an furiosi filia nubere, aut furiosi filius uxorem ducere possit. Cumque 6 super filio variabatur, nostra processit decisio, qua permissum est, ad exemplum filiæ furiosi, filium quoque furiosi posse & sine patris interventu matrimonium sibi copulare, secundum datum 7 ex nostra Constitutione modum.

Quæ

---

1. CONSENSUM PARENTUM] Nuptiæ consistere non possunt, nisi consentiant omnes, id est, qui coëunt, quorumque in potestate sunt. *l. 2. D. hoc tit. l. 12. C. eod.* consensum tamen non impedit obsequium reverentiæ paternæ debitum. *l. 22. D. eod.*

2. QUORUM IN POTESTATE] Igitur matris consensus non requiritur, nec patris in nuptiis filii emancipati. *l. 25. D. eod.* filiæ autem emancipatæ minoris 25 annis arbitrium non est plane liberum. *l. 18. l. 20. C. eod.*

3. ET CIVILIS] Scil. patria potestas. in filiofam. accedit & hæc, ne cui invito suus heres agnascatur. §. 7. *inf. tit. seq.*

4. ET NATURALIS] Reverentia & obsequium naturæ Lege parentibus omnibus debitum, *l. 2. D. de just. & jur.* quo tamen contempto nuptiæ non essent irritæ, nisi Lex civilis adderet *δύναμιν ἀναγκαστικήν*. *l. 11. D. de stat. hom. l. 12. C. hoc tit.*

5. PRÆCEDERE] Jussus, id est, voluntas sive consensus parentis præcedere debet. *l. 25. §. 4. de acq. hered.* eoque non sufficit hîc ratihabitio. Per *l. 13. §. 6. ad Leg. Jul. de adult. l. 11. D. de stat. hom. l. 6. C. hoc tit.* Sufficit autem vel tacitus consensus præcedens aut concomitans. *l. 5. C. eod. l. 7. §. 1. D. de sponsal.* non enim velle debet pater, sed non nolle, id est, *συναινεῖν*.

6. SUPER FILIO] Cur magis super filio? quia filia nubit extra familiam patris, & marito suo liberos parit. filius autem uxorem ducit in domum patris, eique liberos gignit, aliquando suos heredes futuros avo paterno.

7. EX NOSTRA CONSTITUTIONE] Modus hic est, ut ex sententia curatoris ipsius furiosi, ex nobiliorum totius familiæ, itemque magistratus aut Episcopi ipsius civitatis de nuptiis statuatur. *l. 28. C. de Episc. aud. l. 25. C. hoc tit.*

3. PA-

Quæ uxores duci possunt, vel non. De cognatis: ac primum de parentibus & liberis.

§. 1. Ergo non omnes nobis uxores ducere licet: nam à quarundam nuptiis abstinendum est. Inter eas enim personas, quæ [1] parentum liberorumve locum inter se obtinent, contrahi nuptiæ non possunt: veluti [2] inter patrem & filiam, vel avum & neptem: vel matrem & filium, vel aviam & nepotem: & usque [3] in infinitum. Et si tales personæ inter se coïerint, [4] nefarias atque incestas nuptias contraxisse dicuntur. Et hæc adeo vera sunt, ut quamvis per adoptionem parentum liberorumve loco sibi esse cœperint, non possint inter se matrimonio jungi; in tantum, ut etiam [5] dissoluta adoptione, idem juris maneat. Itaque eam, quæ tibi per

1. PARENTUM LIBERORUMVE LOCUM] Planius dixisset, *inter parentes & liberos.* nam patrui quoque & avunculi parentum locum obtinent. *Theoph.* ἐπὶ τῶν ἀνιόντων καὶ κατιόντων, *inter adscendentes & descendentes.*

2. INTER PATREM ET FILIAM] Intellige parentes & liberos etiam naturales tantum. Nam in contrahendis matrimoniis naturale jus & pudor inspiciendus est. contra pudorem autem est, filiam uxorem ducere. *l.* 14. §. 2. *D. hoc. tit.*

3. IN INFINITUM] Et ita cape *v.* 6. & 8. *c.* 18. *Levit.*

4. NEFARIAS ATQUE INCESTAS] In summo scil. gradu. Nam in his tanta est turpitudo & fœditas, ut natura omnes à tali conjunctione abhorreant. Et hoc est incestum, quod jure gentium committi scribit Paul. *l. ult. D. hoc tit.* nec eo minus jus, quia à Persis contemptum, ut recte Xenoph. 4. *memorab.* add. Philon in *Decal. lib.* 1. Ceterum & aliæ nuptiæ, quæ ratione cognationis aut affinitatis prohibentur, incestæ dicuntur, *l.* 39. §. 1. *l.* 56. *D. hoc tit. l.* 5. *de quæst. l. ult. C. de incest. nupt.* De nomine hoc vid. *Non. Isidor. Fest.*

5. DISSOLUTA ADOPTIONE] Ex *l.* 55. *D. hoc tit.* propter memoriam pristinæ necessitudinis. Patris enim persona tam sancta & reverenda filiæ esse debet, ut ad impediendas nuptias sufficiat vel aliquando patrem fuisse.

1. FRA-

per adoptionem filia, vel neptis esse cœperit, non poteris uxorem ducere, quamvis eam emancipaveris.

De fratribus & sororibus.

§. 2. Inter eas quoque personas, quæ ex transverso gradu cognationis junguntur, est quædam similis observatio, sed non tanta. Sane enim inter [1] fratrem sororemque nuptiæ prohibitæ sunt: sive ab eodem patre eademque matre nati fuerint, [2] sive ab altero eorum. Sed si qua per adoptionem soror tibi esse cœperit: [3] quamdiu quidem constat adoptio, sane inter te & eam nuptiæ consistere non possunt. cum vero per emancipationem adoptio sit dissoluta, poteris eam uxorem ducere. Sed & si tu emancipatus fueris, nihil est impedimento nuptiis. Et ideo constat, si quis generum adoptare velit, debere eum antea filiam suam emancipare: & si quis velit nurum adoptare, debere eum [4] antea filium suum emancipare. *De*

---

1. FRATREM SOROREMQUE] *L.* 17. *C. hoc tit.* quas nuptias etiam à Deo interdictas non uno loco reperimus. *Levit.* 18. 9. & 20. 17. *Deut.* 27. 20. *Plato* 8. *de legib.* hæc conjugia appellat μηδαμῶς ὅσια, καὶ θεομισῆ. Lucian. in *Philop.* ἀσελγεστάτην μίξιν. Cic. 1. *de divin. nefarium stuprum.*

2. SIVE AB ALTERO EORUM] Convenit *d. c.* 18. *Levit.* 9. 11. Athenis tamen consanguineam ducere licebat, id est, sororem ὁμοπάτριον, non autem ὁμομήτριον. Fabrot. ex *Philon.* Sed nec vulgo quæsitam sororem ducere licet. *l.* 54. *D. hoc tit.*

3. QUAMDIU CONSTAT ADOPTIO] Ex Cajo *l.* 17. *D. hoc tit.* Paulus apud *Rufin. Adoptiva cognatio impedit nuptias inter parentes & liberos omnimodo, inter fratres eatenus, quatenus Capitis minutio non intervenit.*

4. ANTEA FILIUM SUUM EMANCIPARE] Alioqui dirimetur matrimonium, ut recte *Theoph* & Græci *tom.* 1. *Juris Græco Rom. lib.* 8. *c. de adopt.* fac. *l.* 67. §. 3. *D. hoc tit.* ad quam recte *Theod. Balsam.* ὥσπερ γάμος λύεται, ἡνίκα τις τὸν ἴδιον γαμβρὸν υἱοθετήσῃ.

1. FRA-

De fratris vel sororis filia vel nepte.

§. 3. [1] Fratris vero, vel sororis filiam, uxorem ducere non licet: sed nec neptem fratris, vel sororis quis ducere potest, quamvis quarto gradu sint. [2] Cujus enim filiam uxorem ducere non licet, neque ejus neptem permittitur. Ejus vero mulieris, quam pater tuus adoptavit, filiam non videris impediri uxorem ducere: quia [3] neque naturali, neque civili jure tibi conjungitur.

De consobrinis.

§. 4. Duorum autem fratrum, vel sororum liberi, vel fratris & sororis, [4] conjungi possunt-

De

---

1. FRATRIS VEL SORORIS FILIAM] Ex *l.* 17. *D. hoc tit. l.* 17. *C. eod. l. ult. C. de incest. nupt.* Ulpian. apud *Rufin.* & in *fragm. tit.* 5. scribit permissum esse ducere filiam fratris, non etiam sororis. Hoc Claudius invexerat, Sueton. in *Claud.* Tac. 12. *Ann.* sed postea sublata hæc differentia. *d. l.* 17. Lege quoque divina non obscure hæ nuptiæ vetantur hoc ipso, quod prohibemur ducere amitam & materteram. *Levit.* 18. *vers.* 12. & 13. eadem enim ratio est.

2. CUJUS ENIM FILIAM] *Cujus* scil. fratris vel sororis. nam regula hæc universaliter intellecta falsa esset. Possum enim ducere neptem avi mei, filiam ejus non possum. Vera ratio est, quia invicem parentum & liberorum loco sunt, ut graduum hic respectus nullus sit. *l.* 53. *D. hoc tit.*

3. NEQUE NATURALI] Non naturali, quia cognata tua non est: non civili, quia avunculus nemo fit per adoptionem. *l.* 12. §. *ult. eod.*

4. CONJUNGI POSSUNT] *l.* 4. *D. hoc tit. l.* 19. *C. eod.* exemplum in *l.* 78. §. 8. *D. ad SC. Trebell.* Augustinus 15. *de Civ. Dei. c.* 16. de connubiis consobrinorum agens, ait ea nec divinam Legem prohibuisse, nec ad sua usque tempora humanam. Prohibuerat hanc conjunctionem Theodosius Major, teste *Aurel. Victor.* sed filii revocaverunt. *d. l.* 19. Post Justinianum denuo improbata. Harmenop. *l.* 4. *tit.* 6. Attaliat. *tit.* 26. *Eclog.* Leon. & Constant. *tit.* 12. Monach. *tit. de grad. sept. consang.* unde & *Theoph.* negationem addidit, οὐ δύναντ συνάπτεσθαι. Et Cajus junior, *lib.* 1. *instit. tit.* 4. Ex Gotthorum jure. *Cujac.*

1. L*

De amita, matertera, amita magna, matertera magna.

§. 5. Item amitam, [1] licet adoptivam, ducere uxorem non licet; item nec materteram: quia parentum loco habentur. Qua ratione verum est, magnam quoque amitam, & materteram magnam prohiberi uxorem ducere.

De affinibus, & primum de privigna vel nuru.

§. 6. [2] Affinitatis quoque veneratione à quarundam nuptiis abstinere necesse est: ut ecce [3] privignam, aut nurum uxorem ducere non licet: quia [4] utræque filiæ loco sunt. Quod ita scilicet accipi debet, si fuit nurus, aut privigna tua. Nam si adhuc nurus tua est, id est, si adhuc nupta est filio tuo, alia ratione uxorem eam ducere non poteris: quia [5] eadem duobus nupta esse non potest. Item si adhuc privigna tua est, id est, si mater ejus tibi nupta est, ideo eam uxorem ducere non poteris: [6] quia duas uxores eodem tempore habere non licet.

De

---

1. LICET ADOPTIVAM] Hoc consulto hic additum, in matertera omissum: quoniam matertera non magis per adoptionem fieri potest, quam avunculus. *l.* 12. §. *ult. D. hoc tit.* eadem verba repetenda quoque sunt in amita magna. *l.* 17. *in fin. eod.*

2. AFFINITATIS] Affines sunt viri & mulieris cognati. *l* 4. §. 3. *D. de grad. & affin. οἱ κατ' ἐπιγαμίαν συγγενεῖς.* Gloss. lat. gr.

3. PRIVIGNAM] Quæ sic dicta, quod genita, antequam mater secundo nuberet. *Fest.*

4 UTRÆQUE FILIÆ LOCO] Regula Juris civilis est, eos, qui in numero parentum aut liberorum sunt, conjungi non posse. *l.* 53. *D. hoc tit.* cui locus etiam in affinitate. *l* 14. §. *ult. eod. Levit. cap.* 18. *vers.* 15. & 17. 1 *ad Corinth.* 5.

5. EADEM DUOBUS NUPTA] Nullam apud gentem licitum unquam fuisse legimus, ut una mulier duobus aut pluribus viris nuberet.

6. QUIA DUAS UXORES] *l.* 2. *C. de inc. nupt. l.* 18.

C *C. ad*

De socru vel noverca.

§. 7. Socrum quoque, & novercam prohibitum est uxorem ducere: quia matris loco sunt. Quod & ipsum dissoluta demum affinitate procedit. Alioquin si adhuc noverca est, id est, si adhuc patri tuo nupta est, communi jure impeditur tibi nubere: quia eadem duobus nupta esse non potest. Item si adhuc socrus est, id est, si adhuc filia ejus tibi nupta est, ideo impediuntur tibi nuptiæ: quia [1] duas uxores habere non potes.

De comprivignis.

§. 8. [2] Mariti tamen filius ex alia uxore, & uxoris filia ex alio marito, vel contra, matrimonium [3] recte contrahunt: licet habeant fratrem, sororemve ex matrimonio postea contracto natos.

De

C. ad Leg. Jul. de adult. Multæ quoque aliæ gentes virum unicæ mulieri copularunt. Dion. Hal. *lib.* 2. Raræ binæ in occidente nuptiæ. De Germanis testatur *Tac.* Valentinianus permittere voluit. Niceph. Calist. *lib.* 11. *c.* 33. Jul. Poll. in *chron.* In Rep. Christiana tolerari non oportere, evincunt, quæ apud *Matth. c.* 5. & 19. *Marc.* 10. *Luc.* 16. *Paul.* 1 *Cor.* 7.

1. DUAS UXORES] Bigami pœna capitalis est. *Theophil.* ὑπεκείσϑω τῷ τῆς μοιχείας ἐγκλήματι. 60. *Basil. lib.* 37. *c. pen.* & recte. nam ut ait Tertull. *adv. Marc. Manente matrimonio nubere, adulterium est.* fac. *l.* 18. *C. ad Leg. Jul. de adult.*

2. MARITI FILIUS EX ALIA UXORE] Titius cum haberet filium ex conjuge defuncta, Semproniam uxorem duxit, quæ ex priore matrimonio filiam habebat. Q. an inter filium Titii & filiam Semproniæ nuptiæ consistant? R. consistere. Ratio est, quia nulla est inter comprivignos affinitas; utpote quæ ultra personas matrimonio junctas non extenditur. *Wes.*

3. RECTE CONTRAHUNT] *l.* 34. §. *pen. D. hoc tit. l.* 134. *pr. de verb. oblig.* neque *Levit.* 18. *vers.* 11. prohibentur nuptiæ, ἀλληλοπρογόνων, sed fratris & sororis ὁμοπατρίας sive consanguineæ.

1. UXOR

De quasi privigna, quasi nuru, & quasi noverca.

§. 9. Si [1] uxor tua post divortium ex alio filiam procreaverit, hæc [2] non est quidem privigna tua: sed Julianus ab hujusmodi nuptiis [3] abstineri debere ait. [4] Nam constat [5] nec sponsam filii, nurum esse, nec patris sponsam novercam esse: rectius tamen, & jure facturos eos, qui ab hujusmodi nuptiis abstinuerint.

De servili cognatione.

§. 10. Illud certum est, [6] serviles quoque cognatio-

---

1. Uxor tua post divortium] Ex *l.* 12. §. 1. 2. & 3. *D. hoc tit.* Vix est, ut hujusmodi casus nunc existat. Sed & pridem apud Romanos desierunt bona gratia matrimonia dissolvi. De jure, quod antea obtinebat, Augustin. 1. *ad Valer. de Nupt. & concup.* 10. *& de bon. conjug.* 8.

2. Non est privigna] Ratio ex notatione verbi. Privignus enim dictus, quod prius quàm mater secundo nuberet, genitus est. *Fest. Græcis* πρόγονος.

3. Abstineri debere] Propter honestatem, quæ in conjunctionibus spectatur. *l.* 42. *D hoc tit.* ἐν τοῖς γάμοις οὐ μόνον τὸ ἐπιτετραμμένον ζητοῦμεν, ἀλλὰ καὶ τὸ εὐπρεπὲς, ut ajunt interpretes canonum. Quod non vetat Lex, hoc vetat fieri pudor. *Fabrot.*

4. Nam constat] Argumentum à comparatione minorum. Multo enim mihi minor cum sponsa filii necessitudo, quam cum quasi illa privigna, cujus mater mihi nupta fuit. *Hotom.*

5. Nec sponsam filii nurum] Proprie sponsa non est uxor. *l.* 12. §. 1 & 2. *hoc tit.* Improprie tamen appellatione nurus sponsam quoque accipimus. *l* 6. *l.* 8. *D de grad. & affin* Est enim sponsa quasi uxor, & sponsus quasi maritus. Tertull. *de vel. virg. Desponsata enim quodammodo nupta.*

6. Serviles cognationes] Ex *l.* 14. §. 1. *D. hoc tit.* idemque observatur & in servilibus affinitatibus. *d. l.* 14. §. 3. Nam in nuptiis naturale jus & pudor inspicitur. *d. l* 14. §. 2. alias non facile ulla servilis videtur esse cognatio. *l.* 1. §. 2. *D. unde cogn.*

tiones impedimento nuptiis esse: si forte pater & filia, aut frater & soror, [1] manumissi fuerint.

De reliquis prohibitionibus.

§. 11. Sunt & [2] aliæ personæ, quæ propter diversas rationes nuptias contrahere prohibentur, quas in libris Digestorum seu Pandectarum ex Jure veteri collectarum enumerari permisimus.

De pœnis injustarum nuptiarum.

§. 12. Si adversus ea, quæ diximus, aliqui coïerint; [3] nec vir, nec uxor, nec nuptiæ, nec matrimonium, [4] nec dos intelligitur. Itaque ii, qui ex eo coïtu nascuntur, in potestate patris non sunt: sed tales sunt ([5] quantum ad patriam potestatem pertinet) quales sunt ii, quos mater vulgo concepit. nam nec hi patrem habere intelliguntur, [6] cum & his pa-

---

1. MANUMISSI] Nam servorum inter se nullum matrimonium est. Utique tamen nec servile contubernium inter has personas permissum. *Wes.*

2. ALIÆ PERSONÆ] Veluti tutor & pupilla, curator & adulta, Præses & provincialis, Senator & libertina. *l. 36. & 2. seqq. l. 44. l. 57. l. 59. & seqq. D. hoc tit.*

3. NEC VIR NEC UXOR] Sunt enim hæc ὀνόματα ὀνόματα justi conjugii nomina. Pœna igitur communis omnium injustarum conjunctionum est, quod ipso jure tales nuptiæ nullæ sint: sicut nec cetera consistunt, quæ contra leges fiunt. *l. 5. C. de legib.*

4 NEC DOS] Matrimonium quidem sine dote esse potest, at dos esse non potest sine matrimonio. *l. 3. D. de jur. dot.*

5. QUANTUM AD PATRIAM POTESTATEM] Comparatio natorum ex illegitimo matrimonio cum vulgo conceptis, quantum attinet ad patriam potestatem. In hoc spuriorum & injustorum liberorum par est conditio, quod sicut spuriis pater incertus est, ita qui nascuntur ex injusto coïtu, patrem non habere credantur: quoniam licet patrem demonstrare possint, eum tamen habent, quem habere non licet. *l. 23. D. de stat. hom.*

6. CUM ET HIS] *Cujac.* legit, *cum & is pater incertus est.*

1. ΠA-

pater incertus ſit. unde ſolent *Spurii* appellari 1 *παρὰ τὴν σποράν*, & *ἀπάτορες*, 2 quaſi ſine patre filii. Sequitur ergo, ut diſſoluto tali coïtu, 3 nec dotis, nec donationis exactioni locus ſit. Qui autem prohibitas nuptias contrahunt, 4 & alias pœnas patiuntur, quæ ſacris Conſtitutionibus continentur.

De legitimatione.

§. 13. Aliquando autem evenit, ut liberi, qui ſtatim, ut nati ſunt, in poteſtate parentum non ſunt, poſtea redigantur in poteſtatem patris: qualis eſt is, 5 qui dum naturalis fuerat, 6 poſtea curiæ datus

1. ΠΑΡᾺ ΤῊΝ ΣΠΟΡΆΝ] Theoph. *quaſi σποράδην*, id eſt, *ſparſim, vulgo, promiſcue.* quod ſecuti *Cujac.* & *Hotom.*

2. Quasi sine patre] Non quod ſine patre ſint; *ἄνευ δὲ πατρὸς τέκνον οὐκ εἴη ποτ' ἄν*, ait *Euripid.* ſed quoniam vulgivaga Venere natis pater incertus eſt. *Spurius* apud Romanos eſt primum nomen, ſicut *Sextus*, *Decius*, &c. iisdemque notis & prænomen *Spurius*, & vulgo quæſitos deſignabant, niſi quod illud ita notabant SP. hos S. P. interpoſito puncto. Hinc ex joco natum, ut vulgo concepti *ſpurii* dicerentur. Plutarch *quæſt. Rom. c.* 11.

3. Nec dotis nec donationis propter nuptias] Sed dos & donatio hæc fit caduca, id eſt, fiſco vindicatur, *l.* 32. *§. ult. D. de don. int. vir. & ux. l.* 4. *& auth. inceſtas. C. de inceſt. nupt.* Donationis propter nuptias in aliis mentio non fit, nec apud *Theophil.*

4. Et alias poenas] Pro qualitate delicti. *tot. tit. C. de inc. nupt. Nov.* 12 *l. ult. D. hoc tit. l.* 38. *D. ad Leg. Jul. de adult.* & ſimil.

5. Qui dum naturalis] Natus ex concubina non ex ſtupro, ſcorto, aut conjunctione Legibus vetita. *l.* 44. *C. de epiſc. & cler. Nov.* 74. *c.* 6. Balſam. *ad ſynod. Laudic.* in quo errat *Theoph.* Nam concubina Legibus cognita, non meretrix.

6. Postea curiæ datus] In curiam cooptatus, curialis factus. *l.* 9. *C. de nat. lib.* Modus hic legitimandi manat ex Conſtitutione Theodoſii, *l* 3. *C eod.* & Leonis. *l.* 4 *eod.* deque eo latius agit Juſtinian. *Nov.* 89 *c.* 2. *& ſeq.* Cauſam præbuere onera curialium. Theophylact. in *Marc. c.* 15. Sozom. 1, *c.* 8.

datus poteſtati patris ſubjicitur. nec non is, qui 1 à muliere libera procreatus, cujus matrimo- 2 nium minime Legibus interdictum fuerat, ſed ad quam pater conſuetudinem habuerat. Poſtea ex noſtra Conſtitutione 3 dotalibus inſtrumentis compoſitis, in poteſtate patris efficitur. 4 Quod & aliis liberis, qui ex eodem matrimonio poſtea fuerint procreati, ſimiliter noſtra Conſtitutio præbuit.

T I-

---

1. A MULIERE LIBERA] Id eſt, ingenua. *l.* 10. *C. d. tit.* idem tamen eſt, ſi eſt libertina vel ancilla. *Nov.* 18. *c. ult. Nov.* 89. *c.* 8. *Cujac.*

2. CUJUS MATRIMONIUM MINIME INTERDICTUM] Hoc ex eo neceſſario efficitur, quod concubina uxor ducenda eſt.

3. DOTALIBUS INSTRUMENTIS] Id eſt, *nuptialibus*, ut in *d. l.* 10. & alibi ſæpe. Tabulas autem neceſſarias eſſe, arguunt quotquot ſunt loci, in quibus de hac ſpecie legitimationis agitur. In Conſtitutionibus Græcis appellatur διὰ προικῴων ποιήσεως.

4. QUOD ET ALIIS LIBERIS, QUI POSTEA] *Cujac.* legit: *Quod ſi alii liberi ex eodem matrimonio fuerint procreati, &c.* ut ſit ſenſus, liberos antea ſuſceptos, à Juſtiniano æquari poſtea natis, ut poſteriores, in hereditate patris, potiores non ſint, ſed una eademque lance trutinentur, ut eſt in *d. l.* 10. Malim tamen legere cum Hotom. *Quod etſi alii liberi nulli ex eodem matrimonio fuerint procreati, &c.* §. 2. *inf. de her. quæ ab inteſt.* de quo dubitatum fuit propter *d. l.* 10. ut conſtat ex *l.* 11. *C. eod.* ubi hæc quæſtio deciditur. Ut ut eſt, beneficio Principali non indigent, qui ex juſtis nuptiis procreati ſunt. Introduxit poſtea Juſtinianus & tertium legitimationis genus per Reſcriptum Principis. *Nov.* 74. *c.* 2. *Nov.* 89. *c.* 9. & 10.

1. NA-

TITULUS XI.
DE ADOPTIONIBUS.

D. Lib. 1. Tit. 7. C. Lib. 8. Tit. 48.

Continuatio.

NON solum autem 1 naturales liberi, secundum ea, quæ diximus, in potestate nostra sunt; verum etiam ii: 2 quos adoptamus.

Divisio Adoptionis.

§. 1. Adoptio autem 3 duobus modis fit: aut 4 Principali Rescripto: aut imperio magistratus. Imperatoris auctoritate adoptare quis potest eos, easve, qui, quæve sui juris sunt. Quæ species adoptionis 5 dicitur Adrogatio. 6 Imperio magistratus adopta-

1. NATURALES LIBERI] Id est, qui ex justis nuptiis procreati sunt: ea enim perpetua est naturalium liberorum significatio, cum opponuntur adoptivis: §. 7. *inf. eod.* §. 4. *inf. de exher. lib.* §. 2. *inf. de inoff. test. l.* 31. *D. hoc tit. l.* 2. § 6. *D. ad SC. Tertyll.* at cum opponuntur legitimis in genere, tum significantur liberi illegitimi, ut *tot. tit. C. de nat. lib.* & §. *ult. sup. tit.*

2. QUOS ADOPTAMUS] *L.* 1. *D. hoc tit. Ulp. tit.* 8. Est autem adoptio actus legitimus. *l.* 77. *de reg. jur.* quo in locum filii adsciscimus eum, qui nobis extraneus est, ad eorum, qui liberos non habent, solatium inventus. *Theoph.* Græcis verbo significantiore dicitur *υἱοθεσία.* Origo ejus antiquissima. Vid. Gregor. Tholos. 10. *syntagm. c.* 6.

3. DUOBUS MODIS] Ex Cajo *l.* 2. *D. hoc tit.*

4. PRINCIPALI RESCRIPTO] Hæc stante republ. auctore populo fiebat comitiis curiatis. Gell. *lib.* 5. *c.* 19. Gruch. 3. *de Comit. Rom.* 3.

5. DICITUR ADROGATIO] Inde nimirum, quia & is, qui adoptat, rogatur, an velit eum, quem adoptaturus sit, justum sibi filium esse, & is, qui adoptatur, rogatur, an id fieri patiatur. *d. l.* 2. *hoc tit.*

6. IMPERIO MAGISTRATUS] Apud quem est Legis actio. *l.* 4. *eod. l.* 1. *C. eod. l.* 3. *D. de off. Proconf.* Hæc species generis nomen retinet, ut sæpe alias, cum proprium no-

adoptamus eos, easve, qui, quæve in poteſtate parentum ſunt: ſive primum gradum liberorum obtineant, qualis eſt filius, filia; ſive inferiorem, qualis eſt nepos, neptis, pronepos, proneptis.

Qui poſſunt adoptare filiumfamilias, vel non.

§. 2. Sed hodie ex [1] noſtra Conſtitutione, cum filiusfamilias à patre naturali [2] extraneæ perſonæ in adoptionem datur, jura patris naturalis minime diſſolvuntur, [3] nec quicquam ad patrem adoptivum tranſit, nec in poteſtate ejus eſt: [4] licet ab inteſtato jura ſucceſſionis ei à nobis tributa ſint. Si vero pater naturalis non extraneo, ſed avo filii ſui materno; vel, ſi ipſe pater naturalis fuerit emancipatus, [5] etiam avo vel proavo ſimili modo paterno vel materno, filium ſuum dederit in adoptionem: in hoc caſu, quia concurrunt in unam perſonam & naturalia, & adoptionis jura, manet ſtabile jus patris adoptivi, & naturali vinculo copulatum, & [6] legitimo adoptionis modo conſtitutum; ut & in familia & in poteſtate hujusmodi patris adoptivi ſit.

De

---

nomen deeſt. Boët. ad *Top.* Cic. *lib.* 2. *Fit vero id ſæpe, ut ſpecies iisdem nominibus nuncupentur, quibus & genera.*

1. NOSTRA CONSTITUTIONE] Extat in *l. pen. C. hoc tit.*

2. EXTRANEÆ PERSONÆ] 'Εξωτικῷ τινὶ. *Theoph.* Extraneam perſonam hic vocat omnem eum, qui extra lineam parentum ſit. *Pac.*

3. NEC QUICQUAM TRANSIT] Juris ſcil. aut poteſtatis patriæ, filium enim tantum ex Lege Juſtiniani hæc adoptio facit, non filiumfam.

4. LICET AB INTESTATO] Hoc ſpecialiter ei tribuitur. Poteſt autem impune præteriri. *d. l. pen.* §. 1. §. 14. *inſ. de her. quæ ab inteſt.*

5. ETIAM AVO VEL PROAVO SIMILI MODO PATERNO VEL MATERNO] In aliis ſic, *etiam avo paterno, vel proavo ſimili modo paterno vel materno*, quam lectionem flagitat manifeſta ratio Juris, & ita in *d. l. pen.*

6. LEGITIMO ADOPTIONIS MODO CONSTITUTUM] In d. l. pen. *legitimo adoptionis modo conſtrictum.*

1. IM-

De adrogatione impuberis.

§. 3. Cum autem [1] impubes per Principale reſcriptum adrogatur, [2] cauſa cognita adrogatio fieri permittitur: & exquiritur cauſa adrogationis, an honeſta ſit expediatque pupillo. & cum quibusdam conditionibus adrogatio fit: id eſt, [3] ut caveat adrogator [4] perſonæ publicæ, ſi intra pubertatem pupillus deceſſerit, reſtituturum ſe bona illis, qui, ſi adoptio facta non eſſet, [5] ad ſucceſſionem ejus venturi eſſent.

Item non aliter emancipare eum poteſt adrogator, niſi, cauſa cognita, [6] dignus emancipatione fuerit [7] & tunc ſua bona ei reddit. Sed & ſi decedens pater eum exheredaverit, vel vivus ſine juſta cau-

---

1. IMPUBES] Impuberes olim adrogari non potuerunt. Gell. *ubi ſup.* nunc autem poſſunt ex Conſtitutione D. Antonini, Ulp. *tit.* 8. §. 4.

2. CAUSA COGNITA] Cauſæ cognitio olim à collegio pontificum. Cic. pro *Dom.* hodie à magiſtratu exercetur, adhibito conſilio propinquorum & tutoris auctoritate. *l.* 2. *C. eod. l. ult. C. de auct. præſt.* in adrogatione puberum, etiam curatoris. *l.* 8. *D. hoc tit.* quibus in reb. verſetur, docet Ulp. *l.* 15. §. *pen. & ult. l.* 17. *per tot. eod.*

3. UT CAVEAT ADROGATOR] Satisdato ſcil. id eſt, datis fidejuſſoribus. cautio enim hæc non nuda eſt, ſed fidejuſſoria. *l.* 18. *cum* 2. *ſeqq. eod. l.* 2. *C. eod*

4. PERSONÆ PUBLICÆ] Manuſcripti, teſtib. Cujac. Hot. Pac. *Perſonæ publicæ, id eſt, tabulario.* Theophil. *ἐν δημοσίῳ προσώπῳ, τουτέστι τῷ ταβουλαρίῳ.* Tabulario autem, non agnatis, quoniam incertum eſt, quis tempore mortis pupilli proximior futurus ſit, eique ab inteſtato ſucceſſurus, *Schol.* Theophili.

5. AD SUCCESSIONEM EJUS VENTURI] Pars hæc cautionis in *d. l.* 18. ita concepta eſt, *ad quos ea res perventura eſt*, & in *l.* 19. *ſeq. ad quos ea res pertinet.* quod & ibid. explicatur.

6. DIGNUS EMANCIPATIONE] Et hoc caſu quartam, de qua mox, perdit. *l. ult. D. ſi quid in fraud. patron.*

7. ET TUNC SUA BONA] Abuſive, ut ſæpe alibi, pro *bona ejus*, impuberis ſcil. adrogati. *Pac.*

 1. QUAR-

causa emancipaverit, jubetur [1] quartam partem ei bonorum suorum [2] relinquere, videlicet, præter bona, quæ ad patrem adoptivum transtulit, & quorum commodum ei postea adquisivit.

De ætate adoptantis & adoptati.

§. 4. [3] Minorem natu majorem non posse adoptare placet. Adoptio enim [4] naturam imitatur: & pro monstro est, [5] ut major sit filius, quam pater. Debet itaque is, qui sibi filium per adoptionem, vel adrogationem facit, [6] plena pubertate, id est, decem & octo annis præcedere.

De adoptione in locum nepotis, vel neptis, vel deinceps.

§. 5. Licet autem & [7] in locum nepotis, vel neptis,

---

1. QUARTAM PARTEM] Ex Constitutione D. Pii. *l.* 8. §. 15. *D. de inoff. test. l.* 1. §. 21. *D. de collat. d. l. ult. si quid in fraud. patron.* Est autem hæc secundum Gloss. & DD. non omnium bonorum adrogatoris quarta, sed debitæ ab intestato portionis. arg. *l.* 8. §. 8. *de inoff. test.* quod & Græcos sensisse argumento est, quod quadrantem in trientem mutaverunt ex novo Jure. *Fabrot.*

2. RELINQUERE] Recte *relinquere*, ut intelligamus non prius eam deberi, quam adrogator decesserit. *d. l.* 1. §. 21. *de collat.*

3. MINOREM NATU] Ex *l.* 15. §. *ult. cum l. seq. l.* 40. §. 1. *D. eod.*

4. NATURAM IMITATUR] Adoptio est æmula naturæ, sive naturæ imago. *l.* 23. *D. de lib. & post.* Auson. in *Cæs. Imitatur adoptio prolem.*

5. UT MAJOR SIT FILIUS] Cic. *pro dom. sua*, *Factus es*, inquit, *ejus filius contra fas*, *cujus per ætatem pater esse potuisti.* similia mox sequuntur. add. Sueton. in *Tib. c.* 2.

6. PLENA PUBERTATE, ID EST, DECEM ET OCTO ANNIS] Pubertatis quidem initium est an. XIV. maturitas an. XVIII. *l.* 40. §. 1. *hoc tit.* Paul. 3. *sent.* 4. atque hac ætate pubescunt etiam *οἱ βραδέως ἡβῶντες. Theoph.* in specie *l.* 14. *pr. D. de alim. leg.* favor est alimentorum.

7. IN LOCUM NEPOTIS] Ex Paulo *l.* 37. *hoc tit.* Ulp. *tit.* 8. §. 6.

1. QUAM-

neptis, pronepotis, vel proneptis, vel deinceps, adoptare, [1] quamvis filium quis non habeat.

De adoptione filii alieni in locum nepotis, vel nepotis in locum filii.

§. 6 Et tam [2] filium alienum quis in locum nepotis adoptare potest, quam nepotem in locum filii.

De adoptione in locum nepotis, & de nepote in adoptionem dando.

§. 7. Sed [3] si quis nepotis loco adoptet, vel [4] quasi ex filio, quem habet jam adoptatum, vel quasi ex illo, quem naturalem in sua potestate habet: eo casu & filius consentire debet, [5] ne ei invito suus heres adgnascatur. Sed ex contrario, si avus ex filio nepotem det in adoptionem, [6] non est necesse filium consentire.

Qui dari possunt in adoptionem.

§. 8. In plurimis autem causis adsimilatur is, qui adoptatus, vel adrogatus est, ei, qui ex legi-

1. Quamvis filium non habeat] Sufficit enim habere filium posse, & per ætatem ex eo nepotem: non enim actus, sed naturalis potestas inspicitur.

2. Filium alienum in locum nepotis] Neque enim necesse est, ut qui adoptatur, eundem ordinem gradumque, quem apud patrem naturalem habet, servet apud patrem adoptivum. *Theophil.* exempli causa, qui filius est patri naturali, nepos fieri potest patri adoptivo, & contra.

3. Si quis nepotis loco] Ex Paulo *l. 6. & l. 11. eod.*

4. Quasi ex filio] Quasi ex filio, puta L. Titio: nam si simpliciter adoptio fiat, sive tanquam ex incerto filio, filii consensus non desideratur. *l. 43. & l. seq. eod.*

5. Ne ei invito suus heres] Eadem ratione & nepoti uxorem ducenti etiam filius consentire debet. *l. 16. §. 1. D de rit. nupt.*

6. Non est necesse filium consentire] Qui nepos ex filiofam. non in patris sui, sed avi potestate est

gitimo matrimonio natus est. & ideo si quis per Imperatorem, vel apud Prætorem, vel Præsidem provinciæ [1] non extraneum adoptaverit: potest eundem [2] in adoptionem alii dare.

Si is qui generare non potest, adoptet.

§. 9 Sed & illud utriusque adoptionis commune est, quod & ii, [3] qui generare non possunt, [4] quales sunt spadones, adoptare possunt: [5] castrati autem non possunt.

Si femina adoptet.

§ 10. [6] Feminæ quoque adoptare non possunt: quia nec naturales liberos in sua potestate habent: sed [7] ex indulgentia Principis [8] ad solatium liberorum amissorum adoptare possunt.

De

1. NON EXTRANEUM] Hoc consulto additum propter *l. pen. C. hoc tit* §. 2. *sup. eod.*

2. IN ADOPTIONEM ALII DARE] Eodem jure, quo id permissum patri naturali.

3. QUI GENERARE NON POSSUNT] Propter vitium temporale & sanabile, ex Cajo *l.* 1. §. 1. *eod.*

4. QUALES SUNT SPADONES] Quia hi sublato vitio corporis liberis procreandis operam dare possunt. *d. l.* 2. §. 1. *l.* 40. §. 1. *eod.* & ideo uxorem quoque possunt ducere. *l.* 39. §. 1. *D. de jur. dot.* natura enim magis in homine generandi & consuetudo spectanda est, quam temporale vitium. *l.* 9. *D. de lib. & post.* Spadones *οἱ ψῦξιν τῶν γονίμων μορίων ὑποστάντες. Gloss. jur.* Interdum spadonum appellatione etiam castrati comprehenduntur. *d. l.* 39. §. 1 *de jur. dot. l.* 128. *de verb. sign* & ibi *Alciat.*

5. CASTRATI NON POSSUNT] Neque enim intestes vim genitalem affundere queunt; neque remedio in his locus. Leo tamen permisit. *Nov.* 26.

6. FEMINÆ] Feminæ adoptari semper potuerunt, adrogari non semper. *l* 21. *eod.* adrogare aut adoptare nunquam.

7. EX INDULGENTIA PRINCIPIS] *l.* 29 §. 3. *D. de inoff. test. l.* 5. *C. hoc tit.* non tamen ut filium habeant in potestate, sed ut solatium orbitatis & heredem.

8. AD SOLATIUM LIBERORUM AMISSORUM] Leo simpliciter id feminis permisit, etiam virginibus. *Nov.* 26.

De liberis adrogati.

§. 11. Illud proprium est adoptionis illius, quæ 1 per sacrum oraculum fit, quod is, qui liberos in potestate habet, si se adrogandum dederit, non solum ipse potestati adrogatoris subjicitur, 2 sed etiam liberi ejus in ejusdem fiunt potestate, tanquam nepotes. Sic etenim divus Augustus 3 non ante Tiberium adoptavit, quam is Germanicum adoptasset: ut protinus adoptatione facta inciperet Germanicus Augusti nepos esse.

De servo adoptato, vel filio nominato à domino.

§. 12. Apud 4 Catonem bene scriptum refert antiquitas, servos, si à domino adoptati sint, ex hoc ipso 5 posse liberari. Unde & nos eruditi in 6 nostra Constitutione etiam eum servum, quem dominus 7 actis intervenientibus filium suum nomi-

26 & 27. quæ in Oriente recepta, ut constat ex Harmenop. *lib.* 2. *tit.* 8. §. 4.

1. Per sacrum oraculum] Per Principem. *l.* 2. *eod.* per Principis rescriptum. *l.* 6. *C. eod.* Periphrasis est adrogationis.

2. Sed etiam liberi ejus] *L.* 15. *l.* 40. *eod.* nimirum tanquam sequela. & una cum patre adrogato capite minuuntur. *l.* 3. *D. de cap. minut.* quod in adoptione non similiter contingit. *l.* 28. *hoc tit.*

3. Non ante Tiberium] Sueton. in *August.* *c.* 19. *in Tib. c.* 15. *in Calig. c.* 4. Tac. *Ann.* 1. & 3. Simile exemplum habemus apud Capitol. in *Anton.*

4. Catonem] Credo intelligi M. Catonis principis Porciorum familiæ filium. vid. *l.* 2. §. 38. *D. de Orig. jur.* Gell. *lib.* 13. *c.* 18.

5. Posse liberari] Inutilis itaque adoptio hic vim manumissionis habet.

6. Nostra Constitutione] *L. unic.* §. *similique modo. C. de Lat. lib. toll.*

7. Actis intervenientibus] Id est, apud acta, testato coram magistratu: non si extra judicium filii nomine servum suum benigne compellans. *Fabrot.*

minaverit, liberum esse constituimus: licet hoc ad jus filii accipiendum ei non sufficiat.

TITULUS XII.
QUIBUS MODIS [1] JUS PATRIÆ POTESTATIS SOLVITUR.

D. Lib 1. Tit 7.

Scopus & nexus. De morte.

VIDEAMUS nunc, quibus modis, qui alieno juri sunt subjecti, eo jure liberentur. Et quidem quemadmodum liberentur servi à potestate dominorum, ex iis intelligere possumus, quæ de servis manumittendis superius exposuimus. Hi vero, qui in potestate parentis sunt, [2] mortuo eo, sui juris fiunt. Sed hoc distinctionem recipit. Nam [3] mortuo patre, sane omnimodo filii filiæve sui juris efficiuntur: mortuo vero avo, non omnimodo nepotes neptesve sui juris fiunt; sed ita si post mortem avi in potestatem patris sui [4] recasuri non sunt. Itaque si moriente avo pater eorum vivit, & in potestate patris sui est, tunc post obitum avi in potestate patris sui fiunt. Si vero is, quo tempore avus

---

1. JUS PATRIÆ POTESTATIS] Abest *patria* à vet. Cod. teste *Fabrot.* & *Theoph.* simpliciter τὸ ὑπεξούσιον.

2. MORTUO EO SUI JURIS] Cum paterfam. moritur, quotquot capita ei subjecta fuerunt, singulas familias incipiunt habere: singuli enim patrumfam. nomen subeunt, etiamsi pupilli sint & infantes. *l.* 195. §. 2. *D. de verb. sign.* quod notandum.

3. MORTUO PATRE] Intellige, in cujus potestate filii erant. nam si ipse pater sit in potestate patris sui, eo moriente liberi ejus non fiunt sui juris, sed remanent in potestate avi sui, cui & quasi agnascendo fiunt sui heredes. §. 2. *inf. de exher. lib.*

4. RECASURI NON SUNT] Nepotes ex filio, mortuo avo, solent in potestatem patris sui recidere. *l.* 5. *D. de his qui sui vel al. jur.* sed hoc ita, nisi ipse pater aut mortuus sit jam ante, aut emancipatus à patre suo. *l.* 41. *D. de adopt.* Ulp. *tit.* 10. §. 1. Cajus. 1. *Inst. tit.* 6.

1. PER

avus moritur, aut jam mortuus est, aut [1] per emancipationem exiit de potestate patris; tunc si, qui in potestatem ejus cadere non possunt, sui juris fiunt.

De deportatione.

§. 1. Cum autem is, qui ob aliquod maleficium [2] in insulam deportatur, [3] civitatem amittit: sequitur. [4] ut qui eo modo ex numero civium Romanorum tollitur, perinde [5] quasi eo mortuo, desinant liberi in potestate ejus esse. [6] Pari ratione & si is, qui in potestate parentis sit, in insulam deportatus fuerit, desinit esse in potestate parentis. Sed si [7] ex indulgentia Principis restituti fuerint per omnia, pristinum statum recipiunt.

De relegatione.

§. 2. [8] Relegati autem patres in insulam, in potestà-

---

1. PER EMANCIPATIONEM EXIIT] Hoc Glossema esse ex libr. ver. notant *Cujac. Hot. Fabrot.* nam & aliis modis exire de potestate potest. nec *Theoph.* agnoscit.

2. IN INSULAM DEPORTATUR] Deportatio in insulam in locum aquæ & ignis interdictionis successit. *l.* 2. §. 1. *D. de pœn. l.* 3. *ad Leg. Jul. pecul. l. pen. in fin. de extraord. cogn.* Brisson. *lib.* 3. *sel. antiq. c.* 5.

3. CIVITATEM AMITTIT] Unde deportati dicuntur peregrini. *l.* 6. §. 1. *D. de her. inst. l.* 1. *C. eod.* & ἀπόλιδες. *l.* 1. §. 3. *de legat.* 3. *l.* 17. *D. de pœn.*

4. UT QUI EO MODO EX NUMERO, &c.] Constructio constabit, si cum *Hotom.* legas, *ut eo, qui eo modo ex numero civium tollitur, perinde quasi mortuo*, &c.

5. QUASI MORTUO] Nam intereunt homines non solum morte, sed etiam maxima & media capitis deminutione. *l.* 63. §. *pen. D. pro soc.* quæ ob id vulgo mors civilis.

6. PARI RATIONE] Nam non magis civis Rom. peregrinum in potestate habere potest, quam peregrinus civem. Ulp. *tit.* 10. §. 1.

7. EX INDULGENTIA RESTITUTI] Nempe plenissime & in integrum. *l.* 1. *C. de sent. pass.* nam simplex & generalis restitutio pœnæ tantum gratiam facit, & reditum in patriam concedit. *l.* 2. 6. 9. *C. eod.* Cujac.

8. RELEGATI] *L.* 4. *l.* 7. §. 3. *D. de interd. & rel.* Relega-

testate liberos retinent. Et ex contrario, liberi relegati in potestate parentum remanent.

De servitute pœnæ.

§. 3. [1] Pœnæ servus effectus, filios in potestate habere desinit. Servi autem pœnæ efficiuntur, [2] qui in metallum damnantur, & [3] qui bestiis subjiciuntur.

De dignitate.

Novell. 81. Cap. 1.

§. 4. Filiusfamilias [4] si militaverit, vel si [5] Senator, vel Consul factus fuerit, remanet in potestate patris. Militia enim, vel [6] consularis dignitas, de patris potestate filium non liberat. Sed ex Constitutione nostra [7] summa Patriciatus dignitas illico, Im-

---

legatio igitur est exilium salvo jure civitatis. aliquando tamen exilio opponitur. Ovid. 5. *de Tristib. Ipse relegati, non exulis, utitur in me Nomine.*

1. POENÆ SERVUS EFFECTUS] Vel alio modo libertate amissa, §. 1. *inf. de cap. demin.* nam qui una cum civitate libertatem amittunt, vel magis pro mortuis habendi, quam qui civitatem tantum. *l. servitutem* 209. *de reg. jur.*

2. QUI IN METALLUM, &c.] Vid. *l.* 8. §. 4. 6. 11. *l.* 17. *D. de pœn.* Cujac. 13. *obs.* 10. Pet. Fab. 2. *semest.* 11. Tertull. *Apolog. c.* 12. *In metallum Christiani damnabantur, aut bestiis subjiciebantur.* Jure noviss. servitus pœnæ sublata. *Nov.* 22. *c.* 8. *auth. sed hodie C. de don. int. vir.*

3. QUI BESTIIS SUBJICIUNTUR] Passim ad bestias damnati, & dati dicuntur, *οἱ τοῖς θηρίοις ἐκ καταδίκης διδόμενοι.* Dio *lib.* 58.

4. SI MILITAVERIT] *L.* 35. *de rit. nupt. l.* 5. & 6. *de castr. pec. l.* 7. *C. de patr. pot.*

5. SENATOR] *L.* 18. *in fin. D. de judic. l. ult. de her. pet.* Quint. *declam.* 286

6. CONSULARIS DIGNITAS] *L.* 1. §. *ult. D. ad S. C. Mac.* Dion. Halic. *l.* 2. sed hodie liberat *Nov.* 81. ubi & aliæ dignitates excipiuntur, *in pr. c.* 1. & 3.

7. SUMMA PATRICIATUS DIGNITAS] Summa non quidem gradu, nam consulatus major est, sed quia ad magnitudinem accedit dignitatis perpetuitas. *Baro* & *Cons.*

Imperialibus [1] codicillis præstitis, filium à patria potestate liberat. Quis enim patiatur, patrem quidem posse per emancipationis modum potestatis suæ nexibus filium liberare; Imperatoriam autem Celsitudinem non valere eum, [2] quem sibi patrem elegit, ab aliena eximere potestate?

De captivitate & postliminio.

D. Lib. 49. Tit. 15. C. Lib. 8. Tit. 51.

§. 5. Si ab hostibus captus fuerit parens, quamvis servus hostium fiat, tamen [3] pendet jus liberorum, propter jus postliminii: quia hi, qui ab hostibus capti sunt, si reversi fuerint, omnia [4] pristina jura recipiunt: idcirco reversus etiam liberos habebit in potestate: quia postliminium fingit eum, qui captus est, [5] in civitate semper fuisse. Si vero ibi de-

---

Cont. extat Constitutio in *l. ult. C. de consul. lib.* 12. add. *l.* 3. *C eod.*

1. CODICILLIS PRÆSTITIS] Principes per codicillos, id est, diplomata sive literas, honores deferebant. *l.* 41 *D de exc. tut. l.* 12. *C. de dign.* Suet. in *Claud. c.* 29. Synes. *epist.* 127.

2. QUEM SIBI PATREM ELEGIT] *Cassiod.* in formula *patriciatus.* Imperatores Constantinopolitani soli e-rant ex Senatoribus, qui curulibus magistratibus functi erant, sibi Consiliarios & quasi patres legere, quos patricios dici placuit, quasi patres communis Reip. *Suid.*

3. PENDET JUS LIBERORUM] In pendenti, in incerto est. *l. ult. D. ad S. C. Mac. l.* 12. §. 1. *de capt. & postl.* non igitur tam captivitate patria potestas amissa restituitur, quam liberi finguntur in potestate etiam tempore captivitatis mansisse, Ulp. *tit.* 10. §. *pen.* Boët. *in Top.* Cic.

4. PRISTINA JURA] Puta civitatem, familiam, bona sive eorum dominium. *l.* 5. §. 1. *l.* 22. §. 1. *de capt. & postl. rev.* Quæ autem facti sunt, qualis est possessio, postliminio non continentur. *l.* 19. *ex quib. caus. maj.* Sicut autem postliminio reversus jura recipit, ita & in ipsum jura restituuntur. *l.* 6. *d l.* 12. §. 3. *de capt. & post.*

5. IN CIVITATE SEMPER FUISSE] Non est levis momenti hæc fictio. Pone filium medio tempore quædam acqui-

decesserit, [1] exinde ex quo captus est pater, filius sui juris fuisse videtur. [2] Ipse quoque filius neposve, si ab hostibus captus fuerit, similiter dicimus, propter jus postliminii, jus quoque potestatis parentis in suspenso esse. Dictum est autem postliminium [3] à limine & post. Unde eum, qui ab hostibus captus est, & in fines nostros postea pervenit, postliminio reversum recte dicimus. Nam limina, sicut in domo finem quendam faciunt; sic & imperii finem esse limen, veteres voluerunt. Hinc & limen dictum est, quasi finis quidam & terminus. Ab eo postliminium dictum est, quia ad idem limen revertebatur, quod amiserat. [4] Sed & qui captus victis hostibus recuperatur, postliminio rediisse existimatur.

De

---

acquisivisse. hæc pater reversus, ob hanc fictionem, tanquam sibi quæsita occupare poterit jure peculii, etiam defuncto pridem filio. *l. pen. de suis & legit.* Alia effecta vid. *in l.* 1. §. *ult. D. ad S. C. Mac. l.* 6. §. *ult. D. de tutel. l.* 22. §. 1. *de capt & postl. l* 13. *eod.*

1. EXINDE EX QUO CAPTUS] Hæc fictio est Legis Corneliæ. *l.* 12. *D. qui test. fac.* §. *ult. infr. quib. non est perm. fac. test.* eaque in omnibus partibus juris servatur. *l.* 18. *de capt. & postl.*

2. IPSE QUOQUE FILIUS] *L.* 9. *l.* 10. *l.* 12. *C. de postl. rev.* & igitur, ex. gr. si in potestate fuit filius, cum capiebatur, medio tempore patre mortuo, reversus suus heres patri erit. *d. l.* 9.

3. A LIMINE ET POST] De notatione nominis postliminii vid. Cic. in *Top.* Scal. *in Annot. in Fest.* Grot. *de Jur. bell. lib.* 3. *c.* 9.

4. SED ET QUI CAPTUS] *L.* 26. *de capt. & postl.* ubi etiam *Florentinus* ait, nihil interesse, utrum captivus dimissus, an vi, vel fallacia hostium potestatem evaserit, sive ut Homerus *Odyss.* 14. ἢ δόλῳ, ἠὲ βίῃ ἢ ἀμφαδὸν, ἠὲ κρυφηδόν. Ita tamen, si ea mente fuerit, ut illo non reverteretur. Et ideo responsum est Attilium Regulum non esse postliminio reversum, quia juraverat Carthaginem reversurum. *l.* 5. §. 3. *d. tit.* add. Grot. *d. c.* 9.

1. EMAN-

De emancipatione: & primum de modis emancipandi, & effectibus emancipationis.

C. Lib. 8. Tit. 49. Novell. 81.

§. 6. Præterea [1] emancipatione quoque desinunt liberi in potestate parentum esse. Sed emancipatio antea quidem vel per antiquam Legis observationem procedebat, quæ [2] per imaginarias venditiones, & [3] intercedentes manumissiones celebrabatur; vel [4] ex Imperiali Rescripto. Nostra autem providentia etiam hoc in melius per Constitutionem reformavit: ut fictione pristina explosa, recta via ad competentes [5] judices, vel magistratus, parentes intrent: & filios suos, vel filias, vel nepotes, vel neptes, ac deinceps, à sua manu dimittant. Et tunc ex Edicto Prætoris in bonis ejusmodi filii, vel filiæ,

---

1. EMANCIPATIONE] Emancipatio hodie definiri potest actus legitimus, quo liberi à manu patris apud competentem judicem dimittuntur.

2. PER IMAGINARIAS VENDITIONES] Lege 12. tabb. cautum fuit, ut si pater filium ter, ceteros liberos semel emancipasset; manumissi postea ab emptore sui juris efficerentur, illi trina manumissione, hi unica. Ulp. *tit.* 10. & *l.* 8. §. 1. *de injust. rupt. l. pen. & ult. C. de emanc. lib.* Cajus *tit.* 6. §. 3. Dion. Halic. *lib.* 2. Boët. in *Topic.* Cic. Ad cujus emancipationis imaginem postea institutum, ut simulato & dicis causa hæc intervenirent.

3. INTERCEDENTES MANUMISSIONES] Solebat autem pater naturalis sibi cavere de liberis sibi remancipandis, ut ipse potius eos manumitteret, & jura patroni consequeretur: quæ species dicitur fieri contracta fiducia. *l. ult. inf. de leg. agn. succ. l.* 2. §. 15. *ad Sen. Tertyll.*

4. EX IMPERIALI RESCRIPTO] Anastasii, quia etiam neglecta antiquæ emancipationis fabula, ex rescripto Imperatoris liberos emancipari permisit. *l. pen. C. de emanc. lib.*

5. JUDICES VEL MAGISTRATUS] ἐξηγητικῶς. ne quis putet judices hîc intelligi pedaneos, apud quos Lege agi non potuisse constat. Extat Constitutio Justiniani in *l. ult. C. de emanc. lib.*

1. A PA-

filiæ, vel nepotis, vel neptis, qui, quæve [1] à parente manumissus, vel manumissa fuerit, eadem jura præstantur parenti, [2] quæ tribuuntur patrono in bonis liberti. Et præterea si impubes sit filius, vel filia, vel ceteri; ipse parens ex manumissione [3] tutelam ejus nanciscitur.

Si alii emancipentur, alii retineantur in potestate.

§. 7. [4] Admonendi autem sumus, liberum arbitrium esse ei, qui filium, & ex eo nepotem vel neptem in potestate habet, filium quidem de potestate dimittere, nepotem vero vel neptem retinere, & è converso filium quidem in potestate retinere, [5] nepotem vero vel neptem manumittere: vel omnes sui juris efficere. Eadem & de pronepote & pronepte dicta esse intelligantur.

De Adoptione.

Supra I. Lib. 1. Tit. 11.

§. 8. Sed & si pater filium, quem in potestate habet, avo, vel [6] proavo naturali secundum

1 no-

1. A PARENTE MANUMISSUS] Id est, emancipatus. *tit. si à par. quis man.* redigebantur enim liberi prius in servilem causam, licet postea in imaginariam duntaxat. *l.* 3. §. 1. *D. de cap. min.*

2. QUÆ TRIBUUNTUR PATRONO] Emancipatus à parente liberti exitum patitur. *l.* 1. *D. si à par. quis man.* puta in contra tabulas bonorum possessione. *d. l.* 1. & successione legitima. §. *ult. inf. de leg. agn. succ.* sed hoc mutatum. *Nov.* 118. *c.* 2.

3. TUTELAM EJUS NANCISCITUR] De qua *infr. tit. de leg. par. tut.*

4. ADMONENDI SUMUS] Ex Cajo. *l.* 28. *D. de adopt.*

5. NEPOTEM MANUMITTERE] Notandum est, in filiofam. idem esse, manumittere, ex potestate dimittere, sui juris efficere, emancipare.

6. PROAVO NATURALI] Nam si extraneo in adoptionem dederit, jura patris naturalis integra manent. §. 2. *sup. de adopt.*

1. No-

1 nostras Constitutiones super his habitas, in adoptionem dederit, id est, si hoc ipsum actis intervenientibus apud competentem judicem manifestaverit, præsente eo, qui adoptatur, 2 & non contradicente, 3 nec non eo præsente, qui adoptat: solvitur quidem jus potestatis patris naturalis: 4 transit autem in hujusmodi parentem adoptivum, in cujus persona & adoptionem esse plenissimam antea diximus.

De nepote nato post filium, emancipatum vel in adoptionem datum.

§. 9. Illud autem scire oportet, quod si nurus tua ex filio tuo conceperit, & filium postea emancipaveris, vel in adoptionem dederis 5 prægnante nuru tua; nihilominus quod ex ea nascitur, in potestate tua nascitur. Quod si post emancipationem, vel adoptionem conceptus fuerit; patris sui emancipati, vel avi adoptivi potestati subjicitur.

Utrum parentes cogantur liberos suos de potestate dimittere.

§. 10. Et quidem neque naturales liberi, neque ado-

1. NOSTRAS CONSTITUTIONES] *l. pen. & ult. C. de adopt.*

2. ET NON CONTRADICENTE] *d. l. ult. l. 5. D. eod.*

3. NEC NON PRÆSENTE, QUI ADOPTAT] *L. 25. §. 1. eod.* & huc pertinet *l. nemo 123. de R. J. nemo alieno nomine Lege agere potest.* nam adoptio est Legis actio, ut dictum sup.

4. TRANSIT IN HUJUSMODI PARENTEM ADOPTIVUM] Per adoptionem igitur non efficitur filiusfam. sui juris, sed vel in alienam familiam transit, vel remanet in potestate patris naturalis.

5. PRÆGNANTE NURU TUA] Nepos non ex nativitatis, sed ex conceptionis tempore familiam sortitur, quia ex eo tempore jam in rerum natura esse creditur. *l. 7. l. pen. de stat. hom* Ulp. *tit* 5. §. 9. Et sic alias etiam spectatur tempus conceptionis. *l. 7. §. 1. de senat. l. 17. §. 5. ad sen. Trebell.*

1. UL-

adoptivi [1] ullo pene modo possunt cogere parentes, de potestate sua eos dimittere.

TITULUS XIII.
DE TUTELIS.

D. Lib. 26. Tit. 1. & seqq. C. Lib. 5. Tit. 28. & seqq. Novell. 72.

De personis sui juris.

TRANSEAMUS nunc ad aliam divisionem personarum. Nam ex his personis, quæ [2] in potestate non sunt, quædam vel in tutela sunt, vel in curatione, quædam neutro jure tenentur. Videamus ergo de his, quæ in tutela vel curatione sunt. Ita enim intelligemus ceteras personas, quæ neutro jure tenentur. Ac prius dispiciamus de his, quæ in tutela sunt.

Definitio tutelæ.

§. 1. Est autem tutela (ut Servius definivit) [3] vis ac potestas [4] in capite libero, ad tuendum eum,

---

1. ULLO PENE MODO] Ex Mart. *l.* 31. *de adopt.* Ait *pene*, quia excipiuntur quidam casus. *l. ult. si à par. quis man. l.* 92. *de cond. & dem. l.* 32. *de adopt. l.* 12. *C. de episc. aud.* Patre incestas nuptias contrahente, liberi ex priore matrimonio, supplicio patris, sui juris fiunt. *Nov.* 12. *cap.* 2.

2. IN POTESTATE NON SUNT] Patria scil. vel dominica. nam *potestatis* verbum plura significat. *l.* 215. *de verb. sign.* & tutela quoque species quædam est potestatis. §. 1. *inf. eod.* sed quæ ad caput ejus, qui in tutela est, non pertinet. Pupillus est sui juris, non est in manu aut familia tutoris, sed non est suæ auctoritatis, ut loquitur Spartian. in *Aurelian.*

3. VIS AC POTESTAS] Ita & §. *seq.* & Servius *l.* 1. *hoc tit* hæc duo quoque junguntur, §. 3. *inf. de interd. l.* 17. *de legib. l* 7. *C. de Codic.* Cic. 1. *de nat. Deor.* Gloss. basil. *δύναμις ϗ ἐξουσία. Theophil. δίκαιον ϗ ἐξουσία, jus & potestas.* significatur autem verbis istis facultas & jus pro auctoritate quid faciendi.

4. IN CAPITE LIBERO] Ἀρχαϊκῶς, pro *in caput liberum.*

eum, qui 1 per ætatem se ipse defendere nequit, Jure civili 2 data ac permissa.

Definitio & etymologia tutoris.

§. 2. Tutores autem sunt, qui eam vim ac potestatem habent, exque ipsa re nomen acceperunt. Itaque appellantur tutores, quasi tuitores atque defensores: sicut 3 æditui dicuntur, qui ædes tuentur.

Quibus testamento tutor datur; & primum de liberis in potestate.

§. 3. Permissum est itaque parentibus, 4 liberis impuberibus 5 quos in potestate habent, 6 testamento tutores dare. Et hoc in filios filiasque procedit omnimodo: nepotibus vero neptibusque ita demum pa-

---

rum. ut in 12. tabb. *in eo pecuniaque ejus potestas esto*, item in formula adrogationis. *Gell.* 5. 19. & Cic. *pro dom.* Caput autem liberum pro pupillo & persona, quæ sui juris est. *d. c.* 19.

1. Per ætatem] In Florent. est, *propter ætatem l.* 1. *eod. propter ætatis infirmitatem*, Ulp. *tit.* 11. διὰ τὸ τῆς ἡλικίας ἀτελὲς. *Theoph.*

2. Data ac permissa] Datur, id est, defertur immediate Lege 12. tabb. tutela legitima. *l.* 5. *pr. l.* 6. *de leg. tut.* permittitur, quæ prius data est aut testamento, aut à magistratu, illa Lege 12. tabb. *l.* 1. *de test. tut.* hæc aliis Legib. *inf. de Attil. tut.*

3. Æditui] Æditus est ædis sacræ tuitor, id est, curam agens. *Fest* ἱεροφύλακα *Scævola* vocat *l.* 20. §. 1. *de ann. leg.* veteribus *æditumus*. Gell. 12. 10.

4. Liberis impuberibus] Etiam exheredatis. *l.* 4. *de test. tut.* nec obstat. *l.* 73. § 1. *de reg. jur.* quoniam exheredatio non extinguit jus sui heredis: aut impuberem facit suæ potestatis. §. 4. *inf. de pup. subst.*

5. Quos in potestate habent] Tutela jure patriæ potestatis mandatur. *l.* 40. *de adm. tut. l.* 1. *de test. tut. d. l.* 73. §. 1. Itaque nec pater filio emancipato, nec mater liberis tutorem jure dare potest; sed opus est confirmatione, *tit. de conf. tut.*

6. Testamento] Codicillorum usu recepto, etiam codicillis testamento confirmatis dari tutores cœperunt. *l.* 3. *de test. tut.*

1. In

parentes possunt testamento tutores dare, si post mortem eorum [1] in potestatem patris sui non sunt recasuri. Itaque si filius tuus mortis tuæ tempore in potestate tua sit, nepotes ex eo [2] non poterunt ex testamento tuo tutores habere, quamvis in potestate tua fuerint: scilicet, quia mortuo te, in potestatem patris sui recasuri sunt.

De posthumis.

§. 4. Cum autem in compluribus aliis causis posthumi [3] pro jam natis habeantur: & in hac causa placuit non minus posthumis, quam jam natis testamento tutores dari posse: si modo in ea causa sint, ut si vivis parentibus nascerentur, [4] sui heredes, & in potestate eorum fierent.

De emancipatis.

§. 5. Sed & si [5] emancipato filio tutor à patre datus fuerit testamento, confirmandus est ex senten-

---

1. IN POTESTATEM PATRIS] *L.* 1. §. *ult. eod.* quippe tutorem habere non potest, qui est in potestate patris: nec dari nisi suo heredi. *l.* 73. §. 1. *de reg. jur.* junct. §. 2. *inf. de her. qual.*

2. NON POTERUNT EX TESTAMENTO, &c.] Est tamen casus, ubi tutor utiliter datur nepoti, cujus pater superstes & in potestate. *l.* 10. §. 2. *de test. tut.*

3. PRO JAM NATIS] Quoties de eorum commodo quæritur, ut hic. *l.* 7. *l. pen. de stat. hom.* aliis autem non prosunt, nisi nati. *l* 231. *de verb. sign.* exemplum in *l.* 2. §. 6. *de exc. tut.*

4. SUI HEREDES, ET IN POTESTATE] *L.* 73. §. 1. *de reg. jur.* nec minus tamen utilis est tutoris datio, si nati sint vivo patre. *l.* 16 §. *ult. de test. tut.*

5. EMANCIPATO FILIO] Idem est, si etiam non emancipato datus sit codicillis non confirmatis. *l.* 1. §. 1. *de confirm. tut.*

1. OMNI

tentia Præsidis [1] omnimodo, id est, [2] sine inquisitione.

TITULUS XIV.
QUI TESTAMENTO TUTORES DARI POSSUNT.

D. Lib. 26. Tit. 2. C. Lib. 5. Tit. 28.

Qui tutores dari possunt. De patre vel filiofamilias.

DARI autem tutor potest testamento non solum paterfamilias, sed [3] etiam filiusfamilias.

De servo.

§. 1. Sed & [4] servus proprius testamento cum libertate recte tutor dari potest. Sed sciendum est, eum & [5] sine libertate tutorem datum, tacite [6] libertatem di-

1. OMNIMODO] Ita ἐπὶ τὸ πλεῖστον, *ut plurimum. d. l.* 1. §. 2. interdum enim à voluntate patris recedet Prætor. *l.* 9 *&* 2. *seqq. eod l.* 4. *de test. tut.*

2. SINE INQUISITIONE] Et sine satisdatione. *d. l.* 4. *d. l.* 1. §. 2. *l.* 3. *l.* 6. *eod.* A matre autem datus filio instituto (nam exheredato à matre dari non potest. *d. l* 4.) non satisdat quidem, sed ex inquisitione confirmatur. *l.* 2. *de conf. tut. d l.* 4. Ex *l.* 4. *C. de test. tut* tollenda est negatio in illo loco. *quando autem eos heredes, (non) instituerit.* Cujac. Fabrot.

3. ETIAM FILIUSFAM.] Filiusfam. in publicis causis pro patrefam. habetur, veluti ut magistratum gerat, ut tutor sit. *l.* 9. *de his qui sui vel al. jur. l.* 14 *ad Treb.*

4. SERVUS PROPRIUS CUM LIBERTATE] Veluti, *Servus meus Davus liber & tutor esto.*

5. SINE LIBERTATE] Hoc modo, *Davus servus meus tutor esto.*

6. LIBERTATEM DIRECTAM] *L.* 32. §. 2. *de test. tut. l. pen. C. de nec. serv. man.* Imo fideicommissariam. *Cujac. Vult. Bach.* per *l.* 9. *C. de fideic. ber.* Resp. *d. l.* 9. accipienda de eo casu, quo servus tutor datus est codicillis, vel verbis precariis, veluti, *Peto à te heres, ut Davus sit tutor liberis meis*, ut in *l.* 1. §. 1. *de conf. tut.*

 1. PER

directam accepisse videri : & per hoc recte tutorem esse. Plane si 1 per errorem, quasi liber, tutor datus sit, aliud dicendum est. 2 Servus autem alienus pure inutiliter testamento datur tutor : sed ita, *Cum liber erit*, utiliter datur. 3 Proprius autem servus inutiliter eo modo tutor datur.

De furioso & minore 25 annis.

§. 2. Furiosus vel minor viginti quinque annis tutor testamento datus, tutor tunc erit, 4 cum compos mentis, aut major viginti quinque annis fuerit factus.

Quibus modis tutores dantur.

§. 3. Ad certum tempus, vel 5 ex certo tempore, vel sub conditione, vel 6 ante heredis institutionem posse dari tutorem, non dubitatur. Cui

---

1. PER ERROREM] Eo quod testator liberum esse putabat, cum esset servus. *l.* 22. *de test. tut. l.* 24. §. 9. *de fideic. lib.* ἐπειδὴ ἐπεπλάνητο περὶ τὴν τύχην αὐτοῦ ὁ διαθέμενος, ut ibi Græci.

2. SERVUS ALIENUS PURE INUTILITER] Intellige quoad verba & sententiam : nam illa datio, *Davus tutor esto*, non est pura quoad sententiam : cum subaudiatur conditio, *cum liber erit*. Ita *Cont.* ne obstet *l.* 10. §. *ult. eod.*

3. PROPRIUS INUTILITER EO MODO] Nec heres eo modo recte instituitur. *l.* 21. *de cond. inst.* quoniam quod in nostra potestate est, in casum conferri non oportet. *l.* 22. *d. tit.*

4. CUM COMPOS MENTIS] *L.* 10. §. 3. *l.* 32. *in fin. de test. tut.* medio autem tempore curator à magistratu dabitur. *l.* 10. §. 7. *de excus. tut.*

5. EX CERTO TEMPORE VEL SUB CONDITIONE] *L.* 8. §. 1. & 2. *de test. tut. l.* 14. §. 3. & *ult. de tutel.* Et medio tempore locus erit Attiliano. *l.* 11. *de test. tut.* Hæc autem propria sunt tutelæ testamentariæ ex interpretatione verborum Legis 12. tabb. *Uti quisque legassit*, &c. Magistratibus non eadem libertas data, *l.* 6. §. 1. *de tutel.*

6. ANTE HEREDIS INSTITUTIONEM] Apparet hoc favore pupilli jam olim receptum fuisse, vid. §. 34. *inf. de legat.*

Cui dantur.

§. 4. 1 Certæ autem rei vel causæ tutor dari 2 non potest, quia 3 personæ, non causæ, vel rei tutor datur.

De tutore dato filiabus, vel filiis, vel liberis, vel nepotibus.

§. 5. 4 Si quis filiabus suis, vel filiis tutores dederit, 5 etiam posthumæ, vel posthumo dedisse videtur: quia filii vel filiæ appellatione & posthumus & posthuma continentur. Quod si nepotes sint, an appellatione filiorum & ipsis tutores dati sint? Dicendum est, ut & ipsis quoque dati videantur, si 6 modo liberos dixerit. Ceterum, si filios, non continebuntur. 7 Aliter enim filii, aliter nepotes ap-

---

1. CERTÆ REI] Ex Ulp. *l.* 2. & Marcian. *l.* 14. *de test. tut. Certæ rei*, nec deductis rebus. *d. l* 12. ὅτι ἐξῃρημένων πραγμάτων, ut vertunt Græci. Et si datus fuerit, tota datio non valebit. *l.* 13. *eod.* Aliud juris est, si quis heres certæ rei scribatur. *l.* 1. §. 4. *de her. inst.*

2. NON POTEST] Universo tamen patrimonio alicujus loci utiliter datur. *l.* 15. *eod.*

3. PERSONÆ] Principaliter scil. nam per consequentiam etiam rebus pupilli dari intelligitur. *l.* 12. §. *pen. de adm. tut.*

4. SI QUIS FILIABUS] Ex Ulp. *l.* 5. & *l.* 6. *de test. tut.*

5. ETIAM POSTHUMÆ] In legatis contra. *l.* 17. *de legat.* 1. quia legata liberis, non ut liberis, relinquuntur, sed ex affectione singulari erga hos vel illos: at tutor liberis, ut liberis, datur, jure potestatis.

6. MODO LIBEROS DIXERIT] *L.* 6. *de test. tut.* Liberorum enim appellatione omnes, qui ex nobis descendunt, continentur. *l.* 220. *de verb. sign.*

7. ALITER FILII, ALITER NEPOTES] Natura filium à nepote distinguit: & hîc naturalem propriamque appellationem sequimur; quia ut ab ea recedamus, nulla justa est ratio: alias filii appellatione & nepos continetur, justa scil. interpretatione. *l.* 84. *l.* 201. *l.* 220. *de verb. sign.* Exempla in *l.* 59. *de rit. nupt.* *l.* 2. §. 28. *ad SC. Tertyll.* *l.* 14. *de senat. Mac.* Filias tamen appellatione filiorum hîc quoque venire placet. *l.* 36. *de test. tut.*

appellantur. Plane si [1] posteris dederit, tam filii posthumi, [2] quam ceteri liberi continebuntur.

TITULUS XV.
DE LEGITIMA AGNATORUM TUTELA.

D. Lib. 26. Tit. 4. C. Lib. 5. Tit. 30.

Summa.

Quibus autem testamento tutor datus non est, his [3] ex Lege duodecim tabularum agnati sunt tutores, qui vocantur legitimi.

Qui sunt agnati.

§. 1. [4] Sunt autem agnati, cognati per [5] virilis sexus cognationem conjuncti, quasi à patre cognati: veluti frater ex eodem patre natus, fratris filius, neposve ex eo; item patruus, & patrui filius, neposve ex eo. At qui per feminini sexus personas cognatione junguntur, agnati non sunt, sed alias [6] naturali jure cognati. itaque amitæ tuæ filius non est tibi

1. POSTERIS] Leg. *posthumis. d. l.* 6. & ita *Theophil.* & alii.

2. QUAM CETERI LIBERI] Id est, non tantum posthumi primi gradus, verum etiam secundi, & ulteriores: quia vox *posthumi* non distinguit gradus. Bald. in *d. l.* 6.

3. EX LEGE 12. TABB.] *L.* 1. *de leg. tut.* ubi id summa providentia constitutum dicitur, ut qui sperarent successionem, iidem tuerentur bona, ne dilapidarentur. Lege autem Solonis tutela non deferebatur agnatis, nisi remotioribus, Laërt. in *Solon.* contraria vid. ratione, quod fere quisque conetur eum, quem proximus heres insequitur, expungere, ut ait. *Pers.*

4. SUNT AUTEM AGNATI] Ex *l.* 7. *de leg. tut. l* 10. §. 2. *de grad. & aff. l.* 2. § 1. *de suis & legit.*

5. VIRILIS SEXUS COGNATIONEM CONJUNCTI] Modo non sint capite minuti. §. *ult. inf. h. t.* nihil autem refert natura quæsita sit agnatio, an adoptione. *d. l.* 2. §. 3.

6. NATURALI JURE COGNATI] Cognationis nomen per

tibi agnatus, ſed cognatus: & invicem tu illi eodem jure conjungeris: quia qui ex ea naſcuntur, patris, non matris familiam ſequuntur.

Quis dicatur inteſtatus.

§. 2. Quod tamen Lex duodecim tabularum ab inteſtato vocat ad tutelam agnatos, non hanc habet ſignificationem, ſi omnino non fecerit teſtamentum is, qui poterat tutores dare: ſed ſi, [1] quantum ad tutelam pertinet, inteſtatus deceſſerit: quod tunc quoque accidere intelligitur, cum is, qui datus eſt tutor, vivo teſtatore deceſſerit.

Quibus modis agnatio vel cognatio finitur.

§. 3 Sed agnationis quidem jus [2] omnibus modis capitis deminutione [3] plerumque perimitur; nam agnatio Juris civilis nomen eſt: cognationis vero jus non omnibus modis commutatur; quia civilis ratio civilia quidem jura corrumpere poteſt, naturalia vero [4] non utique. TI-

---

per ſe generale eſt: ſed oppoſitum agnationi ad eam ſpeciem cognationis contrahitur, quæ per feminas copulatur. *l.* 4 §. 2. *de grad. & aff.*

1, QUANTUM AD TUTELAM] Diſerte, *quantum ad tutelam*, ut & Paulus *l.* 6. *h. t.* unde hæc ſumpta. ad hereditatem enim quod attinet, nemo inteſtatus deceſſiſſe intelligitur, qui facto teſtamento, unde heres poſtea extitit, deceſſit. Inſ. *de her. qua ab int. in pr.*

2. OMNIBUS MODIS CAPITIS DEMINUTIONE] Id eſt, quavis capitis deminutione, etiam minima. *l.* 4. §. *ult. de leg. tut. l.* 7. *de cap. min*

3. PLERUMQUE] Additum διὰ τὴν τῆς Ἀναστασίου διάταξιν, ut ait Schol. *Th.* qua Conſtitutione frater emancipatus neglecta capitis deminutione ad fratris vel ſororis legitimam hereditatem & tutelam vocatur. *l.* 4. *C. h. t.* Juſtinianus etiam fratrum emancipatorum filios vocat. *l. ult C. de legit. her.* & noviſſime ſuſtulit juris agnatici & cognatici in utraque cauſa differentiam. *Nov.* 118. *c.* 4 & 5.

4. NON UTIQUE] *Th.* *οὐ πάντως, non omnino*, non capitis deminutione minima. Pompon. *l.* 8. *de reg. jur. nullo Jure civili*, id eſt, nulla Juris civilis vel fictione vel ſolemnitate, veluti emancipatione vid. §. *pen. ſeq tit.*

TITULUS XVI.
DE CAPITIS DEMINUTIONE.

D Lib. 4. Tit. 5.

Definitio & divisio.

Est autem capitis deminutio [1] prioris status mutatio. eaque [2] tribus modis accidit. Nam aut maxima est capitis deminutio, aut minor (quam quidam mediam vocant), aut minima.

De maxima.

§. 1. Maxima capitis deminutio est, cum aliquis [3] simul & civitatem & libertatem amittit: quod accidit his, qui servi pœnæ efficiuntur atrocitate sententiæ: [4] vel libertis, [5] ut ingratis erga pa-

---

1. PRIORIS STATUS MUTATIO] Græci *προτέρας καταστάσεως ἐναλλαγή.* Apud Paulum in *l.1. eod.* non est *prioris. Status*, hic est, quod à genere, à civitate, à rer. natura tribuitur, *l.3. de int. & releg.* nempe familia, civitas, libertas. *l. ult. h. t.* quæ tria complectitur Terent. *Eunuch. act. 4. sc. 7. eam esse dico liberam, civem Atticam, meam sororem.*

2. TRIBUS MODIS] Auson. *Idyll.* 11. *Triplex libertas, capitisque minutio triplex*, nimirum uno ex tribus illis, quæ dixi, amisso, contingit capitis deminutio. *d. l. ult.* Aliis duplex, magna & minor. Sed illi sub magna comprehendunt maximam & mediam, quæ hîc etiam minor. *l. 1. §. 4. de suis & leg. l. 1. §. 8. ad Sen. Tert. l. 5. §. ult. de extr. cogn.*

3. SIMUL ET CIVITATEM ET LIBERTATEM] Hoc semper accidit iis, qui servi efficiuntur: nam sublata libertate tollitur quoque jus civitatis. Sic Regulus capitis minor *Horatio*, id est, servus factus per captivitatem. *libr. 3. carm.*

4. VEL LIBERTIS] Libertus ingratus jure libertatis exuitur & patrono in servitutem redigitur. *l. 2. C. de libert. & eor. lib.* quod & Attico jure obtinuit. Plat. 11 *de legib.* Plut. in *Solon.* usurpavit Claudius. Suet. in *ejus vit. c.* 25.

5. UT INGRATIS] Hotoman. *ingrati*, ut subaudiatur *crimine* vel *judicio.*

2. Li-

patronos condemnatis: vel his, qui se ad pretium participandum venundari passi sunt.

De media.

§. 2. Minor, sive media capitis deminutio est, cum civitas quidem amittitur, [1] libertas vero retinetur: quod accidit ei, cui [2] aqua & igni interdictum fuerit, vel ei, qui [3] in insulam deportatus est.

De minima.

§. 3. Minima capitis deminutio est, cum civitas retinetur & libertas, sed [4] status hominis commutatur. quod accidit his, qui cum sui juris fuerint, cœperunt [5] alieno juri subjecti esse; vel contra: veluti si filiusfamilias à patre [6] emancipatus fuerit, est capite deminutus.

De

---

1. Libertas retinetur] *L.* 2. §. 1. *l.* 17. §. 1. *de pœn. l.* 6. *l.* 15. *de int. & rel.* Ulp. *tit.* 11. §. 11. *Callistratus* tamen, *l. pen.* §. *ult. de extr. cogn.* diserte ait, aquæ & ignis interdictione libertatem adimi: sed nulla erit pugna, si pro *veluti*, ibi legas *vel*, quomodo & quibusdam in codicib. legi restatur *Accurs.*

2. Aqua et igni interdictum] De hac pœna vid. Cic. pro *Cæcinn.* pro *Dom.* pro *Corn. Balb.* Lact. *lib.* 2. *c.* 10. *Hæ duæ res*, aqua & ignis, *humanam vitam maxime continent*, ait *Fest.* in verb. *aqua.*

3. In insulam deportatus] Deportatione caput eximitur de civitate, & ad peregrinitatem redigitur, salva libertate. *l.* 17. §. 1. *D. de pœn. l.* 6. *l* 15. *de int. & rel.* successit in locum aquæ & ignis interdictionis. vid. *sup. quib. mod. jus pat. pot.* §. 1.

4. Status hominis] Ulp. *tit.* 11. §. 12. At idem *l.* 1. §. 8. *D. ad sen. Tert.* ait hanc capitis deminutionem contingere salvo statu. Solv. contingit salvo statu publico, quem quis ut civis habet, de quo illic, non salvo statu privato familiæ, de quo hic. *l. ult. D. eod.* Cujac.

5. Alieno juri subjecti esse] Puta adrogati, eorumque liberi. *l.* 3. *pr. eod.* §. *pen. sup. de adopt.* item dati in adoptionem personæ non extraneæ. §. 2. *sup. d. t.*

6. Emancipatus] Emancipatus capite minuitur. *l.* 3. *in fin. cum l. seq. h. t.* quia, ut ait Paul. *l.* 3. §. 1. *eod.* eman-

De servo manumisso.

§. 4. 1 Servus autem manumissus capite non minuitur: quia nullum caput habuit.

De mutatione dignitatis.

§. 5. Quibus autem dignitas magis quam status permutatur, capite non minuuntur: & ideo à 2 Senatu motos, capite non minui, constat.

Interpretatio § ult. supra tit. prox.

§. 6. Quod autem dictum est, manere cognationis jus etiam post capitis deminutionem, hoc ita est, 3 si minima capitis deminutio interveniat: manet enim cognatio; 4 nam si maxima capitis deminutio interveniat, jus quoque cognationis perit, ut puta servitute alicujus cognati: & 5 ne quidem si manumissus fuerit, recipit cognationem. Sed &

---

emancipari nemo potest, nisi in servilem imaginariam causam deductus: alibi tamen rationem petit à familiæ mutatione. *l. ult. eod.* quod contingit etiam hodie, sublata licet imagine servitutis.

1. SERVUS CAPITE NON MINUITUR] Servile caput nullum jus habet. *d. l. 3. in fin.* nullum jus, id est, nec familiam, nec civitatem, nec libertatem: sed demum post manumissionem hæc consequitur.

2. SENATU MOTOS] Senatu moti existimatio quidem minuitur. *l. pen. de ext. cogn.* integri tamen capitis civis manet. *l. 3. D. de Senat.*

3. SI MINIMA CAPITIS DEMINUTIO] Ex gr. si L. Titius patruelis meus à patre suo emancipatus sit, agnationis jura amittimus, cognationis retinemus. & ideo ad mutuam successionem ex edicto Unde cognati vocamur. §. 1. *inf. de succ. cogn.*

4. NAM SI MAXIMA] Maxima & media capitis deminutio etiam jus cognationis perimit, quia morti similis est. *l. 63. §. ult. D. pro soc.*

5. NE QUIDEM SI MANUMISSUS] Ac proinde ad bonorum possessionem Unde cognati à Prætore non vocatur. *l. 7. D. Unde cogn.*

1. COGNA-

& si in insulam quis deportatus sit, 1 cognatio solvitur.

Ad quos agnatos tutela pertinet.

§. 7. 2 Cum autem ad agnatos tutela pertineat, non simul 3 ad omnes pertinet, sed ad eos tantum, 4 qui proximiore gradu sunt: vel si plures ejusdem gradus sunt, ad omnes pertinet; veluti si plures fratres sunt, qui unum gradum obtinent pariter ad tutelam vocantur.

TITULUS XVII.
DE LEGITIMA PATRONORUM TUTELA.

D. Lib. 26. Tit. 4. C. Lib. 5. Tit. 30.

Ex ratione Legis 12. *Tabb. quæ tutelas agnatis idcirco defert, quia heredes ab intestato sunt, inductum est, ut patroni libertorum suorum tutelam susciperent: quæ ideo legitima dicitur. l.* 3. *D. de legit. tutor.*

EX eadem Lege duodecim tabularum, libertorum & libertarum tutela ad patronos liberosque eorum pertinet. quæ & ipsa legitima tutela vo-

---

1. COGNATIO SOLVITUR] Id est, jus, quod cum adhuc in civitate esset, ut cognatus habebat. Ipsa autem cognatio aut sanguinis conjunctio servitute aut deportatione non tollitur: quæ ob id etiam nuptiis post manumissionem impedimento est. §. 10. *sup. de nupt.*

2. CUM AUTEM AD AGNATOS] Ex Cajo *l.* 9. *D. de leg. tut*

3. AD OMNES] Ita tamen, ut uni decerni possit administratio *l* 5. §. 2. *D. de leg. tut.*

4. QUI PROXIMIORE GRADU] Et hoc æquum est; quia & hi soli vocantur ad legitimam impuberis successionem. *inf. de leg. agn. succ*

vocatur: [1] non quia nominatim in ea Lege de hac tutela caveatur; ſed quia perinde accepta eſt [2] per interpretationem, [3] ac ſi verbis Legis introducta eſſet. Eo enim ipſo, quod hereditates libertorum libertarumque, ſi inteſtati deceſſiſſent, juſſerat Lex ad patronos, liberosve eorum pertinere, [4] crediderunt veteres voluiſſe Legem etiam tutelas ad eos pertinere: cum & agnatos, quos ad hereditatem Lex vocat, eosdem & tutores eſſe juſſerit: quia plerumque ubi ſucceſſionis eſt emolumentum, ibi & tutelæ onus eſſe debet. Ideo autem diximus *plerumque*; [5] quia ſi à femina impubes manumittatur, ipſa ad hereditatem vocatur, cum alius ſit tutor.

T I-

---

1. NON QUIA NOMINATIM] Specialiter, ſive diſertis verbis, ut Lex vocat agnatos. *l.* 3. *de leg. tut.*

2. PER INTERPRETATIONEM] Per conſequentias hereditatum, quæ ex ipſa Lege patronis datæ ſunt. Ulp. *d. l.* 3. *& in fragm. tit.* 11. §. 3.

3. AC SI VERBIS LEGIS] Legitimum eſt, tàm quod ex Leg s interpretatione proficiſcitur, quam quod ex verbis, fac. *l* 6. §. 1. *D. de verb. ſign.*

4. CREDIDERUNT VETERES] Recta & juri naturæ conveniens prudentium hæc collectio. *L.* 10. *de reg. jur. l. un.* § 4. *C. de cad. toll.*

5. QUIA SI A FEMINA] *L.* 1. §. 1. *l.* 3. §. 4. *D. de leg. tut.* ratio eſt, quia tutela officium virile eſt, & munus publicum, *inſ. de excuſ. tut. in pr.* à quibus feminæ remotæ. *l.* 2. *de reg. jur. l.* 16. *l. ult. D. de tutel.* excipiuntur mater & avia, quibus liberorum ſuorum tutelam gerere tamdiu permittitur, donec ad ſecundas nuptias tranſeant, modo inter geſta Senatusconſulti Vellejani auxilio renuntient. *auth. matri. cum ſeq. C. quand. mul. off. tut.*

1. QUA

TITULUS XVIII.

DE LEGITIMA PARENTUM TUTELA.

D. Lib. 26. Tit. 4.

Exemplo patronorum recepta est alia tutela, [1] quæ & ipsa legitima vocatur. Nam si quis filium aut filiam, nepotem aut neptem ex filio, & deinceps, impuberes emancipaverit, legitimus eorum tutor erit.

TITULUS XIX.

DE FIDUCIARIA TUTELA.

D. Lib. 26. Tit. 4. Leg. 4.

Filiifam. à patre manumissi pater tutor est legitimus: eo vero defuncto, frater tutor fiduciarius existit.

Est & alia tutela, [2] quæ fiduciaria appellatur: nam si pater filium, vel filiam, nepotem, vel neptem, vel deinceps impuberes manumiserit, legitimam nanciscitur eorum tutelam. Quo defuncto, si liberi ejus virilis sexus existant, fiduciarii tutores [3] filiorum suorum, vel fratris, vel sororis, vel

1. Quæ et ipsa legitima] *Ulpianus* fiduciariam appellat. *tit.* 11. §. 4. & revera fiduciaria est. Obtinuit tamen ut legitima potius diceretur. *l.* 5. *C. de dol. mal.* quia exemplo legitimæ patronorum tutelæ introducta est. *l.* 3. §. *ult. D. de leg. tut.* eo quod parens manumissor patroni personam induit, filius manumissus liberti exitum patitur. *L.* 1. *D. si à par. man.* §. *ult. inf. de leg. agn. succ.* Hotom.

2. Quæ fiduciaria appellatur] *L.* 4. *D. de leg. tut.* per abusionem inopia alterius nominis, ut recte conjicit *Hotom.*

3. Filiorum suorum] Igitur & pater filii sui ab avo emancipati, contra quam existimant *Cujac. Hotom.* &

vel ceterorum efficiuntur. Atqui patrono legitimo tutore mortuo, liberi quoque ejus legitimi sunt tutores. 1 Quoniam filius quidem defuncti, si non esset à vivo patre emancipatus, post obitum ejus sui juris efficeretur: nec in fratrum potestatem recideret, ideoque nec in tutelam. libertus autem, si servus mansisset, utique eodem jure apud liberos domini post mortem ejus futurus esset. Ita tamen hi ad tutelam vocantur, 2 si perfectæ sint ætatis. quod nostra Constitutio in omnibus tutelis & curationibus observari generaliter præcepit.

T I-

Fabrot. Nam cum ad patrem, quamtumvis heredem, jus patronatus, quod avus in nepote habuit, non transeat, *l.* 1. §. 1. *si à par. man.* nec tutela, cui jus illud causam dedit, transire potest. consule *Bach.* & nostra hic in *Comm.*

1. QUONIAM FILIUS QUIDEM DEFUNCTI] Ratio hæc particularis est; vera & generalis hæc, quod Lex 12 tabb. non modo patronos, verum etiam liberos eorum ad legitimam successionem libertorum vocat, & consequenter etiam ad tutelam. *sup. de leg. patr. tut.* pater vero aut frater filii sui aut fratris ab avo vel patre emancipati legitimi heredes non sunt: nec igitur legitimi tutores. *l.* 1. *unde legit. l.* 5. *unde cogn.* qua de re supervacuum plura monere, cum pridem fiduciaria tutela sublata sit. *l.* 4. *C de leg tut. Nov.* 118 *c.* 5.

2. SI PERFECTÆ SINT ÆTATIS] *L. ult.* §. 4. *C. de leg. her.* id est, 25. annorum. *l.* 1. §. 2. *D. de min. l. ult. C. de leg. tut. l. ult. C. de his qui ven. æt. l.* 4. *l.* 8 *D. de leg. tut. l.* 16. §. 1. *D. de tutel.* Quæ hic notat *Cujac.* & exscripsit *Pac.* olim ita jus fuisse, ut minores 25 annis legitimi & dati tutores fierent, &c. ex errore nata sunt. *Bach.* ad §. 13. *inf. de exc. tut.*

1. NUE-

TITULUS XX.

DE ATTILIANO TUTORE, ET EO, QUI EX LEGE JULIA ET TITIA DABATUR.

D. Lib. 26. Tit. 5. C. Lib. 5. Tit. 34. & 36.

Jus antiquum. Si nullus sit tutor.

SI cui 1 nullus omnino tutor fuerat, ei dabatur, in urbe quidem à Prætore urbano, & 2 majore parte Tribunorum plebis, tutor 3 ex Lege Attilia: in provinciis vero à Præsidibus provinciarum, ex 4 Lege Julia & Titia.

Si spes sit futuri tutoris testamentarii.

§. 1. Sed & si in testamento tutor sub conditione, aut ex die certo datus fuerat: quamdiu conditio, aut dies pendebat, ex iisdem Legibus tutor 5 alius interim dari poterat. Item si pure datus fuerat; 6 quamdiu ex testamento nemo heres existebat, tam-

1. NULLUS OMNINO TUTOR] Neque testamentarius, neque legitimus, aut qui sub illis continentur, confirmandus & fiduciarius.

2. MAJORE PARTE TRIBUNORUM PLEB.] Ulp. *tit.* 11. §. 17. majore parte, id est, sex: erant enim decem. *l.* 2. §. 34. *de orig. jur.* Liv. *lib.* 3. Halic. *lib.* 6.

3. EX LEGE ATTILIA] Duo hic notanda: 1. Jus dandi tutores non competere magistratui vi suæ jurisdictionis, sed ex speciali Legis concessione. *l.* 6 §. 2. *D de tutel.* 2. Lege Attilia sublatum in hac causa fuisse jus intercedendi collegarum *Hotom.*

4. LEGE JULIA ET TITIA] Unica hæc Lex fuit, ut Lex Julia & Papia, quando, aut à quibus lata sit, parum constat.

5. ALIUS INTERIM DARI POTERAT] Quia quamdiu testamentaria tutela speratur, legitima cessat. *l.* 11. *de test. tut.*

6. QUAMDIU NEMO HERES] Ex *l.* 10. *eod.* Ratio, quia

tamdiu ex eisdem Legibus tutor petendus erat; [1] qui desinebat esse tutor, si conditio extiterat, aut dies venerat, aut heres extiterat.

Si tutor ab hostibus captus sit.

§. 2. [2] Ab hostibus quoque tutore capto, ex his Legibus tutor petebatur: qui desinebat esse tutor, si is, qui captus erat, in civitatem reversus fuerat. nam reversus recipiebat tutelam [3] jure postliminii.

Quando & cur desierint ex dictis Legibus tutores dari.

§. 3. Sed ex his Legibus tutores pupillis desierunt dari, posteaquam [4] primo Consules pupillis utriusque sexus tutores [5] ex inquisitione dare cœperunt, deinde [6] Prætores ex Constitutionibus. Nam supradictis Legibus, [7] neque de cautione à tu-

---

quia tamdiu cetera quoque omnia in suspenso sunt, quæ scripta sunt in testamento, ita ut hereditate non adita simul cum testamento corruant. *l. 9. eod.*

1. QUI DESINEBAT ESSE TUTOR] Hoc ad modos, quibus finitur tutela Attiliana, pertinet. §. 2. & *pen. inf. quib. mod. tut. fin.*

2. AB HOSTIBUS TUTORE CAPTO] Ex Ulp. *l.* 1. §. 2. *D de leg. tut.* propter incertum eventum tutoris redituri.

3. JURE POSTLIMINII] Quid si apud hostes decesserit? succedit legitimus. *l.* 11. §. *ult. de test. tut. l.* 9. §. 2. *de tut. & rat. distr.*

4. PRIMO CONSULES] Quod à Claudio Cæsare institutum tradit Suet. *c.* 23. Plin 9. *ep.* 13. datum se à Consulibus tutorem Helvidii filiæ.

5. EX INQUISITIONE] Apud *Theoph.* vulgo legitur κατ' *jurisdictionem*, ad quem modum etiam *Hotom.* locum emendat; sed perperam. & in MSS. *Th.* est κατ' ἐξεταστικὰ, teste *Fabrot.*

6. PRÆTORES] Scil. soli absque Tribunis. Prætorem tutelarem primus fecit M. Antoninus Philos. Capitolinus in *ejus Vita.*

7. NEQUE DE CAUTIONE] Vid. *inf. de satisd. tut. pr.* & §. 3.

1. PRÆ-

tutoribus exigenda, rem salvam pupillis fore: neque de compellendis tutoribus ad tutelæ administrationem quicquam cavebatur.

Jus novum.

§. 4. Sed hoc jure utimur, ut Romæ quidem [1] Præfectus urbi, vel Prætor [2] secundum suam jurisdictionem, in provinciis autem [3] Præsides [4] ex inquisitione tutores crearent, vel [5] Magistratus jussu Præsidum, si non sint magnæ pupilli facultates.

Jus novissimum.

§. 5. Nos autem per [6] Constitutionem nostram hujusmodi difficultates hominum resecantes, nec exspectata jussione Præsidum, disposuimus, si facultates pupilli vel adulti usque ad [7] quingentos solidos valeant, [8] Defensores civitatum una cum ejus-

---

1. PRÆFECTUS URBI] *L. 45. §. 3. D. de excus.* de officio hujus magistratus consule *tit. D. de off. Præf. urb.* Gruch. 2. *de Comit.* 2.

2. SECUNDUM SUAM JURISDICTIONEM] Prætoris imperium muris urbis definiebatur, Præfecti urbis usque ad centesimum lapidem. *l. 1. §. 1. de off. Præf. urb.*

3. PRÆSIDES] Hoc nomine hic videntur intelligi omnes, qui provincias regunt, non soli legati Cæsaris. *l. 1. D. de off. Præs.* junct. *l. 1. D. de tut. dat.*

4. EX INQUISITIONE] Quæ quibus in rebus consistat, docet Modest. *l. 21. §. pen. & ult. de tut. dat.*

5. MAGISTRATUS] Intellige municipales *l. 3. d. tit. l. 2. §. 23. D. ad sen. Tertyll.* Græci στρατηγοὺς appellant. *Theophil. & Basil.*

6. CONSTITUTIONEM] Intelligit *l. 30. C. de episc. aud.*

7. QUINGENTOS SOLIDOS] Id est, aureos. Aureus autem centum continet valetque sestertios. ergo quingenti solidi efficiunt quinquaginta H. S. millia, *Briss.* & *Hot. in com. de verb. sign.* Quod si pupilli majores sint quingentenariis, à Præsidibus dabitur tutor.

8. DEFENSORES CIVITATUM] De defensoribus civitatum vid. *lib. 1. C. tit. 55. Nov. 15.* περὶ τῶν ἐκδίκων *Alc. 3. disp. 5.*

1. RE-

ejusdem civitatis [1] religiosissimo Antistite, [2] vel alias publicas personas, id est, Magistratus, vel [3] Juridicum Alexandrinæ civitatis, tutores vel curatores creare: legitima cautela secundum ejusdem Constitutionis normam præstanda, videlicet eorum periculo, [4] qui eam accipiunt.

Ratio tutelæ.

§. 6. Impuberes autem in tutela esse, [5] naturali juri conveniens est: ut is, qui [6] perfectæ ætatis non sit, alterius tutela regatur.

De tutelæ ratione reddenda.

§. 7. Cum ergo pupillorum pupillarumque tutores negotia gerant, [7] post pubertatem tutelæ judicio rationem reddunt.

T I-

---

1. RELIGIOSISSIMO ANTISTITE] Εὐλαβεστάτῳ ἐπισκόπῳ. *Th.* in Constitutione, θεοφιλεστάτῳ, *Deo carissimo.*

2. VEL ALIAS PUBLICAS PERSONAS] Constitutio exigit, ut legamus, *vel aliis personis publicis, vel magistratus, vel Juridicum,* &c. *Cujac.*

3. JURIDICUM] Cui etiam olim data est Legis actio, & jus tutores dandi. *l.* 1. §. 2. *D. de off. jurid.* δικαιοδότης exponitur in *Basil.*

4. QUI EAM ACCIPIUNT] Cautelam sive cautionem rem pupillis salvam fore. Intelligit autem magistratus municipales, qui pupillis in subsidium tenentur. §. 2. *inf. de satisd. tut.*

5. NATURALI JURI] Tutela ortum à Jure naturali sumpsit, quippe cui Juri omnino consentaneum, ut alterius prudentia regatur, qui ipse se defendere non potest. Cic. 1. *de off.* incrementum autem & formam à Jure civili.

6. PERFECTÆ ÆTATIS NON SIT] Pinguius perfectam ætatem hic appellat, qua tutela finitur. Plerumque enim perfectæ ætatis esse dicuntur majores 25 annis. ut *l.* 1. *D. de min. l. ult. C. de leg. tut.*

7. POST PUBERTATEM] Vel alio modo tutela finita. *tit. D. de tut. & rat. distr.* nisi autem finita sit tutela, tutelæ agi non potest. *l.* 4. *pr. l.* 9. §. 4. *d. t.*

1. AU-

TITULUS XXI.

DE AUCTORITATE TUTORUM.

D. Lib. 26. Tit. 8. C. Lib. 5. Tit. 59.

In quibus caufis fit neceffaria.

[1] AUCTORITAS autem tutoris in quibusdam caufis neceffaria pupillis eft, in quibusdam non eft neceffaria: ut ecce, [2] fi quid dari fibi ftipulentur, non eft neceffaria tutoris auctoritas; quod [3] fi aliis promittant pupilli, neceffaria eft tutoris auctoritas. Namque placuit, [4] meliorem quidem conditionem licere eis facere etiam fine tutoris auctoritate: deteriorem vero non aliter, quam cum tutoris auctoritate. Unde in his caufis, ex quibus [5] obligationes mutuæ nafcuntur, ut in emptionibus,

---

1. AUCTORITAS TUTORIS] Tutores vel negotia gerunt ipfi, vel pupillis negotium gerentibus auctoritatem interponunt. Ulp. *tit.* 11. §. 24. id eft, negotium confirmant, hoc enim eft auctorem fieri. *l.* 3. *h. t.*

2. SI QUID DARI SIBI] Pupillus, qui jam aliquem intellectum habet, recte fibi dari fine tutore ftipulatur, *l.* 9. *pr. eod* §. 9. *inf. de inut. ftip. l.* 1. *C. de auct. præft.* aut aliquid fibi remitti. *l.* 2. *D. de accept.* & in univerfum quantum ad acquirendum non indiget tutoris auctoritate. *l.* 11. *D. de acq. rer. dom.*

3. SI ALIIS PROMITTANT] Aut quid remittant, alienentve, *l.* 5. *l.* 9. *h. t.* §. *ult. inf. quib. al. lic.* aut hereditatem adeant. §. 1. *inf. eod.*

4. MELIOREM CONDITIONEM FACERE] Neque enim eis invidendum, ut rem fuam augeant fine tutore, qui magis cuftos datus videtur pupillo, ne rem fuam perdat. *Fabrot.*

5. OBLIGATIONES MUTUÆ] Qui contractus cum aliis initi ultro citroque obligationem pariunt, initi cum pupillo fine tutoris auctoritate eos folum obligant, qui cum pupillo contraxerunt, *l.* 13. §. *propen. D. de act. empt. l.* 33. *D. pro foc. l.* 1. §. *ult. D. commod.* à patre autem pupilli claudicant συναλλάγματα.

1. NON

bus, venditionibus, locationibus, conductionibus, mandatis, depositis, si tutoris auctoritas non interveniat, ipsi quidem, qui cum his contrahunt, obligantur: at invicem pupilli [1] non obligantur.

Exceptio.

§. 1. [2] Neque tamen hereditatem adire, [3] neque bonorum possessionem petere, neque hereditatem ex fideicommisso suscipere aliter possunt, nisi tutoris auctoritate (quamvis illis lucrosa sit) [4] ne ullum damnum habeant.

Quomodo interponi debet.

§. 2. Tutor autem [5] statim in ipso negotio præsens debet auctor fieri, si hoc pupillo prodesse existimaverit. Post tempus vero, vel per epistolam, aut per nuntium interposita auctoritas nihil agit.

Quo

---

1. NON OBLIGANTUR] Nisi in quantum locupletiores facti. *l.* 1. *l.* 5. § 1. *hoc. tit.* natura enim æquum est, neminem locupletari cum alterius jactura. *l.* 14. *D. de cond. ind.*

2. NEQUE HEREDITATEM ADIRE] Ex Cajo, *l.* 9. §. 3. *h. t.* cujus rei non alia ratio quærenda, quam quod facto suo sine tutore se obligare non possunt. *d. l.* 9. *pr. l.* 8. *D. de acq. her.* Non pertinet quidem hoc ad suos heredes; beneficio tamen Prætoris abstinentium eadem causa. §. 2. *inf. de her. qual. & diff.* §. 3. *inf. de her. quæ ab int.*

3. NEQUE BONORUM POSSESSIONEM, &c.] Bonorum possessionis & fideicommissi hereditatis eadem, quæ hereditatis Jure civili aut directo delatæ, ratio. *inf. lib.* 3. *tit.* 10. *& lib.* 2. *tit.* 23.

4. NE ULLUM DAMNUM HABEANT] Leg. *nec ullum damnum habeat*, & sine parenthesi, ut apud Cajum *d. loc.* idem enim est, etsi nullum damnum, sed lucrum tantum hereditas contineat, ex ratione jam dicta. *Bachov.*

5. STATIM IN IPSO NEGOTIO PRÆSENS] Ex Cajo *l.* 9. *pen. eod.* Nota, formam interponendæ auctoritatis duo desiderare; ut tutor in negotio sit præsens, ut statim auctor fiat, id est, illico probet, quod agitur vid. *l.* 1. *in fin. l.* 2. *l.* 3. *l.* 14. *eod. l.* 25. §. 4. *D. de acq. her.*

1. JU-

Quo casu interponi non potest.

§. 3. Si inter tutorem pupillumque [1] judicio agendum sit: quia ipse tutor [2] in rem suam auctor esse non potest: [3] non prætorius tutor (ut olim) constituitur, sed [4] curator in locum ejus datur: quo curatore interveniente, judicium peragitur, & eo peracto, curator esse definit.

TITULUS XXII.

QUIBUS MODIS TUTELA FINITUR.

C. Lib. 5. Tit. 60.

De pubertate.

PUPILLI pupillæque, cum puberes esse cœperint, à tutela liberantur. Pubertatem autem veteres quidem non solum ex annis, [5] sed etiam ex habitu corporis in masculis æstimari volebant. Nostra autem Majestas dignum esse castitate nostrorum temporum existimans, bene putavit: quod in feminis etiam antiquis impudicum esse visum est,

---

1. JUDICIO AGENDUM] Nec plures sint tutores, alioqui altero auctore cum altero agi potest. *l.* 24. *D. de test. tut. l.* 1. *C. de in lit. dand. tut.*

2. IN REM SUAM] Regula est Juris civilis, *In rem suam tutorem auctorem fieri non posse. l.* 1. *l.* 7. *h. t.* ubi etiam declaratur.

3. NON PRÆTORIUS TUTOR UT OLIM] Moribus receptum fuerat, ut hoc casu tutorem habenti tutor daretur. Ulp. *tit.* 11. §. 23. propter solennitatem judiciorum. *l.* 19. *h. t.*

4. CURATOR DATUR] *L.* 3. §. 2. *D. de tutel. l.* 1. *C. de in lit. dand. tut.* Postea prohibitum debitorem aut creditorem pupilli tutorem fieri. *Nov.* 72. *c.* 1. & 2.

5. SED ETIAM EX HABITU CORPORIS] Priscus eum puberem esse dicebat, in quem utrumque concurrit, & habitus corporis & numerus annorum. Ulp. *tit.* 11. *in fin.*

1. IN-

eſt, id eſt, [1] inſpectionem habitudinis corporis, hoc etiam in maſculos extendere. Et ideo [2] noſtra ſancta Conſtitutione promulgata, pubertatem in maſculis [3] poſt decimum quartum annum completum illico initium accipere diſpoſuimus: antiquitatis normam in feminis bene poſitam, in ſuo ordine relinquentes, ut [4] poſt duodecim annos completos viripotentes eſſe credantur.

De capitis deminutione pupilli.

§. 1. [5] Item finitur tutela, [6] ſi adrogati ſint adhuc impuberes, vel [7] deportati. item ſi [8] in ſervitutem pupillus redigatur, vel ſi ab hoſtibus captus fuerit.

De

---

1. INSPECTIONEM HABITUDINIS CORPORIS] Sunt, qui negant tale quid apud Romanos factitatum, & impudicam illam inſpectionem corporum Romanis moribus indignam eſſe exiſtimant.

2. NOSTRA CONSTITUTIONE] Extat in *l. ult. C. quand. tut. vel cur. eſſe deſin.*

3. POST DECIMUM QUARTUM ANNUM] Hæc *Proculi* ſententia fuit, Ulp. *d. loc.* & jam olim recepta fuiſſe videtur. *l. 2. D. de vulg. & pup. l. 5. D. qui teſt. fac.* Macrob. 7. *Sat.* 7. *Secundum jura publica duodecimus annus in femina, & quartusdecimus in puero definivit pubertatis ætatem.* & 1. *in Somn. Tutela pueris poſt bis ſeptem annos abſolvitur.*

4. POST DUODECIM ANNOS] Macrob. *d. l.* 1. *c.* 6. *De tutela*, inquit, *femina propter votorum feſtinationem maturius biennio, quam pueri, legibus liberantur.*

5. ITEM FINITUR TUTELA] Ex Ulp. *l.* 14. *pr.* §. 1. & 2. *D. de tut.*

6. SI ADROGATI SINT] Quia adrogatus tranſit in poteſtatem adrogatoris: nemo autem poteſt ſimul eſſe in tutela & patria poteſtate. *ſup. de tut. in pr.*

7. DEPORTATI] Quia cives eſſe deſinunt. §. 1. *ſup. quib. mod. jus pat. pot.* Nota, etiam impuberes deportari poſſe; nempe qui ſunt pubertati proximi & doli capaces. *l.* 111. *de reg. jur. l.* 14. *D. ad Sen. Silan.*

8. IN SERVITUTEM REDIGATUR] Veluti ſi pupillus libertus ob ingratitudinem patrono iterum in ſervitutem tradatur. *Theoph.*

1. TE-

De conditionis eventu.

§. 2. Sed & si usque ad certam conditionem datus sit tutor 1 testamento, æque evenit, ut desinat esse tutor, 2 existente conditione.

De morte.

§. 3. Simili modo 3 finitur tutela morte vel pupillorum, vel tutorum.

De capitis deminutione.

§. 4. Sed & capitis deminutione tutoris, per quam 4 libertas vel civitas amittitur, omnis tutela perit. Minima autem capitis deminutione tutoris, veluti si se in adoptionem dederit, 5 legitima tantum tutela perit: ceteræ non pereunt. Sed pupilli & pupillæ capitis deminutio, 6 licet minima sit, omnes tutelas tollit.

De tempore.

§. 5. Præterea qui 7 ad certum tempus testamen-

---

1. TESTAMENTO] Additum, quia à magistratu ita non datur. *l. 6. §. 1. D. de tut. l. 77. de reg. jur.*

2. EXISTENTE CONDITIONE] Veluti si Titius tutor testamento datus sit, usque dum uxorem ducet, & duxerit.

3. FINITUR TUTELA MORTE VEL PUPILLORUM, VEL TUTORUM] Nec heredes tutorum in tutelam succedunt, nec pupillo mortuo tutela perseverat ratione bonorum, cum sit personalis. *l. 4. §. 1. D. de tut. & rat. distr. l. 16. §. 1. D. de tutel. l. ult. §. 1. de mun. & hon.*

4. LIBERTAS VEL CIVITAS] Hoc eandem in tutore, quam in pupillo rationem habet §. 1. *sup. eod.*

5. LEGITIMA TANTUM PERIT] Agnatorum scil. quia & perit agnatio. §. *ult. sup. de leg. agn. tut.* patronorum non item Ulp. *tit.* 11. §. 8. *ubi* Cujac. hodie id non obtinet: quia jure novissimo in totum sublata est agnationis & cognationis hac in parte differentia, pariterque cognati cum agnatis ad legitimam tum hereditatem tum tutelam vocati. *Nov.* 118 *c.* 5.

6. LICET MINIMA] Licet pupillus adrogatus sit. Ratio est, quia nemo in tutela esse potest, nisi qui sit sui juris.

7. AD CERTUM TEMPUS] Verbi causa ad biennium. *l. 14. §. 3. D. de tutel.*

1. Ex-

mento dantur tutores, finito eo deponunt tutelam.

De remotione & excuſatione.

§. 6. Deſinunt etiam tutores eſſe, qui vel removentur à tutela ob id, quod ſuſpecti viſi ſunt: vel qui ex juſta cauſa ſe 1 excuſant, & onus administrandæ tutelæ deponunt, ſecundum ea, quæ inferius proponemus.

TITULUS XXIII.
DE CURATORIBUS.

D. Lib. 27. Tit. 10. C. Lib. 5. Tit. 70.

De adultis.

MASCULI quidem puberes, & feminæ viripotentes, usque 2 ad viceſimum quintum annum 3 completum 4 curatores accipiunt: quia licet puberes ſint, 5 adhuc tamen ejus ætatis ſunt, ut 6 ſua negotia tueri non poſſint.

§. 1.

---

1. EXCUSANT] In perpetuum, non ad tempus. §. 5. *tit. ſeq. l.* 16. *D. de tut. dat.*

2. AD VICESIMUM QUINTUM ANNUM] *L.* 1. *in fin. D. de min.* poſt quod tempus completur virilis vigor, quæ Græcis *ἀκμή*. belle Cujac. in *d. l.* 1.

3. COMPLETUM] Hoc adeo verum, ut & extremum momentum elapſum eſſe oporteat. Itaque ſi minor læſus ſit nondum exacto anni 25 die extremo, poterit adhuc reſtitui. *l.* 3. §. 3. *D de min.*

4. CURATORES ACCIPIUNT] Niſi ætatis veniam à Principe impetraverint. *C. de his qui veniam ætat.*

5. ADHUC TAMEN EJUS ÆTATIS] Fragile eſt & infirmum hujus ætatis conſilium, multis captionibus expoſitum. *l.* 2. *D. de min.*

6. SUA NEGOTIA TUERI] Et ideo quamvis qui in tutelam ſuam venit, ſui potens eſt, *κύριος ἑαυτοῦ*, nondum tamen eſt *κύριος τῶν αὐτοῦ*. Fabrot. *l.* 20. *D. de rit. nupt. l.* 8. *C. eod.*

1. AB

§. 1. Dantur autem curatores [1] ab iisdem magistratibus, à quibus & tutores. Sed curator [2] testamento non datur: [3] datus tamen confirmatur decreto Prætoris vel Præsidis.

§. 2. Item [4] inviti adolescentes curatores non accipiunt, [5] præterquam in litem. curator enim & ad certam causam dari potest.

De furiosis & prodigis.

§. 3. [6] Furiosi quoque & [7] prodigi, [8] licet majores viginti quinque annis sint, tamen in curatio-

---

1. AB IISDEM MAGISTRATIBUS] Igitur Romæ à Præfecto urbi aut Prætore, in provinciis à Præsidibus, in municipiis à magistratu. *§. 4. & 5. sup. de Attil. tut. l. 3. D. de tut. dat.*

2. TESTAMENTO NON DATUR] *L. 7. C. de test. tut.* junct. *l. 6. D. de conf. tut. l. 2. C. eod.* Lege 12. tabb. permissum parenti, non curatorem, sed tutorem testamento dare.

3. DATUS CONFIRMATUR] Εἶναι βεβαιοῦσθαι ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος. *l. 1. in fin. de confir. tut. l. 2. C. eod.*

4. INVITI ADOLESCENTES] Et ideo ipsi soli sibi curatorem petere poterant. *l. 1. §. ult. D. qui pet. tut.* ubi autem petentibus semel curator datus est, hujus curatoris auxilio usque ad annum 25 regi debent. ita cape *l. 1. inf. D. de min.*

5. PRÆTERQUAM IN LITEM] Sive litem intendant sive excipiant: quia legitimam personam per se standi in judicio non habent. *l. 2. C. qui leg. pers. standi in jud.* & alias minoribus agentibus aut conventis adversarius elusorio judicio læderetur, cum sententia adversus minores indefensos lata nullius momenti sit. *l. 54. de re jud.*

6. FURIOSI QUOQUE] *L. 1. D. de cur. fur.* Ulp. *tit. 12. §. 1.* Cic. 2. *de Inv.* & 3. *Tusc.*

7. PRODIGI] Quibus dissolute viventibus bonis interdictum. *l. 6. de verb. obl. §. 2. inf. quib. non est perm. fac. test.* Ulp. *d. loc.*

8. LICET MAJORES] Ita tamen Lex accepta, ut ad pupillos furiosos non pertineat: & paulatim adolescenti quoque furioso, non ut furioso, sed ut adolescenti curator dari cœpit. *l. 3. pr. & §. 1. D. de tutel.*

mento dantur tutores, finito eo deponunt tutelam.

De remotione & excusatione.

§. 6. Desinunt etiam tutores esse, qui vel removentur à tutela ob id, quod suspecti visi sunt: vel qui ex justa causa se 1 excusant, & onus administrandæ tutelæ deponunt, secundum ea, quæ inferius proponemus.

TITULUS XXIII.
DE CURATORIBUS.

D. Lib. 27. Tit. 10. C. Lib. 5. Tit. 70.

De adultis.

MASCULI quidem puberes, & feminæ viripotentes, usque 2 ad vicesimum quintum annum 3 completum 4 curatores accipiunt: quia licet puberes sint, 5 adhuc tamen ejus ætatis sunt, ut 6 sua negotia tueri non possint.

§. 1.

---

1. EXCUSANT] In perpetuum, non ad tempus. §. 5. *tit. seq. l. 16. D. de tut. dat.*

2. AD VICESIMUM QUINTUM ANNUM] *L. 1. in fin. D. de min.* post quod tempus completur virilis vigor, quæ Græcis ἀκμή. belle Cujac. in *d. l. 1.*

3. COMPLETUM] Hoc adeo verum, ut & extremum momentum elapsum esse oporteat. Itaque si minor læsus sit nondum exacto anni 25 die extremo, poterit adhuc restitui. *l. 3. §. 3. D de min.*

4. CURATORES ACCIPIUNT] Nisi ætatis veniam à Principe impetraverint. *C. de his qui veniam ætat.*

5. ADHUC TAMEN EJUS ÆTATIS] Fragile est & infirmum hujus ætatis consilium, multis captionibus expositum. *l. 2. D. de min.*

6. SUA NEGOTIA TUERI] Et ideo quamvis qui in tutelam suam venit, sui potens est, *κύριος ἑαυτοῦ*, nondum tamen est *κύριος τῶν αὐτοῦ*. Fabrot. *l. 20. D. de rit. nupt. l. 8. C. eod.*

1. AB

§. 1. Dantur autem curatores [1] ab iisdem magistratibus, à quibus & tutores. Sed curator [2] testamento non datur: [3] datus tamen confirmatur decreto Prætoris vel Præsidis.

§. 2. Item [4] inviti adolescentes curatores non accipiunt, [5] præterquam in litem. curator enim & ad certam causam dari potest.

De furiosis & prodigis.

§. 3. [6] Furiosi quoque & [7] prodigi, [8] licet majores viginti quinque annis sint, tamen in curatio-

---

1. Ab iisdem magistratibus] Igitur Romæ à Præfecto urbi aut Prætore, in provinciis à Præsidibus, in municipiis à magistratu. §. 4. & 5. *sup. de Attil. tut. l.* 3. *D. de tut. dat.*

2. Testamento non datur] *L.* 7. *C. de test. tut.* junct. *l.* 6. *D. de conf. tut. l.* 2. *C. eod.* Lege 12. tabb. permissum parenti, non curatorem, sed tutorem testamento dare.

3. Datus confirmatur] *Εἶναι βεβαιοῦσθαι ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος. l.* 1. *in fin. de confir. tut. l.* 2. *C. eod.*

4. Inviti adolescentes] Et ideo ipsi soli sibi curatorem petere poterant. *l.* 1. §. *ult. D. qui pet. tut.* ubi autem petentibus semel curator datus est, hujus curatoris auxilio usque ad annum 25 regi debent. ita cape *l.* 1. *inf. D. de min.*

5. Præterquam in litem] Sive litem intendant sive excipiant: quia legitimam personam per se standi in judicio non habent. *l.* 2. *C. qui leg. pers. standi in jud.* & alias minoribus agentibus aut conventis adversarius elusorio judicio læderetur, cum sententia adversus minores indefensos lata nullius momenti sit. *l.* 54. *de re jud.*

6. Furiosi quoque] *L.* 1. *D. de cur. fur.* Ulp. *tit.* 12. §. 1. Cic. 2. *de Inv.* & 3. *Tusc.*

7. Prodigi] Quibus dissolute viventibus bonis interdictum. *l.* 6. *de verb. obl.* §. 2. *inf. quib. non est perm. fac. test.* Ulp. *d. loc.*

8. Licet majores] Ita tamen Lex accepta, ut ad pupillos furiosos non pertineat: & paulatim adolescenti quoque furioso, non ut furioso, sed ut adolescenti curator dari cœpit. *l.* 3. *pr.* & §. 1. *D. de tutel.*

3. Sed

tione sunt agnatorum ex Lege duodecim tabularum. 1 Sed solent Romæ Præfectus urbi vel Prætores, & in provinciis Præsides, ex inquisitione eis curatores dare.

De mente captis, surdis, mutis, perpetuo morbo laborantibus.

§ 4. Sed & 2 mente captis, & surdis, & mutis, & qui perpetuo morbo laborant, (quia rebus suis superesse non possunt) curatores dandi sunt.

De pupillis.

§. 5. Interdum autem & pupilli curatores accipiunt, ut puta si legitimus tutor non sit idoneus: quoniam 3 habenti tutorem tutor dari non potest. Item si testamento datus tutor, vel à Prætore aut Præside, idoneus non sit ad administrationem, nec tamen fraudulenter negotia administret, solet ei 4 curator adjungi. Item loco tutorum, qui non in

---

1. SED SOLENT ROMÆ] *L.* 1. *D. de cur. fur. l* 8. §. *ult. de tut. dat.* Non solet tamen Prætor administrationem dare, nisi agnati aut nulli sint, aut inhabiles. *l.* 13. *de cur. fur.* ut non absolute hæc cura ex legitima facta sit honoraria.

2. MENTE CAPTIS] Mente captus seu demens plerumque à furioso separatur. *l.* 8. *de tut. dat. l.* 6. *de cur. fur. l.* 2. *de inoff. test.* Mente captus est, ἄνους, ἀνόητος, furiosus, μανιώδης. De reliquis est in *d. l.* 8. *pr.* & §. 3. *l.* 12. *de tut. dat.*

3. HABENTI TUTOREM TUTOR DARI NON POT.] Huius regulæ passim traditæ, *l.* 27. *de test. tut. l.* 9. *C. qui dar. tut. l.* 9. *C. qui pet. tut.* ratio esse videtur, quod tutor & personæ & universo pupilli patrimonio datus intelligitur, de quo proinde jure nihil nisi volente eo minui possit. Patitur autem non unam exceptionem. *l.* 21. §. *ult. de excus. l.* 39. §. 8. *de adm. tut. l.* 17. *de tutel. l.* 12. *l.* 15 *de tut. dat.* & *pass. C. in quib. caus. tut. hab.*

4. CURATOR ADJUNGI] *L.* 10. § *ult. de excus. l.* 13. *de tutel. l.* 2. *C. in quib. caus. tut.* legitimo tutori etiam suspecto. *l.* 9. *de susp. tut.* alibi tamen tutor appellatur. *l.* 12. *de tutel. l.* 14. & *seqq. de tut. dat.*

1 VEL

in perpetuum, ſed ad tempus à tutela excuſantur, ſolent curatores dari.

De conſtituendo actore.

§. 6. Quod ſi tutor vel adverſa valetudine, vel alia neceſſitate impediatur, quo minus negotia pupilli adminiſtrare poſſit, & pupillus 1 vel abſit, vel infans ſit, quem velit 2 actorem, periculo ipſius tutoris, Prætor, vel qui provinciæ præerit, decreto 3 conſtituet.

TITULUS XXIV.
DE SATISDATIONE TUTORUM VEL CURATORUM.

D. Lib. 27. Tit. 7. C. Lib. 5. Tit. 42. & 57.

Qui ſatisdare coguntur.

NE tamen pupillorum pupillarumve, & eorum, qui quæve in curatione ſunt, negotia à curatoribus tutoribusve conſumantur, vel diminuantur, curet Prætor, ut & tutores & curatores 4 eo nomine ſatisdent. Sed hoc non eſt perpetuum. Nam tutores 5 teſtamento dati ſatisdare non co-

---

1. VEL ABSIT, VEL INFANS SIT] Nam præſens & fandi potens pupillus, ut dominus, auctore tutore procuratorem conſtituere poteſt. *l. 24. de adm. tut. l. 11. C. de proc.*

2. ACTOREM] *Pomponius* adjutorem tutelæ vocat, *l.* 13. §. 1. *de Tutel.*

3. CONSTITUET] Id eſt, decernet editum & nominatum à tutore, & ob hanc cauſam etiam periculo tutoris. *d. l. 24. de adm. tut. d l. 13. §. 1. de tutel.*

4. EO NOMINE SATISDENT] Id eſt, pupillum vel adultum datis fidejuſſoribus ſecurum faciant. *l. 1. & paſſ. D. rem pup. ſalv. for.* hoc enim eſt ſatisdare. Græc. ἐγγύας παρέχειν. Prætoriæ ſtipulationes, qualis hæc eſt, cautionem pigneratitiam regulariter non admittunt. *l. 7. de ſtip. præt.*

5. TESTAMENTO DATI] Ut & ex teſtamento confirmati. *l. 3. de conf. tut.* Paterum teſtimonium pro ſatisda-

tione

coguntur: quia fides eorum & diligentia ab ipso testatore approbata est. Item 1 ex inquisitione tutores vel curatores dati satisdatione non onerantur: quia idonei electi sunt.

Quatenus satisdatio in iis, qui satisdare non compelluntur, locum habere possit.

§. 1. Sed si ex testamento vel inquisitione duo pluresve dati fuerint, 2 potest unus offerre satisdationem de indemnitate pupilli vel adolescentis: & contutori suo, vel concuratori præferri, ut solus administret: vel ut contutor aut concurator satis offerens præponatur ei, ut & ipse solus administret. Itaque 3 per se non potest petere satisdationem à contutore suo, vel concuratore, sed offerre debet, ut electionem det concuratori vel contutori suo, utrum velit satis accipere, an satisdare. Quod si nemo eorum satis offerat, 4 siquidem adscriptum fuerit à testatore, quis gerat, ille gerere debet. Quod 5 si non fuerit adscriptum, quem major

---

tione sufficit. *l.* 7. §. 5. *C. de cur. fur.* Neque enim tutor à patre nisi spectatæ fidei & diligentiæ eligi solet. *l.* 36. *de excus.* excipe casus *l.* 8. *cum* 2. *seqq. de conf. tut.*

1. EX INQUISITIONE] *L.* 4. *C. de tut. qui sat. non ded.* & regula est, ubi locus est inquisitioni, cessat satisdatio. *l.* 8. *de cur. fur. l. ult.* §. 7. *de adm. rer. ad civ. pert.* Fides enim inquisitionis pro vinculo cedit cautionis, ut ait Pap. *l.* 13. *in fin. de tut. dat.*

2. POTEST UNUS OFFERRE] Unius ex pluribus tutoribus satisdationi non obnoxiis provocatione fieri potest, ut ceteri satisdationi subjiciantur, aut huic parato satisdare administratio committatur. *l.* 17. *&* 2. *seqq. de test. tut.* Cujus instituti rationem pete ex *l.* 3. §. 6. *de adm. tut.*

3. PER SE NON POTEST] *L.* 7. *D. rem pup. salv.* sed ita, *aut satisda, aut satis accipe.*

4. SI QUIDEM ADSCRIPTUM] *D. l.* 3. §. 1. *de adm. tut.* Male huic primum locum defert *Hotom.* quod præter textum evincit ipsa ratio. *Bachov.*

5. SI NON FUERIT ADSCRIPTUM] Aut adscriptus gerere nolit. *d. l.* 3. §. 7.

1. PRÆ-

major pars elegerit, ipse gerere debet, ut Edicto Prætoris cavetur. Sin autem ipsi tutores dissense-rint circa eligendum eum vel eos, qui gerere de-bent, [1] Prætor partes suas interponere debet. Idem & in [2] pluribus ex inquisitione datis com-probandum est: id est, ut major pars eligere pos-sit, per quem administratio fiat.

Qui ex administratione tutelæ vel curationis tenentur.

§. 2. Sciendum autem est, non solum tutores vel curatores pupillis, vel adultis, ceterisque personis ex administratione rerum teneri: sed etiam in eos, [3] qui satisdationem accipiunt, [4] subsidiariam actio-nem esse, quæ ultimum eis Præsidium possit adfer-re. Subsidiaria autem actio in eos datur, qui aut omnino à tutoribus vel curatoribus satisdari non curaverunt, aut [5] non idoneè passi sunt caveri. Quæ quidem tam ex Prudentum responsis, quam ex Constitutionibus imperialibus etiam [6] in heredes eorum extenditur. Si

---

1. PRÆTOR PARTES SUAS INTERPONERE] Id est, causa cognita statuere, quis tutelam geret. *d. l.* 3. §. 7. *l.* 14. §. 1. *D. de solut.* Sorte rem hîc dirimi non placet, quia vertitur præjudicium alterius. *Accurs.*

2. PLURIBUS EX INQUISITIONE] Ex interpretatione Edicti, & Oratione D D. fratrum. *l.* 19. §. 1. *D. de test. tut.*

3. QUI SATISDATIONEM ACCIPIUNT] Magistratus intellige, qui satisdationem exigere debuerant. *tit. D. & C. de magistr. conv.*

4. SUBSIDIARIAM ACTIONEM] Quæ ex re ipsa nomen accepit, quia in subsidium pupillis & adultis datur; ex-cussis prius administratoribus eorumque fidejussoribus. *l.* 4. *&* 5. *C. d. t. l.* 45. §. *pen. D. de adm. tut.*

5. NON IDONEE PASSI CAVERI] Utrum satisdatio exacta non sit, an minus idonea exacta, nihil interest. *l.* 6. *D. qui sat. cog.*

6. IN HEREDES EXTENDITUR] Ita tamen, ut heres magistratus non nisi ex dolo & lata culpa defuncti tenea-tur. *l.* 4. *D. de mag. conv. l.* 2. *C. eod. lib.* 38. Bas. *tit.* 8.

 1. PIGNO-

Si tutor vel curator cavere nolit.

§. 3. Quibus Constitutionibus & illud exprimitur, nisi caveant tutores & curatores: 1 pignoribus captis coërceantur.

Qui dicta actione non tenentur.

§. 4. Neque autem Præfectus urbi, neque Prætor, neque Præses provinciæ, neque quisquam alius, 2 cui tutores dandi jus est, hac actione tenebitur: sed hi tantummodo, 3 qui satisdationem exigere solent.

TITULUS XXV.
DE EXCUSATIONIBUS TUTORUM VEL CURATORUM.

D. Lib. 27. Tit. 1. C. Lib. 5. Tit. 62. & seqq.

De numero liberorum.

EXCUSANTUR autem tutores & curatores variis ex causis: plerumque tamen 4 propter liberos, sive in potestate sint, 5 sive emancipati. Si enim 6 tres liberos superstites Romæ quis habeat, vel in

---

1. PIGNORIBUS CAPTIS] Quod si in contumacia perseverent, removentur à tutela ut suspecti. *l. 3. C. de susp. tut.*

2. CUI TUTORES DANDI JUS] κατ' ἐξοχὴν, jus plenum & liberum, quale, præter memoratos, illi omnes habent, quibus provinciæ regendæ commissæ. *l. 1. de tut. dat. l. 1. §. 1. D. de mag. conv.*

3. QUI SATISDATIONEM EXIGERE] In urbe Scriba, in provinciis Duumviri. *l. ult. C. d. t. l. 3. §. ult. D. de pecul.* οἱ στρατηγοὶ, οἱ ἔκδικοι τῶν πόλεων. *Th.*

4. PROPTER LIBEROS] Ex Mod. *l. 2. §. 2. & seqq. D. h. t. l. 1. C. qui num. lib.*

5. SIVE EMANCIPATI] *D. l. 2. §. 3. l. 2. §. 5. de vac. mun.* Credo quia hæc immunitas non magis levamentum oneris domestici, quam præmium πολυπαιδίας. De jure trium liberor. vid. Duar. 1. *disp.* 40.

6. TRES ROMÆ, IN ITALIA QUATUOR] *L. 1. C. qui num.*

In Italia quatuor, vel in provinciis quinque, à tutela vel cura poteſt excuſari, [1] exemplo ceterorum munerum. Nam & tutelam & curam placuit [2] publicum munus eſſe. Sed [3] adoptivi liberi non proſunt: in adoptionem autem dati, naturali patri proſunt. Item [4] nepotes ex filio proſunt, ut in locum patris ſui ſuccedant: [5] ex filia, non proſunt. Filii autem ſuperſtites tantum ad tutelæ vel curæ muneris excuſationem proſunt: defuncti autem non proſunt. Sed ſi in bello amiſſi ſunt, quæſitum eſt an proſint. Et conſtat, eos ſolos prodeſſe, [6] qui in acie amittuntur. Hi enim, qui pro Republica ceciderunt, in perpetuum [7] per gloriam vivere intelliguntur.

De

---

num. lib. Quod de Roma & terra Italica hic dicitur, Schol. *Th.* transfert & ad novam Romam, *τὴν Κωνσταντινούπολιν*, & Thraciam, *τὴν Θρᾴκην*.

1. EXEMPLO CETERORUM MUN.] Perſonalium ſcil. nam à patrimonialibus numerus liberorum non excuſat. *l.* 2. §. 1. *&* 4. *l.* 10. *& ſeq. D. de vac. mun.*

2. PUBLICUM MUNUS ESSE] *L.* 1. §. 4. *l. ult.* §. 1. *D. de mun. & bon. l.* 9. *de his qui ſui vel al. jur.* nempe ratione neceſſitatis. proprie enim reip. munus non eſt. *l.* 6. §. 15. *D. h. t.*

3. ADOPTIVI LIBERI NON PROSUNT] *L.* 2. §. 2. *de vac. mun.* Ne ſimulata adoptio in ulla parte muneris publici juvaret. Tac. *lib.* 15. Olim proderant, quem morem reprehendit P. Scipio apud *Gell.* 5. 19.

4. NEPOTES EX FILIO] Vid. demortuo. *l.* 2. §. 7. *h. t.* non ex emancipato: quia ille patri prodeſt.

5. EX FILIA NON PROSUNT] Quoniam duobus prodeſſe non debent: proſunt autem patri ſuo.

6. QUI IN ACIE AMITTUNTUR] *L.* 18. *hoc tit.* & ita cape Mod. in *l. ult. de vac. mun. in bello amiſſus.* Gell. 2. *c.* 15. *aut bello amiſit.* non per cauſam belli, in obſidione forte: ſed in acie, in prælio, *ἐν τῇ συμπλοκῇ*. *d. l.* 18. Salluſt. *In eo bello trecenti milites deſiderati.*

7. PER GLORIAM VIVERE] Cic. 9. *Phil.* pro *Planc.* Liv. *lib.* 25. Diod. Sic. *lib.* 15. *ἀντὶ θνητοῦ σώματος ἀθάνατον μνῆμα καταλείπουσιν.* in *Lesbonact. hortat.*

 1. SE-

De administratione rei fiscalis.

§. 1. Item Divus Marcus in 1 Semestribus rescripsit, eum, 2 qui res fisci administrat, à tutela, vel cura, quamdiu administrat, excusari posse.

De absentia Reipublicæ causa.

§. 2. Item qui 3 Reipublicæ causa absunt, à tutela, vel cura excusantur. Sed & si fuerint tutores vel curatores dati, deinde Reipublicæ causa abesse cœperint, à tutela, vel cura excusantur, 4 quatenus Reipublicæ causa absunt: & interea curator loco eorum datur: qui si reversi fuerint, recipiunt onus tutelæ. Nam nec anni habent vacationem, ut Papinianus libro 5 Responsorum scripsit: nam hoc spatium habent 5 ad novas tutelas vocati.

De potestate.

§. 3. Et 6 qui potestatem aliquam habent, se excu-

---

1. SEMESTRIBUS] Semestrium D. Marci crebra in libris nostris mentio: sic forte appellata, quæ in semestribus consiliis ab eo constituta, exemplo, ut credibile, Augusti. Vid. Suet. in *Aug. c.* 35. Dion. *lib.* 53. add. Pet. Fab. in *præf. sem.*

2. QUI RES FISCI] Vel etiam rem privatam Principis. *l.* 41. *D. h. t.* Referunt huc & alios ex *l.* 10. *C. eod. l. ult. C. qui dar. tut. l.* 22. §. 1. *l.* 30. *D. eod.*

3. REIP. CAUSA ABSUNT] *L.* 1. *C. si tut. reip. cau. l.* 41. *D. h. t.* Quinam reip. causa abesse dicantur, disce ex *l.* 32. *l.* 35. *l.* 38. *D. ex quib. cau. maj.*

4. QUATENUS ABSUNT] Id est, quamdiu, ἕως οὗ, μέχρις οὗ. æquum enim est tamdiu eos excusari.

5 AD NOVAS TUTELAS VOCATI] Quicum Reip. causa abessent, ad novas tutelas vocati sunt, reversi anni vacationem habent: sed munus ante susceptum, statim resumi debet. *l.* 10. *pr.* & §. 2. *l.* 45. *D. h. t. l.* 2. *C. si tut. reip. caus.*

6. QUI POTESTATEM ALIQUAM] Videtur hoc verbum hic accipi in significatu excellentiori, & referri ad magistratus majores: nam ædilitas à tutela non excusat. *L.* 17. §. 4. *h. t. Modest.* tamen aperte testatur & τοὺς στρατηγοὺς τῶν πόλεων habere remissionem. *l.* 6. §. ἀφίενται. 16.

cusare possunt, ut Divus Marcus rescripsit: sed susceptam tutelam deserere non possunt.

De lite cum pupillo, vel adulto.

§. 4. Item propter litem, quam cum pupillo, vel adulto tutor vel curator habet, excusari non potest: 1 nisi forte de omnibus bonis, vel hereditate controversia sit.

De tribus oneribus tutelæ vel curæ.

§. 5. Item 2 tria onera tutelæ 3 non affectatæ, vel curæ, præstant vacationem, quamdiu administrantur, ut tamen plurium pupillorum tutela, vel cura eorundem bonorum, veluti fratrum, 4 pro una computetur.

De paupertate.

§. 6. Sed & 5 propter paupertatem excusationem tribui, tam Divi fratres, quam per se Divus Marcus rescripsit, si quis imparem se oneri injuncto possit docere.

De

---

16. *eod.* Qui autem ante se miscuerunt, excusare se propter potestatem postea adeptam non possunt. *l.* 17. §. 5.

1. NISI FORTE DE OMNIBUS BONIS] Aut maxima eorum parte. *l.* 20. *l.* 21. *eod.* quo casu etiam utile pupillo nolentem se excusare à tutela removeri. *d l.* 20.

2. TRIA ONERA TUTELÆ] *L.* 2. §. *ult. l.* 3. *l.* 4. *h. t. l. un. C. qui num. tut.*

3. NON AFFECTATÆ] Nam affectatæ in numerum tutelarum non cedunt. *l.* 15. §. 15. *eod.* & *d. l. un.* v. c. tenuissimæ, quæ ambiri solent, ut *νόμῳ χάριν* numerus trium expleatur. *d. l.* 15. §. 15.

4. PRO UNA COMPUTETUR.] Ex. gr. si tres sint consortes, una tutela habetur: si tres dissortes, tutelæ tres. *l.* 3. *l.* 31. §. *ult. eod.* ubi *Paul.* scribit, etiam unam tutelam sufficere debere ad excusationem, si tam diffusa sit, ut pro pluribus cedat.

5. PROPTER PAUPERTATEM] Desumptus hic locus ex *l.* 7. & *l.* 40. §. 1. *D. hoc tit.*

De adversa valetudine.

§. 7. Item [1] propter adversam valetudinem, propter quam ne suis quidem negotiis interesse potest, excusatio locum habet.

De imperitia literarum.

§. 8. Similiter eos, [2] qui literas nesciunt, esse excusandos, Divus Pius rescripsit: [3] quamvis & imperiti literarum possint ad administrationem negotiorum sufficere.

De datione propter inimicitias, & de tutore, qui testatori consensit.

§. 9. Item, si [4] propter inimicitias aliquem testamento tutorem pater dederit, hoc ipsum præstat ei excusationem: sicut per contrarium [5] non excusantur, qui se tutelam administraturos patri pupillorum promiserant.

De ignorantia testatoris.

§. 10. Non esse autem admittendam excusationem,

---

1. PROPTER ADVERSAM VALETUDINEM] *L.* 10. *in fin. l.* 40. *l. pen.* §. *ult. D. h. t. l. un. C. qui morb.*

2. QUI LITERAS NESCIUNT] Id est, ἀγράμματοι, ἀναλφάβητοι, qui nec legere, nec scribere didicerunt, ut in *l.* 3. §. 2. *D. de accus. l.* 21. *l.* 30. *C. de testam.* Colum. 1. *de R. R.* 8. Suet. in *Claud. c.* 10. Excusatio hic admissa propter rationum conficiendarum & reddendarum difficultatem. Quod si tutela sit εὐτελὴς, modica & expedita, hæc excusatio recipi non debet. Ita sume *l.* 6. §. *ult. h. t.*

3. QUAMVIS IMPERITI LITERARUM] Axioma discretum est, Quamvis imperiti literarum non sint negotiorum expertes, tamen à tutela sunt excusandi. Cui per connexum contradicere videtur Paul. *d. l.* 6. §. *ult.* Solve ex iis, quæ præcedunt.

4. PROPTER INIMICITIAS] Ἵνα ὑποβληθῇ ἐνοχῇ καὶ πράγμασι, *ut subjiciatur litibus & negotiis. d. l.* 6. §. *δίδωσιν* 17.

5. NON EXCUSANTUR] Quamvis alias se excusare possent. *l.* 15. §. 1. *eod. fac. l.* 32. *in fin. D. de test. tut.*

1. QUOD,

nem, qui hoc solo utitur, [1] quod ignotus patri pupillorum sit, Divi fratres rescripserunt.

De inimicitiis cum patre pupilli vel adulti.

§. 11. Inimicitiæ, quas quis [2] cum patre pupillorum, vel adultorum excercuit, si capitales fuerunt, nec reconciliatio intervenit, à tutela vel cura solent excusare.

De status controversia à patre pupilli illata.

§. 12. Item is, [3] qui status controversiam à pupillorum patre passus est, excusatur à tutela.

De ætate.

§. 13. Item [4] major septuaginta annis à tutela & cura se potest excusare. Minores autem viginti quinque annis, olim quidem excusabantur: [5] nostra autem Constitutione [6] prohibentur ad tutelam, vel curam adspirare; adeo ut nec excusatione opus sit. Qua Constitutione cavetur, ut nec pupillus ad legi-

---

1. QUOD IGNOTUS PATRI] *D. l.* 15. §. 14. *Divi fratres*, M. Antoninus Philosophus, & Ælius Verus.

2. CUM PATRE PUPILLORUM] *D. l.* 6. §. 17. Paul, 2. *sent.* 27. idem est, si cum pupillis vel adultis. *l.* 3. §. 12. *D. de susp tut.* ubi *Ulp.* ait etiam ob hanc causam removeri.

3. QUI STATUS CONTROVERSIAM] Τουτέστι περὶ τύχης εἰπών, ὅτι δοῦλός μου εἶ. Schol. *Th.* quem pater pupilli in servitutem petiit: quod par interdum, ac si capitis accusasset. *l.* 14. *D. de bon. lib.*

4. MAJOR SEPTUAGINTA ANNIS] Non ingressus annum septuagesimum, sed egressus. *l.* 2. *D. hoc tit. l.* 3. *de jur. imm.* observa in immunitatibus cœptum annum pro completo non haberi.

5. NOSTRA CONSTITUTIONE] *L. ult. C. de leg. tut.*

6. PROHIBENTUR AD TUTELAM ADSPIRARE] Videtur *Tribonian.* errasse in explicatione Juris veteris, 1. quod putavit minorem 25 tutorem à magistratu dari potuisse, datumque necesse habuisse se excusare. 2. quod credidit periculo minoris, cui legitima tutela delata erat, curatorem interim datum tutelam administrasse. V. nostra in comm..

legitimam tutelam vocetur, nec adultus: cum sit incivile, eos, qui alieno auxilio in rebus suis administrandis egere noscuntur, & ab aliis reguntur, aliorum tutelam, vel curam subire.

De militia.

§. 14. Idem & [1] in milite observandum est, ut nec volens ad tutelæ onus admittatur.

De Grammaticis, Rhetoribus, & Medicis.

§. 15. Item Romæ [2] Grammatici, Rhetores, & Medici, & qui in patria sua has artes exercent, & [3] intra numerum sunt, à tutela & cura habent vacationem.

De tempore & modo proponendi excusationes.

§. 16. Qui autem vult se excusare, si plures habeat excusationes, & de quibusdam non probaverit, [4] aliis uti intra tempora constituta non prohibetur. Qui autem excusare se volunt, [5] non appellant, sed [6] intra quinquaginta dies continuos, ex

---

1. IN MILITE] *L. 4. C. qui dar. tut. l. 8. C. de legat.*

2. GRAMMATICI, RHETORES] *L. 6. §. 1. & seqq. h. t. & tit. C. de profess. & med. lib.* 10.

3. INTRA NUMERUM] Qui in unaquaque civitate certo definitus erat. *d. l. 6. §. 2. & deinceps.*

4. ALIIS UTI NON PROHIBETUR] Ex Marc. *l.* 21. §. 1. *D. h. t.* Excusatio species quædam est exceptionis: nemo autem prohibetur pluribus exceptionibus uti. *l. 5. D. de except.*

5. NON APPELLANT] Hoc enim D. Marcus effecit, cum antea non minus à delatione tutelæ, quam alterius muneris appellaretur. *l.* 1. §. 1. & 2. *quand. app.* Si tamen tutoris excusatio recepta non sit, appellare debebit. *d. l.* 1. §. 1. Græc. *ad l. 4. D. h. t.*

6. INTRA 50 DIES CONTINUOS] Proponendæ excusationi 50 dies continui constituti. *l.* 13. §. 1. & *seqq. D. eod.* peragendo negotio quatuor menses. *l. 38. eod.* Continui dies dicuntur ad differentiam utilium, è quibus subducuntur omnes, quibus experiundi potestas non est. *l. 1. de div. & temp. præscr.*

1. QUA-

ex quo cognoverint se esse tutores vel curatores datos, se excusare debent, cujuscumque generis sint, id est, 1 qualitercumque dati fuerint tutores, si intra 2 centesimum lapidem sunt ab eo loco ubi tutores dati sunt. Si vero ultra centesimum lapidem habitant, dinumeratione facta viginti millium diurnorum, & amplius triginta dierum: qui tamen (ut Scævola dicebat) sic debent computari, ne minus sint 3 quam quinquaginta dies.

De excusatione pro parte patrimonii.

§. 17. 4 Datus autem tutor 5 ad universum patrimonium datus esse creditur.

De excusationibus propriis curatorum.
De tutelæ gestione.

§. 18. Qui tutelam alicujus gessit, invitus curator ejusdem 6 fieri non compellitur: in tantum, ut licet paterfamilias, qui testamento tutorem dedit, adjecerit se eundem curatorem dare; tamen invitum eum curam suscipere non cogendum, Divi Severus & Antoninus rescripserunt.

De

1. Qualitercumque dati] Sive à magistratu, sive testamento, sive Lege. Nam & legitimos tutores se excusare posse constat. *l.* 3. §. 8. *D. de leg. tut. l* 1. *C. eod. l.* 9. *C. qui dar. tut.* & prius dixerat, *cujuscumque generis.*

2. Centesimum lapidem] Tralatitium est, lapidem pro milliario sive mille passibus accipi.

3. Quam 50 dies] Vid. *l.* 13. §. 1. & *deinc. h. t. l.* 3. *de verb. sign.*

4. Datus autem tutor] Locus mutilus, & decerptus ex Marc. *l.* 21. §. 2. *h. t.*

5. Ad universum patrimonium] Et ideo pro parte bonorum excusare se non potest. cujus regulæ exceptio traditur *in d. l* 21. §. 2.

6. Fieri non compellitur] *L.* 20. *C. h. t.* excipitur libertus, quem patronus liberis suis tutorem & curatorem dedit. *l.* 5. *C. eod.* quod tamen tempera ex *l.* 14. §. 3. *l.* 24. *D. eod.*

De marito.

§. 19. Iidem reſcripſerunt, 1 maritum uxori ſuæ curatorem datum, excuſare ſe poſſe, licet 2 ſe immiſceat.

De falſis allegationibus.

§. 20. Si quis autem 3 falſis allegationibus excuſationem tutelæ meruerit, non eſt liberatus onere tutelæ.

TITULUS XXVI.

DE SUSPECTIS TUTORIBUS, VEL CURATORIBUS.

D. Lib. 26. Tit. 10. C. Lib. 5. Tit. 43.

Unde ſuſpecti crimen deſcendat.

SCIENDUM eſt, 4 ſuſpecti crimen ex Lege duodecim tabularum deſcendere.

Qui de hoc crimine cognoſcunt.

§. 1. Datum eſt autem jus removendi tutores ſuſpectos, Romæ Prætori, & in provinciis Præſidibus earum, & 5 Legato Proconſulis.

Qui

---

1. MARITUM UXORI SUÆ] Maritus uxori ſuæ curator dari non poteſt, ne furioſæ quidem, ne cohibeatur ratio adminiſtrationis. *l.* 2. *C. qui dar. tut. l.* 4. *C. h. t. l.* 14. *D. de cur. fur.*

2. SE IMMISCEAT] Quamquam regulariter, qui ſe miſcuit adminiſtrationi, non excuſatur. *l.* 17. §. 5. *D. h. t. l.* 2. *C. ſi tut. falſ. all.*

3. FALSIS ALLEGATIONIBUS] *L.* 1. *l. ult. C d. t.* ubi etiam additur, ex eo tempore, quo datus eſt, tutelæ obligatum eſſe.

4. SUSPECTI CRIMEN] Ex Ulp. *l.* 1. §. 2. *h. t. crimen*, id eſt, criminationem, accuſationem, ut in *l.* 7. *D. de accuſ. l.* 5. *D. de calumn. l.* 21. *de Sen. Sil.* Theophil. κατηγορίαν.

5. LEGATO PROCONSULIS] Jus removendi ſuſpectos tutores magiſtratibus competit vi ſuæ juriſdictionis, & ideo

Qui suspecti fieri possunt.

§. 2. Ostendimus, qui possint de suspecto cognoscere. Nunc videamus, qui suspecti fieri possint. [1] Et possunt quidem omnes tutores fieri suspecti, sive sint testamentarii, sive non sint, sed alterius generis tutores. Quare [2] & si legitimus fuerit tutor, accusari poterit. Quid si patronus? Adhuc idem erit dicendum: dummodo meminerimus, [3] famæ patroni parcendum esse, licet suspectus remotus fuerit.

Qui possunt suspectos postulare.

§. 3. Consequens est, ut videamus, qui possint suspectos postulare. Et sciendum est, [4] quasi publicam esse hanc accusationem, hoc est, omnibus patere. [5] Quinimo mulieres admittuntur ex Rescripto Divorum Severi & Antonini: sed hæ solæ, quæ [6] pietatis necessitudine ductæ ad hoc procedunt: ut puta mater, nutrix quoque & avia: po-

---

ideo ea mandata sive in specie sive in genere, transit in eum, cui mandata est. *l.* 1. §. 3. & 4. *hoc tit.* ergo & si Præses mandaverit; quod male negat *Cujac.* per *l.* 1. §. 11. *D. ad Sen. Turp.* nam ibi non excluditur, qui mandatam jurisdictionem habet, sed magistratus municipiorum.

1. Et possunt quidem omnes] Ex *d. l.* 1. §. 5. *h. t. add. l.* 3. §. 2. & 3. *eod.*

2. Et si legitimus] Cui tamen potius curator adjungitur, quam ut notata fide removeatur. *l.* 9. *D. eod.*

3. Famæ patroni parcendum] Hoc idem vel magis ad parentem pertinet. *l.* 2. *l.* 5. §. 1. *l.* 9. *D. de obs. par. & patron. præst. d. l.* 9. *h. t.*

4. Quasi publicam] Quia omnibus patet, quod publicarum proprium §. 1. *inf. de publ. jud.* revera autem publica non est, sive finem sive formam & exercitionem spectes.

5. Quinimo mulieres] In tantum pupillorum gratia à consuetudine judiciorum recessum est.

6. Pietatis necessitudine] Apud Ulp. *l.* 1. §. 7. unde hæc sumpta, legitur, *pietate necessitudinis.*

potest & soror. Sed & si qua alia mulier fuerit, quam Prætor propensa pietate intellexerit, sexus verecundiam non egredientem, sed pietate productam, non sustinere injuriam pupillorum, admittet eam ad accusationem.

An impubes vel pubes.

§. 4. [1] Impuberes non possunt tutores suos suspectos postulare: puberes autem curatores suos ex consilio necessariorum suspectos possunt arguere, & ita Divi Severus & Antoninus rescripserunt.

Quis dicatur suspectus.

§. 5. Suspectus autem est, [2] qui non ex fide tutelam gerit, licet solvendo sit, ut Julianus quoque scripsit. Sed & [3] antequam incipiat tutelam gerere tutor, posse eum quasi suspectum removeri, idem Julianus scripsit, & secundum eum constitutum est.

De effectu remotionis.

§. 6. Suspectus autem remotus, siquidem [4] ob dolum, famosus est: si [5] ob culpam, non æque.

De

---

1. IMPUBERES NON POSSUNT] Ex Ulp. *l. 7. pr. D. h. t.* idem traditur in *l. 6. C. eod.*

2. QUI NON EX FIDE] Non tantum, qui fraudulenter, sed etiam, qui negligenter, neque ea solicitudine, qua oportet. *l.* 3. §. 5. junct. §. *ult. D. eod. l.* 5. *C. eod.*

3. ANTEQUAM INCIPIAT GERERE] Puta si satisdare nolit. *l.* 1. *l.* 3. *C. de tut. qui sat. non ded.* aut contumax sit. *l.* 3. *C. h. t.* vel si ob ignaviam aut dolum non gesserit. *l.* 4. §. *ult. D. eod.*

4. OB DOLUM FAMOSUS] *L.* 1. *D. de his qui not. infam.* Debet autem decreto causa significari; alias integra existimatione tutela abibit. *l.* 4. §. 1. & 2. *D. h. t.*

5. OB CULPAM NON ÆQUE] Hoc est, segnitiem, inertiam, negligentiam, ineptiam, rusticitatem. *l.* 3. §. *ult. eod.* Th. διὰ ῥαθυμίαν. Quid si tutoris lata negligentia arguatur? non videtur salva existimatione abire: quia ista prope fraudem accedit: *l.* 7. §. 1. *eod.* in doli crimen cadit. *l.* 1. §. 5. *D. obl. & act. l.* 32. *D. depos.*

1. IN-

De effectu accusationis.

§. 7. Si quis autem suspectus postulatur, quoad cognitio finiatur, 1 interdicitur ei administratio, ut Papiniano visum est.

Quibus modis cognitio finitur.

§ 8. Sed si suspecti cognitio suscepta fuerit, posteaque tutor vel curator decesserit, 2 extinguitur suspecti cognitio.

Si tutor copiam sui non faciat.

§. 9. Si quis tutor 3 copiam sui non faciat, ut alimenta pupillo decernantur; cavetur Epistola Divorum Severi & Antonini, ut in possessionem bonorum ejus pupillus mittatur: & 4 quæ mora deteriora futura sunt, dato curatore distrahi jubentur. 5 Ergo ut suspectus removeri poterit, qui non præstat alimenta.

Si neget alimenta decerni posse, vel tutelam redemerit.

§. 10. Sed si quis præsens negat propter inopiam 6 alimenta posse decerni, si hoc per mendacium di-

1. INTERDICITUR ADMINISTRATIO] *L. eum quem C. h. t.* Non expedit eum, qui in suspicionem vocatus, in administratione perseverare.

2. EXTINGUITUR SUSP. COGN.] Sed & si alio modo tutela finita sit, cognitio suspecti solvitur. *l. pen. D. eod. l. 1. C. eod.* & si quid damni pupillus senserit, id sarciri potest actione tutelæ. *l. 4. D. de tut. & rat. dist.*

3. COPIAM SUI NON FACIAT] Latitans, dolo absens, non justa de causa. Ex *l. 3. l. 7 §. 2. l. 2. D. h. t.*

4. QUÆ MORA DETERIORA] Aliis creditoribus in possessionem missis nuda tantum rerum debitoris custodia conceditur. *l 12. D. quib. ex caus. in poss.*

5. ERGO UT SUSPECTUS] Bene *ergo*. Nam si non potest removeri, non est cur pupillus mittatur in possessionem, aut bonis tutoris curator detur. *Cujac.*

6. ALIMENTA POSSE DECERNI] A Prætore scil. cui jus alimentorum decernendorum pro modo facultatum pupilli competit. *l. 3. D. ubi pup. educ.*

1. AD

dicat, remittendum eum esse [1] ad Præfectum Urbi puniendum, placuit: sicut ille remittitur, qui [2] data pecunia ministerium tutelæ acquisierit, vel redemerit.

De liberto fraudulenter administrante.

§ 11. [3] Libertus quoque, si fraudulenter tutelam filiorum, vel nepotum patroni, gessisse probetur, ad præfectum Urbi remittitur puniendus.

Si suspectus satis offerat: & quis dicatur suspectus.

§. 12. Novissime autem sciendum est, eos, qui fraudulenter tutelam administrant, [4] etiamsi satis offerant, removendos esse à tutela: quia satisdatio tutoris propositum malevolum non mutat, sed [5] diutius grassandi in re familiari facultatem præstat. Suspectum [6] etiam eum putamus, qui moribus talis est, ut suspectus sit. Enimvero tutor vel curator, [7] quamvis pauper sit, fidelis tamen & diligens, removendus non est quasi suspectus.

IN-

---

1. AD PRÆFECTUM URBI] *L.* 3. §. 15. *D. h. t.* puniendum scil. extra ordinem & pœna corporali; *εἰς τὸ σῶμα.* quod est meri imperii, qualem potestatem Prætor non habet, sed Præfectus Urbi: unde & ad hunc remissio fit, ut & alias. *l.* 1. §. 7. *D. de off. Præf urb. l.* 2. *D. de tutel.*

2. DATA PECUNIA MINISTERIUM TUTELÆ] *Cujac.* restituit. *Data pecunia ministeriis, tutelam redemerit.* ex *d. l.* 3. §. 15. *ministeriis*, id est, *officialibus & ministris Prætoris.*

3. LIBERTUS QUOQUE] Ex Ulp. *l.* 2. *D. h. t. l.* 10. *C. de adm. tut.*

4. ETIAMSI SATIS OFFERANT] Expedit enim pupillo rem suam salvam tenere, quam habere cautionem. *l.* 5. *D. h. t.* fac. *l. ult. C. in quib. caus. in int. rest.*

5. DIUTIUS GRASSANDI] Ex Callistrato *l.* 5. *D. h. t.*

6. ETIAM EUM] *L.* 8. *D. eod.* Vet. *suspectum enim eum.* Th. Suspectum mores faciunt, non tenues facultates.

7. QUAMVIS PAUPER] Nunquam paupertatis occasione suspectus postulari, aut ut suspectus removeri debet vir alioqui fidelis & diligens. *l.* 5. *C. eod.* Sed potest curator ei adjungi, si substantia pupilli periclitetur. *l.* 6. *C. eod.* aut removeri ex eo capite, quod non satisdet. *l.* 2. *C. de tut. qui sat. non ded.*

L. IN

INSTITUTIONUM JURIS D. JUSTINIANI, LIBER II.

TITULUS I.
DE RERUM DIVISIONE, ET ACQUIRENDO IPSARUM DOMINIO.

D. Lib. 1. Tit. 8. & D. Lib. 41. Tit. 1.

Continuatio: & duplex Rerum divisio.

Superiore libro de jure personarum exposuimus, modo videamus de rebus: quæ vel 1 in nostro patrimonio, vel extra patrimonium nostrum habentur. 2 Quædam enim naturali jure communia sunt omnium, quædam publica, quædam universitatis, 3 quædam nullius, 4 pleraque singulorum:

---

1. In patrimonio] Id est, *in bonis*. In bonis autem nostris non tantum sunt res corporales, verum etiam incorporales & jura. *l. 49. de verb. sign. l. 52 de acq. rer. dom.* Igitur & servitutes. *l. 5. §. 9 de op. nov. nunt. Tit. Si us. pet. & Si serv. vind. & de itin. act. priv. l. 3. & 4. quæ in fraud. cred.* Nec obst. *l. 1. D. de usuf. leg.* quia ibi *Paul.* non disputat de jure aliquo constituto, sed demum constituendo, quod ait in bonis non esse, quia dominus hujusmodi jus formale non habet: nec tamen extra bona; quia habet saltem causative, ut loquuntur.

2. Quædam naturali] Ex Marc. *l. 2. D. h. t. de rer. div.* Non est nova hæc divisio, sed prioris explicatio. Sunt, quibus magis placet divisio Caji, *l. 1. eod.*

3. Quædam nullius] Intelligit res divini juris, quibus per excellentiam hoc tribuitur, ut dicantur nullius esse.

4. Pleraque singulorum] Nimirum res omnes, quæ in dominio nostro sunt, aut quasi dominio, aliaque in rem vel ad rem jura.

1. Na-

rum: quæ ex variis caufis cuique acquiruntur, ficut ex fubjectis apparebit.

De aëre, aqua profluente, mari, littore & ædificiis in littore pofitis.

§. 1. Et quidem 1 naturali Jure communia funt omnium hæc; 2 aër, 3 aqua profluens & mare, & per hoc 4 littora maris. Nemo igitur ad littus maris accedere prohibetur: 5 dum tamen à villis, & monumentis & ædificiis abftineat: quia non funt Juris gentium, ficut eft mare.

De fluminibus & portubus.

D. Lib. 43. Tit. 12. & feqq.

§. 2. 6 Flumina autem omnia, & 7 portus, publica funt. Ideoque jus pifcandi 8 omnibus commune eft in portu fluminibusque.

De

---

1. NATURALI JURE COMMUNIA] Vocabulo generali hæc etiam publica dicuntur, definiunturque à Nerat. *l.* 14. *de acq. rer. dom.* quæ à natura ad omnium ufum prodita in nullius adhuc dominium pervenerunt. Sumpta hæc ex *l.* 2. §. 1. & *l.* 4. *D. eod.*

2. AER, AQUA PROFLUENS, &c.] Aër & mare jure gentium divifa non funt, fed relicta in fuo jure & effe primævo. *Jo. Fab.* Imo nec dividi potuerunt. Grot. *de Mar. Lib. c.* 5.

3. AQUA PROFLUENS] Aqua jugis, aqua fluminea, quæ ad lavandum & potandum unicuique jure naturali conceffa, *Ovid.* 6. Met. *Quid probibetis aquas? ufus communis aquarum eft.*

4. LITTORA MARIS] Sicut maris ufus omnibus patet, *l.* 13. *D. comm. præd.* ita propter mare & littorum maris. *l.* 4. & 5. §. 1. *h. t.*

5. DUM TAMEN A VILLIS] Quia funt fingulorum, qui ædificando occuparunt. *d. l.* 4. & *l.* 6. *h. t. l.* 14. *de acq. rer. dom. l.* 4. *ne quid in loc. pub.*

6. FLUMINA OMNIA] Marc. *l.* 4. §. 1. *eod. pene omnia* διὰ τοὺς χειμάῤῥους. *l.* 1. §. 2. 3. *de flumin.*

7. PORTUS] Locus in mari aut flumine, quo importantur, aut exportantur merces. *l.* 59. *de verb. fign.*

8. OMNIBUS COMMUNE] Nempe qui funt ejusdem ditio-

Definitio littoris.

§. 3. [1] Est autem littus maris, quatenus hybernus fluctus maximus excurrit.

De usu, & proprietate riparum.

D. Lib. 43. Tit. 15.

§. 4. [2] Riparum quoque usus publicus est jure gentium, sicut ipsius fluminis. Itaque naves ad eas appellere, funes arboribus ibi natis religare, onus aliquod in his reponere, cuilibet liberum est, sicut per ipsum flumen navigare. Sed proprietas earum illorum est, [3] quorum prædiis hærent: qua de causa arbores quoque in eisdem natæ, eorundem sunt.

De usu & proprietate littorum.

§. 5. [4] Littorum quoque usus publicus est, & juris gentium, sicut & ipsius maris. Et ob id cuilibet liberum est, casam ibi ponere, in quam se recipiat, sicut retia siccare, & ex mari deducere. [5] Proprietas autem eorum potest intelligi nullius esse,

---

ditionis, ut in hoc distent à communibus, sicut ex præcedentibus colligi potest.

1. EST AUTEM LITTUS MARIS] *L.* 96. *l.* 112. *de verb. sign.* Cic. *in Top. Littus est, qua fluctus eludit.* Definitio κατὰ μεταφοράν.

2. RIPARUM USUS] Ex Cajo *l.* 5. *h. t.* Est autem ripa id, quod flumen continet, naturalem cursus sui rigorem tenens. *l.* 1. §. 5. *l.* 3. §. 1. *D. de flum.*

3. QUORUM PRÆDIIS HÆRENT] *D. l.* 5. *l.* 15. *l.* 30. §. 1. *eod. de acq. rer. dom.* Quapropter quod *Paul.* ait, *l.* 3. *de flum.* ripas fluminum publicas esse, non de proprietate, sed usu accipiendum est.

4. LITTORUM QUOQUE USUS] *L.* 4. *l.* 5. §. 1. *l.* 6. *h. t.* atque omnibus patet, sicut & maris. *Virg.* 7. Æneid. *Littusque rogamus Innocuum.* & 1. *Hospitio prohibemur arenæ.* ubi *Serv.*

5. PROPRIETAS EORUM NULLIUS] A populo tamen aliquo occupata, illius populi esse videntur. *l.* 3. *ne quid in loc. pub.*

1. EJUS-

esse, sed 1 ejusdem juris esse, cujus & mare, &, quæ subjacet mari, terra vel arena.

De rebus universitatis.

§. 6. 2 Universitatis sunt, non singulorum, quæ in civitatibus sunt, theatra, stadia, & his similia, & si qua 3 alia sunt communia civitatum.

De rebus nullius.

§. 7. 4 Nullius autem sunt res sacræ, & religiosæ, & sanctæ. Quod enim divini juris est, id nullius in bonis est.

De rebus sacris.

C. Lib. 1. Tit. 2.

§. 8. Sacræ res sunt, quæ 5 rite per Pontifices Deo consecratæ sunt: veluti ædes sacræ, & 6 donaria,

---

1. EJUSDEM JURIS, CUJUS MARE] Littora mari subjiciuntur. & ab eo cotidianis accessibus occupantur; & ideo naturam ejus sequuntur. *l. pen. h. t.* Ripa autem ut flumini non subjicitur, nec ejus pars est: ita nec per omnia conditionem ejus sequitur.

2. UNIVERSITATIS] *L. 6. §. 1. eod.* alibi publica generali nomine dicuntur. *l. 6. D. de cont. empt. §. 2. inf. de inut. stip.* nimitum quia in publico civium usu habentur.

3. ALIA COMMUNIA CIVITATUM] Ut basilicæ, porticus, balnea, fora, perguiæ, prata, & pascua publica. Usus horum publicus eorum tantum, qui sunt ejusdem civitatis aut corporis. Civibus inter se communia sunt. Tull. 1. *Offic.* Viæ autem, per quas omnibus iter debetur, publicæ sunt, non universitatis. *Cujac.*

4. NULLIUS IN BONIS] *L. 6. §. 2. eod.* & ideo hæc quasi nostra vindicare non possumus. *l. 23. §. 1. D. de rei vind. nullius*, nec proprietate, nec usu profano.

5. RITE] Id est, solemniter, more & instituto majorum, publice, non privatim. *l. 6. §. 3. l. 9. h. tit.* Æl. Gall. apud *Fest.* in voc. *Sacer.* Ovid. 1. Fast. *Templa sacerdotum rite dicata manu* v. Alex. ab Alex. 6. *Gen.* 14.

6. DONARIA] *Ἱερὰ ἀναθήματα, κοσμήματα*, ornamenta, *Hesych.* Macrob. 3. *Sat.* 11. *ἱερὰ σκεύη*, vasa sacra. *Nov.* 120. *c.* 10.

1. Ex-

naria, quæ rite ad ministerium Dei dedicata sunt: quæ etiam per nostram Constitutionem alienari & obligari prohibuimus, 1 excepta causa redemptionis captivorum. Si quis autem 2 auctoritate sua quasi sacrum sibi constituerit, sacrum non est, sed profanum. Locus autem, in quo ædes sacræ sunt ædificatæ, etiam diruto ædificio, 3 sacer adhuc manet, ut & Papinianus scripsit.

De religiosis.

D. Lib. 11. Tit. 7. C. Lib. 3. Tit. 44.

§. 9. Religiosum locum unusquisque sua voluntate facit, 4 dum mortuum infert in locum suum. In communem autem 5 locum purum 6 invito socio inferre non licet. In commune vero sepulcrum etiam invitis ceteris licet inferre. Item 7 si alienus ususfructus est, proprietarium placet, nisi consentien-

---

1. EXCEPTA CAUSA CAPTIV.] Item pauperum alendorum. *l.* 21. *C. de sacrof. Ecc.* & debitorum ecclesiæ in casu necessitatis. *Nov.* 120. *c.* 10.

2. AUCTORITATE SUA] *Privatim. d. l.* 6. §. 3. Fest. *d. loc.* Tull. *lib.* 12. *ep. ad Attic.* 19. 34. & 35.

3. SACER ADHUC MANET] *D. l.* 6. §. 3. Ideoque venire non potest. *l.* 73. *D. de cont. empt.* Trajanus *ad* Plin. *lib.* 10. *ep.* Cic. *Phil.* 9.

4. DUM MORTUUM INFERT] Religiosus locus non fit consecratione aut verbis solennibus, sed illatione mortui. *l.* 2. §. 5. *D. de religios.* Itaque *κενοτάφιον*, tumulum honorarium, Mausoleum inane, placet religiosum non esse. *l.* 7. *h. t. l.* 6. *in fin. l.* 42. *de relig.* licet contra senserit Marc. *d. l.* 6. § *ult.* motus auctoritate *Virgilii*, ut ipse ait. Locum Poëtæ ex *lib.* 3. *Æneid.* citat *Gothofr.* ibid.

5. LOCUM PURUM] Id est, humani juris, *βέβηλον*, profanum. *l.* 2. §. 4. *de relig.*

6. INVITO SOCIO] *L.* 6. §. 4. *D. comm. div. d. l.* 2. *in fin. pr. de relig.* quod tamen tempera cum Callistr. *l.* 41. *eod.*

7. SI ALIENUS USUSFRUCTUS] Hujus loci interpretem habes Ulp. *l.* 2. §. 1. & §. *si usumfructum.* 7. *eod.* ubi discimus, quod proprietario non licet, id neque fructuario licere.

1. RA-

tiente usufructuario, locum religiosum non facere. In alienum locum consentiente domino licet inferre. Et licet postea [1] ratum non habuerit, quam illatus est mortuus, tamen locus religiosus fit.

De rebus sanctis.

§. 10. [2] Sanctæ quoque res, veluti muri & [3] portæ civitatis, [4] quodammodo divini juris sunt, & ideo nullius in bonis sunt. Ideo autem muros sanctos dicimus: [5] quia pœna capitis constituta est in eos, qui aliquid in muros deliquerint. Ideo & Legum eas partes, quibus pœnas constituimus adversus eos, qui contra Leges fecerint, [6] Sanctiones vocamus.

De rebus singulorum.

§. 11. Singulorum autem hominum [7] multis modis res fiunt. Quarundam enim rerum dominium nancis-

---

1. RATUM NON HABUERIT] In π̄. Flor. *ratum habuerit.* quam scripturam & *Th.* & *Basil.* confirmant. ut sensus sit, ratihabitionem æquipollere mandato. potest tamen & vulgata defendi, quia sufficit ab initio consensisse.

2. SANCTÆ RES] Ex Cajo *l.* 1. Marc. *l.* 8. Ulp. *l.* 9. §. 2. *h. tit.* vid. Macrob. 3. *Saturn.* 3.

3. PORTÆ CIVITATIS] Portas sanctas esse negat Plut. in *Romul.* sed nimirum jure Pontificio. At nostri portas inter sancta numerant, quia, non minus quam muri, inviolabiles.

4. QUODAMMODO] Τρόπον τινά, neque enim proprie divini juris sunt: sed ita appellantur, propter similitudinem, quia nec ipsæ cujusquam sunt aut proprietate, aut usu promiscuo.

5. QUIA POENA CAPITIS] Violare muros capitale est. *l. ult. eod.* De notatione verbi *Sanctus*, vid. *l.* 8. §. 1. *eod. Fest.* in voc. *sagmina.* Agg. Urb. in *comm. ad Front.* Hotom. hic.

6. SANCTIONES VOCAMUS] *L.* 41. *D. de pœn. Fest.* in voc. *Sanctum.* Cic. *Verr.* 6. *Nisi legis sanctionem pœnamque recitassem.*

7. MULTIS MODIS] Duplici quidem jure, sed variis modis: qui tamen modi sunt ex Jure gentium, memoriæ cau-

ciſcimur jure naturali, [1] quod (ſicut diximus) appellatur jus gentium: quarundam vero jure civili. Commodius eſt itaque à vetuſtiore Jure incipere. Palam eſt autem, vetuſtius eſſe Jus naturale, quod cum ipſo genere humano rerum natura prodidit. Civilia autem Jura tunc eſſe cœperunt, cum & civitates condi, & magiſtratus creari, & Leges ſcribi cœperunt.

De occupatione ferarum.

§. 12. [2] Feræ igitur beſtiæ, & volucres & piſces, & omnia animalia, quæ mari, cœlo & terra naſcuntur, ſimul atque ab aliquo capta fuerint, jure gentium ſtatim illius eſſe incipiunt. [3] Quod enim ante nullius eſt, id naturali ratione occupanti conceditur. Nec intereſt, feras beſtias & volucres utrum [4] in ſuo fundo quis capiat, an in alieno. Plane qui alienum fundum ingreditur venandi, aut aucupandi gratia, poteſt à domino, ſi is præviderit, [5] prohiberi, ne ingrediatur. Quicquid autem eorum ce-pe-

---

cauſa ad duos commode revocari poſſunt; ad factum noſtrum ſeu occupationem, & ad rei noſtræ vim ac poteſtatem.

1. QUOD APPELLATUR JUS GENTIUM] Additum, ne quis putet hîc intelligi jus naturale, quod omnium animantium inter ſe commune eſt: ſolius enim hominis proprium eſt habere in dominio. Cajus *l.* 1. *h. t.* unde hæc ſumpta, id explicat, quod ratione naturali inter omnes homines ſervatur.

2. FERÆ BESTIÆ] Ex Cajo *l.* 1. §. 1. *l.* 3. *l.* 5. *h. t.*

3. QUOD ANTE NULLIUS, OCCUPANTI] Modo ita affectum ſit, ut alicujus eſſe poſſit. Nam res divini Juris huc non pertinet. Plaut. *Rud. act.* 4. *ſc.* 3. *Meum, quod rete atque hami nacti ſunt.* Simile eſt illud Quint. *decl.* 13. *Quod omnibus naſcitur, induſtriæ præmium eſt.*

4. IN SUO FUNDO, AN ALIENO] Quocumque enim loco feræ ſunt, dummodo ſint in libertate naturali, nullius ſunt. Hæc mirifice conveniunt cum traditionibus Hebræorum, de quibus Selden. *de jur. nat. juxt. diſc. Hebr. c.* 4.

5. PROHIBERI, NE INGREDIATUR] Nam in prædio alieno invito domino venari non licet. *l.* 16. *D. de ſerv. pr. ruſt.*

peris, eousque tuum esse intelligitur, donec tua custodia coërcetur. Cum vero tuam evaserit custodiam, & [1] in libertatem naturalem sese receperit, tuum esse desinit, & rursus occupantis fit. Naturalem autem libertatem recipere intelligitur, cum vel oculos tuos effugerit, vel ita sit in conspectu tuo, ut [2] difficilis sit ejus persecutio.

De vulneratione.

§. 13. Illud quæsitum est, an, si fera bestia ita vulnerata sit, ut capi possit, statim tua esse intelligatur. Et [3] quibusdam placuit, statim esse tuam: & eousque tuam videri, donec eam persequaris. Quod si desieris persequi, desinere esse tuam, & rursus fieri occupantis. Alii vero putaverunt [4] non aliter tuam esse, quam si eam ceperis. Sed posteriorem sententiam nos confirmamus, quod [5] multa accidere soleant, ut eam non capias.

De apibus.

§. 14. [6] Apium quoque fera natura est. Itaque apes,

---

gr. rust. & si quis id fecerit, tenetur actione injuriarum. *l.* 13. §. *ult. de injur.* Ceterum, captum nihilominus capientis fit; quia prohibitio conditionem animalis non mutat.

1. IN LIBERTATEM NATURAL.] Quod venando acquisitum est, ubi id custodia nostra elapsum in laxitatem naturalem se recepit, nostrum esse desinit, & rursum occupantis fit. *l.* 3. §. 2. *eod.*

2. DIFFICILIS] Non tantum ergo, si impossibilis, ut male Accurs. *l.* 5. *pr. l.* 44. *eod.*

3. QUIBUSDAM PLACUIT] Inter quos & Trebatius. *l.* 5. §. 1. *eod.*

4. NON ALITER, QUAM SI CEPERIS] *D. l.* 5. §. 1. Non enim spe & animo feræ nostræ fiunt; sed manu & occupatione. *l.* 55. *eod.*

5. MULTA ACCIDERE SOLEANT] Sicut est in adagio Græco, πολλὰ μεταξὺ πέλει κύλικος καὶ χείλεος ἄκρου. *inter os & offam multa intervenire possunt.* Gell. 13. *c.* 16.

6. APIUM FERA NATURA] Cajus, *d. l.* 5. §. 2. quamvis aliæ aliis magis feræ. unde illa diversa genera apud Varr.

apes, quæ in arbore tua confederint, antequam à te [1] alveo includantur, non magis tuæ intelliguntur esse, quam volucres, quæ in arbore tua nidum fecerint. Ideoque si alius eas incluserit, is earum dominus erit. Favos quoque si quos effecerint, eximere quilibet potest. Plane integra re, si prævideris ingredientem fundum tuum, poteris eum jure prohibere, ne ingrediatur. [2] Examen quoque, quod ex alveo tuo evolaverit, eousque intelligitur esse tuum donec in conspectu tuo est, nec difficilis persecutio ejus est, alioquin occupantis fit.

De pavonibus, & columbis, & ceteris animalibus mansuefactis.

§. 15. [3] Pavonum quoque, & columbarum fera natura est: nec ad rem pertinet, quod ex consuetudine evolare & revolare solent. Nam & apes idem faciunt, quarum constat feram esse naturam. Cervos quoque quidam ita mansuetos habent, ut in silvam ire & redire soleant: quorum & ipsorum feram esse naturam, nemo negat. [4] In iis autem animalibus, quæ ex consuetudine abire & redire so-

---

Varr. *l.* 3. *de re rust. c.* 16. Colum. *lib.* 9. Plin. *lib.* 11. *c.* 18. qui & *eod. lib. c.* 5. tradit, apes nec esse feri generis nec mansueti.

1. ALVEO INCLUDANTUR] Inclusio hæc occupatio est. Alveus est, χειροποίητος, puta ex vimine, aut inani cortice: favum ipsæ sibi apes conficiunt. Varr. *d. cap.* 16.

2. EXAMEN] Non solum vetus, sed & novum apum recens natarum, ad quærendas novas sedes extrusarum.

3. PAVONUM ET COLUMBARUM] *D. l* 5. §. 5. Sed hæ volucres facile cicurantur & domibus adsuescunt, utique quæ natura minus feræ sunt, minusque abhorrent à consuetudine hominum. vid. Varr. 3. *de re rust.* 7. Colum. *l.* 8. *c.* 15.

4. IN IIS ANIMALIBUS] Natura feris. nam in placidis, quæ hominum consuetudine natura gaudent, obtinet quod mox traditur §. *seq.*

ſolent, talis regula comprobata eſt, ut eousque tua eſſe intelligantur, donec animum revertendi habeant. Nam ſi revertendi animum habere deſierint, etiam tua eſſe deſinunt, & fiunt occupantium. Revertendi autem animum videntur deſinere habere tunc, cum [1] revertendi conſuetudinem deſeruerint.

De gallinis & anſeribus.

§. 16. [2] Gallinarum autem & anſerum non eſt fera natura: idque ex eo poſſumus intelligere, quod aliæ ſunt gallinæ, quas feras vocamus: item alii ſunt anſeres, quos feros appellamus. Ideoque ſi anſeres tui, aut gallinæ tuæ aliquo modo turbati turbatæve evolaverint, licet conſpectum tuum effugerint, quocumque tamen loco ſint, tui tuæve eſſe intelliguntur: & qui lucrandi animo ea animalia detinet: [3] furtum committere intelligitur.

De occupatione in bello.

§. 17. Item ea, quæ [4] ex hoſtibus capimus, jure gentium ſtatim [5] noſtra fiunt: adeo quidem, ut &

---

1. REVERTENDI CONSUETUDINEM DESERUERINT] Ultro, non ſi ab alio detenta *l.* 8. §. 1. *D. fam. erc.* Hoc autem totum ex circumſtantiis judex æſtimabit. *Weſ.*

2. GALLINARUM ET ANSERUM] Harum avium naturam feram eſſe negat; ut & Cajus, *d. l.* 5. §. 6. uterque tamen mox earum duo genera facit, unum natura agreſte & ferum, alterum manſuetum & placidum. quam naturarum differentiam in omni fere genere animalium animadverti poſſe, teſtatur Plin. *lib.* 8. *c.* 53. v. eumd. Plin. *lib.* 10. *c.* 21. Varr. 3. *de re ruſt.* 10. Colum. 8. *c.* 14. Pallad. 1. 30.

3. FURTUM COMMITTERE INTELLIGITUR] *D. l.* 5. §. 6. *l.* 44. *eod.* Exigit hoc juſtitiæ ratio, quæ non ex quantitate, ſed ex ſuis regulis debet æſtimari.

4. EX HOSTIBUS CAPIMUS] *L.* 5. §. *ult. l.* 7. *pr. eod.* Ariſt. 1. *pol.* 4 & 5.

5. NOSTRA FIUNT] Jure gentium res hoſtium eodem loco ſunt, quo res nullius, ac proinde eorum fiunt, qui pri-

& liberi homines in servitutem nostram deducantur. Qui tamen si evaserint nostram potestatem, & ad suos reversi fuerint, pristinum statum recipiunt.

De occupatione eorum, quæ in littore inveniuntur.

§. 18. Item lapilli, & gemmæ, & cetera quæ in littore maris inveniuntur, Jure naturali statim 1 inventoris fiunt.

De fœtu animalium.

§. 19. Item ea, quæ 2 ex animalibus dominio tuo subjectis nata sunt, eodem jure tibi acquiruntur.

De alluvione.

D. Lib. 7. Tit. 41.

§. 20. Præterea 3 quod per alluvionem 4 agro tuo 5 flumen adjecit, Jure gentium tibi acquiritur.

---

primi earum possessionem nacti sunt. *l.* 1. §. 1. *D. de acq. poss.* & tam res immobiles, quam mobiles. Capientes intelligendi non tantum qui per se capiunt: sed etiam qui per alios. In actu belli publico & imperato singuli ut ministri operam navant, & Principi aut populo, qui ministerio eorum utitur, acquirunt: hinc præda & ager ex hostibus captus publicantur. *l. pen. D. ad Leg. Jul. pecul. l.* 20. §. 1. *D. de capt.* Extra actum publicum singuli sibi capiunt; quia non capiunt ut ministri. Grot. 3. *de jur. bell. c.* 6.

1. INVENTORIS FIUNT] *L.* 3 *h. t. de rer. div.* Inventio species est occupationis. nec enim sufficit videre & notare oculis, sed manu occupare necesse est. *l.* 1. §. 1. *D. de acq. poss.* Non pertinent huc, quæ ab alio ante occupata inveniuntur, sed sola, quæ sunt nullius.

2. EX ANIMALIBUS] *L.* 2. *l.* 6. *h. t.* item partus ancillarum nostrarum. §. *pen. sup de jur. pers.* beneficio nimirum rei nostræ, quæ instar soli, quod concepit, nobis parit: nec vis maris inspicitur, quæ est similis sato. *l.* 5. §. 2. *D. de rei vind. l.* 7. *C. eod.*

3. QUOD PER ALLUVIONEM] *L.* 7. §. 1. *hoc tit. l.* 1. *C. de alluv.*

4. AGRO TUO] Agri tamen limitati jus alluvionis non habetur. v. *l.* 16. *h. t. l.* 1. §. 6. *de flum.*

5. FLUMEN] Ad discrimen lacuum & stagnorum, in quibus jus alluvionis non agnoscitur. *l.* 12. *h. t.*

tur. Est autem alluvio [1] incrementum latens Per alluvionem autem id videtur adjici, quod ita paulatim adjicitur, ut intelligi non possit, quantum quoque temporis momento adjiciatur.

De vi fluminis.

§. 21. Quod si vis fluminis de tuo prædio partem aliquam detraxerit, & vicini prædio attulerit, palam est, eam [2] tuam permanere. Plane si longiore tempore fundo vicini tui hæserit, arboresque, quas secum traxerit, in eum fundum [3] radices egerint: ex eo tempore [4] videntur vicini fundo acquisitæ esse.

De insula.

§. 22. Insula, quæ in mari nata est ([5] quod raro accidit) [6] occupantis fit: nullius enim esse creditur. At insula in flumine nata, (quod [7] frequenter

1. INCREMENTUM LATENS] Lucrum minutatim, obscure: καὶ ἀνεπαισθήτως increscens, ex quo hujus acquisitionis defenditur æquitas.

2. TUAM PERMANERE] *L.* 7. §. 2. *D. h. t.* Ratio est, quia manet eadem species, nec tua culpa aut negligentia, sed violentia fluminis avulsa est.

3. RADICES EGERINT] Quod est argumentum coalitionis. Ceterum etsi nulla arbor in parte detracta fuerit, tamen postquam ea coaluit, & unitatem cum terra nostra fecit, nostra esse incipit. *l.* 9. §. 2. *D. de damn. inf.*

4. VIDENTUR ACQUISITÆ ESSE] In π. Flor. numero singulari, *videtur meo fundo acquisita esse.* quam lectionem flagitat ipse contextus: cum, si numero plurativo legas, mutetur subjectum quæstionis. Verum tamen est & arbores jus partis adjectæ sequi.

5. QUOD RARO ACCIDIT] Propter nimiam maris altitudinem, tum etiam propter perpetuam æstuum reciprocationem. Interdum tamen in medio mari emergunt. v. Plin 2. *c.* 15. *& seqq.* & alios all. à *Fabrot.* & Grot. in *spars. flor.*

6. OCCUPANTIS FIT] *D. l.* 7. §. 3. *h. t.* juxta regulam, *Quod ante nullius est*, &c.

7. FREQUENTER ACCIDIT] Quia flumina fere limosa, & multis plerumque locis vadosa sunt.

1. Si

ter accidit) 1 si quidem mediam partem fluminis tenet, communis est eorum, qui ab utraque parte fluminis prope ripam prædia possident: pro modo, scilicet, latitudinis cujusque fundi, quæ prope ripam sit. Quod si 2 alteri proximior sit parti, eorum est tantum, qui ab ea parte prope ripam prædia possident. Quod si aliqua parte divisum sit flumen, deinde infra unitum, agrum alicujus 3 in formam insulæ redegerit; ejusdem permanet is ager, cujus & fuerat.

De alveo.

§. 23. 4 Quod si naturali alveo in universum derelicto, ad aliam partem fluere cœperit; prior quidem alveus eorum est, qui prope ripam ejus prædia possident, pro modo, scilicet, latitudinis cujusque agri, quæ prope ripam sit. 5 Novus autem alveus ejus juris esse incipit, cujus & ipsum flumen

---

1. SI QUIDEM MEDIAM PARTEM, &c.] Insula in medio flumine nata communis est eorum, qui utrimque finitima prædia possident pro cujusque prædii fronte ac modo. *d. l.* 7. §. 3. dum ne agri sint limitati. *l.* 1. §. 6. *de flum.*

2. ALTERI PARTI PROXIMIOR] Si insula cis aut ultra medium amnem enata sit, siquidem contra frontem unius prædii, cui propior est, tota acquiritur hujus fundi domino. si ita, ut fronti plurium agrorum sit opposita, communis fit omnium, qui secundum eam ripam, in quanrum insula porrigitur, habent. *d. l.* 7. §. 3. *l.* 29. *l.* 30. *l.* 56. *eod.*

3 IN FORMAM INSULÆ] Ποταμοῦ κύκλῳ περιῤῥέοντος. Igitur ager non mutat causam proprietatis circumluvione. *d. l* 7. §. 4. *l.* 30. §. 3. *eod.* Sed & insula, quæ alveo non cohæret, huc non pertinet. *l.* 65. §. 2. *eod.* ubi in §. *ult.* pro *si id*, leg. *non si id*, ut præcedentia evincunt. v. *Accurs.* ibid.

4. QUOD SI NATURALI ALVEO] Ex *d. l.* 7. §. 5. *eod.* In agris limitatis nec hoc obtinet. *l.* 1. §. 7. *de flum.*

5. MOVUS ALVEUS EJUS JURIS, &c.] Sicut alveus à flumine destitutus privatus fit: ita novus, quem sibi flumen fecit, fit publicus. *d. l.* 7. §. 5. & *d. l.* 1. §. 7. *l.* 30. §. 3. *h. t.*

men est, id est, publicus. Quod si post aliquod tempus ad priorem alveum reversum fuerit flumen; 1 rursus novus alveus eorum esse incipit, qui prope ripam ejus prædia possident.

De inundatione.

§. 24. 2 Alia sane causa est, si cujus totus ager inundatus fuerit. 3 Neque enim inundatio fundi speciem commutat. & ob id, si recesserit aqua, palam est, eum fundum ejus manere, cujus & fuit.

De specificatione.

§. 25. 4 Cum ex aliena materia, species aliqua 5 facta sit ab aliquo, quæri solet, quis eorum naturali ratione dominus sit: utrum is, qui fecerit; an potius ille, qui materiæ dominus fuerit, ut ecce, si quis ex alienis uvis, aut olivis, aut spicis, vinum aut oleum, aut frumentum fecerit: aut

---

1. RURSUS NOVUS ALVEUS] Postulat hoc stricta ratio, sed æquitas sæpe aliud suggerit. Schol. *Theophil.* κατ' ἀκρίβειαν ἀπαιτεῖ τὸν τόπον, κατὰ δὲ φιλάνθρωπον λογισμὸν ὁ δεσπότης ἀναλαμβάνει, &c. & hoc significat Caj. *d. l.* 7. §. 5. cum ait vix esse, ut hoc obtineat. Obtinet tamen aliquando, quod ex circumstantiis judicandum. v. *d. l.* 30. §. 3. *l.* 38. *h. t. l.* 23. *quib. mod. us. am.*

2. ALIA SANE CAUSA] *D. l.* 7. §. 6. *h. t. l.* 1. § 5. & 9. *D. de flum.*

3. NEQUE ENIM INUNDATIO FUNDI SPEC.] Quia subita intumescentis fluminis irruptione prædia non comminuuntur, dissolvuntur, aut excavantur, sed aqua dumtaxat operiuntur. *d. l.* 1. §. 9 *de flum.* Aufert tamen inundatio possessionem, *l.* 3. §. 17. *D. de acq. poss.* & usumfructum. ita tamen ut recedente flumine restituatur. *l.* 24. *quib mod. us. am.*

4. CUM EX ALIENA MATERIA] Ex Cajo, *d. l.* 7. §. 7. *h. t.* modus acquisitionis per occupationem. *d. l.* 7. §. 7. *l.* 3. §. 1. *D. de acq. poss.*

5. FACTA SIT AB ALIQUO] Suo scil. nomine. *d. l.* 7. §. 7. alioqui ejus erit, cujus nomine facta. *l.* 25. *l.* 27. §. 1. *eod.* addendum & bona fide. alias perinde habebitur, ac si facta esset nomine domini materiæ. *l.* 12. §. 3. *D. ad exhib.*

1. SA-

aut ex alieno auro, vel argento, vel ære, vas aliquod fecerit: vel ex alieno vino & melle mulſum miſcuerit: vel ex medicamentis alienis emplaſtrum, aut collyrium compoſuerit: vel ex aliena lana veſtimentum fecerit, vel ex alienis tabulis navem, vel armarium, vel ſubſellia fabricaverit. Et poſt multam 1 Sabinianorum & Proculianorum ambiguitatem, placuit 2 media ſententia exiſtimantium, ſi ea ſpecies 3 ad priorem & rudem materiam reduci poſſit, eum videri dominum eſſe, qui materiæ dominus fuerit: 4 ſi non poſſit reduci, eum potius intelligi dominum, qui fecerit. Ut ecce, vas conflatum poteſt ad rudem materiam æris, vel argenti, vel auri reduci: 5 vinum autem, vel oleum,

1 aut

1. SABINIANORUM ET PROCULIAN.] Illi putabant naturali rationi convenientius eſſe, ut qui materiæ dominus fuiſſet, idem quoque dominus eſſet ſpeciei ex ea confectæ; cum ſine materia nulla ſpecies effici poſſet: hi contra, eum dominum eſſe, qui feciſſet; quia quod factum eſt, antea nullius fuerat.

2. MEDIA SENTENTIA] Caji, *d. l. 7. §. 7. h. t.* Calliſtrati, *l. 12. §. 1.* Pauli, *l. 24. & 26. eod.* Ulpian. *l. 5. §. 1. D. de rei vind.* ſic & alias auctores noſtri medium ſequuntur. *l. 3. ſi pars her. l. 25. D. de pign. act. §. ult. inf. de vulg. ſubſt.* imitatione Stoicorum, qui ob id Servio erciſcundi *μέσην ὁδὸν τέμνοντες*,

3. AD PRIOREM MATERIAM REDUCI] Quia tum materia non interit, ſed potenter manet. *l. 24. h. t. l. 78. §. 4. de legat. 3.*

4. SI NON POSSIT REDUCI] Quia hîc materia conſumitur atque extinguitur. & locum habet illud, *Dum incipit, quod non erat; deſinit eſſe, quod fuerat. l. 9. §. 3. D. ad exhib. l. 26. l. 27. §. 1. h. t.* Interim & domino materiæ conſultum actione in factum, qua conſequatur æſtimationem. *l. 23. §. 5. D. de rei vind.*

5. VINUM VEL OLEUM] Vinum & oleum ſunt novæ ſpecies, quæ proprio nomine cenſentur, nec ad id quod eſſe deſierunt reduci poſſunt. *Theodoret.* 1. Dial. 4. *καὶ τὸν ἀμπέλου τὸν καρπὸν σταφυλὴν ὀνομάζοντες, ὅταν ἀποθλίψωμεν, οὐ σταφυλὴν, ἀλλὰ οἶνον προσαγορεύομεν.*

 1. AUT

[1] aut frumentum, ad uvas vel olivas, vel ſpicas reverti non poteſt. At ne mulſum quidem ad vinum & mel reſolvi poteſt. Quod ſi partim ex ſua materia, partim ex aliena ſpeciem aliquam fecerit quis; veluti ex ſuo vino & alieno melle mulſum miſcuerit, aut ex ſuis & alienis medicamentis emplaſtrum, aut collyrium, aut ex ſua lana & aliena veſtimentum fecerit: [2] dubitandum non eſt, hoc caſu eum eſſe dominum, qui fecerit: cum non ſolum operam ſuam dederit, sed & partem ejusdem materiæ præſtiterit.

De acceſſione.

§. 26. [3] Si tamen alienam purpuram veſtimento ſuo quis intexuerit, licet [4] pretioſior ſit purpura, tamen acceſſionis vice cedit veſtimento: & qui dominus fuit purpuræ, adverſus eum, [5] qui ſubripuit, habet furti actionem & condictionem, ſive ipſe

---

1. AUT FRUMENTUM] Frumentum quidem ad ſpicas non poteſt reverti: attamen ſpicæ non ſunt materia, ex qua fit frumentum: ſed frumentum excuſſum idem manet, quod ante fuit. unde ſicut eamdem ſpeciem & idem nomen retinet, ita ejusdem manet, cujus ſpicæ fuerunt. quod igitur hic deeſt, ſuppleri debet ex Cajo, *d. l.* 7. §. 7.

2. DUBITANDUM NON EST] A comparatione majorum. Adhibenda tamen & hic eſt cautio ſuperior, ſi priſtina ſpecies non manet. *l.* 24. *eod. l.* 5. §. 1. *D. de rei vind.* & generalis definitio eſt, ea, quæ in ſua initia redigi poſſunt, vires materiæ nunquam effugere. *l.* 24. *h. t. l.* 78. §. 4 *de leg.* 3.

3. SI ALIENAM PURPURAM] Similis locus eſt apud Paul. *l.* 26. §. 1. *h. t.* Ulp. *l.* 7. §. 2. *D. ad exhib.*

4. PRETIOSIOR SIT PURPURA] Cum enim quærimus, quid cui cedat, non pretium ſpectamus, ſed quid cujus rei ornandæ cauſa adhibeatur. *l.* 19. §. 13. *D. de aur. & arg. leg.*

5. QUI SUBRIPUIT] Igitur jure acceſſionis pars juncta acquiritur etiam ei, qui mala fide junxit: neque enim hic perſonæ jungentis ratio habetur, ſed rerum junctarum dumtaxat.

1. Ex-

ipse sit, qui vestimentum fecit, sive alius: nam [1] extinctæ res, licet [2] vindicari non possint, condici tamen à furibus & [3] quibusque aliis possessoribus possunt.

De confusione.

§. 27. Si [4] duorum materiæ voluntate dominorum confusæ sint, totum id corpus, quod ex confusione fit, utriusque commune est: veluti si qui vina sua confuderint, aut massas argenti vel auri conflaverint. Sed & si diversæ materiæ sint, & ob id [5] propria species facta sit; forte ex vino & melle mulsum, aut ex auro & argento [6] electrum: [7] idem juris est. Nam & hoc casu communem esse speciem, non dubitatur. Quod si fortuito, & non voluntate dominorum confusæ fuerint, vel ejus-

---

1. Extinctæ res] Δοκεῖ γὰρ, inquit *Th.* ἡ πορφύρα τρόπον τινὰ ἀποσβέσθαι, τῷ μὴ εἶναι αὐτὴν καθ' ἑαυτὴν &c. *quodammodo extincta videtur, quia per se jam non est.*

2. Vindicari non possint] Directo scil. ad exhibendum autem agi potest, ut separentur, & ita vindicentur. *l. 6. l. 7. §. 2. ad exhib. l. 23. §. 5. de rei vind.*

3. Quibusque aliis possessoribus] A furibus condictione furtiva, ab aliis condictione sine causa. *Th.* scribit, condictionem furti etiam in eos dari, qui fures non sunt: quod est ἄδοξον. & miror à *Fabrot.* non animadversum.

4. Duorum materiæ confusæ] Ex Cajo, *l.* 7. §. 8. *h. t.* Confusio proprie est, cum corpora liquida, aut liquefacta, invicem miscentur, μίξις ὑγρῶν.

5. Propria species facta] Nec interest, utrum materiæ separari, aut species facta in sua initia redigi possit, nec ne, propter mutuam dominorum voluntatem.

6. Electrum] Aurum, cujus quinta portio est argentum, *Plin.* 33. *c.* 4.

7. Idem juris est] Ita Cajus, *d. l.* 7. §. 9. *Harmenop* τὸ αὐτὸ γενήσεται. & eodem quoque modo apud *Th.* in Regiis codicibus, teste *Fabrot.* quamvis in vulgatis, οὐ τὸ αὐτὸ, &c. Nec tamen per omnia idem: nam si materiæ casu confusæ separari possunt, nulla earum communio est. *l. 5. §. 1. D. de rei vind.*

ejusdem generis materiæ vel diversæ: idem juris esse, placuit.

De commixtione.

§. 28. Quod si 1 frumentum Titii frumento tuo mistum fuerit, si quidem voluntate vestra, commune est: quia singula corpora, id est, singula grana, quæ cujusque propria fuerunt, consensu vestro communicata sunt. Quod si casu id mistum fuerit, vel Titius id miscuerit sine tua voluntate, non videtur commune esse: quia singula corpora in sua substantia durant. Sed 2 nec magis istis casibus commune fit frumentum, quam grex intelligitur esse communis, si pecora Titii tuis pecoribus mista fuerint. Sed si ab alterutro vestrum totum id frumentum retineatur; 3 in rem quidem actio pro modo frumenti cujusque competit; arbitrio autem judicis continetur, ut ipse æstimet, 4 quale cujusque frumentum fuerit.

De his quæ solo cedunt. De ædificatione in suo solo ex aliena materia.

§. 29. Cum in suo solo aliquis ex aliena materia ædificaverit; ipse intelligitur dominus ædificii: quia omne, 5 quod solo inædificatur, solo cedit.

1 Nec

---

1. FRUMENTUM TITII TUO MISTUM] Cum corpora, quæ miscentur, discreta manent, & suam singula speciem retinent, id proprie dicitur commixtio.

2. NEC MAGIS ISTIS CASIBUS] A simili. ubi tamen illud dissimile, quod pecora mista facilius discerni possunt, quam grana, & ob id etiam singula vindicari. *l. 23. §. 5. vers. at in his. de rei vind.*

3. IN REM ACTIO PRO MODO FRUM.] *L. 5. pr. D. d. t.* Nam ubi res communis non est, cessat communi divid. judicium. *l. 1. D. comm. div.*

4. QUALE CUJUSQUE FRUMENTUM] Vi igitur ipsa non alia hic sententia & restitutio, quam si frumentum vere commune esset. *l. 3. §. ult. l. 4. de rei vind.*

5. QUOD SOLO INÆDIFICATUR, SOLO CEDIT.] *D. l. 7.*

[1] Nec tamen ideo is, qui materiæ dominus fuerat, desinit dominus ejus esse: sed tantisper neque vindicare eam potest, [2] neque ad exhibendum de ea re agere, propter Legem XII Tabularum, qua cavetur, ne quis tignum alienum, ædibus suis junctum, [3] eximere cogatur, sed duplum pro eo præstet, per actionem, quæ vocatur [4] De tigno juncto. [5] Appellatione autem tigni omnis materia significatur, ex qua ædificia fiunt. Quod ideo provisum est, ne ædificia rescindi necesse sit. Quod si aliqua ex causa dirutum sit ædificium, poterit materiæ dominus, [6] si non fuerit duplum jam con-

l. 7. §. 10. h. t. l. 23. §. pen. & ult. D. de rei vind. l. 2. C. eod. l. 2. de superfic. non tamen quod ita in solo ponitur, ut loco moveri queat. *l. 60. h. t.*

1. NEC TAMEN, &c. DESINIT DOMINUS ESSE] Ergo hoc casu, qui ædificavit, dominus est ædificii, alius dominus materiæ, ex qua constat, *l. 7. §. 2. D. de re jud. fac. l. 23. §. ult. D. de rei vind. l. 13. de usuc.*

2. NEQUE AD EXHIBENDUM] *D. l. 23. §. pen. l. 6. D. ad exhib. l. 1. de tign. junct.* nisi adversus malæ fidei ædificatorem. *d. l. 23. §. pen.* tanquam qui dolo malo fecerit, quo minus possideat. *d. l. 1. & l. 2. de tign. junct.*

3. EXIMERE COGATUR] Ne scil. ædificia rescindi necesse sit, ut mox sequitur. Potest igitur dupli præstatio evitari, si quis tignum eximere malit, & domino restituere, neque enim id facere prohibetur, dum ne ruina ædium deformetur publicus urbis adspectus, *l. 2. C. de ædif. priv.* Eadem Lege prohibetur solutio tigni alieni vineis juncti, ne sc. turbetur cultura vinearum. *d. l. 1. de tign. junct.*

4. DE TIGNO JUNCTO] Quam actionem etiam in duplum adversum eum dari, qui bona fide junxit, argumento est, quod adversus eum dari dicitur & hic, & *d. l. 7. §. 10.* adversus quem nec in rem, nec ad exhibendum agi potest: quod utrumque contra est in eo, qui sciens junxit. *d. l. 23. §. pen. D. de rei vind.*

5. APPELLATIONE TIGNI] *L. 7. D. ad exhib. d. l. 1. de tign. junct. l. 62. D. de verb. sign.*

6. SI NON FUERIT DUPLUM CONSECUTUS] In casu malæ fidei etsi consecutus fuerit. Nam qui sciens junxit, non liberatur præstatione dupli, sed est adversus

 eum

consecutus, 1 tunc eam vindicare, & ad exhibendum de ea re agere.

De ædificatione ex sua materia in solo alieno.

§. 30. 2 Ex diverso, si quis in alieno solo ex sua materia domum ædificaverit, illius fit domus, cujus & solum est. Sed hoc casu materiæ dominus proprietatem ejus amittit, quia voluntate ejus intelligitur esse alienata, utique 3 si non ignorabat se in alieno solo ædificare: & ideo licet diruta sit domus, 4 materiam tamen vindicare non potest. Certe illud constat, si 5 in possessione constituto ædificatore, soli dominus petat domum suam esse, nec solvat pretium materiæ, & mercedes fabrorum, posse eum 6 per exceptionem doli mali repelli, utique si bonæ fidei possessor fuerit, qui ædifi-

---

eum extrinsecus adhuc rei vindicatio. *l. 2. de tign. junct.* Pœnalis enim eo casu hæc actio est.

1. TUNC EAM VINDICARE] Etiamsi post tempus usucapionis dissolutum sit ædificium. nam qui ædes possidet, non intelligitur singula tigna possidere. *l. 23. §. ult. de rei vind. l 33. de acq. poss. l. 23. de usuc.*

2. EX DIVERSO] Ex Cajo, *l. 7. §. 12. D. h. t.*

3. SI NON IGNORABAT] Nam si ignoravit, quamvis ædificium sequatur soli dominum, materiæ proprietatem non amittit, & eam diruto ædificio vindicare poterit. *l. 2 C. de rei vind.*

4. MATERIAM VINDICARE NON POTEST] Quia proprietatem ejus amisit. *l. 7. §. 12. D. h. t.* Ceterum aliud placet, si causam probabilem afferat, ob quam videtur, licet sciens, non tamen animo donandi ædificasse: veluti si ædificavit in solo litigioso, vel ut in specie. *l. 37. de rei vind.* ita cape *d. l. 2. C. de rei vind.* Wes.

5. IN POSSESSIONE CONSTITUTO] Nam si non possidet, nulla ei actio jure prodita, qua pretium materiæ aut sumptus consequatur. *l. 33 D. de cond. ind. l. 14. D. de exc. dol. l. 48. de rei vind. Cujacius* tamen incerti condictionem dat, id est, possessionis.

6 PER EXCEPTIONEM DOLI MALI] Quia contra æquitatem naturalem postulat eum aliena jactura locupletari. *l. 1. §. 1. de exc. dol. l. 14. D. de cond. ind.*

1. PO-

ædificavit. Nam ſcienti alienum ſolum eſſe, [1] poteſt objici culpa, quod ædificaverit temere in eo ſolo, quod intelligebat alienum eſſe.

De plantatione.

§. 31. [2] Si Titius alienam plantam in ſolo ſuo poſuerit, ipſius erit. Et ex diverſo, ſi Titius ſuam plantam in Mævii ſolo poſuerit, Mævii planta erit: [3] ſi modo utroque caſu radices egerit: ante enim quam radices egerit, ejus permanet, cujus fuerat. Adeo autem ex eo tempore, quo radices egerit planta, proprietas ejus commutatur: ut, ſi vicini arbor ita terram Titii preſſerit, ut [4] in ejus fundum radices egerit, Titii effici arborem dicamus. Ratio enim non permittit, ut alterius arbor eſſe intelligatur, quam cujus in fundum radices egerit. Et ideo prope confinium arbor poſita, [5] ſi etiam in vicini fundum radices egerit, [6] communis fit.

De

---

1. POTEST OBJICI CULPA] *L. 37. D. de rei vind.* Hoc tamen ei concedendum, ut ſine læſione prioris ſtatus rei tollat quod poſuit. *d. l. 37. l. 5. C. eod.*

2. SI TITIUS ALIENAM PLANTAM] *D. l. 7. §. ult. h. t. L. 26. § 2. eod. l. 5. §. 3. de rei vind.*

3. SI MODO UTROQUE CASU RADICES] Quia ex eo tempore non ſolum ut ſuperficies ſolo adhæreſcit, & cum ſolo unum corpus conſtituit. *l. 40. D. de act. empt.* ſed etiam ex ſolo alimentum trahit: unde nec eadem arbor, quæ in alieno terræ coaluit, manere intelligitur, nec denuo eruta ad priorem dominum revertitur. *d. l. 26. §. 2. h. t.* Ceterum Nerva & Varus priori domino utilem in rem actionem dabant. *l. 5. §. 3. de rei vind.*

4. IN EJUS FUNDUM RADICES] Si nimirum, ut jam tota ex terra Titii alatur.

5. SI ETIAM IN VICINI FUNDUM] Non ſi extimas quaſdam radicum partes in vicini fundum porrexerit. ſed ſi aliquot radices integras & prope truncum. ita concilia hunc locum cum *l. 6. §. 2. arb. furt. caſ.*

6. COMMUNIS FIT] Non pro indiviſo, ſed pro regione cujusque prædii. *l. 8. h. t.* eruta autem, pro indiviſo

De satione.

§. 32. Qua ratione autem plantæ, quæ terræ coalescunt, solo cedunt, eadem ratione frumenta quoque, [1] quæ sata sunt, solo cedere intelliguntur. Ceterum sicut is, qui in alieno solo ædificavit, si ab eo dominus petat ædificium, defendi potest per exceptionem doli mali, secundum ea, quæ diximus; ita ejusdem exceptionis auxilio tutus esse potest is, qui alienum fundum sua impensa, [2] bona fide consevit.

De scriptura.

§. 33. Literæ quoque, licet aureæ sint, perinde chartis, [3] membranisve cedunt, ac solo cedere solent ea, quæ inædificantur: aut inseruntur. Ideoque si in chartis, membranisve tuis carmen, vel historiam, vel orationem Titius scripserit; hujus corporis non Titius, sed tu dominus esse videris. Sed si à Titio petas tuos libros, tuasve membranas, nec impensas scripturæ solvere paratus sis, poterit se Titius defendere [4] per exceptionem

---

communis esse incipit. *l.* 19. *comm. div. l. pen. pro soc.* Itaque in *d. l.* 8. §. 1. pro, *& sunt pro indiviso communia prædia*, legendum est, *pro diviso*. Cujac.

1. QUÆ SATA SUNT, SOLO CEDERE] *L.* 9. *pr. D. h. t.* non enim amplius semen, quod solo injectum est, inspicitur; sed solum, in quod injectum est. *l.* 25. *pr.* & §. 1. *D. de usur. l.* 11. *C. de rei vind.*

2. BONA FIDE CONSEVIT] Addendum hoc ex Cajo *d. l.* 9. *pr.* nam bonæ fid. possessori tantum hæc exceptio competit. *d. l.* 11.

3. MEMBRANIS CEDUNT] Eadem ratione qua superiora: quia chartæ & membranæ instar soli sunt, & fundamenti, quo literæ sustinentur. *d. l.* 9. §. 1. *h. t. l.* 23. §. 3. *D. de rei vind.*

4. PER EXCEPTIONEM DOLI MALI] Quia opposita, per retentionem rei impensam scriptura consequetur. *d. l.* 9. §. 1.

1. A-

nem doli mali: utique si earum chartarum, membranarumve possessionem bona fide nactus est.

De pictura.

§. 34. Si quis in aliena tabula pinxerit, quidam putant tabulam picturæ cedere; 1 aliis videtur, picturam (qualiscunque sit) tabulæ cedere: sed 2 nobis videtur melius esse, tabulam picturæ cedere. Ridiculum est enim, 3 picturam Apellis, vel Parrhasii, in accessionem vilissimæ tabulæ cedere. Unde si à Domino tabulæ imaginem possidente, is, 4 qui pinxit, eam petat, nec solvat pretium tabulæ, poterit per exceptionem doli mali submoveri. At si is, qui pinxit, eam possideat; consequens est, ut 5 utilis actio domino tabulæ adversus eum detur: quo casu, si non solvat impensam picturæ, poterit per exceptionem doli mali repelli: utique si bonæ fidei possessor fuerit ille, qui picturam imposuit. Illud enim palam est, quod sive is, qui pinxit, subripuit tabulas, sive alius, competit domino tabularum furti actio.

De fructibus bona fide perceptis.

§. 35. Si quis à non domino, 6 quem dominum esse

---

1. ALIIS VIDETUR PICTURAM] Inter quos & Paulus, *l.* 23. §. 3. *D. de rei vind.*

2. NOBIS VIDETUR MELIUS] Amplectitur sententiam Caji, in *l.* 9. §. 2. *h. tit.* propter pretium picturæ, id est, propter dignitatem & præstantiam artis. Igitur ζωγραφία efficacior est pictura literarum.

3. PICTURAM APELLIS VEL PARRHASII] Placuit tamen in universum, tabulam picturæ cedere etiam ignobilioris alicujus pictoris, nec tam artificis, quam artis excellentiam spectari. *d. l.* 9. §. 2. De Apelle, Parrhasio, aliisque primæ notæ pictorib. *Plin.* 35. *c.* 9. & 10.

4. QUI PINXIT, EAM PETAT] Recta sive directa vindicatione, quæ pictori, ut domino, competit. *d.* §. 2. *l.* 9.

5. UTILIS ACTIO] Quæ etiam non domino quibusdam casibus datur. *l.* 5. §. 3. *D. de rei vind.*

6. QUEM DOMINUM ESSE CRED.] Aut jus alienandi à de-

esse crediderit, bona fide fundum emerit, [1] vel ex donatione [2] aliave qualibet justa causa æque bona fide acceperit: naturali ratione [3] placuit, fructus, [4] quos percepit, ejus esse [5] pro cultura & cura. Et ideo si postea dominus supervenerit, & fundum vindicet, de [6] fructibus ab eo consumptis agere non potest. Ei vero, [7] qui alienum fundum sciens possederit, non idem concessum est: itaque cum fundo etiam fructus, licet consumpti sint, cogitur restituere.

A fructuario vel colono perceptis.

§. 36. Is vero, ad quem usufructus fundi pertinet, non aliter fructuum dominus efficitur, quam

1 si

à domino aut Lege habere, puta procuratorem aut tutorem esse *l.* 109. *de verb. sign.*

1. VEL EX DONATIONE] Igitur male distinguit *Pac.* inter possessorem ex causa onerosa & lucrativa.

2. ALIA JUSTA CAUSA] Idonea ad transferendum dominium, ut venditio, permutatio, donatio, &c.

3. PLACUIT FRUCTUS] Non industriales tantum, sed etiam naturales, *αὐτοφύτους καὶ αὐτομάτους*. *l.* 48. *D. h. t. l.* 78. *D. de rei vind. l.* 13. *quib. mod. us. am.* Nam b.f. possessor fructus jure soli percipit, atque eo jure, quod dominis prædiorum tributum, eive, qui agrum vectigalem habet, *l.* 25. §. 1. *D. de usur.* Obst. *l.* 45. *D. d. t.* Resp. Intelligentia est de possessoribus, qui justum titulum non habent.

4. QUOS PERCEPIT] Percepti intelliguntur, simul atque à re, qua tenebantur, quocumque modo separati sunt. *d. l.* 48. *h. t. l.* 78. *de rei vind. l.* 13. *quib. mod. us. am. l.* 25. §. 1. *de usur.*

5. PRO CULTURA ET CURA] Hæc non est sola hujus acquisitionis ratio: præcipua quærenda est in persona bonæ fid. possessoris. *d. l.* 25. §. 1. *d. l.* 48. *l.* 136. *de reg. jur.*

6. FRUCTIBUS CONSUMPTIS] §. 2. *inf. de off. jud. l.* 4. §. 2. *D. fin. reg.* Ex contrario igitur extantes omnes restituere tenetur. quod & traditum *l.* 22. *de rei vind.*

7. QUI ALIENUM FUNDUM SCIENS] Malæ fidei possessor cum ipsa re etiam fructus, licet consumpti sint, restituere cogitur. *d. l.* 22. teneturque de extantibus rei vindicatione, de consumptis condictione. *l.* 3. *C. de cond. ex leg.*

1. Si

[1] si ipse eos perceperit. Et ideo licet maturis fructibus, nondum tamen perceptis, decesserit, [2] ad heredes ejus non pertinent, sed domino proprietatis acquiruntur. [3] Eadem fere & de colono dicuntur.

Quæ sunt in fructu.

§. 37. [4] In pecudum fructu etiam fœtus est: sicuti lac, pilus, & lana. Itaque & agni, hœdi, vituli, & equuli, & suculi [5] statim naturali jure dominii fructarii sunt. [6] Partus vero ancillæ in fructu non est: itaque ad dominum proprietatis pertinet. [7] Absurdum enim videbatur, hominem in fructu esse:

---

1. Si ipse perceperit] Vel alius ejus nomine. *l.* 13. *quib. mod. us. am. l.* 25. §. 1. *de usur.* Quod si sponte deciderint, aut alius eos suo nomine separaverit, non ante ejus fiunt, quam possessionem eorum nactus sit. *l.* 12. §. *ult. de usufr.*

2 Ad heredes ejus non pertinent] Hoc consequens est superiori: & aperte traditum in *l.* 13. *quib. mod. us. am. l.* 8 *de ann. legat.* erratque *Cujac.* heredi fructus tribuens pro rata temporis, quo ususfructus stetit.

3. Eadem fere de colono] *Fere* non παρέλκει, ut putat *Th.* nam heres coloni in conductionem succedit. §. *ult. inf. de locat. l.* 10. *C. eod.* At in eo conveniunt, quod colonus quoque non aliter fructus suos faciat, quam si ipse eos perceperit. *l.* 60. §. 5. *D. de locat. l.* 61. §. 8. *D. de furt.* Non obstat, quod furti actionem habet. *l.* 26. §. 1. *d. t.* nam & fructuarius habet. *l.* 12. §. *ult. de usufr.* & omnes, quorum interest furtum factum non esse, licet domini non sint. § 13. *inf. de obl. qua ex del.* Igitur male *Accurs Mynf. Pac.* plus hic colono tribuunt, quam fructuario.

4. In pecudum fructu] Ex Cajo, *l.* 28. *D de usur.*

5. Statim naturali jure] Cajus, *statim pleno jure fiunt bona fidei possessoris & fructuarii, pleno jure*, id est, plena & solida proprietate.

6. Partus in fructu non est] *D. l.* 28. §. 1. *d. l.* 68. *de usufr.* sed in fructu hominis operæ sunt. *l.* 3. & 4. *de op. serv.*

7. Absurdum videbatur] *D. l.* 28 §. 1. *d. l.* 68. eadem quoque Stoicorum sententia fuit, à quibus auctores

esse: cum omnes fructus rerum natura, gratia hominis comparaverit.

De officio fructuarii.

§. 38. Sed si gregis usumfructum quis habeat; in locum demortuorum capitum [1] ex fœtu fructuarius submittere debet, (ut & Juliano visum est) & [2] in vinearum demortuarum, vel arborum locum alias debet substituere. Recte enim colere, & quasi bonus paterfamilias uti debet.

De inventione thesauri.

C. Lib. 10. Tit. 15.

§. 39. [3] Thesauros, quos quis [4] in loco suo invenerit, Divus Adrianus naturalem æquitatem secutus, ei concessit, qui eos invenerit. Idemque statuit; si quis [5] in sacro aut religioso loco fortuito casu

---

res nostri fere imbuti. *Lucret.* Aliam rationem affert Ulp. *l.* 27. *D. de her. pet.* quia ancillæ non ad hoc comparantur, ut pariant, sed ut serviant. Meminit hujus quæstionis Cic. 2. *de fin.*

1. EX FOETU SUBMITTERE] Ex fœtura gregem supplere, & sufficere prolem. *d. l.* 68. §. *ult.* cum 2. *ll. seqq. de usufr.* fiantque capita substituta domini, ea, quibus substituuntur, fructuarii *d. l.* 69. Basil. 16. *tit.* 1. *in fin.*

2. IN VINEARUM DEMORTUARUM] *L.* 18. *d. tit.* Colum. 4. 17. Debet & adserere arbores. *l.* 7. § *ult. eod.* quod Græcis κεντρίζειν, id est, forare medullam arboris sterilis, & in eam fœcundæ calamum immittere. Species insitionis pro genere. Cujac. 11. *obs.* 36.

3. THESAUROS] Thesaurum in hoc argumento nostri appellant pecuniam, quæ olim condita, nunc cum reperitur, à quo condita, aut cujus sit, ignoratur. *l.* 31. §. 1. *h. t. l. un. C. de thes. lib.* 10. *Cassiod.* 6. *Varr.* 8. & ideo inter ἀδέσποτα quadamtenus habetur.

4. IN LOCO SUO] Proprium locum hic intelligere debemus etiam eum, in quo alius usumfructum habet. *arg. pr. infr. de her. inst.*

5. IN SACRO AUT RELIGIOSO] Utroque scil. privato, nam & sacra quædam privata. *l.* 9. §. 1. *D. ad Leg. Jul.*

casu invenerit. At si quis alieno loco, non data ad hoc opera, [1] sed fortuito invenerit, dimidium domino soli concessit, & dimidium inventori. Et convenienter, si quis in Cæsaris loco invenerit, dimidium inventoris, & dimidium esse Cæsaris statuit. Cui conveniens est, ut si quis in fiscali loco, vel publico, vel civitatis invenerit, dimidium ipsius esse debeat, & [2] dimidium fisci, vel civitatis.

De traditione.

§. 40. [3] Per traditionem quoque jure naturali res nobis acquiruntur. Nihil enim [4] tam conveniens est naturali æquitati, quam voluntatem domini, volentis rem suam in alium transferre, ratam haberi: & ideo, [5] cujuscumque generis sit [6] corporalis res, tradi potest, & à domino tradita aliena-

---

Jul. pecul. Aliud, si in hujusmodi locis publicis. ita cape *l. 3. §. pen. D. de jur. fisc.*

1. SED FORTUITO] Ut puta si quis colendi agri causa fodiens humum, aurum defossum inveniat, nullo adhibito perscrutandi studio, quod sine permissu domini merito vetitum. *d. l. un. C de thesaur.* add. *l. 63. §. pen. & ult. h. t.*

2. DIMIDIUM FISCI] Quod si inventor partem ad fiscum pertinentem suppresserit, totum cum altero tanto cogitur solvere. *l. 3. §. ult. de jur. fisc.* De variis moribus legibusque circa thesauros, v. eruditissimum Grot. 2. *de jur. bell.* 8. Peregr. 4. *de jur. fisc. c.* 2.

3. PER TRADITIONEM] Ex Cajo, *l. 9. §. 3. h. t.* Sola autem conventione dominium non transfertur, veluti si inter nos convenerit, ut mea res esset tua, licet ex justa causa, puta, qui eam tibi vendidi. *l. 20. C. de pact.*

4. TAM CONVENIENS NATURALI ÆQUITATI] Est enim suæ quisque rei moderator & arbiter. *l. 21. C. mand.*

5. CUJUSCUMQUE GENERIS] Sive mancipi, sive nec mancipi, quam differentiam delevit Just. *l. un. C. de usuc. transfor.* v. Ulp. *tit.* 19.

6. CORPORALIS RES] Nam incorporales traditionem non recipiunt. *l. 43. §. 1. h. t. l. 4. §. propen. D. de usuc.* sed in his unius patientia & usus alterius, pro traditione & apprehensione est, *l. ult. D. de servit. l. 3. pr. D. de usufr.*

1. SI[illegible]

natur. Itaque ſtipendiaria quoque & tributaria prædia eodem modo alienantur. Vocantur autem 1 ſtipendiaria & tributaria prædia, quæ in provinciis ſunt: inter quæ, nec non & Italica prædia, ex 2 noſtra Conſtitutione, nulla eſt differentia: ſed ſi quidem 3 ex cauſa donationis, aut dotis, aut qualibet alia ex cauſa tradantur, ſine dubio transferuntur.

§. 41. Venditæ vero res & traditæ non aliter emptori acquiruntur, quam ſi is venditori pretium ſolverit, vel alio modo ei ſatisfecerit: veluti 4 expromiſſore, aut pignore dato. Quod 5 quanquam cavetur ex Lege duodecim tabularum: tamen recte dicitur & jure gentium, id eſt, jure naturali, id effici. Sed ſi is, qui vendidit, 6 fidem emptoris ſe-

---

1. STIPENDIARIA ET TRIBUTARIA Quædam erant provinciæ ſtipendiariæ, quædam tributariæ, prout quædam erant proconſulares, quædam præſidiales, de quibus Strabo *lib.* 3. *& ult.* Dio 53. add. Sig. *de jur. civ. Ro. lib.* 1 *c.* 16.

2. NOSTRA CONSTITUT.] *D. l. un. C. de uſuc. transf.* ubi tollitur vetus rerum & dominiorum diſtinctio. Etſi autem provinciales pleno jure domini non erant; habebant tamen jus aliquod dominio proximum, prædiaque ſua alienare poterant, & heredibus relinquere, & ſervitutem his imponere *l.* 3. *C. de ſervit.*

3. EX CAUSA] Nunquam enim nuda traditio dominium transfert, ſed ita, ſi venditio aut alia juſta cauſa, id eſt, titulus ad dominium transferendum habilis, præceſſerit. *l.* 31. *h. t.* ſaltem opinione tradentis.

4. EXPROMISSORE AUT PIGNORE] *L.* 19. *l.* 53. *D. de cont. emt. l.* 5 *§. pen. D de trib. act.* nomine expromiſſoris etiam fidejuſſor hic intelligi videtur. *d. l.* 53. *ut & in l.* 4. *§.* 3. *D. de re jud.*

5. QUAMQUAM CAVETUR LEGE 12.] Non recte ergo ſic collegeris, id cautum eſt Jure civili, ergo non efficitur Jure gentium.

6. FIDEM EMPTORIS SECUTUS] Fidem emptori de pretio habuerit ſine ulla ſatisfactione. *d. l* 19. *ἐπειδὴ ἑαυτὸν ἐπίστευσε καὶ τῇ ψιλῇ ὁμολογίᾳ αὐτοῦ.*

I. V.

secutus fuerit; dicendum est, statim rem emptoris fieri.

§. 42. Nibil autem interest, [1] utrum ipse dominus tradat alicui rem suam, an voluntate ejus alius, [[2] cui ejus rei possessio permissa sit.] Qua ratione, si cui [3] libera universorum negotiorum administratio permissa fuerit à domino, isque ex his negotiis rem vendiderit, & tradiderit; faciet eam accipientis.

De quasi traditione. Si traditio ex alia causa præcesserit.

§. 43. [4] Interdum etiam sine traditione, [5] nuda voluntas domini sufficit ad rem transferendam: veluti si rem, quam tibi aliquis [6] commodaverit, aut locaverit, aut apud te deposuerit, postea aut vendiderit tibi, aut donaverit, aut dotis nomine dederit. Quamvis enim ex ea causa tibi eam non tradiderit, eo tamen ipso, quod patitur tuam esse, statim tibi acquiritur proprietas, [7] perinde ac si eo nomine tibi tradita fuisset. De

---

1. UTRUM IPSE DOMINUS] Nam quod quis per alium facit, dum ei mandat, ut faciat, id ipse facere videtur. *l.* 5. §. 3 *de adm. tut.*

2. CUI EJUS REI POSSESSIO] Hæc desunt apud *Th.* & Cajum, *l.* 9. §. 4. *h. t.* unde hic §. descriptus & omissa sunt à *Cujac.*

3. LIBERA ADMINISTRATIO] Idem est, si cui simpliciter rerum omnium administratio commissa: nam & hæc administratio utique libera. Vaud. 1. *quæst.* 47. Don. 4. *com.* 15.

4. INTERDUM ETIAM] Ex Cajo, *l.* 9. §. 5. *h. t.*

5. NUDA VOLUNTAS] Non quæ præter consensum nihil habet, sed nuda à vera & naturali traditione, quæ causam transferendi sequatur. Nam quæ nuda est ab omni non tantum reali, sed etiam ficta & symbolica traditione, dominium transferre non potest.

6. COMMODAVERIT, LOCAVERIT] Nec videberis causam possessionis tibi mutare; quia ne possidebas quidem. *l.* 3. §. 20. *D. de acq. poss.*

7. PERINDE AC SI EO NOMINE] Fictione scil. brevis

De traditione clavium.

§. 44. Item si quis merces in horreo depositas vendiderit, simul atque 1 claves horrei 2 tradiderit emptori, transfert proprietatem mercium ad emptorem.

De missilibus.

§. 45. Hoc amplius, interdum & in incertam personam collata voluntas domini transfert rei proprietatem: ut ecce, Prætores & Consules, cum 3 missilia jactant in vulgus, ignorant, quod eorum quisque sit excepturus: & tamen quia volunt, quod quisque acceperit, ejus esse, statim eum dominum efficiunt.

De habitis pro derelicto.

D. Lib. 41. Tit. 7.

§. 46. Qua ratione verius esse videtur, si rem pro derelicto à domino habitam occupaverit quis, statim eum dominum effici. Pro derelicto autem habetur, quod dominus 4 ea mente abjecerit, ut id in

---

vis manus, ut una actio hic occultetur. *l.* 3. §. *pen. D. de don. int. vir. & ux.* Fingitur res ex priore causa restituta, & ex posteriore denuo tradita.

1. CLAVES HORREI] Species fictæ traditionis, quæ symbolo veram repræsentat, ex *l.* 9. §. 6. *h. t. l.* 74. *D. de contr. empt.* Aliæ occurrunt in *l.* 1. *C. de don. l.* 14. §. 1. *D. de per. & com. rei vend. l. pen. D. de acq. poss.*

2. TRADIDERIT EMPTORI] Apud horreum. *d. l.* 74. in re præsenti. *l.* 1. §. *pen. D. de acq. poss.* Th. *παρεστὼς τῷ ὡρείῳ*, aut, ut vulg. *τῷ ὡρείῳ*. nam & per symbolicam traditionem res potestati nostræ subjici debet.

3. MISSILIA] Munera, quæ in vulgus jactantur. *sparsiones* Senecæ, 2. *nat. quæst.* ex Cajo, *l.* 9. §. *pen. h. t.* v. Suet. in *Aug. c.* 98. *Calig.* 18. *Ner.* 11. *l.* 2. *C. de consul. lib.* 12. *Nov.* 105. *c.* 2. §. 1. *Nov. Leon.* 94. *l.* 5. 1. *pro derel.*

4. EA MENTE ABJECERIT] Aut deseruerit. nuda autem voluntate sine facto dominium non amittitur; in quo differt dominium à possessione. *l.* 17. §. 1. *D. de acq. poss.*

1. STA-

in numero rerum suarum esse nolit: ideoque [1] statim dominus ejus esse desinit.

De jactis in mare levandæ navis causa. De his, quæ de rheda currente cadunt.

§. 47. Alia sane causa est earum rerum, quæ in tempestate levandæ navis causa ejiciuntur. Hæ enim dominorum permanent: quia palam est, eas non eo animo ejici, [2] quod quis eas habere noiit, sed quo magis cum ipsa navi maris periculum effugiat. Qua de causa, si quis eas fluctibus expulsas, vel etiam in ipso mari nactus, lucrandi animo abstulerit, [3] furtum committit. Nec longe videntur discedere ab his, quæ [4] de rheda currente, non intelligentibus dominis, cadunt.

T I.

---

1. STATIM DOMINUS ESSE DESINIT] Etiam antequam res ab alio occupata sit. *l.* 1. *l.* 2 §. 1. *pro derel.* & alioqui occupantis non fieret, & qui sciens eam contrectaret, furtum committeret; quod est absurdum. *l.* 43. §. 5. *D. de furt.*

2. QUOD QUIS EAS HABERE NOLIT] Quod levandæ navis gratia in tempestate ejicitur, pro derelicto non habetur, sed salutis causa interim dimittitur. *l.* 9. §. *ult.* *h. t. l.* 2 §. *ult. l.* 8. *de leg. Rhod.* non est in derelicto, sed in deperdito, ut ait Javol. *l.* 21. §. 1. *D. de acq. poss.* Cum his committitur Ulp. *l.* 23. §. *pen. D. de furt.* R. loquitur *Ulp.* de jactu spontaneo, de eo, qui nulla urgente necessitate res aliquas in mare projicit: alii de eo, qui *ἑκὼν ἀέκοντί γε θυμῷ*, è duobus malis minus eligens.

3. FURTUM COMMITTIT] Hujus loci interpretem habes Ulp. *d. l.* 43. §. *pen.* & §. 4 *cum aliquot seqq. D. de furt.* & bene hoc intellexit Dæmones in *Rudente Plautina*, qui vidulum, à servo suo in mari inventum, alienum esse indicat, non suum. *act.* 4. *scen.* 4.

4. DE RHEDA CURRENTE CADUNT] Aut iter facientibus excidunt in via: quæ certum est dominorum permanere.

1. Qu.

TITULUS II.

DE REBUS CORPORALIBUS ET INCORPORALIBUS.

D. Lib. 1. Tit. 8. Leg. 1. §. 1.

Secunda rerum divisio.

[1] Quædam præterea res corporales sunt, quædam incorporales. Corporales hæ sunt, quæ [2] sui natura tangi possunt: veluti fundus, homo, vestis, aurum, argentum, & denique aliæ res innumerabiles. Incorporales autem sunt, quæ tangi non possunt: qualia sunt ea, [3] quæ in jure consistunt: sicut hereditas, ususfructus, usus & obligationes quoquo modo contractæ. Nec ad rem pertinet, quod in hereditate res corporales continentur. Nam & fructus, qui ex fundo percipiuntur, corporales sunt; & id, quod ex aliqua obligatione nobis debetur, plerumque corporale est: veluti fundus, homo, [4] pecunia. Nam

[1] ipsum

---

1. Quædam præterea] Totus hic titulus descriptus est ex Cajo, *l.* 1. §. 1. *D. de rer. div.*

2. Sui natura tangi] Quæ si præsentes sint, corpore & manu apprehendi, ceterisque sensibus percipi possunt.

3. Quæ in jure consistunt] Ita dicuntur, non quia revera & natura non sint, aut extra considerationem juris non subsistant, ut male quidam, sed quoniam à Jure certam ac definitam formam acceperunt. Utique hereditas, usfructus, &c. non sunt ideæ Platonicæ, etsi *ἀψηλάφητα καὶ ἀμεταχείριστα*.

4. Pecunia] Hic aperte pecunia inter res corporales numeratur, ut & apud Cajum, *d. l.* 1. & nihil notius est, quam nummos æque ac cetera corpora vindicari posse. *l.* 14. *de reb. cred.* §. *ult. inf. quib. al. lic.* opponuntur interdum corpori. *l.* 46. *D. de cond. ind. l.* 5. *pr. de imp. in rem. dot. l. ult. de adim. leg.* at tunc non omne corpus simpliciter, sed certum intelligi debet. *l.* 68. *D. ad Sen. Treb. l.* 10. *C. de accept.* & in quo præter corpus nihil consideratur.

IPSUM

1 ipsum jus hereditatis, & ipsum jus utendi, fruendi, & ipsum jus obligationis incorporale est. Eodem numero sunt 2 jura prædiorum urbanorum & rusticorum, quæ etiam servitutes vocantur.

TITULUS III.

DE SERVITUTIBUS RUSTICORUM ET URBANORUM PRÆDIORUM.

D. Lib. 8. Tit. 1. & 2. & 3. D. Lib. 3. Tit. 34.

De servitutibus rusticis.

D. Lib. 8. Tit. 3.

3 RUSTICORUM prædiorum jura sunt hæc: Iter, actus, via, aquæductus. Iter est 4 jus eundi, 5 ambulandi hominis, 6 non etiam jumentum agen-

---

1. IPSUM JUS HEREDITATIS] Cajus, *ipsum jus successionis.* à quo & hereditas definitur successio in universum jus. quod defunctus habuit. *l.* 24. *de verb. sign.* sed hæc improprie. nam succedere non hereditatis est, sed heredis. Hereditas autem est res acquisitioni subjecta, & quæ hæredi per successionem acquiritur. Jus vero dicitur, quia universitatem denotat; patrimonium defuncti cum oneribus, non res singulas seorsum. *l.* 119. *l.* 208. *d. t.* Hæc plana præ iis, quæ alii.

2. JURA PRÆDIORUM] Servitutes prædiorum etiamsi corporibus accedant, incorporales tamen sunt; quippe jus prædii non pars prædii est, sed qualitas. *l.* 14. *D. de serv. l.* 4. *si serv. vind. l.* 86. *de verb. sign.*

3. RUSTICORUM PRÆDIORUM] Hic locus sumptus est ex Ulp. *l.* 1. *D. de S. P. R.*

4. JUS EUNDI] Quo jure continetur & qui lectica aut sella vehitur, & qui equo, *l.* 7. *l.* 12. *eod.*

6. AMBULANDI] Ire est transire, sive per alienum prædium in suum recta pergere: ambulare, animi gratia spatiari in secessibus, camdemque viam ire & redire, quod tamen hic non ut jus aliquod principale consideratur, sed ut illius juris accessio, & ita non obst. *l.* 8. *D. de serv.*

6. NON ETIAM JUMENTUM] Jumento vehi potest; jumentum, ἀχθοφόρον κτῆνος, agere non potest.

agendi, vel vehiculum. Actus est jus agendi [1] jumentum, vel vehiculum. Itaque qui habet iter, actum non habet; sed qui actum habet, & iter habet, eoque uti potest [2] etiam sine jumento. Via est jus eundi & agendi & ambulandi hominis: nam & iter & actum [3] via in se continet. Aquæductus est jus [4] aquæ ducendæ per fundum alienum.

De servitutibus urbanis.

D. Lib. 8. Tit. 2.

§. 1. Prædiorum urbanorum servitutes sunt hæ, quæ ædificiis inhærent, ideo urbanorum prædiorum dictæ: quoniam ædificia omnia, urbana prædia appellamus, etsi [5] in villa ædificata sunt. [6] Item urbanorum prædiorum servitutes sunt hæ: ut vicinus [7] onera vicini sustineat: ut in parietem ejus liceat vi-

---

1. JUMENTUM VEL VEHICULUM] Disjunctim. nam actus etiam intelligitur; licet vehiculum duci non possit. *l.* 13. *d. t.* itaque Græci minus plene actum vertunt ἁμαξικὴν ὁδόν.

2. ETIAM SINE JUMENTO] Ex tacita voluntate & sententia constituentis, arg. *l.* 21. *de reg. jur.* secus est, si contra expresse convenerit. *l.* 4. §. 1. *si serv. vind.*

3. VIA IN SE CONTINET] ὁλικῶς, ut totum partes, arg. *l.* 13. §. 1. *D. de accept.* Itaque via per se intelligi non potest sine jure eundi, &c. *l.* 13. *D. de servit.* nihilque mutandum in definitione viæ, qua una præcedens utraque recte comprehensa est. De differentiis actus & viæ v. *Cujac.* 22. *obs.* 35. *l.* 7. *l.* 8. *l.* 12. §. 1. *de S. P. R.*

4. AQUÆ DUCENDÆ] Quod fit canalibus sive tubis, aut ducto rivo per longitudinem depresso, quo aqua decurrat. *l.* 1. §. 2. *de riv.*

5. IN VILLA ÆDIFICATA] *L.* 1. *comm. præd. l.* 198. *l.* 166. *de verb. sign.* Neratius, *l.* 2. *P. R.* suo arbitratu loquitur, dum servitutem, prætorio impositam, rusticam appellat, non considerato effectu juris, arg. *l.* 4. §. 1. *D. in quib. ca. pign. tac.*

6. ITEM URBANORUM] Ex Cajo, *l.* 2. *P. V.* ubi & aliæ. add. *l.* 1. *l.* 3. 4. 15. 16. *eod.*

7. ONERA VICINI] Veluti si columna ædium tuarum onus

vicino [1] tignum immittere: ut stillicidium, vel flumen recipiat quis in ædes suas, vel in aream, vel in cloacam, [2] vel non recipiat: & ne altius quis tollat ædes suas, [3] ne luminibus vicini officiat.

De reliquis servitutibus rusticis.

§. 2. Inter rusticorum prædiorum servitutes quidam [4] computari recte putant [5] aquæ haustum, [6] pecoris ad aquam appulsum, jus pascendi, calcis coquendæ, [7] arenæ fodiendæ.

Qui

onus ædium mearum ferat: & hic tu, cujus ædes serviunt, columnam reficere debes. *l.* 33. *d. t. l.* 6. §. 2. *si serv. vind.* qua parte servitus hæc spuria. *l.* 15. §. 1. *de serv.*

1. Tignum immittere] Ξύλον ἢ δοκὸν, trabem; ut tantum in pariete vicini requiescat. *l.* 242. §. 1. *de verb. sign.*

2. Vel non recipiat] Aut meo jure stillicidium non recipio, aut jure servitutis. meo jure, si non lege civitatis cuique permissum obversa in alienum stillicidia habere. jure servitutis, si jure publico cuique permissum stillicidia sua in alienum avertere. Ita melius, quam *Cujac.* & *Pac.* Quid differant stillicidium & flumen, disce ex *l.* 20. §. 3. *& seqq. de serv. urb.* Varr. 4. *de Lingua Lat.*

3. Ne luminibus officiat] His verbis non nova demonstratur servitus, sed finis propositæ: quemadmodum & alibi hic finis, ut præcipuus, simul exprimi solet. *l.* 2. *de serv. urb. l.* 2. *de serv. rust.* & hoc etiam indicat *Th.*

4. Computari recte] *L.* 1. §. 1. *l.* 2. §. 1. & 2. *l.* 3. §. *ult. l.* 4. *l.* 5. *l.* 6. *in fin. l.* 9. *P. R.* Itaque corruptus procul dubio est locus Ulp. *l.* 14. §. *ult. vers. nam & haustus.* & ita restituendus, *Nam & haustus aquæ, & pecoris ad aquam appulsus, est servitus: personæ tamen ejus, qui vicinus non est, utiliter relinquitur.* Res ipsa loquitur.

5. Aquæ haustum] Cui haustus concessus est, ei quoque iter concessum videtur ad hauriendum. *l.* 3. §. *ult. P. R.*

6. Pecoris ad aquam appulsum] Jus adaquandi & appellendi pecora, quæ fundi causa habentur, ad aquam alienam.

7. Arenæ fodiendæ] Sunt & aliæ id genus. *l.* 3. §. 1. & 2. *l.* 5. *l.* 6. *eod. l.* 14. §. *ult. in fin. de alim. leg.*

Qui servitutem debere, vel acquirere possunt.

§. 3. 1 Ideo autem hæ servitutes prædiorum appellantur, quoniam sine prædiis constitui non possunt, nemo enim potest servitutem acquirere urbani, vel rustici prædii, nisi qui habet prædium: nec quisquam debere, 2 nisi qui prædium habet.

Quibus modis servitus constituitur.

§. 4. Si quis velit vicino aliquod jus constituere, 3 pactionibus atque stipulationibus id efficere debet. Potest etiam testamento quis heredem suum damnare, 4 ne altius tollat ædes suas, ne luminibus ædium vicini officiat: vel ut patiatur eum tignum in parietem suum immittere, stillicidiumve adversus eum habere: vel ut patiatur eum per fundum ire, agere, aquamve ex eo ducere.

T I-

---

1. IDEO HÆ SERVITUTES] Ex Ulp. *l.* 1. §. 1. *l.* 6. *comm. præd.*

2. NISI QUI PRÆDIUM HABET] Nam & à prædiis debentur hæ servitutes, & debentur prædiis. Sed & vicina esse prædia oportet. *l.* 5. §. 1. *P. R. l.* 25. *& seq. P. V.* ut tamen intermedium prædium non officiat, si non impediat usum servitutis. *l.* 7. §. *ult. l. ult. P. R. l.* 1. *P. V. l.* 7. §. 1. *comm. præd.*

3. PACTIONIBUS] Idoneis ad dominium transferendum. Non solis autem pactionibus servitutes nostræ fiunt. *l.* 3. *D. de obl. & act.* sed tunc cum secuta est traditio naturæ harum rerum conveniens. *l. ult. D. de serv. l.* 1. *in fin. P. R. l.* 11. §. 1. *de publ. in rem act.* Pactiones tituli sunt & causæ acquirendi remotiores; modus acquirendi & causa proxima, traditio. §. 40. *sup. de rer. div. l.* 20. *C. de pact.*

4. NE TOLLAT, UT PATIATUR] His verbis exprimitur natura servitutum. *l.* 15. §. 1. *D. de serv.* sumpta hæc ex *l.* 16. *com. præd.*

1. USUS-

TITULUS IV.
DE USUFRUCTU.

D. Lib. 7. Tit. 1. & feqq. & D. Lib. 33. Tit. 2.
C. Lib. 3. Tit. 33.

Definitio.

1 Ususfructus eft jus 2 alienis rebus utendi, fruendi, 3 falva rerum fubftantia. Eft autem jus in corpore: 4 quo fublato, & ipfum tolli neceffe eft.

Quibus modis conftituitur.

§. 1. Ufusfructus à proprietate feparationem recipit: idque pluribus modis accidit. Ut ecce, fi quis ufumfructum alicui legaverit. Nam heres nudam habet proprietatem, legatarius vero ufumfructum. Et contra, fi fundum legaverit deducto ufufructu, legatarius nudam habet proprietatem, heres vero ufumfructum. Item alii ufumfructum, alii 5 deducto eo fundum legare poteft. Sine teftamen-

---

1. USUSFRUCTUS] Ufusfructus & ufus, perfonarum funt fervitutes, non rerum. *l. 1. D. de ferv.* Jura quoque fua natura realia; interdum perfonalia fiunt, veluti fi perfona demonftrata fit, cui foli præftentur. *l. 4. P. R.* vel fi conftituta fint ei, qui prædium vicinum non habet.

2. ALIENIS REBUS] Hoc commune eft omnium fervitutum: nemini enim res fua fervit. *l. 5. pr. fi uf. pet. l. 26. de S. P. V.* Habet quidem & dominus jus utendi re fua, fed non feparatum à Jure dominico.

3. SALVA SUBSTANTIA] Proprium feu modus; ut fcil. res falva fervetur domino, non confumatur, corrumpatur, inve aliam formam transmutetur. *l. 13. §. pen. h. t.*

4. QUO SUBLATO] Vel ita mutato, ut in alienam fpeciem & nomen tranfierit. *l. 5. §. 2. 3. & ll. feqq. quib. mod. uf. am.* Sumpta hæc ex *l. 1. & 2. eod.*

5. DEDUCTO EO] Sc. ufufructu. Hæc verba non funt otiofa, fed confulto expreffa, ut & in *l. 6. h. t. l. 4. fi uf. pet.* Nam fi uni ufusfructus, alteri fundus fimpliciter legetur,

mento vero si quis velit usumfructum alii constituere, [1] pactionibus & stipulationibus id efficere debet. Ne tamen in universum inutiles essent proprietates, semper abscedente usufructu: placuit certis modis extingui usumfructum, & ad proprietatem reverti.

Quibus in rebus constituitur.

§. 2. Constituitur autem usufructus non tantum in fundo & ædibus, verum etiam in servis & jumentis, & ceteris rebus: exceptis iis, quæ ipso usu consumuntur. Nam hæ res neque naturali ratione, neque civili recipiunt usumfructum. Quo in numero sunt [2] vinum, oleum, [3] vestimenta. Quibus proxima est pecunia numerata. Namque ipso usu assidua permutatione [4] quodammodo extinguitur. Sed utilitatis causa [5] Senatus censuit, posse etiam earum rerum usumfructum constitui, ut tamen eo nomine heredi [6] utiliter caveatur. Itaque si pecuniæ usufructus legatus sit, ita datur lega-

---

tur, ambo in usumfructum concurrent. *l. 19. de us. leg. l. 6. de us. ear. rer.*

1. PACTIONIBUS] Ex Cajo, *l. 3. h. t.* vid. sup. §. *ult. tit. prac.*

2. VINUM, OLEUM] Harum rerum non usus, sed abusus est. Boët. in *Top. lib. 2. Utimur bis, quæ nobis utentibus permanent: bis vere abutimur, quæ nobis utentibus pereunt.*

3. VESTIMENTA] Lapsus hic est *Tribonianus*, ut constat ex *l. 15. §. 4. h. t. l. 9. §. pen. usufr. quem cav.* & ipsa rei natura ostendit: non enim consumuntur usu vestimenta, sed deteruntur, ut recte *Cujac.*

4. QUODAMMODO] Expendendo & alienando. ita pecunia perire dicitur apud Corn. Nep. in *Themist.*

5. SENATUS CENSUIT] *L. 1. & 2. de us. ear. rer.* quo latior esset morientium voluntas.

6. UTILITER CAVEATUR] Satisdato seu datis fidejussoribus; nam & hæc cautio satisdatio est, ut in vero usufructu. *l. 8. d. tit. l. 7. §. 1. us. quem cav.* & neutra testamento remitti potest. *l. 1. C. h. t. l. pen. ut in poss. leg.*

1. DE

gatario, ut ejus fiat, & legatarius ſatisdet heredi [1] de tanta pecunia reſtituenda, [2] ſi morietur, aut capite minuetur. Ceteræ quoque res ita traduntur legatario, ut ejus fiant: [3] ſed æſtimatis his ſatisdatur, ut ſi moriatur, aut capite minuatur, tanta pecunia reſtituatur, quanti hæ fuerint æſtimatæ. Ergo ſenatus non fecit quidem earum rerum uſumfructum ([4] nec enim poterat,) ſed per cautionem quaſi uſumfructum conſtituit.

Quibus modis finitur.

D. Lib. 7. Tit. 4.

§. 3. Finitur autem uſusfructus morte uſufructuarii, & duabus capitis deminutionibus, [5] maxima & media, & non utendo [6] per modum [7] & tempus: quæ omnia noſtra ſtatuit Conſtitutio. Item finitur uſusfructus, ſi domino proprietatis ab uſufructuario cedatur: (nam [8] cedendo extraneo ni-

---

1. DE TANTA PECUNIA RESTITUENDA] Clauſula cautionis fructuariæ de utendo boni viri arbitratu *l.* 1. *uſ. quem cav.* ad quaſi uſumfr. non pertinet. & abſurdum eſſet, rei dominum talem cautionem præſtare.

2. SI MORIETUR AUT CAPITE MIN.] Non aliis modis quaſi uſusfr. extingui poteſt. *l.* 7. *l.* 10. *d. t.*

3. SED ÆSTIMATIS] Aut cavebitur de rebus ejuſdem qualitatis reſtituendis: quamquam illud certius & tutius. *l.* 7. *de uſ. ear. rer.*

4. NEC ENIM POTERAT] Naturalis enim ratio auctoritate Senatus mutari non potuit. *l.* 2. §. 1. *eod.*

5. MAXIMA ET MEDIA] Ante Juſt. etiam minima. *Paul.* 3. *Sent* 6. *l. pen.* §. *ult. C. h. t.*

6. PER MODUM] Utenti in conſtituendo præſcriptum τῷ τρόπῳ ὁρισμένῳ. *Tb* arg. *l.* 2. *de aq. quot. l.* 10. §. 1. *l.* 11. *l.* 18 *quem ſerv. am.* unde & exempla peti poſſunt.

7. ET TEMPUS] Quod Juſt. revocavit ad ea ſpatia, quæ ipſe præfinivit uſucapionibus. *l. pen.* §. 1. *C. h. t.*

8. CEDENDO EXTRANEO NIHIL AGITUR] Scil. in perſona extranei, & reſpectu intentionis cedentis. Ceterum nihilominus uſusfructus ad proprietatem recurrit. *l.* 66. *D. de jur. dot.* quod plenius probamus in *comment.*

nihil agitur) vel ex contrario, si usufructuarius proprietatem rei acquisierit: quæ res 1 consolidatio appellatur. Eo amplius constat, si ædes incendio consumptæ fuerint, vel etiam terræ motu, vel vitio suo corruerint, extingui usumfructum, & 2 ne areæ quidem usumfructum deberi.

Si finitus sit.

§. 4. Cum autem 3 finitus fuerit totus usufructus, revertitur scilicet ad proprietatem, & ex eo tempore nudæ proprietatis dominus incipit plenam in re habere potestatem.

TITULUS V.

DE USU ET HABITATIONE.

D. Lib. 7. Tit. 8. & D. Lib. 33. Tit. 2.
C. Lib. 3. Tit. 33.

Communia usufructu & usu.

4 IISDEM illis modis, quibus usufructus constituitur, etiam nudus usus constitui solet: iisdemque illis modis finitur, quibus & usufructus desinit.

Quid

---

1. CONSOLIDATIO] *L.* 3. §. *ult. l.* 6. *de usufr. acc.* à solido jure, solida proprietate. *l.* 9. §. *ult. de aq. pl. arc. l.* 26. *sub fin. de us. leg.* dicitur etiam confusio. *l.* 4. *us. quem. cav.*

2. NE AREÆ QUIDEM] *L.* 5. §. 2. *quib. mod. us. am.* quia ædes amplius non sunt, aut nominantur. & ex contrario si areæ fructuariæ domus imposita sit, usufructus interit. *d. l.* 5. §. 3. Similia habes, *l.* 10. §. *ult. l. ult. eod.* Aliud juris est in legato ipsius rei, quippe legata proprietate, nihil est in re legata, aut ex ea, quod legato non contineatur. *l.* 22. *de leg.* 1. §. 18. *inf. de leg.* eademque ratio rei nexæ pignori. *l.* 21. *D. de pign. act.*

3. FINITUS FUERIT TOTUS] Diserte *totus.* nam pro parte finitus ita demum ad proprietatem redit, si non plures in eundem usumfruct. conjuncti sint: quippe qui inter se jus habent accrescendi. *l.* 1. *& tot. tit. de usufr. accresc.*

4. IISDEM ILLIS MODIS] Ex Cajo, *l.* 2. §. *ult. D.*

de

Quid intersit inter usumfructum & usum fundi.

§. 1. 1 Minus autem juris est in usu, quam in usufructu: nam is, qui fundi nudum habet usum, nihil ulterius habere intelligitur, quam ut 2 oleribus, pomis, floribus, fœno, stramentis & lignis, 3 ad usum quotidianum utatur: in eoque fundo 4 hactenus ei morari licet, ut neque domino fundi molestus sit, neque iis, per quos opera rustica fiunt, impedimento: nec ulli alii jus, quod habet, aut locare, aut vendere, aut gratis concedere potest: quum is, qui usumfructum habet, possit 5 hæc omnia facere.

Ædium.

§. 2. 6 Item is, qui ædium usum habet, hactenus jus habere intelligitur, ut ipse tantum inhabitet: nec hoc jus ad alium transferre potest; & vix

de usufr. & l. 1. h. t. Ergo constituitur nudus usus & pactionibus inter vivos & ultima voluntate: amittitur morte, &c. ut §. 3. *sup. tit.* Hoc interest, quod usufructus & pro parte constitui & amitti potest, usus non item. *l. 5. D. usuf. l. 19. h. t.* ubi *Paul.* ait, frui quidem pro parte nos posse, uti non posse.

1. Minus juris] Id est, minus emolumenti, ἧττον κέρδος. *Th.* Nam usus quotidiana utentis sufficientia & consumptione terminatur. *l. 12. §. 1. h. t.* usufructus omnem rei utilitatem continet. *l. 7. l. 9. D. de usuf.* Denique fructuarius defruitur. Defrui est omnem rei fructum percipere. *Fest.*

2. Oleribus, pomis] Adde & frumento, oleo, & *oleis:* sic enim leg. *in d. l. 12 §. 1.*

3. Ad usum quotidianum] Modus utendi hujus juris proprius, dum ex istis omnibus sumat usuarius, quod ad victum sibi suisque sufficiat, non amplius. *d. l. 12. §. 1.*

4. Hactenus morari] *L. 11. eod.* sed explica hæc ex *l. 10. §. ult l. 12. pr. eod.*

5. Hæc omnia facere] *L. 12, §. 2. l. 38. l. 67. D. de usufr. l. 8. §. ult. D. de per. & com. rei vend.* retento scil. jure, quod personæ ejus inhæret. *l. 66. D. de jur. dot.*

6. Item is] Hic locus ex variis prudentum responsis consutus est. *l. 2. l. 3. & aliquot seqq. h. t.*

vix receptum esse videtur, [1] ut hospitem ei recipere liceat, & cum uxore, liberisque suis, item libertis, [2] nec non personis aliis liberis, quibus non minus, quam servis utitur, habitandi jus habeat. Et convenienter, [3] si ad mulierem usus ædium pertineat, cum marito ei habitare liceat.

Servi, vel jumenti.

§. 3. Item is, ad quem servi usus pertinet, [4] ipse tantum opera atque ministerio ejus uti potest: ad alium vero nullo modo jus suum tranferre ei concessum est. Idem scilicet juris est & [5] in jumento.

Pecorum.

§. 4. Sed & si [6] pecorum vel ovium usus legatus sit, [7] neque lacte, neque agnis, neque lana utetur usuarius: quia ea in fructu sunt. Plane ad stercorandum agrum suum pecoribus uti potest.

De

---

1. UT HOSPITEM RECIPERE] Ex veteri more hospitii, quod inter privatos contrahebatur. V. *Bud.* ad *π*. in *l.* 6. §. 3. *de off. procons.* Salmas. ad *jus Attic. c.* 26.

2. NEC NON PERSONIS ALIIS] Tandem eo decursum, ut & inquilinum recipere possit, dum ipse quoque inhabitet. *d. l.* 2. §. *ult.* & pensionem percipere. *l.* 4. *eod.*

3. SI AD MULIEREM] Hoc amplius, & si virgini aut viduæ usus ædium legatus sit, placet & postea nubentem cum marito habitare posse, *d. l.* 4. §. 1.

4. IPSE TANTUM OPERA] Non modo tamen ad ministerium suum, sed etiam liberorum suorum & conjugis. *l.* 12. §. *pen. eod.* operas tamen non locabit, neque alii utendo concedet. *d. l.* 12. §. *ult. v.* & *l.* 13. *l.* 14. & 20. *eod.*

5. IN JUMENTO] ὑποζυγίῳ, equo, bove, asino. v. *d. l.* 12. §. 3. & 4.

6. PECORUM VEL OVIUM] Pro *vel* legendum videtur *veluti*, οἷον προβάτων, ut *Th.* Paulus *d. l.* 32. §. 2. *puta gregis ovilis.* Nemini enim dubium est, quin pecorum appellatione etiam oves contineantur. Quod vero quidam ex eo effici negant, legatum ovium esse speciem legati pecorum, ridiculum est.

7. NEQUE LACTE] Nisi modico: neque enim tam stricte voluntates interpretandæ. *d. l.* 12. §. 2.

1. QUA-

De habitatione.

§. 5. Sed si cui habitatio legata, sive aliquo modo constituta sit, neque usus videtur, neque ususfructus, sed 1 quasi proprium aliquod jus: quanquam habitationem habentibus, propter rerum utilitatem, secundum Marcelli sententiam 2 nostra decisione promulgata, permisimus non solum in ea degere, sed etiam aliis locare.

Transitio.

§ 6. Hæc de servitutibus, & ususfructu, & usu, & habitatione, dixisse sufficiat. De hereditatibus autem & obligationibus, suis locis proponemus. Exposuimus summatim, quibus modis jure gentium res acquiruntur: modo videamus, quibus modis 3 legitimo & civili jure acquiruntur.

T I-

---

1. Quasi proprium jus] Id est, species quædam servitutis personalis, quæ neque usus est, neque ususfructus: quamquam effectu idem pene olim, quod usus. *l.* 10. *eod.* nisi quod non utendo non amittitur, neque capitis deminutione. *d. l.* 10. propterea quod in facto magis, quam in jure consistit. *l. pen. de cap. min.* Unde quoque est quod dies legati habitationis non semel, sed per dies singulos cedit, quasi plura hîc sint legata. *l.* 1. *pr. quand. dies us. leg. ced.*

2. Nostra decisione] Ex Constitutione Justiniani habitatio usumfructum ædium imitatur, ut & locari possit; & consequenter etiam vendi & gratis alteri concedi, jure ipso apud eum, cui constituta est, manente. nihil enim interest. Constitutio extat in *l.* 13. *C. de usufr.*

3. Legitimo et civili jure] Antiquitatis studiosi consulant Ulp. *tit.* 19. Boet. *in Top.* Budæ. in π. ad *l.* 2. §. *& cum placuisset* 24. *de orig. jur.* Cont. 1. *disp.* 12. Salmas. *c.* 8. *de usur.*

TITULUS VI.

DE USUCAPIONIBUS, ET LONGI TEMPORIS 1 PRÆSCRIPTIONIBUS.

D. Lib. 41. Tit. 3. C. Lib. 7. Tit. 22. & Tit. 26. & seqq. & Tit. 33. & seqq.

Summa.

JURE civili constitutum fuerat, ut qui 2 bona fide ab eo, qui dominus non erat, cum 3 crederet dominum eum esse, rem emerit, vel ex donatione, aliave quavis justa causa acceperit; is eam rem, si mobilis erat, 4 anno ubique uno: si immobilis, 5 biennio tantum in Italico solo usucaperet: ne rerum dominia 6 in incerto essent. Et cum hoc placitum erat, putantibus antiquioribus, dominis sufficere ad inquirendas res suas præfata tem-

1. PRÆSCRIPTIONIBUS] *Cujac. Hotom.* & alii reponunt, *possessionibus.* quod & *Pacius* probat. Sed vulgata lectio magis placet, quam etiam defendit *Bach.* ut duo diversa acquirendi genera significentur, ex quibus unum à Justiniano conflatum sit.

2. BONA FIDE] In quo tempus traditionis inspicitur: at in emptione, etiam quo contrahitur. *l.2.pr.D.pro empt.*

3. CREDERET DOMINUM ESSE] Aut jus vendendi habere, puta procuratorem aut tutorem esse. *L.* 109. *de verb. sign.*

4. ANNO UBIQUE] Id est, tam in provinciis quam in Italia.

5. BIENNIO] Lex 12. tabb. usucapionem fundi jubebat esse biennium; ceterarum rerum annum. Cic. *pro Cæc.* & *in Top.* de quo vid. Bud. *ad l.* 63. *D. de evict.* Cont. 1. *disp.* 10. Salmas. *c.* 8. *de usur.*

6. IN INCERTO ESSENT] Usucapio bono publico introducta est. *l.* 1. *h. t.* Itaque si quid ex iniquo habere videtur, id pensatur egregio publico, in quo vera & solida utilitas continetur. Cic. pro *Cæc.* Plat. 12. *de legib.*

1. CON-

tempora: nobis melior sententia resedit, ne domini maturius suis rebus defraudentur, neque certo loco beneficium hoc concludatur; & ideo [1] Constitutionem super hoc promulgavimus, qua cautum est, ut res quidem mobiles, per triennium; immobiles vero, per longi temporis possessionem, id est, inter [2] præsentes decennio, inter absentes viginti annis usucapiantur; & his modis non solum in Italia, sed etiam in omni terra, quæ nostro Imperio gubernatur, dominia rerum [3] justa causa possessionis præcedente [4] acquirantur.

Quæ usucapi possunt, vel non: de his, quæ sunt extra commercium, & de servo fugitivo.

§. 1. Sed aliquando, etiam si maxime quis bona fide rem possederit, non tamen illi usucapio ullo tempore procedit: veluti si quis [5] liberum hominem, vel rem sacram, vel religiosam, vel [6] servum fugitivum possideat.

De

---

1. Constitutionem] Extat in *l. unic. C. de usuc. transform.*

2. Præsentes] Præsentes hic intelligit, qui in eadem provincia domicilium habent. *L. ult. C. de long. temp. præscr.*

3. Justa causa] Id est, justo titulo: nam titulus est possessionis causa. *l. 7. C. de acq. poss. l. 24. C. de rei vind.*

4 Dominia acquirantur] Recte igitur adhuc definietur usucapio cum Modest. *l. 3. D. h. t.* adjectio dominii per continuationem possessionis temporis Lege definiti.

5. Liberum hominem, &c.] Quia hæ res omnem respuunt acquisitionem, nec in bonis esse possunt. *l. 9. D. h. t. §. 2. inf. de inut. stip.* Res quoque incorporales, veluti servitutes, natura sua usucapionem non recipiunt. *l. 14. D. de serv. l. 43. de acq. rer. dom.* Ceterum effectu juris diuturno usu & ipsæ quasi usucapiuntur. *l. 10. si serv. vind. l. ult. C. de præscr. long. temp.*

6. Servum fugitivum] Quia sui ipsius furtum facit. *l. 60. D. de furt. l. 1. C. de serv. fug.* Defenditur tamen possessor fugitivi 30. annorum præscriptione: per *l. 3. & 4. C. de præscr. 30. ann.*

De rebus furtivis & vi possessis.

§. 2. Furtivæ quoque res; & quæ vi possessæ sunt, nec si prædicto longo tempore bona fide possessæ fuerint, usucapi possunt: nam furtivarum rerum Lex duodecim tabularum & 1 Lex Attilia inhibent usucapionem; vi possessarum, Lex 2 Julia & Plautia. Quod autem dictum est, furtivarum & vi possessarum rerum usucapionem per Leges prohibitam esse, non eo pertinet, ut ne ipse fur, quive per vim possidet, usucapere possit; (nam his alia ratione usucapio non competit; quia scilicet mala fide possident) sed ne ullus alius, quamvis 3 ab eis bona fide emerit, vel ex alia causa acceperit, usucapiendi jus habeat. Unde in rebus mobilibus non facile procedit, ut bonæ fidei possessoribus usucapio competat. Nam qui sciens alienam rem vendiderit, vel ex alia causa tradiderit, furtum ejus committit. Sed tamen id 4 aliquando aliter se habet: nam si heres rem defuncto commodatam, aut locatam, vel apud eum depositam, existimans hereditariam esse, bona fide acci-

---

1. LEX ATTILIA] In π͠. Flor. *Atinia. l.* 4. §. 6. *l.* 33. *pr. h.t. l.* 215. *de verb. sign.* & apud Gell. 17. *c.* 7. ubi & verba Legis extant; *Quod surreptum erit, ejus rei æterna auctoritas esto.* id est, rei furtivæ jus penes dominum æternum esto, ut usucapione alii non possit acquiri. *Fabrot.* Auctoritas, ait Grot. in *spars. flor.* est jus vindicandi.

2. JULIA ET PLAUTIA] Leges hæ non uno tempore latæ: sed Plautia de vi, & Julia de vi hoc caput habuerunt.

3. AB EIS BONA FIDE EMERIT] Aut ab aliis, qui jam ante à fure aut violento possessore rem acceperunt. Nam ubi Lex inhibet usucapionem, bona fides possidenti non prodest. *l.* 24. *h. t.* & res semper transit cum suo vitio, quo ab initio affecta est. *l.* 7. *C. pro empt. l.* 11. *C. de acq. poss.* Plane 30 annorum præscriptio dominum repellet. *l.* 3. & 4. *C. de præscr.* 30 *annor.*

4. ALIQUANDO ALITER] Locus hic descriptus ex Cajo, *l.* 36. & 2. *seqq.*

1. PAR-

cipienti vendiderit, aut donaverit, aut dotis nomine dederit, quin is, qui acceperit, usucapere possit, dubium non est: quippe cum ea res in furti vitium non ceciderit: cum utique heres, qui bona fide tanquam suam alienaverit, furtum non committat. Item si is, ad quem ancillæ ususfructus pertinet, [1] partum suum esse credens vendiderit, aut donaverit, furtum non committit: furtum enim sine affectu furandi non committitur. [2] Aliis quoque modis accidere potest, ut quis sine vitio furti rem alienam ad aliquem transferat, & efficiat, ut à possessore usucapiatur. [3] Quod autem ad eas res, quæ solo continentur, expedit, jus ita procedit, ut, si quis [4] loci vacantis possessionem [5] propter absentiam, aut negligentiam domini, aut quia sine successore decesserit, sine vi nanciscatur, quamvis ipse mala fide possideat, (quia intelligit, se alienum fundum occupasse) tamen, si alii [6] bona fide accipienti tradiderit, poterit ei longa possessione res acquiri: quia neque fur-

1. PARTUM SUUM CREDENS] Docuit sup. §. 37. *de rer. div.* partum in fructu non esse, sed ad dominum proprietatis pertinere.

2. ALIIS MODIS] *V. d. l. 36. §. 1. l. 57. D. mand. l. 5. pro derel.*

3. QUOD AD EAS RES EXPEDIT] Videtur Tribonianus *expedit* dixisse pro *attinet.*

4. LOCI VACANTIS] Male quidam locum vacantem interpretantur, à domino derelictum: nam res pro derelicto habita statim fit occupantis. *§. pen. sup. de rer. div.*

5. PROPTER ABSENTIAM] Non quamlibet, sed diuturnam. *l. 57. §. 1. h. t.*

6. BON. FID. ACCIPIENTI] Species: Cum Titius longo tempore abesset, fundumque suum incultum relinqueret, eum Seius occupavit; ac mox vendidit & tradidit Sempronio ignoranti fundum alienum esse. Hîc etsi ipsi quidem Seio non processisset usucapio propter malam fidem; procedet tamen Sempronio bonæ fidei possessori: quia neque furtivum neque vi possessum accepit.

1. Quo,

furtivum, neque vi possessum acceperit. Abolita est enim [1] quorundam veterum sententia, existimantium, etiam fundi locive furtum fieri. Et eorum utilitati, qui res soli possident, [2] Principalibus Constitutionibus prospicitur, ne cui longa, & indubitata possessio debeat auferri.

De vitio purgato.

§. 3. Aliquando etiam furtiva, vel vi possessa res usucapi potest: veluti si [3] in domini potestatem reversa fuerit. Tunc enim vitio rei purgato procedit ejus usucapio.

De re fiscali & de bonis vacantibus.

§. 4. [4] Res fisci nostri usucapi non potest. Sed Papinianus scripsit, [5] bonis vacantibus fisco

1 non

---

1. QUORUMDAM SENTENTIA] *L.* 38. *h. t.* Inter hos & Sabinum fuisse testatur Gellius *lib.* 11. *c. ult.*

2. PRINCIPALIB. CONSTIT.] Sub *tit. C. de præscr. long. temp. & tit. C. de præscr.* 30. *vel* 40. *ann.*

3. IN DOMINI POTESTATEM] Non utique ejus, cui surrepra est: *l.* 4. §. 6. *h. t. l ult. de vi bon. rapt.* Igitur si creditori res surrepta sit, in domini potestatem redire debet. *d. l.* 4. §. 6. nisi dominus ipse surripuerit. ita accipe Paul *l. ult. eod.* in potestatem domini redisse videtur, cum possessionem ejus nactus est juste, ut avelli non possit, & tanquam suæ rei. *d. l.* 4. §. 2.

4. RES FISCI] *L.* 18. *l.* 24. §. 1. *h. t.* Sunt & aliæ, ut res dominicæ. *C. ne rei dom. vel Templ.* civitatum, ecclesiarum, gerontocomiorum. &c. de quibus *l. ult. C. de fund. patrim. l. ult. C. de fund. rei priv. lib.* 11. *l.* 23. *C. de SS. eccl. Nov.* 9. *Nov.* 111. *Nov.* 131. *c.* 6. Res pupillorum, *l.* 3. *C. quib non obst. long. temp. præscr.* minorum, *l. ult. C. in quib. ca. in int. rest.* præsidi contra Leg. Juliam datæ. *l. pen. de leg. Jul. rep. l.* 48. *de acq. rer. dom.* bona adventitia filiifam. *l.* 1. §. 1. *C. de ann. exc.* denique res prohibitæ alienari aut lege aut testamento. *l.* 2. *C. pro empt. l.* 16. *de fund. dot.*

5. BONIS VACANTIBUS] Quæ dicuntur eorum, qui sine herede decesserunt. *ἀδέσποτα* Straboni. *lib.* 17. *ἀκληρονόμητα* Harmen. *lib.* 3. *tit.* 1. §. 18. Ex Leg. Julia ad fiscum pertinent. *l.* 1. *de jur. fisc. l.* 1. *C. de bon. vac.*

1. NON

[1] nondum nuntiatis, bonæ fidei emptorem traditam sibi rem ex his bonis usucapere posse: & ita Divus Pius, & Divi Severus & Antoninus rescripserunt.

Regula generalis.

§. 5. Novissime sciendum est, rem talem esse debere, ut in se [2] non habeat vitium, ut à bonæ fidei emptore usucapi possit, vel qui ex alia justa causa possidet.

De errore falsæ causæ.

§. 6. [3] Error autem falsæ causæ usucapionem non parit: veluti si quis, cum non emerit, emisse se existimans possideat; vel cum ei donatum non fuerit, quasi ex donatione possideat.

De accessione possessionis.

§. 7. [4] Diutina possessio, quæ prodesse cœperat defuncto, & [5] heredi & bonorum possessori continua-

---

1. NONDUM NUNTIATIS] A delatoribus, qui nuntiabant aliquid cecidisse in fiscum, *pass. tit. de jur. fisc.*

2. NON HABEAT VITIUM] Id est, ut talis sit, quæ neque natura, neque Lege usucapioni exempta. fac. *l. 24. h. t. & 5. C. pro empt.*

3. ERROR FALSÆ CAUSÆ] Opinio justi tituli. Non qui putat se emisse sibive donatum esse, pro emptore, aut pro donato usucapit, sed qui revera emit, &c. *l. 27. h. t. l. 1. pro don.* quippe falsa nostra existimatio rei veritatem non mutat, *l. 6. ad munic.* Justus tamen & probabilis error excusatur. *l. 13. §. 1. pro empt. l. ult. §. ult. pro suo.*

4. DIUTINA POSSESSIO] Sine possessione usucapio non procedit. *l. 25. h t.* Non autem præcise exigitur possessionis continuatio in una eademque persona: sed receptum, ut etiam alienæ possessionis accessione uti liceat. *l. 14. h. t. l. 2. § 19. & seq. pro empt. l. 13. §. 1. & deinceps de acq. poss. l. 14. de div. & temp. præscr.*

5. HEREDI CONTINUATUR] *L. 43. h. t. d. l. 2. §. 19.* eadem ratione, qua perseverat usucapere, quia postea cognovit rem alienam esse. *l. 48. §. 1. de A. R. D.* nam heres defuncti vice fungitur. *l. 22. h. t.*

1. HE-

tinuatur, licet ipſe ſciat, prædium alienum eſſe. Quod ſi ille initium juſtum non habuit, [1] heredi & bonorum poſſeſſori, licet ignoranti, poſſeſſio non prodeſt. Quod noſtra Conſtitutio ſimiliter [2] & in uſucapionibus obſervari conſtituit, ut tempora continuentur.

§. 8. Inter [3] venditorem quoque & emptorem [4] conjungi tempora, Divi Severus & Antoninus reſcripſerunt.

De his, qui à fiſco, aut ab Imperatoris Auguſtæve domo, aliquid acceperunt.

§. 9. [5] Edicto D. Marci cavetur, eum, qui à fiſco rem alienam emit, ſi poſt venditionem quinquen-

---

1. HEREDI NON PRODEST] Quia etiam ἁμαρτίας ἐστὶ κληρονομία, heres non tantum in virtutes, ſed etiam in vitia defuncti ſuccedit. *l. 11. de div. & temp. præſcr. l. 11. C. de acq. poſſ.*

2. ET IN USUCAPIONIBUS] Senſus eſt, ſe Conſtitutione ſua caviſſe, ut eadem temporis inter heredem & defunctum continuatio obſervaretur & in uſucapione à ſe reformata, & rerum quoque mobilium. *Cujaciana* transpoſitio non placet.

3. VENDITOREM ET EMPTOREM] Ceterosque ſingularis rei ſucceſſores. *l. 13. §. 10. & ſeq. de acq. poſſ. l. 5. l. 14. de div. præſcr.*

4. CONJUNGI TEMPORA] Modo uterque bona fide acceperit. Nam neque vitioſa venditoris poſſeſſio prodeſt juſtæ poſſeſſioni emptoris, & ſi emptor juſtum initium non habuit, non utetur adminiculo ex perſona auctoris. *l. 13. §. 1. & ult. de acq. poſſ.* Ceterum ſi acceſſione auctoris uti nolit, quo minus ex ſua perſona tempora computet, vitium auctoris non obſtat. *l. 5. de div. præſcr.* diſſimilis eſt cauſa heredis, ut modo diximus.

5. EDICTO D. MARCI] Mentio fit hujus Edicti *l. ult. C. ſi adv. fiſc.* In hac autem præſcriptione quinquennii nullam factam fuiſſe diſtinctionem inter bona aut mala fide quid à fiſco accipientem, apparet ex eo, quod alioqui melior conditio fuiſſet ejus, qui à privato emiſſet, quam qui

quennium præterierit, posse dominum rei exceptione repellere. 1 Constitutio autem divæ memoriæ Zenonis bene prospexit iis, qui à fisco per venditionem, aut donationem, vel alium titulum accipiunt aliquid, ut ipsi quidem securi statim fiant, & victores existant, sive experiantur, sive conveniantur: adversus autem sacratissimum ærarium usque ad quadriennium liceat iis intendere, qui pro dominio vel hypotheca earum rerum, quæ alienatæ sunt, putaverint sibi quasdam competere actiones. 2 Nostra autem divina Constitutio, quam nuper promulgavimus, etiam de iis, qui à nostra, vel venerabilis Augustæ domo aliquid acceperint, hæc statuit, quæ in fiscalibus alienationibus præfatæ Zenonianæ Constitutionis continentur.

T I-

---

qui à fisco: siquidem qui à privato bona fide rem emeras, summum biennio eam usucapiebat.

1. Constitutio Zenonis] *L. 2. C. de quadr. præscr.* Fisco hoc tributum, quo paratiores reperiat in subhastationibus emptores. *Wes.*

2. Nostra Constitutio] Intelligit *l. ult. C. d. t.* qua Constitutione, quod de fisco Zeno constituerat, producitur ad substantiam Principis privatam; ut scilicet etiam rerum patrimonialium emptor statim securus sit, & dominus quadriennii præscriptione excludatur. idemque privilegium serenissimæ Augustæ conceditur. Hoc jus atque hæc præscriptio fiscalis veteribus incognita fuit, ut liquet ex *l. 13. §. 9. D. de hered. petit.*

1. Dona-

TITULUS VII.
DE DONATIONIBUS.

D. Lib. 39. Tit. 5. & C. Lib. 8. Tit. 54. & seqq. Novell. 162.

De donatione.

Est & aliud genus 2 acquisitionis, 3 Donatio. Donationum autem 4 duo sunt genera: mortis causa, & non mortis causa.

De mortis causa donatione.

D. Lib. 39. Tit. 6. C. Lib. 8. Tit. 57.

§. 1. Mortis causa donatio est, quæ propter 5 mortis fit suspicionem: 6 cum quis ita donat, ut 7 si quid hu-

---

1. DONATIONIBUS] Donatio est, cum quid nullo jure cogente conceditur. *l.* 29. *h. t.* τὸ χωρὶς ἀνάγκης διδόμενον, Harm. *lib.* 3. *tit.* 1.

2. ACQUISITIONIS] Civilis scil. ut ordo arguit. At eo tantum referendæ donationes impropriæ, mortis causa & propter nuptias, de quibus hic principaliter tractatur: non illa absoluta inter vivos. Nam res suas quibusque donare apud omnes gentes jus potestasque est. §. 40. *sup. de rer. div.* Demosth. adv. *Leptin.*

3. DONATIO] Donatio proprie est doni datio. *l.* 1. *D. h. t. l.* 35. §. 1. *D. de mort. caus. don.* Estque modus acquirendi, quoniam & causam tradendi includit & ipsam traditionem. cum autem accipitur pro conventione de dando, tituli seu causæ tantum rationem habet. §. 40. *sup. de rer. div.*

4. DUO GENERA] Utriusque autem generis plures sunt species. *l.* 1. *D. h. t. l.* 2. *D. de mort. caus. don.*

5. MORTIS SUSPICIONEM] Vel sola etiam cogitatione mortalitatis ex sorte humana, *l.* 2. *& aliquot seqq. l.* 35. §. 4. *D. de mort. caus. don.*

6. CUM QUIS ITA DONAT] Hoc expresso scil. etiamsi in extremis vitæ quis constitutus sit; alioqui non tam mortis causa, quam moriens dedisse videtur. *l.* 42. *in fin. eod.*

7. SI QUID HUMANITUS] Quo verbo mors significatur. *l.* 26. *pr. depos.* Græci dicunt, ἐάν τι πάθοιμι, ἐάν τι συμβῇ, *si quid mihi acciderit. l.* 162. §. 1. *de verb. sign.*

1. PRIOR

humanitus ei contigiſſet, haberet is, qui accepit: ſin autem ſupervixiſſet, is, qui donavit, reciperet: vel ſi eum donationis pœnituiſſet, aut [1] prior deceſſerit is, cui donatum ſit. Hæ mortis cauſa donationes ad exemplum legatorum redactæ ſunt per omnia. Nam cum prudentibus ambiguum fuerat, utrum donationis, an legati inſtar eam obtinere oporteret; & utriusque cauſæ quædam habebat inſignia, & alii ad aliud genus eam retrahebant: à nobis conſtitutum eſt, ut [2] per omnia fere legatis connumeretur, & ſic procedat, quemadmodum noſtra Conſtitutio [3] eam formavit. Et in ſumma, mortis cauſa donatio eſt, cum magis ſe quis velit habere, quam eum, cui donat; magisque eum, cui donat, [4] quam heredem ſuum. Sic & [5] apud Homerum Telemachus donat Piræo.

Πεί-

1. PRIOR DECESSERIT] Nota tribus modis hanc donationem irritam fieri: ſi donator ſalvus evaſerit; quod hic dicitur *ſupervixerit*; ſi donationis eum pœnituerit; ſi donatarius prior deceſſerit. *l.* 16. *l.* 29. *& ſeq. eod. l.* 19. *l.* 22. *& ſeq. l.* 12. *de reb. cred.*

2. PER OMNIA FERE] Unde eſt, quod pœnitentia donatoris & morte donatarii extinguitur: quod minuitur Falcidia. *l.* 2. *C. eod.* quod non indiget inſinuatione. *l ult. C. eod.* & ſi quæ alia. v. *l.* 1. *C. eod. l.* 9. §. *ult. l.* 10. *& ſeq. de don. int. vir. l. un.* §. 14. *C. de cad. toll.* Differt à legato, quod non pendet ab aditione hereditatis. *l.* 5. §. 17. *de his quæ ut indign.* quod à præſente in præſentem confertur. *l.* 38. *D. h. t.* in quo negotii inter vivos naturam imitatur, ut & in aliis quibusdam. v. *l.* 22. *l.* 25. §. 1. *l.* 35. §. *ult. eod.*

3. EAM FORMAVIT] Ut quinque adhibeantur teſtes: qui numerus legitimus in omni ultima voluntate, excepto teſtamento. *l. ult.* §. *ult. C. de codicill*

4. QUAM HEREDEM SUUM] *L.* 1. *d. l* 35. §. 1. *D. h. t.*

5. APUD HOMERUM] *Odyſſ.* 17. Hic locus arguit etiam mortis cauſa donationem ratione facti juris gentium eſſe. Eſt & apud *Euripidem* in Alceſtide mortis cauſa donatio, *verſ.* 1020. *γυναῖκα τήνδέ μοι σῶσαι λαβών*, &c.

1. IN-

Πείραι', οὐ γάρ τ' ἴδμεν ὅπως ἔσται τάδε ἔργα,
Εἴκεν ἐμὲ μνηστῆρες ἀγήνορες ἐν μεγάροισι
Λάθρῃ κτείναντες πατρώϊα πάντα δάσονται·
Αὐτὸν ἔχοντά σε βούλομ' ἐπαυρέμεν ἤ τινα τῶνδε.
Εἰ δέ κ' ἐγὼ τούτοισι φόνον καὶ κῆρα φυτεύσω,
Δὴ τότε μοι χαίροντι φέρειν πρὸς δώματα χαίρων.

Hos verſus ſic vertere licebit.

Cum, Piræe, homines lateant ſecreta futuri,
Si me forte proci ſceleratis ad Styga mittant
Inſidiis, patriasque velint erciſcere prædas:
Hæc ego præ reliquis multo tibi cedere malim.
Sin ego eos juſtis proſternam cladibus ultor.
Hæc mihi tu gaudens media inter gaudia reddas.

De ſimplice inter vivos donatione.

D. Lib. 39. Tit. 5. C. Lib. 8. Tit. 54.

§. 2. Aliæ autem donationes ſunt, quæ ſine ulla mortis cogitatione fiunt, quas 1 inter vivos appellamus, quæ non omnino comparantur legatis: quæ ſi fuerint perfectæ, 2 temere revocari non poſſunt. 3 Perficiuntur autem, cum donator ſuam 4 voluntatem ſcriptis aut ſine ſcriptis manifeſtave-

1. INTER VIVOS] Hæ ſunt, quæ alias dicuntur veræ, ſimplices, abſolutæ, meræ, directæ. *l.* 25. *l.* 27. *h. t.* *l.* 35. §. 2. *de mort. cauſ. don.* *l.* 20. §. 3. *D. fam. erc.* *l.* 20. *C. de don. ant. nupt.*

2. TEMERE REVOCARI NON POSSUNT] Id eſt, non facile, non ſine cauſa. Nam vera donatio natura ſua irrevocabilis eſt, ἡ δωρεὰ δόσις ἀναπόδοτος Ariſtot. 4. *Top.* 4.

3. PERFICIUNTUR AUTEM] De primo gradu perfectionis intellige, unde obligatio & actio, non rei dominium, quod demum acquiritur præſtatione promiſſi.

4. VOLUNTATEM MANIFESTAVERIT] Eamque gratam atque acceptam habuerit donatarius. *l.* 10. *l.* 19. §. 2. *h. t.*

1. NO-

verit. Et ad exemplum venditionis, [1] nostra Constitutio eas etiam in se habere necessitatem traditionis voluit: ut etiamsi non tradantur, habeant plenissimum & perfectum robur, & traditionis necessitas incumbat donatori. Et cum retro Principum Dispositiones [2] insinuari eas actis intervenientibus volebant, si majores fuerant ducentorum solidorum; Constitutio nostra eam quantitatem usque [3] ad quingentos solidos ampliavit; quam stare etiam sine insinuatione statuit. Sed & [4] quasdam donationes invenit, quæ penitus insinuationem fieri minime desiderant, sed in se plenissimam habent firmitatem. Alia insuper multa ad uberiorem exitum donationum invenimus: quæ omnia ex [5] nostris Constitutionibus, quas super his exposuimus, colligenda sunt. Sciendum est tamen, quod, etsi plenissimæ sint donationes, si tamen ingrati existant homines, in quos beneficium colla-

---

1. Nostra Constitutio] *L.* 35. *§. ult. C. eod.* ubi pacto donationis causa facto verbis in præsens conceptis, veluti, *dono tibi centum aureos*, eamdem vim tribuit, quam habet stipulatio, ut ex eo obligatio & actio nascatur, contra regulam juris antiqui. *l.* 7. *§.* 4. *D. de pact.* unde tale pactum hodie legitimum, pariens condictionem ex lege. *per l.* 6. *d. t.*

2. Insinuari actis] In acta referri, literis publicis consignari.

3. Ad 500 solidos] Ad 300 primum *l.* 34. *C. eod.* novissime ad 500. *l. pen. §. ult. C. eod.* Si definitum modum excedens insinuata non est, non in totum irrita, sed quatenus excedit. *d. l.* 34. *Nov.* 162. *c.* 1. *§. ult.* *τὸ ὑπέρπλεον μὴ ἰσχυέτω.* Bas. 47. *tit.* 1.

4. Quasdam donationes] Quarum numero, quas Princeps facit, vel quæ Principi fiunt, quæ fiunt pro redemptione captivorum, pro restitutione ædium incendio vel ruina consumptarum, &c. vid. *d. l.* 34. *l. pen. pr. §.* 1. *&* 2. *C. eod.*

5. Nostris Constitutionib.] *L.* 33. *d. l.* 34. *pr. §.* 1. *pen. & ult. l. ult. C. eod.*

1. Do-

latum eſt, [1] donatoribus per noſtram Conſtitutionem licentiam præſtitimus, [2] certis ex cauſis eas revocare: ne illi, qui ſuas res in alios contulerint, ab his quamdam patiantur injuriam, vel jacturam, ſecundum enumeratos in Conſtitutione noſtra modos.

De donatione ante nuptias ſeu propter nuptias.

C. Lib. 5. Tit. 3. Vid. & D. Lib. 24. Tit. 1.
C. Lib. 5. Tit. 16.

§. 3. Eſt & [3] aliud genus inter vivos donationis, quod veteribus quidem [4] prudentibus penitus erat incognitum, poſtea autem à [5] junioribus divis Principibus introductum eſt, quod ante nuptias vocabatur, & tacitam in ſe conditionem habebat, ut tunc ratum eſſet cum matrimonium eſſet inſecutum. Ideoque ante nuptias appellabatur, quod ante

---

1. DONATORIBUS LICENTIAM] Donaroribus ſolis, non eriam heredibus eorum. *l. 7. l. ult. C. de rev. don.*

2. EX CERTIS CAUSIS] Inſignis ingratitudinis: cujus generis cauſæ enumerantur quinque *l. ult. C. d. t.* Plerique addunt & aliam, ſupervenientium ſcil. liberorum, ex *l. 8. C. eod.* quæ tamen Conſtitutio tantum de donatore patrono & liberto donatario loquitur, nec à Græcis extenditur. Baſil. 47. *tit.* 2. Harm. 3. *tit.* 2.

3. ALIUD GENUS] Sed donationis impropriæ. Donatio propter nuptias eſt veluti contraria dos mariti. hoſtimentum, *ἀντισήκωμα* dotis uxoriæ: unde & *ἀντίφερνη*. *l. ult. C. de don. ant. nupt.*

4. PRUDENTIBUS INCOGNITUM] Veteribus non fuere incognitæ donationes inter ſponſum & ſponſam *l. 1. §. 1. D. h. t. l. 8. & ſeqq. C. de don. ant. nupt.* ſed talis ſpecies, qua de hîc agitur.

5. JUNIORIBUS DD. PRINCIPIBUS] A Conſtantino hoc ſolum introductum, ut donatio ante nuptias, quæ antea pura habebatur donatio, *dd. ll.* tacitam haberet conditionem, ſi nuptiæ ſequerentur: ſecutis autem nuptiis quod donatum erat, manebat apud uxorem. *l. 15. & ſeq. C. eod.* Poſtea placuit, ut ad donatorem ſoluto matrimonio revertatur. *l. ult. C. eod. c. ult. x*. de don. int. vir & ux.*

1. ET

ante matrimonium efficiebatur, & nunquam post nuptias celebratas talis donatio procedebat. Sed primus quidem Divus Justinus pater noster, cum augeri dotes, & post nuptias fuerat permissum; si quid tale evenerit, & ante nuptias augeri donationem, [1] & constante matrimonio, sua Constitutione permisit. Sed tamen [2] nomen inconveniens remanebat, cum ante nuptias quidem vocabatur, post nuptias autem tale accipiebat incrementum. Sed nos plenissimo fine tradere sanctiones cupientes, & consequentia nomina rebus esse studentes, [3] constituimus, ut tales donationes non augeantur tantum, sed etiam constante matrimonio initium accipiant: & non ante nuptias, sed propter nuptias vocentur: & dotibus in hoc exæquentur, ut quemadmodum dotes constante matrimonio non solum augentur, sed etiam fiunt; ita & istæ donationes, quæ propter nuptias introductæ sunt, non solum antecedant matrimonium, sed eo etiam contracto augeantur & constituantur.

De jure accrescendi.

§. 4. Erat olim & alius modus civilis acquisitionis per jus accrescendi. Quod est tale: Si communem servum habens aliquis cum Titio, solus liber-

1. Et constante matrim.] Dum ne propter nuptias donatio excedat quantitatem dotis, ne fraus fiat juri publico, quo donatio inter conjuges prohibetur. *l. 1. & tot. tit. D. de don. int. vir. & ux. & C. eod.* Extat Justini Constitutio in *l. pen. C. de don. ant. nupt.*

2. Nomen inconveniens] Quia poterat constante matrimonio augeri: nunc ex sententia Justiniani & augeri & constitui potest.

3. Constituimus] *L. ult. C. eod.* alia extat *Nov. 97.* ubi etiam præcipit, ut donatio propter nuptias doti omnino respondeat, tum in quantitate, tum in pactis.

bertatem ei imposuerit vel [1] vindicta, vel testamento; eo casu pars ejus amittebatur, & [2] socio accrescebat. Sed cum pessimum fuerat exemplo, & libertate servum defraudari, & ex ea humanioribus quidem dominis damnum inferri, sævioribus autem dominis lucrum accedere: hoc quasi invidia plenum, pio remedio, per [3] nostram Constitutionem mederi, necessarium duximus. Et invenimus viam, per quam & manumissor, & socius ejus, & qui libertatem accepit, nostro beneficio fruantur: libertate cum effectu procedente (cujus favore antiquos legumlatores multa etiam [4] contra communes regulas statuisse manifestum est) & eo, qui eam libertatem imposuit, suæ liberalitatis stabilitate gaudente: & socio indemni conservato, pretiumque servi secundum partem dominii, quod nos [5] definivimus, accipiente.

TITULUS VIII.

QUIBUS ALIENARE LICET, VEL NON LICET.

D. Lib. 23. Tit. 3. C. Lib. 5. Tit. 12. & 13.

Summa tituli. De marito, qui licet fundi dotalis dominus sit, tamen alienare nequit.

ACCIDIT aliquando, ut qui dominus rei sit, alienare non possit: & contra, qui dominus non

1. VINDICTA VEL TESTAMENTO] Aliis modis manumittens nihil agebat. Ulp. *tit.* 1. §. 13. Paul. 4. *Sent.* 12.

2. SOCIO ACCRESCEBAT] Casus, quo jus accrescendi locum habebat extra causam ultimæ voluntatis.

3. NOSTRAM CONSTITUTIONEM] *L.* 1. *C. de comm. serv. man.* neque inter modos manumittendi amplius distinguendum. §. 3. *sup. de libertin.*

4. CONTRA COMMUNES REGULAS] *L. generaliter.* 24. §. *si quis* 10. *D. de fideic. lib.*

5. DEFINIVIMUS] Ne de pretio partis domini non ma-

non sit, alienandæ rei potestatem habeat. Nam [1] dotale prædium maritus invita muliere [2] per Legem Juliam prohibetur alienare: quamvis [3] ipsius sit, dotis causa ei datum. Quod nos, Legem Juliam corrigentes, in meliorem statum deduximus. Cum enim Lex in solis tantummodo rebus locum habebat, quæ Italicæ fuerant; & alienationes inhibebat, quæ invita muliere fiebant; hypothecas autem earum rerum, [4] etiam volente ea: utrique [5] remedium imposuimus, ut etiam in eas res, quæ in provinciali solo positæ sunt, interdicta sit alienatio, vel obligatio; ut neutrum eorum neque consentientibus mulieribus procedat: ne [6] sexus mu-

---

manumissoris contentio esset. *d. l.* 1. §. 5. *C. de comm. serv. man. l. ult. C. de cond. insert.*

1. DOTALE PRÆDIUM] Inæstimatum scil. nam æstimato in dotem dati alienatio marito permissa. *l.* 10. §. 4. *D. de jur. dot. l.* 5. *l.* 10. *C. eod.* sicut & rei mobilis, *l.* 3. §. 2. *D. de suis & legit. l.* 3. *C. de jur. dot.* auth. *Sive à me. C. ad Sen. Vell.*

2. PER LEGEM JULIAM.] Lata est ab Augusto: estque ea ipsa, quæ *de adulteriis* dicitur. Paul. 2. *Sent.* 24. atque inter alia hoc caput habuit: *Fundum Italicum dotalem maritus invita uxore ne alienato, neve consentiente ea obligato.*

3. IPSIUS SIT] Maritus constante matrimonio est dominus rei dotalis. *l.* 1. §. 1. *l.* 13. §. 2. *de fund. dot. l.* 7. §. 3. *D. de jur. dot. l.* 23. *C. eod. l.* 9. *C. de rei vind.* §. 40. *in fin. sup. de rer. div.* τ̃ προικὸς ἐν τῷ γάμῳ ὁ ἀνὴρ κύριος, 47. *Basil. tit.* 1. sed quia hoc dominium soluto matrimonio ad uxorem redit, ideo & ipsa interim domina sæpe dicitur. v. Brisson. *lib. sing. ad leg. Jul. de adult.*

4. ETIAM VOLENTE EA] Hoc ideo, quia facilius mulier adduci potest, ut consentiat obligationi, ubi nullum præsens periculum est, quam alienationi. simile quid est in *l.* 4. *in fin. D. ad Sen. Vell.*

5. REMEDIUM IMPOSUIMUS] *L. un.* §. *& cum lex.* 15. *C. de rei ux. act.*

6. SEXUS MULIEBRIS FRAGILITAS] Ne fragilitate suæ naturæ in repentinam deducatur inopiam. *d. l. un.* §. 15. τί γὰρ εἰς ἀπάτην ἁπλούστερον γυναικός; Liban. *declam.* 35.

muliebris fragilitas in perniciem substantiæ earum convertatur.

De creditore, qui licet non sit dominus, tamen alienare pignus potest.

D. Lib. 13. Tit. 7. C. Lib. 4 Tit. 24.

§. 1. Contra autem creditor pignus [1] ex pactione quamvis [2] ejus ea res non sit, alienare potest. Sed hoc forsitan ideo videtur fieri, quod voluntate debitoris intelligitur pignus alienari, [3] qui ab initio contractus pactus est, ut liceret creditori pignus vendere, si pecunia non solvatur. Sed ne creditores jus suum persequi impedirentur, neque debitores temere suarum rerum dominium amittere viderentur; [4] nostra Constitutione consultum est, & certus modus impositus est, per quem pignorum distractio possit procedere: cujus tenore utrique parti, creditorum & debitorum, satis abundeque provisum est.

De

1. Ex pactione] Idem est, licet pactio nulla interposita. *l. 4. D. de pign. act.* neutrum autem procedit sine prævia denuntiatione. *l. 4. C. de distr. pign. l. 10. C. de pign.* Sed etsi convenerit, ne liceat vendere, adhuc tamen distrahi potest, modo trina præcesserit denuntiatio. *d. l. 4. de pign. act.*

2. Ejus ea res non sit] Pignus enim in bonis debitoris manet. *l. 9. C. de pign. act.*

3. Qui ab initio pactus] Aut etiam ex intervallo. *d. l. 4. D. de pign. act.* Itaque hic casus non magis huc pertinet, quam cum procurator voluntate domini rem alienat. §. 42. *sup. de rer. div.* Rectiùs huc referas tutores & curatores.

4. Nostra Constitutione] *L. ult. C. de jur. dom. imp.* ubi nova forma distrahendi pignoris prolixe præscribitur, cui locus sit cum de vendendo eo nihil nominatim convenit.

1. Si-

De pupillo, qui licet dominus, non tamen sine tutoris auctoritate alienare potest.

D. Lib. 26. Tit. 8. C. Lib. 5. Tit. 59.

§. 2. Nunc admonendi sumus, neque pupillum, neque pupillam, ullam rem [1] sine tutoris auctoritate alienare posse. [2] Ideoque si mutuam pecuniam sine tutoris auctoritate alicui dederit, non contrahit obligationem: quia pecuniam non facit accipientis: ideoque [3] vindicari nummi possunt, sicubi extant. Sed si nummi, quos mutuo minor dederit, ab eo, qui accepit, [4] bona fide consumpti sunt; condici possunt: [5] si mala fide, ad exhibendum de his agi potest. At ex contrario omnes res pupillo & pupillæ sine tutoris auctoritate recte dari possunt. [6] Ideoque si debitor pupillo solvat: necessaria est debitori tutoris auctoritas: alioqui [7] non liberabitur. Sed hoc etiam evidentissima ratio-

---

1. SINE TUTORIS AUCTORITATE] *L. 9. & passim D. de auct. tut. l. 11. de acq. rer. dom.*

2. IDEOQUE SI MUTUAM PECUN.] A remotione generis ad remotionem speciei. Nam & mutui datio alienatio est. *l. 2. §. 2. l. 16. l pen. D. de reb. cred. d. l. 9. pr. de auct. tut.* & in nativo suo significatu. *l. 1. C. de fund. dot.* ita interpp. omnes, & novissime *Fabrot.* & *Grot. in spars. flor.*

3. VINDICARI NUMMI] Similis locus est in *l. 11. §. ult D. de reb. cred.*

4. BONA FIDE CONSUMPTI] Consumptio bona fide facta conciliat mutuum & condictionem parit. *l. 19. §. 1. D. de reb. cred.* Valetque hoc etiam in nummis alienis mutuo datis. *l. 11. §. ult. cum 2. ll. seqq. eod.*

5. SI MALA FIDE, AD EXHIBEND.] Nam qui dolo malo consumpsit, pro eo est, ac si non consumpsisset, Dolus enim pro possessione est. *l. 131. 150. de reg. jur.*

6. IDEOQUE SI DEBITOR] Illatio non ex proxima, sed ex superiore sententia, proposita in pr. sc. pupillum nihil sine tutore alienare posse; quod hic fieret, si liberaretur debitor. alienaret enim & perimeret obligationem & actionem. *l. 15. l. 12. D. de solut.*

7. NON LIBERABITUR] *D. l. 15.* licet dominium rei solu-

tione statutum est in Constitutione, quam 1 ad Cæsarienses Advocatos ex suggestione Triboniani viri eminentissimi, Quæstoris sacri palatii nostri, promulgavimus: qua dispositum est, 2 ita licere tutori vel curatori debitorem pupillarem solvere, ut prius 3 judicialis sententia 4 sine omni damno celebrata, hoc permittat, quo subsecuto, si & judex pronunciaverit, & debitor solverit, sequatur hujusmodi solutionem 5 plenissima securitas. Sin autem aliter, quam disposuimus, solutio facta fuerit, pecuniam autem 6 salvam habeat pupillus, aut ex ea locupletior sit, & adhuc eandem pecuniæ summam petat, per exceptionem doli mali pote-

---

solutæ transeat. Liberatur autem ipso jure, si pupillo auctoritate tutoris aut ipsi tutori solverit. *l.* 46. §. 5. *D. de adm. tut.*

1. AD CÆSARIENSES ADVOCATOS] Intelligit *l.* 25. *C. de adm. tut.* quæ missa est ad Joannem Præfectum prætorio, cujus in auditorio militabant Advocati, qui erant in urbe Cæsarea, non illa Cappadociæ, ut *Cujac.* & *Fabrot.* sed Palestinæ. *l.* 27. *C. de fidejuss.*

2. ITA LICERE TUTORI, &c.] Locutio implicata, quæ sic ordinanda, *ita licere*, id est, permitti, *debitorem pupillarem solvere tutori, &c. solvere*, id est, numerare quod debetur. *Th.* καταβάλλειν, ποιῆσαι τὴν καταβολήν.

3. JUDICIALIS SENTENTIA] Excipiuntur reditus annui & ceterarum rerum pensiones. *d. l.* 25.

4. SINE OMNI DAMNO] *Th.* δίχα πάσης δαπάνης, sine ulla impensa debitoris.

5. PLENISSIMA SECURITAS] Ita ut nec in integrum restitutioni sit locus; quod beneficium sola tutoris aut curatoris interveniens auctoritas non excludit. *tit. C. si tut. vel cur. int.*

6. SALVAM HABEAT, AUT LOCUPLETIOR] *L.* 15. *l.* 47. *l.* 66. *D de solut. l.* 4. §. 4. *de dol. exc l.* 14. *D. de cond. ind. l.* 57. *de reg. jur.* Non debet pupillus occasionem juris ad iniquum trahere cum detrimento alieno compendium. *l. pen. in fin. de reb. eor. qui sub. tut.* Quando locupletior factus intelligatur, & quo tempore id inspiciatur, disce ex *l.* 4. *D. de except. d. l.* 47. *pr.* & §. 1. *de solut.*

I. MA

poterit submoveri. Quod si [1] male consumpserit, aut furto, [2] aut vi amiserit, nihil proderit debitori doli mali exceptio, sed nihilominus condemnabitur: quia temere sine tutoris auctoritate, & non secundum nostram dispositionem solverit. Sed ex diverso, pupilli vel pupillæ solvere sine tutoris auctoritate non possunt: quia id, quod solvunt, [3] non fit accipientis: cum scilicet [4] nullius rei alienatio eis sine tutoris auctoritate concessa sit.

TITULUS IX.

PER QUAS PERSONAS CUIQUE ACQUIRITUR.

C. Lib. 4. Tit. 27. Vid. & D. Lib. 41. Tit. 1.

Summa.

[5] ACQUIRITUR vobis non solum per vosmetipsos sed etiam per eos, [6] quos in potestate habetis: item per servos, in quibus usumfructum

---

1. MALE CONSUMPSERIT] *Th.* ἀσώτως ἐδαπάνησε per luxum prodegerit.

2. AUT VI] Deest in vet. lib. *Cujac. Hotom.* nec *Th.* habet.

3. NON FIT ACCIPIENTIS] Nec ipse pupillus liberatur. Ceterum sicut nummis, quos mutuo dedit, consumptis, condictio ei nascitur; ita & consumptis, quos in solutum dedit, contingit ei liberatio. *l.* 19 §. 1. *D. de reb. cred. l.* 9. §. 2. *D. de auct. tut. l.* 14. §. *ult. de solut.*

4. NULLIUS REI ALIENATIO] Argumentatio à genere ad speciem, quæ valida εἰς ἀνασκευὴν Nota & solutionem esse speciem alienationis. *d. l.* 9. §. 2. *D. de auct. tut. l pen. D. de reb. cred.*

5. ACQUIRITUR VOBIS] In aliis libris hæc, & quæ porro sequuntur, leguntur in prima persona, *acquiritur nobis.* &c. uti & apud Cajum *l.* 10. *de acq. rer. dom.* & *Theoph.*

6. QUOS IN POTESTATE] Non ait *in dominio*, sed generaliter *in potestate*, ut uno verbo & filiosfam. & servos complectatur.

 1. Quos

ctum habetis: item per homines liberos, & per servos alienos, [1] quos bona fide possidetis: de quibus singulis diligentius dispiciamus.

De liberis in potestate.

§. 1. Igitur liberi vestri, utriusque sexus, quos in potestate habetis, [2] olim quidem quicquid ad eos pervenerat (exceptis videlicet [3] castrensibus peculiis) hoc parentibus suis acquirebant [4] sine ulla distinctione. Et hoc ita parentum fiebat, ut etiam esset eis licentia, quod per unum, vel unam eorum acquisitum esset, [5] alii filio vel extraneo donare, vel vendere, vel quocumque modo voluerant, applicare. Quod nobis inhumanum visum est: & [6] generali Constitutione emissa, & liberis pe-

---

1. Quos bona fide possidetis] Ergo non tantum per eos, qui revera nobis subjecti sunt, acquirimus; sed etiam qui justa opinione nostra.

2. Olim quidem] Hoc ad tempora Julii aut Augusti, & sequentia referendum, quia excipit peculia castrensia. Florente enim repub. liberi parentibus omnia sine exceptione jure potestatis acquirebant, quasi servi; ut ὑποχείριοι καὶ δοῦλοι τῶν πατέρων Dion. Halic. *lib.* 8.

3. Castrensibus peculiis] Quæ primum filiisfam. militibus concessa, postea etiam veteranis seu militia missis. *pr. inf. quib. non est perm. fac. test.* Juven. *Sat.* 16. Postremo ad exemplum castrensis etiam quasi castrense peculium exceptum, quasi militum contemplatione literatæ militiæ. *§. ult. inf. de mil. test.*

4. Sine ulla distinctione] Id est, peculium omne paganum pleno jure patri acquirebatur. Non distinguebant inter profectitium & adventitium; neque inter usumfructum & proprietatem.

5. Alii filio vel extraneo] Hoc enim omnino consequens erat rationi juris antiqui.

6. Generali Constitutione] *L. 6. C. de bon. quæ lib.* qua, quod circa bona materna & materni generis, item lucra nuptialia jam ante à diversis Principibus statutum erat. *l. 1. & 2. C. de bon. mat. l.* 1. 2. 6. & 7. *C.* Th. *eod. l. 1. l. 4. C. de bon. quæ lib.* ne ἀσύμβολον abiret, produxit ad bona omnia adventitia.

1. Ho-

pepercimus, & parentibus [1] honorem debitum reservavimus. Sancitum etenim à nobis est, ut, si quid [2] ex re patris ei obveniat, hoc secundum antiquam observationem totum parenti acquiratur. Quæ enim invidia est, quod ex patris occasione profectum est, hoc ad eum reverti? Quod autem ex alia causa sibi filiusfamilias acquisivit, hujus [3] usumfructum patri quidem acquirat, dominium autem apud eum remaneat: ne, quod ei suis laboribus vel prospera fortuna accesserit, hoc in alium perveniens, luctuosum ei procedat.

De emancipatione liberorum.

§. 2. Hoc quoque à nobis dispositum est, & in ea specie, ubi parens emancipando [4] liberos suos, ex rebus, quæ [5] acquisitionem effugiebant, sibi ter-

---

1. HONOREM DEBITUM] *Th* τὸ ἐποφειλόμενον ἐφύλαξεν, *debitum reservavit.* & vox *honorem* abundare videtur. *Cujac.* quoniam hic non agitur de honoris debito, sed acquisiti. Deest quoque in emendatissimis editionibus, teste *Fabrot.*

2. EX RE PATRIS] Ex substantia patris. *d. l. 6* eodem tamen jure habendum & quod filio obvenit occasione & contemplatione patris. arg. *l. 21. & seq. D. de usufr. l. 10. §. 6. in fin. de vulg. & pup. subst.*

3 USUMFRUCTUM PATRI] Quidam etiam casus sunt, quibus peculii adventitii plena proprietas filio acquiritur. *l. ult. §. 1. C. de bon. quæ lib. Auth. Excipitur. cum 2. seqq. C. eod. Peculium adventium*; ξένον, ἐπήλυτον, Gloss. Lat. Gr. quod aliunde, quam à patre obvenit, & quasi τυχηρῶς:

4. LIBEROS SUOS] *Th.* τὸ παῖδα Cujac. Hotom. Fabrot. *liberum suum*, numero singulari, ut *inf. de serv. cogn. in pr. & l. 33 C. de inoff. testam.* Aurel. Victor: *Nerva Trajanum in liberi locum adoptavit.* Veteres tamen semper *liberi* in numero multitudinis dixerunt. Gell. *lib. 2. c. 13.* Cajus *l. 148. de verb. sign.* Gloss. gr. lat. τέκνα, *liberi*, *pluraliter tantum declinatur.*

5. ACQUISITIONEM EFFUGIEBANT] Id est, ex iis bonis adventitiis, quæ proprietate tenus filio acquirebant.

tertiam partem retinere (si voluerat) licentiam ex 1 anterioribus Constitutionibus habebat, quasi 2 pro pretio quodammodo emancipationis: & inhumanum quiddam accidebat, ut filius rerum suarum ex hac emancipatione dominio pro parte tertia defraudaretur: & 3 quod honoris ei ex emancipatione additum erat, quod si sui juris effectus esset, hoc per rerum deminutionem decresceret. Ideoque statuimus, ut parens pro tertia parte dominii, quam retinere poterat, dimidiam non dominii rerum, sed usufructus retineat. Ita etenim res intactæ apud filium remanebunt, & pater ampliore summa fruetur, pro tertia, dimidia potiturus.

De servis nostris.

§. 3. Item vobis acquiritur, 4 quod servi vestri ex traditione nanciscuntur: 5 sive quid stipulentur, sive-

---

bantur ex Græcorum Principum Constitutionibus: quo in numero bona materna & lucra nuptialia, ut sup. notatum. Cave peculia castrensia intelligas, *l. 6. §. 3. C. de bon. quæ lib.*

1. Anterioribus Constitutionibus] Intelligit *L. 1. & 2. C. Th. de matern. bon.* quæ Constantini sunt. *l. 6. §. 3. C. de bon. quæ lib.*

2. Pro pretio emancipationis] Quasi remunerationis gratia, *d. l. 1. & 2 d. l. 6. §. 3.* pro præmio delatæ emancipationis. *l. 3. C. de bon. matern.* nam emancipatio beneficium est quærendorum bonorum. *L. 1. si à par. quis man.*

3. Quod honoris] Honorificum est filio, suæ potestatis & caput familiæ evadere.

4. Quod servi vestri] Translatum huc ex Cajo, *L. 10. §. 1 de acq. rer. dom.*

5. Sive quid stipulentur] Id est, ab se stipulatum per traditionem nanciscantur. nam etsi etiam obligatio per servos stipulantes nobis acquiritur, *l. 53. de acq. rer. dom.* de quo *inf. tit. pen. lib. 3.* hoc tamen titulo non quæritur, per quas personas obligatio nobis acquiratur, sed dominium aut possessio.

ve [1] ex donatione, vel ex legato, vel ex qualibet alia causa acquirant. Hoc enim vobis & [2] ignorantibus & invitis obvenit. Ipse enim servus, qui in potestate alterius est, nihil suum habere potest. Sed si heres institutus sit, non alias, [3] nisi vestro jussu, hereditatem adire potest. Et si vobis jubentibus adierit vobis hereditas acquiritur, perinde ac si vos ipsi heredes instituti essetis. [4] Et convenienter scilicet vobis legatum per eos acquiritur. Non solum autem proprietas per eos, quos in potestate habetis, vobis acquiritur; sed [5] etiam possessio: cujuscumque enim rei possessionem adepti fuerint, id vos possidere videmini. Unde etiam [1] per

1. EX DONATIONE, VEL LEGATO] Hæc desunt apud *Cajum* & *Theoph.* videntur ex Glossa in contextum irrepsisse. alias jejuna est, quæ sequitur, de legato repetitio.

2. IGNORANTIBUS ET INVITIS] *L.* 32. *de acq. rer. dom. l.* 46. *D. de jur. dot.* fit enim hæc acquisitio ἐν ἀτόμῳ, ut ne momento quidem aliquo subsistat in persona ejus, qui est in potestate. *l.* 79. *D. de acq. her.*

3. NISI VESTRO JUSSU] *D. l.* 10. §. 1. ne scil. in potestate servi sit, dominum ignorantem æri alieno hereditario obligare. *l.* 6. *de acq. her.* nec satis est dominum ratam habere aditionem, sed requiritur, ut jussus præcedat. *l.* 25. §. 4. *eod.*

4. ET CONVENIENTER] Nempe regulæ, initio positæ, quod per servos nobis ex qualibet causa acquiritur, etiam ignorantibus & invitis. Nam & hoc in legato obtinet; quippe quod lucrum tantum continet, non etiam damnum, ut hereditas. *l.* 22. *D mandat.*

5. ETIAM POSSESSIO] Obstare videri poterat, quod quæ facti sunt, quale est possessio, *l.* 19. *ex quib. caus. maj.* non transeunt ad dominum. §. 2. *inf. de stip. serv. l.* 44. *de cond. & dem.* verum possessio non tantum corporis & facti est, sed etiam juris, ex quo plurimum mutuatur. *l.* 49. *pr.* & §. 1. *de acq. poss.* inter quæ & hoc, ut per eosdem, per quos res ceteræ, etiam illa nobis acquiratur. Ceterum non acquiritur nisi volentibus; ex causa peculiari quidem etiam ignorantibus, at extra eam non nisi scientibus. *l.* 1. §. 5 *l.* 3. § 12. *l.* 24. *l.* 44. §. 1. *eod.* quibus locis & ratio indicatur diversitatis.

[1] per eos usucapio, vel longi temporis possessio vobis accidit.

De fructuariis & bona fide possessis.

§. 4. [2] De iis autem servis, in quibus tantummodo usumfructum habetis, ita placuit, ut, quicquid [3] ex re vestra, vel [4] ex operis suis acquirunt, id vobis adjiciatur: quod vero extra eas causas consecuti sunt, id ad dominum proprietatis pertineat. Itaque si is servus [5] heres institutus sit, legatumve quid ei, aut donatum fuerit, non usufructuario, sed domino proprietatis acquiritur.

Idem placet & de eo, qui à vobis bona fide possidetur, sive is liber sit, sive alienus servus.

Quod

---

1. PER EOS USUCAPIO] Cajus, *unde etiam per eorum longam possessionem dominium nobis acquiritur*. In rebus peculiaribus etiam ignorantes usucapimus: alias possessio ignoranti quæsita, veluti per procuratorem, ad usucapionem non prodest, nisi postquam scientia intervenerit. *L. 47. de usuc. l. 1. C. de acq. poss.*

2. DE IIS SERVIS] Ex *l.* 10. § 3. *de acq. rer. dom l.* 21. *de usufr.*

3. EX RE VESTRA] Veluti si servus, quem fructuarius dispensatorem fecerat, rem aliquam ex nummis fructuarii comparavit, rem fructuarii locavit, pecuniam fœnerat. *l.* 31. *de usufr. l.* 43. §. *ult. de acq. rer. dom. l.* 1. *C. de rei vind.*

4. EX OPERIS SUIS] Puta si sutor sit, aut pictor, aut faber, & pro opera hujusmodi mercedem acceperit. *l.* 26. *de usufr.* Quid si ex superioribus causis nominatim domino proprietatis stipuletur, aut nomine ejus rem accipiat? Acquirit domino proprietatis. *l.* 25. §. 3. *d. t. l.* 37. §. *pen de acq. rer. dom.* Ceterum placet fructuarium condicere id posse. *l. pen. de stip. serv.*

5. HERES INSTITUTUS, &c.] *D. l.* 10. § 3. *l.*47. *l.* 49. *de acq. rer. dom. l.* 25. *pr. de acq. her.* excipe, nisi quid horum factum contemplatione fructuarii. *l.* 21. *& seq. de usufr.* quo casu servus ex re fructuarii, non opera sua, fructuario acquirere intelligitur. *l.* 45. *d. t.* ne objici possit, quod aditio hereditatis sit in opera servili. *d. l.* 45. *in pr.*

I. IDEM

Quod enim placuit de usufructario, [1] idem placet & de bonæ fidei possessore. Itaque quod [2] extra istas duas causas acquiritur, id vel ad ipsum pertinet, si liber est; [3] vel ad dominum, si servus est. Sed bonæ fidei possessor, cum usuceperit servum (quia eo modo dominus fit,) ex omnibus causis per eum sibi acquirere potest. Fructuarius vero usucapere non potest: primum, [4] quia non possidet, sed habet jus utendi fruendi: deinde quia scit, servum alienum esse. [5] Non solum autem proprietas per eos servos, in quibus usumfructum habetis, vel quos bona fide possidetis, aut per liberam personam, quæ bona fide vobis servit, vobis acquiritur; sed etiam possessio. Loquimur autem in utriusque persona secundum distinctionem, quam proxime exposuimus: id est, si quam possessionem ex re vestra, vel ex suis operis adepti fuerint.

De reliquis personis.

§. 5. Ex his itaque apparet, per liberos homines, quos neque vestro juri subjectos habetis, neque bona fide possidetis, item per alienos servos, in quibus neque usumfructum habetis; neque posses-

---

1. IDEM PLACET] *D. l.* 10. §. 3. *l.* 19. *de acq. rer. dom.*
2. EXTRA ISTAS DUAS CAUSAS] Extra rem. bon. fid. possessoris, & operas bona fide possessi. qualia hereditas, legatum, donatio. *d. l.* 19. *l.* 54. *eod.*
3. VEL AD DOMINUM] Nisi bon. fid. possessoris contemplatione, &c. ut sup. *l.* 45. §. *ult. de acq. her.*
4. QUIA NON POSSIDET] *D. l.* 10. §. *ult. l.* 6. §. 2. *de precar.* non possidet scil. civiliter, ψυχῇ δεσπόζοντος, animo dominantis, sine cujusmodi possessione usucapio non procedit. *sup. de usuc. in pr.* naturaliter tamen possidet fructuarius. *l.* 12. *de acq. poss.* id est, naturaliter rem tenet. *l.* 49. *eod.* qualiter qualiter est in possessione. *l.* 3. §. *pen. de vi & de vi arm.*
5. NON SOLUM PROPRIETAS] *L.* 1. §. 6. & 3. *d. l.* 49. *pr. de acq. poss.*

fessionem justam, nulla ex causa vobis acquiri posse. Et hoc est quod dicitur, [1] per extraneam personam [2] nihil acquiri posse: excepto eo, quod per liberam personam (veluti per procuratorem) placet, non solum scientibus, [3] sed & ignorantibus vobis, [4] acquiri possessionem, secundum Divi Severi Constitutionem: & [5] per hanc possessionem etiam dominium, si dominus fuerit, qui tradidit: [6] vel usucapionem, aut longi temporis præscriptionem, si dominus non sit.

Transitio.

§. 6. Hactenus tantisper admonuisse sufficiat, quemadmodum singulæ res vobis acquirantur. [1] Nam

---

1. PER EXTRANEAM PERSONAM] Id est, hominem liberum, qui neque juri nostro subjectus est, neque bona fide nobis servit: item servum alienum, cujus neque ususfructus apud nos sit, neque possessio.

2. NIHIL ACQUIRI] Neque dominium, neque obligationem aut actionem. *l.* 1. *C. h. t. l.* 73. §. *ult. de reg. jur.* cujus rei ratione est in §. 18. *inf. de inut. stip. l.* 11. *D. de obl. & act.*

3. SED ET IGNORANTIBUS] *L.* 13. *de acq. rer. dom. l.* 34. §. 1. *l.* 49. §. *ult. de acq. poss. l.* 1. *C. eod.* Utique tamen volentibus; utut ignoremus, quo tempore ex voluntate nostra possessio apprehendatur.

4. ACQUIRI POSSESSIONEM] *D. l.* 1. *C. h. t. l.* 1. *C. de acq. poss. l.* 20. §. *ult. l.* 53. *de acq. rer. dom.* nimirum quia possessio acquiritur actu naturali & corporali apprehensione, in quo placet, posse nos uti etiam ministerio alieno. *d. l.* 53. *l.* 18. *de acq. poss.*

5. PER POSSESSIONEM ETIAM DOMINIUM] Si tradita ab eo, qui dominus fuit, & dominium in nos transferre voluit. *d. l.* 13. *l.* 20. §. *ult. de acq. rer. dom. l.* 8. *C. de acq. poss.*

6. VEL USUCAPIONEM] Id est, usucapiendi occasionem, conditionem. hoc interest, quod dominium etiam ignoranti mihi per procuratorem, cui nomine meo res tradita est, acquiratur: re autem à non domino tradita usucapiendi facultas demum acquiratur, ex quo scire cœpi rem traditam esse. *l.* 47. *de usuc. l.* 1. *C. de acq. poss.* Nam usuca-

1 Nam legatorum jus, quo & ipso singulæ res vobis acquiruntur; item fideicommissorum, ubi singulæ res vobis relinquuntur, opportunius inferiore loco referemus. Videamus itaque nunc, 2 quibus modis per universitatem res vobis acquirantur. 3 Si cui ergo heredes facti sitis, sive cujus bonorum possessionem petieritis, vel si quem adrogaveritis, vel si cujus bona libertatum conservandarum causa vobis addicta fuerint; ejus res omnes ad vos transeunt. Ac prius de hereditatibus dispiciamus. Quarum duplex conditio est: nam vel 4 ex testamento, vel ab intestato ad vos pertinent. Et prius est, ut de his dispiciamus, quæ ex testamento vobis obveniunt. Qua in re necessarium est, initium de ordinandis testamentis exponere.

T I-

---

capio bonam fidem possidentis requirit, quam nemo dixerit eum habere, qui se possidere ignorat.

1. NAM LEGATORUM JUS] Occupat & tacite removet, quod objici poterat de perturbatione ordinis.

2. QUIBUS PER UNIVERSITATEM] Καθολικῶς, hoc est, quibus una acquisitione acquirimus bona alicujus omnia, res omnes & jus universum alterius, non separatim res singulas. Cajus *lib.* 2. *tit.* 2.

3. SI CUI HEREDES, &c.] Ex modis acquirendi per universitatem, qui plures olim fuerunt. v. Cont. 1. *disp.* 12. soli manserunt hi quatuor, susceptio hereditatis, bonorum possessionis agnitio, *inf. tit.* 10. *lib.* 3. adrogatio, & libertatum conservandarum causa, bonorum addictio *tit.* 11. & 12. *d lib.* 3.

4. EX TESTAMENTO VEL AB INTESTATO] Acquisitio hereditatis constat delatione, & delatæ susceptione. Ex delatione est jus & titulus acquirendi; in susceptione modus. *l.* 21. §. 2. *de acq. her. l.* 151. *de verb. sign.* §. 5. & *ult. inf. de her. qual.* Defertur aut testamento, aut Lege ab intestato. *l.* 1. *l.* 3. *de her. pet.* unde alia testamentaria alia legitima, quarum illius causa potior. *l.* 39. *de acq. her.*

z. Ti-

TITULUS X.
DE TESTAMENTIS ORDINANDIS.

D. Lib. 28. Tit. 1. C. Lib. 6. Tit. 23.

Etymologia.

TESTAMENTUM ex eo appellatur, quod [1] testatio mentis sit.

De antiquis modis testandi civilibus.

§. 1. Sed ut [2] nihil antiquitatis penitus ignoretur, sciendum est, olim quidem duo genera testamentorum in usu fuisse: quorum altero in pace & otio utebantur, quod [3] *calatis comitiis* appellabant: altero, cum in prælium exituri essent, quod [4] *procinctum* dicebatur. Accessit deinde tertium genus testa-

---

1. TESTATIO MENTIS] Allusio potius, quam ἐτυμολογία, cujusmodi nostris sæpe obrepunt. *l.* 1. *de acq. poss. l.* 1. *de novat l.* 2. §. 2. *de reb. cred. l.* 35. § 1. *de mort. caus. don.* Similis est illa apud Priscianum: *Argumentatio dicta est, quasi arguta mentis oratio.* v. Gell. *l.* 6 *c.* 12. Definitionem habes apud Modest. *l.* 1. *D. h. t.* Ulpian. *tit.* 20.

2. NIHIL ANTIQUITATIS] Senec. 6. *de Ben.* 1. *Etiam quod discere supervacuum est, prodest cognoscere.*

3. CALATIS COMITIIS] Calato seu convocato per lictorem curiarum populo, testamentorum confirmandorum causa: curiata enim hæc erant comitia, non centuriata aut tributa. Gell. *lib.* 15. *c.* 27. Gruch. in *præf. lib. de comit.* In Glossis: *calata comitia*, ἀρχαιρέσια δὶς τοῦ ἔτους γινόμενα.

4. PROCINCTUM] Malim, *in procinctu*, ut apud Cic. 2. *de nat. Deor.* 1. *de Orat.* Ulp. *tit.* 20 § 1. *Fest.* Gell. *ubi sup.* Nam procinctum testamentum non dicimus, sed procinctum militem, exercitum. Ammian. 18. *Procinctus adventans*, id est, *exercitus.* Gloss. lat. gr. in *procinctu*, διὰ βίαιον ἐν παρατάξει πολέμου ἀγράφως. & *endo procinctu*, ἐζωσμένοι ἐν πολέμῳ. Plutarch. in *Coriol.* Vell. Paterc. *lib. posteriore.*

1. PER.

testamentorum, quod dicebatur [1] *per æs & libram*: scilicet, quod [2] per emancipationem, id est, [3] imaginariam quandam venditionem agebatur, [4] quinque testibus, & libripende, civibus Romanis puberibus præsentibus, & eo, qui [5] familiæ emptor dicebatur. Sed illa quidem priora duo genera testamentorum ex veteribus temporibus [6] in desuetudinem abierunt Quod vero per æs & libram fiebat, licet diutius permanserit, attamen partim & hoc in usu esse desiit.

De antiqua testandi ratione prætoria.

§. 2. Sed prædicta quidem nomina testamentorum ad Jus civile referebantur: postea vero ex Edicto Prætoris forma alia faciendorum testamentorum introducta est. Jure etenim honorario [1] nul-

---

1. PER ÆS ET LIBRAM] Gell. *ubi sup.* unde heres per æs & libram, apud Cic. 2. *de legib.*

2. PER EMANCIPATIONEM] Emancipare & mancipare proprie, est ære & libra vendere, & in dominium alicui tradere. Horat. *Si proprium est, quod quis libra mercatur & are.* per translationem prædicatur de qualibet alienatione & subjectione. Plaut. *Bacch.* & *Curcul.* Cic. *Phil.* 2. & *Cat. Maj.* Horat. *Epod.* 9.

3. IMAGINARIAM VENDITIONEM] Imaginaria dicitur, quia pretium non interveniebat: sed νόμμυ χάλκιν sestertius nummus. v. Cujac. 10. *obs.* 37.

4. QUINQUE TESTIBUS] Aderant præter libripendem testes quinque, cives Rom. puberes, certisque verbis hic actus perficiebatur. v. Ulp. *tit.* 19. §. 2. & *tit.* 20. §. 1. & 8. Boët. in *Top.* ubi ex *Cajo* etiam formulam mancipationis refert. add. Salmas. *de usur. c.* 8.

5. FAMILIÆ EMPTOR] Suet. in *Neron. c.* 4. *Familiæ emptor.* id est, hereditatis; qui initio erat ipse heres futurus. §. 10. *inf. eod.* postea autem alius ab herede, manceps fiduciarius, qui heredi familiam remanciparet. *Theoph.* quod Plutarcho, *lib. de sera num. vind.* absurdum videtur.

6. IN DESUETUDINEM]. Causam te docebit *Th.*

1. NUL-

1 nulla mancipatio desiderabatur, 2 sed septem testium signa sufficiebant, cum Jure civili 3 signa testium non essent necessaria.

De conjunctione juris civilis & prætorii.

§. 3. Sed cum paulatim tam ex usu hominum, quam ex Constitutionum emendationibus cœpit in unam consonantiam Jus civile & prætorium jungi, constitutum est, ut 4 uno eodemque tempore, quod Jus civile 5 quodammodo exigebat, 6 septem testibus adhibitis, & subscriptione testium, quod ex Constitutionibus inventum est, & ex Edicto Prætoris signacula testamentis imponerentur: ita ut hoc jus tripertitum esse videatur, & testes quidem, & eorum præsentia, 7 uno contex-

---

1. NULLA MANCIPATIO] Et ideo tale testamentum Jure civili non subsistebat: Prætor tamen ex eo dabat bonorum possessionem secundum tabulas. Ulp. *tit. pen.* § 5.

2. SED SEPTEM TESTIUM] Prætor duos testes in locum libripendis & familiæ emptoris surrogavit. cui simile apud Cajum, *lib.* 1. *Inst. tit.* 6. §. 3.

3. SIGNA TESTIUM NON NECESSARIA] Nam in testamento, quod fiebat per æs & libram, duæ tantum res agebantur, familiæ mancipatio, & nuncupatio testamenti, sive voluntatis contestatio. Ulp. *tit.* 20. §. 8.

4. UNO EODEMQUE TEMPORE] *Uno eodemque die. l.* 21. *C. eod.* ἀδιαλείπτως, sine intermissione. Hoc autem ex Jure civili est: quod actus solemnes continui esse debent, unoque contextu absolvi. *l.* 20. §. 8. *l.* 21. §. *ult. eod. l.* 28. *C. eod. l* 137. *de verb. obl.*

5. QUODAMMODO] Nam jus civile quinque tantum testes exigebat, reliqui duo in vicem ponderatoris & familiæ emptoris à Prætore substituti.

6. SEPTEM TESTIBUS ADHIBITIS] Specialiter rogatis, aut certioratis se ad testamentum adhiberi *d. l.* 21. §. *pen.* Ex Nov. *Leon.* 41 quinque sufficiunt, quod jus in Oriente receptum fuit. Græci *ad l.* 5. *D. si tab. test.* Harm. *lib.* 5. *tit.* 1. § 47 Basil 35. *tit.* 1. & 3. & *lib.* 45 ἡ δὲ συνήθεια ἐπὶ πάσης διαθήκης πέντε μάρτυρας ἐδέξατο.

7. UNO CONTEXTU] Μιᾷ ὑφῇ, nullo actu alieno interveniente, *d. l.* 21. §. *ult.* nisi forte talis sit, quem ratio mor-

textu, testamenti celebrandi gratia, à Jure civili descendant: [1] subscriptiones autem testatoris, & testium, ex sacrarum Constitutionum observatione adhibeantur: signacula autem & testium numerus, ex Edicto Prætoris.

Solemnitas addita à Justiniano.

§. 4. Sed his omnibus à nostra Constitutione propter testamentorum sinceritatem, ut nulla fraus adhibeatur, hoc additum est; ut per manus testatoris, vel testium, [2] nomen heredis exprimatur, & omnia secundum illius Constitutionis tenorem procedant.

De annulis, quibus testamenta signantur.

§. 5. Possunt autem omnes testes & uno annulo signare testamentum: quid enim, si septem annuli [4] una sculptura fuerint, secundum quod Papiniano visum est? Sed & [5] alieno quoque annulo licet signare testamentum.

Qui

---

morbi testatoris, vel necessitas naturæ efflagitet. *l.* 28. *C. eod.* Hoc amplius & in conspectu testatoris testimonii officio fungi necesse est. *l.* 9. *C. eod.*

1. SUBSCRIPTIONES TESTATORIS, &c.] Ita constitutum à Theodos. *l.* 21. *C. eod.* additumque, si testator literas ignoret, vel subscribere nequeat, octavum ut subscriptorem adhibeat. Adeo autem & subscriptio & simul obsignatio necessaria, ut alterutro omisso testamentum vitietur. *l.* 22. §. 4. *D. eod.*

2. NOMEN HEREDIS EXPRIMATUR] *L.* 29. *C. eod.* quod tamen abrogatum *Nov.* 119. *c.* 9. ut jam summa solennitatis iterum ad ea redeat, quæ comprehensa §. *praeced.* In quibusdam paganorum testamentis etiam de illa ipsa solemnitate aliquid remissum. *l.* 8. *l.* 21. §. *pen. L. ult. C. eod.* & tota fere in testamentis parentum inter liberos, *d. l.* 21. §. 1. & *auth. quod sine C. eod. Nov.* 107.

3. ET UNO ANNULO] Lex enim non septem varia signa, sed septem testium obsignationem requirit *Hotom.*

4. UNA SCULPTURA FUERINT] Ἕνα καὶ αὐτὸν εἶχον χαρακτῆρα, eandem figuram seu imaginem habeant.

5. ALIENO QUOQUE ANNULO] Qui nullius è testibus

Qui testes esse possunt.

§. 6. Testes autem adhiberi possunt ii, [1] cum quibus testamenti factio est. Sed [2] neque mulier, [3] neque impubes, neque servus, neque furiosus, neque mutus, [4] neque surdus, [5] neque is, cui bonis interdictum est, neque ii, quos Leges jubent [6] improbos intestabilesque esse, possunt in numerum testium adhiberi.

De servo, qui liber existimabatur.

§. 7. Sed cum aliquis ex testibus [7] testamenti qui-

bus sit, sed vel testatoris vel alterius cujuscumque. *l.* 22. §. 2. *D. l.* 12. *C. eod.* An & alio instrumento signatorio? Negat Ulp. *d. l.* 22. §. 5. nisi locus ille legendus sit interposita negatione, *& magis est, ut non tantum annulo,* &c. quod postulare & antecedens videtur, & mox sequens temperamentum. *Baro. Hotom.* & novissime Salmas. *de mod. usur. c.* 10. Michaël Attal. *synops. tit.* 31. δακτυλίῳ, ἤτοι βουλλωτηρίῳ.

1. CUM QUIBUS TESTAMENTI FACTIO] Id est qui ex testamento sibi vel aliis acquirere possunt, quod non percepit *Theophil.*

2. NEQUE MULIER] Hoc ex eo, quod in omni mancipatione testes tantum masculi admissi. nam his verbis, *cives Rom. puberes*, mares significantur. add. Schol. Harm. *lib.* 1. *tit.* 6. §. 52.

3. NEQUE IMPUBES] *Livius* apud Priscian. *lib.* 8. *Impubes libripens esse non potest, neque antestari.* id est, *neque testis fieri*, passive. Active autem *antestari*, est testem facere, μαρτύρεσθαι. *v.* Salmas. *ad jus Attic. pag.* 811.

4. NEQUE SURDUS] Neque cæcus; quia testatorem agnoscere non potest. *l.* 9. *C. h. t.*

5. NEQUE PRODIGUS] Is cui bonis interdictum est. *l.* 18. *pr. D. eod.* Bene Græci; ὁ κωλυόμενος διατίθεσθαι, οὔτε μαρτυρεῖ ἐν διαθήκῃ, 35 Basil. *tit.* 1.

6. IMPROBOS INTESTABILESQUE] Quales, qui ob carmen famosum damnati. *d. l.* 18. §. 1. Cum intestabili ne testamenti quidem factio est. *l.* 26. *eod.*

7. TESTAMENTI FACIENDI TEMPORE] Hoc tempore inspicitur testium conditio, non tempore mortis testatoris. *l.* 22. §. 1. *eod.* idque ex Principum liberalitate obtinet etiam in habilitate putativa, ut loquuntur.

1. OM-

quidem faciendi tempore liber existimabatur, postea autem servus apparuit, tam Divus Adrianus Catoni, quam postea Divi Severus & Antoninus rescripserunt, subvenire se ex sua liberalitate testamento, ut sic habeatur firmum, ac sic, ut oportebat, factum esset, cum eo tempore, quo testamentum signaretur, [1] omnium consensu hic testis liberi loco fuerit, neque quisquam esset, qui status ei quæstionem moveret.

De pluribus testibus ex eadem domo.

§. 8. [2] Pater, nec non is, qui in potestate ejus est, item duo fratres, [3] qui in ejusdem patris potestate sunt, utique testes in uno testamento fieri possunt: quia nihil nocet, ex una domo plures testes alieno negotio adhiberi.

De his, qui sunt in familia testatoris.

§. 9. In testibus autem non debet esse is, qui in potestate testatoris est. Sed si filiusfamilias de castrensi peculio [4] post missionem faciat testamentum; nec pater ejus recte adhibetur testis, nec is qui [5] in potestate ejusdem patris est: repro-

---

1. OMNIUM CONSENSU] Totius civitatis, aut majoris partis civium. quia ita se gerebat, ita agebat, sic muneribus fungebatur, ut plublice liber à plerisque haberetur. arg. *l. 3. pr. de Sen. Mac.* facit *l. 1. C. h. t.*

2. PATER, NEC NON IS, &c.] *Ex l. pater. 17. D. de testib.* ratio est in textu. add. *l. 20. pr. h. t.* Ulp. *tit.* 20. §. 5.

3. QUI IN POTESTATE] Igitur à contrario, qui in potestate testatoris non est, puta filius emancipatus, recte testis adhibetur; & vicissim pater in testamento illius. Aliud juris est in testimoniis judicialibus. *l. 9. D. de testib. l. 6. C. eod.*

4. POST MISSIONEM, &c. NEC PATER EJUS, &c.] Aliud tamen placuisse videtur *Ulpiano* & *Marcello. l. 20. §. 2. h. t.* ut bene animadvertit *Hotom.*

5. IN POTESTATE EJUSDEM PATRIS] Frater scil. testatoris *συνυπεξούσιος* non emancipatus.

probatum est enim in ea re [1] domesticum testimonium.

De herede, & his, qui sunt in ejus familia.

§. 10. Sed neque heres scriptus, neque is qui in potestate ejus est, neque pater ejus, qui eum habet in potestate: neque fratres, qui in ejusdem patris potestate sunt, testes adhiberi possunt: quia hoc totum negotium, quod agitur testamenti ordinandi gratia, [2] creditur hodie inter testatorem & heredem agi. Licet autem totum jus tale conturbatum fuerat, & veteres quidem familiæ emptorem, & eos, qui per potestatem ei conjuncti fuerant, à testamentariis testimoniis repellebant: [3] heredi autem, & iis, qui per potestatem ei conjuncti fuerant, concedebant, testimonia in testamentis præstare: licet ii, qui id permittebant, hoc jure minime abuti eos debere suadebant: tamen nos eandem observationem corrigentes, & quod ab illis suasum est, in Legis necessitatem trans-

1. DOMESTICUM TESTIMONIUM] Id est, eorum, qui ita conjuncti sunt, ut alter sit in familia & potestate alterius; & una cum eo, fictione juris, persona. Nam ut recte Græci, *οἰκειακὴ μαρτυρία, οὐκ ἐκ τῆς συγγενείας, ἀλλ' ἐκ τῆς ἑνώσεως τῆς ὑπεξουσιότητος λαμβάνεται* non *ex cognatione, sed ex coadunatione, quæ per patriam potestatem contingit.* eadem scil. ratione, qua sui heredes domestici. §. 2. *inf. de her. qual.* In judiciis autem testes omnes domestici intelliguntur, qui de domo accusari producuntur. *l. 3. C. de testib. l. 24. D. eod.*

2. CREDITUR HODIE] Sublata videlicet familiæ mancipatione. Expende, quod ait *totum*, ut hac ratione testimonium recipiatur legatarii & fideicommissarii. *Cujac.*

3. HEREDI AUTEM] Non tantum clam scripto, sed palam etiam nuncupato. Cic. pro *Milon. Testamentum simul obsignavi cum Clodio. Testamentum autem palam fecerat, & illum heredem & me scripserat.* Postea tamen ab eo jure recessum videtur. *l. 20. pr. h. t.* nisi locus à *Triboniano* interpolatus sit; aut intelligendus de alio genere testamenti, quam quod fiebat per æs & libram.

1. PRI-

transferentes, ad imitationem [1] pristini familiæ emptoris, merito nec heredi, qui imaginem vetustissimi familiæ emptoris obtinet, neque aliis personis, quæ ei (ut dictum est) [2] conjunctæ sunt, licentiam concedimus, sibi quodammodo testimonia præstare: ideoque nec ejusmodi veteres Constitutiones nostro Codici inseri permisimus.

De legatariis & fideicommissariis, & his, qui sunt in eorum familia.

§. 11. [3] Legatariis autem & [4] fideicommissariis, [5] quia non juris successores sunt & aliis personis eis conjunctis testimonium non denegamus. Imo in quadam [6] nostra Constitutione & hoc specialiter eis concessimus. Et multo magis iis, qui in eo-

1. PRISTINI FAMILIÆ EMPTORIS] Cujus testimonium ideo receptum non fuisse certum est, quia negotium testamenti palam & aperte cum eo ipso, ut vero herede, agebatur.

2. CONJUNCTÆ SUNT] Per potestatem scil. hæc enim sola conjunctio efficit, ut omnes ita conjuncti pro una persona habeantur; atque ut sibi quodammodo, quod ait, testimonium præstent. Hinc autem ex contrario recte colligitur, liberos heredis emancipatos, & patrem ejus, cujus in potestate non est, ad testimonium admitti posse.

3. LEGATARIIS] *L. 20. pr. hoc tit. l. 22. C. eod. l. 14. de reb. dub.*

4. FIDEICOMMISSARIIS] Particularibus: nam fideicommissarius universalis, heredis loco est, & ex SCto. successor juris. §. 3. & 4. *inf. de fideic. her.*

5. QUIA NON JURIS SUCCESSORES] Non juris universi, sed rerum singularum. *l. 9. §. 1. D. de edend.* quorum gratia testamentum non ordinatur, sed universi successoris, id est, heredis habendi causa. Itaque negotium testamenti cum solo herede geritur, non cum legatariis: nisi forte per consequentiam; quod placet hic non attendi confirmato testibus adhibitis ipso testamento. *d. l. 14.* Symmach. *lib. 13. epist. 55.*

6. NOSTRA CONSTITUT.] Non extat: sed Zenonis hac de re habemus in *l. 22. C. h. t.*

eorum poteſtate ſunt, vel qui eos habent in poteſtate, hujusmodi licentiam damus.

De materia, in qua ſcribitur teſtamentum.

§. 12. Nihil autem intereſt, teſtamentum [1] in tabulis, [2] an in chartis, membranisve, vel in alia materia fiat.

De pluribus codicibus.

§. 13. Sed & [3] unum teſtamentum [4] pluribus codicibus conficere quis poteſt, ſecundum obtinentem tamen obſervationem omnibus factis, quod interdum etiam neceſſarium eſt: veluti ſi quis navigaturus, & ſecum ferre, & domi relinquere judiciorum ſuorum conteſtationem velit: vel propter alias innumerabiles, quæ humanis neceſſitatibus imminent.

De teſtamento nuncupativo.

§. 14. Sed hæc quidem de teſtamentis, quæ ſcriptis conficiuntur, ſufficiunt: ſi quis autem ſine ſcriptis vo-

---

1. IN TABULIS] Ligneis dolatis & cera illitis. Hinc tabulæ teſtamenti, vel etiam tabulæ pro teſtamento, & lignum pro tabulis. *l.* 19. *de bon. poſſ. cont. tab.* Juven. *Sat.* 13. & 16. denique & cera pro tabulis. Suet. in *Jul. c.* 83. Horat. 2. *Sat.* 5. Juven. *Sat.* 15.

2. AN IN CHARTIS] *L.* 1. *l.* 4. *de bon. poſſ. ſec. tab.* de varia materia, qua veteres in ſcribendo uſi, v. Plin. *lib.* 13. *c.* 11. & 12. Alex. Neap. 2. *Gen. dier.* Hot. 4. *obſ.* 1. Salmaſ. *de mod. uſur. c.* 10.

3. UNUM TESTAMENTUM] Nemo enim paganus cum duobus teſtamentis decedere poteſt. *l.* 22. *de teſtam. mil.*

4. PLURIBUS CODICIBUS] Pluribus exemplaribus. *l.* 24. *h. t. l.* 1. §. 5. *ſec. tab. l.* 47. *de legat.* 2. pluribus tabulis. *d. l.* 1. §. 6. *l. ult. quæ in teſt. del.* ut tamen omnia ſint inter ſe ἰσότυπα, unius tenoris & formæ, ac ſolennitatis, *d. l. ult.* & facta quaſi teſtamentum, non unum quaſi teſtamentum, aliud quaſi exemplum ſeu ἀντίγραφον. *d. l.* 1. §. 7. *ſec. tab.* add. Salmaſ. *ubi ſup.*

1. JU-

voluerit ordinare 1 jure civili teſtamentum, 2 ſeptem teſtibus adhibitis, & ſua 3 voluntate coram eis nuncupata, ſciat hoc perfectiſſimum teſtamentum Jure civili, firmumque conſtitutum.

TITULUS XI.

DE MILITARI TESTAMENTO.

D. Lib. 29. Tit. 1. C. Lib. 6. Tit. 21.

In militum teſtamentis ſolennitates remiſſæ.

SUPRA dicta diligens obſervatio in ordinandis teſtamentis, militibus 4 propter nimiam imperitiam eorum, 5 Conſtitutionibus Principalibus remiſſa eſt. Nam quamvis ii neque legitimum numerum teſtium adhibuerint; 6 neque aliam teſtamen-

---

1. JURE CIVILI] Prætorii teſtamenti præcipua ſolennitas conſiſtit in obſignatione teſtium, cui ſine tabulis locus eſſe non poteſt. quanquam Prætor, ut cuſtos juris civilis etiam ſecundum nuncupationem bonorum poſſeſſionem dat. *l.* 8. §. *ult. ſec. tab.*

2. SEPTEM TESTIBUS] Numerus & conditio teſtium eadem, quæ in ſcripto: ut & teſtium rogatio, & teſtationis unus contextus. *l.* 21. §. *pen. & ult. h. t. l.* 21. §. *pen. C. eod.*

3. VOLUNTATE NUNCUPATA] Palam & clare pronunciata: ut à teſtibus exaudiri & intelligi poſſit. *dd. ll. l.* 25. *eod.* Suet. in *vit. Horat. Deceſſit herede Auguſto palam nuncupato.* Scriptum teſtamentum etiam clauſum offerri teſtibus obſignandum poteſt, celato nomine heredis: unde *μυστικὸν* Græcis dicitur.

4. PROPTER IMPERITIAM] *L.* 1. *D. h. t. l.* 3. *C. eod.* arma enim magis, quam jura noſſe creduntur. *l.* 22. *C. de jur. del.* Tacit. in *vit. Agric.* Ceterum hæc non eſt principalis hujus privilegii cauſa, ſed potius laborum & periculorum functio, cum in caſtris & expeditionibus ſunt. *l. un. de bon. poſſ. ex teſt. mil. & hoc text.*

5. CONSTITUTIONIBUS] *V. l.* 1. *D. h. tit. & inf. tit. ſeq. in pr.*

6. NEQUE ALIAM SOLENNITATEM] Quæcunque ſub-

mentorum solennitatem observaverint, recte nihilominus testantur, videlicet, cum 1 in expeditionibus occupati sunt. Quod merito 2 nostra Constitutio introduxit. 3 Quoquo enim modo voluntas ejus suprema inveniatur, sive scripta, sive sine scriptura, valet testamentum ex voluntate ejus. Illis autem temporibus, per quæ citra expeditionum necessitatem in aliis locis, vel 4 suis ædibus degunt, minime ad vindicandum tale privilegium adjuvantur: sed testari quidem, etsi filiifamiliarum sint, 5 propter militiam conceduntur; Jure tamen communi, eadem observatione & in eorum testamentis adhibenda, quam in testamentis 6 paganorum proxime exposuimus.

Re-

---

subtilitatem magis, quam naturalem rationem habent, ea omnia militibus remissa sunt. *d. l.* 1. & passim. *D.* & *C. h. t.* Duar. *c.* 4. *ad h. t.*

1. IN EXPEDITIONIBUS] Expeditio, belli est. Cassiod. 1. *var.* 17. *Hanc merito expeditionem nominavere majores, quia mens devota præliis, non debet aliis cogitationibus occupari.*

2. NOSTRA CONSTITUTIO] *L. pen. C. h. t.* id tamen & antea obtinuisse videtur. *l.* 1. 15. *C. eod.*

3. QUOQUO MODO] Sive in clypeo, sive vagina, sive in pulvere, *εἰς τὴν γῆν τῷ ξίφει*, *l.* 15. *C. eod.* Synops. Attal. *tit.* 34.

4. SUIS ÆDIBUS] In nonnullis est *sedibus*. testib. *Vigl.* & *Gipban.* & ita *Cont. Wes. Fabrot.* Sedes militum ex adverso opponuntur expeditioni. Veget. *l.* 3. *c.* 4. & *ult.* Th. *σεδίτοις.* id est, ut Schol. §. 3. *inf.* *προσεδρείαις*, in stativis aut hybernis. Sedeta sunt stationes. *l.* 18. *C. de episc. aud.* loca, ubi milites otiose commorantur. Lapsus hic est Cujac. & *consult.* 49.

5. PROPTER MILITIAM] *Th.* proxime *seq.* Significat filiosfam. militantes idem jus habere, quod patresfamilias, stipendia item merentes: ut in expeditionibus jure militari, alias jure communi de peculio castrensi testari possunt.

6. PAGANORUM] Pagani proprie dicti rustici, villani, *κωμῆται* seu vicani. hic autem & passim in libris juris civilis opponuntur militibus, eoque nomine omnes *ἀστράτευτοι* signi-

Rescriptum Divi Trajani.

§. 1. Plane de testamentis militum Divus Trajanus Catilio Servo [1] ita rescripsit: *Id privilegium, quod militantibus datum est, ut quoquo modo facta ab his testamenta rata sint, sic intelligi debet, ut utique prius constare debeat, testamentum factum esse: quod & sine scriptura, [2] & à non militantibus quoque fieri potest. Si ergo miles, de cujus bonis apud te quæritur, [3] convocatis ad hoc hominibus, ut voluntatem suam testaretur, ita locutus est, ut declararet, quem vellet sibi heredem esse, & cui libertatem tribueret: potest videri sine scripto hoc modo esse testatus, & voluntas ejus rata habenda est. Ceterum, si (ut plerumque [4] sermonibus fieri solet) dixit alicui.* Ego te here-

significantur. peculium paganum & castrense, in paganico & in castris, ἀντικείμενα. A scriptoribus ecclesiasticis, & in Constitutionibus Impp. Christianorum gentiles etiam pagani appellantur: quæ appellatio, ut credibile est, inde nata, quod cum urbes fere omnes sub Constantino fidem Christianam amplexæ essent, tamen adhuc diu post in agris & pagis hæsit religio gentilis & reliquiæ ethnicismi.

1. ITA RESCRIPSIT] Recitatur hoc idem rescriptum à Florentino, *l.* 24. *h. t.*

2. ET A NON MILITANTIBUS] Ita quoque in *d. l.* 24. *Fabrot.* mavult, *ut à non militantibus quoque*, quomodo legisse videtur vetus Instit. interpres Gallicus, qui est in Biblioth. Reg. verba citat *Fabrot.* quod valde placet. Ut autem à non militantibus jure communi, ita à militantibus jure etiam privilegiario.

3. CONVOCATIS HOMINIBUS] Saltem duobus, per *l.* 12. *D. de testib.* etiam sine solemni illa rogatione aut præmonitione, quæ jure communi necessaria. *l.* 12. §. *pen. h. t.* nam utique etiam sine ea constare potest de voluntate militis, quod solum requiritur: & ideo scripta militis voluntas, etiam nullis testibus adhibitis, rata est, per *l.* 1. *in fin. pr. l.* 25. §. 1. *eod.*

4. SERMONIBUS FIERI SOLET] Puta in conviviis, circulis ac congressionibus familiarum, ubi sæpe leviter quædam effundimus, & jactamus magis, quam serio loquimur.

redem facio, *aut*, Bona mea tibi relinquo; *non oportet hoc pro testamento observari. Nec ullorum magis interest, quam ipsorum, quibus id privilegium datum est, ejusmodi exemplum non admitti; alioqui non difficulter post mortem alicujus militis testes existerent, qui adfirmarent se audisse dicentem aliquem, relinquere se bona, cui visum sit: & per hoc* [1] *vera judicia subverterentur.*

De surdo & muto.

§. 2. Quinimo & [2] mutus, & surdus miles testamentum facere potest.

De militibus & veteranis.

§. 3. Sed hactenus hoc illi à principalibus Constitutionibus conceditur, quatenus militant, & in castris degunt. Post missionem vero [3] veterani, vel extra castra alii, si faciant adhuc militantes testamentum, communi omnium civium Romanorum jure id facere debent. Et quod in castris fecerint testamentum, non communi jure, sed quomodo voluerint, [4] post missionem intra annum tantum va-

---

1. VERA JUDICIA SUBVERTERENTUR] Quare merito notatur Domitianus, quod alienissimas hereditates confiscabat, vel uno existenre, qui diceret audisse se ex defuncto, cum viveret, heredem sibi esse Cæsarem. Suet. in *Domit. c.* 12 Boni Principes hoc nunquam admiserunt, *l. ult. qui test. fac. §. ult. inf. quib. mod. test. inf.*

2. MUTUS ET SURDUS] Ante causariam missionem in numeris manentes. *l. 4. h. t.*

3. VETERANI] *Οἱ ἀπολυθέντες τῆς στρατείας. Suid.* qui justam missionem legitimis impletis stipendiis consecuti sunt. *l. 2. D. de veteran. l. 1. C. de exc. vet. ἀφέσεως ἐντίμου τυχόντες.* Julian. *orat.* 1. vide Lips. ad 1. *annal.* & 2. *Hist.* Tac.

4. POST MISSIONEM INTRA ANNUM] Honestam vel causariam: nam eorum testamenta, qui ignominiæ causa missi sunt, statim desinunt jure naturali valere. *l. 26. pr.* & *§. 1. h. t.* add. *l. 2. §. 2. de his qui not. infam. l. 13. §. 3. de re mil.* Lips. in 1. *Annal.* Tac.

1. VA-

valebit. Quid ergo si intra annum quis decesserit, conditio autem heredi adscripta post annum extiterit? an quasi militis testamentum valeat? Et placet [1] valere quasi militis.

Si testamentum factum ante militiam.

§. 4. Sed & si quis [2] ante militiam non jure fecit testamentum, & miles factus, & in expeditione degens [3] resignavit illud, & quædam adjecit, sive detraxit, vel alias [4] manifesta est militis voluntas hoc valere volentis; dicendum est valere hoc testamentum, quasi ex nova militis voluntate.

Si adrogatus vel emancipatus.

§. 5. Denique & si [5] in adrogationem datus fuerit miles, vel filiusfamilias emancipatus est, testamentum ejus, [6] quasi ex nova militis voluntate valet: nec videtur capitis diminutione irritum fieri.

De

---

1. VALERE QUASI MILITIS] Quia conditio quandoque existens retrotrahitur. *l. 26. de cond. inst. l. 11. §. 1. qui pot. in pign.*

2. ANTE MILITIAM] Id est, qui cum adhuc paganus esset, non jure communi testamentum fecit.

3. RESIGNAVIT] Resignare est signatum aperire, ἀποσφραγίζειν *l. 1. §. 36. depos. l. 6. test. quem. ap.*

4. MANIFESTA MILITIS VOLUNTAS] Utique igitur semper necesse est, ut miles postea factus tempore expeditionis nova aliqua testatione voluntatem declaret: alias id testamentum ad privilegia militaria non pertinebit. *l. 9. §. 1. l. 20. §. 1. l. 25. h. t.* Nec obstat *l. 15. §. 2. eod.* ibi, *si militis voluntas contraria non sit.* Hoc enim sic accipiendum, quasi JC. dixisset, si militis voluntas, quæ postea secuta est, priori non sit contraria, sed eam confirmet.

5. IN ADROGATIONEM DATUS] Qui de castrensibus bonis testatus erat. *l. 23. h. t.*

6. QUASI EX NOVA MILITIS VOLUNTATE] *L. 22. eod.* ut capitis minutione secuta voluntas repetita censeatur: nam jure communi requiritur nova voluntatis declaratio. *l. 11. §. 2. sec. tab.*

De peculio quasi castrensi filiisfam. testari permissum, sed jure communi.

§. 6. Sciendum tamen est, quod cum ad exemplum castrensis peculii, tam [1] anteriores Leges, quam principales [2] Constitutiones quibusdam quasi castrensia dederant peculia, & horum [3] quibusdam permissum fuerat, etiam in potestate degentibus, testari, [4] nostra id Constitutio latius extendens, permiserit omnibus in hujuscemodi peculiis testari quidem, [5] sed jure communi. Cujus Constitutionis tenore perspecto, licentia est, nihil eorum, quæ ad præfatum jus pertinent, ignorare.

T I.

---

1. ANTERIORES LEGES] Pandectas videtur intelligere. *l.* 2. §. 6. *ad Trebel. l.* 3. §. 5. *de bon. poss. l.* 1. §. 15. *de collat. l.* 7. §. *ult. de donat.* Cujac.

2. CONSTITUTIONES] Recentiorum Impp. *l.* 7. *C. de Adsess l.* 4. *C. de Adv. div. jud.* 1. *l. un. C. de castr. omn. pal. l. ult C. de castr. pec. lib.* 12.

3. QUIBUSDAM PERMISSUM] Consulibus, proconsulibus, præsidibus provinciarum, ceterisque in eminentiore aliquo gradu dignitatis positis: non autem patronis causarum, magistris liberalium artium, &c. *l. ult. C. de inoff. test.* Nota, firmum à plena proprietate peculii ad jus de eo testandi argumentum duci non posse.

4. NOSTRA CONSTITUTIO] *D. l. ult. C. de inoff. test. l. ult. C. qui test. fac.*

5. SED JURE COMMUNI] Jure autem militari testari non possunt. Hoc enim privilegium illis solum tributum, qui sub armata militia stipendia merent, & tunc cum in castris degunt: ut inepti sint, qui hoc extendunt ad militiam togatam, aut alias imaginariam; cujus crebra mentio in 3. *post. lib. Cod.*

1. QUE

TITULUS XII.
QUIBUS NON EST PERMISSUM FACERE TESTAMENTUM.

D. Lib. 28. Tit. 1. C. Lib. 6. Tit. 22.

De filiofamilias.

NON tamen omnibus licet facere teſtamentum. Statim enim ii, 1 qui alieno juri ſubjecti ſunt, teſtamenti faciendi jus non habent; adeo quidem, ut 2 quamvis parentes eis permiſerint, nihilo magis jure teſtari poſſint: exceptis iis, quos 3 antea enumeravimus, & præcipue militibus, qui in poteſtate parentum ſunt: quibus de eo, quod in caſtris acquiſierunt, permiſſum eſt ex Conſtitutionibus Principum teſtamentum facere. 4 Quod quidem jus ab initio tantum militantibus datum eſt, tam ex auctoritate Divi Auguſti, quam Nervæ, nec non optimi Imperatoris Trajani: poſtea vero ſub-

1. QUI ALIENO JURI SUBJECTI] Filiifam. teſtamentum facere non poſſunt. *l.* 6. *h. t. l. pen. C. eod.* & olim quidem vel ideo non poterant, quia nihil ſuum habebant. Ulp. *tit.* 20. §. 9. Hodie non poſſunt, quia ne nunc quidem quicquam pleno jure tanquam patresfam. habent, excepto peculio caſtrenſi & quaſi: de quo ob id etiam teſtari iis permiſſum. Teſtandi autem facultas ſolis patribusfam. Lege conceſſa: *Paterfam. uti legaſſit*, &c. Cic. *ad Heren. lib.* 1.

2. QUAMVIS PARENTES PERMISERINT] Quia teſtamenti factio juris publici eſt. *l.* 3. *h. t.* id eſt, ei ſoli competit, cui jure publico permiſſa. Ex quo efficitur, ut nec conſentiente patre codicillos facere, legatumve aut fideicommiſſum relinquere filiusfam. poſſit. *l.* 6. §. 3. *de jur. cod. l.* 25. §. 1. *de mort. cauſ. don.*

3. ANTEA ENUMERAVIMUS] Qui ſcil. caſtrenſe & quaſi caſtrenſe peculium habent. §. *ult. tit. ſup.*

4. QUOD JUS AB INITIO] Notentur gradus, quibus pedetentim ad ſummum ejus juris, quod filiifam. in caſtrenſibus habent, perventum eſt, add. *l.* 1. *D. de teſt. mil.*

subscriptione Divi Adriani, etiam dimissis à militia, id est, veteranis, concessum est. Itaque si quidem fecerint de castrensi peculio testamentum, pertinebit hoc ad eum, quem heredem reliquerunt. Si vero intestati decesserint, nullis liberis vel fratribus superstitibus: ad parentes eorum 1 jure communi pertinebit. Ex hoc intelligere possumus, quod in castris acquisierit miles, qui in potestate patris est, neque ipsum patrem adimere posse, neque patris creditores id vendere, vel aliter inquietare, neque patre mortuo cum fratribus commune esse: sed scil. 2 proprium ejus esse, qui id in castris acquisierit: 3 quamquam jure civili omnium, qui in potestate parentum sunt, peculia perinde in bonis parentum computentur, ac servorum peculia in bonis dominorum numerantur; exceptis videlicet iis, quæ ex sacris Constitutionibus, & præcipue nostris, propter diversas causas non acquiruntur. 4 Præter hos igitur qui castrense peculium, vel quasi castrense habent, si quis

1. Jure communi] Id est, jure hereditario, post liberos & fratres intestato mortui, ut est in textu *l.* 3. *l.* 4. *C. de bon. quæ lib.* jure novissimo à liberis solum, non etiam à fratribus parens excluditur. *Nov.* 118. *c.* 2. Explodendum igitur, quod *Cujac. Pac. Fabrot.* in margine notant, *jure communi*, id est, *jure patrio*, *jure peculii*; ex veteri & abrogato jure, in *l.* 2. *de castr. pec.*

2. Proprium ejus esse] Ita ut in eo vice patrisfam. fungatur. *l.* 2. *de SC. Mac.* quod jus & quasi in castrensibus ei postea tributum. §. *ult. tit. sup.*

3. Quanquam jure civili] Oratio perplexa: sententia tamen Justiniani ex iis, quæ antecedunt, & mox subjiciuntur, satis manifesta.

4. Præter hos, qui castrense vel quasi] Igitur nec de peculio adventitio filiusfam. testari potest, ne de illo quidem, cujus usumfructum pater non habet. *l. ult.* §. 5. *C. de bon. quæ lib.* junct. *l. pen. C. h. t.* quamvis de eo inter vivos disponendi libera filiofam. majori 25 annis concessa facultas. *Nov.* 117. *c.* 1. §. 1.

1. Li-

quis alius filiusfamilias teſtamentum fecerit, inutile eſt: 1 licet ſuæ poteſtatis factus deceſſerit.

De impubere & furioſo.

§. 1. 2 Præterea teſtamentum facere non poſſunt impuberes: quia 3 nullum eorum animi judicium eſt. Item 4 furioſi: quia mente carent. Nec ad rem pertinet, ſi impubes, 5 poſtea pubes; aut furioſus, poſtea compos mentis factus fuerit, & deceſſerit. Furioſi autem, ſi per id tempus fecerint teſtamentum, 6 quo furor eorum intermiſſus eſt, jure teſtati eſſe videntur: certe eo, 7 quod ante furorem fecerint, teſtamento valente. Nam neque teſtamentum recte factum, neque ullum 8 aliud negotium recte geſtum, poſtea furor interveniens perimit.

De

---

1. LICET SUÆ POTESTATIS DECESSERIT] Jus generale, *l.* 19. *h. t. l.* 29. *l. pen. de reg. jur.* ex definitione regulæ Catonianæ. *l.* 1. *de reg. Cat.*

2. PRÆTEREA] *L.* 5 *h. t. l.* 19. §. 1. *de capt. & poſtl.* adde & alios ex *l.* 8. 9. 10. & 11. *D. h. t.*

3. NULLUM ANIMI JUDICIUM] Nullum plenum, nullum tale, quale requiras in eo, qui de omnibus facultatibus ſuis una perpetua diſpoſitione ſtatuere cogitat. Ulp. *tit.* 20. §. 11. *l. ult. C. de teſt. mil.*

4. FURIOSI] *L.* 9. *C. h. t. l.* 5. *C. de codic.* Pertinent autem huc & cæteri, qui mente carent. *l.* 2. *l.* 13. *in fin. de inoff. teſt.*

5. POSTEA PUBES, &c.] Propter regulam, ut jam diximus, Catonianam.

6. QUO FUROR INTERMISSUS] In induciis ſuis, ſi quas habent. *d. l* 9. quo tempore & teſtes recte adhibentur. *l.* 20. §. 4. *D. h t.*

7. QUOD ANTE FECERINT, VALENTE] *D. l.* 9. *d. l.* 2. §. 4. Sic nec interdictio bonorum ſuccedens, nec auditus ſermoniſve amiſſio teſtamentum antea factum vitiant. §. 2. & 3. *inf. eod. l.* 6. §. 1. *l.* 18. *D. eod.* Aliud juris eſt, ſi teſtator capite minuatur. §. 4 *inf. quib. mod. teſt. inf. l.* 6. §. 5. & *ſeqq. D. de injuſt. rupt.* nam tunc conditio perſonæ teſtatoris ita mutatur, ut omnino teſtamentum habere nequeat, ac ne heredem quidem.

8. ALIUD NEGOTIUM] Adeo ut ne matrimonium

 qui-

De prodigo.

§. 2. Item prodigus, cui 1 bonorum suorum administratio interdicta est, testamentum facere non potest: sed id, quod ante fecerit, quam interdictio bonorum suorum ei fiat, ratum est.

De surdo & muto.

§. 3. Item surdus & mutus 2 non semper testamentum facere possunt. Utique autem de eo surdo loquimur: qui omnino non exaudit, non 3 qui tarde exaudit. Nam & mutus is intelligitur, qui eloqui nihil potest; 4 non qui tarde loquitur. Sæpe enim etiam literati & eruditi homines variis casibus & audiendi & loquendi facultatem amittunt. Unde 5 nostra Constitutio etiam hic subvenit, ut certis ca-

quidem furore superveniente solvatur. *l. 8. de his qui sui vel al. jur.*

1. BONORUM ADMINISTRATIO INTERDICTA] *L. 18. h. t.* Puberum minorum 25 annis non eadem ratio, quamvis curatores sibi acceperint, neque enim his interdicta bonorum administratio, ut male *Don.* ad *l. 6. de verb. obl. n. 9.*

2. NON SEMPER] Olim non poterant, nisi à Principe impetrassent, ut sibi testari liceret. *l. 7. h. t.* junct. *l. 9. §. 1. unde cogn.* Paul. 3. *sent.* 4. Hodie & sine eo, dummodo voluntatem suam declarare queant aut scripto, aut si surdi tantum, etiam lingua, quorum neutrum cadit in eum, qui natura simul & mutus & surdus est. *l. 10. C. h. t.*

3. QUI TARDE EXAUDIT] Hic non surdus dicitur, sed surdaster, *ὑπόκωφος*, subsurdus.

4. NON QUI TARDE LOQUITUR] Non *μογιλάλος* sed *ἄλαλος*, non atypus aut balbus, qui graviter loquitur; sed elinguis, fandi impos, quorum numero & illi habendi, qui *ἀσήμως* loquuntur seu *ἀνάρθρῳ φωνῇ*, ut JCti in *l. 9. de ædil. ed. l. 7. in fin. de sup. leg.*

5. NOSTRA CONSTITUTIO] *L. discretis 10. C. h. t.* in qua illud notatur, quod Justinianus credidit, eum, qui surdus natus sit, loqui posse. Fieri enim non potest, quin surdus natus, idem sit & mutus. Plin. *l. 10. c. 69.* Alex. Aphrodis. *problem. 1. 1. 38.*

1. LEX

casibus & modis secundum normam ejus possint testari, aliaque facere, quæ eis permissa sunt. Sed si quis post testamentum factum adversa valetudine, aut quolibet alio casu mutus aut surdus esse cœperit, ratum nihilominus manet ejus testamentum.

De cæco.

§. 4. Cæcus autem non potest facere testamentum, nisi per observationem, quam 1 Lex Divi Justini patris nostri introduxit.

De eo qui est apud hostes.

§. 5. Ejus qui apud hostes est, testamentum, quod ibi fecit, non valet, 2 quamvis redierit. Sed quod, dum in civitate fuerat, fecit: sive redierit, valet jure postliminii; sive illic decesserit, valet 3 ex Lege Cornelia.

T I-

1. LEX D. JUSTINI] *L.* 8. *C. h. t.* qua cautum, ut cæcus heredem nuncupaturus præter septem testes adhibeat & tabularium, qui voluntatem nuncupantis scriptura excipiat; aut, si tabularii copia non sit, octavum testem: omnesque subscribant & signent.

2. QUAMVIS REDIERIT] *L.* 8. *h. t.* nam postliminio non vitiatur *Catonis* regula. Codicilli autem scripti in captivitate ab eo, qui in civitate testamentum fecerat, eo reverso convalescunt, quia principium eorum jam in civitate constitutum erat, nempe testamentum, quo confirmati sunt. *l.* 12. § 5. *de capt. & postl* simile est in *l.* 25. *eod.*

3. EX LEGE CORNELIA] Postliminii & Legis Corneliæ fictio in omnibus partibus juris servatur, passim *D. & C. eod.* v. §. 5. *sup. quib. mod. jus patr. pot.*

TITULUS XIII.

[1] DE EXHEREDATIONE LIBERORUM.

D. Lib. 28. Tit. 2. C. Lib. 6. Tit. 28. & 29. Novell. 115. Cap. 3.

Jus vetus. De liberis in potestate.

[2] NON tamen, ut omnino valeat testamentum, sufficit hæc observatio, quam supra exposuimus, sed qui filium in potestate habet, curare debet, ut eum heredem instituat, [3] vel exheredem eum nominatim faciat. Alioqui si eum silentio [4] præterierit, [5] inutiliter testabitur: adeo quidem, ut si [6] vivo patre filius mortuus sit, nemo heres ex eo testamento existere possit: quia scilicet ab initio non constiterit testamentum. Sed [7] non ita de filia-

1. DE EXHEREDATIONE] Exheredatio est hereditatis Lege datæ ademptio: unde de solis suis heredibus proprie dicitur, de aliis per abusionem. Aliis hereditas defertur tantum, suis etiam datur. §. 2. *inf. de her. qual.*

2. NON SUFFICIT HÆC OBSERVATIO] In modo sc. testandi & solennitatibus comparatis ad firmandam testationis fidem, de quo *sup. tit.* 10.

3. VEL EXHEREDEM FACIAT] De quo idcirco etiam inter cetera, quæ ad ordinanda testamenta pertinent, præcipiendum fuit. *l.* 30. *h. t. de lib. & post.*

4. PRÆTERIERIT] Id est, nec heredem instituerit, nec exheredaverit. §. 12. *inf. de her. quæ ab int.* Cic. 1. *de Orat. Quem pater neque heredem, neque exheredem scripsit nominatim.* Porro & non rite facta exheredatio pro præteritione habetur. *l.* 8. §. 2. *cont. tab.*

5. INUTILITER TESTABITUR] *D. l* 30. Plane si filius patri superstes bonis paternis se abstineat, voluntas ex bono & æquo sustinebitur. *l.* 17. *de injust. rupt.*

6. VIVO PATRE MORTUUS] *L* 7. *h. t.* propter regulam Catonianam. *l.* 1. *de reg. Cat. l.* 29. *l. pen. de reg. jur.*

7. NON ITA DE FILIABUS, &c.] Diversi juris rationem indicat Ulp. *l.* 8. §. 1. *de injust. rupt.*

1. JUS

liabus, & aliis per virilem ſexum deſcendentibus liberis utriusque ſexus, antiquitati fuerat obſervatum: ſed ſi non fuerant ſcripti heredes, ſcriptæve, vel exheredati, exheredatæve, teſtamentum quidem non infirmabatur, 1 jus tamen adcreſcendi eis 2 ad certam portionem præſtabatur. Sed nec nominatim eas perſonas exheredare parentibus neceſſe erat, ſed licebat 3 inter ceteros hoc facere. 4 Nominatim autem quis exheredari videtur, ſive ita exheredetur, *Titius filius meus exheres eſto*; ſive ita, *Filius meus exheres eſto*, non adjecto proprio nomine, ſcilicet, 5 ſi alius filius non extet.

De poſthumis.

§. 1. 6 Poſthumi quoque liberi, vel heredes inſtitui debent, vel exheredari. Et in eo par omnium conditio eſt, quod & filio poſthumo, & quolibet ex ceteris liberis, ſive feminini ſexus, ſive maſculini,

---

1. Jus adcrescendi] Ut quaſi & ipſi ſcripti ſcriptæve eſſent, numerum heredum augerent.

2. Ad certam portionem] Suis heredibus inſtitutis ad virilem; extraneis, ad partem dimidiam. Ulp. *tit.* 20. §. 14. Cajus, 2. *tit.* 3. §. 1. Paul. 3. *ſent.* 4.

3. Inter ceteros] Græci ἀφορίστως. hoc ſcil. modo, *Titius filius meus heres eſto: ceteri exheredes ſunto.* Greg. Naz. *in ſuo teſtam.* οἱ δὲ λοιποὶ πάντες ἔστωσαν ἀποκληρονόμοι. In reliquo ritu exheredationis diſcrimen non faciebat ſexus aut gradus, nempe quod pure fieri deber, & ſimpliciter, non ex re certa, & ab omnibus gradibus. *l.* 3. §. 1. & 2. *l.* 19. *h. t.*

4. Nominatim autem] *V. l.* 1. *l.* 2. & 3. *D. h. t.*

5. Si alius filius non extet] Nam ſi plures ſint, nullus cenſebitur exheredatus, ex benigna interpretatione. *d. l.* 2.

6. Posthumi] Poſthumi, vel potius poſtumi, ut ſcribendum docet Grot. *ſparſ. flor. ſup. ad tit. qui teſt. tut. dar.* dicuntur, qui poſt mortem patris naſcuntur. *l.* 6. *de inoff. teſt. l.* 3. §. 1. *de injuſt. rupt.* Plutarch. in *Coriol.* & *Syll.* Amm. Marcell. *lib.* 21. *Uxorem pragnantem reliquit, unde edita poſtuma.*

lini, præterito, valet quidem testamentum, sed postea agnatione posthumi, sive posthumæ rumpitur, & ea ratione [1] totum infirmatur. Ideoque si mulier, ex qua posthumus aut posthuma sperabatur, [2] abortum fecerit, nihil impedimento est scriptis heredibus ad hereditatem adeundam. Sed feminini quidem sexus personæ, vel nominatim, vel inter ceteros exheredari solebant: dum tamen, si inter ceteros exheredarentur, aliquid eis legaretur, [3] ne viderentur præteritæ esse per oblivionem. Masculos vero posthumos, id est, filios, [4] & deinceps, placuit non aliter recte exheredari, nisi nominatim exheredarentur, hoc scilicet modo, *Quicumque mihi filius genitus fuerit, exheres esto.*

De quasi posthumis.

§. 2. [5] Posthumorum autem loco sunt & hi, qui in

---

1. TOTUM INFIRMATUR] Neque hoc mutatum *Nov.* 115. *c.* 3. ut falso existimat *Pac.* igitur posthumi cujuscumque sexus aut gradus præteriti, agnascendo rumpunt: filiæ & nepotes præteriti, non rumpunt, sed accrescunt scriptis: filius præteritus testamentum valere non patitur. *l.* 1. *l.* 3. *l.* 8. §. 1. *de injust. rupt.* *l.* 30. *h. t.* Quod si posthumus præteritus vivo patre natus decesserit, datur scripto heredi bonorum possessio secundum tabulas. *l.* 12. *de injust. rupt.*

2. ABORTUM FECERIT] *L.* 2. *C. de post. her.* atque hinc petenda ratio, cur posthumo præterito placeat testamentum ab initio valere. Idem est, si mulier monstrosum aliquid enixa sit. *l.* 3. *C. eod.* quia non sunt liberi, qui contra formam humani generis procreantur. *l.* 14. *de stat. hom.*

3. NE PER OBLIVIONEM] Ulp. *tit.* 22. §. 17. in filia jam nata cessat oblivionis præsumptio.

4. ET DEINCEPS] Id est, posthumos nepotes: cum tamen nepotes jam nati etiam inter ceteros exheredari potuerint. § *præc.*

5. POSTHUMORUM LOCO] Ex Cajo *l.* 13. *de injust. rupt.* Hos quasi posthumos, & posthumos Vellejanos appellare possumus.

1. QUA-

in sui heredis locum succedendo, [1] quasi agnascendo fiunt parentibus sui heredes. Ut ecce, si quis filium, & ex eo nepotem, neptemve in potestate habeat, quia filius gradu præcedit, is solus jura sui heredis habet, [2] quamvis nepos quoque, & neptis ex eo in eadem potestate sint. Sed si filius ejus vivo eo moriatur, aut qualibet alia ratione exeat de potestate ejus, incipit nepos, neptisve [3] in ejus locum succedere, & eo modo jura suorum heredum quasi agnatione nanciscitur. Ne ergo eo modo rumpatur ejus testamentum, sicut ipsum filium vel heredem instituere, vel nominatim exheredare debet testator, ne non jure faciat testamentum: ita & nepotem, neptemve ex filio necesse est ei, vel heredem instituere, vel exheredare: ne forte eo vivo, filio mortuo, succedendo in locum ejus nepos, neptisve, quasi agnatione rumpat testamentum. Idque [4] Lege Julia

---

1. QUASI AGNASCENDO] Nepotes præteriti, qui post factum testamentum nascuntur, patre mortuo, avo superstite, agnascendo rumpunt. at illi, de quibus hic sermo, quasi agnascendo, id est, succedendo in locum patris sui prædefuncti aut emancipati. Illi ad primum Legis Velleiæ caput pertinent. *l.* 29. §. 12. *h. t.* hi ad secundum *d. l.* 29. §. 13. *l.* 13. *de injust. rupt.*

2. QUAMVIS NEPOS QUOQUE] §. 2. *inf. de her. quæ ab int.* §. 2. *inf. de her. qual.* & ideo firmum manet avi testamentum, in quo hic nepos præteritus, si vivo filio, nec capite minuto, avus decesserit. *l.* 6. *pr. de injust. rupt. l.* 7. *si tab. test.*

3. IN EJUS LOCUM SUCCEDERE] Successio hæc velut quædam agnatio est, propterea quod successione in locum sui heredis sui heredes fiunt.

4. LEGE JULIA VELLEJA] Cujus Legis caput secundum, relatum in *d. l.* 29. §. 30. interpretati Cajus *d. l.* 13. & Justinianus hic. In casu *d. l.* 29. §. *pen.* qui ad neutrum caput legis seorsum pertinet, Julianus quoque induxit, ne rumpatur testamentum, quasi duobus capitibus legis commissis. belle Fabrot. ad *Th.*

lia Velleja provisum est, in qua similis exheredationis modus ad similitudinem posthumorum demonstratur.

De emancipatis.

§. 3. [1] Emancipatos liberos Jure civili neque heredes instituere, neque exheredare necesse est: quia non sunt sui heredes. Sed [2] Prætor omnes, tam feminini sexus, quam masculini, si heredes non instituantur, exheredari jubet: virilis sexus, nominatim, [3] feminini vero inter ceteros: quia si neque heredes instituti fuerunt, neque ita (ut diximus) exheredati, [4] permittit eis Prætor contra tabulas testamenti bonorum possessionem.

De adoptivis.

§. 4. Adoptivi liberi, quamdiu sunt in potestate patris adoptivi, [5] ejusdem juris habentur, cujus sunt justis nuptiis quæsiti. Itaque heredes instituendi vel exheredandi sunt secundum ea, quæ de na-

---

1. EMANCIPATOS] Liberi emancipati, quia exeunt è familia & potestate patris, pro extraneis Jure civili habentur. §. 3. *inf. de her. qual.* §. 9. *inf. de her. quæ ab int.* & ideo nulla eo jure necessitas patri imposita eos vel instituendi vel exheredandi.

2. PRÆTOR, &c. EXHEREDARI JUBET] Quasi rescindens eorum capitis deminutionem. *l.* 6. §. 1. *D. de bon. poss.*

3. FEMININI INTER CETEROS] Leg. ut in edit. Cujac. & *inter ceteros;* id est, vel nominatim vel inter ceteros. Ulp. *tit.* 22. §. 19. *Theoph.*

4. PERMITTIT EIS PRÆTOR] Leg. *promittit. l.* 4. & *pass. cont. tab.* in Basil. ἐπήγγελται, *pollicetur l.* 6. *de bon. poss.* Ulp. *d. loc.* & ita lege etiam §. *ult. inf.*

5. EJUSDEM JURIS] Nam adoptio non minus adoptivis tribuit jus & nomen filiorumfam. suorumque heredum, quam natura naturalibus, id est, ex justo matrimonio procreatis. §. 2. *inf. de her. quæ ab int. l.* 5. *C. de suis & leg.* extra nuptias quæsiti huc non pertinent. legitimati tamen pertinent. §. 9. *inf. de her. quæ ab int.* Nov. 89.

1. NE

naturalibus exposuimus. Emancipati vero à patre adoptivo, 1 neque Jure civili, neque eo Jure, quod ad Edictum Prætoris attinet, inter liberos connumerantur. Qua ratione accidit, ut ex diverso, quod ad naturalem parentem attinet, quamdiu quidem sunt in adoptiva familia, 2 extraneorum numero habeantur, ut eos neque heredes instituere, neque exheredare necesse sit: 3 cum vero emancipati fuerint ab adoptivo patre, tunc incipiant in ea causa esse, in qua futuri essent, si à naturali patre emancipati fuissent.

Jus novum.

§. 5. Sed hæc quidem vetustas introducebat: 4 nostra vero Constitutio inter masculos & feminas in hoc jure nihil interesse existimans: quia utraque persona in hominum procreatione simili naturæ officio fungitur, & 5 Lege antiqua duodecim tabularum omnes similiter ad successionem ab intestato vocabantur, quod 6 & Prætores postea secuti esse videntur: ideo simplex ac simile jus, & in filiis, & in

1. Neque jure civili, &c.] Non Jure civili, quia desinunt esse sui heredes: nec jure prætorio, quia simul nomen quoque liberorum amittunt. *l. 4. si tab. test. l. 1. §. 6. l. 3. §. 2. cont. tab.*

2. Extraneorum numero] Tantum tertio loco ab intestato à Prætore admittuntur in ordine cognatorum. *§. 13. inf. de her. ab int. l. 1. §. 4. unde cogn.*

3. Cum vero emancipati, &c.] Scil. vivo patre naturali. *§. 10. inf. d. t.* Hoc enim casu, ne utriusque parentis exciderent successione, voluit Prætor eos jus naturale liberorum recuperare. *l. 4. si tab. test.*

4. Nostra Constitutio] *L. 4. C. h. t.* ex qua petenda interpretatio hujus §.

5. Lege 12 tabularum] *L. 14. C. de legit. her.* ubi hæc eadem iisdem fere verbis exponuntur.

6. Et Prætores secuti] In danda bonorum possessione ab intestato, *unde liberi*; nam Prætor contra tabulas filiabus non dedit, quæ vel inter ceteros exheredatæ. *sup. pr. & §. 3. eod.*

1. Per

in filiabus, & in ceteris descendentibus 1 per virilem sexum personis, non solum jam natis, sed etiam posthumis, introduxit, 2 ut omnes sive sui, sive emancipati sint, vel heredes instituantur, vel nominatim exheredentur: & eundem habeant effectum circa testamenta parentum suorum infirmanda, & hereditatem auferendam, quem 3 filii sui vel emancipati habent, sive jam nati sint, sive adhuc 4 in utero constituti, postea nati sint. Circa adoptivos autem filios certam induximus divisionem, quæ in 5 nostra Constitutione, quam super adoptivis tulimus, continetur.

De testamento militis.

§. 6. Sed si in expeditione occupatus miles testamen-

---

1. PER VIRILEM SEXUM] Quippe matri & avo materno in causa institutionis & exheredationis liberi extranei sunt, tam jure prætorio, quam civili. *inf.* §. *ult.*

2. UT OMNES] Tam filiæ & nepotes neptesque, quam filii: & tam nasciturі, quam jam nati. Tollitur igitur hic differentia, quæ oriebatur ex sexu & gradu tam in suis, *sup. in pr.* quam emancipatis. *sup.* §. 3. tam in jam natis, quam in posthumis. §. 1. *sup.* Differentia autem inter suos & emancipatos non tollitur, hoc est, emancipati liberi non exæquantur suis, ut & ipsis præteritis testamentum jure non subsistat.

3. FILII SUI VEL EMANCIPATI HABENT] Ut quemadmodum filiis suis præteritis aut non nominatim exheredatis testamentum ipso jure nullum est, ita & filiabus & nepotibus suis, ut filiis emancipatis non nominatim exheredatis datur contra tabulas, ita & filiabus & nepotibus emancipatis. Thalelæus *ad l.* 1. §. 1. ibi; *in aliis pene omnibus nulla est inter liberos discretio. C. comm. de man.* καλῶς εἶπε, τὸ σχεδὸν, ἐπειδὴ οἱ μὲν ὑπεξούσιοι, præteriti γενόμενοι, ἀφανίζουσι παντελῶς τὴν διαθήκην, οἱ δὲ emancipati, τὴν contra tabulas ἔχουσι

4. IN UTERO CONSTITUTI] Ut & filiæ posthumæ, non nominatim exheredatæ, agnascendo rumpant, licet legatum acceperint: quod secus erat jure antiquo. §. 1. *sup.*

5. NOSTRA CONSTITUTIONE] *L. pen. C. de adopt.* cujus sententia refertur. §. 2. *sup. de adopt.* & plenius *inf.* §. 14. *de her. quæ ab int.*

1. NON

mentum faciat, & liberos suos jam natos, vel posthumos, nominatim non exheredaverit, sed silentio præterierit, [1] non ignorans, an habeat liberos, [2] silentium ejus pro exheredatione nominatim facta valere, [3] Constitutionibus Principum cautum est.

De testamento matris, aut avi materni.

§. 7. [4] Mater, vel avus Maternus necesse non habent liberos suos aut heredes instituere, aut exheredare: sed possunt eos silentio omittere. Nam [5] silentium matris aut avi materni, & ceterorum per matrem adscendentium, tantum facit, quantum exheredatio patris. Neque enim matri filium filiamve, neque avo materno nepotem neptemve ex filia, si eum eamve heredem non instituat, exheredare necesse est, [6] sive de Jure civili quæramus, sive de [7] Edicto Prætoris, quo Prætor præ-

1. NON IGNORANS] Secus est, si nesciverit, forte quod falso rumore perlatum esset, eos in rebus humanis esse desiisse. *l. 9. & seq. C. de test. mil. l. 7. D. eod.*

2. SILENTIUM PRO EXHEREDATIONE] Ad quem effectum respiciens *Ulpianus*, dixit, militem silentio exheredare. *l. 12. de bon. libert.*

3. CONSTITUTIONIBUS PRINCIPUM] Gordiani, in *d. l. 9.* & Philippi, in *l. 10. C. de test. mil.*

4. MATER VEL AVUS MATERNUS] Conditio liberorum facit, ut matris & avi materni præteritio vim exheredationis habeat; quia matri & avo materno nec sui heredes sunt, nec desierunt esse sui heredes. *l. 4. §. 2. cont. tab. l. 13. de suis & leg.*

5. SILENTIUM MATRIS, &c. TANTUM FACIT] Et hoc etiamsi mater ignoraverit se liberos habere. sed hoc casu legata & libertates non intercidunt, quia color dementiæ hic obtendi nequit. *l. 27. §. ult. & l. seq. de inoff. test.*

6. SIVE DE JURE CIVILI] Quo jure soli sui heredes præteriti, sive, quod nunc idem valet, non nominatim exheredati, testamentum tollunt aut rumpunt. *§. 5. sup.*

7. EDICTO PRÆTORIS] Quo liberi emancipati, si-ve

præteritis liberis contra tabulas bonorum possessionem permittit: sed 1 aliud eis adminiculum servatur, quod paulo post vobis manifestum fiet.

TITULUS XIV.

DE HEREDIBUS INSTITUENDIS.

D. Lib. 28. Tit. 5. C. Lib. 6. Tit. 24.

Qui possunt heredes institui.

2 HEREDES instituere permissum est tam liberos homines, 3 quam servos: & tam proprios, 4 quam alienos. Proprios autem olim quidem secundum plurium sententias non aliter, quam cum libertate, recte instituere licebat: hodie vero etiam 5 sine libertate ex nostra Constitutione heredes eos instituere permissum est. Quod 6 non per

---

ve qui sui esse desierunt, præteriti, vocantur ad contra tabulas bonorum possessionem: non qui nec sui sunt, nec esse desierunt. *d.* §. 5. *l.* 1. *l.* 4. §. 2. *cont. tab.*

1. ALIUD ADMINICULUM] Intelligit querelam inofficiosi testamenti; quod remedium solum superest omnibus exheredatis, quo numero etiam præteriti à matre. *l.* 8. *d. t. vid. inf. tit.* 18.

2. HEREDES INSTITUERE] Scribere vel nuncupare. *l.* 1. §. 1. *D. eod.* Est autem heredis institutio caput & fundamentum testamenti. §. 34. *inf. de legat.* neque enim sine ea testamentum potest consistere. §. 2. *inf. de fid. her.* Quibus verbis nunc fiat, parum refert, modo per ea liqueat voluntatis intentio. *l.* 15. *C. de testam.*

3. QUAM SERVOS] Non minus servos, quam liberos. Cajus *l.* 31. *eod.*

4. QUAM ALIENOS] Si modo eorum servi sint, quos ipsos heredes instituere possumus: nam ex persona domini cum servis testamenti factio est. *d. l.* 31. Ulp. *tit.* 22. §. 8. *l.* 12. §. 2. *de legat.* 1.

5. SINE LIBERTATE] Ita & *sup.* §. 2. *qui & ex quib. caus. man.* id est, omissa libertatis datione. Constitutio extat in *l. pen. C. de serv. nec. her.*

6. NON PER INNOVATIONEM] Quia jam olim idem

per innovationem induximus, sed quoniam æquius erat, & Attilicino placuisse, Paulus suis libris, quos tam ad Masurium Sabinum, quam ad Plautium scripsit, refert. [1] Proprius autem servus etiam is intelligitur, in quo nudam proprietatem testator habet, alio usumfructum habente. Est tamen casus, in quo nec cum libertate utiliter servus à domina heres instituitur, ut Constitutione Divorum Severi & Antonini cavetur, cujus verba hæc sunt, *Servum* [2] *adulterio maculatum, non jure testamento manumissum ante sententiam ab ea muliere videri, quæ rea fuerat ejusdem criminis postulata, rationis est. Quare sequitur, ut in eundem à domina collata heredis institutio, nullius momenti babeatur.* Alienus servus etiam is intelligitur, in quo usumfructum testator habet.

Si servus heres institutus in eadem causa manserit, vel non.

§. 1. Servus autem à domino suo heres institutus, si quidem [3] in eadem causa manserit, fit ex testamento liber, heresque ei [4] necessarius. Si vero

---

idem quibusdam placuerat, ut mox subjicit quod autem obtinet, ex nova est Justiniani humanitate. Ita concilia hunc locum cum *d.* §. 2.

1. Proprius, &c. in quo nudam proprietatem] Et alienus, in quo nudum usumfructum habemus, ut paulo inferius. idque rationi juris convenienter. *l.* 25. *de verb. sign.* §. 4. *sup. per quas pers. l.* 45. *de acq. her.*

2. Adulterio maculatum] Apud Marcian. *l.* 48. *b. t.* unde hic locus descriptus, legitur *accusatum*. sed legendum arbitror *maculatum*, ut hîc, ne obstet *l.* 8. *C. ad Leg. Jul. de adult.* Græci quoque ἔνοχον ὄντα τῇ μοιχείᾳ, non κατηγορούμενον. & ad *l.* 1. *C. qui non poss. ad lib.* ὑπονοηθέντα ἐπὶ τῇ μοιχείᾳ, *suspectum*, &c.

3. In eadem causa] Id est, in eadem conditione servitutis, ut neque manumissus post factum testamentum neque alienatus fuerit.

4. Necessarius] Vid. §. 1. *inf. de her. qual.*

1. Non

ro à vivo teſtatore manumiſſus fuerit, ſuo arbitrio adire hereditatem poteſt: quia non fit heres neceſſarius, cum utrumque ex domini teſtamento [1] non conſequatur. Quod ſi alienatus fuerit, juſſu novi domini adire hereditatem debet, & ea ratione per eum dominus fit heres. Nam ipſe alienatus, neque liber, neque heres eſſe poteſt, etiamſi cum libertate heres inſtitutus fuerit. [2] Deſtitiſſe enim à libertatis datione videtur dominus, qui eum alienavit. Alienus quoque ſervus heres inſtitutus, ſi in eadem cauſa duraverit, juſſu ejus domini adire hereditatem debet. Si vero alienatus fuerit ab eo, aut vivo teſtatore, aut poſt mortem ejus, antequam adeat, debet [3] juſſu novi domini adire. At ſi manumiſſus eſt vivo teſtatore, vel mortuo, antequam adeat; [4] ſuo arbitrio adire poteſt hereditatem.

De ſervo hereditario.

§. 2. Servus etiam alienus [5] poſt domini mortem recte heres inſtituitur. Quia & cum hereditariis ſervis eſt teſtamenti factio. [6] Nondum enim adita he-

---

1. NON CONSEQUATUR] *L. propen. h. t. l.* 6. §. 3. *eod.*

2. DESTITISSE A LIBERTATIS DATIONE] Quod ſi teſtator eum poſtea redemerit, reviviſcit libertas & inſtitutio. *l.* 9. §. 16. *l.* 50. *eod.* Hinc autem intelligimus regulam juris civilis traditam *L.* 13. §. 1. *de lib. & poſt.* ſolum procedere, cum ſervus in eadem cauſa manet.

3. JUSSU NOVI DOMINI] *L.* 62. §. 1. *de acq. her. l.* 2. §. *ult. de bon. poſſ. ſec. tab.* ubi hereditatem ſive bonorum poſſeſſionem cum domino ambulare *Ulp.* ait.

4. SUO ARBITRIO] Ulp. *tit.* 22. §. 11. Licet igitur inſtitutio ſervi alieni ex perſona domini ſuſtineatur; videtur tamen ſimul & perſonæ ſervi ratio haberi. *l.* 82. §. 2. *de leg.* 2. *l.* 5. *de ſerv. leg. l.* 40. *h. t.*

5. POST DOMINI MORTEM] Non ita, *Stichus poſt mortem Titii domini ſui heres mihi eſto*, ut male *Th.* ſed ita, *Stichus ſervus Titii defuncti heres mihi eſto.*

6. NONDUM ADITA HEREDITAS PERSONÆ VI-

hereditas, personæ viceṃ sustinet, 1 non heredis futuri, sed defuncti: cum etiam 2 ejus, qui in utero est, servus recte heres instituatur.

De servo plurium.

§. 3. Servus autem plurium, 3 cum quibus testamenti factio est, 4 ab extraneo institutus heres unicuique dominorum, cujus jussu adierit, 5 pro portione dominii acquirit hereditatem.

De numero heredum.

§. 4. Et unum hominem, & plures, 6 usque in infinitum: quod quis heredes velit facere, licet.

De

VICEM] Ratio dubitandi, quia tempore facti testamenti servus nullius est. *l. 64. h. t.* Ratio decidendi, quia jacens hereditas personæ, defuncti locum interim obtinet, & pro domino habetur. *l. 31. §. 1. eod. l. 34. l. 61. de acq. rer. dom. inf. de stip. serv. in pr.*

1. NON HEREDIS FUTURI, SED DEFUNCTI] *Dict. loc. cum. simil.* Imo non defuncti, sed heredis futuri. *l. 24. de nov.* Solve: hereditas qua jacens considerata defunctum repræsentat, ut actus ex persona ejus vires capiat. *l. 52. h. t. l. 33. §. ult. de acq. rer. dom.* adita vero videtur retro repræsentasse personam heredis, cui soli eventu inspecto acquiritur. *d. pr. inf. de stip. serv.* fac. *l. 73. §. 1. de verb. obl. l. 28. §. ult. l. 35. de stip. serv.*

2. EJUS, QUI IN UTERO EST, SERVUS] Hoc eamdem plane rationem habet. *l. 64. h. t.*

3. CUM QUIBUS TESTAMENTI FACTIO] Additum ideo, quia quos ipsos heredes instituere non possumus, eorum nec servos possumus, *l. 31. h. t.*

4. AB EXTRANEO] Ab uno ex dominis institutus acquirit ceteris, per *l. 63 §. 8. pro soc. l. 49. ad leg. Falc.*

5. PRO PORTIONE DOMINII] Si tamen unius tantum jussu adierit, ceteris non jubentibus adire, tacito jure partes ei accrescent. *l. 67. de acq. her.*

6. USQUE IN INFINITUM] Εἰς ἀπείραντον. *Th.* Sententia est, certum numerum heredum instituendorum nemini præscriptum esse, sed totum hoc arbitrio testantis permitti.

1. IN

De divisione hereditatis.

§. 5. Hereditas plerumque dividitur [1] in duodecim uncias, quæ assis appellatione continentur. [2] Habent autem & hæ partes propria nomina ab uncia usque ad assem, ut puta hæc, sextans, quadrans, triens, quincunx, semis, septunx, bes, dodrans, dextans, deunx. [3] Non autem utique semper duodecim uncias esse oportet. Nam tot unciæ assem efficiunt, quot testator voluerit: & si [4] unum tantum quis ex semisse (verbi gratia) heredem scripserit, totus as in semisse erit. Neque enim idem [5] ex parte testatus, & ex parte intestatus, decedere potest: [6] nisi sit miles, cujus sola volun-

---

1. IN DUODECIM UNCIAS] Hæc solennis est hereditatis distributio. *l.* 13. §. 1. *b. t.* quia perfectus est numerus duodenarius. Diod. Sic. *eclog* 44. Galen. *de cui. an. pec, not. & med.* τελειότητ@ σύμβολον, Hermias in *Phæd. Plat.* τῶ ἀριθμῶν μυστικώτατ@. Aristid. περὶ μυσ. add. *Cujac.* ad *d. l.* 13 Duar. 2. *disp.* 36. Fabrot. ad *Th.*

2. HABENT HÆ PARTES PROPRIA NOMINA] Ex Ulp. *l.* 50. §. 1. *b. t.* ad Varr. 4. *de ling.* Volus. Mæcian. *de ponderib.* Salmas. *de mod. usur.* pag. 251.

3. NON SEMPER DUODECIM UNCIAS] Non est necesse, ut semper distributio fiat in 12 uncias: sed potest testator vel in plures vel in pauciores uncias hereditatem dividere. *d. l.* 13. §. 1. 2 3. *& ult. l.* 18. *eod. l.* 13. *C. de lib. & post.* Paul. 3. *sent.* 4. Potest & in partes naturales dividi, puta in duas dimidias, tres tertias, &c. *l.* 2. §. 7. *de collat. l.* 76. *de acq. her.*

4. UNUM EX SEMISSE] Vel ex una aliqua alia parte hereditatis. Idemque est, si quis institutus ex re certa, veluti ex fundo, perinde enim habetur, ac si rei mentio facta non esset. *l.* 1. §. 4. *l.* 9. §. 13. *b. t. l.* 41. *in fin. de vulg. & pup.* nisi coheredem habeat indefinite aut ex parte hereditatis scriptum; tunc enim legatarii loco est. *l.* 13. *C. b. t.*

5. EX PARTE TESTATUS] *L.* 7. *de reg. jur.* Ex postfacto tamen vi ipsa pro parte quis intestatus fieri potest, rescisso vid. pro parte testamento. *l.* 15. *in fin. l.* 24. *de inoff. test.*

6. NISI SIT MILES] Miles etiam ab initio pro parte tantum testatus decedere potest. *l. pen.* §. 2. *de castr. pec. l.* 6.

luntas in testando spectatur. Et è contrario potest quis in quantascunque voluerit plurimas uncias suam hereditatem dividere.

De portionibus singulorum heredum. Si testator assem non diviserit, aut partes in quorundam persona non ultra assem expresserit.

§. 6. Si plures instituantur heredes, ita demum in hoc casu partium distributio necessaria est, si nolit testator eos ex æquis partibus heredes esse. Satis enim constat, [1] nullis partibus nominatis, ex æquis partibus heredes esse. Partibus autem in quorundam personis expressis, si quis alius sine parte nominatus erit, si quidem aliqua pars assi deerit, ex ea parte heres sit. Et si plures sine parte scripti sunt, omnes in eandem partem concurrunt. [2] Si vero totus as completus sit, ii, qui nominatim expressas partes habent, [3] in dimidiam partem vocantur, & ille, vel illi omnes, in alteram dimidiam. Nec interest primus, an medius, an novissi-

l. 6. l. 19. de test. mil. l. 2. C. eod. quippe qui hîc duorum velut hominum personam sustineat. *l. 17. §. 1. eod.* Igitur si miles unum tantum v. c. ex semisse heredem scripserit, quantum ad alterum semissem intestatus decessisse intelligetur, & locus fiet legitimis heredibus. *l. 19. l. 37. de testam. mil.* & ita etiam in specie *l. 6. eod.*

1. NULLIS PARTIBUS NOMINATIS, EX ÆQUIS] *L. 9. §. 12. h. t.* fac. *l. 19. §. ult. de leg. 1.* Illud tamen tenendum, conjunctos, unius tantùm personæ potestate fungi. v. c. si testator ita dixerit, *Titius heres esto: Sejus & Mævius heredes sunto.* aut sic. *Titius, & fratris mei filii, heredes sunto.* Hic conjuncti unum semissem, Titius alterum habebit, *l. 15. pr. l. 59. §. 2. h. t. l. 34. de leg. 1. l. un. § 10 C. de cad. toll.* nisi celeritatis gratia conjunctio facta doceatur. *l. 66. h. t.*

2. SI VERO TOTUS AS COMPLETUS] *L. 17. pr. §. 3. & 4. eod.* Breviter, qui sine parte scriptus est, vacantem portionem, vel alium assem, occupat. *l. ult. sec. tab.*

3. IN DIMIDIAM PARTEM] Id est, in semissem, reducta ratione ad solennem assis distributionem: alias in alterum assem; eadem enim proportio est.

vissimus, sine parte heres scriptus sit: ea enim pars data intelligitur, quæ vacat.

Si pars vacet, aut exsuperet.

§ 7. Videamus, si pars aliqua vacet, nec tamen quisquam sine parte sit heres institutus, quid juris sit. Veluti si tres 1 ex quartis partibus heredes scripti sint. Et constat, vacantem partem singulis tacite 2 pro hereditaria parte accedere, & perinde haberi, ac si ex tertiis partibus heredes scripti essent: & ex diverso, si plures heredes scripti in portionibus sint, 3 tacite singulis decrescere: ut, si (verbi gratia) quatuor ex tertiis partibus heredes scripti sint, perinde habeantur, ac si unusquisque ex quarta parte heres scriptus fuisset.

Si plures unciæ quam 12 distributæ sunt.

§. 8. Et si plures unciæ quam duodecim distributæ sint, is, qui sine parte institutus est, 4 quod dupondio deest, habebit. Idemque erit si 5 dupondius

---

1. EX QUARTIS PARTIBUS] Id est, singuli ex quadrante, seu tribus unciis. & ita quoque, quod mox sequitur, *ex tertiis partibus*, id est, ex trientibus, sive unciis quatuor.

2. PRO HEREDITARIA PARTE] Clarius hoc apparet, cum partes adscriptæ sunt inæquales. v. c. *Titius ex quadrante, Mævius ex semisse, heredes sunto.* Hic ex tribus unciis vacantibus una Titio, duæ Mævio, accrescunt. *d. l.* 13. §. 3. *h. t.*

3. TACITE SINGULIS DECRESCERE] *D. l.* 13. §. 4. Potest hic & alia ratio iniri, ut singulis accrescat, quod dupondio deest Sed & tot partes possunt in divisione servari, quot testator fecit. *l.* 15. §. *ult* *l.* 47. §. 1. *l.* 87. *eod.*

4. QUOD DUPONDIO DEEST] Eadem enim ratio est in secundo asse, quæ in primo. *l.* 18. *h. t.* exemplum in *l.* 87. *eod.*

5 DUPONDIUS EXPLETUS] *Expletus* dixisse videtur pro *superatus*. de superato enim hic quæritur, non de expleto. quamquam utriusque eadem ratio. *l.* 17. §. *ult.* *eod.*

1. SUB

dius expletus ſit. Quæ omnes partes ad aſſem poſtea revocantur, quamvis ſint plurium unciarum.

De modis inſtituendi.

§. 9. Heres & pure, & [1] ſub conditione inſtitui poteſt; [2] ex certo tempore, aut ad certum tempus non poteſt, veluti, *Poſt quinquennium quam moriar*, vel, *Ex Calendis illis*, vel, [3] *Usque ad Calendas illas, heres eſto.* Denique diem adjectum haberi [4] pro ſupervacuo, placet, & perinde eſſe, ac ſi pure heres inſtitutus eſſet.

De conditione impoſſibili.

§. 10. [5] Impoſſibilis conditio in [6] inſtitutionibus &

---

1. SUB CONDITIONE] V. C. *Titius heres eſto, ſi Maviam uxorem duxerit.* Hic inſtitutio in pendenti eſt, & ſi quidem extiterit conditio, vires capit, ac conditionis eventus retrotrahitur ad tempus mortis, ut perinde habeatur, ac ſi pure facta eſſet inſtitutio: ſi conditio defecerit, inſtitutio evaneſcit, deferturque hereditas ab inteſtato. *l.* 26. *de cond. inſt.* fac. *l.* 8. *de per. & com. rei vend. l.* 11. §. 1. *qui pot. in pign.*

2. EX CERTO TEMPORE. &c.] Ratio eſt, quia regula, quæ vetat eumdem in paganis teſtato & inteſtato decedere, etiam in ſpatio temporis locum habet. *l.* 41. *de teſt. mil. l.* 8. *C. eod.* ubi quod traditur, eſt ex prærogativa privilegii militaris. ceſſat autem in conditione, cujus eventus retrotrahitur. Conditionem facit etiam dies incertus. *l.* 75. *de cond. & dem.*

3. USQUE AD CALENDAS] Occurit hic etiam ſpecialis ratio, quia juri noſtro non convenit temporalem heredem habere. *l.* 7. §. 10 *de minor. l.* 88. *h. t.*

4. PRO SUPERVACUO] Hoc benevolentiæ eſt, ne pereat ultima defuncti voluntas. *l.* 34. *h. t.*

5. IMPOSSIBILIS CONDITIO] Cui ſimilis, quæ quid continet, quod pugnat cum bonis legibus aut moribus. *l.* 14. *& ſeq. de cond. inſt.* perplexa autem, *ἄπορος*, viciat inſtitutionem. *l.* 16. *eod.*

6. INSTITUTIONIBUS ET LEGATIS] Secus eſt in contractibus. §. 10. *inf. de inut. ſtip.* ratio diverſitatis petenda ex *l.* 31. *de obl. & act.*

& legatis, nec non in fideicommissis, & libertatibus, 1 pro non scripta habetur.

De pluribus conditionibus.

§. 11. Si plures conditiones in institutionibus adscriptæ sunt, siquidem conjunctim, ut puta, *Si illud & illud factum fuerit*; 2 omnibus parendum est. Si separatim, veluti, *Si illud aut illud factum fuerit*; 3 cuilibet conditioni obtemperare satis est.

De his, quos nunquam testator vidit.

§. 12. Ii, quos 4 nunquam testator vidit, heredes institui possunt: veluti si fratris filios 5 peregrinantes, ignorans qui essent, heredes instituerit. Ignorantia enim testantis inutilem institutionem non facit.

TI-

---

1. PRO NON SCRIPTA] *L. 1. l. 6. l. 10. de cond. inst. l. 3. de cond. & dem.* testamentum tamen patris infirmat adscripta filiofam. quippe qui sub alia conditione institui non potest, quam quæ sit in ejus potestate. *l. 4. h. t. l. 15. de cond. inst.* quod nunc ad omnes suos heredes pertinet. arg. §. 15. *tit. præc. l. 4. C. de lib. præt.*

2. OMNIBUS PARENDUM] Ut verificetur tota copulata enunciatio. *l. 5. de cond. inst.* fac. *l. 129. de verb. obl.*

3. CUILIBET] Quia disjunctiva oratio unius partis veritate contenta est. *d. l. 5. d. l. 129. c. in alternativis. de reg. jur. in 6. Cujacius* legit, *cui libet.* voce divulsa, id est, cui placet. *Th.* οἷαν βούλεται.

4. NUNQUAM TESTATOR VIDIT] Etiam extraneos penitus ignotos. *l. 11. C. h. t.* modo ne ex alio capite sint incapaces, puta quia peregrini aut ἀπόλιδες. *l. 1. C. eod.*

5. PEREGRINANTES] *Cujac.* & *Hot.* dictione divisa, *peregre natos*, nec aliter. *Theophil.*

1. SUB-

TITULUS XV.
DE VULGARI [1] SUBSTITUTIONE.

D. Lib. 28. Tit. 6. C. Lib. 6. Tit. 25. & 26.

De pluribus gradibus heredum.

POTEST autem quis in teſtamento ſuo [2] plures gradus heredum facere: ut puta: [3] *Si ille heres non erit, ille heres eſto.* Et deinceps, in quantum velit teſtator, ſubſtituere poteſt: ut [4] noviſſimo loco in ſubſidium vel ſervum neceſſarium heredem inſtituere poſſit.

De numero heredum in ſingulis gradibus.

§. 1 Et plures in unius locum poſſunt ſubſtitui, vel unus in plurium, vel ſinguli in ſingulorum, [5] vel invicem ipſi, qui heredes inſtituti ſunt.

Quam

---

1. SUBSTITUTIONE] Subſtitutio eſt ſecundi vel ulterioris heredis inſtitutio. *l.* 1. *h t.* Eſt autem duplex, una vulgaris, quæ cuivis à quovis teſtatore fieri poteſt in hunc caſum, ſi priore gradu inſtitutus heres non erat: altera pupillaris, quæ à parentibus fit liberis impuberibus, quos in poteſtate habent, in caſum contrarium, ſi filius inſtitutus heres erit, & intra pubertatem deceſſerit. ad quam ſpeciem *ἀναλόγως* referri poteſt & illa mente capti, de qua §. 1. *tit. ſeq.* fideicommiſſariæ ſubſtitutiones huc non pertinent. de quib. *inf. tit.* 23.

2. PLURES GRADUS HEREDUM] Ex Marcian. *l.* 36. *eod. plures gradus*, id eſt, plures heredum ordines, ut alii ſcribantur primo, alii ſecundo, alii tertio loco, &c. *l.* 2. §. 4. *ſec. tab.*

3. SI HERES NON ERIT] Hic caſus primus dicitur, & eſt conditio vulgaris ſubſtitutionis, continens in ſe & caſum voluntatis, ut loquuntur, *ſi heres eſſe nolit*; & impotentiæ, ſi non potuerit heres eſſe. fac. *l.* 56. *ſol. matr.*

4. NOVISSIMO LOCO IN SUBSIDIUM] Defunctorum intereſt, ut habeant ſucceſſores. *l.* 6. *de interr. in jur. fac.*

5. VEL INVICEM IPSI] *L.* 36. §. 1. *h. t. l.* 37. §. 1. *de her. inſt.* Hæc eſt ſubſtitutio, quam Modeſtin. *l.* 4. *h. t.* reci-

Quam partem singuli substituti accipiant, si partes in substitutione expressæ non sint.

§. 2. Et si [1] ex disparibus partibus heredes scriptos invicem substituerit, & nullam mentionem partium in substitutione habuerit; eas videtur in substitutione partes dedisse, quas [2] in institutione expressit: & ita [3] Divus Pius rescripsit.

Si coheredi substituto alius substituatur.

§. 3. [4] Sed si instituto heredi, coherede substituto dato, alius ei substitutus fuerit, Divi Severus & Antoninus [5] sine distinctione rescripserunt, ad utramque partem substitutum admitti.

Si

---

reciprocam vocat, *Papinianus* mutuam. *l.* 64. *de leg.* 2. exemplum extat apud Sueton. in *Tiber. c. ult.*

1. EX DISPARIBUS PARTIBUS] Species: *Octavius ex uncia heres esto, Nonius ex besse, Decius ex quadrante; eosque invicem substituo.* Hic, repudianre Decio, dividetur quadrans in novem partes, ex quibus octo feret Nonius, unam Octavius. *l.* 24. *eod.* Male exemplum posuit *Th.* in duobus heredibus invicem substitutis: verum tamen est quod dicit, & male carpitur à *Pac.*

2. IN INSTITUTIONE EXPRESSIT] Quia non est verisimile, testatorem pluris eos fecisse, cum substitueret, quam cum institueret. fac. *l.* 74. *de leg.* 1. Addit Ulp. *d. l.* 24. *nisi alia mens testatoris fuerit;* quibus verbis etiam excipi creditur casus, quo substitutio facta est repetitis singulorum propriis nominibus. arg. *l.* 124. *de leg.* 1. *l.* 24. *ad SC. Treb.*

3. D. PIUS RESCRIPSIT] *L.* 1. *C. eod.* congruunt *l.* 5. & *d. l.* 24. *D. eod.*

4. SED SI INSTITUTO HEREDI] Species: *Primus & secundus heredes sunto. si P. heres non erit, S. heres esto: si S. heres non erit, Tertius heres esto:* verius est, in utramque partem hic Tertium substitutum esse. *l.* 27. *l.* 41. *eod.* ex quo jure hæc regula fiat; *Substitutus substituto intelligitur etiam substitutus instituto.*

5. SINE DISTINCTIONE] Id est, sine distinctione mortis & scripturæ; ut nihil intersit, prior substitutus post institutum, an ante decesserit; nihil quoque utrum ante primam substitutionem secunda facta sit, an postea, hoc

mo-

Si quis servo, qui liber existimabatur, instituto substitutus fuerit.

§. 4. [1] Si servum alienum quis patremfamilias arbitratus, heredem scripserit, &, si heres non esset, Mævium ei substituerit, isque servus jussu domini adierit hereditatem, Mævius substitutus, [2] in partem admittitur. Illa enim verba, *Si heres non erit*, in eo quidem, quem alieno juri [3] subjectum esse testator scit, sic accipiuntur, Si neque ipse heres erit, neque alium heredem effecerit: in eo vero, quem patremfamilias esse arbitratur, illud significant, Si hereditatem sibi, vel ei, cujus juri postea subjectus esse cœperit, non acquisierit. Idque [4] Tiberius Cæsar in persona Parthenii servi sui constituit.

T I-

---

modo: *Primus & Sec. heredes sunto, si S. heres non erit, Tertius heres esto. Si P. heres non erit, S. heres esto. l.41.pr.eod.*

1. SI SERVUM ALIENUM] Ex *l.* 40. *cum seq. de her. instit.*

2. IN PARTEM ADMITTITUR] *Th.* τὸ ἥμισυ λαμβάνει. recte: pars enim ἁπλῶς posita, dimidiam significat. *l.* 43. *de usufr. l.* 164. §. 1. *de verb. sign.* In specie *d. l.* 40. Sempronius coheres servo substitutus fuit: & ideo unum semissem Sempronius habet ex institutione, alter semis inter eum & dominum servi instituti dividitur. add. quæ ibi not. *Gothofr.*

3. SUBJECTUM ESSE TESTATOR SCIT] Et hoc casu in totum excluderetur substitutus. *l.* 7. *de acq. her.* sed in proposito propter falsam opinionem & incertitudinem voluntatis testatoris, media via electa est, ut alias sæpe.

4. TIBERIUS CÆSAR] Pompon. *L.* 41. *de her. inst.*

TITULUS XVI.
DE PUPILLARI SUBSTITUTIONE.

D. Lib. 28. Tit. 6. C. Lib. 6. Tit. 26.

Forma, effectus, origo, & ratio pupillaris substitutionis.

LIBERIS suis impuberibus, [1] quos in potestate quis habet, non solum ita, ut supra diximus, substituere potest, id est, ut si heredes ei non extiterint, alius sit ei heres: sed eo amplius, ut si heredes ei extiterint, & adhuc impuberes mortui fuerint, sit eis aliquis heres: [2] veluti, si quis dicat hoc modo, *Titius filius meus heres mihi esto. Et si filius meus heres mihi non erit:* [3] *sive heres erit, & prius moriatur,* [4] *quam in suam tutelam venerit*, id est, antequam pubes factus sit, *tunc Sejus heres esto.* Quo casu [5] si quidem non extiterit heres filius,

---

1. QUOS IN POTESTATE] Er ideo nec mater liberis suis, nec pater filio emancipato pupillariter substituere potest. *l.* 2. *h. t.* Sed nec avus nepoti ex filio, quem in potestate habet, nisi ex formula legis Vellejæ, *Si filius me vivo suus heres esse desierit*, &c. *d. l.* 2. Oportet autem & testamenti & mortis tempore impuberem in familia esse. *l.* 41. §. 2. *eod.*

2. VELUTI SI QUIS] Formula gemellæ substitutionis. Verum ex D Marci Constitutione substitutio simplex aut vulgaris aut pupillaris, id est. quæ alterutro casu expresso sit, in utrumque casum facta intelligitur. *l* 4. *h. t.* sic. *l.* 2. & *l.* 4. *C. eod.* Olim de expressa pupillari, an vulgarem tacite contineret, quæsitum in Curiano judicio. de quo *Cic.* multis locis, & *Quint.* 7. *c.* 7.

3. SIVE HERES ERIT, &c.] Hæc est conditio substitutionis pupillaris, & casus secundus dicitur.

4. QUAM IN SUAM TUTELAM] Antiqua locutio, qua significatur ætas, quæ tutorum potestati subjecta est. Cic. 1. *de Orat.* & 2. *de Invent.* *l.* 39. *h. t.* *l.* 54. *de her. inst. cum simil.*

5. SI NON EXTITERIT] Quod etiam tunc accidere intel-

lius, tunc substitutus patri fit heres: [1] si vero extiterit heres filius, & ante pubertatem decesserit, [2] ipsi filio fit heres substitutus. Nam [3] moribus institutum est, ut, cum ejus ætatis filii sint, in qua ipsi sibi testamentum facere non possunt, parentes eis faciant.

De substitutione mente capti.

§. I Qua ratione excitati, etiam [4] Constitutionem posuimus in nostro Codice, qua prospectum est, [5] ut si qui [6] mente captos habeant filios, nepotes, vel pronepotes, cujuscumque sexus, vel gradus, liceat eis, [7] etsi puberes sint, ad exemplum pupillaris substitutionis, [8] certas personas substi-

intelligendum est, cum impubes, patri superstes, hereditate paterna abstinet: ne nudum nomen heredis noceat substituto. arg. *l. 67. pr. de rit. nupt. l. 68. de leg.* 1. Non recte igitur *Theoph.* hic.

1. SI EXTITERIT HERES] Hic casus propter utilitatem pupilli extitisse intelligitur, etiamsi bonis paternis se abstineat. *l. 12. h. t. l. 42. de acq. her. l. 28. de reb. auct. jud.* & hoc est, quod vulgo interpp. dicunt, nudæ sui heredis existentiæ vi confirmari tabulas pupillares. fac. *l. 44. de re jud. l. 41. de acq. her.*

2. IPSI FILIO FIT HERES] Non tantum in bonis, quæ a patre obvenerunt; sed etiam quæ aliunde. *l. 10. §. 5. h. t.* exclusis filii legitimis heredibus, & ipsa etiam matre. *l. 8. §. 5. de inoff. test. c. 1. ✠. de testam. in 6.*

3. MORIBUS INSTITUTUM] Ita & Ulp *l 2. h. t.*

4. CONSTITUTIONEM] *L. 9. C. de impub. & al. subst.* olim opus erat speciali privilegio. *l. 4. h. t.*

5. UT SI QUI HABEANT FIL] Licet non habeant in potestate. *d. l. 9.* ibi, *qui vel quæ, testatori, testatrici.*

6. MENTE CAPTOS] Μεμηνότας, ἤγουν, παραφρονοῦντας ut recte *Theoph.* fac. *l. 43. h. t. l. 1. C de cur. fur.*

7. ETSI PUBERES SINT] Particula *etsi* implicat etiam respectu patris, cujus in potestate sit impubes. & dissimile est, quod profert *Pac.* ex *l. 3. de tutel.*

8. CERTAS PERSONAS] Primum liberos, si quos mente captus habet; sin minus, fratres & sorores: si nec fratres erunt, permissum substituere quemlibet. *d. l. 9.*

ſtituere: 1 ſin autem reſipuerint, eamdem ſubſtitutionem infirmari ſancimus: & hoc ad exemplum pupillaris ſubſtitutionis, quæ poſtquam pupillus adoleverit, infirmatur.

Proprium pupillaris ſubſtitutionis.

§. 2. Igitur in pupillari ſubſtitutione ſecundum præfatum modum ordinata, duo quodammodo ſunt teſtamenta: 2 alterum patris, alterum filii, tanquam ſi ipſe filius ſibi heredem inſtituiſſet: aut certe 3 unum teſtamentum eſt duarum cauſarum, id eſt, duarum hereditatum.

Alia forma ſubſtituendi pupillariter.

§. 3. Sin autem quis ita formidoloſus ſit, ut timeat, ne filius ſuus pupillus adhuc, ex eo, quod palam ſubſtitutum acceperit, poſt obitum ejus 4 periculo inſidiarum ſubjaceat; vulgarem quidem ſubſtitutionem palam facere, & in primis teſtamenti partibus ordinare debet: illam autem ſubſtitutionem, per quam, ſi heres extiterit pupillus, & intra pubertatem deceſſerit, ſubſtitutus vocatur; ſeparatim in inferioribus partibus ſcribere debet, eam-

---

1. SI RESIPUERINT] Ut pupillaris ſubſtitutio finitur pubertate, ita mente capti reſipiſcentia. *d. l.* 9.

2. ALTERUM PATRIS, ALTERUM FILII] Et ideo mors utriusque expectanda, duæ aditiones neceſſariæ. *l.* 2 §. 1. *h. t. l.* 11. §. 1. *ad Treb.* duplex apertura tabularum, ſi pupillares ſeorſum obſignatæ. *l.* 8. *teſt. qu. ap.* pater una hora ſibi, altero filio, heredem facere poteſt. *l.* 16. §. 1. *h. t.*

3. UNUM TESTAMENTUM, &c.] Quia unum auctorem habet, unicaque ſolennitate contentum eſt. *l.* 2. §. 4. *l.* 20. *pr. eod.* quia pupillare pars eſt & acceſſio paterni. §. 5. *inf.* & ſi quæ ſimilia. v. *Hotom.*

4. PERICULO INSIDIARUM] Cajus *lib.* 2. *tit.* 4. nimirum propter ſubſtitutos inſidiis infames. v. Suet. in *Galba*, *c.* 9. & quod ex Orat. *pro Cluent.* refertur *l.* 39. *de pœn.*

1. PRO-

eamque partem 1 proprio lino, propriaque cera consignare, & 2 in priore parte testamenti cavere, ne inferiores tabulæ, vivo filio & adhuc impubere, aperiantur. Illud palam est, 3 non ideo minus valere, substitutionem impuberis filii, quod in eisdem tabulis scripta sit, quibus sibi quisque heredem instituisset: quamvis pupillo hoc periculosum sit.

Quibus substituitur.

§. 4 Non solum tamen heredibus institutis impuberibus liberis ita substituere parentes possunt, ut si heredes eis extiterint, & ante pubertatem mortui fuerint, sit eis heres is, quem ipsi voluerint; 4 sed etiam exheredatis. Itaque eo casu, si quid exheredato pupillo 5 ex hereditatibus, legatisve aut donationibus propinquorum atque amicorum, acquisitum fuerit, id omne ad substitutum pertinebit. Quæcumque diximus de substitutione impube-

1. PROPRIO LINO] Ut solebant tabulæ testamenti lino per foramina trajecto obsignari, *l.* 1. §. *pen.* & *ult. sec. tab.* Sueton. in *Ner. c.* 17. Lucian. in *Timon.* exempla substitutionis pupillaris factæ in ima cera, sive ultima parte tab. habes in *l. ult. de fideic. libert. l.* 8. §. *ult. sec. tab.*

2. IN PRIORE PARTE CAVERE] Etsi non cavit, voluisse tamen intelligitur, qui separatim obsignavit tabulas pupilli. *l.* 8. *test. qu. ap.*

3. NON IDEO MINUS VALERE] Igitur Just. hic non imperat, sed suadet. Consilium est, non præceptum, *οὐ νόμος, ἀλλὰ παραίνεσις.*

4. SED ETIAM EXHEREDATIS] *L.* 2. §. 2. *l.* 10. §. 5. *h. t.* Ulp. *tit.* 23. §. 7. quia pater non suis bonis substituit; sed impuberis, videlicet jure potestatis. *d. l.* 10. §. 5. quo & tutorem dat. *l.* 4. *de test. tut.* Formula, *Titius heres esto: filius exheres. Si filius impubes moriatur, Sempronius ei heres esto.*

5. EX HEREDITATIBUS LEGATISVE, &c.] *D. l.* 10. §. 5. non tamen potest pater ab exheredato legatum relinquere. *l.* 41. §. 3. *h. t.* neque à substituto exheredati. *l.* 41. §. 3. *de test. mil.* Legatum onus est: heredem habere, non est.

berum liberorum, vel heredum inſtitutorum, vel exheredatorum, eadem [1] etiam de poſthumis intelligimus.

Pupillare teſtamentum ſequela paterni.

§. 5. Liberis autem ſuis teſtamentum nemo facere poteſt, [2] niſi & ſibi faciat. Nam pupillare teſtamentum, pars & ſequela eſt paterni teſtamenti: adeo ut, ſi patris teſtamentum non valeat, [3] nec filii quidem valebit.

Quot liberis ſubſtituitur.

§. 6. [4] Vel ſingulis autem liberis, vel ei, qui eorum noviſſimus impubes morietur, ſubſtitui poteſt. Singulis quidem, ſi [5] neminem eorum inteſtatum decedere voluerit: noviſſimo, ſi jus legitimarum hereditatum integrum inter eos cuſtodiri velit.

De ſubſtitutione nominatim aut generaliter facta.

§. 7. [6] Subſtituitur autem impuberi aut nominatim;

---

1. Etiam de posthumis] *L. 2. eod.* exempl in *l. 46. h. t. l. ult. C. de inſtit. & ſubſt.*

2. Nisi et sibi faciat] *D. l. 2. §. 1.* imo niſi ſibi prius faciat, deinde filio, nec converſo modo à filio incipiat. *d. l. 2. §. 4. & ult.* utique ſi ex intervallo diverſiſque tabulis ſibi pater heredem ſcribat, & filio ſubſtituat, quod facere poteſt. *l. 16. §. 1. l. 20. §. 1. eod.* Ceterum ſi conjunctim, eodem tempore ac contextu utrumque fiat, licet ordinem convertere; veluti ſi ita ſcribat. *Si filius meus intra pubertatem deceſſerit, Sejus heres eſto. Filius heres eſto. d. l. 3. §. 5.*

3. Nec filii valebit] Fac. ratio in *l. 129. §. 2. l. 178. de reg. jur. c. acceſſorium. eod. in 6.* puto tamen hodie tabulas pupillares non infirmari, quamvis exheredatus querela inoff. teſtamenti obtinuerit per *Nov. 115. c. 3. in fin.*

4. Vel singulis] Ex Florent. *l. 37. eod. add. l. 25. eod.*

5. Néminem intestatum] Etiam impubes inteſtatus decedere dicitur, nempe cui pater teſtamentum non fecit, & contra teſtatus, cui fecit. quod notandum.

6. Substituitur autem] *L. 3. l. 5. l. 8. §. 1. l. 10. pr. h. t. l. ult. C. eod.*

1. Qui

tim; veluti, *Titius heres esto:* aut generaliter; ut, *Quisquis mihi heres erit.* Quibus verbis vocantur ex substitutione, impubere mortuo filio, illi, 1 qui & scripti sunt heredes, & exstiterunt, 2 & pro qua parte heredes facti sunt.

Quomodo substitutio pupillaris finitur.

§. 8. Masculo igitur usque ad quatuordecim annos substitui potest: feminæ usque ad duodecim annos. Et si hoc tempus excesserint, 3 substitutio evanescit.

Quibus pupillariter non substituitur.

§. 9. Extraneo vero, 4 vel filio puberi heredi instituto, ita substituere 5 nemo potest, ut si heres exstiterit & intra aliquod tempus decesserit, alius ei sit heres: sed hoc solum permissum est, ut eum per fideicommissum testator obliget alii hereditatem ejus vel totam, vel pro parte, restituere. Quod jus quale sit, 6 suo loco trademus.

T I.

---

1. QUI ET SCRIPTI ET EXTITERUNT] Itaque nec dominus, qui per servum: nec pater, qui per filium, heres extitit; neque heredis heres, vocantur: quia non veniunt ex judicio defuncti. *d. l.* 3. *l.* 8. §. 1. *eod.*

2. ET PRO QUA PARTE] *D. l.* 8. §. 1. ut hic quoque locus sit regulæ traditæ *sup.* §. 2. *tit. præc.*

3. SUBSTITUTIO EVANESCIT] Quamvis longius tempus comprehensum fuerit. *l.* 14. *eod.* quod autem evanescit, nec ad causam fideicommissi proficit.

4. VEL FILIO PUBERI] *L.* 7. *eod.* ubi *Papinian.* scribit, verbis civilibus substitutionem post quartum decimum annum frustra fieri. ac proinde talis substitutio, ne jure quidem fideicommissi valebit: nam quod frustra fit, nullo genere valere intelligitur.

5. NEMO POTEST] *Nemo*, scil. paganus: nam militi hæc concessa sunt. *l.* 5. *l.* 41. §. 4. *de test. mil. l.* 15. *h. t. l.* 8. *C. eod.* ut & alia, quæ in paganis non obtinent. *l.* 2. §. 1. *h. t. l.* 15. §. *pen. de test. mil.*

6. SUO LOCO TRADEMUS] *Inf. hujus libri tit.* 23.

TITULUS XVII.

QUIBUS MODIS TESTAMENTA INFIRMANTUR.

D. Lib. 28. Tit. 3.

Quibus modis Testamentum infirmatur.

TESTAMENTUM jure factum, usque eo valet, 1 donec rumpatur, irritumve fiat.

Quando Testamentum dicatur rumpi: primum de Adoptione.

§. 1. Rumpitur autem Testamentum, cum 2 in eodem statu manente testatore, ipsius Testamenti jus vitiatur. Si quis enim post factum Testamentum adoptaverit sibi filium per Imperatorem, eum, qui est sui juris; aut per Prætorem, 3 secundum nostram Constitutionem, eum, qui in potestate parentis fuerit: testamentum ejus rumpitur 4 quasi agnatione sui heredis.

De

1. DONEC RUMPATUR IRRITUMVE] *Rumpi* & *irritum fieri* privationem significant, & ideo proprie non nisi de iis, quæ jure subsistunt, prædicantur. *l. 5. hoc. tit. de injust. rupto*, &c. privatio enim, ut in scholis dicitur, præsupponit habitum. Quæ vero testamenta non jure facta sunt, injusta & nulla dicuntur; veluti ubi solemnia desunt, aut filius in potestate præteritus est. *l. 1. l. 3. §. 4. l. 6. §. 1. eod.*

2. IN EODEM STATU MANENTE] Ita etiam *Theoph.* *μένοντος ἐπὶ τῆς αὐτῆς καταστάσεως*. in priore editione perperam legebatur, *μὴ μένοντος*. *Fabrot.* In eodem statu manere dicitur, cui nulla contingit capitis deminutio.

3. SECUNDUM NOSTRAM CONSTIT.] *L. pen. C. de adopt.* vid. *sup. §. 2. eod.*

4. QUASI AGNATIONE SUI HEREDIS] *L. 8. h. t.* multoque certius agnatione vera & naturali. *l. 3. §. 1. eod. §. 1. sup. de exh. lib.* item successione in locum sui & quasi agnatione nepotis, ut *sup. §. 2. eod.* Ulp. *tit.* 23 denique & legitimatione, *§. 2. inf. de her. quæ ab int. Nov.* 89.

1. SU-

De posteriore testamento.

§. 2. Posteriore quoque testamento, quod jure perfectum est, 1 superius rumpitur: nec interest, 2 exstiterit aliquis heres ex eo, an non: hoc enim solum spectatur, an aliquo casu existere potuerit. Ideoque si quis aut noluerit heres esse; aut vivo testatore, aut post mortem ejus, antequam hereditatem adiret, decesserit; 3 aut conditione, sub qua heres institutus est, defectus sit; in his casibus paterfamilias 4 intestatus moritur. Nam & prius testamentum non valet, ruptum à posteriore; & posterius æque nullas habet vires, cum ex eo nemo heres extiterit.

De posteriore, in quo heres certæ rei institutus.

§. 3. 5 Sed si quis, priore testamento jure perfecto, posterius æque jure fecerit, etiamsi 6 ex certis rebus in eo heredem instituerit: superius tamen

---

1. SUPERIUS RUMPITUR] Etiamsi nominatim non revocetur. *l. 1. l. 2. eod. l. 27. C. de testam.* ea quippe voluntas rata esse debet, quæ novissima. *l. 4. de adim. leg.* sic etiam leges posteriores & pacta novissima derogant prioribus. Rumpitur quoque testamentum corruptis tabulis, puta deletis, incisis, cancellatis, &c. *l. ult. h. t. l. 1. §. pen. l. pen. §. 2. sec. tab.*

2. EXTITERIT ALIQUIS HERES, AN NON] *L. 1. l. 16. h. t.* fac. *l. 9. de lib. & post.* Ratio est, quia aditio hereditatis non pertinet ad substantiam aut perfectionem testamenti, quæ sola hic requiritur.

3. AUT CONDITIONE DEFECTUS] Etenim tam solenne riteque per omnia factum testamentum habetur, quo heres institutus est sub conditione, quam quo pure. *§. 9. sup. de her. inst.*

4. INTESTATUS MORITUR] Id est, exitum intestati facit, res ad causam intestati redit, vis omnis testamenti solvitur. *l. 181. de reg. jur.*

5. SED SI QUIS] Ex Marciano, *l. 29. D. ad SC. Trebell.*

6. EX CERTIS REBUS] Nam non minus recte instituitur heres ex re certa, puta ex fundo, quam ex parte hereditatis. *l. 1. §. 4. l. 9. §. 13. l. 10. de her. inst.*

1. AC

men testamentum sublatum esse, Divi Severus & Antoninus Augusti rescripserunt. Cujus Constitutionis verba & hic inseri jussimus. cum aliud quoque præterea in ea Constitutione expressum sit: *Imperatores Severus & Antoninus Augusti, Cocceio Campano. Testamentum secundo loco factum, licet in eo certarum rerum heres scriptus sit, perinde jure valere,* [1] *ac si rerum mentio facta non esset: sed & teneri heredem scriptum, ut contentus rebus sibi datis, aut suppleta quarta* [2] *ex Lege Falcidia, hereditatem restituat his, qui in priore testamento scripti fuerant. propter inserta fideicommissi verba, quibus,* [3] *ut valeret prius testamentum, expressum est, dubitari non oportet.* Et ruptum quidem testamentum hoc modo efficitur.

De testamento irrito. Quibus modis fit irritum.

§. 4. Alio autem modo testamenta jure facta infirmantur: veluti cum is, qui fecit testamentum, [4] capite deminutus sit. Quod quibus modis accidit, primo libro retulimus.

Cur

1. AC SI RERUM MENTIO FACTA NON ESSET] Rei enim mentio potestate juris detrahitur. *dd. ll.* quia contradictionem implicat, heredem esse rei singularis. Itaque universa bona obtinebit, nisi coheredem simpliciter aut ex parte scriptum acceperit, tunc enim legatarii loco est. *l. 41. in fin. de vulg. & pup. l. 13. C. de her. inst.*

2. EX LEGE FALCIDIA] Id est, ex SC. Pegasiano, aut secundum placita Justiniani ex SC. Trebelliano §. 7. *inf. de fideic. her.* Somniavit hic *Pac.*

3. UT VALERET PRIUS TESTAMENTUM] Hæc clausula cum hoc efficere nequeat, ut prius testamentum in suo robore duret, & ita duo sint unius testatoris testamenta, sic accepta est, quasi vim prioris testamenti in causam fideicommissi & codicillorum convertere testator voluerit. *l. 19. de testam. mil.*

4. CAPITE DEMINUTUS] *L. 6. §. 5. & seqq. h. t.* Ulp. *tit. 23. §. 3. l. 8. §. 3. de jur. cod.* nec interest, qualis capitis deminutio intervenerit; nam testamentum non est, nisi hominis liberi, civis Romani, & patrisfam. §. 6, *inf.* Si

quid

Cur dicatur irritum.

§. 5. [1] Hoc autem casu irrita fieri testamenta dicuntur: cum alioqui & [2] quæ rumpuntur, irrita fiant: & ea, [3] quæ statim ab initio non jure fiunt, irrita sint. Sed & ea, quæ jure facta sunt, & postea per capitis deminutionem irrita fiunt, possumus nihilominus rupta dicere. Sed quia sane commodius erat [4] singulas causas singulis appellationibus distingui; ideo quædam non jure facta dicuntur, quædam jure facta rumpi vel irrita fieri.

Quibus modis convalescit.

§. 6. Non tamen per omnia inutilia sunt ea testamenta, quæ ab initio jure facta, per capitis deminutionem [5] irrita facta sunt: nam si

[1] septem

---

quid autem inciderit, quod statum testatoris non mutet, veluti si furiosus factus sit, &c. testamentum ratum manet. §. 1. & 2. *sup. quib. non est perm. fac. test.*

1. HOC CASU IRRITA] Etiam irritum fieri testamentum dicitur, si ex eo nemo heres exstiterit. *l.* 1. *h. t.* *l.* 20. *cont. tab.* Ulp. *d. loc.*

2. QUÆ RUMPUNTUR, IRRITA FIANT] Sic in *l.* 3. *in fin.* *l.* 4. *de his quæ in test. del.* testamentum dicitur irritum fieri, cujus tabulæ incisæ aut inductæ. sed rarissime hæc nostri confundunt.

3. QUÆ NON JURE FIUNT, IRRITA SINT] Rumpi & irritum fieri, de eodem dici potest: irritum fieri & irritum esse, nequaquam. Testamentum, quod ab initio non jure factum est, potest dici irritum esse, non item rumpi aut irritum fieri. *l.* 5. *h. t.*

4. SINGULAS CAUSAS] Ἕκαστον πάθος, *singula vitia*, ut hæc appellant juris auctores. *l.* 1. §. 3. *de tab. exh.* *l.* 2. *C. de Ed. D. Hadr. toll.* *l.* 11. *C. de probat.*

5. IRRITA FACTA SUNT] Sed neque in casu testamenti rupti semper obstat vitium, quo minus ex eo bonorum possessio peti possit; veluti si posthumus præteritus vivo testatore decesserit. *l.* 12. *de lib. & post.* item si testator supremas tabulas incidit, ut priores supremas relinqueret. *l. pen.* §. 2. *sec. tab.* Sed & si filius præteritus abstineat, voluntas ex æquo & bono sustinetur. *l.* 17. *hoc. tit.* Non idem

est

[1] ſeptem teſtium ſignis ſignata ſunt, poteſt ſcriptus heres ſecundum tabulas teſtamenti bonorum poſſeſſionem agnoſcere: ſi modo defunctus, & civis Romanus, [2] & ſuæ poteſtatis mortis tempore fuerit. Nam ſi ideo irritum factum ſit teſtamentum, quia civitatem, vel etiam libertatem, teſtator amiſit, aut quia in adoptionem ſe dedit; & mortis tempore in adoptivi patris poteſtate ſit, non poteſt ſcriptus heres ſecundum tabulas bonorum poſſeſſionem petere.

De nuda voluntate.

§. 7. Ex eo autem ſolo non poteſt infirmari teſtamentum, quod poſtea teſtator [3] id noluerit valere: [4] uſque adeo, ut, ſi quis poſt factum prius teſtamentum poſterius facere cœperit, & aut mortalitate præventus, aut quia eum ejus rei pœnituit, id non perfecerit, [5] Divi Pertinacis oratio-

---

eſt, ſi teſtamentum non conſiſtat propter inhabilitatem perſonæ teſtatoris aut defectum ſolennium. *l.* 1. §. 8. *ſec. tab. l.* 12. *C. de teſtam.*

1. SEPTEM TESTIUM SIGNIS] Hoc enim ſemper in danda bonorum poſſeſſione ſecundum tabulas ſpectat Prætor. *l.* 12 *de lib. & poſt.* Ulp. *tit.* 23. & 28.

2. ET SUÆ POTESTATIS] In eo qui teſtamento facto ſe adrogandum dedit, non ſatis eſt ad obtinendam ex eo bonorum poſſeſſionem, quod poſtea ſui juris effectus deceſſerit, ſed requiritur etiam nova aliqua voluntatis, à qua in alienam familiam tranſeundo receſſiſſe videtur, confirmatio. *d. l. pen.* §. 2. *ſec. tab.*

3. ID NOLUERIT VALERE] Niſi poſt lapſum decennii à condito teſtamento voluntatem revocaverit minimum coram tribus teſtibus. *l.* 27. *C. de teſtam.*

4. USQUE ADEO] *L.* 2. *h. t. l.* 18. *de leg.* 3. *l.* 21. §. 2. *C. de teſtam.* excipe imperfecta teſtamenta militum & parentum inter liberos; item niſi in poſteriore teſtamento imperfecto ſcripti, qui ab inteſtato veniunt. *d. l.* 2. *h. t. d. l.* 21. §. 1. *cum auth. ſeq.* & §. 2. *C. de teſtam.*

5. DIVI PERTINACIS ORATIONE] Jul. Capitol. in *Pertinace: Legem tulit, ut teſtamenta priora non prius eſſent irrita, quam alia perfecta eſſent.*

1. Ni-

tione cautum sit, ne alias tabulæ priores, jure factæ, irritæ fiant, [1] nisi sequentes jure ordinatæ & perfectæ fuerint: nam imperfectum testamentum, sine dubio nullum est.

Si Princeps litis causa, vel in testamento imperfecto institutus fuerit.

§. 8. Eadem oratione expressit, non admissurum se hereditatem ejus, qui [2] litis causa Principem reliquerit heredem: neque tabulas non legitime factas, in quibus ipse [3] ob eam causam heres institutus erat, probaturum: [4] neque ex nuda voce heredis nomen admissurum, neque ex ulla scriptura, cui juris auctoritas desit, aliquid adepturum. Secundum hoc Divi Severus & Antoninus sæpissime rescripserunt. *Licet enim* (inquiunt) [5] *legibus soluti simus*, [6] *attamen legibus vivimus.*

T I-

1. NISI SEQUENTES JURE ORDINATÆ] Quæ legitimo modo fiunt, legitime quoque solvi debent, qua ratione utitur Harm. 5. *tit.* 5. §. 17. *l.* 35. *de reg. jur.*

2. LITIS CAUSA PRINCIPEM, &c] Jul. Capitol. *ubi sup.* hoc enim invidiosum est. *l. pen. de her. inst.* Plin. *Paneg. Non tu falsis, non tu iniquis tabulis advocaris.*

3. OB EAM CAUSAM] Quod tabulæ non essent legitime factæ, ut recte *Cujac.* & *Fabrot.* quod non percepit *Th.* nec *Accurs.* nam Princeps nec legitime factas probat, in quibus ipse litis causa heres scriptus est.

4. NEQUE EX NUDA VOCE] Non quasi Princeps heres nuncupari non possit, aut heres esse *ἐκ τῆς ἀγράφου διαθήκης*, ut somniat *Theoph* sed *ex nuda voce*, id est, ex nuda voluntate sine juris solennibus.

5. LEGIBUS SOLUTI] Princeps legibus civilibus solutus est. *l.* 31. *de legibus l.* 3. *C. de testam.* Dio *lib.* 53.

6. ATTAMEN LEGIBUS VIVIMUS] Impp. *L.* 2. *C. Th. de cond. & proc. dom. Aug. Scribimus quidem leges, sed sequimur.* Plin. *Paneg Ipse te legibus subjecisti.* vid. & *l.* 23. *de leg.* 3. *l.* 4. *C. de legib. d. l.* 3. *C. de testam.*

1. PLE-

Titulus XVIII.
DE INOFFICIOSO TESTAMENTO.

D. Lib. 5. Tit. 2. C. Lib. 3. Tit. 28.

Ratio bujus querelæ.

Quia 1 plerumque parentes 2 sine causa liberos suos 3 exheredant vel omittunt, inductum est, ut de inofficioso testamento agere possint liberi, qui queruntur, aut inique se exheredatos, aut inique præteritos, hoc colore, 4 quasi non sanæ mentis fuerint, cum testamentum ordinarent. Sed hoc dicitur non quasi vere furiosus sit, sed recte quidem fecerit testamentum, 5 non autem ex officio

---

1. Plerumque] Id est, cum parentes liberos suos exheredant, &c. id plerumque faciunt sine causa, falso instimulati, &c. *l.* 3. & 4. *h. t.*

2. Sine causa] Ex justis causis permissa exheredatio. *l.* 7. *de bon. damn.* quas causas ex arbitrariis certas fecit, & nominatim ad 14 complexus est Just. *Nov.* 115. *c.* 3. voluit autem unam saltem ex his inseri testamento, eamque ab herede probari; secus ac jure veteri. *l.* 5. §. 1. *h. t. l.* 28. *C. eod.*

3. Exheredant vel omittunt] Illud ad parentes omnes & proprie ad patrem pertinet: hoc ad matrem, cujus silentium pro exheredatione est. §. *ult. sup. de exh. lib.* & ita intellige *l.* 3. *h. t. d. Nov.* 115. *c.* 3. Exheredatis igitur omnibus, à matre etiam præteritis, hoc remedium necessarium. Ex privilegio autem est, quod de inoff. militis testamento nemo queri potest. *l.* 8. §. 4. *l.* 27. §. 2. *h. t. l.* 9. *l.* 24. *C. eod.*

4. Quasi non sanæ mentis] *L.* 2. *l.* 5 §. 1. *eod.* ac proinde quasi testamentum facere non potuerint. *l.* 17. §. 1. *eod.* Hoc colore seu titulo quæsito tegitur iniquitas exheredationis. & quidem ob hanc causam olim, rescisso per querelam testamento, nihil ex eo valebat. *l.* 8. §. *pen. l.* 28 *eod.* hodie autem quantum ad institutiones solummodo evertitur; legata & cetera capita salva manent. *Nov.* 115. *c.* 3. *in fin. Auth. Ex causa. C. de lib. præt.*

5. Non ex officio pietatis] Καὶ αὐτῆς τῆς φυ-

cio pietatis. Nam si vere furiosus sit, nullum testamentum est.

Qui de inofficioso agunt.

§. 1. Non autem liberis tantum permissum est, testamentum parentum [1] inofficiosum accusare, verum [2] etiam liberorum parentibus. Soror autem & frater, [4] turpibus personis scriptis heredibus, ex sacris Constitutionibus prælati sunt. Non ergo contra omnes heredes agere possunt. Ultra fratres igitur & sorores cognati nullo modo aut agere possunt, [5] aut agentes vincere.

Qui

φύσεως σχεδὸν ἐξελθὼν, ἀπώλεσε τὸν πατέρα, τὸ φιλόστοργον, τὸ ἥμερον, ipsamque deserens naturam, exuit nomen patris, &c. quod prope à furore abest.

1. INOFFICIOSUM ACCUSARE] Pro eodem dicunt nostri, agere, queri de inofficioso, arguere, accusare, dicere inofficiosum. Una autem eademque actione & rescindi testamentum petitur, & vindicatur hereditas tanquam ab intestato. *l.* 8. §. 8. *l.* 20. *l.* 21. §. *ult.* *l.* 27. §. 3. *eod.* Cujac. *par.* *C.* *eod.*

2. ETIAM PARENTIBUS] *L.* 1. *eod.* quippe quibus, turbato ordine mortalitatis, non minus quam liberis pie relinqui deber. *l.* 15. *eod.* *l.* 7. §. 1. *si tab. test.* Datur autem querela non patri solum, sed etiam matri. *d.* *l.* 1. *l.* 14. *& seq. eod.* nec interest, exheredati sint, an præteriti, dummodo injuste. Nam ex justa causa, una illarum octo, quæ enumerantur *Nov.* 115. *c.* 4. cum effectu exheredari possunt, modo exheredationi addatur elogium.

3. SOROR ET FRATER *D.* *l.* 1. *l.* 21. *C.* *eod.* sed germani aut consanguinei tantum: non etiam uterini. *l.* 27. *C.* *eod.* Hebræorum jure uterini pro fratribus non habebantur. *Mos. Maimonid.*

4. TURPIBUS PERSONIS] Id est, notatis vel levi infamia. *d.* *l.* 27. *l.* 3. *C.* *Th.* *eod.* Itaque fratribus querela datur, non simpliciter ut præteritis, sed ut postpositis turpi personæ.

5. AUT AGENTES VINCERE] Si tamen egerint, & nemine eos repellente obtinuerint, prodest eorum victoria proximis ab intestato. *l.* 6. §. 1. *eod.*

1. NA-

Qui alio jure veniunt, de inofficioso non agunt.

§. 2. Tam autem [1] naturales liberi, quam secundum [2] nostræ Constitutionis divisionem adoptati, ita demum de inofficioso testamento agere possunt, si nullo alio jure ad defuncti bona venire possint. Nam qui ad hereditatem totam, vel partem ejus, [3] alio jure veniunt, de inofficioso agere non possunt. [4] Posthumi quoque, qui nullo alio jure venire possunt, de inofficioso agere possunt.

De eo cui testator aliquid reliquit.

§. 3. Sed hæc ita accipienda sunt, si nihil eis penitus à testatoribus testamento relictum est. Quod [5] nostra Constitutio ad verecundiam naturæ introdu-

---

1. NATURALES LIBERI] Id est, justis nuptiis quæsiti: *v. sup. de adopt. in pr.* quibus exæquati & qui postea facti legitimi. *Nov.* 89. Matris autem testamentum etiam spurii inofficiosum dicunt. *l.* 29 §. 1. *eod.*

2. NOSTRÆ CONSTITUT. DIVISIONEM] Adoptati ab ascendente, queri possunt; ab extranea persona, non possunt. Constitutio est *l. pen. C. de adopt.*

3. ALIO JURE VENIUNT] Igitur impuberes adrogati queri non possunt, quia quartam habent ex Constitutione D. Pii. *l.* 8. §. 15. *h. t.* nec sui, nec emancipati, præteriti à patre, quia illorum præteritio patrem intestatum facit, hi habent contra tabb. *sup. de exh. lib.* quam ob causam querela dicitur ultimum adjutorium. *l ult. C. de lib. præt.* ἐσχάτη βοήθεια. *Th.*

4. POSTHUMI QUI NULLO ALIO JURE] Ac proinde non aliter, quam si sint exheredati: nam & posthumi sui, & quasi posthumi præteriti, agnascendo, aut quasi agnascendo, testamentum rumpunt: ex filio concepti, post emancipationem, bonorum possessores efficiuntur. *l.* 1. §. 1. *l.* 3. *pr. cont. tab.* §. 1. 2. & 5. *sup. de exh. lib.* Ceteri posthumi alieni aliud remedium non habent. *l.* 6. *h. t.*

5. NOSTRA CONSTITUTIO AD VERECUNDIAM NATURÆ] Ipsorum parentum gratia: nam cujus testamentum inofficiosum dicitur, ejus opinio læditur, & pudor suggillatur, dum insimulatur dementiæ. Plin. 5. *Epist.* 1. Constitutio est *l.* 30. *C. h. t.*

1. QUOD

duxit, Sin vero quantacumque pars hereditatis, vel res eis fuerit relicta, de inofficioso querela quiescente, id [1] quod eis deest, usque [2] ad quartam legitimæ partis, repleatur: [3] licet non fuerit adjectum, boni viri arbitratu debere eam compleri.

Si tutor, cui nihil à patre relictum, pupilli nomine legatum acceperit.

§. 4. [4] Si tutor nomine pupilli, cujus tutelam gerebat, ex testamento patris sui legatum acceperit, cum nihil erat ipsi tutori relictum à patre suo; nihilominus poterit nomine suo de inofficioso patris testamento agere.

Si de inofficioso nomine pupilli agens succubuerit.

§. 5. [5] Sed si è contrario pupilli nomine, cui nihil

1. QUOD DEEST, REPLEATUR] Condictione ex *d. l.* 30. quæ actio diversa est ab illa de inofficioso. Condictio illa perpetua est, atque ad heredes transmittitur; querela finitur quinquennio. *l.* 8. §. *ult.* & *l. seq. eod. l.* 34. *C. eod.* nec transmittitur, nisi præparata *l.* 6. §. *ult.* cum 2. *ll. seqq. eod.* illam excludit agnitio relicti, hanc non item.

2. AD QUARTAM LEGITIMÆ PARTIS] Legitimam partem hîc vocat totum illud, quod jure legitimæ successionis debetur. Quæ vero pars passim appellatur legitima, *τὸ νόμιμον μέρος*, ea portionis illius pars quarta est. *l.* 6. §. 8 *eod.* hodie tamen aucta. *v. inf.* §. *ult.*

3. LICET NON FUERIT ADJECTUM] Quod adjici olim ad excludendam querelam necessarium. *l.* 25. *eod. l.* 4. *C. Th. eod.* Alioqui etiam heres in minore parte institutus queri poterat. *l.* 3. *C. eod.* excepto quod fratribus coheredibus adjectis quartæ petebat suppletionem. Paul. 4 *tit.* 5.

4. SI TUTOR, &c. LEGATUM ACCEPERIT] Repellitur ab inofficiosi querela, qui exheredatus legatum ex testamento percepit aut petenti advocationem præbuit. agnovisse enim judicium defuncti videtur. *l.* 8. §. 10. *l.* 10 §. 1. *l.* 12. *l. ult. eod. l.* 8. §. 1. *C. eod.* Tutorem autem necessitas officii excusare debet, qui id totum alii administravit. *d. l.* 10. §. 1 *l.* 22. *de his quæ ut indign.*

5. SED SI E' CONTRARIO] Qui voluntatem defuncti

hil relictum fuerat, de inofficioso egerit; & superatus est, ipse tutor, quod sibi in testamento eodem legatum relictum est, non amittit.

De quarta legitimæ partis.

§. 6. Igitur [1] quartam quis debet habere, ut de inofficioso agere non possit. Sive jure hereditario, [2] sive jure legati, vel fideicommissi. Vel si mortis causa ei quarta donata fuerit: vel inter vivos in [3] iis tantummodo casibus, quorum mentionem facit nostra Constitutio, vel aliis modis, qui [4] in nostris Constitutionibus continentur. Quod autem de

---

cti sive suo sive alieno nomine dicit inofficiosam, legatum sibi relictum perdit: impugnavit enim judicium defuncti. *l* 8. §.14. *h.t.* sed necessitas officii & fides tutoris hic etiam excusata. *l.* 30. §.1. *eod.* Qui negat, testamentum patris jure factum esse, non intelligitur judicium impugnare, & ideo retinet defuncti voluntatem. *l.* 24. *de his quæ ut ind.*

1. QUARTAM QUIS DEBET HABERE] Id est, portionem legitimam, quæ olim erat quarta debitæ ab intestato portionis. *l.* 8. §. 8. *eod.* Justinianus quantitatem auxit, substituto pro quarta triente; in liberis pluribus, quam quatuor, semisse. *Nov.* 18. qua Constitutione & parentum quoque legitimam ad trientem auctam censet Magister apud Harmen. *lib.* 5. *tit.* 9. §. 14. *Theodorus Diaconus* auctam *καὶ ἐπὶ ἀδελφῶν.* arg. *c.* 2. *d. Nov.* 18.

2. SIVE JURE LEGATI, &c.] Novissimo autem jure ut testamentum ab omni impugnatione tutum sit, necesse est, ut boni liberi & parentes honorentur titulo heredis. *Nov.* 115. *c.* 3. 4. 5. Unde vulgo ajunt, legitimam titulo institutionis esse relinquendam; in qua sententia & Græci ad *l.* 8. *h. t.* Sufficit autem vel in particula aliqua assis vel etiam in re certa institutos esse, & si quid ad portionem legitimam deerit, id querela cessante condicetur actione suppletoria. *d.* §. 5.

3. IIS TANTUMMODO CASIBUS] *Cujac.* huc trahit duos casus. *l. pen.* §. 1. *C. de collat.* sed ex vitiosa, ut *Bachovio* videtur, collectione. Constitutio est *l.* 30. *C. h. t.*

4. IN NOSTRIS CONSTITUTIONIBUS] Non extant. & forte *nostris* irreptitium est. fac. *l.* 17. *C. de collat.* junct. *l.* 29. *C. h. t.* quarum altera Leonis, altera Zenonis est.

1. PRO

de quarta diximus, ita intelligendum est, ut sive unus fuerit, sive plures, quibus agere de inofficioso testamento permittitur, una quarta eis dari possit, ut ea pro rata eis distribuatur, id est, 1 pro virili portione quarta.

TITULUS XIX.
DE HEREDUM QUALITATE, ET DIFFERENTIA.

Vid. D. Lib. 28. Tit. 5.

Divisio heredum.

HEREDES autem aut necessarii dicuntur, aut sui & necessarii, 2 aut extranei.

De heredibus necessariis.

§. 1. Necessarius heres est servus heres institutus, ideoque sic appellatur, quia 3 sive velit, sive nolit, omnino post mortem testatoris protinus liber & necessarius heres fit. Unde qui 4 facultates suas suspectas habent, solent servum suum primo, aut secundo, aut etiam ulteriore gradu heredem instituere

1. PRO VIRILI PORTIONE QUARTA] Hodie tertia, aut dimidia, pro numero liberorum. *Nov.* 18. igitur si v. c. duo sint liberi, singulorum portio legitima erunt duæ unciæ: si sex, uncia.

2. AUT EXTRANEI] Rectius necessariis opponimus voluntarios. *l.* 15. *& seq. de acq. her. l.* 12. *de cond. inst.* nam extranei ad distinctionem suorum magis dicuntur, non considerata in iis necessitate. *l.* 49. §. 1. *de her. inst. l.* 6. *pr. de injust. rupt.* §. 7. *inf. de her. ab int.*

3. SIVE VELIT, SIVE NOLIT] Itaque non ideo, quia necessitas adeundi nolenti imponitur; sed quia protinus heres fit sola potestate juris: quam ob causam, etsi furiosus sit, necessarius heres existit. *l.* 57. *in fin. de acq. her.*

4. FACULTATES SUSPECTAS HABENT] Metuentes infamiam auctionis. *v. sup.* §. 1. *qui & ex quib. caus. man.*

stituere: ut, si creditoribus satis non fiat, potius ejus heredis bona, quam ipsius testatoris, à creditoribus possideantur, vel distrahantur, vel inter eos dividantur. 1 Pro hoc tamen incommodo 2 illud ei commodum præstatur, ut ea, quæ post mortem patroni sui sibi acquisierit, 3 ipsi reserventur. Et quamvis bona defuncti non sufficiant creditoribus: iterum tamen 4 ex ea causa res ejus, quas sibi acquisierit, non veneunt.

De suis heredibus.

§. 2. Sui autem & necessarii heredes sunt, veluti filius, filia, nepos, neptisve ex filio, & deinceps ceteri liberi, 5 qui in potestate morientis modo fuerint. Sed ut nepos neptisve sui heredes sint, 6 non sufficit, eum eamve in potestate avi, mortis tempore, fuisse: sed opus est, ut pater ejus, vivo patre suo, desierit suus heres esse, aut morte interceptus, 7 aut qualibet alia ratione liberatus

---

1. PRO HOC TAMEN INCOMMODO] Pro asperitate hujus notæ, quod bona ipsius nomine à creditoribus possideantur, vel distrahantur.

2. ILLUD EI COMMODUM PRÆSTATUR] *Μισθὸς τῆς τοιαύτης ὕβρεως*, merces hujus injuriæ. *Th.*

3. IPSI RESERVENTUR] Nempe si prius bonorum separationem impetraverit, quam se misceat dominicis, *l. 1. §. ult. de separ. bon.*

4. EX EA CAUSA RES EJUS] *Cujac.* Fabrot. *ex alia causa quas sibi res acquisivit.* & ita quoque *Theoph.*

5. QUI IN POTESTATE MORIENTIS] *Ἐν τῷ καιρῷ τῆς τελευτῆς.* *Th.* atque hoc in liberis primi gradus perpetuum est, nam filius, qui in potestate est, non potest non esse suus heres: in ceteris non item, ut mox sequitur.

6. NON SUFFICIT IN POTESTATE, &c.] Ex his, qui in familia defuncti sunt, suus heres proprie est, quem nemo in suo ordine antecedit. *l. 33. §. 1. de test. mil. l. 6. de injust. rupt. §. 2. sup. de exh. lib.*

7. AUT QUALIBET ALIA RATIONE] Puta emancipatione aut deportatione. Nam si quis ex suis heredibus qualibet ratione suus heres esse desierit, statim liberi ejus suc-

tus à patris potestate: tunc enim nepos, neptisve in locum patris sui succedit. [1] Sed sui quidem heredes ideo appellantur; quia [2] domestici heredes sunt, & [3] vivo quoque patre quodammodo domini existimantur. Unde etiam si quis intestatus moriatur, [4] prima causa est in successione liberorum. Necessarii vero ideo dicuntur, quia omnino, [5] sive velint, sive nolint, tam ab intestato, quam ex testamento, ex Lege duodecim tabularum heredes fiunt. Sed his [6] Prætor permittit volen-

succedendo, & quasi agnascendo, fiunt avo aut proavo sui heredes. §. 2. *sup. de exh. lib.* Est tamen casus, quo nepos, qui tempore mortis avi suus heres non erat, propter præcedentem personam patris, destituto avi testamento suus heres avo ab intestato existit. v. §. 7. & *seq. inf. de her. quæ ab int.*

1. SED SUI QUIDEM HEREDES] Nomen suorum heredum ex Jure civili sive Lege 12 tabb. descendit. *l. 7. de bon. damn. l. 220. de verb. sign.* estque verbum non commune aut oratorium, sed proprium Jurisconsultorum. de quo docte *Hotom. 9. obs. 10.* Dicti autem sui heredes, quasi sibi ipsi heredes: *αὐτοκληρονόμοι.* quod ad Phœnicem suum eleganter accommodat *Lactant.*

Ipsa sibi proles, suus est pater, & suus heres.

2. DOMESTICI] *Th. οἰκειακοὶ,* eadem fere significatione, qua *domesticum testimonium, sup. §. 9. de test. ord.* aut quasi *οἴκοθεν καὶ ἀφ' ἑαυτῶν ἔχοντες τὸ κληρονομεῖν, οἰκογενεῖς.* vernæ heredes.

3. VIVO PATRE QUODAMMODO DOMINI] Ut in his non tam hereditas sit, quam dominii continuatio. *l. 11. de lib. & post. §. 3. inf. de her. quæ ab. int.* unde passim in comœdiis, servi, filios dominorum, heros minores vocant, *νεωτέρους δεσπότας* & *Odyss. ξ* Telemachi subulcus dicitur, qui erat Ulyssis. servus Abrahami Isaacum dominum suum appellat *c. 24. Genes. vers. 65.*

4. PRIMA CAUSA LIBERORUM] Suorum sc. heredum. §. 2. *inf. de her. quæ ab int.* Hodie autem liberorum omnium. *Nov 118. c. 1.*

5. SIVE VELINT, SIVE NOLINT] Necessitas hæc à Jure patriæ potestatis. *l. 4. de cond. & dem.* quæ & ipsa est ex Lege decemvirali. Dion. Halic *lib* 2.

6. *PRÆTOR PERMITTIT VOLENTIBUS ABSTI-NE.*

lentibus abstinere hereditate: ut [1] potius parentis quam ipsorum bona similiter à creditoribus possideantur.

De extraneis.

§. 3. Ceteri qui testatoris juri subjecti non sunt, extranei heredes appellantur. Itaque liberi quoque nostri, qui [2] in potestate nostra non sunt, heredes à nobis instituti, extranei heredes nobis videntur. Qua de causa & qui [3] heredes à matre instituuntur, [4] eodem numero sunt: quia feminæ in potestate liberos non habent. Servus quoque heres à domino institutus, & post testamentum factum ab eo manumissus, eodem numero habetur.

De Testamenti factione.

§. 4. [5] In extraneis heredibus illud observatur, ut sit

NERE] Quo beneficio utentes hoc consequuntur, ut quamvis creditoribus hereditariis Jure civili teneantur, tamen in eos actio non detur. *l. 57. de acq. her.* Itaque vi ipsa Prætor ex necessariis voluntarios fecit; non tamen extraneos, quia, quod ipsis commodum, sui adhuc manent. §. 3. *inf. de her. quæ ab int.*

1. POTIUS PARENTIS] E duobus, qui pari conditione sunt, potius defuncti nomine, quam viventis & sentientis se hac affici ignominia.

2. IN POTESTATE NOSTRA NON SUNT] Liberos emancipatos intelligit, quos constat e familia exire, & extraneos nobis fieri. *l. 55. de rit. nupt.*

3. HEREDES A MATRE] Sicut femina liberos in potestate non habet, ita nec suos heredes habere potest. *l. 4. §. 2. contr. tab.* Multo magis huc pertinent parentes, fratres, &c. Et sic quidem ad discretionem suorum heredum. Nam alias omnes legitimi & honorarii successores ab extraneis recte secernuntur.

4. EODEM NUMERO] Extraneorum videlicet; quoniam utrumque ex defuncti testamento consecutus non est, libertatem scil. & hereditatem. §. 1. *sup. de her. inst.*

5. IN EXTRANEIS] Ex Florent. *l. 49. §. 1. de her. inst.* Ait *in extraneis*, quia in suis heredibus vix est, ut locus sit quæstioni de capacitate.

1. QUI

sit cum eis Testamenti factio, sive heredes ipsi instituantur, sive ii, [1] qui in potestate eorum sunt. Et id duobus temporibus inspicitur: [2] testamenti quidem facti tempore, ut constiterit institutio: mortis vero testatoris, [3] ut effectum habeat. Hoc amplius, [4] & cum adit hereditatem, esse debet cum eo testamenti factio, sive pure, sive sub conditione heres institutus sit: nam jus heredis eo maxime tempore inspiciendum est, quo acquirit hereditatem. Medio autem tempore, [5] inter factum testamentum, & mortem testatoris, vel conditionem institutionis existentem, mutatio juris non nocet heredi: quia (ut diximus) tria tempora inspici debent. Testamenti autem factionem [6] non solum is habere videtur, qui testamentum

1. Qui in potestate eorum] Ratio est, quoniam institutio servorum, qui per se incapaces, sustinetur ex persona domini, quicum testamenti factio est. *l. 31. d. t.*

2. Testamenti facti tempore] Hoc tempus necessario inspiciendum, ut ab initio consistat institutio, propter regulam Catonianam. *tot. tit. de reg. Cat.*

3. Ut effectum habeat] Id est, ut dies ejus utiliter cedat: quod fit, si quis sit mortis tempore, cui hereditas utiliter deferatur, & qui eam adeundo possit consequi. *l. 52. de leg. 2.*

4. Et cum adit hereditatem] Ita & Florent. *d. l. 49. §. 1.* Ceterum non sufficit hoc tempore capacem esse, si qua mutatio juris heredi contigerit post mortem testatoris aut conditionis eventum.

5. Inter factum testamentum, &c.] In pura institutione duo sunt extrema, tempus facti testamenti & mortis testatoris; intermedium, quo mutatio juris non nocet, unum, nempe quod inter duo ista interjectum est. In conditionali tria extrema (nam tertium facit existentia conditionis) media tempora, quæ non nocent, duo: quippe secundum medium in hac est, quod intercedit inter mortem testatoris, & conditionis eventum. Unde appret tempus adeundæ hereditatis eodem modo, ut extremum, non considerari. fusius hæc in *comment.*

6. Non solum, qui testamentum facere, &c.

tum facere potest: sed etiam qui ex alieno testamento vel ipse capere potest, vel alii acquirere, licet non possit facere testamentum. Et ideo furiosus, & mutus, & posthumus, & infans, & filiusfamilias, & servus alienus, testamenti factionem habere dicuntur. Licet enim testamentum facere non possint, attamen ex testamento vel sibi, vel alii, acquirere possunt.

De jure deliberandi, & beneficio Inventarii.

D. Lib. 28. Tit. 8. C. Lib. 6. Tit. 30.

§ 5. 1 Extraneis autem heredibus 2 deliberandi potestas est de adeunda hereditate, vel non adeunda. Sed sive is, cui abstinendi potestas est, 3 immiscuerit se bonis hereditatis; sive extraneus, cui [illegible] de

---

&c.] *L. 16. qui test. fac.* unde interpp. testamenti factionem dividunt in activam & passivam. Proprie tamen illi soli testamenti factionem habere dicuntur, quibus testamenti faciendi jus est. *l. 3. l. 4. l. 19. qui test. fac. cum simil.* cum aliis rectius & usitatius dicitur esse testamenti factio *§. 6. sup. de test. ord. §. 24. inf. tit. seq. l. 31. de her. instit.*

1. EXTRANEIS HEREDIBUS] Ex Florent. *l. 49. §. 1. de her. inst.* Ait *extraneis*, quia deliberatio extraneorum heredum propria est. Ceterum postquam suis heredibus à Prætore concessa facultas abstinendi, etiam deliberandi eis data. *l. 8. & seq. de jur. del. l. 19. C. eod.*

2. DELIBERANDI POTESTAS] Si creditores, legatarii, &c. non urgeant, potest heres, vel intra 30 annos adire: si instent, aut statim adire debet, aut tempus ad deliberandum petere. *l. 9. C. eod.* ut interim instrumenta hereditaria & rationes defuncti inspiciat *l. 5. D. eod. l. 28. de acq. her.* à Principe annus conceditur, à judicibus novem menses. *l. ult. §. 13. C. d. t.* olim id fuit arbitrarium. *l. 1. §. 2. D. eod.*

3. IMMISCUERIT SE] Sui non dicuntur adire prove herede gerere, aut repudiare, quæ iis solis conveniunt, quibus hereditas tantum oblata est; sed immiscere, aut abstinere, quæ proprie dicuntur de rebus partis & jam nostris. *l. 14. §. 1. de relig. l. 11. l. 57. l. 71. §. 1. l. 87 de acq. her.* quanquam interdum hæc accuratio negligitur. *l. 7. §. 10. de minor. l. 6. C. de leg. her.*

de adeunda hereditate deliberare licet, adierit: [1] postea relinquendæ hereditatis facultatem non habet, [2] nisi minor sit xxv. annis. Nam hujus ætatis hominibus, sicut in ceteris omnibus causis, deceptis, ita & si temere [3] damnosam hereditatem susceperint, Prætor succurit. Sciendum est tamen, Divum Adrianum etiam majori viginti quinque annis veniam dedisse, cum post aditam hereditatem grande æs alienum, quod aditæ hereditatis tempore latebat, emersisset. Sed hoc quidem Divus Adrianus cuidam speciali beneficio præstitit. Divus autem [4] Gordianus postea militibus tantummodo hoc concessit. Sed nostra benevolentia [5] commune omnibus subjectis imperio nostro hoc beneficium præstitit, & [6] Constitutionem, tam æquissimam, quam nobilissimam scripsit, cujus tenorem si observaverint homines, licet eis adire hereditatem, & in tantum teneri, [7] quantum valere bona hereditatis contingit; ut ex hac causa neque deliberationis auxilium sit eis necessarium

---

1. POSTEA, &c. FACULTATEM NON HABET] Regula enim juris est, neminem posse hereditatem semel sibi quæsitam relinquere aut repudiare. *l. 4. C. de rep. her. L. 10. C. de jur. del.*

2. NISI MINOR 25 ANNIS] *L. 7. §. 5. de minor.* ex generali nimirum illo Edicto, propter inconsultam hujus ætatis facilitatem

3. DAMNOSAM HEREDITATEM] Et ex contrario, si lucrosam temere repudiaverint. *l. 2. C. si ut om her.*

4. GORDIANUS] Meminit Just. *L. ult. pr. C. de jur. del.*

5. COMMUNE BENEFICIUM] Quod vulgo appellatur Beneficium Inventarii, propterea quod confecto secundum formam à Justiniano præscriptam rerum hereditariarum inventario, heres hoc beneficium consequitur.

6. CONSTITUTIONEM] Extat in *d. L. ult. C. de jur. del.* add *Nov. 1 c. 2.*

7. QUANTUM VALERE BONA] Simul hoc etiam consequuntur, ut ne actiones, quas ipsi contra defunctum habuerunt, confundantur. *d. l. ult. §. 9.*

rium, [1] nisi omissa observatione nostræ Constitutionis, & deliberandum existimaverint, & sese veteri gravamini aditionis supponere maluerint.

De acquirenda vel omittenda hereditate.

D. Lib. 29. Tit. 2. C. Lib. 6. Tit. 30. & 31.

§. 6. Item extraneus heres testamento institutus, aut ab intestato ad legitimam hereditatem vocatus, potest aut [2] pro herede gerendo, aut etiam nuda voluntate suscipiendæ hereditatis, heres fieri. Pro herede autem gerere quis videtur, si rebus hereditariis [3] tanquam heres utatur, vel [4] vendendo res hereditarias, vel prædia colendo, locandove, & quoquo modo voluntatem suam declaret, vel re, vel verbo, de adeunda hereditate: [1] dum-

---

1. NISI OMISSA OBSERVATIONE, &c.] Quo casu & creditoribus in solidum tenentur, & si non fecerint inventarium, privantur beneficio Falcidiæ. *d. l. ult. §. pen.* novissimo jure etiam solida legata hi præstare coguntur, quamvis vires patrimonii excedant. *d. Nov. 1. c. 2.*

2. PRO HEREDE GERENDO, AUT NUDA VOLUNTATE] Omnis hereditas, sive testamento sive ab intestato delata, heredi extraneo acquiritur declaratione voluntatis de ea suscipienda. Declaratur vel verbis, vel re aliqua & facto: quorum illud qui facit, adire dicitur; qui hoc, pro herede gerere: nec plura sunt genera, quam hæc duo, aditio & pro herede geritio sive gestio *l. 25. §. 7. l. 69. de acq. her. l. 14. §. 8. de relig. L. 19. C. de jur. del.* Cretio, quæ olim in usu, nunc sublata. *l. 17. C. eod.* nihil aliud fuit, quam solennis quædam aditio. *v.* Ulp. *tit. 23.* Varr. 4. & 5. *de ling.* Briss. 7. *de formul.*

3. TANQUAM HERES UTATUR] Potest enim quis attingere res hereditarias, ut tamen id non faciat quasi heres: puta si quid pietatis aut custodiæ causa fecerit; aut si suum putavit. *l. 20. pr. & §. 1. de acq. her.*

4. VENDENDO RES HEREDITARIAS, &c.] Nisi contra doceat, se nihil horum quasi heredem fecisse. *d. l. 20. §. 1. l. 1. C. de rep. her. l. 1. C. de jur. del.* Quædam etiam sunt, quæ citra nomen & jus heredis nemo facere potest. exempl. in *d. l. 20. §. 4. l. 42. §. 2. eod.*

1. DUM-

[1] dummodo sciat, eum, [2] in cujus bonis pro herede gerit, testatum, intestatumve obiisse, & se ei heredem esse. Pro herede enim gerere, est pro domino gerere. Veteres enim, heredes pro dominis appellabant. Sicut autem nuda voluntate extraneus heres fit; ita [3] contraria destinatione statim ab hereditate repellitur. Eum, [4] qui surdus vel mutus natus, vel postea factus est, nihil prohibet pro herede gerere, & acquirere sibi hereditatem: si tamen intelligit, quod agit.

TITULUS XX.
DE LEGATIS.

D. Lib. 30, & 31, & 32, & seqq. C. Lib. 6. Tit. 37. & 43. & seqq.

Continuatio.

Post hæc videamus de legatis: quæ pars juris extra propositam quidem materiam videtur. Nam [5] loquimur de iis juris figuris, quibus per uni-

1. DUMMODO SCIAT] Vid. *l.* 19. *l.* 22. *l.* 32. §. *ult. eod.*

2. IN CUJUS BONIS PRO HEREDE GERIT] Hic verbum, *pro herede gerere*, latius videtur accipi, quam in *pr.* § Nam horum verborum, *pro herede gerere*, & *adire*, etiam generalis significatio est, alterumque pro altero & unum pro utroque interdum usurpatur, *l.* 32. *de interr. in jur. l.* 88. *de acq. her.*

3. CONTRARIA DESTINATIONE] Sic tamen ut declaret, se heredem esse nolle, vel verbis, vel scripto, nutuve. *l.* 95. *eod.* aut re aliqua, & facto, unde ea voluntas colligatur. exempl. in *l.* 17. §. 1. *l.* 77. *eod. l.* 23. §. 1. *de inoff. test.*

4. QUI SURDUS VEL MUTUS] Vid. *l.* 5. *l.* 93. *in fin. de acq. her.*

5. LOQUIMUR DE IIS JURIS FIGURIS] Id est, modis, rationibus. Docemus quibus modis res universæ acquiruntur: legatis autem acquiruntur res singulæ. Legatarius non fit juris universi successor, quamvis ei legata sit pars bonorum aut hereditatis, *l.* 26. §. 2. *de leg.* 1.

universitatem res nobis acquiruntur, sed cum omnino de testamentis, & de heredibus, qui in testamentis instituuntur, locuti simus, non sine causa sequenti loco potest hæc juris materia tractari.

Definitio.

§. 1. Legatum itaque est [1] donatio quædam [2] à defuncto relicta, [3] ab herede præstanda.

De antiquis generibus legatorum sublatis.

§. 2. Sed olim quidem erant legatorum genera quatuor: per vindicationem, per damnationem, sinendi modo, per præceptionem: & [4] certa quædam verba cuique generi legatorum adsignata erant, per quæ singula genera legatorum significabantur. Sed ex Constitutionibus [5] divorum Principum

---

1. DONATIO QUÆDAM] *Quædam:* συγκατηγόρημα generi additum, quia legatum proprie donatio non est: in omni enim donatione res inter duos agitur, nec ulla est donatio sine acceptione. v. *sup. de donat.* Florent. *delibatio hereditatis. l.* 116. *de leg.* 1. μείωσις κληρονομίας. Basil. 44. *tit.* 1. *c.* 1.

2. A DEFUNCTO RELICTA] Modest. *l.* 36. *de leg.* 2. *testamento relicta.* Sed *Tribonianus* videtur verbo generaliore usus, ut serviret Constitutioni Justiniani de exæquatione legatorum & fideic. l. 1. *C. comm. de legat.*

3. AB HEREDE PRÆSTANDA] Desunt hæc apud *Modestin.* nec *Theoph. Cujac. Hot.* agnoscunt, neque ad definitionem sunt necessaria. Sæpe tamen nostri definitionibus aliquid adjiciunt plenioris explicationis gratia.

4. CERTA QUÆDAM VERBA] Vid. Ulp. *tit.* 24. Cajum *lib.* 2. *tit.* 1. Notæ juris D. D. E. *dare damnas esto.* Per præceptionem solummodo legatur uni ex heredibus. Cajus *d. lib. & tit.* §. *ult.* Th. hîc. Formula: *Luc. Titius mihi ex parte heres rem illam præcipito.* Hæc capiendi figura præceptio dicitur, prælegatum, & præcipuum. Græc. ἐξαίρετα δόσις.

5. DD. PRINCIPUM] Constantini, Constantii, & Constantis. *l.* 21. *C. h. t.* qui iidem & in institutionibus heredum, & in amplectenda bonorum possessione verborum solennitatem sustulerunt, *l.* 15. *C. testam. l. ult. C. qui adm. ad bon. poss.*

pium solennitas hujusmodi verborum penitus sublata est. 1 Nostra autem Constitutio, quam cum magna fecimus lucubratione, defunctorum voluntates validiores esse cupientes, & non verbis, sed voluntatibus eorum faventes, disposuit, ut omnibus legatis una sit natura: & quibuscumque verbis aliquid relictum sit, liceat legatariis id persequi, non solum 2 per actiones personales, sed etiam 3 per in rem, & 4 per hypothecariam. Cujus Constitutionis perpensum modum ex ipsius tenore perfectissime accipere possibile est.

Collatio legatorum & fideicommissorum.

§. 3. Sed non usque ad eam Constitutionem standum esse existimavimus. Cum enim antiquitatem invenimus, 5 legata quidem stricte concludentem, fideicommissis autem, quæ 6 ex voluntate magis descendebant defunctorum, 7 pinguiorem

---

1. NOSTRA CONSTITUTIO] *L. 1. C. comm. de leg.* ubi etiam veterem generum differentiam tollit, omniumque legatorum unam vult esse naturam.

2. PER ACTIONES PERSONALES] In *d. l. 1.* utitur numero singulari. Intelligit autem actionem ex testamento: quæ in personam est ex obligatione nata quasi ex contractu. *§. 5. inf. de obl. quæ q. ex contr.*

3. PER IN REM] Ponendi tamen termini habiles: neque enim legato nomine, aut re aliena, locus esse potest vindicationi, per *l. 54. de reg. jur.*

4. PER HYPOTHECARIAM] Qua actione agi potest in quascunque res à defuncto relictas, adversus quosvis earum possessores; non autem in res heredis. *d. l. 1.*

5. LEGATA STRICTE CONCLUDENTEM] Id est, strictam legatis naturam attribuentem, eaque juris subtilitati & verborum angustiis subjicientem.

6. EX VOLUNTATE MAGIS, &c.] Quam ex Lege aut certo Jure: non ex rigore Juris civilis, sed ex voluntate relinquentis. Ulp. *tit. 25.*

7. PINGUIOREM NATURAM INDULGENTEM] Vid. Ulp. *d. tit. 25.* Caj. *lib. 2. tit. 7.* Th. hic.

rem naturam indulgentem; 1 necessarium esse duximus, omnia 2 legata fideicommissis exæquare, ut 3 nulla sit inter ea differentia: sed quod deest legatis, hoc repleatur ex natura fideicommissorum: & si quid amplius est in legatis, per hoc crescat fideicommissorum natura. Sed ne in primis Legum cunabulis, permistim de his exponendo, studiosis adolescentibus quamdam introducamus difficultatem, operæ pretium esse duximus, interim separatim prius de legatis, & postea de fideicommissis, tractare: ut natura utriusque juris cognita, facile possint permistionem eorum eruditi subtilioribus auribus accipere.

De re legata. Et primum de re testatoris, heredis, aliena, cujus non est commercium.

§. 4. Non solum autem testatoris vel heredis res, 4 sed etiam aliena legari potest; ita, ut heres cogatur redimere eam, & præstare; vel 5 si eam non potest redimere, æstimationem ejus dare.

---

1. NECESSARIUM ESSE DUXIMUS] *L.* 2. *comm. de legat.*

2. LEGATA FIDEICOMMISSIS EXÆQUARE] Hoc est, alterius vim ac naturam alteri communicare. *d. l.* 2. A *Triboniano* interpolata videtur *l.* 1. *D. de legat.* 1.

3. NULLA SIT INTER EA DIFFERENTIA] Scil. in ipsa re. ait enim se non verbis, sed rebus leges imponere. *d. l.* 2. Itaque essentialis differentia legati & fideicommissi sublata non est: sed quod verbis directis & imperativis, legis modo, est relictum, adhuc legatum; & quod precariis, fideicommissum est. Sed neque ea differentia sublata, quam facit manifesta voluntas testatoris; cujus rei exemplum habemus §. *pen. inf. de sing. reb. per. fid. rel.*

4. SED ETIAM ALIENA] Etiamsi difficilis ejus paratio sit. *L.* 39 §. 7. *de legat.* 1. nec obstat, quod lex 12. tabb. tantum de suo legandi potestatem facit. *l.* 120. *de verb. sign.* nam & qui legat rem alienam, de suo legare intelligitur: quoniam heredem onerat redemptione.

5. SI NON POTEST REDIMERE] Quod dominus eam

re. Sed si talis sit res, [1] cujus commercium non est, vel adipisci non potest; nec æstimatio ejus debetur. Veluti, si quis campum Martium, vel basilicas, vel templa, vel quæ publico usui destinata sunt, legaverit. Nam nullius momenti tale legatum est. Quod autem diximus, alienam rem posse legari, ita intelligendum est, si defunctus sciebat alienam rem esse, [2] non si ignorabat. [3] Forsitan enim si scivisset alienam rem esse, non legasset: & ita divus Pius rescripsit. Et verius est, ipsum qui agit, id est, [4] legatarium, probare oportere, scivisse alienam rem legare defunctum: non heredem probare oportere, ignorasse alienam. Quia semper necessitas probandi incumbit illi, qui agit.

De

---

eam vendere nolit, aut immodicum pretium exigat. *l.* 14. §. *ult. l.* 30. §. *ult. de leg.* 3. *l.* 71. §. 3. *eod.* 1.

1. CUJUS COMMERCIUM NON EST] Ejus rei, quæ absolute commercio exempta, legatum prorsus inutile est: cujusmodi sunt, quæ hic, & in *l.* 39. §. 8. & *seqq. eod.* 1. memorantur. Sed nec earum rerum legatum regulariter consistit, quæ ædibus juncta sunt. *l.* 41. cum 2. *seqq. eod.* Quid si vel testator vel heres commercium rei non habeant? Resp. si legatarius habeat, utile esse legatum. *l.* 49. §. 3. *eod.* 2. fac. *l.* 34. *de verb. obl.* sin minus, non valere. *d. l.* 49. §. 2. *d. l.* 34. non obst. *l.* 114. §. 5. *eod.* 1. neque *l.* 11. §. 16. *eod.* 3. illa tibi, quod respondeas, ipsa subministrat: in hac agitur de legato militiæ, cujus natura æstimatio continetur. *d. l.* 49. §. 1. in *l.* 40 *eod.* delenda videtur secunda negatio: alioqui illa abundat, *cujus commercium legatarius non habeat*. Cujac.

2. NON SI IGNORABAT] Nisi personæ proximæ reliquerit, id est, tali, cui verisimile sit, quovis modo legaturum fuisse. *l.* 10. *C. eod.*

3. FORSITAN, &c. NON LEGASSET] Quoniam nemo facile heredem suum onerare solet redemptione alienæ rei. *l.* 67. §. 8. *eod.* 2. quæ ratio cum cesset in re heredis legata, cessat etiam hæc distinctio. *d. l.* 67. §. 8.

4. LEGATARIUM PROBARE] Hoc idem iisdem verbis *Marcian.* tradit. *l.* 21. *de prob.* fac. *l.* 23. *C. eod.*

De re pignorata.

§. 5. Sed & [1] si rem obligatam creditori aliquis legaverit, necesse habet [2] heres eam luere. Et in hoc quoque casu idem placet, quod in re aliena, [3] ut ita demum luere necesse habeat heres, si sciebat defunctus rem obligatam esse: & ita divi Severus & Antoninus rescripserunt. Si tamen defunctus voluerit legatarium luere, [4] & hoc expresserit, non debet heres eam luere.

De re aliena post testamentum à legatario acquisita.

§. 6. [5] Si res aliena legata fuerit, & ejus rei [6] vivo testatore legatarius dominus factus fuerit: siquidem [7] ex causa emptionis, ex testamento actione [8] pretium consequi potest; si vero ex causa lucrativa, veluti ex donatione, vel ex alia simili causa, agere non potest. Nam [9] traditum est, duas

---

1. SI REM OBLIGATAM] Fac. *l.* 57. *de legat.* 1. *l.* 15. *de dot. præl. l.* 6. *C. de fideic.*

2. HERES EAM LUERE] In *d. l.* 15. *liberare.* Luere est pignus solutione vel satisfactione liberare.

3. UT ITA DEMUM LUERE, &c. SI SCIEBAT] Si ignorabat, valet quidem adhuc legatum: ceterum tunc luitio ad legatarii sollicitudinem pertinet. *dd. loc.* nisi testator eam rem, vel aliam non minoris pretii, æque legaturus fuisset, si scisset obligatam. *d. l.* 49. *eod.* 1. *l.* 6. *C. de fideic.* ut sup. in re aliena, *l.* 10. *C. b. t.*

4. ET HOC EXPRESSERIT]. In testatoris certa & expressa voluntate conjecturis non est locus. *l.* 33. *eod.* 1.

5. SI RES ALIENA LEGATA] Ab eo scil. qui sciebat, &c. aut alias conjunctæ personæ, ut *sup.* §. 4. *eod.*

6. VIVO TESTATORE] Exempli causa hoc dictum videtur: idem enim est, etsi testatore mortuo, per *l.* 17. *de obl. & act.* Accurs.

7. EX CAUSA EMPTIONIS] Aliave causa onerosa, veluti permutationis vel dotis. *l.* 19. *de obl. & act.*

8. PRETIUM CONSEQUI POTEST] *L.* 34. §. 7. *l.* 82. §. 3. *l.* 84. §. 5. *de leg.* 1.

9. TRADITUM EST DUAS LUCRATIVAS, &c.] Omnes debitores, qui speciem ex causa lucrativa debent, libe-

duas lucrativas causas in eumdem hominem, & eamdem rem, concurrere non posse. Hac ratione, si ex duobus testamentis eadem res eidem debeatur, interest, 1 utrum rem, an æstimationem ex testamento consecutus sit Nam si rem habet, agere non potest, quia habet eam ex causa lucrativa: si æstimationem, agere potest.

De his, quæ non sunt in rerum natura.

§. 7. 2 Ea quoque res, quæ in rerum natura non est, si modo futura est, recte legatur: veluti fructus, qui in illo fundo nati erunt, aut quod ex illa ancilla natum erit.

De eadem re duobus legata.

§. 8. Si eadem res duobus legata sit, sive conjunctim, sive disjunctim, si ambo perveniant ad legatum, 3 scinditur inter eos legatum: 4 si alter deficiat, quia aut spreverit legatum, aut vivo testa-

---

liberantur, cum ea species ex causa lucrativa ad creditores pervenit. *l.* 17. *de obl. & act.* fac. *l.* 108. §. 4 *de leg.* 1. *l.* 66. §. 1. *eod.* 2. *l.* 83. §. 6. *de verb. obl.* *l.* 61. *de solut.* Ratio est, quia cum creditoris jam res esse cœpit, in eum casum devenit obligatio, à quo incipere non potuit. §. 10. *inf. eod.* § 2. *inf. de inut. stip.* §. 14. *inf. de act.* diversa ratio est causæ onerosæ; quia cui pretium abest, ei adhuc res ipsa abesse videtur. *l.* 14. *de verb. sign.*

1. UTRUM REM, AN ÆSTIMATIONEM] Ratio est, quia non ut æstimatio re continetur, ita res æstimatione. *l.* 88. *de verb. sign.* Cum hac distinctione accipienda *l.* 34. §. 2. *de leg.* 1.

2. EA QUOQUE RES, &c.] Ex Pomp. *l.* 24. *eod.* 1. Marcian. *l.* 17. *eod.* 3. & pro puro hoc legatum habetur, quoad transmissionem. *l.* 25. §. 1. *quand. dies leg.* *l.* 99. *de cond. & dem.* pro conditionali quoad obligationem. *l.* 5. *de tit. leg.* *l.* 1. §. *ult. de cond. & dem.*

3. SCINDITUR INTER EOS LEGATUM] Id est, partes faciunt concursu. *l.* 3. *de usufr. accr.* *l.* 80. *de leg.* 3. *l.* 7. *C. eod.*

4. SI ALTER DEFICIAT, TOTUM AD COLLEGATAR.] Si plures sint vel conjuncti vel disjuncti, pars deficiens omni-

l.

testatore decesserit, vel alio quoquo modo, defecerit, totum ad collegatarium pertinet. Conjunctim autem legatur, veluti si quis dicat, 1 *Titio & Sejo hominem Stichum do, lego;* 2 Disjunctim ita, *Titio hominem Stichum do, lego: Sejo hominem Stichum do, lego.* Sed & si expresserit *eundem hominem Stichum*, æque disjunctim legatum intelligitur.

Si legatarius proprietatem fundi alieni sibi legati emerit, & usufructus ad eum pervenerit.

§. 9. 3 Si cui fundus alienus legatus sit, & emerit proprietatem deducto usufructu: & 4 usufructus ad eum pervenerit, & postea ex testamento agat, recte eum agere, & 5 fundum petere, Julianus

---

omnibus accrescit ex æquo. Si permixti conjuncti & disjuncti, conjuncti in parte conjunctorum ceteris anteferuntur; disjunctorum partes accrescunt omnibus, sic tamen, ut conjuncti unius personæ potestate fungantur. *l.* 34. *eod.* 1. *l.* 89. *eod.* 3. *l. un.* §. 10. *C. de cad. toll.* Conjunctis autem accrescit cum onere, disjunctis sine onere: illis non nisi volentibus, his etiam invitis. *d. l. un* §. 11.

1. TITIO ET SEIO HOMINEM STICHUM DO, LEGO] Hi re & verbis conjuncti dicuntur. *l.* 142. *de verb. sign.* quod si testator adjecerit, *æquis partibus*, tum verbis conjuncti erunt duntaxat. *d. l.* 142. *d. l.* 89. inter quos tamen & ipsos juri accrescendi locus, ut evincit *d. l.* 89. nam jus prælationis, quod illic eis tribuitur, necessario præsupponit jus accrescendi.

2. DISJUNCTIM] Separatim, pluribus orationibus. Sunt tamen & hi conjuncti respectu rei, ad quam vocantur: unde & re conjuncti dicuntur. triplex enim conjunctio est. *d. l.* 142. *d. l.* 89.

3. SI CUI FUNDUS] Ex Juliano *l.* 82. §. 2. *de legat.* 1.

4. USUSFRUCTUS AD EUM PERVENERIT] Ex causa sc. lucrativa, puta usufr. morte aut capitis minutione fructuarii, cum proprietate confuso. *d. l.* 82. §. 5.

5. FUNDUM PETERE] Impune, sine metu cadendi causa, quasi plus videatur petiisse. v. §. 33. *inf. de act.* ipsum, inquam, fundum non [illegible] æstimationem, ut male *Th.* & *Pac*, quod arguunt sequentia.

1. QUIA

lianus ait: [1] quia ususfructus, in petitione, servitutis locum obtinet: sed officio judicis continetur, ut deducto usufructu, [2] jubeat æstimationem præstari.

De re legatarii.

§. 10. Sed si rem legatarii quis ei legaverit, [3] inutile est legatum: quia quod proprium est ipsius, amplius ejus fieri non potest. Et [4] licet alienaverit eam, non debetur, nec ipsa res, nec æstimatio ejus.

Si quis rem suam quasi non suam legaverit.

§. 11. Si quis rem suam quasi alienam legaverit, valet legatum: nam [5] plus valet quod in veritate est,

---

1. QUIA USUSFR. SERVITUTIS LOCUM] Poterat objici, appellatione fundi plenam proprietatem contineri. *l.* 10. *l.* 19. *de usufr. leg.* *l.* 58. *de verb. obl.* R. in casu proposito eo verbo nudam duntaxat proprietatem significari, ut ususfr. intellectu à fundo separetur, & tanquam servitus consideretur; quoniam proprietas, quæ adest ex causa onerosa, adhuc abesse intelligitur. *l.* 14. *de verb. sign.* fac *l.* 25. *eod.* junct. *l* 66. *de judic.*

2. JUBEAT ÆSTIMATIONEM PRÆSTARI] Judex tanti rem æstimabit, quantum actori aberit. *d. l.* 82. §. 2. Itaque habemus hic casum, quo condemnatio fit in rei petitæ æstimationem: quod interdum necessarium aut humanum.

3. INUTILE EST] *L.* 41. §. 2. *eod.* 1. *l.* 13. *C. eod.* sicut nec stipulatio nec emptio rei suæ valet. *l.* 82. *de verb. obl.* *l.* 16. *de contr. empt.* Ratio est in textu. Proinde nec res, nec æstimatio rei peti poterit, ut sequitur.

4. LICET ALIENAVERIT EAM] Propter definitionem regulæ Catonianæ. *d. l.* 41. §. 2. cui obstat *l.* 1. §. 2. *de reg. Cat.* nisi dicamus verbis illis, *si eum vivo testatore alienaveris*, conditionem significari, ad cujusmodi legatum regula non pertineat. *l.* 3. & 4. *eod.* *l.* 98. *de cond. & dem.*

5. PLUS VALET QUOD IN VERITATE] Ratio hæc potius ad casum sequentem pertinet: nam hoc priore casu etsi verum esset, alienam rem legatam esse, tamen legatum valeret; quoniam si suam esse testator scivisset, multo facilius eam legasset, per ea, quæ supra §. 4. *eod.*

1. SED

est, quam quod in opinione. [1] Sed & si legatarii esse putavit, valere constat: quia exitum voluntas defuncti habere potest.

De alienatione, vel oppignoratione rei legatæ.

§. 12. Si rem suam legaverit testator, postea que eam alienaverit, Celsus putat, [2] si non adimendi animo vendidit, nihilominus deberi: idemque Divi Severus & Antoninus rescripserunt. [3] Iidem rescripserunt, eum, qui post testamentum factum prædia, quæ legata erant, [4] pignori dedit, ademisse legatum non videri: & ideo legatarium cum herede ejus agere posse, ut prædia [5] à creditore luantur. [6] Si vero quis partem rei legatæ alienaverit, pars, quæ non est alienata, omnino debetur: pars autem alienata ita debetur, si non adimendi animo alienata sit.

De

1. SED ET SI LEGATARII] Ad hunc casum recte accommodatur superior regula: quoniam si hic opinionem spectari placeret, inutile esset legatum. §. *præc.*

2. SI NON ADIMENDI ANIMO] Quod colligitur ex causa alienandi: nam si ea necessaria fuit, puta ex causa æris alieni, non creditur animo adimendi facta alienatio. *l.* 11. §. 12. *eod.* 3. si libera fuit, contra. quomodo accipiendi textus in *l.* 8. *eod.* 1. *l.* 15. *de adim. leg. l.* 1. & 3. *de pecul. leg.* &c. aut si donaverit, nam in donationem non cadit istiusmodi distinctio. *l.* 18. *de adim. leg. l.* 34. *in fin. de aur. arg. leg.*

3. IIDEM RESCRIPSERUNT] Extat hoc rescriptum *l.* 3. *C. eod.*

4. PIGNORI DEDIT] Ipsum nomen pignoris satis indicat alienationis necessitatem. Deinde nec pignoris datio proprie alienatio: quia pignus in bonis debitoris manet. *l.* 9. *C. de pign. act.*

5. A CREDITORE LUANTUR] *D. l.* 3. *C. h. t.* adhibenda tamen distinctio tradita §. 4. *sup. eod.*

6. SI VERO PARTEM] *L.* 6. *l.* 8. *eod.* 1. Quod enim juris est in toto, quoad totum, idem valere debet & in parte, quoad partem. *l.* 82. §. 3. *eod.* 1. *l.* 76. *de rei vind.*

1. LE-

De liberatione legata.

§. 13. Si quis debitori suo liberationem legaverit, 1 legatum utile est: & neque ab ipso debitore, 2 neque ab herede ejus, potest heres 3 petere, neque ab alio, qui heredis loco sit. Sed & potest à debitore conveniri, 4 ut liberet eum. Potest etiam quis vel 5 ad tempus jubere, ne heres petat.

De debito legato creditori.

§. 14. Ex contrario, si debitor creditori suo quod debet, legaverit, inutile est legatum, 6 si nihil plus est in legato, quam in debito: quia nihil amplius per legatum habet. Quod si 7 in diem, vel sub conditione debitum ei pure legaverit, utile est legatum

1 prop-

---

1. LEGATUM UTILE EST] Controversum id aliquando fuisse, arguit *l. 3. pr. de lib. leg.* eo quod debitor dominus est, ejus, quod debet. *l. 1. d. t.* neque enim nostrum proprie est, quod est in credito. *l. 27. §. 2. l. 34. de aur. arg. leg.* Boët. in *Top. Pecunia, quæ est est in nominibus, non est nostra.* Placuit tamen utile esse, eoque contineri remissionem obligationis: quæ utique in bonis est creditoris. *l. 49. l. 143. de verb. sign.*

2. NEQUE AB HEREDE] Nisi legatum personæ debitoris cohæreat. *l. 8. §. 3. de lib. leg.*

3. PETERE] Cum effectu scil. quia petens, exceptione doli repelli potest: ipso enim jure, legato liberationis non dissolvitur obligatio. *d. l. 3. §. 3.*

4. UT LIBERET EUM] Nempe per acceptilationem *d. l. 3. §. 3. l. 22. eod.*

5. AD TEMPUS] Cujus legati quæ sit vis, disce de Pomp. *l. 8. §. 1. eod.*

6. SI NIHIL PLUS IN LEGATO] Nam ut legatum consistat, necesse est in eo aliquid utilitatis ab initio versari. *l. 29. de leg. 1. l. 1. §. 10. ad leg. Falc.* Alias non ex testamento agitur, sed ex pristina obligatione. *ὡς χρέος ἀπαιτεῖται* Schol. *Th.*

7. IN DIEM, &c.] Vel si alio quocumque modo accidat, ut plus sit in legato, quam in debito. *v. l. 28. & seqq. de leg. 1.* aut creditoris intersit, ex testamento potius agere, quam ex pristina obligatione. *l. 11. de lib. leg.*

1. PROP-

[1] propter repræsentationem. Quod si vivo testatore dies venerit, vel conditio extiterit, [2] Papinianus scripsit, utile esse nihilominus legatum; quia semel constitit. Quod & verum est. Non enim placuit sententia existimantium, extinctum esse legatum, [3] quia in eam causam pervenerit, à qua incipere non potest.

De dote uxori legata.

§. 15. Sed si uxori maritus dotem legaverit, valet legatum: quia [4] plenius est legatum, quam de dote actio. Sed si, quam non accepit, dotem legaverit, Divi Severus & Antoninus rescripserunt, si quidem simpliciter legaverit, inutile esse legatum: si vero certa pecunia, vel certum corpus, aut instrumenta dotis [5] in prælegando demonstrata sunt, valere legatum.

De

---

1. PROPTER REPRÆSENTATIONEM] Id est, propter commodum, quod est aut esse potest in repræsentatione, quia ex testamento præsenti die debetur. Repræsentare est celeriter vel ante tempus præstare. Suet. in *August. c. ult.* Senec. *epist.* 95. *l.* 36. §. 1. *de cond. & dem.* Gloss. vet. *ἐν παρουσίᾳ ποιεῖν.* Repræsentatio, *ἐμπαρουσιασμός. Th.*

2. PAPINIANUS SCRIPSIT] *L.* 5. *ad leg Falc.* non tamen ut in hoc legato, aut Falcidiæ sit locus, aut creditoris fidei committi possit. *l.* 7. §. *ult. de leg.* 3.

3. QUIA IN EAM CAUSAM PERVENERIT] In hac sententia videtur & *Paulus* fuisse. *l.* 82. *eod.* 2. qui tamen alibi fatetur, novum non esse, ut quod semel utiliter gestum est, duret, licet ille casus extiterit, à quo initium capere non potuisset. *l.* 85. §. 1. *de reg. jur.*

4. PLENIUS EST LEGATUM] Propter repræsentationem in dote pecuniaria, quæ annua, bima, trima die, *ἐνιαυτῷ διετίᾳ, τριετίᾳ*, id est, tribus annuis pensionibus, reddebatur. Ulp. *tit.* 6. §. 5. Hodie autem dos rerum mobilium annua die præstatur. *l. un.* §. 7. *C. de rei ux. act.* In legato immobilium etsi non est repræsentatio. Ulp. *d. loc. & d. l. un.* valet tamen legatum propter commoditatem novæ actionis. v. *in comment.*

5. IN PRÆLEGANDO DEMONSTRATA] Quia falsa demonstratio non vitiat legatum. §. 30. *inf. eod.*

1. Si

De interitu, & mutatione rei legatæ.

§. 16. [1] Si res legata [2] sine facto heredis perierit, [3] legatario decedit. Et si servus alienus legatus [4] sine facto heredis manumissus fuerit, non tenetur heres. Si vero heredis servus legatus sit, & ipse eum manumiserit, teneri ipsum Julianus scripsit. [5] Nec interest, sciverit, an ignoraverit, à se legatum esse. [6] Sed & si alii donaverit servum, & is, cui donatus est, eum manumiserit, tenetur heres, quamvis ignoraverit, à se eum legatum esse.

De interitu quarundam ex pluribus rebus legatis.

§. 17. Si quis ancillas cum suis natis legaverit, etiamsi ancillæ mortuæ fuerint, [7] partus legato cedunt. [8] Idem est, & si ordinarii servi cum vicariis le-

---

1. SI RES LEGATA] Id est, certa species, certum corpus. *l.* 26. §. 1. *eod.* *l.* 23. *de verb. obl.* aut quod instar certi corporis sit. *l.* 30. §. 4. *ad Leg. Falc.* Nam si legata sit res incerta, puta centum aurei, aut homo in genere, nunquam dici potest res debita aut legata perisse. *d. l.* 30. §. 5.

2. SINE FACTO HEREDIS] Sive naturali interitu, v. c. si servus legatus *ἰδίῳ θανάτῳ*, *sua morte*, ut Suet. in *Jul. c. ult.* defunctus sit; sive facto alieno. nisi mora heredis intervenerit. *l.* 36. §. *ult.* *l.* 47. §. *ult.* *de leg.* 1. *l.* 23. *de verb. obl.*

3. LEGATARIO DECEDIT] Et heres liberatur, ut & ceteri debitores, qui certam speciem debent. *d. l.* 23.

4. SINE FACTO HEREDIS MANUMISSUS] *L.* 35. *de leg.* 1. hæc enim manumissio morti proxima est. *l.* 92. *de solut.*

5. NEC INTEREST SCIVERIT, &c.] *L.* 112. §. 1. *eod.* 1. *l.* 28. *qui & à quib. man.* *l.* 91. §. 2. *de verb. obl.* Ratio est in *l.* 25. §. 2. *in fin. ad Treb.*

6. SED ET SI ALII DONAVERIT] *D. l.* 112. §. 1. Ratio eadem, nisi quod hic heres causa remotior.

7. PARTUS LEGATO CEDUNT] *L.* 62. *& seq. de leg.* 1. quia duo hic legata sunt separata, hoc est, æque principalia. *l.* 3. *de pecul. leg.*

8. IDEM EST, SI ORDINARII CUM VICARIIS] Nam vica-

legati fuerint: quia licet mortui sint ordinarii, tamen vicarii legato cedunt. 1 Sed si servus fuerit cum peculio, legatus, mortuo servo, vel manumisso, vel alienato, peculii legatum extinguitur. 2 Idem est, si fundus instructus, vel cum instrumento legatus fuerit. Nam fundo alienato, & instrumenti legatum extinguitur.

De grege legato.

§. 18. 3 Si grex legatus fuerit, & postea ad unam ovem pervenerit; quod superfuerit, vindicari potest. Grege autem legato, etiam eas oves, 4 quæ post testamentum factum gregi adjiciuntur, legato cedere, Julianus ait. Est autem gregis 5 unum corpus ex distantibus capitibus: sicut ædium unum corpus est ex cohærentibus lapidibus.

De

---

vicarii hic non considerantur, ut pars peculii ordinariorum, sed ut eorum conservi, ut & revera sunt. *l. 9. h. t.* Itaque etiam in hac specie duo sunt legata separata. *l. 4. d. eo* tit.

1. SED SI SERVUS CUM PECULIO, &c.] *l. 1. d. t.* Ratio est, quia peculium accessionis locum obtinet: cujusmodi, perempta re principali, & ipsa extingui solent. *l. 2. d. t. l. 178. de reg. jur.*

2. IDEM EST, SI FUNDUS INSTRUCTUS] Quia nec hic duo sunt separata & principalia legata, sed unum rei principalis, alterum accessionis. spectanda tamen mens testatoris. *l. 1. §. 1. l. 5. de instr. vel instrum. leg.*

3. SI GREX LEGATUS, &c. QUOD SUPERFUERIT VINDICARI] Quamvis grex esse desierit: quæ ratio est dubitandi. *l. 22. de leg. 1.* Sed nimirum qui gregem legat, etiam singula capita, quæ in eo grege sunt, ut partes totius, legare intelligitur, per *l. 113. de reg. jur.* Aliud juris est in legato ususfr. gregis. *l. ult. quib. mod. us. am.* quia ususfructus rei mutatione extinguitur. v. *sup. §. pen. de usufr.*

4. QUÆ POST TESTAM. ADJICIUNTUR] Grex legatario crescit & decrescit; legatus enim censetur, quantuscunque erit die legati cedente. *l. 21. de leg. 1.*

5. UNUM CORPUS] De generibus corporum vid. *l. 30. de usurp. & usuc.*

1. POST

De ædibus legatis.

§. 19 Ædibus denique legatis, columnas & marmora, quæ [1] post testamentum factum adjecta sunt, legato dicimus cedere.

De peculio.

§. 20. Si peculium legatum fuerit, sine dubio quicquid [2] peculio accedit, vel decedit, [3] vivo testatore, legatarii lucro vel damno est. Quod si post mortem testatoris, ante aditam hereditatem, aliquid servus acquisierit, Julianus ait, siquidem ipsi manumisso peculium legatum fuerit, omne quod ante aditam hereditatem acquisitum est, legatario cedere; quia [4] hujusmodi legati dies ab adita hereditate cedit: sed [5] si extraneo peculium lega-

---

1. POST TESTAM. ADJECTA] *L.* 41. §. 9. *& seqq. de leg.* 1. Sed & si areæ legatæ domus imposita sit, placet & superficiem legato cedere, nisi testator voluntatem mutaverit. *l.* 39. *eod.* 2. *l.* 44. §. 4. *eod.* 1.

2. PECULIO ACCEDIT VEL DECEDIT] Peculium simile est universo alicujus patrimonio: unde facile & augmentum & deminutionem recipit *l.* 65. *eod.* 2. nascitur, crescit, decrescit, moritur instar hominis. *l.* 40. *de pecul.*

3. VIVO TESTATORE] Quia quamdiu testator vivit, dies legati peculii nullo casu cedit, id est, nihildum deberi intelligitur.

4. HUJUSMODI LEGATI DIES AB ADITA HEREDITATE] Tam peculii servo legati, quam libertatis dies ab adita demum hereditate cedit. *l.* 7. *in fin. & l. seq quand. dies leg.* Et hæc ratio est, cur placeat, ubi ipsi servo manumisso peculium legatum est, quicquid jacente hereditate peculio accedit, ipsius lucro esse, nimirum quia, cum quæritur, quantum sit in legato, id tempus inspicitur, quo dies legati cedit, *l.* 8. §. *ult. de pec. leg.* id est, res legata deberi incipit. *l.* 213. *de verb. sign.*

5. SI EXTRANEO, &c. NON CEDERE EA LEGATO] Quoniam dies legati extraneo cedit statim à morte testatoris, exceptis conditionalibus & quæ ad heredem non transeunt. *l.* 2. *cum* 3. *seqq. quand. dies leg. l. un.* §. 6. *&* 7. *C. de cad. toll.*

1. NI-

legatum fuerit, non cedere ea legato, 1 nisi ex rebus peculiaribus auctum fuerit peculium. 2 Peculium autem, nisi legatum fuerit, manumisso non debetur: quamvis, si vivus manumiserit, 3 sufficit, si non adimatur: & ita Divi Severus & Antoninus rescripserunt. Iidem rescripserunt, peculio legato, non videri id relictum, ut petitionem habeat pecuniæ, 4 quam in rationes dominicas impenderit. Iidem rescripserunt, peculium videri legatum, cum rationibus redditis liber esse jussus est, & 5 ex eo reliqua inferre.

De rebus corporalibus, & incorporalibus.

§. 21. Tam autem corporales res legari possunt, 6 quam incorporales. Et ideo 7 quod defuncto debetur, potest alicui legari, ut 8 actiones suas heres

---

1. NISI EX REB. PECULIARIB] Puta ex partu ancillarum peculiarium, fœtuve pecorum. *l.* 8. §. *ult. de pecul. leg.*

2. PECULIUM NISI LEGATUM, &c.] Ex Ulp. *l.* 24. *d. t.*

3. SUFFICIT, SI NON ADIMATUR] Hoc enim ipso, quod dominus peculium apud jam liberum factum manere patitur, non obscure id ei donat. *l.* 53. *de pecul. l. un. C. de pec. ejus, qui lib. mer.*

4. QUAM IN RATIONES DOMINICAS] Hoc ideo, quia quod dominus servo debet, verum debitum non est; quamvis peculium augeat. *l.* 6. §. 4. *de pec. leg. l.* 7. §. *pen. de pecul.*

5 EX EO RELIQUA] Id est, quæ putatis rationibus domino deberi compertum fuerit, de peculio solvere, aut certam summam heredibus inferre. *l.* 8. §. 7. *de pecul. leg.*

6. QUAM INCORPORALES] Ut usus, ususfructus, servitutes prædiorum, actio seu nomen debitoris. *l.* 41. *pr. de leg.* 1. *titt. De usu & usufr. leg. De serv. leg.*

7. QUOD DEFUNCTO DEBETUR] *L.* 75. §. 1. & 2. *l.* 82. §. 5. *de leg.* 1. Estque id legatum, quod passim nominis appellatur. *l.* 44. §. 6. *eod.* 1. *l.* 34. *l.* 59. *eod.* 3. *l.* 18. *C. eod.*

8. ACTIONES LEGATARIO PRÆSTET] *D. l.* 43. §. 6. *d. l.* 75. §. 2. *eod.* 1. Sed &, non expectata cessione actionum directarum, utilibus suo nomine experiri potest. *l.* 18. *C. eod.*

1. SI

res legatario præſtet, niſi exegerit vivus teſtator pecuniam; nam hoc caſu legatum extinguitur. Sed & tale legatum valet, *Damnas eſto heres meus domum illius reficere*: vel illum *ære alieno liberare*.

De legato generali.

§. 22. [1] Si generaliter ſervus, vel res alia legetur, [2] electio legatarii eſt, niſi [3] aliud teſtator dixerit.

De optione legata.

§. 23. Optionis legatum, id eſt, ubi teſtator ex ſervis ſuis vel aliis rebus optare legatarium juſſerat, [4] habebat olim in ſe conditionem: & ideo, niſi ipſe legatarius vivus optaſſet, ad heredem legatum non tranſmittebat. Sed ex [5] Conſtitutione noſtra & hoc in meliorem ſtatum reformatum eſt

---

1. SI GENERALITER] Valet legatum generis cum corpora ei ſubjecta ſunt uniuſmodi, eadem forma interna & natura conſtant, veluti, ſi homo, equus aut bos legetur. alias inutile eſt, v. c. ſi animal legatum ſit. Sed & ſi domus legata ſit aut fundus, nec fundum ullum aut domum teſtator habeat, magis deriſorium, quam utile legatum eſt. *l.* 69. §. 4. *de jur. dot.* fac. *l.* 71. *de leg.* 1. nimirum quia iſta certam determinationem à natura non habent, & nimium quam utilitate diſtant. *l.* 24. §. 2. *eod.* 1.

2. ELECTIO LEGATARII EST] *L.* 108. §. 2. *eod.* 1. *l.* 2. §. 1. *de Opt. leg.* ut & in rebus disjunctim legatis. *l.* 34. §. *pen. eod.* 1. *l.* 23. *eod.* 2. Aliud eſt in contractibus. §. 33. *verſ. Huic autem inſ. de act. l.* 10. *in fin. de jur. dot.* Neque enim tam largam contractus, quam ultimæ voluntates, interpretationem recipiunt. *l.* 12. *de reg. jur.* Non eſt autem electio hæc plane libera. v. *l.* 37. *de leg.* 1.

3. ALIUD TESTATOR DIXERIT] Aut ſermonem ad heredem direxerit, ut in formula legati damnationis: nam per exæquationem legatorum nihil derogatum voluntati teſtatoris. §. 2. *ſup. eod.* Weſ.

4. HABEAT IN SE CONDITIONEM] Σιωπηρῶς: quod tamen à *Theophilo* additum non eſt, ut quidam falſo tradunt.

5. CONSTITUTIONE NOSTRA] Extat in *l. ult. C. comm. de legat.*

eſt, & data eſt licentia heredi legatarii, optare ſervum, licet vivus legatarius hoc non fecerit. Et diligentiore tractatu habito, & hoc in noſtra Conſtitutione additum eſt: ſive plures legatarii extiterint, quibus optio relicta eſt, & diſſentiant in corpore eligendo; ſive unius legatarii plures heredes ſint, & inter ſe circa optandum diſſentiant, alio aliud corpus eligere cupiente: ne pereat legatum (quod plerique prudentium contra benevolentiam introducebant) fortunam eſſe hujus optionis judicem, & 1 ſorte hoc eſſe dirimendum, ut ad quem ſors pervenerit, illius ſententia in optione præcellat.

Quibus legari poteſt.

§. 24. Legari autem illis ſolum poteſt, 2 cum quibus teſtamenti factio eſt.

Jus antiquum de perſonis incertis.

§. 25. 3 Incertis vero perſonis neque legata neque fideicommiſſa olim relinqui conceſſum erat. Nam ne miles quidem incertæ perſonæ poterat relinquere, ut Divus Adrianus reſcripſit. Incerta autem

---

1. SORTE ESSE DIRIMENDUM] Frequens admodum etiam apud veteres ſortis judicium. *l.* 14. *d. judic. l.* 5. *fam. erc. l.* 24. §. 14. *de fideic. lib.* ubi ſcil. animi judicio negotium explicari non poteſt: alias ſorti res non committitur. *l.* 8. *de pact.* §. 1. *ſup. de ſatisd. tut. l.* 47. *in fin. pr. C. de epiſc. & cler.*

2. CUM QUIBUS TESTAMENTI FACTIO] Quibus verbis continentur etiam qui ipſi teſtamentum facere non poſſunt, modo jus capiendi ex alieno teſtamento habeant. §. 4. *ſup. tit. præc.*

3. INCERTIS PERSONIS] Ulp. *tit.* 22. §. 3. & *tit.* 24. §. 17. & affert *d.* §. 3. hanc rationem, quoniam certum eſſe debet teſtatoris conſilium. Receptum tamen fuit, ut pauperibus, *l.* 24. *C. de epiſc. & cler.* civitatibus, *l.* 26. *ad SC. Treb. l.* 22. *de leg.* 1. corporibus & collegiis licitis, *l.* 12. *C. de her. inſt. l.* 1. §. 15. *ad Treb.* relicta, rata eſſent.

1. Ex

tem persona videbatur, quam incerta opinione animo suo testator subjiciebat: veluti, si quis ita dicat, *Quicumque filio meo filiam suam in matrimonium dederit, ei heres meus illum fundum dato.* Illud quoque, quod iis relinquebatur, qui post testamentum scriptum primi Consules designati essent, æque incertæ personæ legari videbatur: & denique multæ aliæ hujusmodi species sunt. Libertas quoque incertæ personæ non videbatur posse dari, quia placebat, nominatim servos liberari. Sub certa vero demonstratione, id est, ex certis personis incertæ personæ recte legabatur: veluti, [1] *Ex cognatis meis, qui nunc sunt, si quis filiam meam uxorem duxerit, ei heres meus illam rem dato.* Incertis autem personis legata vel fideicommissa relicta, & [2] per errorem soluta, repeti non posse, sacris Constitutionibus cautum erat.

Jus antiquum de posthumo alieno.

§. 26. [3] Posthumo quoque alieno inutiliter antea legabatur. Est autem alienus posthumus, qui natus inter suos heredes testatori futurus non est. Ideoque [4] ex emancipato filio conceptus nepos, extraneus erat posthumus avo.

Jus

1. EX COGNATIS MEIS, QUI NUNC SUNT] Ulp. *d. tit.* 24. §. 17. Verba hæc, *qui nunc sunt*, demonstrationi expresse addita: alioqui incerta adhuc foret demonstratio.

2. PER ERROREM SOLUTA REPETI NON POSSE] Quia utique naturaliter debentur: cujus obligationis etiam Jure civili hic effectus, ut impediat soluti repetitionem. *l.* 13. *l.* 19. *de cond. ind. l.* 10. *de obl. & act.* Perperam *Pac.* hunc locum restringit ad legata in pias causas.

3. POSTHUMO QUOQUE ALIENO] Posthumi quoque similes sunt incertis personis: quoniam nescitur, an nascituri, & quales nascituri, aut quot nascituri. Receptum tamen jam olim fuit, ut posthumi sui ex testamento caperent.

4 EX EMANCIPATO FILIO CONCEPTUS] Alienorum posthumorum diversa sunt genera, & varii gradus v. *Cujac.*

 1. IN

Jus novum de personis incertis, & posthumo alieno.

§. 27. Sed nec hujusmodi species penitus est sine justa emendatione relicta, cum [1] in nostro Codice Constitutio posita sit, per quam & huic parti medemur, non solum in hereditatibus, sed etiam in legatis & fideicommissis: quod evidenter ex ipsius Constitutionis lectione clarescit. [2] Tutor autem nec per nostram Constitutionem incertus dari debet; quia certo judicio debet quis pro tutela suæ posteritati cavere.

De posthumo alieno herede instituto.

§. 28. Posthumus autem alienus heres institui [3] & ante poterat, & nunc potest. Nisi in utero ejus sit, [4] quæ Jure nostro uxor esse non potest.

De errore in nomine legatarii.

§. 29. Si quidem [5] in nomine, cognomine, prænomine,

1. IN NOSTRO CODICE CONSTITUTIO] Desideratur hæc Justiniani Constitutio. Ex verbis autem hujus textus hoc constat, Justinianum cavisse, ut incertitudo personæ, cui aliquid legatum est, non vitiet legatum; si vel in præsens, vel ex futuro eventu, certitudo aliqua apparere possit.

2. TUTOR AUTEM] Quia hoc pertinet ad cautionem pupilli. *l.* 20. *de test. tut.*

3. ET ANTE POTERAT, ET NUNC] Hoc utrumque cum de eadem juris specie intelligi non possit, ad eumdem juris effectum referendum est. Ante poterat Jure prætorio, quia prætor ei secundum tabulas dabat bonorum possessionem, *inf. de bon. poss. in pr.* Nunc potest etiam Jure civili, ut prætorio remedio non indigeat.

4. QUÆ UXOR ESSE NON POTEST] Id est, cum qua nemo connubium habet: quales sunt sanctimoniales & ascetriæ: aut quacum patri testatori connubium non est propter cognationem aut affinitatem, aut quia alii nupta. fac. *l.* 9. §. 1. *de lib. & post.*

5. IN NOMINE, COGNOMINE, &c.] Hæc quatuor nomina, etiam Imp. Gordian. distincte expressit. *l.* 4. *C. de testam.* vid. *Charis.* Grammaticum.

nomine, agnomine legatarii testator erraverit, [1] cum de persona constat, nihilominus valet legatum. Idemque in heredibus servatur. Et recte. Nomina enim [2] significandorum hominum gratia reperta sunt: qui si alio quolibet modo intelligantur, nihil interest.

De falsa demonstratione.

§. 30. Huic proxima est illa juris regula, [3] Falsa demonstratione legatum non perimi. Veluti, si quis ita legaverit, *Stichum* [4] *servum meum vernam do, lego.* Licet enim non verna, sed emptus sit; si tamen de servo constat, utile est legatum. Et convenienter, si ita demonstraverit, *Stichum servum,* [5] *quem à Sejo emi*, sitque ab alio emptus, utile est legatum, si de servo constat.

De

---

1. Cum de persona constat] Id est, dummodo certum sit demonstratione testatoris, de quo ille senserit; & pari ratione quamvis testator erraverit in nomine proprio rei legatæ, veluti, si fundum Cornelianum pro Sempronianio nominaverit, utile est legatum & debebitur Sempronianus. *l.* 4. *de leg.* 1. Secus est, si erraverit in nomine rei appellativo: puta, si, cum vestem legare vellet, supellectilem scripsit: quia rerum vocabula naturæ consona, publica, & immutabilia sunt. *d. l.* 4. *l.* 7. §. 2. *de supell. leg.*

2. Significandorum hominum gratia] Unde Pedius dicebat nihil referre proprio nomine res appelletur, an digito ostendatur, an vocabulis quibusdam demonstretur. *l.* 6. *de reb. cred.*

3. Falsa demonstratione non perimi] Ratio est, quia nomen & demonstratio vice mutua funguntur, aut demonstratio vice nominis. *l.* 6. *de reb. cred. l.* 34. *de cond. & dem.*

4. Servum meum vernam] Verna servus est domi nostræ natus ex ancilla. quod nomen *Festus* à vere deductum putat, *quod id tempus, duce natura, fœturæ est.* Græcis οἰκογενὴς, οἰκοτραφὴς.

5. Quem a Sejo emi] Alia ejusdem generis exempla occurrunt in *l.* 17. *pr.* & §. 1. *de cond. & dem.* & erroris persona legatarii designanda. *l.* 33. & *seq. eod.*

 1. Lon-

De falsa causa adjecta.

§. 31. [1] Longe magis [2] legato falsa causa adjecta, non nocet: velut, cum quis ita dixerit, *Titio, quia me absente negotia mea curavit, Stichum do, lego:* vel ita, *Titio, quia patrocinio ejus capitali crimine liberatus sum, Stichum do, lego.* Licet enim neque negotia testatoris unquam gesserit Titius, neque patrocinio ejus liberatus sit, [3] legatum tamen valet. [4] Sed si conditionaliter enunciata fuerit causa, aliud juris est: veluti hoc modo, *Titio, si negotia mea curaverit, fundum meum do, lego.*

De servo heredis.

§. 32. An servo heredis recte legemus, quæritur & constat, [5] pure inutiliter legari, nec quicquam

---

1. LONGE MAGIS FALSA CAUSA] Cajus, *l.* 17. §. 2. *d. t.* Causa nostris dicitur causa præterita, occasio legandi, ratio propter quam aliquid datur aut fit. *l.* 52. *de cond. ind.*

2. LEGATO NON NOCET] Quia, ait *Papinianus*, ratio legandi legato non cohæret. *l.* 72. §. 6. *de cond. & dem.* Id est, quia legatum constat etiam citra rationem adjectam legato, ideo falsa causa non nocet, quia vera quoque necessaria non est. At citra nomen aut demonstrationem legari non potest.

3. LEGATUM TAMEN VALET] Quoniam donare volui, aut saltem voluisse præsumor, quia nulla necessitate remunerandi tenebar. *l.* 82. *de reg. jur. l.* 65. §. 2. *de cond. ind.* Sed tamen plerumque doli exceptio locum habet, si heres probet, me alias legaturum non fuisse. *d. l.* 72. §. 6. *de cond. & dem.*

4. SED SI CONDITIONALITER] Quia causa conditionaliter enunciata ipsa conceptione cum legato cohæret, *Titio, si negotia mea curavit*, &c. unde si falsa est, fit, ut voluntas legato desit. fac. §. *pen. inf. de verb. obl.*

5. PURE INUTILITER LEGARI] Quod servo legatur, ipsi domino legari intelligitur. *l.* 31. *de her. inst.* Proinde, si servo heredis legetur, vi ipsa heredi à semetipso legatur, cujusmodi legatum inutile est. *l.* 18. *l.* 116. §. 1. *de leg.* 1. Ulp. *tit.* 24. §. 20. neque enim natura patitur, ut idem

quam proficere, si vivo testatore de potestate heredis exierit: quia quod inutile foret legatum, si statim post factum testamentum decessisset testator, hoc non debet ideo valere, [1] quia diutius testator vixerit. [2] Sub conditione vero recte legatur servo, ut requiramus, an quo tempore dies legati cedit, [3] in potestate heredis non sit.

De domino heredis.

§. 33. Ex diverso, herede instituto servo, quin [4] domino recte etiam sine conditione legetur, non dubitatur. Nam etsi statim post factum testamentum decesserit testator, [5] non tamen apud eum, qui heres fit, dies legati cedere intelligitur: cum hereditas à legato separata sit, & possit per eum servum alius heres effici, si prius, quam jussu domini adeat, in alterius potestatem translatus sit; vel manumissus ipse heres efficitur; quibus casibus

idem sibi & creditor sit, & debitor. Hic autem heres & creditor existeret, ut dominus legatarii; & debitor, ut heres testatoris.

1. QUIA DIUTIUS TESTATOR VIXERIT] Propter regulam Catonianam, quæ quod legatum inutile foret moriente statim testatore, ex postfacto convalescere non patitur *l. 1. de reg Cat.*

2. SUB CONDITIONE] Quia quod legatum in incertum eventum suspenditur, id dici non potest tempore testamenti valere, aut non valere. & ideo ad conditionalia legata regula Catonis non pertinet. *l 4. d. t.*

3. IN POTESTATE HEREDIS NON SIT] Nam, si tempore conditionis existentis adhuc in heredis sit potestate, procul dubio evanescit legatum. *§. seq. in fin.*

4. DOMINO ETIAM SINE CONDITIONE] Eadem ratione responsum est, à filio herede patri etiam pure legari posse. *l. 25. l. 91. pr. de leg. 1.*

5. NON TAMEN, &c. DIES LEGATI] Hoc ideo, quia dominus non recta per servum heres fit, sed ita, si jussu ejus hereditatem adierit. §. 3. *sup. per quas pers.* ut in hac specie legatum & hereditas decedente testatore non statim in eandem personam concurrant, sicut in superiore.

bus utile eſt legatum. Quod ſi in eadem cauſa permanſerit, & juſſu legatarii adierit, evaneſcit legatum.

De modo & ratione legandi. De ordine ſcripturæ.

§. 34. Ante heredis inſtitutionem [1] inutiliter antea legabatur : ſcilicet, quia teſtamenta vim ex inſtitutione heredis accipiunt, & ob id veluti caput atque fundamentum intelligitur totius teſtamenti, heredis inſtitutio. Pari ratione [2] nec libertas ante heredis inſtitutionem dari poterat. Sed quia incivile eſſe putavimus, ſcripturæ ordinem quidem ſequi (quod [3] & ipſi antiquitati vituperandum fuerat viſum) [4] ſperni autem teſtatoris voluntatem, per [5] noſtram Conſtitutionem & hoc vitium emendavimus, ut liceat [6] & ante heredis inſtitutionem, & inter medias heredis inſtitutiones, legatum relinquere, & multo magis libertatem, cujus uſus favorabilior eſt.

De

---

1. INUTILITER ANTEA LEGABATUR] Paul. 3. *ſent.* 6. Ulp. *tit.* 24. §. 14. qui & rationem affert. *quia*, inquit, *poteſtas teſtamenti ab heredis inſtitutione incipit.* ut proinde quod ante relictum eſt, tanquam extra teſtamentum, ἐκτὸς τῆς διαθήκης, relictum videatur. *Th.*

2. NEC LIBERTAS] Quamvis alias libertatis magnus favor. Excipit *Ulp.* teſtamentum militis. *tit.* 1. §. 15.

3. ET IPSI ANTIQUITATI] In pleriſque cauſis ſcil. exempla in *l.* 77. §. 12. *de leg.* 2. *l.* 14. *de pecul. leg. l.* 2. §. 5. *de vulg. & pup. l.* 6. *de ſolut.*

4. SPERNI TESTATORIS VOLUNTATEM] Quæ etiam juxta veterum ſententiam totum in teſtamento facit. *l.* 35. §. 3. *de her. inſt. l.* 12. *in fin. de leg.* 1.

5. NOSTRAM CONSTITUTIONEM] Non extat alia, quæ hujus rei meminit, quam in *l.* 24. *C. de teſtam.*

6. ET ANTE HERED. INSTITUTIONEM] Nam in actu continuo & unius temporis nihil ὕστερον πρότερον videri debet : manetque heredis inſtitutio ſemper caput & fundamentum teſtamenti, ſive ſequatur ſive antecedat. *Weſ.*

1. POST

De legato post mortem heredis, vel legatarii.

§. 35. [1] Post mortem quoque heredis aut legatarii simili modo inutiliter legabatur: veluti, si quis ita dicat, [2] *Cum heres meus mortuus fuerit, do, lego*, Item, [3] *Pridie quam heres aut legatarius morietur.* Sed simili modo [4] hoc correximus, firmitatem hujusmodi legatis ad fideicommissorum similitudinem præstantes: ne in hoc casu deterior causa legatorum, [5] quam fideicommissorum inveniatur.

Si pœnæ nomine relinquatur, adimatur, vel transferatur.

§. 36. [6] Pœnæ quoque nomine [7] inutiliter antea legabatur, & adimebatur, vel transferebatur. Pœnæ

---

1. POST MORTEM HEREDIS, &c.] Quia ab heredis herede legari non poterat. Ulp. *tit.* 24. §. 15. Paul. 3. *sent.* 6. tum etiam ob veterem regulam, quæ non patiebatur obligationem, quæ non cœperat à defuncto vel contra defunctum, in persona heredis vel contra heredem incipere. *Th.*

2. CUM HERES MEUS MORTUUS] Aut, *Titio cum mortuus fuerit, do, lego.* Recte autem sic, *Heres meus cum moritur*, &c. Ulp. & Paul. *ubi sup.* quoniam momentum moriendi vitæ attribuitur. §. 14. *inf. de inut. stip.*

3. PRIDIE QUAM HERES, &c.] Hoc enim vi ipsa idem cum superiore. §. 12. *inf. d. t.*

4. HOC CORREXIMUS] *L.* 11. *C. de contr. stipul.* Regulam, cujus supra mentio, sustulit. *l. un. C. ut act. ab. her.*

5. QUAM FIDEICOMMISS.] Jam olim enim benigne receptum erat, ut fideicommissa post mortem heredis relinquere liceret. *l.* 5. §. 1. *de leg.* 3. Ulp. *tit.* 25. §. 6.

6. POENÆ NOMINE] Ulp. *tit.* 24. §. 16. Jul. Capitol. in *Anton. Primus constituit, ne pœnæ causa legatum relictum maneret.* eademque hic & fideicommissorum causa. Ulp. *tit.* 25. §. 11.

7. INUTILITER LEGABATUR] Vel quia in heredis voluntate legatum poni non potest. *l.* 43. §. *pen. de leg.* 1. vel potius, quia finis legandi hujusmodi legato obstat: cum legata ex benevolentia erga legatarium proficisci, non odio heredis relinqui, debeant. v. *Th.*

næ autem nomine legari videtur, [1] quod coërcendi heredis causa relinquitur, quo magis aliquid faciat, aut non faciat: veluti, si quis ita scripserit, *Heres meus si filiam suam in matrimonium Titio collocaverit*: vel ex diverso, *Si non collocaverit, dato decem aureos Sejo*: aut si ita scripserit, *Heres meus si servum Stichum alienaverit*: vel ex diverso: *Si non alienaverit, Titio decem aureos dato.* Et in tantum hæc regula observabatur, ut quam plurimis Principalibus Constitutionibus significaretur, nec Principem agnoscere, quod ei pœnæ nomine legatum sit. Nec ex militis quidem testamento talia legata valebant: quamvis aliæ militum voluntates in ordinandis testamentis valde observabantur. Quinetiam nec libertates pœnæ nomine dari posse placebat: eo amplius nec heredem pœnæ nomine adjici posse, Sabinus existimabat, veluti, si quis ita dicat, *Titius heres esto: si Titius filiam suam in matrimonium Sejo collocaverit, Sejus quoque heres esto.* Nihil enim intererat, qua ratione Titius coërceretur, utrum legati datione, an coheredis adjectione. Sed [2] hujusmodi scrupulositas nobis non placuit: & generaliter ea, quæ relinquuntur, licet pœnæ nomine fuerint relicta, vel adempta,

---

1. QUOD COERCENDI HEREDIS CAUSA] Addit Ulp. *d. loc. non ut quid ad alium pertineat*, id est, non ut legatum facilius à legatario obtineatur. Itaque tale legatum, *Heres uxori meæ penum dato: si non dederit, centum dato. l. 1. de pen. leg.* & si quæ similia, non est exemplum legati pœnæ. etsi enim & hic constringitur heres, id tamen non fit heredis puniendi, sed legati juvandi, causa. Locus Africani in *l. 1. de his quæ pœn. caus.* interpolatus videtur à *Tribon.*

2. HUJUSMODI SCRUPULOSITAS NON PLACUIT] Et merito. Nihil enim iniquitatis habet, si is, qui heres instituitur, aut legato honoratur, pro modo relicti à testatore constringatur, ut aliquid faciat, quod honeste facere possit. *l. un. C. de his quæ pœn. nom.*

1. SECTA

adempta vel in alium translata, nihil diſtare à ceteris legatis conſtituimus, vel in dando, vel in adimendo, vel in transferendo: exceptis videlicet iis, quæ impoſſibilia ſunt, vel legibus interdicta, aut alias probroſa. Hujusmodi enim teſtamentorum diſpoſitiones valere, 1 ſecta meorum temporum non patitur.

TITULUS XXI.

DE ADEMPTIONE LEGATORUM ET TRANSLATIONE.

D. Lib. 34. Tit. 4.

De ademptione.

ADEMPTIO legatorum, 2 ſive eodem teſtamento adimantur, 3 ſive codicillis, firma eſt. Sed & ſive contrariis verbis fiat ademptio; veluti, ſi quis ita quid legaverit, *Do*, *lego*, ita adimatur, *Non*

---

1. SECTA MEORUM TEMPORUM] Ratio, diſciplina, juſtitia. *l. ult. C. de pact.* Alex. *l. 2. C. ad leg. Jul. Maj.* Trajan. *ad Plin.* 10. 56. Igitur tale legatum, *Heres meus niſi mare ebiberit; aut niſi uxorem proſtituerit, centum Titio dato*, nullius momenti eſt; quia pœnæ cauſa heredi quod impoſſibile aut turpe eſt, injungitur. At cum impoſſibilitas imponitur legatario, puta hoc modo, *Titio, ſi mare ebiberit*, &c. *centum lego*, valet legatum, & conditio hujusmodi pro non ſcripta habetur, ut §. *propen. ſup. de her. inſt.* quod notandum.

2. SIVE EODEM TESTAMENTO] Poteſt enim quod priore ſcriptura teſtamento datum eſt, poſteriore adimi. *l. 13. l. 17. eod. l. 16. de vulg. & pup.*

3. SIVE CODICILLIS] Teſtamento confirmatis ipſo jure. Ulp. *tit. 24.* §. 27. fac. *l. 43. de man. teſt.* d. *l. 16. de vulg. & pup.* non confirmatis tuitione Prætoris, oppoſita petenti doli mali exceptione. *l. 4.* §. 10. *de dol. mal. exc.*

4. FIRMA EST] *L. 17. C. de legat.* Quippe voluntas defuncti ambulatoria eſt usque ad vitæ ſupremum exitum. *l. 4. h. t.*

Non do, non lego: ſive non contrariis, ſed [1] aliis quibuſcumque verbis.

De Tranſlatione.

§. 1. [2] Tranferri quoque legatum ab alio ad alium poteſt: veluti, ſi quis ita dixerit, *Hominem Stichum*, [3] *quem Titio legavi, Sejo do, lego*: ſive in eodem teſtamento, ſive in codicillis hoc fecerit. Quo caſu ſimul & Titio adimi videtur, & Sejo dari.

TITULUS XXII.
DE LEGE FALCIDIA.

D. Lib. 35. Tit. 2. C. Lib. 6. Tit. 50.
Novell. 1. Cap. 2.

Continuatio, Ratio, & Summa hujus legis.

SUPEREST, ut de Lege Falcidia diſpiciamus: qua modus noviſſime legatis impoſitus eſt. Cum enim olim Lege duodecim tabularum libera erat legandi poteſtas, ut liceret vel totum patrimonium

---

1. ALIIS QUIBUSCUMQUE VERBIS] Ut in *l.* 3. §. 8. *l.* 13. *eod.* vel ſi facto aliquo contrariam voluntatem declaraverit, cujuſmodi exempla habes. *l.* 16. *eod. l.* 65. §. 2. *de leg.* 1. *l.* 88. *eod.* 3. §. 12. *ſup. tit. præc.* Ope etiam exceptionis ademptio introducitur ex nuda contrariæ voluntatis præſumptione: veluti, ſi graves inimicitiæ inter teſtatorem & legatarium exortæ fuerint, nec reconciliatio ſecuta. *l.* 3. §. *ult. cum l. ſeq. h. t.*

2. TRANSFERRI QUOQUE] Quatuor transferendi figuras commemorat Paul. *l.* 1. *eod.* quibus & quinta addi poteſt ex *l.* 89. *de cond & dem.* cum, quod prius ſub conditione datum eſt, deinde pure legatur.

3. QUEM TITIO LEGAVI, SEJO DO, LEGO] Hic ex ipſa conceptione perſpicue apparet, Titio adimi, quod ei legatum erat, & Sejo dari *l.* 5. *eod.* Diverſa formula eſt: *Titio hominem Stichum do, lego: Sejo eundem do, lego.* Hoc enim modo eadem res duobus disjunctim legatur. §. 8. *tit. præc.*

nium legatis erogare: quippe cum ea lege ita cautum esset, *Uti quisque* 1 *legassit suæ rei, ita jus esto*; visum est hanc legandi licentiam coarctare: idque 2 ipsorum testatorum gratia provisum est, ob id, quod plerumque intestati moriebantur, recusantibus scriptis heredibus pro nullo aut minimo lucro hereditates adire. Et cum super hoc 3 tam Lex Furia, quam Lex Voconia latæ sunt, quarum 4 neutra sufficiens ad rei consummationem videbatur; novissime 5 lata est Lex Falcidia, qua cavetur, ne plus legare liceat, 6 quam dodrantem totorum bonorum: id est, ut 7 sive unus heres institutus sit, sive plures, apud eum eosve pars quarta remaneat.

De

---

1. LEGASSIT SUÆ REI] Dativus acquisitive positus, ut & in *l.* 120. *de verb. sign.* id est, pro commodo & utilitate rei suæ, super pecunia & re sua, ut verba Legis referunt auctor ad Heren. & Ulp. *tit.* 11. §. 23.

2. IPSORUM TESTATORUM GRATIA] Non singulorum; sed in genere, & quasi in abstracto consideratorum. Nam singulorum potius heredum gratia Leges hæ latæ. *l.* 71. *h. t.*

3. TAM LEX FURIA, QUAM VOCONIA] Quarum illa cavebat, ne supra mille asses legare liceret. Ulp. in *frag. pr.* Hæc, ne quis census plus cuiquam legaret, quam ad heredem perveniret. Cic. 3. in *Verr.* Th. hic adde *Cujac.*

4. NEUTRA SUFFICIENS] Quia neutra finem legandi faciebat, & utraque de singulis tantum cavebat legatariis.

5. LATA LEX FALCIDIA] A Pub. Falcidio tribuno pleb. temporibus August. Cn. Domitio Calvino, & C. Asinio Pollione Coss. teste Dion. *lib.* 48.

6. QUAM DODRANTEM] Itaque hac demum Lege certis terminis circumscripta est legandi licentia, dum non de singulis legatariis, sed de cunctis cavet, ne ultra dodrantem in legata consumatur. *l.* 1. *h. t.*

7. SIVE UNUS, SIVE PLURES] Hoc tamen sic temperandum est, ut procedat, si legata simpliciter ab omnibus relicta sint; aliud, si unus gravetur nominatim. §. *seq.*

 1. Ex

De pluribus heredibus.

§. 1. Et cum quæsitum esset, duobus heredibus institutis (veluti Titio & Sejo) si Titii pars aut tota [1] exhausta sit legatis, quæ nominatim ab eo data sunt, aut supra modum onerata; à Sejo vero aut nulla relicta sint legata, aut quæ partem ejus dumtaxat in partem dimidiam minuant: an, quia in quartam partem totius hereditatis, aut amplius habet, Titio nihil ex legatis, quæ ab eo relicta sunt, retinere liceat, ut quartam partem suæ partis salvam habet: [2] placuit posse retinere. Etenim [3] in singulis heredibus ratio Legis Falcidiæ ponenda est.

Quo tempore spectatur quantitas patrimonii, ad quam ratio Legis Falcidiæ redigitur.

§. 2. [4] Quantitas autem patrimonii, ad quam ratio Legis Falcidiæ redigitur, mortis tempore spectatur. Itaque (verbi gratia) si is, qui centum au-

1. Exhausta, aut supra modum onerata] Per Legem Falcidiam delibari hereditas potest, onerari aut exhauriri non potest. *Cujac.*

2. Placuit posse retinere] Ratio dubitandi, quod videri potest Legi satisfactum, cum quarta pars apud alterum maneat illibata

3. In singulis heredibus] Ratio decidendi ex *l.* 77. *eod.* Nam cum Lex omnibus & singulis heredibus consultum velit, apparet Legi non satisfieri, nisi singulis quoque heredibus suæ cujusque partis quarta pars intacta servetur.

4. Quantitas patrimonii, &c.] Ex Cajo, *l.* 73. *eod.* Ratio est, quoniam heres quartam ex bonis hereditariis habere debet, id est, iis, quæ tempore mortis cujusque inveniuntur; ex quo nimirum tempore dies legatorum cedit. *l. un.* §. 3 *C. de cad. toll.* Atque hinc est, quod neque accessione legata augeri, neque decessione minui prudentibus placuit, sed incrementum omne & damnum, quod jacente hereditate contingit, heredem sequi. *d. l.* 73. *l.* 30. *pr. l.* 15. §. 3. *in fin. l.* 56. *pr. eod.* cujus regulæ vitia traduntur. *d. l.* 30. §. 2. & 3.

1. So-

aureorum patrimonium in bonis habeat, centum aureos legaverit, nihil legatariis prodeſt, ſi ante aditam hereditatem per ſervos hereditarios, aut ex partu ancillarum hereditariarum, aut ex fœtu pecorum tantum acceſſerit hereditati, ut centum aureis legatorum nomine erogatis, heres quartam partem hereditatis habiturus ſit: ſed neceſſe eſt, ut nihilominus quarta pars legatis detrahatur. Ex diverſo, ſi ſeptuaginta quinque legaverit, & ante aditam hereditatem in tantum decreverint bona (incendiis forte, aut naufragiis, aut morte ſervorum) ut non amplius, quam ſeptuaginta quinque aureorum ſubſtantia, vel etiam minus relinquatur; [1] ſolida legata debentur. Nec ea res damnoſa eſt heredi, [2] cui liberum eſt non adire hereditatem: quæ res efficit, ut ſit neceſſe legatariis, [3] ne deſtituto teſtamento nihil conſequantur, cum herede in portione paciſci.

Quæ detrahuntur ante Falcidiam.

§. 3. Cum autem ratio Legis Falcidiæ ponitur, ante [4] deducitur æs alienum, item [1] fune-

1. SOLIDA LEGATA DEBENTUR] Nempe ſi damnum circa rem aliam, quam quæ legata eſt, inciderit. Nam damnum circa rem ipſam ſeu ſpeciem legatam contingens, legatarium ſequitur, heresque interitu rei legatæ liberatur. §. 16. *ſup. de leg at.* ex jure ſcil. communi omnium debitorum certæ rei. *l.* 23. *de verb. obl.* add. *l.* 30. *hoc tit.*

2. CUI LIBERUM EST NON ADIRE HEREDITATEM] Neque enim legatarii aut fideicommiſſarii particulares heredem cogere poſſunt, ut hereditatem adeat, quod ſolis permiſſum fideicommiſſariis univerſalibus, propterea quod in hos etiam onera ex SC. transferuntur. *l.* 14. §. 5. & *ſeqq. ad Sc. Treb.*

3. NE NIHIL CONSEQUANTUR] *D. l.* 73 *in fin. pr. h. t.* Nam deſtituto teſtamento, id eſt, hereditate ex teſtamento non adita, legata extinguuntur. *l.* 14. *C. de fideic.*

4. DEDUCITUR ÆS ALIENUM] *L.* 6. *eod.* id eſt, omne, cujus præſtandi neceſſitate defunctus obſtrictus fuit. *l.* 54.

1 funeris impensa, & pretia 2 servorum manumissorum: tunc demum in reliquo ita ratio habetur, ut ex eo quarta pars apud heredem remaneat; tres vero partes inter legatarios distribuantur: pro rata scilicet portione ejus, quod cuique eorum legatum fuerit. Itaque 3 si fingamus quadringentos aureos legatos esse, & patrimonii quantitatem, ex qua legata erogari oportet, quadringentorum esse, quarta pars legatariis singulis debet detrahi. Quod si trecentos quinquaginta legatos fingamus, octava debet detrahi. Quod si quingentos legaverit, initio quinta, deinde quarta detrahi debet. Ante enim detrahendum est, quod extra bonorum quantitatem est, deinde quod ex bonis apud heredem remanere oportet.

T I.

---

l. 54. D. eod. Nam Falcidia detrahitur ex bonis: bona autem non intelliguntur, nisi quæ deducto ære alieno supersunt. *l. 39. §. 1. de verb. sign.*

1. FUNERIS IMPENSA] Ea est quæ fit funeris causa: sine qua neque funus duci, neque mortuus sepeliri honeste potuisset. *l. 14. §. 3. de relig.* Et semper ex hereditate deducitur. *l. 3. C. d. t.* adeoque omne creditum solet præcedere, cum bona solvendo non sunt. *l. pen. D. eod.*

2. SERVORUM MANUMISSORUM] Etiam alienorum, quos heres rogatus est redimere & manumittere. *l. 37. §. 1. h. t.* Alienarum quoque impensarum, quæ modo hereditatis suscipiendæ causa factæ sunt, deductionem permisit Justinian. *l. ult. §. 9. C. de jur. delib.*

3. SI FINGAMUS QUADRINGENTOS] *L. 73. §. ult. h. t.* Legata ad contributionem dodrantis pro rata suæ cujusque quantitatis revocantur. *l. 2. l. 6. §. 2. C. eod.* Nota, Falcidiæ locum non esse in testamento militis. *l. 7. C. eod.* ex novo jure nec in legato in pios usus relicto. *Nov. 13. c. 12. auth. similiter. C. eod.* nec in ea re, quæ ita relicta, ne alienetur. *auth. sed & ea. C. eod.* nec cum heres Inventarium facere neglexit. *l. ult. §. pen. C. de jur. del.* Nec cum testator expresse prohibuit heredem beneficio Legis uti. *Nov. 1. c. 2. auth. sed cum testator. C. h. t.*

I. FI.

TITULUS XXIII.

DE FIDEICOMMISSARIIS HEREDITATIBUS, ET AD SENATUSCONSULTUM TREBELLIANUM.

D. Lib. 5. Tit. 6. & Lib. 36. Tit. 1. C. Lib. 6. Tit. 42. & 49. Novell. 108.

Continuatio.

NUNC transeamus ad 1 fideicommissa, sed prius est, ut de 2 hereditatibus fideicommissariis videamus.

Origo fideicommissorum.

§. 1. Sciendum itaque est, omnia fideicommissa primis temporibus infirma fuisse: quia nemo invitus cogebatur præstare id, de quo rogatus erat. 3 Quibus enim non poterant hereditatem vel legata relinquere, si relinquebant, fidei committebant eorum, 4 qui capere ex testamento poterant (he-

1. FIDEICOMMISSA] Fideicommissum est, quod non civilibus verbis, sed precative relinquitur. Ulp. *tit.* 25. Legatum autem relinquitur legis modo, id est, imperative, *dato, capito, sumito, damnas esto dare.* Idem *tit.* 24.

2. HEREDITATIB. FIDEICOMMISSARIIS] Fideicommissum aut universale est, quo hereditas aut pars hereditatis relinquitur; aut particulare, seu potius singulare, quo relinquuntur res singulæ. *tit. seq.*

3. QUIBUS NON POTERANT HEREDITATEM] Quales proscripti, deportati, &c. exemplum habes apud Cic. *l.* 1. in *Verr.* & ex parte, orbi, cælibes. Ulp. *tit.* 22. §. 2. & *tit.* 15. *cum seqq.* item feminæ ex Lege Voconia. Hujus generis exempl. apud eundem 2. *de finib.*

4. QUI CAPERE POTERANT] Cum heres clam fidem accommodat, ut incapaci restituat, id fideicommissum tacitum dicitur, *l.* 103. *de leg.* 1. Gloss. Bas. *tacitum: σιγηρὸν, ὃ ἐστιν ἔξω τῆς διαθήκης,* domestica cautione vel chirographo promissum, *l.* 103. *de leg.* 1. *l.* 10. *de his quæ ut indign.* Hodie vim Legis eludere prohibitum, nec aliis taci-

te

(hereditatem.) Et ideo fideicommissa appellata sunt, quia nullo vinculo juris, [1] sed tantum pudore eorum, qui rogabantur, continebantur. Postea divus Augustus primus, semel iterumque gratia personarum motus, vel quia [2] per ipsius salutem rogatus quis diceretur, aut ob insignem quorundam perfidiam, jussit Consulibus auctoritatem suam interponere. Quod quia justum videbatur, [3] & populare erat, paulatim conversum est [4] in assiduam jurisdictionem: tantusque eorum favor factus est, ut paulatim etiam [5] Prætor proprius crearetur, qui de fideicommissis jus diceret, quem fideicommissarium appellant.

De fideicommisso heredis scripti.

§. 2. In primis igitur sciendum est, opus esse ut aliquis [6] recto jure testamento heres instituatur, ejus-

---

te relinqui potest, quam qui palam relictum capere possunt. *l.* 1. *C. de delat. lib.* 10. Ulp. *tit.* 25. §. 6. & 15. *d. l.* 103 & *d. l.* 10.

1. SED TANTUM PUDORE] Fide, religione, probitate. Id enim, qui tum pudor erat hominum, videbatur vinculum satis validum implendæ voluntatis defuncti.

2. PER IPSIUS SALUTEM] Antiquissimum genus jurisjurandi, aut potius asseverationis vehementioris, etiam sanctis viris usurpatum. *Gen. c.* 42. 15. *μὰ τὴν ὑγίειαν Φαραώ*, *per salutem Pharaonis.*

3. ET POPULARE] *Th. χαρίειν τῷ δήμῳ.* Plin. *Paneg. Non quia populare gratumque audientibus.*

4. IN ASSIDUAM JURISDICT.] Ita tamen, ut extra ordinem ipsi magistratus de fideicommissis cognoscerent, non more usitato formulam & judicem darent. Ulp. *tit.* 25. §. 10. *l* 178. §. 2. *de verb. sign.*

5. PRÆTOR PROPRIUS] Claudius duos creavit. Suet. in *Claud. c.* 23. ex quibus unum Titus detraxit. *l.* 2. §. 31. *de orig. jur.* Ceterum Prætor ad certam summam cognoscebat, de majore Consules jus dicebant. Quint. *lib.* 3. *c.* 6. unde lucem accipit Ulp. *d. loc.*

6. RECTO JURE TESTAMENTO] Scil. cum quis testamento fideicommissum vult relinquere: nam sine institu-

ejusque fidei committatur, ut eam hereditatem alii restituat: alioqui inutile est testamentum, in quo nemo heres instituitur. Cum igitur aliquis scripserit, *Lucius Titius heres esto*, potest adjicere, *Rogo te, Luci Titi, ut cum primum poteris hereditatem meam adire, eam Cajo Sejo reddas, restituas.* Potest autem quisque & de parte restituenda heredem rogare; & liberum est, vel pure, vel sub conditione relinquere fideicommissum, [1] vel ex certo die.

Effectus restitutionis hereditatis.

§. 3. Restituta autem hereditate, is quidem, qui restituit [2] nihilominus heres permanet: is vero, qui recipit hereditatem, [3] aliquando heredis, aliquando legatarii loco habetur.

De Senatusconsulto Trebelliano.

§. 4. Et Neronis quidem temporibus, Trebellio Maximo & Annæo Seneca Consulibus, Senatusconsultum factum est, quo cautum est, ut si hereditas ex fideicommissi causa restituta sit, omnes actiones, [4] quæ Jure civili heredi & in heredem com-

---

stitutione heredis testamentum consistere non potest. §. 34. *sup. de legat.* Ceterum potest & ab intestato fideicommissum codicillis relinqui. §. 10. *inf. eod. Recto jure*, id est, directo jure. Schol. *Th.* ὀρθῶς, ἐξ εὐθείας. sic *rectum judicium* pro directo, *l.* 18. § *ult. commod. recta vindicatio* pro directa, *l.* 9 §. 2. *de acq. rer. dom.*

1. VEL EX CERTO DIE] Nam is, qui restituit, nihilominus heres manet; ut hic non offendatur regula, neminem posse, pro parte testatum, pro parte intestatum decedere. §. *seq.*

2. NIHILOMINUS HERES PERMANET] Jure nostro, qui semel heres extitit, non potest desinere heres esse. *l.* 88. *de her. inst. l.* 7. §. 10. *de minor.* quanquam restituta tota hereditate nudum tantum nomen heredis retinet.

3. ALIQUANDO HEREDIS, &c.] Heredis loco habebatur, cum hereditas restituebatur ex SC. Trebelliano: legatarii, cum ex Pegasiano. Ulp. *tit.* 25. §. 12.

4. QUÆ JURE CIVILI] Ex senatus sententia & hono-

raria

competerent, [1] ei, & in eum darentur, cui ex fideicommisso restituta esset hereditas. Post quod Senatusconsultum Prætor utiles actiones ei, & in eum, qui recipit hereditatem, quasi heredi, & in hereditatem, dare cœpit.

De SC. Pegasiano.

§. 5. Sed quia heredes scripti, quum aut totam hereditatem, aut pene totam plerumque restituere rogabantur, adire hereditatem ob nullum vel minimum lucrum recusabant, æque ob id extinguebantur fideicommissa: postea Vespasiani Augusti temporibus, Pegaso & Pusione Consulibus, Senatus censuit, ut ei, qui rogatus esset hereditatem restituere, [2] perinde liceret quartam partem retinere, atque ex Lege Falcidia ex legatis retinere conceditur. Ex singulis quoque rebus, quæ per fideicommissum relinquuntur, eadem retentio permissa est. Post quod Senatusconsultum [3] ipse heres onera hereditaria sustinebat: ille autem, qui ex fideicommisso recipiebat partem hereditatis, legatarii partiarii loco erat, id est, ejus legatarii, cui pars bonorum legabatur: [4] quæ species legati par-

rariæ actiones transeunt. *l.* 40. *h. t. ad SC. Treb.*

1. Ei, et in eum darentur, &c.] Quo magis in reliquum confirmarentur defunctorum voluntates. *l.* 1. §. 2. 3. & 4. *eod.*

2. Perinde, &c. atque ex Lege Falcid.] Pegasianum factum est πρὸς τὴν τοῦ Falcidii *μίμησιν*. Justinian. *Orat. ad Senat.* Atque hinc est, quod veteres etiam quartam hujus SCti, quartam Falcidiæ vocant. *l.* 41. §. 3. *de vulg & pup. l.* 10. *l.* 30. §. 7. *l.* 47. §. 1. *l.* 86. *ad Leg. Falc. & passim hoc tit. & alibi.*

3. Ipse heres onera sustinebat] Trebellianum transferebat onera, retentionem autem nullam permittebat: Pegasianum concedebat retentionem quartæ; onera vero non transferebat.

4. Quæ species partitio vocabatur] Is, cui

partitio vocabatur, quia cum herede legatarius 1 partiebatur hereditatem. Unde 2 quæ solebant ſtipulationes inter heredem & partiarium legatarium interponi, eædem interponebantur inter eum, qui ex fideicommiſſo recepit hereditatem, & heredem: id eſt, ut lucrum & damnum hereditarium pro rata parte inter eos commune eſſet.

Quibus caſibus locus eſt SC. Trebelliano, vel Pegaſiano.

§. 6. Ergo ſi quidem non plus quam dodrantem hereditatis ſcriptus heres rogatus ſit reſtituere, 3 tunc ex Trebelliano Senatuſconſulto reſtituebatur hereditas, & in utrumque actiones hereditariæ pro parte rata dabantur: in heredem quidem Jure civili: in eum vero, qui recipiebat hereditatem ex Senatuſconſulto Trebelliano, tanquam in heredem. At, ſi plus, quam dodrantem, vel etiam totam hereditatem reſtituere rogatus eſſet, 4 locus erat Pegaſiano Senatuſconſulto; & heres, qui ſemel adierat hereditatem (5 ſi modo ſua volun-

---

cui pars bonorum legata erat, legatarius partiarius dicebatur, atque hæc ſpecies legati partitio. Ulp. *tit.* 24. §. 23. & *tit.* 25. §. 13. meminit & Cic. 2. *de Leg.*

1. PARTIEBATUR HEREDITATEM] Id eſt, res hereditarias: neque enim legatarius partiarius efficiebatur ſucceſſor juris, ullæve actiones hereditariæ ei, inve eum dabantur.

2. QUÆ SOLEBANT STIPULATIONES, &c.] Heres antequam hereditatem adiret, ſtipulabatur à legatario partiario, *Si quid à me ſolutum ſit, ejus te partem redditurum ſpondes?* & viciſſim alter ab herede, *Si quid exegeris, ejus partem mihi daturum ſpondes?* v. Paul. 6. *ſent.* 3. Ulp. *tit.* 25. §. 13. *Th.* hîc.

3. TUNC EX TREBELLIANO] Nam Pegaſiano nihil cautum de herede, qui ex voluntate defuncti quartam aut amplius habens ultro hereditatem adit.

4. LOCUS ERAT PEGASIANO] Quippe quo quartæ deductio inducta, omiſſa SC. Trebelliano. *Weſ.*

5. SI MODO SUA VOLUNTATE] Nam à Prætore

luntate adierat) sive retinuerat quartam partem, sive retinere noluerat, ipse universa onera hereditaria sustinebat. Sed quarta quidem retenta, [1] quasi partis & pro parte stipulationes interponebantur, tanquam inter partiarium legatarium, & heredem: si vero totam hereditatem restitueret, [2] emptæ & venditæ hereditatis stipulationes interponebantur. Sed [3] si recusabat scriptus heres adire hereditatem; ob id quod diceret eam sibi suspectam esse, quasi damnosam: cavebatur Pegasiano Senatusconsulto, ut desiderante eo, cui restituere rogatus esset, jussu Prætoris adiret, & restitueret hereditatem, perindeque ei & in eum, qui reciperet hereditatem, actiones darentur, ac juris est ex Trebelliano Senatusconsulto. Quo casu nullis stipulationibus est opus: quia simul & huic, qui restituit, securitas datur, & actiones hereditariæ ei, & in eum transferuntur, qui recipit hereditatem; [4] utroque Senatusconsulto in hac specie concurrente.

Pe-

---

tore coactus adibat, transferebantur actiones omnes in fideicommissarium.

1. QUASI PARTIS ET PRO PARTE] Ut inter heredem pro quadrante, & fideicommissarium pro dodrante, commoda & incommoda communicarentur. Ulp. & Paul. *ubi sup.* Th. hic.

2. EMPTÆ ET VENDITÆ HEREDITATIS] Fideicommissarius stipulabatur hoc modo: *Quanta pecunia ad te pervenerit, tantam dari spondes? l. 37. de pecul. l. 50. §. 1. de verb. obl.* Heres contra sic: *Quantam pecuniam hereditatis causa præstitero, solvero, tantam dari spondes?* Hoc enim inter emptorem & venditorem hereditatis agitur, ut nec plus nec minus juris emptor habeat, quam apud heredem futurum esset. *l. 2. de her vel act. vend.*

3. SI RECUSABAT HERES ADIRE] Vid. Ulp. *l. 4. h. t. & in fragm. tit. 25. §. 14.* Cajum. *l. 17. si quis om. caus. test.*

4. UTROQUE SC. CONCURRENTE] Nam quod heres invitus cogebatur adire periculo fideicommissarii, ex SC. Pegasiano erat: quod actiones transferrentur, ex Trebelliano.

1. CAP-

Pegasiani in Trebellianum transfusio.

§. 7. Sed quia stipulationes ex Senatusconsulto Pegasiano descendentes, & ipsi antiquitati displicuerunt, & quibusdam casibus [1] captiosas eas homo excelsi ingenii Papinianus appellat, & nobis in legibus magis simplicitas, quam difficultas placet: ideo omnibus nobis suggestis tam similitudinibus, quam differentiis utriusque Senatusconsulti, placuit, exploso Senatusconsulto Pegasiano, quod postea supervenit, [2] omnem auctoritatem Trebelliano Senatusconsulto præstare, ut ex eo fideicommissariæ hereditates restituantur: sive habeat heres ex voluntate testatoris quartam, sive plus, sive minus, sive nihil penitus: ut tunc, quando vel nihil, vel minus quarta apud eum remanet, liceat ei [3] vel quartam, vel quod deest, ex nostra auctoritate retinere, [4] vel repetere solu-

1. CAPTIOSAS] Non quia callidæ aut argutæ; sed quia captioni & damno obnoxiæ, propter litium ambages. Just. in *Constit. de confirm. Dig.* Captiosum enim etiam id dicitur, quod alicui fraudi & damno est. *l.* 14. §. 5. *quod met. caus.* *l.* 6. §. 10. *quæ in fraud. cred.* *l.* 41. *de usuc.* Recte igitur *Theophil.* reddidit. ἐπιζημίους.

2. OMNEM AUCTORITATEM TREBELLIANO, &c.] Quod planius erat, & citra captiosos circuitus ipso jure, quoad vim & effectum, transferebat id, quod non nisi per stipulationes interpositas longosque ambitus Pegasianum exequebatur.

3. VEL QUARTAM, VEL QUOD DEEST] Hinc interpp. quartam hanc dixerunt Trebellianicam; Veteribus autem nunquam alio nomine, quam Falcidiæ appellatur, ut *sup.* §. 5. ostendi. ac proinde dubitandum non est, quin quod Justin. *Nov.* 1. *c.* 2. constituit, testatorem posse Falcidiæ deductionem prohibere, heredemque, qui Inventarium non fecit, beneficium Legis amittere, ex æquo ad utramque quartam pertineat.

4. VEL REPETERE SOLUTUM] Solutum scil. errore facti, non juris. *l.* 9. *C. ad Leg. Falc.* v. gr. Qui 100 in bonis habebat, 100 legavit. Heres integra legata solvit. si errore facti, credens eam esse quantitatem patrimonii de-

lutum, quasi ex Trebelliano SC. [1] pro rata portione actionibus tam in heredem, quam in fideicommissarium competentibus. Si vero [2] totam hereditatem sponte restituerit, omnes hereditariæ actiones fideicommissario, & adversus eum competant. Sed etiam id, quod præcipuum Pegasiani Senatusconsulti fuerat, ut quando recusaret heres scriptus sibi datam hereditatem adire, necessitas ei imponeretur totam hereditatem volenti fideicommissario restituere, & omnes ad eum & contra eum transferre actiones, & hoc transposuimus ad Senatusconsultum Trebellianum, ut ex hoc solo necessitas heredi imponatur, si, ipso nolente adire, fideicommissarius desideret restitui sibi hereditatem, [3] nullo nec damno nec commodo apud heredem remanente.

De quibus heredibus, & in quibus fideicommissariis supra dicta locum habeant.

§. 8. Nihil autem interest, utrum aliquis ex asse heres institutus, aut totam hereditatem, aut pro par-

---

defuncti, ut exsolutis legatis adhuc abunde sibi ad quartam Falcidiæ supersit, repetitionem habet: si errans in jure, non habet: id est, si non ignorabat quantitatem substantiæ, putabat autem se quartæ retentionem non habere. Idemque juris est in restitutione fideicommissi, ut hic.

1. PRO RATA PORTIONE] *L.* 1. *C. h. t.* Onera tamen legatorum ad solum fideicommissarium spectant. *l.* 1 3. *ult. D. eod.* & ibi *Accurs.* DD. in *l.* 2. & *ult. C. eod.* nisi minus dodrante restituere heres rogatus sit; tunc enim pro eo, quod ultra quartam habet, etiam legatorum onera ad eum pertinent. *l.* 1. §. *pen. eod.* Gloss. & DD. *ubi sup.*

2. TOTAM HEREDITATEM SPONTE] Dum fidum obsequium defuncti precibus præbere desiderat. *l.* 45. *ad SC. Treb.* & pleniore officio fidei præstandæ fungi. *l.* 5. §. 15. *de don. int. vir.*

3. NULLO NEC DAMNO NEC COMMODO] Non damno, quoniam contemplatione alterius adit: non commodo, quoniam adit periculo alieno. *l.* 4. *h. t.*

1. QUÆ

parte restituere rogatur: an ex parte heres institutus, aut totam eam partem, aut partem partis restituere rogatur. Nam & hoc casu eadem observari præcipimus, [1] quæ in totius hereditatis restitutione diximus.

De eo, quod heres voluntate testatoris deducit, præcipitve.

§. 9. Si quis [2] una aliqua re deducta, sive præcepta, quæ quartam continet (veluti fundo vel alia re) rogatus sit restituere hereditatem, simili modo ex Trebelliano Senatusconsulto restitutio fiet, perinde ac si quarta parte retenta, rogatus esset reliquam hereditatem restituere. Sed [3] illud interest, quod altero casu, id est, cum deducta sive præcepta aliqua re, restituitur hereditas, in solidum ex eo Senatusconsulto actiones transferuntur, & res, quæ remanet apud heredem, sine ullo onere hereditario apud eum remanet, quasi ex legato ei acquisita: altero vero casu, id est, cum quarta parte retenta, rogatus est heres restituere hereditatem, & restituit, scinduntur actio-

1. QUÆ IN TOTIUS HEREDITATIS] Quippe hic etiam locum habet vulgata regula; *Quod juris est in toto, quantum ad totum, idem juris est in parte, quantum ad partem. l. 76. de rei vind. l. 82. §. 3. de leg. 1.* Exempli causa, si quis ex semisse heres institutus sit, rogatusque partem illam restituere, potest quartam partem hujus partis retinere, &c.

2. UNA ALIQUA RE DEDUCTA] Qui certa aliqua re aut summa deducta rogatus est hereditatem restituere, similis est heredi, cui ex re certa instituto coheres simpliciter datus: nam & illum & hunc pro legatario haberi placet *l. 1. §. ult. h. t. l. pen. C. de her. inst.*

3. ILLUD INTEREST] Mæcian. *l. 30. §. 3. h. t. Multum interest, utrum qua pars jure hereditario retineatur, an vero in re, vel pecunia: nam superiore casu actiones dividuntur inter heredem & fideicommissarium; posteriore vero apud fideicommissarium sunt actiones.*

actiones, & pro dodrante quidem transferuntur ad fideicommiſſarium, pro quadrante remanent apud heredem. Quinetiam licet una re aliqua deducta, aut præcepta, reſtituere aliquis hereditatem rogatus ſit, [1] in qua maxima pars hereditatis contineatur, æque in ſolidum transferuntur actiones. Et [2] ſecum deliberare debet is, cui reſtituitur hereditas, an expediat ſibi reſtitui. Eadem ſcilicet interveniunt, & ſi [3] duabus pluribusve deductis præceptisve rebus, reſtituere hereditatem rogatus ſit. Sed & ſi certa ſumma deducta præceptave, quæ quartam vel etiam maximam partem hereditatis continet, rogatus ſit aliquis hereditatem reſtituere, idem juris eſt. Quæ autem diximus de eo, qui ex aſſe inſtitutus eſt, eadem transferimus & ad eum, [4] qui ex parte heres ſcriptus eſt.

De fideicommiſſo heredis ab inteſtato.

§. 10. Præterea [5] inteſtatus quoque moriturus po-

---

1. IN QUA MAXIMA PARS HEREDITATIS] Nam pretium rei non mutat rationem juris; onera autem non patitur, niſi qui partem jure hereditario retinet. *d. l.* 30. §. 3. Quod ſi res deduci juſſa quartam partem non exæquet, poterit heres quod deeſt, jure hereditario retinere, per *l.* 1. §. 16. *eod.*

2. SECUM DELIBERARE DEBET] Cautius faciet, ſi utatur novo beneficio Inventarii, quod datum omnibus, quibus deliberandi poteſtas eſt de ſuſcipienda hereditate. §. 5. *ſup. de her. qual.*

3. DUABUS PLURIBUSVE] Ratio, quia ſemper inſpicitur, utrum qua pars jure hereditario heredi attribuatur, an in rebus ſingulis.

4. QUI EX PARTE HERES] Ut, ſi præcepta re aliqua rogatus ſit reſtituere, res illa apud eum ſine onere remaneat.

5. INTESTATUS MORITURUS] Poterat dubitari, quia legitimi & honorarii heredes nihil à defuncto accipiunt, ſed illos Lex, hos Prætor vocat: ejus autem, qui à defuncto nihil accipit, fidei committi non poteſt, *l.* 9. *C. de*

potest rogare eum, ad quam bona sua vel legitimo jure, vel honorario pertinere intelligit, ut hereditatem suam totam, partemve ejus, aut rem aliquam, veluti fundum, hominem, pecuniam, alicui restituat: cum alioqui 1 legata, nisi ex testamento, non valeant.

De fideicommisso relicto à fideicommissario.

§. 11. Eum quoque, cui aliquid restituitur, potest rogare, 2 ut id rursum alii aut totum, aut partem, vel etiam aliquid aliud restituat.

De probatione fideicommissi.

§. 12. Et quia prima fideicommissorum cunabula à fide heredum pendent, & tam nomen, quam substantiam acceperunt, ideo Divus Augustus ad necessitatem juris ea retraxit. Nuper & nos eumdem Principem superare contendentes ex facto, quod Tribonianus, vir excellentissimus, Exquæstor sacri palatii, suggessit, 3 Constitutionem fecimus, per quam disposuimus, Si testator fidei heredis sui commisit, ut vel hereditatem, vel speciale fideicommissum restituat, & neque ex scriptu-

---

C. de fideic. Sed huic dubitationi occurrit *Paul. l.* 8. §. 1. *de jur. cod.* Ulp. *l.* 1. §. 6. *de leg.* 3. Nimirum etiam his hereditatem tacite à defuncto relinqui, dum eos non excludit alios instituendo; quod pro jure suo facere poterat.

1. Legata nisi ex testamento] *L.* 38. *de cond. & dem.* Hoc autem dicit respiciens ad jus vetus: nam postquam confusa est legatorum & fideicommissorum natura, etiam hanc differentiam sublatam esse tenebimus. *l.* 2. *C. comm. de fideic.*

2. Ut id rursum alii] Atque in hac etiam restitutione placet, actiones ex SC. transferri in fideicommissarium secundum *l.* 1. §. 8. *h. t.* Jus autem quartæ retinendæ solus heres habet, non fideicommissarius. *l.* 47. §. 1. *ad Leg. Falc. l.* 22. §. *ult. h. t.*

3. Constitutionem fecimus] Extat in *l. ult. C. de fideic.*

ptura, neque ex quinque testium numero ([1] qui in fideicommissis legitimus esse noscitur) possit res manifestari: sed vel pauciores quam quinque, vel nemo penitus testis intervenerit: tunc sive pater heredis, sive alius quicumque sit, qui fidem heredis elegerit, & ab eo restitui aliquid voluerit, si heres perfidia tentus adimplere fidem recusat, negando rem ita esse subsecutam, si fideicommissarius jusjurandum ei detulerit, cum [2] prius ipse de calumnia juraverit, necesse eum habere, [3] vel jusjurandum subire, quod nihil tale à testatore audiverit, vel recusantem, ad fideicommissi vel universalis, vel specialis, solutionem coarctari, ne depereat ultima voluntas testatoris fidei heredis commissa. Eadem observari censuimus, & si à legatario, vel fideicommissario, aliquid similiter relictum sit. Quod si is, à quo relictum dicitur, [[4] postquam negaverit,] confiteatur quidem ali-

1. QUI IN FIDEICOMMISSIS LEGITIMUS] Hoc à Theodosio primum constitutum est. *l ult. §. ult. C. de cod.* Manet autem etiam nunc, ut ex hoc loco intelligitur. Quod vero hic sancit, tunc solum obtinet, cum defunctus rem, quam præstari voluit, fidei heredis præsentis commisit extra testamentum aut codicillos.

2. PRIUS DE CALUMNIA JURAVERIT] Id est, se non calumniandi vexandive aut heredem religione urendi animo jusjurandum deferre, sed quod ita se rem habere, ut ait, plane persuasum habeat. Ratio juris postulat, ut is, qui jusjurandum defert, prior de calumnia jurare debeat, si hoc exigatur. *l. 34. §. 4. de jurejur.*

3. VEL JUSJURANDUM SUBIRE] Neque enim jusjurandum in proposito referri potest; cum hic non agatur de eo, quod uterque, sed quod solus heres scire potest, & cujus actor ignarus est, quo casu relationi non est locus. *d. l. 34. pr. l. 11. & seq. rer. amot.*

4. POSTQUAM NEGAVERIT] Hæc verba non sunt in Constitutione Justiniani, nec *Th.* nec libri veteres ea agnoscunt, testib. *Cujac. Hotom. Russard. Fabrot.* Si vero retineantur, non ita accipienda, quasi non alia conditione heres

aliquid à se relictum esse, sed ad Legis subtilitatem recurrat, omnino solvere cogendus est.

TITULUS XXIV.

DE SINGULIS REBUS PER FIDEICOMMISSUM RELICTIS.

D. Lib. 30. & 31. & 32. C. Lib. 6. Tit. 42.

Summa.

Potest tamen quis etiam singulas res per fideicommissum relinquere; 1 veluti fundum, argentum, hominem, vestem, & pecuniam numeratam: & vel ipsum heredem rogare, ut alicui restituat, 2 vel legatarium, quamvis 3 à legatario legari non possit.

Quæ relinqui possunt.

§. 1. Potest autem 4 non solum proprias res testator

heres obligetur, quam si prius negaverit, & ad jusjurandum actus jurare recuset: sed ideo posita, quia hic casus solum verbis expressus fuit. Ceterum simpliciter, quisquis confitebitur de fideicommisso, obligabitur: neque enim pœnæ causa hic quicquam constitutum, ut coërceatur heredis inficiatio.

1. Veluti fundum, argentum, hominem] Hæc nomina specifice hic sumuntur, intelligitur enim certa species ex eo genere, quanquam & si quis omnes fundos suos, &c. per fideicommissum reliquerit, tale fideicommissum speciale sit, & simile legato.

2. Vel legatarium] Vel fideicommissarium etiam rei singularis. §. *seq. l.* 9. *C. de fideic.* vel etiam donatarium mortis causa. *l.* 77. §. 1. *de leg.* 2. interdum & in contractibus fideicommissum constituitur. exempl. in *l.* 26. *pr. depos. l.* 77. *de leg.* 1.

3. A legatario legari non possit] Hoc etiam ad jus vetus referendum. Ulp *tit.* 24. §. 19. Cajus *lib.* 2. *tit.* 7. Nam hodie hæc quoque differentia sublata, utique quod à legatario legatum est, valebit nunc jure fideicommissi, arg. *l.* 2. *C. comm. de leg.*

4. Non solum proprias res] Quemadmodum etiam

tor per fideicommissum relinquere: sed & heredis aut legatarii, [1] aut fideicommissarii, aut cujuslibet alterius. Itaque & legatarius & fideicommissarius non solum de ea re rogari potest, ut eam alicui restituat, quæ ei relicta sit: sed etiam de alia, sive ipsius, [2] sive aliena sit. Hoc solum observandum est, [3] ne plus quisquam rogetur alicui restituere, quam ipse ex testamento ceperit. Nam quod amplius est, inutiliter relinquitur. Cum autem aliena res per fideicommissum relinquitur, necesse est ei, qui rogatus est, [4] aut ipsam redimere & præstare, aut æstimationem ejus solvere.

De libertate.

D. Lib. 40. Tit. 5. C. Lib. 7. Tit. 4.

§. 2. Libertas quoque servo per fideicommissum dari potest, ut heres eum rogetur manumittere, [5] vel legatarius, vel fideicommissarius. Nec interest, utrum de suo proprio servo testator roget, an de eo, qui ipsius heredis, [6] aut legatarii, vel etiam

---

etiam non solum res suas testator legare potest, sed etiam, & alienas. §. 4. *sup. de legat.*

1. AUT FIDEICOMMISSARII] Primi scil. ipsi enim fideicommissario rem suam inutiliter relinqui existimo, per §. 10. *sup. d. t.*

2. SIVE ALIENA] Valetque fideicommissum, si defunctus sciverit rem alienam esse: non si ignoraverit, nisi conjectura voluntatis aliud suadeat. *l.* 10. *C. de legat.* Vid. *not. sup.* §. 4. *d. t.*

3. NE PLUS ROGETUR RESTITUERE] Nemo enim alium onerare debet supra id, quod ei reliquit, & disponere de alieno. *l.* 1. §. 17. *ad SC. Treb.* *l.* 1. §. 1. *de leg.* 3. *l.* 9. *C. de fideic.*

4. AUT IPSAM REM REDIMERE] Vid. *d.* §. 4. *sup. de legat.* *l.* 14. §. *ult. de legat.* 3.

5. VEL LEGATAR. VEL FIDEICOMMISSAR.] Qui, si testatoris servus est, ab herede eum rediment, & manumittent.

6. AUT LEGATARII, &c.] Vid. *l.* 24. §. 12. *l.* 39. *de fideic.* *lib.* 6. *C. eod.*

1. EJUS

etiam extranei ſit. Itaque & alienus ſervus redimi & manumitti debet. Quod ſi dominus eum non vendat, ſi modo nihil ex judicio ejus, qui reliquit libertatem, perceperit, non ſtatim extinguitur fideicommiſſaria libertas, ſed differtur, quoad poſſit, tempore procedente, ubicumque occaſio ſervi redimendi fuerit, præſtari libertas. Qui autem ex fideicommiſſi cauſa manumittitur, non teſtatoris fit libertus, etiamſi teſtatoris ſervus ſit, ſed 1 ejus, qui manumittit. At is, qui directo ex teſtamento liber eſſe jubetur, 2 ipſius teſtatoris libertus fit: qui etiam 3 Orcinus appellatur. Nec alius ullus directo ex teſtamento libertatem habere poteſt, quam qui utroque tempore teſtatoris fuerit, & quo faceret teſtamentum, & quo moreretur. Directo autem libertas tunc dari videtur, cum non ab alio ſervum manumitti rogat, ſed 4 velut ex ſuo teſtamento libertatem ei competere vult.

De verbis fideicommiſſorum.

§. 3. Verba autem fideicommiſſorum hæc maxime in uſu habentur: 5 *Peto, rogo, volo, mando, fidei*

1. EJUS QUI MANUMITTIT] *L. 7. C. d. t.* & tam contra tabulas quam ab inteſtato ad bona manumiſſi venire poteſt quaſi patronus: ſed operas ei imponere non poteſt, nec impoſitas ab eo petere. *l. 29. de bon. libert.*

2. IPSIUS TESTATORIS] Directa enim libertas ipſo jure ſtatim ab adita hereditate competit. *l. 10. C. de teſt. man. l. 23. & 25. D. eod.*

3. ORCINUS] Orcinorum crebra in libris noſtris mentio. *l. 3. §. 3. de legit. tut. l. 8. de her. inſt. l. 22. de pecul. l. 2. de ſtatu lib.* &c. *χαρωνιταὶ* à *Th.* vocantur, eadem forma, qua Orcini ſenatores, quorum meminit Suet. in *Aug. c.* 34. à Plutarcho in *M. Anton* *χαρωνῖται* dicuntur.

4. VELUT EX SUO TESTAMENTO] *Ἀμέσως*, protinus ex teſtamento, cum teſtator ſervum ſuum ſe mortuo ſimpliciter liberum eſſe jubet, nec ab alio libertatem dari mandat.

5. PETO, ROGO, &c.] Hæc verba dicuntur precaria, &

fidei tuæ committo. Quæ perinde ſingula firma ſunt, atque ſi omnia in unum congeſta eſſent.

TITULUS XXV.
DE CODICILLIS.

D. Lib. 29. Tit. 7. C. Lib. 6. Tit. 36.

Origo.

Ante Auguſti tempora conſtat 1 codicillorum jus in uſu non fuiſſe: ſed primus Lucius Lentulus, ex cujus perſona etiam fideicommiſſa [eſſe] cœperunt, codicillos introduxit. Nam cum decederet in Africa ſcripſit codicillos 2 teſtamento confirmatos, quibus 3 ab Auguſto petiit per fideicommiſſum, ut faceret aliquid. Et cum divus Auguſtus voluntatem ejus impleſſet, deinceps reliqui ejus auctoritatem ſecuti, fideicommiſſa præſtabant: & filia Lentuli 4 legata, quæ jure non debe-

---

& precativa, opponunturque civilibus, directis & imperativis. vid. Ulp. *tit.* 25. Paul. 4. *ſent.* Hodie autem de verbis laborandum non eſt, poſtquam Juſtinian. verbum omne, ſignificans legitimum ſenſum teſtatoris, legare aut fideicommittere volentis, utile atque validum eſſe juſſit. *l.* 2. *C. comm. de leg.*

1. CODICILLORUM JUS] Codicilli ſunt ſupremæ voluntatis teſtatio minus ſolennis, non in hoc comparata, ut teſtamentum ſit. *l.* 1. *l.* 13. §. 1. *h. t.* Et poſſunt quoque confici ab inteſtato. §. *ſeq.* Imperfecta igitur eſt definitio Græcorum. *Th.* hîc Harm. *l.* 5. *tit.* 7. §. 3. in *Baſil. lib.* 36. *tit.* 1. *ἐλλιπὲς διαθήκης γνώμης ἀναπλήρωσις* · aut *διόρθωσις τῆς διαθήκης* · *teſtamenti ſuppletio aut correctio.*

2. TESTAMENTO CONFIRMATOS] Quod ſc. teſtamentum antea Romæ vel in Italia fecerat. Exemplum teſtamenti, quo futuri codicilli confirmantur, habemus in *l. ult. de fideic. lib.*

3. AB AUGUSTO PETIIT] Indicio hoc eſt, Auguſtum teſtamento Lentuli ſaltem ex parte heredem ſcriptum fuiſſe.

4. LEGATA QUÆ JURE NON DEBEBAT] Non quia re-

bebat, ſolvit. Dicitur autem Auguſtus 1 convocaſſe ſapientes viros, interque eos Trebatium quoque, cujus tunc auctoritas maxima erat, & quæſiſſe, an poſſet recipi hoc, nec abſonans à juris ratione codicillorum uſus eſſet, & Trebatium ſuaſiſſe Auguſto, quod diceret utiliſſimum & neceſſarium hoc civibus eſſe, propter magnas & longas peregrinationes, quæ apud veteres fuiſſent: 2 ubi ſi quis teſtamentum facere non poſſet, tamen codicillos poſſet. Poſt quæ tempora, 3 cum & Labeo codicillos feciſſet, jam nemini dubium erat, quin codicilli 4 jure optimo admitterentur.

Efficiens.

§. 1. Non tantum autem teſtamento facto poteſt quis codicillos facere, 5 ſed & inteſtatus quis dece-

---

relicti incapacibus; τοῖς μὴ δυναμένοις λαμβάνειν. ut male *Th.* & Schol. ſed quia codicillorum uſus nondum erat receptus. *Cujac.*

1. Convocasse sapientes viros] Docuit ſuo exemplo prudentiſſimus Princeps, nihil novi juris ſine conſilio prudentum ac manifeſta civium utilitate conſtituendum eſſe. add. *l.* 2. *de conſtit. Princ. l.* 8. *C. de legib.* Lamprid. in *Alex. Sever.*

2. Ubi si quis testamentum facere non posset] Propter civium Romanorum, qui ad teſtimonium neceſſarii erant, penuriam. De facto enim loquitur, non de jure; uti Paul. *l.* 8. §. 2. *h. t.* Nam qui jure teſtamentum facere non poteſt, nec codicillos poteſt. *l.* 6. §. 3. *d. l.* 8. §. 2. *eod.*

3. Cum et Labeo] Qui eodem tempore magnæ auctoritatis fuit, & à *Trebatio* inſtitutus eſt. Pomp. *l.* 2. §. 47. *de orig. jur.*

4. Jure optimo admitterentur] Eorumque recepta duo genera: ſcripti, in quibus voluntas ſcribitur, & non ſcripti, in quibus nuncupatur. *l.* 13. *C. de SS. Ecclеſ. l ult.* §. *ult. C. h. t.* quanquam obſtat nominis ratio. v. *Hotom.* & noſtra in *comm.*

5. Sed et intestatus] Codicilli ab inteſtato facti, vicem teſtamenti exhibent, ſuiſque ipſi viribus nituntur. Proinde quicumque inteſtati ſucceſſor erit, etiam poſtea

cedens fideicommittere codicillis poteſt. Sed cum ante teſtamentum factum codicilli facti erant, [1] Papinianus ait non aliter vires habere, quam ſi ſpeciali poſtea voluntate confirmentur. Sed Divi Severus & Antoninus reſcripſerunt, ex iis codicillis, qui teſtamentum præcedunt, poſſe fideicommiſſum peti, [2] ſi appareat, eum, qui teſtamentum fecit, à voluntate, quam in codicillis expreſſerat, non receſſiſſe.

Materia.

§. 2. Codicillis autem [3] hereditas neque dari, [4] neque adimi poteſt: [5] ne confundatur jus teſtamen-

---

tarus, codicillis relicta præſtabit. *l.* 3. *l.* 8. *pr.* & §. 1. *l.* 16. *eod.* niſi voluntas in hoc parata ſit, ut teſtamentum eſſet. *l.* 1. *l.* 13. §. 1. *eod.* *l* 14. *C. de teſtam.* non adjecta ſcil. clauſula codicillari. *l. propen. qui teſt. fac. l.* 41. §. 3. *de vulg. & pup. l. ult.* §. 1. *C. h. t.* Teſtamento autem facto codicilli vires ex teſtamento capiunt, & jus ejus ſequuntur. *l.* 3. §. *ult. d. l.* 16. *eod. l.* 1. *C. eod.*

1. PAPINIANUS AIT] *L.* 5. *eod.* & hæc Papiniani ſententia receptiſſima erat *Plinii* temporibus, ut conſtat ex *lib.* 2. *epiſt.* 16.

2. SI APPAREAT, EUM, &c. NON RECESSISSE] Hoc perinde accipiendum, ac ſi ſcriptum eſſet, *niſi appareat, eum,* &c. *à voluntate, quam in codicillis expreſſerat, receſſiſſe.* Satis enim apparet non receſſiſſe, ex eo ipſo, quod non apparet receſſiſſe.

3. HEREDITAS NEQUE DARI] *L.* 10. *eod. l.* 2. *C. eod. l.* 67. *ad SC. Treb.* neque confirmari, *l.* 2. §. *ult. h. t. l. pen.* §. 1. *C. de nec. ſerv. her.* quamvis cetera codicillis, teſtamento confirmatis, etiam directo dari poſſint. *l.* 3. *de teſt. tut. l.* 43. *de man. teſt. l.* 2. §. 2. §. *h. t.* Non obſtant *l.* 77. *de her. inſt. l.* 10. *de cond. inſtit.* Nam illic non proponuntur ſpecies hereditatis codicillis datæ aut confirmatæ, ſed datæ teſtamento, quod codicillis declaratur.

4. NEQUE ADIMI] Quæ teſtamento data aut Lege debita. *l.* 4. *C. de his quæ ut indign.* Hoc a. ſuperiori conſequens eſt ex doctrina contrariorum. *l. pen.* §. 1. *de cond. inſt. l.* 2. *C. h. t.* & ideo liberi codicillis fruſtra exheredantur. *hoc text.* fac. *l.* 14. *de teſtam.*

5. NE CONFUNDATUR JUS TESTAM.] *L.* 7. *C. eod.* aliam rationem affert Papinianus. *l.* 10. *eod.*

PER

mentorum & codicillorum: & ideo nec exheredatio scribi. Directo autem hereditas codicillis neque dari neque adimi potest: nam [1] per fideicommissum hereditas codicillis jure relinquitur. [2] Nec conditionem heredi instituto codicillis adjicere, [3] neque substituere directo quis potest.

Numerus, & solennitas.

§. 3. Codicillis [4] etiam plures quis facere potest: & [5] nullam solennitatem ordinationis desiderant.

IN

---

1. PER FIDEICOMMISSUM] Seu verbis precariis. *l. 2. C. h. t.* quo casu heres scriptus aut legitimus quartam partem sibi retinere potest ex SC. *sup. de fideic. hered.*

2. NEC CONDITIONEM ADJICERE] Neque detrahere: qui adjicit, in defectum conditionis de ademptione hereditatis cogitat; qui detrahit, de pure danda, quæ prius in defectum conditionis data non erat. *l. 6. h. t. l. pen. § ult. de cond. inst.*

3. NEQUE SUBSTITUERE] Substitutio enim species est institutionis. *l. 1. de vulg. & pup.*

4. ETIAM PLURES] Et diversos diversarumque rerum. *l. 6. §. 1. h. t.* nec de prioribus quicquam detrahitur per posteriores, nisi sint contrarii. *l. 3. C. eod.* Plura autem testamenta unius hominis esse non possunt: sed prius semper rumpitur à posteriore. *§. 2. & seq. sup. quib. mod. test. inf.*

5. NULLAM SOLENNITATEM] Fortassis ex *Marciano* hoc sumptum. *l. 6. §. 1. h. t.* Nam Theodos. *l. ult. §. ult. C. eod.* quinque testes in codicillis requirit, unumque actionis contextum, &, si in scriptis fiant, etiam testium subscriptionem: quæ solennitatem aliquam ordinationis præ se ferunt. Ceterum non videntur ista pertinere ad codicillos testamento confirmatos: quippe quibus sustinendis sufficit ipsius testamenti solennitas. arg. *l. 77. de her. inst. l. 10. de cond. inst. & d. l. ult. h. t.*

INSTITUTIONUM JURIS D. JUSTINIANI LIBER III.

TITULUS I.

DE HEREDITATIBUS, QUÆ AB INTESTATO DEFERUNTUR.

D. Lib. 38. Tit. 16. C. Lib. 6. Tit. 55. & 58. Novell. 118.

Definitio intestati.

1 INTESTATUS decedit, qui aut omnino testamentum non fecit, aut non jure fecit, aut id, quod fecerat, 2 ruptum irritumve factum est, aut si ex eo 3 nemo heres extiterit.

Primus ordo succedentium ab intestato.

§. 1. Intestatorum autem hereditates 4 ex Lege duodecim Tabularum primum ad suos heredes pertinent.

Qui.

1. INTESTATUS DECEDIT] Ex Ulp. *l.* 1. *de suis & legit.* Intestatorum hereditates nomen legitimarum sibi proprium fecerunt, propterea quod immediate à Lege deferuntur. *L.* 130. *de verb. sign.* Impuberes quoque, furiosi, & prodigi, suos successores ex Lege habent, & ad hos etiam vox *intestatus*, licet unius proprie, refertur. *d. l.* 1.

2. RUPTUM IRRITUMVE] Vid. *sup. quib. mod. test. inf.* §. 1. *& seqq.*

3. NEMO HERES EXTITERIT] Quod cum fit, testamentum dicitur destitui aut deseri. §. 7. *inf. eod.* §. 2. *sup. de Leg. Falc. l. ult. in fin. de cond. inst.* interdum etiam irritum fieri. *l.* 1. *de injust. rupt. l.* 20. *contr. tabb.*

4. EX LEGE 12 TABB.] Non reperitur inter reliquias Legis hoc caput.

A. UT

Qui sunt sui heredes.

§. 2. Sui autem heredes existimantur ([1] ut supra diximus) qui in potestate morientis fuerint: veluti filius filiave, nepos neptisve ex filio, [2] pronepos proneptisve ex nepote, ex filio nato, prognatus prognatave. Nec interest, [3] utrum naturales sint liberi, an adoptivi. Quibus connumerari necesse est etiam eos, qui ex legitimis quidem nuptiis vel matrimoniis non sunt progeniti, curiis tamen civitatum dati, secundum [4] divalium Constitutionum, quæ super his positæ sunt, tenorem, heredum suorum jura nancifcuntur. Nec non eos, quos [5] nostræ amplexæ sunt Constitutiones, per quas jussimus, ut si quis mulierem in suo contubernio copulaverit, non ab initio affectione maritali, eam tamen, cum qua poterat habere conjugium, & ex ea liberos sustulerit: postea vero affectione procedente, etiam nuptialia instrumenta cum ea fecerit, & filios vel filias habuerit: non solum eos liberos, qui post dotem editi sunt, justos & in potestate patris esse: sed etiam anteriores, qui & iis, qui postea nati sunt, occasionem legitimi nominis præstiterunt. Quod obtinere censuimus, [6] & si non progeniti fuerint post

1. UT SUPRA DIXIMUS] §. 2. *sup. de her. qual. & diff.*

2. PRONEPOS PRONEPTISVE] Ordo est, *pronepos proneptisve, prognatus prognatave, ex nepote nato, ex filio.*

3. UTRUM NATURALES] Id est, ex justo matrimonio nati; quæ perpetua est liberorum naturalium significatio, cum opponuntur adoptivis, ut not. *sup. de adopt. in pr.*

4. DIVALIUM CONSTITUTIONUM] *L. 3. l. 4. C. de nat. lib.* add. *Nov. 89. c. 2.*

5. NOSTRÆ AMPLEXÆ CONSTITUTIONES] *L. 10. l. 11. C. de nat. lib. §. ult. sup. de nupt.* add. *Nov. 74. Nov. 86. c. 8.* Huc etiam pertinent legitimati per Rescriptum Principis. *d. Nov. 89. c. 9.*

6. ET SI NON PROGENITI] *D. l. 11. C. de nat. lib.* Ex hoc autem loco apparet, mendose legi textum, qui clau-

post dotale instrumentum confectum liberi, vel etiam nati ab hac luce fuerint subtracti. [1] Ita demum tamen nepos neptisve, pronepos proneptisve, suorum heredum numero sunt, si præcedens persona desierit in potestate parentis esse; sive morte id acciderit, [2] sive alia ratione, veluti emancipatione. Nam si per id tempus, quo quis moritur, [3] filius in potestate ejus sit, nepos ex eo suus heres esse non potest. Idque & in ceteris deinceps liberorum personis dictum esse intelligimus. [4] Posthumi quoque, qui, si vivo parente nati essent, in potestate ejus futuri forent, sui heredes sunt.

Quomodo sui heredes fiunt.

§. 3. Sui autem heredes fiunt [5] etiam ignorantes, & [6] licet furiosi sint, heredes possunt existere: quia

claudit *d.* §. *ult. sup. de nupt.* & sic omnino lectionem esse restituendam, ut illic eam ex *Hotom.* restituimus.

1. ITA DEMUM NEPOS NEPTISVE, &c.] §. 2. *sup. de exher. lib.* § 2. *sup. de her. qual.*

2. SIVE ALIA RATIONE] Hodie autem quoad effectum succedendi nepos in potestate retentus, ut suus heres, patrem emancipatum non excludit, sed ab illo excluditur. *d. Nov.* 118. *c.* 1. ut proinde nec amplius locus sit Edicto de conjung. cum emanc. lib.

3. FILIUS IN POTESTATE SIT] Diserte loquitur de nepotibus & neptibus ex filio, omissis consulto natis ex filia; eo quod hi extra familiam avi materni nascuntur. Postea tamen vocati sunt ex Constitutionibus, admissique ante agnatos. §. *ult. inf. eod.* & novissimo jure una cum filiis & nepotibus ex filio suis heredibus. *Nov.* 118. *c.* 1.

4. POSTHUMI, &c. IN POTESTATE EJUS] Addendum, si nemo eos gradu præcedat. §. *pen. sup. de tutel.*

5. ETIAM IGNORANTES] Nimirum quia ipso jure. *l.* 14. *de suis & leg.* fac. *l.* 1. § 7. *si quis om. ca. test.* cujus rei effectum cernere est in *l.* 3. *de jur. del.* Jure civili etiam inviti: ceterum Prætoris beneficio jus abstinendi habent. §. 1. *sup. de her. qual.*

6. LICET FURIOSI] *L.* 63. *de acq. her. l. ult.* §. 2. *C. de cur. fur.* eademque ratio est pupilli & infantis. Paul. *apud Rufinum, tit. de legit. success.*

1. QUI-

quia 1 quibus ex caufis, ignorantibus nobis acquiritur, ex his caufis & furiofis acquiri poteft. Et ftatim à morte parentis quafi 2 continuatur dominium, & ideo nec tutoris auctoritate opus eft pupillis, cum etiam ignorantibus acquiratur fuis heredibus hereditas: nec curatoris affenfu acquiritur furiofo, fed ipfo jure.

De filio poft mortem patris ab hoftibus reverfo.

§. 4. Interdum autem, licet in poteftate parentis mortis tempore fuus heres non fuerit, tamen fuus heres parenti efficitur: veluti fi ab hoftibus quis reverfus fuerit poft mortem patris fui. 3 Jus enim poftliminii hoc facit.

De memoria patris damnata ob crimen perduellionis.

§. 5. Per contrarium autem hoc evenit, ut licet quis in familia defuncti fit mortis tempore, tamen fuus heres non fiat: veluti fi poft mortem fuam pater 4 judicatus fuerit perduellionis reus, ac per hoc 5 memoria ejus damnata fuerit. fuum enim heredem habere non poteft, cum fifcus ei fuc-

---

1. QUIBUS EX CAUSIS IGNORANTIBUS] Regula tradita à Pomponio in *l.* 12. *de reb. cred. l.*24. *de obl. & act.*

2. CONTINUATUR DOMINIUM] *L.* 1. *de lib. & poft.* vid. *fup. d.* §. 2. *de her. qual.* non tamen poffeffio. *l.* 23. *de acq. poff.* facit *l.* 19. *ex quib. cauf. maj.*

3. JUS ENIM POSTLIMINII] Legis Corneliæ fictioni id tribuunt Impp. in *l.* 9. *C. de poftl. rev.* fed abufio eft nominum; nifi fit *ἁμάρτημα μνημονικόν.*

4. JUDICATUS PERDUELLIONIS REUS] Eodem modo hoc extulit Ulpian. *l.* 1. §. 3. *de fuis & leg.* Bafil. 45. *tit.* 1. *ἐπὶ τυραννίδι κατακριθῇ* & *Th.* hîc.

5. MEMORIA EJUS DAMNATA] Quod in crimine perduellionis fpeciale. *l. ult. ad Leg. Jul. Maj.* In criminibus publicis peculatus, repetundarum, de refiduis, durat quidem etiam poft mortem perfecutio, *l.* 20. *de accuf. l. ult. ad Leg. Jul. pec.* at memoria rei non damnatur.

x. SED

succedat: sed potest dici, ipso quidem jure suum heredem esse, [1] sed desinere.

De divisione hereditatis inter suos heredes.

§ 6. [2] Cum filius filiave, & ex altero filio nepos neptisve existunt, pariter ad hereditatem avi vocantur: nec qui [3] gradu proximior est, ulteriorem excludit. Æquum enim esse videtur, nepotes neptesve [4] in patris sui locum succedere. Pari ratione, & si nepos neptisve sit ex filio, [5] & ex nepote pronepos proneptisve, simul vocantur. Et quia placuit nepotes neptesve, item pronepotes proneptesve in parentis sui locum succedere, conveniens esse visum est, [6] non in capita, [7] sed in stirpes hereditatem dividi, ut filius partem dimi-

1. SED DESINERE] Quia sententia, quæ post secuta est, retrotrahitur ac conjungitur cum tempore admissi criminis. *Hotom.*

2. CUM FILIUS FILIAVE] Hic locus descriptus est ex Cajo, *lib. 3. Inst. apud Rufin. tit. de legit. success.*

3. GRADU PROXIMIOR] *Cajus* illo loco, *propior.* quod magis placet; quia proximitatis verbum prætorium est, & ad cognatos pertinet. §. 3 *j. tit. prox.*

4. IN PATRIS SUI LOCUM SUCCEDERE] *L. 1. §. 4. de suis & legit. l. 3. C. eod.* Ulp. *tit. 26. §. 1.* Quæ successio vulgo dicitur repræsentatio. Alio sensu dicimus, in suis non esse successionem *l. 1. §. 8. d. t.* nempe cum agitur de gradibus ejusdem lineæ, hereditatem, quæ filio semel delata sit, nepoti ut suo heredi non deferri. *l. ult. C. und. lib.*

5. ET EX NEPOTE PRONEPOS] Et pari ratione, si sit ex nepote pronepos, & ex altero pronepote abnepos. Nam jus repræsentationis intra certum descendentium gradum conclusum non est. fac. *l. 1. §. 7. de conjung. cum emanc. lib. Nov. 118. c. 1.*

6. NON IN CAPITA] Non προσωπικῶς ut *Nov. 118. c. 3. in fin.* non ut in tot partes dividatur hereditas, quot sint capita sive personæ succedentium.

7. SED IN STIRPES] Schol. *Th.* κατὰ στίρπιν. ut qui sunt ex una stirpe, partem unam ferant; qui ex altera, licet pauciores, alteram. *l. 8. §. 1. de inoff. test. l. 2. C. de suis & leg. d. Nov. 118. c. 1.* Quæ ratio succedendi tota est ex jure

midiam hereditatis habeat, ex altero filio duo pluresve nepotes alteram dimidiam. Item si ex duobus filiis nepotes neptesve existant, ex altero unus forte aut duo, ex altero tres aut quatuor; ad unum aut duos dimidia pars pertineat, ad tres vel ad quatuor altera dimidia.

Quo tempore suitas spectatur.

§. 7. Cum autem quæritur, an quis suus heres existere possit, [1] eo tempore quærendum est, quo certum est aliquem sine testamento decessisse. Quod accidit & [2] destituto testamento. Hac ratione, si [3] filius exheredatus fuerit, & extraneus heres institutus, & [4] filio mortuo, postea certum fuerit, heredem institutum esse testamento non fieri heredem, aut quia noluit ex heres, aut [5] quia non potuit, [6] nepos avo suus heres existet: quia

---

jure illo repræsentationis, proprio suorum heredum: producta tamen postea longius. §. *ult. inf. eod.* & tandem ad liberos omnes primi & inferiorum graduum. *d. Nov.* 118. Quinimo & ad filios fratrum succedentes cum defuncti fratribus. *d. Nov.* 118. *c.* 3.

1. EO TEMPORE QUÆRENDUM] *L.* 1. §. 8. *de suis & leg. l.* 6. *pr. de injust. rupt. l.* 7. *si tab. test.*

2. DESTITUTO TESTAMENTO] Eo quod nemo heres ex eo extiterit: quæ destitutio patremfam. ex eo tempore intestatum facit. *l.* 1. *de suis & leg.* Extra hunc casum idem semper est tempus mortis & delatæ hereditatis.

3. FILIUS EXHEREDATUS] Nam ut valeat testamentum, quo filius ipse non instituitur, exheredari eum nominatim oportet. *sup. de exher. lib. in pr.*

4. FILIO MORTUO] Dum forte heres scriptus deliberat. *d. l.* 1. §. 8. *& d. l.* 7. Hinc colligitur per exheredationem non tolli jus familiæ, alioqui nepos statim, occupato loco patris, testamentum everteret.

5. QUIA NON POTUIT] Puta quod antequam adiret hereditatem, mortuus sit, aut conditio institutioni adscripta defecit. *Th.*

6. NEPOS AVO SUUS HERES] Nec obstat, quod filius patri superstes fuit: quia filio non est delata hereditas,

Quia quo tempore certum est intestatum decessisse Patremfamilias, solus invenitur nepos: & hoc certum est

De nato post mortem avi, vel adoptato à filio emancipati.

§. 8. Et licet post mortem avi natus sit, tamen [1] avo vivo conceptus, mortuo patre ejus posteaque deserto avi testamento, [2] suus heres efficitur. Plane si [3] & conceptus & natus fuerit post mortem avi, mortuo patre suo, desertoque postea avi testamento, suus heres avo non existet: quia [4] nullo jure cognationis patrem sui patris attigit. Sed nec ille est inter liberos avi, [5] quem filius emancipatus adoptavit. Hi autem, cum non sint sui ([6] quantum ad hereditatem) liberi, neque bonorum possessionem petere possunt [7] quasi proximi cognati. Hæc de suis heredibus.

De

---

ditas, utpote jam mortuo, quo tempore defertur ab intestato. *d. l.* 1. §. 8. *de suis & leg.* junct. *l.* 39. *de acq. her.*

1. AVO VIVO CONCEPTUS] Ratio est, quia qui in utero sunt, quoties de commodo eorum agitur, pro jam natis habentur. *l.* 7. *l. pen. de stat. hom. l.* 7. *de suis & leg.*

2. SUUS HERES EFFICITUR] Non autem rumpit agnascendo: quoniam agnascendo is solus rumpit, quem tempore mortis nemo præcedebat. *l.* 6. *pr. vers. plane. de injust. rupt.*

3. ET CONCEPTUS ET NATUS] *D. l.* 1. §. 8. *in fin. de suis & leg.*

4. NULLO JURE COGNATIONIS] Dicitur tamen cognatus, sed per abusionem, vel potius ἀναφορικῶς. *l.* 8. *d. tit.*

5. QUEM FILIUS EMANCIPATUS ADOPTAVIT] *L.* 26. *de adopt.* ratio est in *l.* 23. *eod.*

6. QUANTUM AD HEREDITATEM] In aliis autem rebus, puta privilegiis, causa prohibendarum nuptiarum, jure patronatus, pro liberis habentur. *l.* 47. §. 3. *de bon. lib.* Ant. Cont.

7. QUASI PROXIMI COGNATI] V. *l.* 7. cum 2. *seqq. de suis & leg. d. l.* 6. *pr. vers. plane. de injust. rupt. l.* 1. §. 8. *unde cogn.*

1. Ju-

De liberis emancipatis.

§. 9. Emancipati autem liberi, 1 Jure civili nihil juris habent: neque enim sui heredes sunt, qui in potestate parentis esse desierunt. 2 Neque ullo alio jure per Legem duodecim tabularum vocantur. sed 3 Prætor naturali æquitate motus, dat eis 4 bonorum possessionem *Unde liberi*, perinde ac si in potestate parentis tempore mortis fuissent: sive soli sint, sive cum suis heredibus concurrant. Itaque duobus liberis existentibus, emancipato uno, & eo qui tempore mortis in potestate fuerit, sane quidem is, qui in potestate fuit, solus Jure civili heres est, & solus suus heres: sed cum emancipatus beneficio Prætoris 5 in partem admittitur, evenit, ut suus heres pro parte heres fiat.

Si emancipatus se dederit in adoptionem.

§. 10. At hi qui emancipati à parente 6 in adoptio-

---

1. Jure civili nihil juris] Emancipatio & sui heredis & agnationis jus adimit. *l.* 11. *de suis & leg. l.* 1. §. 8. *ad SC. Tert. l.* 7. *de cap. min.*

2. Neque ullo alio jure] Nec jure agnationis, *dd. loc.* nec jure patronatus. *inf. de success. libert.*

3. Prætor naturali æquitate motus] Quia nihilominus liberi manent, naturæ vinculum & jus sanguinis. *l.* 4. *unde lib.* & maxime, quia verum nihilominus est, ex masculis eos esse procreatos.

4. Bon. possessionem unde liberi] *D. l.* 4. & *pass. unde liberi.* Eadem ratione adductus dat testamento præteritis bonorum possessionem contra tabb. §. 3. *sup. de exh. lib.*

5. In partem admittitur] Εἰς τὸ ἥμισυ *Th.* Sunt enim emancipati apud Prætorem loco suorum heredum. *tit. prox. in pr.* Ceterum, si quæ propria habent, his, qui in potestate manserunt, conferre debent. *l.* 20. §. 1. *cont. tab.* Ulp. *lib.* 2. *inst. apud Rufin. tit. de leg. succ. l.* 9. *§.* 18. *C. de collat.* Ex *Nov.* 118. *c.* 1. etiam Jure civili emancipati succedunt.

6. In adoptionem] Verbo generali hic significatur spe-

ptionem se dederunt, 1 non admittuntur ad bona naturalis patris, 2 quasi liberi: si modo, cum is moreretur, in adoptiva familia fuerint. Nam vivo eo emancipati ab adoptivo patre, 3 perinde admittuntur ad bona naturalis patris, ac si emancipati ab ipso essent, nec unquam in adoptiva familia fuissent. Et convenienter, quod ad adoptivum patrem pertinet, 4 extraneorum loco esse incipiunt. Post mortem vero naturalis patris, emancipati ab adoptivo patre, & quantum ad hunc adoptivum patrem pertinet, æque extraneorum loco fiunt: & quantum ad naturalis patris bona pertinet, 5 nihilo magis liberorum gradum nanciscuntur. Quod ideo sic placuit, 6 quia iniquum erat esse in potestate patris adoptivi, ad quos bona naturalis patris pertineant, utrum ad liberos ejus, an ad agnatos.

Col-

---

species adoptionis, quæ adrogatio dicitur. quippe quæ sola eorum est, qui sunt sui juris. §. 1. *Sup. de adopt.*

1. NON ADMITTUNTUR] Quia alium hi patrem habent, cui sui heredes sunt Jure civili. *l. pen. C. de adopt.*

2. QUASI LIBERI] Quod ideo exprimit, quia etsi non admittuntur ex capite Edicti *Unde liberi*, *l. 4. l. ult. si tab. test.* admittuntur tamen alia parte, qua scil. vocantur cognati § 13 *inf.*

3. PERINDE ADMITTUNTUR] Prætore ex humanitate his restituente jus naturale liberorum, quod ademerat adrogatio. *d. l. 4.*

4. EXTRANEORUM LOCO] Quia jure adoptionis in totum dissolvuntur emancipatione, ita ut & nomen liberorum emancipati amittant, & pater adoptivus pater esse desinat. *l. 1. §. 6. d. l. 4. unde lib. l. 2. §. 15. ad SC. Tert. & §. prox.*

5. NIHILO MAGIS LIBERORUM GRADUM] Sed tantum invitantur tertio loco ad bonorum possessionem *Unde cognati.* §. 13. *inf. eod.*

6. QUIA INIQUUM ERAT] Et forte, ne delata aut quæsita aliis liberis agnatisve hereditas, ex postfacto & accidentia auferretur.

1. MI-

Collatio filiorum naturalium & adoptivorum.

§. 11. [1] Minus ergo juris habent adoptivi filii, quam naturales. Namque naturales emancipati, beneficio prætoris gradum liberorum retinent, licet Jure civili perdant, adoptivi vero emancipati, & Jure civili perdunt gradum liberorum, & à Prætore non admittuntur. & recte. Naturalia enim jura [2] civilis ratio perimere non potest: nec, quia desinunt sui heredes esse, possunt desinere filii filiæve, aut nepotes neptesve esse. Adoptivi vero emancipati, extraneorum loco incipiunt esse: quia jus nomenque filii filiæve, quod per adoptionem consecuti sunt, alia civili ratione, id est, emancipatione, perdunt.

De bonorum possessione contra tabulas.

§. 12. Eadem hæc observantur, [3] & in ea bonorum possessione, quam contra tabulas testamenti parentis liberis præteritis, id est, neque heredibus institutis, [4] neque ut oportet exheredatis, Prætor pollicetur. Nam [5] eos quidem, qui in potestate mortis tempore fuerint, & emancipatos vo-

---

1. Minus ergo juris] Continet hic locus antithesin liberorum emancipatorum naturalium & adoptivorum, cujus explicatio petenda ex §§ *prec.* 9. & 10.

2. Civilis ratio perimere non potest] Hæc eadem regula traditur §. *ult. sup. de leg. agn. tut. l.* 8. *de reg. jur.* & explicatur §. *pen. sup. de cap. dem.*

3. Et in ea bon. possessione] Non solum sc. in causa successionis ab intestato. *Th.*

4. Neque ut oportet exheredatis] Quippe non quævis exheredatio summovet liberos à bon. possessione cont. tab. sed quæ rite facta est: alias pro præteritione habetur. *l.* 1. §. 2. *cont. tab.* §. 3. *sup. de exher. lib.*

5. Eos, qui in potestate, et emancipatos] Suis heredibus præteritis ex abundanti hoc beneficium darum. *l.* 1. *pr. cont. tab.* quemadmodum & bonorum possessio. Unde liberi & suis & emancipatis pariter proposita. *l.* 1. §. 6. *und. lib.*

1. Qui

vocat Prætor ad eandem bonorum possessionem: eos vero, [1] qui in adoptiva familia fuerint per hoc tempus, quo naturalis parens moreretur, repellit. Item adoptivos liberos emancipatos ab adoptivo patre, sicut nec ab intestato, ita [2] longe minus contra tabulas testamenti, ad bona ejus admittit: quia desinunt in numero liberorum ejus esse.

Unde cognati.

D. Lib. 38. Tit. 8.

§. 13. Admonendi tamen sumus, eos, qui in adoptiva familia sunt, quive post mortem naturalis parentis ab adoptivo patre emancipati fuerint, intestato parente naturali mortuo, licet [3] ea parte Edicti, qua liberi ad bonorum possessionem vocantur, non admittantur, alia tamen parte vocari, scilicet [4] qua cognati defuncti vocantur. Ex qua parte ita admittuntur, si neque sui heredes liberi, neque emancipati obstent, [5] neque agnatus

1. QUI IN ADOPTIVA FAMILIA] Sicut nec illa ab intestato his datur, ob causam, quam *sup.* §. 10. adscripsi.

2. LONGE MINUS CONTRA TABULAS] Ἀνασκευάζει à minori ad majus & difficilius: Qui non admittitur ad bonorum possessionem ab intestato, non debet admitti ad bonorum possessionem cont. tab. Illud enim minus, hoc majus est ob testamenti rescissionem. Minus est succedere secundum tacitam voluntatem defuncti, quam contra expressam.

3. EA PARTE EDICTI, QUA LIBERI] Neque ex capite altero *unde legitimi.* Illud, quia alium patrem Jure civili habent: hoc, quia desierunt esse agnati.

4. QUA COGNATI] Etenim naturale jus cognationis fortius est, quam ut per actum civilem adoptionis perimi possit. *l.* 1. §. 4. *unde cogn.* §. *ult. sup. de leg. agn. tut.*

5. NEQUE AGNATUS ULLUS] Nam Prætor totum agnatorum ordinem cognatis anteposuit. *l.* 1. *quis ord. in bon. poss.* J^n. *de success. cogn. in pr.* Hodie autem liberi, de quibus hic agitur, non cognatis tantum, sed agnatis etiam omnibus præferuntur, sublato sc. agnationis & cognationis discrimine. *Nov.* 118. *c.* 3. & 4.

1. NO-

tus quidem ullus interveniat. Ante enim Prætor liberos vocat tam suos heredes, quam emancipatos, deinde legitimos heredes, tertio proximos cognatos.

Emendatio juris antiqui. De adoptivis.

§. 14. Sed ea omnia antiquitati quidem placuerunt: aliquam autem emendationem à 1 nostra Constitutione acceperunt, quam super iis personis exposuimus, quæ à patribus suis naturalibus in adoptionem aliis dantur. 2 Invenimus etenim nonnullos casus, in quibus filii & naturalium parentum successionem propter adoptionem amittebant, & adoptione facile per emancipationem soluta, ad neutrius patris successionem vocabantur. Hoc solito more corrigentes, Constitutionem scripsimus, per quam definimus. Quando parens naturalis filium suum adoptandum alii dederit, integra omnia jura ita servari, atque si in patris naturalis potestate permansisset, nec penitus adoptio fuisset subsecuta: nisi in hoc tantummodo casu, ut possit 3 ab intestato ad patris adoptivi

1. Nostra Constitutione] *L. pen. C. de adopt.* cujus frequens in his libris mentio. §. 2. *sup. de adopt.* § 8. *quib. mod. jus pat. pot.* §. 5. *sup. de exh. lib.* §. 1. *sup. quib. mod. test. inf.*

2. Invenimus nonnullos casus] Plurativo usus videtur pro singulari. Nam unus duntaxat casus reperitur, cujus & solius mentio in *d. l. pen.* videlicet si in adoptionem extraneo dari post mortem patris naturalis essent emancipati.

3. Ab intestato ad patris adoptivi, &c.] Et tanquam suus heres. At liberis hujus patris adoptivi frater non fit, nec eis succedit: quia jura legitima in familia ejus non consequitur. *d. l. pen.* §. 1. Nec obloquitur sibi Just. cum ait, emancipatione talis filii jura adoptiva dissolvi. *d. l. pen.* §. 2. Nam hoc non de jure familiæ aut patriæ potestatis intelligi debet; sed de jure succedendi ab intestato, quod solum apud patrem adoptivum habebat.

1. Te-

vi venire successionem, [1] Testamento autem ab eo facto, neque Jure civili, neque prætorio, ex hereditate ejus aliquid persequi potest: neque contra tabulas bonorum possessione agnita, neque inofficiosi querela instituta. cum nec necessitas patri adoptivo imponatur, vel heredem eum instituere, vel exheredem facere: utpote nullo vinculo naturali copulatum: neque si [2] ex Sabiniano Senatusconsulto [3] ex tribus maribus fuerit adoptatus. Nam & in ejusmodi casu, neque quarta ei servatur, neque ulla actio ad ejus persecutionem ei competit. Nostra autem Constitutione exceptus est is, quem parens naturalis adoptandum susceperit. Utroque enim Jure, tam naturali quam legitimo, in hanc personam concurrente, pristina jura tali adoptioni servamus: quemadmodum si paterfamilias sese dederit adrogandum. Quæ specialiter & singulatim ex præfatæ Constitutionis tenore possunt colligi.

De descendentibus ex feminis.

§. 15. [4] Item vetustas ex masculis progenitos plus diligens, solos nepotes vel neptes, qui quæve ex vi-

1. TESTAMENTO AUTEM FACTO] Hinc apparet minus esse, habere jus succedendi ab intestato, quam aut testamentum nullum dicendi, aut evertendi per bonorum possessionem contra tabulas, aut querelam inofficiosi.

2. EX SABINIANO SC] Cautum videtur fuisse hoc SC. ut qui unum è tribus alterius liberis maribus adoptasset, quartam ei bonorum suorum relinqueret, sicut quarta relinquenda adrogato impuberi ex Constitutione D. Pii.

3. EX TRIBUS MARIBUS] Ita quoque legitur in *d. l. pen.* §. 3. *C. de adopt.* & apud *Th.* qui lectionem immutant, corrumpunt, non corrigunt locum. add. *Cujac.* in *l. ult. C. de Decur.*

4. ITEM VETUSTAS] Intelligit tum Legem 12 Tabb. tum Jus prætorium: nam & Prætor nepotes, &c. ex sexu muliebri demum vocabat in cognatorum ordine, post lineam agnatorum.

1. QUAM

virili ſexu deſcendunt, ad ſuorum vocabat ſucceſſionem, & jure agnatorum eos anteponebat; nepotes autem, qui ex filiabus nati ſunt, & pronepotes, qui ex neptibus, cognatorum loco connumerans, poſt agnatorum lineam eos vocabat, tam in avi vel proavi materni, 1 quam in aviæ vel proaviæ, ſive paternæ, ſive maternæ ſucceſſionem. 2 Divi autem Principes non paſſi ſunt talem 3 contra naturam injuriam ſine competenti emendatione relinquere: ſed cum nepotis & pronepotis nomen commune ſit utriſque, tam qui ex maſculis, quam qui ex feminis deſcendunt, ideo eumdem gradum & ordinem ſucceſſionis eis donaverunt. Sed ut amplius aliquid ſit eis, qui non ſolum naturæ, ſed etiam 4 veteris juris ſuffragiis muniuntur, portionem nepotum, vel neptum, vel deinceps (de quibus ſupra diximus) paulo minuendam eſſe exiſtimaverunt, ut minus tertia parte acciperent, 5 quam mater

1. QUAM AVIÆ VEL PROAVIÆ] Filii aut filiæ mentionem non facit, quia his matris legitima hereditas pridem delata fuerat SC. Orficiano. *inf. tit.* 4.

2. DIVI AUTEM PRINCIPES] Valentinianus, Theodoſius & Arcadius *l.* 4. *C. Th. de leg. her. l.*9 *C. de ſuis & leg. lib.* ubi tamen illa Conſtitutio refertur parte ſui mutilata.

3. CONTRA NATURAM INJURIAM] Sic alibi naturæ accuſatores appellat, qui differentiam inducunt inter maſculos & feminas. *l.* 4. *C. de lib. præt.* quanquam non videtur contra naturam eſſe, proſpicere, ut ne familiæ ſplendor aut dignitas minuatur aut pereat. & Lege quoque Moſaïca maſculi eorumque progenies feminis prælati. *Num.* 27, 8. vid. Philon. *de vit. Moſ.* 3.

4. VETERIS JURIS SUFFRAGIIS] Tum Legis 12 tabb. tum Edicti Prætorii, tum denique SC. Orficiani. Minus enim ſcripſit, quam ſenſit, ut arguunt ſequentia.

5. QUAM MATER EORUM] Ex. ca. Titius deceſſit relicto filio, & ex filia præmortua nepote: hic filius, quia juvatur prærogativa Legis 12. tabb. aut ſi emancipatus eſt, ſuffragatione Juris prætorii, beſſem hereditatis ex d. Conſtitutione feret, nepos trientem reliquum, id

O eſt,

ter eorum, 1 vel avia fuerat acceptura, 2 vel pater eorum, 3 vel avus paternus, sive maternus, quando femina mortua sit, cujus de hereditate agitur: iisque (licet soli sint) adeuntibus, agnatos minime vocabant. Et quemadmodum Lex duodecim Tabularum, filio mortuo, nepotes vel neptes, pronepotes vel proneptes, in locum patris sui ad successionem avi sui vocat; ita & Principalis dispositio in locum matris suæ, vel aviæ, eos cum jam designata partis tertiæ deminutione vocat. Sed nos, cum adhuc dubitatio maneret inter agnatos & memoratos nepotes, 4 quartam partem substantiæ defuncti agnatis sibi vindicantibus 5 ex cujusdam Constitutionis auctoritate, memoratam quidem Constitutionem à nostro Codice segregavimus, 6 neque inseri eam ex Theodosiano

est, tertia parte minus, quam mater latura fuisset.

1. VEL AVIA] Hic ponendum thema, quo quæritur de hereditate proavi materni inter filium & pronepotem natum ex nepte prognata ex filio aut filia.

2. VEL PATER EORUM] Adde *vel mater*. v. c. Titia decessit relicto filio aut filia, & nepote nepteve ex filio filiave demortuis. Hic quia filio aut filiæ suffragatur SC. Orficianum, *inf. tit.* 4. *pr.* & §. 1. nepos neptisve ex d. Constitutione non aliter admittuntur, quam cum deminutione tertiæ partis.

3. VEL AVUS PATERNUS, SIVE MATERNUS] Supple, *vel avia paterna sive materna.* Casus enim est, quo quæritur de successione feminæ inter liberos primi gradus & pronepotes proneptesve, qui tertio gradu sunt. Pone cum filio aut filia superstitibus concurrere pronepotes proneptesve natos natasve ex nepote nepteve nato natave ex altero filio filiave demortuis.

4. QUARTAM PARTEM SUBSTANTIÆ] Hanc quartam agnati sibi vindicabant, nepotibus ex filia solis existentibus, non quando concurrebant cum munitis suffragio Juris veteris. memorati Principes quandam Falcidiam vocant.

5. EX CUJUSDAM CONSTITUT.] Leg. *ex ejusdem Constitut.* quæ est *d. l.* 4. *C. Th. de leg. her.*

6. NEQUE INSERI EAM] Scil. integram. Inserta enim

ſiano Codice in eo conceſſimus. [1] Noſtra autem Conſtitutione promulgata, toti juri ejus derogatum eſt: & ſanximus, talibus nepotibus ex filia, vel pronepotibus ex nepte, vel deinceps, ſuperſtitibus, agnatos nullam partem mortui ſucceſſionis ſibi vindicare: ne hi, qui ex transverſa linea veniunt, potiores his habeantur, qui recto jure deſcendunt. Quam Conſtitutionem noſtram obtinere ſecundum ſui vigorem & tempora, & nunc ſancimus: ita tamen, ut quemadmodum inter filios & nepotes ex filio antiquitas ſtatuit, non in capita, [2] ſed in ſtirpes dividi hereditatem: ſimiliter nos inter filios & nepotes ex filia, diſtributionem fieri jubeamus, vel inter omnes nepotes & neptes, & inter pronepotes & proneptes, & alias deinceps perſonas: ut utraque progenies, matris vel patris, aviæ vel avi portionem [3] ſine ulla deminutione conſequatur: ut ſi forte unus vel duo ex una parte, ex altera tres aut quatuor extent, unus aut duo dimidiam, alteri tres aut quatuor alteram dimidiam hereditatis habeant.

T I-

---

enim eſt, ſed detracta clauſula, qua agnati in quadrantem vocabantur. *l. 9. C. de ſuis & leg. lib.*

1. NOSTRA CONSTITUTIONE] Hæc eſt *l. ult. C. h. t.* ubi quarta illa agnatorum tollitur.

2. SED IN STIRPES] Ut in locum parentum veniant, ſuccedantque ad inſtar nepotum & pronepotum ex virili ſexu.

3. SINE ULLA DEMINUTIONE] Quartæ ſcil. agnatorum, quando non concurrunt liberi primi gradus aut nepotes ex ſexu virili: nam tertiæ deductionem tributam iis, qui etiam Juris veteris ſuffragatione nituntur, intactam reliquit *l. ult. C. de ſuis & leg. lib.* ad quam hic ſe refert. Jure noviſſimo par liberorum omnium in ſucceſſione ab inteſtato conditio. *Nov. 118. c. 1.*

1. Quos

TITULUS II.
DE LEGITIMA AGNATORUM SUCCESSIONE.

D. Lib. 38. Tit. 6. & 7. & 8. & 16. C. Lib. 6. Tit. 14. & 15. & 55. & 58.

Secundus ordo heredum legitimorum.

Si nemo ſuus heres, vel eorum, 1 quos inter ſuos heredes Prætor vel Conſtitutiones vocant, 2 exiſtat, qui ſucceſſionem quoquo modo amplectatur; tunc 3 ex Lege duodecim Tabularum ad 4 agnatum proximum pertinet hereditas.

De agnatis naturalibus.

§. 1. Sunt autem agnati (ut 5 primo quoque libro tradidimus) cognati 6 per virilis ſexus perſonas

---

1. QUOS PRÆTOR VEL CONSTITUTIONES] Scil. liberos emancipatos, & nepotes ex ſexu femineo, quorum illos Prætor, hos Conſtitutiones vocant. §. 9. & *ult. tit. præc.*

2. EXISTAT] Nec ſperetur fore, ut exiſtat. *l. pen.* §. 1. *Unde legit.* Ulp. *tit.* 26. § 2.

3. EX LEGE 12 TABB.] Quippe quæ vim ſuam nunc non exercet, niſi illis omnibus deficientibus.

4. AGNATUM PROXIMUM] In primo ordine non ſervatur gradus prærogativa, ſed ſufficit ſuum eſſe aut inter ſuos: in ſecundo agnatum eſſe non ſufficit, ſed etiam proximitatis ratio habetur. *l.* 2. §. 4. *de ſuis & leg.* In duodecim, *Agnatus proximus familiam habeto.*

5. PRIMO LIBRO] *Sup. tit. de legit. agn. tut. in pr.*

6. PER VIRILIS SEXUS PERSON. CONJUNCTI] Supple, *nec capite minuti.* §. *ult. ſup. d. tit.* & generali quidem nomine agnatorum continentur etiam ſui. *l. ult.* §. 3. *de grad. & affin. l.* 2. *de ſuis & legit.* In ſpecie autem iis attribuitur, qui ex latere per virilem ſexum conjuncti: & ſpecialiſſime iis, qui ſequuntur conſanguineos, id eſt, fratres *ὁμοπατρίους. l. 2. pr. de ſuis & leg.*

1. A PA-

nas cognatione conjuncti, quasi 1 à patre cognati. Itaque ex eodem patre nati fratres, agnati sibi sunt; 2 qui & consanguinei vocantur: nec requiritur, an etiam eamdem matrem habuerint. Item patruus fratris filio, & invicem is illi agnatus est. Eodem numero sunt fratres patrueles, id est, qui ex duobus fratribus procreati sunt, qui etiam 3 consobrini vocantur. Qua ratione etiam ad plures gradus agnationis pervenire poterimus. Ii etiam, 4 qui post mortem patris nascuntur, jura consanguinitatis nanciscuntur. Non tamen omnibus simul agnatis dat Lex hereditatem: sed iis, qui tunc proximiore gradu, 5 cum certum esse cœperit, aliquem intestatum decessisse.

De adoptivis.

§. 2. 6 Per adoptionem quoque agnationis jus consistit: veluti inter filios naturales & eos, quos pater eorum adoptavit. nec dubium est, quin ii 7 improprie consanguinei appellentur. Item si quis ex

---

1. A PATRE COGNATI] Id est, per patrem. Paul. *l. ult.* §. 2. *de grad. & affin. per patrem cognati ex eadem familia.*

2. QUI ET CONSANGUINEI] *L.* 1. §. 9. *& seqq. l.* 2. *pr. de suis & legit.* Græci ὁμαίμους vocant. Hinc Virg. 6. *Æneid.* soporem appellat *lethi consanguineum*, quem Hom. ξ *Iliad.* κασίγνητον θανάτοιο.

3. CONSOBRINI] Καταχρηστικῶς nam proprie consobrini sunt duarum sororum liberi §. 4. *inf. tit.* 6.

4. QUI POST MORTEM PATRIS] *L. ult. unde legit. l.* 1. §. *pen. de suis & legit.*

5. DUM CERTUM, &c. ALIQUEM INTESTATUM] Igitur, qui proximus est tempore mortis, si nullum testamentum est factum: si factum, qui tunc, cum certum esse cœpit, neminem ex eo heredem existere posse. §. 6. *inf. eod.*

6. PER ADOPTIONEM] Quia agnatorum nomen civile, ut & suorum heredum. *l.* 2. §. 2. *de suis & legit. l.* 23. *de adopt.* Ulp. in *collat. Rufin. tit.* 16. *Consanguineos & adoptio facit, & adrogatio.*

7. IMPROPRIE] Recte: quia consanguinei proprie sunt,

ex ceteris agnatis [tuis,] veluti frater, aut patruus, aut denique is, qui longiore gradu est, adoptaverit aliquem, [1] agnatus inter tuos heredes esse non dubitatur.

De masculis, & feminis.

§. 3 Ceterum inter masculos quidem agnationis jure hereditas, etiamsi longissimo gradu sint, ultro citroque capitur. Quod ad feminas vero [attinet,] ita placebat, [2] ut ipsæ consanguinitatis jure tantum capiant hereditatem, si sorores sint; ulterius non capiant: masculi autem ad earum hereditates (etiamsi longissimo gradu sint) admittantur. Qua de causa fratris tui, aut patrui tui filiæ, vel amitæ tuæ hereditas ad te pertinebat: tua vero ad illas non pertinebat. Quod ideo ita constitutum erat, [3] quia commodius videbatur, ita jura constitui, ut plerumque hereditates ad masculos confluerent. Sed quia sane iniquum erat, in universum eas quasi extraneas repelli; Prætor eas ad bonorum possessionem admittit ea parte, [4] qua proximitatis nomine bonorum possessionem pollicetur: ex qua parte ita scilicet admittuntur, si neque agnatus ullus, neque proximior cognatus interveniat. Et hæc quidem Lex duodecim Ta-

---

sunt, qui sanguine inter se connexi. *l.* 1. §. *pen. de suis & legit.*

1. AGNATUS INTER TUOS HEREDES] Leg. *agnatos inter tuos*, & delenda vox *heredes*. Hotom. Pac.

2. UT IPSÆ CONSANGUINITATIS JURE] Ulp. *tit.* 62. Paul. 4. *sent.* 8. & ideo agnati definiuntur virilis sexus personæ. *l.* 2. §. 1. *de suis & legit.*

3. QUIA COMMODIUS VIDEBATUR] Propterea quod familiæ, quæ in feminis intereunt, per mares conservantur & propagantur.

4. QUA PROXIMITATIS NOMINE] Quo verbo proprie designantur cognati, ut qui non alio jure, quam proximitatis veniunt. *l.* 3. & 4. *unde cogn.*

x. Sim-

Tabularum nullo modo introduxit: sed 1 simplicitatem Legibus amicam amplexa, simili modo omnes agnatos, sive masculos, sive feminas, cujuscumque gradus, ad similitudinem suorum invicem ad successionem vocabat. 2 Media autem Jurisprudentia, quæ erat quidem Lege duodecim Tabularum junior, imperiali autem dispositione anterior, subtilitate quadam excogitata, præfatam differentiam inducebat, & penitus eas à successione agnatorum repellebat, omnia alia successione incognita: donec Prætores paulatim asperitatem Juris civilis corrigentes, 3 sive, quod deerat, implentes, humano proposito alium ordinem suis Edictis addiderunt: & cognationis linea, proximitatis nomine introducta, per bonorum possessionem eas adjuvabant, & pollicebantur his bonorum possessionem, quæ *Unde cognati* appellatur. Nos vero Legem duodecim Tabularum sequentes, & ejus vestigia in hac parte conservantes, 4 laudamus quidem Prætores suæ humanitatis, non tamen eos in plenum huic causæ mederi invenimus. 5 Quare etenim uno eodemque gradu

1. SIMPLICITATEM LEGIBUS AMICAM] *Sup.* §. 7. *de fideic. her.* dicit in Legibus magis simplicitatem quam difficultatem placere.

2. MEDIA JURISPRUDENTIA] *Th.* *οἱ μετὰ τὴν δυοδεκάδελτον σοφοί.* quibus verbis prudentum interpretationem significat. *Cujacius*, *Hotom.* *Pac.* intelligi putant Legem Voconiam. Sed rectius *Th.* quod ostendo in *Comment.*

3. SIVE, QUOD DEERAT IMPLENTES] *Th.* *διορθοῦντες, ἢ καὶ τὸ ἐλλεῖπον ἀναπληροῦντες*, *aut potius quod deerat, implentes.* quod Prætori familiare. *l.* 7. *de just.* & *jure.*

4. LAUDAMUS PRÆTORES SUÆ HUMANITATIS] Id est, propter humanitatem. Celf. *lib.* 1. *Laudatur Hippocrates artis & facundiæ.* Græcis hæc locutio familiaris. *Luc.* 16. 8. *ἐπῄνεσεν ὁ κύριος τὸν οἰκονόμον τῆς ἀδικίας.*

5. QUARE ETENIM, &c.] Tota vetus Jurisprudentia responderet, optimos quosque legislatores id operam dedisse, ut ad meliorem sexum, id est, ad masculos fere here-

du naturali concurrente, & agnationis titulis tam in masculis, quam in feminis æqua lance constitutis, masculis quidem dabatur ad successionem venire omnium agnatorum: ex agnatis autem mulieribus nulli penitus, nisi soli sorori, ad agnatorum successionem patebat aditus. Ideo nos in plenum omnia reducentes, & ad Jus duodecim Tabularum eandem dispositionem exæquantes, [1] nostra Constitutione sancimus, omnes legitimas personas, id est, per virilem sexum descendentes (sive masculini generis, sive feminini sint) simili modo ad jura successionis legitimæ ab intestato vocari secundum sui gradus prærogativam, nec ideo excludendas, quia consanguinitatis jura, sicut germanæ, non habent.

De filiis sororum.

§. 4 Hoc etiam addendum [2] nostræ Constitutioni existimavimus, ut transferatur unus tantummodo gradus à jure cognationis in legitimam successionem: ut non solum fratris filius & filia (secundum quod jam definivimus) ad successionem patrui sui vocentur; sed etiam [3] germanæ consanguineæ, [4] vel sororis uterinæ filius & filia soli, & non

---

hereditates confluerent, ut solos generis ac nominis conservatores propagatoresque.

1. NOSTRA CONSTITUTIONE] Extat in *l. pen. C. de legit. her.* Tandem omnem prærogativam agnatorum sustulit, cognatosque in successione ab intestato exæquavit agnatis. *Nov.* 118.

2. NOSTRÆ CONSTITUTIONI] *D. l. pen.* cujus capite altero jus legitimæ successionis datur sororum filiis & avunculis defuncti.

3. GERMANÆ CONSANGUINEÆ] Germanum hic, & in calce *præc.* §. appellat etiam eam quæ ex eodem tantum patre nata est. *Th.* ἀδελφῆς ὁμοπατρίας.

4. VEL UTERINÆ FILIUS] Ipsi fratres & sorores uterini jam ante editam *d. l. pen.* translati fuere in ordinem legi-

non deinceps personæ, una cum his ad jura avunculi sui perveniant, & mortuo eo, qui patruus quidem est sui fratris filiis, [1] avunculus autem sororis suæ soboli, simili modo ab utroque latere succedant, tamquam si omnes ex masculis descendentes legitimo jure veniant, scilicet ubi frater & soror [2] superstites non sunt. (His etenim personis præcedentibus, & successionem admittentibus, ceteri gradus remanent penitus semoti) videlicet hereditate non in stirpes, [3] sed in capita dividenda.

De proximis vel remotis.

§. 5. Si plures sint gradus agnatorum, [4] aperte Lex duodecim Tabularum proximum vocat. Itaque si (verbi gratia) sint defuncti frater & alterius fratris filius, aut patruus, [5] frater potior habetur. Et quamvis singulari numero usa Lex duodecim Tabularum proximum vocet, tamen dubium non est,

legitimorum. *l. ult. C. ad SC. Tertull.* quod repetitum postea *l. ult.* §. 2. *C. de leg. her.*

1. Avunculus sororis suæ soboli] *Nov.* 118. fratrum & sororum filii patruis & avunculis defuncti præferuntur.

2. Superstites non sunt] *D. Nov.* 118. *c.* 3. una cum fratribus & sororibus defuncti admittuntur & germanorum fratrum sororumque filii jure repræsentationis: & ut illi, sic etiam hi fratribus ex uno tantum latere defuncto conjunctis præferuntur.

3. Sed in capita] Ut puta, duos fratres habui, quorum unus unum filium reliquit, alter duos; hereditas mea in tres partes dividetur, quarum singuli singulas ferent. *l.* 2. §. 2. *de suis & leg.* Ulp *tit.* 26. §. 3. Nec id abolitum. *d. Nov.* 118. *c.* 3. §. 1. Utique in Oriente observatum constat. Harm. *l.* 5. *tit.* 8. §. 21.

4. Aperte lex duodecim tabb] His verbis, *Agnatus proximus familiam habeto. l.* 195. §. 1. *de verb. sign.* Ulp. *d. tit.*

5 Frater potior] Et soror quoque consanguinea, *l.* 3. *C. de leg. her.* Sed ex *Nov.* 118. fratrum filii beneficium repræsentationis habent, ut dictum §. *præc.*

est, quin, [1] si plures sint ejusdem gradus, omnes admittantur. Nam & proprie proximus ex pluribus gradibus intelligitur; & tamen non dubium est, quin, [2] licet unus sit gradus agnatorum, pertineat ad eos hereditas.

Quo tempore proximitas spectatur.

§. 6. Proximus autem, si quidem nullo testamento facto quisquam decesserit, per hoc tempus requiritur, [3] quo mortuus est, cujus de hereditate quæritur. Quod si facto testamento quisquam decesserit, per hoc tempus requiritur, quo [4] certum esse cœperit, nullum ex testamento heredem exstiturum; tunc enim proprie quisque intestatus decessisse intelligitur. Quod quidem aliquando longo tempore declaratur. In quo spatio temporis sæpe accidit, ut proximiore mortuo, proximus esse incipiat, qui [5] moriente testatore non erat proximus.

De successorio edicto.

§. 7. Placebat autem in eo genere percipiendarum

1. Si plures, &c. omnes admittantur] *L.* 2. §. 2. *de suis & legit.* sicut & ad legitimam tutelam. §. *ult. sup. de cap. dem.*

2. Licet unus sit gradus] Quia & is proximus est, quem nemo antecedit. *d. l.* 2. §. 4. *l.* 92. *de verb. sign. l.* 1. §. 5. *unde cogn.*

3. Quo mortuus est] Quia hoc casu tempus delatæ hereditatis cum tempore mortis concurrit. *d. l.* 2. §. 5. *de suis & leg. l.* 1. §. 6. *unde cogn.* Cajus *apud Rufin. tit.* 16.

4. Certum esse, nullum ex testamento] *d. l.* 2. §. 6. *de suis & leg. d. l.* 1. §. 6. & 7. *unde cogn.* Cajus *apud Ruf. d. loc.* Add. quæ *sup.* §. 7. *præc. tit.*

5. Moriente testatore non erat proximus] Sit hæc species: Titius cum haberet patruum & patrui filium testamentum fecit; deliberante herede scripto patruus decessit; mox heres scriptus repudiavit hereditatem; patrui filius admittetur. *d. l.* 2. §. 5. *de suis & leg.*

1. Suc-

rum hereditatum [1] successionem non esse: id est, ut quamvis proximus, qui secundum ea, quæ diximus, vocatur ad hereditatem, aut spreverit hereditatem, aut antequam adeat, decesserit, nihilo magis legitimo jure sequentes admittantur. Quod iterum Prætores imperfecto Jure corrigentes, non in totum sine adminiculo relinquebant, sed [2] ex cognatorum ordine eos vocabant, utpote agnationis Jure eis [3] recluso. Sed nos nihil perfectissimo juri deesse cupientes, [4] nostra Constitutione (quam de jure patronatus, humanitate suggerente, protulimus) sancimus, successionem in agnatorum hereditatem non esse eis denegandam, cum satis absurdum erat, quod cognatis à Prætore apertum est, hoc agnatis esse reclusum, maxime cum in onere quidem tutelarum, & primo gradu deficiente, sequens succedit, & [5] quod in onere obtinebat, non erat in lucro permissum.

De legitima parentum successione.

§. 8. Ad legitimam successionem nihilominus vo-

1. Successionem non esse] Id est proximo repudiante, vel deficiente, ad insequentem gradum agnatorum hereditatem non transmitti. Ulp. *tit.* 26. §. 4. idem *l.* 2. *pr. de suis & leg.* Paul. 4. *sent.* 8. ubi & rationem suggerit, scilicet quia Lex hereditatem tantum defert agnato proximo.

2. Ex cognatorum ordine] Edicto successorio. *l.* 1. *de success. edict.*

3. Recluso] Pro *occluso*, ut mox iterum, quod est, contra auctorum loquendi consuetudinem. Justinus tamen *lib.* 1. eodem sensu usurpavit.

4. Nostra Constitutione] Constitutionis hujus de jure patronatus multis in locis meminit; sed desideratur. Hodie hujus beneficii nullus usus, postquam in causa successionis ab intestato juris agnatici & cognatici differentia sublata est. *Nov.* 118. *c.* 4.

5. Quod in onere] Argumentatio ab onere ad emolumentum, fac. *l.* 10. *de reg. jur.*

vocatur etiam parens, [1] qui contracta fiducia filium vel filiam, nepotem vel neptem, ac deinceps emancipat, quod [2] ex nostra Constitutione omnino inducitur, ut emancipationes liberorum semper videantur quasi contracta fiducia fieri, cum apud veteres non aliter hoc obtinebat, nisi specialiter contracta fiducia parens manumisisset.

TITULUS III.
DE SENATUSCONSULTO TERTULLIANO.

D. Lib. 38. Tit. 17. C. Lib. 6. Tit. 56.

De Lege 12 Tabul. & Jure prætorio.

Lex duodecim Tabularum ita stricto jure utebatur; & præponebat masculorum progeniem, & eos, qui per feminini sexus necessitudinem sibi junguntur, adeo expellebat, ut [3] ne quidem inter matrem & filium, filiamve, ultro citroque hereditatis capiendæ jus daret: nisi quod Prætores ex proximitate cognatorum eas personas ad successionem bonorum possessione [4] *Unde cognati* accommodata, vocabant.

De

---

1. QUI CONTRACTA FIDUCIA] Id est, qui liberos patri fiduciario mancipatos & ex pacto fiduciæ sibi remancipatos manumittit. Vid. *sup.* §. 6. *quib. mod. jus pat. pot. solv.*

2. EX NOSTRA CONSTIT.] *L. ult. C. de emanc. lib.* ubi imaginarias antiquæ emancipationis solennitates sustulit, salvo tamen jure patris manumissoris, ut scil. nihilominus tanquam patronus ad legitimam hereditatem filii vocetur. *d.* §. 6. *sup. quib. mod. jus pat. pot.* Sed hodie parens manumissor jure patroni in commodo hereditatis non amplius utitur. *Nov.* 118. *c.* 2.

3. NE QUIDEM INTER MATREM ET FILIUM] Nam Lex 12. tabb. duos duntaxat ordines successorum ab intestato fecerat, suorum scil. heredum & agnatorum: cognati autem nulli à Lege vocabantur. Ulp. *tit.* 26.

4. UNDE COGNATI] Fac. *l.* 1. §. *pen. l.* 2. *unde cogn.*

1. HÆ

De Constitutione Divi Claudii.

§. 1. Sed 1 hæ juris angustiæ postea emendatæ sunt. Et 2 primus quidem Divus Claudius matri, ad solatium liberorum amissorum, legitimam eorum detulit hereditatem.

Ad Senatusconsultum Tertullianum.
De jure liberorum.

§. 2. Postea autem Senatusconsulto Tertulliano, quod 3 Divi Adriani temporibus factum est, plenissime 4 de tristi successione matri, 5 non etiam aviæ deferenda, cautum est, ut 6 mater ingenua trium liberorum jus habens, libertina quatuor, ad bona filiorum filiarumve admittatur intestato mortuorum, 7 licet in potestate parentis sit: ut scilicet,

---

1. Hæ juris angustiæ] Sententia est, Legi 12 tabb. postea derogatum esse, & quod Prætor facere non poterat, jus legitimæ hereditatis etiam matri & liberis datum SCtis: ac dehinc à Prætore eos vocari cœpisse ordine secundo ex capite *Unde legitimi. l.* 2. §. *ult. unde legit.*

2. Primus Claudius matri] Referunt huc quod Suet. in *Claud. c.* 19. scribit, eum feminis dedisse jus quatuor liberorum, quo tamen quid significet, obscurum est.

3. Divi Adriani] Divum Adrianum hic accipe; non patrem, sed filium, Antoninum scil. Pium, qui jure adoptionis idem cum patre nomen sortitus est. Zonar. *lib.* 2. *Cujac.* hic.

4. De tristi successione matri] Ut ad quam summus mœror turbato ordine morte filii pervenit, ad eamdem quoque luctuosa hereditas perveniret.

5. Non etiam aviæ] Unde petenda ratio. *l.* 9. *C. de leg. her.* ubi soror consanguinea aviæ præfertur. Justinianus ulterius progressus est, *Nov.* 118. *c.* 2.

6. Mater ingenua trium liberor.] Ingenua, quæ ter; libertina, quæ quater enixa esset: dummodo vivos & pleni temporis. Reliquæ ex SCto non succedebant, nisi jus liberorum à Principe impetrassent. Paul. 4. *sent.* 9. Ulp. *tit.* 26. §. *ult.* De quo jure vid. Duar. 1. *disp.* 40.

7. Licet in potestate parentis] *l.* 6. *C. ad SC. Tertul.* Commodum tamen omne hereditatis hoc casu

cet cum alieno juri subjecta est, jussu ejus adeat hereditatem, cujus juri subjecta est.

Qui præferuntur matri, vel cum ea admittuntur.

§. 3. Præferuntur autem matri [1] liberi defuncti, qui sui sunt, quive [2] suorum loco sunt, sive primi gradus, sive ulterioris. Sed & [3] filiæ suæ mortuæ filius vel filia præponitur [4] ex Constitutionibus matri defunctæ, id est, aviæ suæ. [5] Pater vero utriusque, [6] non etiam avus & proavus, matri anteponitur, scilicet cum [7] inter eos solos de heredita-

acquirebat patri: hodie vero mater proprietatem, avus usumfructum habet. per *l. 6. C. de bon. quæ lib.*

1. LIBERI DEFUNCTI, QUI SUI] Hic necesse est casus ponatur, quo filius mortuus est. Sui etiam sunt liberi adoptivi: sed post emancipationem matri non obstant, nisi fuerint ex liberis naturalibus. *l. 2. §. 6. h. t.* Quid si quis decesserit relicta matre & filia in adoptionem data? Placuit cessare SC. matremque cum filia admitti ad bon. possessionem *Unde cognati. l. 2. §. 9. h. t.*

2. SUORUM LOCO] Suorum loco Prætori sunt liberi emancipati; ex Constitutionibus, & præcipue Justiniani, nepotes & pronepotes ex filia. *§. ult. sup. de her. quæ ab int.*

3. FILIÆ SUÆ] Id est, quæ sui juris suæque potestatis fuerit. Persius:

Vindicta postquam meus à Prætore recessi.

4. EX CONSTITUTIONIBUS] *L. 4. C. ad SC. Orf. l. 11. C. de suis & leg. l. 3. & pen. C. Th. de leg. her.* quanquam illud tantum ex Constitutionibus esse videtur, quod etiam nepotes neptesve defunctæ admittantur, & præferantur matri. *l. 1. C. ad SC. Orf. §. 1. tit. prox.*

5. PATER VERO] Naturalis scil. nam adoptivus matri non nocet. *l. 2. §. 15. h. t.* Summovet autem matrem pater, sive heres existat, sive bonorum possessor. *d. l. 1. §. 15.*

6. NON AVUS ET PROAVUS] Quamvis fiduciam contraxerint. *d. l. 1. §. 15.*

7. INTER EOS SOLOS] Non inter patrem & matrem, ut male *Hot. Wes. Pac.* (Pater enim semper matrem excludit) sed inter avum vel proavum & matrem solos. Alias avus quoque matrem, cui pater obstat, propter patrem excludet. *l. 5. §. ult. eod.*

tate agitur. [1] Frater autem consanguineus, tam filii quam filiæ, excludebat matrem. Soror autem consanguinea pariter cum matre admittebatur. Sed si fuerant frater & soror consanguinei, & mater [2] liberis onerata, frater quidem matrem excludebat, communis autem erat hereditas, ex æquis partibus fratribus & sororibus.

Jus novum. De jure liberorum sublato.

§. 4. Sed nos [3] Constitutione, quam in Codice nostro nomine decorato posuimus, matri subveniendum esse existimavimus: respicientes ad naturam & puerperium, & periculum, & sæpe mortem ex hoc casu matribus illatam. Ideoque impium esse credidimus, casum fortuitum in ejus admitti detrimentum. Si enim ingenua ter, vel libertina quater non peperit, immerito defraudabatur successione suorum liberorum. Quid enim peccavit, si non plures, sed paucos peperit? Et dedimus jus legitimum plenum matribus, sive ingenuis, sive libertinis, & si non ter enixæ fuerint, vel quater, sed eum tantum, vel eam, qui quæve morte intercepti sunt, ut sic vocentur in liberorum suorum legitimam successionem.

Qui-

---

1. Frater consanguineus, &c.] Tria dicit: 1. fratres defuncti consanguineos matrem exclusisse. 2. sorores consanguineas, si solæ, cum matre admissas. 3. si & sorores & fratres consanguinei, sorores cum fratribus admissas exclusa matre.

2. Liberis onerata] *Cujac.* ad Ulp. *tit. ult.* §. *ult.* ostendit legendum esse *bonorata.* Th ἔχουσα δίκαιον παίδων & *inf.* §. 5. κεκοσμημένη. Cic. 1. *Tusc. Metellus ille honoratur quatuor filiis.*

3. Constitutione] Ea est *l.* 2. *C. de jur. lib.* qua matri jus legitimæ successionis omnimodo conceditur, licet ingenua tres, libertina quatuor liberos non pepererit.

1. Cum

Quibus mater præponitur, & quibuscum admittitur.

§. 5. Sed 1 cum antea Constitutiones jura legitimæ successionis perscrutantes, partim matrem adjuvabant, partim eam prægravabant, nec in solidum eam vocabant, sed in quibusdam casibus tertiam ei partem abstrahentes, certis legitimis dabant personis, in aliis autem contrarium faciebant; nobis visum est recta & simplici via, matrem omnibus personis legitimis 2 anteponi, & sine ulla deminutione, filiorum suorum successionem accipere: excepta fratris & sororis persona (3 sive consanguinei sint, sive sola cognationis jura habentes:) ut quemadmodum eam toti alii ordini legitimo præposuimus, ita omnes fratres & sorores (sive legitimi sint, sive non) ad capiendas hereditates simul vocemus; ita tamen, 4 ut si quidem solæ sorores agnatæ vel cognatæ, & mater defuncti vel defunctæ supersint, dimidiam quidem mater, alteram vero dimidiam partem omnes sorores habeant. Si vero matre superſti-

---

1. Cum antea Constitutione] Vid. *l. 1. l. 2. & pen. C. Th. de legit. hered.* Cujac. hîc.

2. Anteponi, et sine ulla deminutione] Superiores Constitutiones jus matris minuebant admissis agnatis in partem tertiam. quas Constitutiones abrogat *l. ult. C. h. t.*

3. Sive consanguinei, &c.] In Tertulliano fratres consanguinei matrem excludebant, illa uterinos: soror consanguinea cum matre pariter admittebatur, Justinianus cum fratribus consanguineis etiam matrem admisit, & cum matre etiam uterinos. *d. l. ult.*

4. Ut si quidem solæ sorores, &c.] Hanc rationem succedendi & distribuendæ in proposito hereditatis iterum mutavit *Nov.* 118. qua fratres & sorores omnes ex uno tantum latere defuncto conjuncti tam à matre, quam à fratribus utrimque conjunctis excluduntur. mater cum his ex æquis partibus succedit.

ſtite, & fratre vel fratribus ſolis, vel etiam cum ſororibus, ſive legitima, ſive ſola cognationis jura habentibus, inteſtatus quis vel inteſtata moriatur, in capita diſtribuatur ejus hereditas.

De tutore liberis petendo.

§. 6. Sed quemadmodum nos matribus proſpeximus, ita eas oportet ſuæ ſoboli conſulere: ſcituris eis, quod 1 ſi tutores liberis non petierint, vel in locum remoti vel excuſati, 2 intra annum petere neglexerint, ab eorum 3 impuberum morientium ſucceſſione merito repellentur.

De vulgo quæſitis.

§. 7. Licet autem 4 vulgo quæſitus ſit filius filiave, poteſt tamen ad bona ejus mater ex Tertulliano Senatuſconſulto admitti.

T I-

1. SI TUTORES NON PETIERINT] Matri onus tutelæ impoſitum non eſt, ſed tutores petendi: quod ſi petere neglexerit, repellitur à legitima filii hereditate. *l.* 2. §. 1. & 2. *qui pet. tut. l.* 2. §. *ſi mater* 23. & *ſeqq. h. t.* quod etiam hodie adhuc obtinet, niſi ipſa adminiſtrationem ſuſcipiat, quod matri conceſſum. *Nov.* 118. *c.* 5.

2. INTRA ANNUM] Ex Conſtitutione D. Severi confeſtim petere debet. *l.* 2. §. 1. *qui pet. tut. l.* 2. §. 23. *h. t.* id eſt, ubi primum Prætoris copiam habuit huic rei ſedentis. *d. l.* 2. §. 43. *h. t.* ubi Græci, *Huic rei ſedentis*, τυτέςι τῆ διοικήσει τῶν πυπιλλαρίων πραγμάτων. Sed uſque ad annum excuſabatur ex magna cauſa, *d. l.* 2. §. 43. & ſic accipe *l.* 10. *C. de leg. her.*

3. IMPUBERUM MORIENTIUM] Diſerte *impuberum*, ut & in *d. l.* 10. *C. de leg. her.* nam ſi puberes moriantur, mater ab eorum hereditate non excluditur. *l.* 3. *C. h. t.* Nec qui filio puberi curatorem non petiit, excluditur. *d. l.* 2. §. 29. αὐτὸς γὰρ ἑαυτῷ αἰτεῖ. Modeſt. *l.* 2. §. 5. *qui pet. tut. l.* 6. *C. eod.*

4. VULGO QUÆSITUS] *L.* 2. §. 1. *h. t.* ſicut ex contrario & liberi vulgo quæſiti admittuntur ad matris legitimam hereditatem ex SC. Orficiano. §. *pen. tit. prox.*

1. Di-

TITULUS IV.

DE SENATUSCONSULTO ORFICIANO.

D. Lib. 38. Tit. 17. C. Lib. 6. Tit. 57.

Origo & summa Senatusconsulti.

PER contrarium autem liberi ad bona matrum inteſtatarum admittuntur ex Senatusconſulto Orficiano, quod Orficio & Rufo Conſulibus effectum eſt [1] Divi Marci temporibus, & data eſt [2] tam filio, quam filiæ legitima hereditas, etiamſi [3] alieno juri ſubjecti ſint, & [4] præferuntur conſanguineis & agnatis defunctæ matris.

De nepote & nepte.

§. 1. Sed cum ex hoc Senatusconſulto [5] nepotes & neptes ad aviæ ſucceſſionem legitimo jure non voca-

---

1. DIVI MARCI TEMPORIBUS] In Imperio Marci Aurelii & Commodi notantur hi Conſules, Velius Rufus, & Corn. Scipio Orfitus. Lampr. in *Commod.* Onuphr. in *Faſt.*

2. TAM FILIO, QUAM FILIÆ] Lege duodecim tabb. non magis liberi matri, quam illa liberis ab inteſtato ſuccedebat, *tit. præc. in pr.* Ceterum cum placitum eſſet, ut mater ad legitimam hereditatem filii & filiæ vocaretur, æquum erat, ut & hi viciſſim idem juris conſequerentur in bonis maternis.

3. ALIENO JURI SUBJECTI] *L. pen. h. t.* ut & mater filiafam. admittitur. §. 1. *tit. præc.*

4. PRÆFERUNTUR CONSANGUINEIS] Ergo filius & filia pleniore jure ex Orficiano vocantur, quam mater ex Tertulliano. §. 3. *tit. præc.*

5. NEPOTES ET NEPTES NON VOCARENTUR] Quemadmodum nec avia ex SCto Tertulliano. §. 2. *præc. tit.* Quod autem Modeſt. *l.* 8. *unde cogn.* reſpondet, nepotes ad aviæ bona admitti, ad Edictum Prætoris *Unde cognati pertinet.*

1. CON-

vocarentur; postea hoc [1] Constitutionibus Principalibus emendatum est, ut ad similitudinem filiorum filiarumque & nepotes & neptes vocentur.

De capitis deminutione.

§. 2. Sciendum autem est, hujusmodi successiones, quæ ex Tertulliano & Orficiano Senatusconsultis deferuntur, [2] capitis deminutione non perimi, propter illam [3] regulam, qua novæ hereditates legitimæ capitis deminutione non pereunt, sed illæ solæ, quæ ex Lege duodecim Tabularum deferuntur.

De vulgo quæsitis.

§. 3. Novissime sciendum est, etiam illos liberos, [4] qui vulgo quæsiti sint, ad matris hereditatem ex Senatusconsulto admitti.

De

---

1. Constitutionib. Princip.] Ex quibus tamen tertia parte minus accipiebant. *l. 4. C. Th. de leg. her. §. ult. sup. de her. quæ ab int.* Hodie autem descendentes omnes æquale jus habent. *Nov.* 118. *c.* 1.

2. Capitis deminutione non perimi] Scil. minima, quæ salva civitate contingit: nam amissa libertate, aut civitate, de successione quæri non potest. *l.* 1. *§.* 8. *h. t.*

3. Regulam, qua novæ hereditates] *L. 7. de cap. min. l. 11. de suis & legit.* Rationem reddit Paul. *d. l. 7.* quia novis Legibus & hisce SCtis personæ succedentium naturali nomine, puta matris & filii, designantur: secus atque Lege 12 tabb. qua vocantur sui heredes & agnati, quæ nomina sunt civilia, & qualitates, quæ capitis deminutione pereunt. *§. ult. sup. de leg. agn. tut.*

4. Qui vulgo quæsiti] Et hi matri quoque succedunt simul cum liberis legitimis, nisi mater sit illustris, & legitimam sobolem habeat: nati autem ex concubinatu (sc. licito, *μὴ ἐξ ἀθεμιτογαμίας*) pariter cum legitimis admittuntur etiam ad matris illustris successionem, *l. pen. C. h. t.* Nimirum mater semper certa est, & in his SCtis personæ naturaliter designantur.

2. Si

De jure accrescendi inter legitimos heredes.

§. 4. [1] Si ex pluribus legitimis heredibus quidam omiserint hereditatem, vel morte vel alia causa impediti fuerint quo minus adeant, [2] reliquis, qui adierint, accrescit illorum portio: & [3] licet ante decesserint, ad heredes tamen eorum pertinet.

TITULUS V.
DE SUCCESSIONE COGNATORUM.

D. Lib. 38. Tit. 8. C. Lib. 6. Tit. 15.

Tertius ordo succedentium ab intestato.

POST suos heredes, eosque, quos inter suos heredes [4] Prætor & Constitutiones vocant: & post legitimos (quo numero sunt agnati, & ii, quos in locum agnatorum [5] tam supra dicta Senatusconsulta, quam nostra erexit Constitutio) proximos cognatos [6] Prætor vocat.

Qui

---

1. SI EX PLURIBUS LEGITIMIS HEREDIB.] Ex Marciano. *l. 9. de suis & leg. her.*

2. RELIQUIS, &c. ACCRESCIT] *D. l. 9. l. 1. §. 9. h. t.* Ratio est, quia nemo heredem pro parte habere potest, aut diversi generis successores. *sup. de her. inst. §. 5. l. 2. de acq. her. l. 20. C. de jur. del.*

3. LICET ANTE DECESSERINT] Antequam ipsis accresceret, quod diserte expressit Marcian. *d. l 9.* Ceterum postquam ipsi adierint.

4. PRÆTOR ET CONSTITUTIONES] Vid. *sup. de leg. agn. succ. in pr. & §. ul. sup. de her. quæ ab int.*

5. TAM SCTA QUAM NOSTRA CONSTITUTIO] In agnatorum ordinem SCta transtulerunt matrem & liberos, Justinianus fratres & sorores uterinos, eorumque & sororum consanguinearum filios & filias. *l. pen. §. 1. C. de leg. her. §. 4. sup. de leg. agn. succ.* Anastasius fratres & sorores emancipatos. *§. prox.*

6. PRÆTOR VOCAT] Ad bonorum scil. possessionem: nam

Qui vocantur in hoc ordine. De agnatis capite minutis.

§. 1. Qua parte naturalis cognatio ſpectatur: nam [1] agnati capite deminuti, quique ex his progeniti ſunt, ex Lege duodecim Tabularum, inter legitimos non habentur: ſed à Prætore tertio ordine vocantur, exceptis ſolis tantummodo fratre & ſorore emancipatis, non etiam liberis eorum, quos [2] Lex Anaſtaſiana, cum fratribus integri juris conſtitutis, vocat quidem ad legitimam fratris hereditatem, ſive ſororis; non æquis tamen partibus, ſed [3] cum aliqua deminutione, quam facile eſt ex ipſius Conſtitutionis verbis intelligere. Aliis vero agnatis inferioris gradus, licet capitis deminutionem paſſi non ſunt, tamen anteponit eos, & procul dubio cognatis.

De conjunctis per feminas.

§. 2. Eos etiam, qui per feminini ſexus perſonas [4] ex tranſverſo cognatione junguntur, tertio gradu

nam cognati heredes Jure civili non fiunt. Ceterum ex *Nov.* 118. & ipſi ſuccedunt Jure civili, ut jam non magis, quam agnati, Prætoris auxilio indigeant.

1. AGNATI CAPITE DEMINUTI] Id eſt, minimam capitis deminutionem paſſi, emancipati aut adrogati: media enim aut maxima capitis deminutio jus omne ſucceſſionis tollit. *l.* 1. §. 8. *ad SC. Tert. l.* 1. *C. de her. inſt.*

2. LEX ANASTASIANA] Hæc poſita non eſt in Codice repetitæ prælectionis, propter *l. ult. C. de leg. her.* veſtigium exſtat *l.* 4. *C. de leg. tut.*

3. CUM ALIQUA DEMINUTIONE] Ut fratres integri juris duplum acciperent, ſi fides *Theophilo*. Juſtinianus autem *d. l. ult.* emancipatos cum reliquis fratribus ſuccedere voluit ſine ulla deminutione, eorumque etiam filiis ac filiabus jus legitimæ ſucceſſionis dedit.

4. EX TRANSVERSO] Additum, quia qui ſunt in linea recta, in ſecundo ordine à Prætore vocantur, utpote jus legitimorum heredum habentes ex SCtis aut Conſtitutionibus.

1. PROXI-

du [1] proximitatis nomine Prætor ad successionem vocat.

De liberis datis in adoptionem.

§. 3. Liberi quoque, [2] qui in adoptiva familia sunt, ad naturalium parentum hereditatem hoc eodem gradu vocantur.

De vulgo quæsitis.

§. 4. Vulgo quæsitos, [3] nullos habere agnatos, manifestum est: cum agnatio à patre sit, cognatio à matre: hi autem nullum patrem habere intelligantur. Eadem ratione ne inter se quidem possunt videri consanguinei esse: quia consanguinitatis jus species est agnationis. [4] Tantum ergo cognati sunt sibi, [5] sicut & matri cognati sunt. Itaque omnibus istis ex ea parte, competit bonorum possessio, qua proximitatis nomine cognati vocantur.

Ex quoto gradu agnati vel cognati succedunt.

§. 5. Hoc loco & illud necessario admonendi sumus, agnationis quidem jure admitti aliquem ad

---

1. PROXIMITATIS NOMINE] Hoc nomine proprie cognatio significatur: agnati enim, & qui legitimum jus habent, licet gradu remotiores, ordine potiores sunt omnibus cognatis. *l. 3. l. 4. unde cogn. l. 8. de suis & leg. §. pen. & ult. inf. h. t.*

2. QUI IN ADOPTIVA FAMILIA] Nam & hi jus cognationis in familia naturali retinent. *l. 1. §. 4. unde cogn.*

3 NULLOS HABERE AGNATOS] Quia agnationis jus à patre oritur, quem nullum habent vulgo concepti. *d. l. 4. unde cogn. l. 23. de stat. hom.* Sed nec ex concubina nati jus agnationis in familia patris habent. *l. 24. d. tit.* Imo ne cognationis quidem in causa successionis ab intestato, extra casum *auth. licet. C. de nat. lib.*

4. TANTUM ERGO COGNATI, &c.] *L. 2. unde cogn.* dum tamen ex eo complexu orti non sint, qui jure accusari & puniri queat. *Nov. 74. c. ult. Nov. 89. c. ult.*

5. SICUT ET MATRI COGNATI] Leg. ut vet. cod. *ex matre cogn.* T ἐκ ἀπὸ μητρός.

1. Et-

ad hereditatem [1] etsi decimo gradu sit, sive de Lege duodecim Tabularum quæramus, sive de Edicto, [2] quo Prætor legitimis heredibus daturum se bonorum possessionem pollicetur. Proximitatis vero nomine iis solis Prætor promittit bonorum possessionem, qui usque ad sextum gradum cognationis sunt, & ex septimo [3] sobrino sobrinaque nati natæve.

TITULUS VI.

DE [4] GRADIBUS COGNATIONUM.

D. Lib. 38. Tit. 10.

Continuatio, & Cognationis divisio.

HOc loco [5] necessarium est exponere, quemadmodum gradus cognationis numerentur. Quare inprimis admonendi sumus, cognationem [6] aliam supra numerari, aliam infra; aliam ex trans-

---

1. ETSI DECIMO GRADU] Hoc dicitur πρὸς διαςολὴν sexti, quo terminatur successio cognatorum. Nam agnatorum successionem verius est nullo fine terminatam fuisse. per §. 3. *sup. de leg. agn. succ.* §. *ult. inf. de serv. cogn. l.* 2. §. 1. *de suis & leg.*

2. QUO PRÆTOR LEGITIMIS] Quibus ut custos Juris civilis defert bonorum possessionem, quamvis sexto gradu sint remotiores.

3. SOBRINO SOBRINAQUE NATI] *D. l.* 1. §. 3. & propter has duas personas videtur *Paul.* septem gradus constituisse. *lib.* 4. *sent.* 11. *in fin.*

4. GRADIBUS COGNATIONUM] Gradus dicti sunt à similitudine scalarum, locorumque proclivium, quos ita ingredimur, ut à proximo in proximum, id est, eum, qui quasi ex eo nascitur, transeamus. *l. ult.* §. 10. *h. t.*

5. NECESSARIUM EST] JCtus gradus cognationum nosse debet, non tantum ob hereditates & bonorum possessiones; verum etiam propter nuptias, & testimonia judicialia. *d. l. ult. in pr.*

6. ALIAM SUPRA, ALIAM INFRA] Linea graduum cognationis vel recta est & perpendicularis: vel transversa

transverso, quæ etiam à latere dicitur. Superior cognatio est parentum, inferior liberorum, ex transverso fratrum sororumve, & eorum qui quæve ex his generantur: & convenienter patrui, amitæ, avunculi, materteræ. Et superior quidem & inferior cognatio à primo gradu incipit; at ea, quæ ex transverso numeratur, à secundo.

Primus gradus.

§. 1. Primo gradu est supra pater, mater; infra filius, filia.

Secundus.

§. 2. Secundo gradu supra avus, avia; infra nepos, neptis; ex transverso frater, soror.

Tertius.

§. 3. Tertio gradu supra proavus, proavia; infra pronepos, proneptis, ex transverso 1 fratris sororisque filius, filia; convenienter patruus, amita, avunculus, matertera. Patruus est frater pa-

---

sa sive lateralis. Illa iterum vel est superior, in qua sunt parentes, id est, omnes adscendentes, vel inferior, in qua liberi, id est, descendentes: Hæc eorum est, qui ex latere veniunt: estque vel æqualis, in qua latera utrimque coëunt, quæ scil. eorum est, qui pari gradu distant à communi parente, ut fratres & duorum fratrum filii; vel inæqualis, cum alter est remotior, ut patruus & fratris filius. Recta linea & sursum & deorsum initium capit à primo gradu: transversa autem incipit à gradu secundo, quia lateralis cognatio ex alio originem trahit, quam de cujus hereditate agitur. *l.* 1. §. 1. *l.* 9. *h. t.* itaque hic primum sursum progrediendum ad communem cognationis auctorem, ac mox rursus deorsum. v. c. ego genitus sum à patre meo; ecce unum gradum. Idem pater meus genuit Titium fratrem meum: ecce alterum. Hic vides fratres duobus gradibus inter se distare, & sic porro.

1. FRATRIS SORORISQUE FILIUS] Qui Græce ἀδελφιδοῦς dicitur, id est, fratruelis, filia fratris, ἀδελφιδῆ.

2. ΠΑ-

patris, qui Græce [1] πατράδελφος appellatur. Avunculus est frater matris, qui Græce μητράδελφος dicitur. Et uterque promiscue θεῖος appellatur. Amita est patris soror, quæ Græce [2] πατραδέλφη appellatur. Matertera vero, matris soror, quæ Græce μητραδέλφη dicitur, & utraque promiscue θεῖα appellatur. *Quartus.*

§. 4. Quarto gradu supra abavus, abavia; infra abnepos, abneptis; ex transverso fratris sororisque nepos neptisve; & convenienter patruus magnus, amita magna, id est, avi frater & soror; item avunculus magnus, & matertera magna, id est, aviæ frater & soror; consobrinus, consobrina, id est, qui quæve ex sororibus aut fratribus procreantur. Sed [3] quidam recte consobrinos eos proprie dici putant, qui ex duabus sororibus progenerantur, quasi consororinos: eos vero qui ex duobus fratribus progenerantur, proprie fratres patrueles vocari. Si autem ex duobus fratribus filiæ nascuntur, sorores patrueles appellari. At eos, qui ex fratre & sorore progenerantur, amitinos proprie dici putant. Amitæ tuæ filii consobrinum te appellant: tu illos amitinos.

Quin

1. ΠΑΤΡΑ'ΔΕΛΦΟΣ, ΜΗΤΡΑ'ΔΕΛΦΟΣ] *Th.* πατρῷος. μητρῷος, & ita *Cujac. Hotom. Contius.*

2. ΠΑΤΡΑΔΕ'ΛΦΗ, ΜΗΤΡΑΔΕ'ΛΦΗ] Hæc nomina modo citati non agnoscunt, nec satis Græca sunt: nam non solent Græci composita efferre terminatione feminina; sed uno communi nomine & frater & soror patris πατράδελφος, frater & soror matris μητράδελφος Græcis dicitur. Pollux in *Onomastic.*

3. Quidam recte consobrinos, &c.] Qui quæve ex duobus fratribus nati natæve sunt, fratres & sorores patrueles proprie appellantur; qui quæve ex duabus sororibus, consobrini consobrinæque, quasi consororini; qui quæve ex fratre & sorore, amitini & amitinæ. *l.* 1. §. 6. *l. ult.* §. 15. *h. t.* ubi tamen JCti testantur, hos omnes à plerisque communi appellatione consobrinos vocari.

P 1. PRO-

Quintus.

§. 5. Quinto gradu ſupra atavus, atavia; infra atnepos, atneptis; ex transverſo fratris ſororisque pronepos, proneptis; & convenienter propatruus, proamita, id eſt, proavi frater & ſoror; & proavunculus & promatertera, id eſt, proaviæ frater & ſoror. Item fratris patruelis vel ſororis patruelis conſobrini & conſobrinæ, amitini & amitinæ filius, filia. [1] Propius ſobrino, propius ſobrina. Hi ſunt patrui magni, amitæ magnæ, avunculi magni, materteræ magnæ filius, filia.

Sextus.

§. 6. [2] Sexto gradu ſupra tritavus, tritavia; infra trinepos, trineptis; ex transverſo fratris ſororisque abnepos, abneptis & convenienter abpatruus, abamita, id eſt, abavi frater & ſoror; abavunculus: abmatertera, id eſt, abaviæ frater & ſoror; [item propatrui, proamitæ, proavunculi, promateteræ filius, filia; [3] item propius ſobrino, ſobrinave filius, filia,] item [4] conſobrini, conſobrinæ nepos, neptis, item ſobrini, ſobrinæ, id eſt, qui quæve ex fratribus, vel ſororibus patruelibus, vel conſobrinis, vel amitinis progenerantur.

De

---

1. PROPIUS SOBRINO] Dicitur & propior ſobrino. *d. l.* 1. §. *ult. l. ult.* §. 16. *verſ. perſona eod.* & propior ſobrinus. *l.* 2. *C. und. leg.* Græci σοβρίνου ἐγγύτεροι appellant in *l.* 2. *C. comm. de ſucceſſ.*

2. SEXTO GRADU] Hoc gradu propria cognationis nomina deſinunt. *l. ult.* §. *ult. h. t.*

3. ITEM PROPIUS SOBRINO SOBRINAVE FILIUS, FILIA] Hæc verba omnino inducenda ſunt. Nam filius & filia propioris ſobrini ſobrinæve aut mihi eſt nepos vel neptis conſobrini & conſobrinæ, aut ſobrinus vel ſobrina. quæ perſonæ mox repetuntur.

4. CONSOBRINI, CONSOBRINÆ NEPOS, NEPTIS] Male omnino *Gothofr.* hæc verba expunxit, & retinuit præcedentia.

1. GE-

De reliquis gradibus.

§. 7. Hactenus oftendiffe fufficiat, quemadmodum gradus cognationis numerentur. Namque ex his palam eft intelligere, quemadmodum ulteriores quoque gradus numerare debeamus: quippe femper 1 generata perfona gradum adjicit, ut longe facilius fit refpondere, quoto quisque gradu fit, quam propria cognationis appellatione quemquam denotare.

De gradibus agnationis.

§. 8. Agnationis quoque gradus 2 eodem modo numerantur.

De graduum defcriptione.

§. 9. Sed cum magis veritas 3 oculata fide quam per aures animis hominum infigatur, ideo necesfarium duximus poft narrationem graduum, eos etiam 4 præfenti libro infcribi, quatenus poffint & auribus, & oculorum infpectione adolefcentes perfectiffimam graduum doctrinam adipifci.

T I-

1. GENERATA PERSONA GRADUM ADJICIT] Id eft, unaquæque generatio gradum facit. Itaque ex numero generationum conftituendus erit numerus graduum. Jus autem Canon. alia denumeratione utitur in linea transverfa; quæ tamen in caufis matrimonialibus duntaxat fervatur. *v. 1. ad fedem. c. parentela. cauf 35. q. 5.*

2. EODEM MODO NUMERANTUR] Id eft, eadem ratione crefcunt, ut femper fcil. perfona generata adjiciat gradum.

3. OCULATA FIDE] Senfuum omnium certiffimus eft oculus: multoque perfectius rei cujusque cognitio ex oculorum fenfu, quam aurium percipitur. *Ariftot.* *περὶ αἰσθήσεως.* Horat. in *Art. Poët.* Herod. *Clio.* Dio Chryfoft. *orat.* 12. Polyb. 12. *ὀφθαλμοὶ τῶν ὤτων ἀκριβέστεροι μάρτυρες.*

4. PRÆSENTI LIBRO INSCRIBI] Hæc graduum cognationis defcriptio periit. Sed nullo negotio fimilis delineari & in tabula repræfentari poteft: quod & à plerisque factum eft.

TITULUS VII.
DE SERVILI COGNATIONE.

C. Lib. 6. Tit. 4. Leg. 3. §. 10.

[1] *De servili cognatione.*

Illud certum est, [2] ad serviles cognationes illam partem Edicti, qua proximitatis nomine bonorum possessio promittitur, non pertinere: nam [3] nec ulla antiqua Lege talis cognatio computabatur. Sed [4] nostra Constitutione, quam pro jure patronatus fecimus (quod jus usque ad nostra tempora satis obscurum, atque nube plenum, & undique confusum fuerat) & hoc humanitate suggerente concessimus, ut si quis in servili constitutus consortio, [5] liberum vel liberos habuerit, sive ex libera, sive ex servilis conditionis muliere: vel contra, serva mulier ex libero vel servo habuerit liberos cujuscumque sexus, & ad libertatem his pervenientibus, ii, qui ex servili ventre nati sunt, libertatem meruerint, vel, dum mulieres liberæ erant, ipsi in servitute eos habuerint,

1. DE SERVILI COGNAT.] Hic locus nullam novam in Græca paraphrasi inscriptionem habet, nec in plerisque manuscriptis, teste *Fabrot.*

2. AD SERVILES COGNATIONES NON PERTINERE] *l.* 1. §. 2. *unde cogn. l. ult.* §. 5. *de grad. & affin.* id est, ne post manumissionem quidem: nam servus succedere aut successorem habere non potest. *l.* 4. *C. comm. de success.*

3. NEC ANTIQUA LEGE TALIS COGNATIO.] In causa vid. successionis. Nam in nuptiis etiam cognationis servilis ratio habita. §. 10. *sup. de nupt.*

4. NOSTRA CONSTITUTIONE] Desideratur hæc Constitutio. v. Cujac. 10. *obs.* 34.

5. LIBERUM VEL LIBEROS] *Liberum*, numero unitatis. v. *sup.* §. 2. *per quas pers.* Satis erat dicere, *liberos habuerit. l.* 148. *de verb. sign.*

rint, & poſtea ad libertatem pervenerint, 1 ut hi omnes ad ſucceſſionem patris vel matris veniant, patronatus jure in hac parte ſopito. Hoc enim liberos non ſolum in ſuorum parentum ſucceſſionem, ſed etiam 2 alterum in alterius ſucceſſionem mutuam vocavimus, ex illa Lege ſpecialiter eos vocantes, ſive ſoli inveniantur, qui in ſervitute nati, & poſtea manumiſſi ſunt, ſive una cum aliis, qui poſt libertatem parentum concepti ſunt, [ſive ex eodem patre, ſive ex eadem matre, 3 ſive ex aliis nuptiis ad ſimilitudinem eorum] qui ex juſtis nuptiis pocreati ſunt.

Collatio ordinum & graduum.

Novell. 118.

§. 1. Repetitis itaque omnibus, quæ jam tradidimus, apparet, 4 non ſemper eos, qui parem gradum cognationis obtinent, pariter vocari: eoque amplius, ne eum quidem, qui proximior ſit cognatus, ſemper potiorem eſſe. Cum enim prima

1. UT HI OMNES AD SUCCESSIONEM] Igitur hac Conſtirurione nati ex ſervis ancilliſve, ſi parentibus manumiſſis ipſi quoque manumiſſi ſint ſuperſtites, eis ab inteſtato ſuccedunt, excluſis patronis, à quibus ipſi antea excludebantur.

2. ALTERUM IN ALTERIUS SUCCESSIONEM] Ita ut non ſolum parentibus, ſed etiam ipſi manumiſſi fratres & ſorores inter ſe ſuccedant: nempe patrono deficiente. §. 3. *verſ. ſin autem tit. prox.*

3. SIVE EX ALIIS NUPTIIS] Verbum *nuptiis* abeſſe à vet. lib. teſtantur & delendum cenſent *Cujac. Cont. Hotom. Giphan. Fabrot.* Nec *Th.* agnoſcit. Addunt etiam *Cujac.* & Hotom. *qualicumque copulatione.* Sed tamen nati ex nefario & damnato coïtu ſuccedere nequeunt.

4. NON SEMPER EOS, QUI PAREM GRADUM, &c.] Duæ ſunt ſuccedentium prærogativæ; una in ordine, altera in gradu: illius autem, quam hujus, potior eſt ratio: in tantum, ut qui in ordine præcedit, licet gradu ſit poſterior, præferatur ei, qui eſt poſterior ordine, quantumvis gradu priori, quod hic illuſtratur exemplis.

ma causa sit suorum heredum, & eorum quos inter suos heredes enumeravimus, apparet 1 pronepotem vel abnepotem defuncti potiorem esse, quam fratrem, aut patrem matremque defuncti: cum alioqui pater quidem & mater (ut supra quoque tradidimus) primum gradum cognationis obtineant, frater vero secundum, pronepos autem tertio gradu sit cognationis, & abnepos quarto. Nec interest, in potestate morientis fuerit, an non, quod vel emancipatus, vel ex emancipato, aut femineo sexu propagatus est. 2 Amotis quoque suis heredibus, & quos inter suos heredes vocari diximus, agnatus, qui integrum jus habet agnationis, etiamsi longissimo gradu sit, plerumque potior habetur, quam proximior cognatus. Nam patrui nepos vel pronepos avunculo vel materteræ præfertur. Toties igitur dicimus, aut potiorem haberi eum, qui proximiorem gradum cognationis obtinet; aut pariter vocari eos, qui cognati sunt, quoties neque suorum heredum, quique inter suos heredes sunt, neque agnationis jure aliquis præferri debeat, 3 secundum ea, quæ tradidimus: 4 exceptis fratre & sorore emancipatis,

1. PRONEPOTEM VEL ABNEPOTEM, &c. QUAM FRATREM, PATREM, &c.] Legitimi cum suis, & qui suorum numero sunt, concurrere non possunt, propter prærogativam ordinis suorum. Sed si sui inter se conferantur, graduum ratio non habetur.

2. AMOTIS QUOQUE SUIS HEREDIBUS, AGNATUS, &c.] Agnati & ceteri legitimi successores, collati cum cognatis, præferuntur ex prærogativa ordinis. *sup. de succ. cogn. in pr.* At inter agnatos ipsos spectatur prærogativa graduum, extra quam quod introductum *Nov.* 118. c. 3. si fratrum filii cum patruis concurrant. Repete, quæ tradita *sup. de leg. agn. succ. & de SC. Tert.* §. 3. *& seqq.*

3. SECUNDUM EA, QUÆ TRADIDIMUS] Scilicet *sup. de success. cogn.*

4. EXCEPTIS FRATRE ET SORORE EMANCIP.] Ex Con-

tis, qui ad successionem fratrum vel sororum vocantur: qui etsi capite deminuti sunt, tamen præferuntur ceteris ulterioris gradus agnatis.

TITULUS VIII.
DE SUCCESSIONE LIBERTORUM.

D. Lib. 38. Tit. 2. C. Lib. 6. Tit. 4.

Qui succedunt. De Lege XII. *Tabb.*

NUNC de libertorum bonis videamus. Olim itaque licebat liberto patronum suum impune testamento præterire: nam 1 ita demum Lex duodecim Tabularum ad hereditatem liberti vocabat patronum, si intestatus mortuus esset libertus, 2 herede suo nullo relicto. Itaque intestato mortuo liberto, si is suum heredem reliquisset, patrono nihil in bonis ejus juris erat. Et si quidem ex naturalibus liberis aliquem suum heredem reliquisset, nulla videbatur querela: si vero adoptivus

---

Constitutione Anastasii, §. 1. *sup. d. tit.* item sorore uterina & sororis consanguineæ sive uterinæ filiis & filiabus. §. 4. *sup. de leg. agn. succ.* Hodie agnatorum & cognatorum jura confusa sunt. *Nov.* 118. ubi Just. tres novos ordines succedentium fecit. 1. Descendentium, qui reliquos omnes excludunt; in quo ordine graduum ratio non habetur. 2. Adscendentium; sed horum proximi tantum vocantur. & cum iis admittuntur etiam fratres ex utroque parente conjuncti; & horum quoque fratrum filii concurrentes cum fratribus, non autem si soli sint, ex *Nov.* 127. 3. Lateralium, quorum soli quoque proximi vocantur, nisi quod fratrum germanorum filii jure repræsentationis una cum thiis suis veniunt, thiisque defuncti, ejusque fratribus ex uno latere conjunctis præferuntur.

1. ITA DEMUM LEX 12 TABB.] Collectio ex contrariis: Lex duodecim nominatim vocat patronum ad hereditatem liberti intestato mortui: ergo in bonis testato mortui nullum jus patronus præteritus ex ea Lege habuit.

2. HEREDE SUO NULLO RELICTO] Nam primum suis heredibus liberti deferebat Lex hereditatem. Ulp. *l.* 3. *pr. de suis & leg. & in fragm. tit.* 27. & *tit. ult. in pr.*

vus filius fuisset, [1] aperte iniquum erat, nihil juris patrono superesse.

De jure Prætorio.

§. 1. Qua de causa postea [2] Prætoris Edicto hæc juris iniquitas emendata est, sive enim faciebat testamentum libertus, jubebatur ita testari, ut patrono partem [3] dimidiam bonorum suorum relinqueret: & si aut nihil, aut minus parte dimidia reliquerat, dabatur patrono contra tabulas testamenti partis dimidiæ bonorum possessio. [4] Sive intestatus moriebatur, suo herede relicto filio adoptivo, dabatur [5] æque patrono contra hunc suum heredem partis dimidiæ bonorum possessio. Prodesse autem liberto solebant ad excludendum patronum naturales liberi, non solum quos in potestate mortis tempore habebat, sed etiam emancipati & in adoptionem dati: [6] si modo ex ali-

---

1. APERTE INIQUUM ERAT] Cur vero magis iniquum in patrono, quam in patre, matre, fratribus, &c. ingenui? Forte ne alioqui duras nimis conditiones patroni libertis suis in præstanda libertate imponerent. Hotom. *arg. l. 1. de bon. libert.*

2. PRÆTORIS EDICTO] Primum testandi licentiam Prætor in liberto coërcuit ad eum modum, ut in textu, & apud Ulp. *tit. 17. in pr.*

3. DIMIDIAM BONORUM] Non tamen admittebatur patronus contra ea bona liberti, quæ in castris quæsita. *l. 3. §. 6. de bon. lib.*

4. SIVE INTESTATUS RELICTO FILIO ADOPTIVO] Hoc alterum: quod in hac causa mutavit Prætor. Nam Lege 12 tabb. filius liberti adoptivus patronum in totum excludebat, ut suus heres.

5. ÆQUE PATRONO DABATUR, &c. BONOR. POSSESSIO] *Th.* *παρίτως ἐδίδου τὴν* contra tabulas. Sed aut somniavit, aut corruptus est. Qui enim contra tabulas liberto intestato mortuo?

6. SI MODO EX ALIQUA PARTE SCRIPTI] Hæc clausula pertinet ad datos in adoptionem.

7. AUT

aliqua parte ſcripti heredes erant, [1] aut præteriti contra tabulas bonorum poſſeſſionem ex Edicto Prætorio petierant. Nam [2] exheredati nullo modo repellebant patronum.

De Lege Papia.

§. 2. Poſtea vero [3] Lege Papia adaucta ſunt jura patronorum, qui locupletiores libertos habebant. Cautum eſt enim, ut ex bonis ejus, [4] qui ſeſtertium centum millium patrimonium reliquerat, & [5] pauciores, quam tres liberos (ſive in teſtamento facto, ſive inteſtatus mortuus erat) virilis pars patrono deberetur. Itaque cum unum quidem filium filiamve heredem reliquerat libertus, perinde pars dimidia debebatur patrono, ac ſi is [6] ſine ullo filio filiave inteſtatus deceſſiſſet: cum vero duos duaſve heredes reliquerat, tertia pars debebatur patrono: ſi tres reliquerat, repellebatur patronus.

De

1. AUT PRÆTERITI CONTRA TAB.] Hoc ad ſolos emancipatos referri debet, nam bonorum poſſeſſio contra tabulas iis non ſolet dari, qui tempore mortis paternæ in aliena ſunt familia. §. 12. *ſup. de her. quæ ab int.* §. 4. *ſup. de exh. lib.*

2. EXHEREDATI NULLO MODO, &c.] Intellige, niſi per querelam teſtamentum, ut inofficioſum, evertiſſent.

3. LEGE PAPIA] Cujus Legis multa fuere capita, Fragmenta reſtituit, notiſque illuſtravit *Jac. Gothofredus* V. Cl.

4. QUI SESTERTIUM CENTUM MILLIUM] Pro quo præciſe dixit *African.* rem centum. *l.* 26. *de bon. libert.* Hinc libertus centenarius, qui rem centum millium habet. *l.* 16. *de jur. patron.* Idem autem valet centum millia ſeſtertiorum in bonis habere, & mille aureos. Budæ. *de Aſſe.* & Hotom. *de re num.*

5. PAUCIORES, QUAM TRES LIBEROS] Igitur liberto centenario, ſive teſtato, ſive inteſtato, mortuo, patronus ex Lege Papia in virilem ejus hereditatis partem admittebatur, ſi is pauciores quam tres liberos reliquiſſet.

6. SINE ULLO FILIO INTESTATUS] Leg. *teſtatus* Th. ἐπὶ διαθήκῃ, *condito teſtamento.* Nam liberto inteſtato & ſine liberis defuncto ſolus & in ſolidum ſuccedit patronus. *ſupr. pr.* & §. 1. Cujac. 3. *obſ.* 13.

§. 3. Sed [1] nostra Constitutio (quam pro omni natione, Græca lingua compendioso tractatu habito composuimus) ita hujusmodi causam definivit, ut, si quidem libertus vel liberta minores centenariis sint, id est, minus centum aureis habeant substantiam (sic enim Legis Papiæ summam interpretati sumus, [2] ut pro mille sestertiis unus aureus computetur) nullum locum habeat patronus in eorum successione: si tamen testamentum fecerint. Sin autem intestati decesserint, nullo liberorum relicto, tunc patronatus jus, quod erat ex Lege duodecim Tabularum, integrum reservavit. Cum vero majores centenariis sint, si heredes vel bonorum possessores liberos habeant, sive unum, sive plures, cujuscumque sexus vel gradus; ad eos successiones parentum deduximus, patronis omnibus modis una cum sua progenie semotis. [3] Sin autem sine liberis decesserint, si quidem intestati, ad omnem hereditatem patronos patronasque vocavimus. Si vero testamentum quidem fecerint, patronos autem aut patronas præterierint, cum nullos liberos haberent, vel habentes eos exheredaverint, [4] vel mater, sive avus maternus eos præterierint, ita quod non possint argui

1. NOSTRA CONSTITUTIO] Non extat. sed eam nobis ex Basilicis repræsentat *Cujac.* 20. *obs.* 34.

2. PRO MILLE SESTERTIIS UNUS AUREUS] Cum autem unus aureus responderet tantum sestertiis centum. Non igitur simpliciter Legem Papiam interpretatur, sed emendat.

3. SIN AUTEM SINE LIBERIS] Quid si adoptivos tantum reliquerint? Magis est, ut in partem patronus admittatur. *arg. pr. h. t. in fin.* & §. 1. *in pr.* item Constitutionis Græcæ relatæ à Cujac. *l* 20. *obs.* 34.

4. VEL MATER SIVE AVUS MATERNUS] Quippe quorum præteritio pro exheredatione est. §. *ult. sup. de exher. lib.*

1. Ex

argui inofficiosa eorum teſtamenta, tunc ex noſtra Conſtitutione per bonorum poſſeſſionem contra tabulas non dimidiam (ut antea) ſed tertiam partem bonorum liberti conſequantur, vel quod deeſt eis, [1] ex Conſtitutione noſtra repleatur, ſi quando minus tertia parte bonorum ſuorum libertus vel liberta eis reliquerit: [2] ita ſine onere, ut nec liberis liberti libertæve ex ea parte legata [3] vel fideicommiſſa præſtentur, ſed ad coheredes eorum hoc onus redundet. Multis aliis caſibus à nobis in præfata Conſtitutione congregatis, quos neceſſarios eſſe ad hujuſmodi diſpoſitionem juris perſpeximus, ut tam patroni patronæque, quam liberi eorum, nec non qui ex tranſverſo latere veniunt, [4] uſque ad quintum gradum, ad ſucceſſionem

1. Ex Constitut. nostra repleatur] Intelligit haud dubie Conſtitutionem illam, quæ extat in *l. omnimodo. 30. C. de inoff. teſt.* ut hactenus eadem ſit ratio legitimæ patronorum & liberorum.

2. Ita sine onere] Et in hoc igitur eadem quoque patronorum & liberorum conditio, ut ambo portionem legitimam ſine onere habere debeant. *l. 32. C. de inoff. teſt. junct. hoc text.*

3. Vel fideicommissa] Quæ certis perſonis præſtantur ab his, qui petunt bon. poſſeſſionem cont. tabb. *l. 1. de leg. præſt.* quod onus olim etiam patrono incumbebat. *l. 4. de cond. & dem. l. 64 §. ult. ad SC. Treb.*

4. Usque ad quintum gradum] *Mynſing.* & *Pac.* putant hæc verba tantum ad eos referenda eſſe, qui ex latere veniunt, ſed refelluntur ipſo tenore Conſtitutionis; *πάτρων καὶ πατρώνισσα, καὶ παῖδες αὐτῶν, καὶ ἔγγονοι, καὶ ἀπέγγονοι, τουτέστιν οἱ ἕως πέμπτου βαθμοῦ κατιόντες τῶν πατρώνων.* Additurque *καὶ μόνοι*, id eſt, & ſolinam qui ex latere veniunt non admittuntur ad illam tertiæ partis bonorum ſucceſſionem, ut mox ſubjicitur: ſed tantum ad ſucceſſionem liberti inteſtato ſine liberis mortui uſque ad quintum gradum, nec hîc ulterius patronorum liberi, ut iterum verba oſtendunt: *ἕως δὲ πέμπτου βαθμοῦ οἱ ἐκ πλαγίου συγγενεῖς τοῦ πάτρωνος, καὶ οἱ κατιόντες αὐτοῦ κληρονομείτωσαν τοῦ ἀπελευθέρου.*

nem libertorum libertarumve vocentur: ficut ex ea Conftitutione intelligendum eft. Et, fi ejufdem patroni vel patronæ, vel duorum duarumque pluriumve liberi fint, [1] qui proximior eft, ad liberti vel libertæ vocetur fucceffionem, & in capita, non in ftirpes dividatur fucceffio: eodem modo & in iis, qui ex tranfverfo latere veniunt, fervando. Pene enim confonantia jura ingenuitatis & libertinitatis in fucceffionibus fecimus.

Quibus libertinis fucceditur.

C. Lib. 7. Tit. 5. & 6.

§. 4. Sed hæc de iis libertinis hodie dicenda funt, qui in civitatem Romanam pervenerunt, cum nec fint alii liberti, fimul & [2] Dedititiis, & Latinis fublatis, cum Latinorum [3] legitimæ fucceffiones nullæ penitus erant, quia licet ut liberi vitam fuam peragebant, attamen ipfo ultimo fpiritu fimul animam, atque libertatem amittebant, & quafi fervorum, ita bona eorum, [4] jure quodammodo peculii, ex Lege Junia Norbana manumiffores detinebant. Poftea vero [5] Senatusconfulto

1. QUI PROXIMIOR EST, &c. ET IN CAPITA] *l.* 13. §. 1. *& feq. de bon. libert.* Ulp. *tit.* 27. §. 1. *& feq.* Nimirum hic non quæritur de hereditate parentum patronorum, fed liberti; ad cujus fucceffionem patroni eorumque liberi non veniunt jure fuorum heredum, fed agnatorum. *l.* 2. §. 1. *unde legit.*

2. DEDITITIIS ET LATINIS SUBLATIS] *L. un. C. de ded. lib. tol. l. un. C. de Lat. lib. toll.* v. *fup.* §. 3. *de libertin.*

3. LEGITIMÆ SUCCESSIONES NULLÆ] Neque teftamentariæ. Hæc enim omnia, jus teftamenti faciendi, jus capiendæ hereditatis, item heredis habendi, propria erant civium Romanorum.

4. JURE QUODAMMODO PECULII] Nam mortuo Latino Juniano patronus bona ejus, non tanquam hereditatem, fed eodem jure ex Lege Junia occupabat, quo dominus peculium fervi, pater filii retinet. *Th.*

5. SC. LARGIANO] Quod ut inutile rejectum effe *Juft.* refert *in præfat. Nov.* 78.

1. Ex

sulto Largiano cautum fuerat, ut liberi manumissoris non nominatim exheredati facti, [1] extraneis heredibus eorum in bonis Latinorum præponerentur. Quibus etiam supervenit [2] Divi Trajani Edictum, quod eumdem hominem, si invito vel ignorante patrono ad civitatem Romanam venire ex beneficio Principis festinarat, faciebat quidem vivum civem Romanum, Latinum vero morientem. [3] Sed nostra Constitutione propter hujusmodi conditionum vices, & alias difficultates, cum ipsis Latinis etiam Legem Juniam, & Senatusconsultum Largianum, & Edictum Divi Trajani, in perpetuum deleri censuimus, ut omnes liberti civitate Romana fruantur, & mirabili modo quibusdam adjectionibus ipsas vias, quæ in Latinitatem ducebant, ad civitatem Romanam capiendam transposuimus.

TITULUS IX.

DE ASSIGNATIONE LIBERTORUM.

D. Lib. 38. Tit. 4.

An assignari possit, & quis assignationis effectus.

In summa, quod ad bona libertorum attinet, admonendi sumus, censuisse Senatum, ut quamvis ad omnes patroni liberos, qui ejusdem gradus sunt, æqualiter bona libertorum pertineant, tamen

---

1. Extraneis heredibus eorum] Id est, extraneis heredibus manumissorum seu patronorum.

2. Divi Trajani Edictum] Hujus Edicti mentio fit *l. un. pr. & §. ult. C. de Lat. lib. toll.*

3. Sed nostra Constitutione] Ea est *d. l. un. C. d. t.* Novissime libertinos omnes tantum non exæquavit ingenuis.

men [1] licere parenti uni ex liberis [2] adſignare libertum, ut poſt mortem ejus ſolus is patronus habeatur, cui adſignatus eſt; & ceteri liberi, qui ipſi quoque ad eadem bona, nulla adſignatione interveniente, pariter admitterentur, nihil juris in his bonis habeant: ſed ita demum [3] priſtinum jus recipiant, ſi is, cui adſignatus eſt, deceſſerit, nullis liberis relictis.

De ſexu aſſignati, & de ſexu graduque ejus cui aſſignatur.

§. 1. Nec tantum libertum, ſed etiam libertam, & non tantum filio nepotive, [4] ſed etiam filiæ neptive adſignare permittitur.

De liberis in poteſtate vel emancipatis.

§. 2. Datur autem hæc adſignandi facultas ei, qui duos pluresve liberos in poteſtate habebit, ut eis, quos in poteſtate habet, adſignare libertum libertamve liceat. Unde quærebatur, ſi eum, cui adſignavit, poſtea emancipaverit, num evaneſcat adſignatio? ſed [5] placuit evaneſcere. Quod & Juliano, & aliis pleriſque viſum eſt.

Qui-

---

1. LICET PARENTI] Et quidem ſoli parenti manumiſſori: nam liberi manumiſſoris libertum paternum, quamvis à parente ſibi aſſignatum, liberis ſuis aſſignare non poſſunt. *l.* 8. *h. t.*

2. ASSIGNARE LIBERTUM] Aſſignare libertum eſt teſtificari, cujus ex liberis eum libertum eſſe velit. *l.* 107. *de verb. ſign.* id eſt, jus patronatus, quod alioqui pluribus compereret, uni peculiariter attribuere.

3. PRISTINUM JUS RECIPIANT] Jus aſſignatione quæſitum ad liberos transmittitur; non ad extraneos. quod intelligitur ex verbis SCti. *l.* 1. *h. t. in fin. pr.*

4. SED ETIAM FILIÆ NEPTIVE] Senatus generaliter loquitur, *Si quis duos pluresve liberos*, &c. ſine diſcrimine ſexus aut gradus. *d. l.* 1. *h. t.* Quin & filio nepos præferri poteſt. *l.* 3. §. 1. *eod.* Perperam hæc omiſit *Th.*

5. PLACUIT EVANESCERE] Non tantum nulla eſt aſſignatio facta emancipato; ſed etiam facta ei, qui in po-

Quibus modis aut verbis adsignatio fit: & de Senatusconsulto.

§. 3 Nec interest, an testamento quis adsignet, an sine testamento, sed etiam [1] quibuscumque verbis patronis hoc permittitur facere ex ipso SC. quod Claudianis temporibus factum est, Sabellio Rufo & Asterio Scapula Consulibus.

TITULUS X.

DE BONORUM POSSESSIONIBUS.

D. Lib. 37. Tit. 1. & seqq. C. Lib. 6. Tit. 9. & seqq.

Cur introductæ bonorum possessiones; & quis sit earum effectus.

Jus [2] bonorum possessionis introductum est à Prætore, [3] emendandi veteris Juris gratia. Nec solum in intestatorum hereditatibus vetus Jus eo modo Prætor emendavit, sicut supra dictum est, sed

---

potestate erat, emancipatione ejus evanescit. *l.* 1. *in fin. eod.* Sed quod per se non habet emancipatus, id per conjunctam personam consequitur in specie *l.* 9. *eod.* uti & in specie *l. ult. de lib. & post.* Cujac.

1. QUIBUSCUMQUE VERBIS] Imo nutu etiam. *l.* 1. §. 3. *l.* 7. *eod.* quod sumptum procul dubio ex verbo *significasset*, quo Senatus utitur.

2. BONORUM POSSESSIONIS] Hæc secunda species est acquisitionis per universitatem, earum quatuor, quæ propositæ *sup.* §. *ult. per quas pers.* Bonorum possessio vi ipsa nihil aliud est, quam hereditas. *l.* 2. & 3. *h. t. l.* 117. *de reg. jur.* Græci ἀ. ἀθων διαδοχὴν appellant, & πραιτωρίαν διαδοχήν.

3. EMENDANDI VETERIS JURIS] Dum Prætor, laxando mitigandoque Juris civilis rigorem, viam ad successionem aperuit illo Jure neglectis. Neglectis, inquam; nam capere expressim prohibitis non succurrit, ne directo contra Leges faciat. *l.* 12. §. 1. *h. t. l.* 12. §. 4. *de Publ. in rem act.*

ſed in eorum quoque, qui teſtamento facto deceſſerint. Nam 1 ſi alienus poſthumus heres fuerit inſtitutus; quamvis hereditatem Jure civili adire non poterat, cum inſtitutio non valebat; 2 honorario tamen Jure bonorum poſſeſſor efficiebatur, videlicet, cum à Prætore adjuvabatur: ſed & is 3 à noſtra Conſtitutione hodie recte heres inſtituitur, quaſi & Jure civili non incognitus. Aliquando tamen neque emendandi, neque impugnandi veteris Juris, ſed magis 4 confirmandi gratia, Prætor pollicetur bonorum poſſeſſionem. Nam illis quoque, qui recte 5 teſtamento facto heredes inſtituti ſunt, dat ſecundum tabulas bonorum poſſeſſionem. Item ab inteſtato 6 ſuos heredes, & agnatos ad bonorum poſſeſſionem vocat. Sed & remota quoque bonorum poſſeſſione, ad eos pertinet hereditas Jure civili. Quos autem ſolus vocat Prætor ad hereditatem, heredes quidem

---

1. SI ALIENUS POSTHUMUS] Vid. *ſup.* §. 26. *ſub tit. de leg.*

2. HONORARIO JURE BON. POSSESSOR] *L.* 3. *ſec. tab. l.* 6. *de inof. teſt.* quo reſpiciens alibi dixit, etiam olim poſthumum alienum heredem inſtitui potuiſſe. §. 28. *ſup. de legat.*

3. A NOSTRA CONSTITUTIONE] Hæc Conſtitutio non extat. fac. *d.* §. 26. *ſup. de legat.*

4. CONFIRMANDI GRATIA] Id eſt, adjuvandi. *l.* 7. §. 1. *de juſt. & jur.*

5. TESTAMENTO HEREDES INSTITUTI] Quibus conſtat neceſſariam non eſſe bonorum poſſeſſionem ſecundum tabulas, cum adita hereditate Jure civili heredes fiant.

6. SUOS HEREDES ET AGNATOS] Suos heredes ad bon. poſſeſſionem *Unde liberi*, agnatos *Unde legitimi.* quanquam nec his hæc neceſſaria, nec iſtis illa, ut eſt in textu. οὐκ ἔστι δυσχερὴς, οὐδὲ φιλόνεικος ὁ πραίτωρ, ait *Th.* & *Th. Herm.* ad *l.* 117. *de reg. jur.* ὁ πραιτώρειος νόμος φιλαγαθώτερος, *jus prætorium humanius eſt.*

1. IPSO

dem [1] ipſo jure non fiunt, nam [2] Prætor heredem facere non poteſt: [3] per Legem enim tantum, vel ſimilem Juris conſtitutionem heredes fiunt, veluti [4] per Senatusconſulta, & [5] Conſtitutiones Principales: ſed cum eis Prætor dat bonorum poſſeſſionem, [6] loco heredum conſtituuntur, & vocantur bonorum poſſeſſores. Adhuc autem & [7] alios complures gradus Prætor fecit in bonorum poſſeſſionibus dandis, dum id agebat, ne quis ſine ſucceſſore moreretur: Nam anguſtiſſimis finibus conſtitutum per Legem duodecim Tabularum jus percipiendarum hereditatum, Prætor [8] ex bono & æquo dilatavit.

De

1. IPSO JURE NON FIUNT] Ipſo jure hîc idem valet, quod Jure civili, ut & alibi, §. 11. *inf. de act.* §. 1. *inf. de perp. & temp. act. l.* 9. §. 1. *uſuf. qu. cav.* igitur heredes ipſo jure non fiunt, id eſt, non fiunt Jure civili heredes, etſi adeant hereditatem aut pro herede gerant. Alio ſenſu ſui dicuntur ipſo jure heredes exiſtere.

2. PRÆTOR HEREDEM FACERE NON POTEST] Nam heredem facere, eſt dominum facere, §. *ult. ſup. de her. qual.* quod non eſt Prætoris, qui nudus tantum eſt magiſtratus, *δικαιδότης*, non *νομοθέτης. cuſtos legum, non conditor:* quamquam quædam invexit præter rationem Juris populo non obtinente.

3. PER LEGEM] Utpote quæ rebus omnium, tanquam regina & domina præſidet. *l.* 2. *de legib.*

4. PER SENATUS CONSULTA] *L.* 9. *d. r. ſup. de SC. Tert. & de SC. Orfic.*

5. CONSTITUTIONES PRINCIP.] Exempl. habes §. 3. & 4. *ſup. de leg. agn. ſucc. l. pen. & ult. C. de leg. her.*

6. LOCO HEREDUM] Et tantum non vi ipſa heredes. *l.* 1. 2. 3. *h. t.* unde eſt, quod heredis appellatione etiam bonorum poſſeſſor venire intelligitur. *l.* 138. *de verb. ſign.* & noſtri paſſim bonorum poſſeſſores vocant ſucceſſores honorarios.

7. ALIOS COMPLURES GRADUS] Id eſt, ordines *τάξεις*, ut ſæpe alibi. *l.* 1. §. 1. *unde liberi. l.* 5. *unde cogn. l. un. quis ord. in bon. poſſ.*

8. EX BONO ET ÆQUO] Nam Prætor & alios ſucceſſorum ordines fecit, & ordinum graduumque ſucceſſionem admiſit, *tit. de ſucceſſ. Edict.*

1. PRI-

De speciebus ordinariis. Jus vetus.

D. Lib. 37. Tit. 4. & 11. &. D. Lib. 38. Tit. 6. & 7. & 8. & 11. C. Lib. 6. Tit. 11. & 12. & 13. & 14. & 15. & 18.

§. 1. Sunt autem bonorum possessiones ex testamento quidem hæ: 1 Prima quæ præteritis liberis datur, vocaturque *Contra tabulas*. Secunda, quam omnibus jure scriptis heredibus Prætor pollicetur, ideoque vocatur 2 *Secundum tabulas* [testamenti.] Et cum de testatis prius locutus est, ad intestatos transitum fecit. Et primo loco suis heredibus, & iis, qui ex Edicto Prætoris inter suos heredes connumerantur, dat bonorum possessionem, quæ vocatur 3 *Unde liberi*. Secundo, 4 legitimis heredibus. Tertio, 5 decem personis, quas 6 extraneo manumissori præferebat. Sunt autem decem personæ hæ: pater, mater, avus, avia, tam paterni, quam materni, item, filius, filia, nepos, neptis, tam ex filio, quam ex filia; frater sororve; consanguinei, vel uterini, Quarto, cogna-

1. PRIMA, QUÆ PRÆTERITIS LIBERIS] *L. un. quis ord. in bon. poss.* Ulp. *tit.* 28. vid. *sup.* §. 3. *de exhib. lib.* & *ff. de bon. poss. cont. tab.*

2. SECUNDUM TABULAS] *D. de bon. poss. sec. tab.* Si non scriptus heres, sed nuncupatus sit, datur secundum nuncupationem. *l.* 2. *C. eod.*

3. UNDE LIBERI] Quæ quidem principaliter introducta liberorum emancipatorum gratia. §. 9. *sup. de her. quæ ab int.* sed interim tamen & suis heredibus Edicto proposita. *l.* 1. §. 6. *unde liberi.*

4. LEGITIMIS HEREDIBUS] Quæ dicitur *Unde legitimi:* & generaliter omnibus competit, quibus hereditas aut Lege aut SCto defertur. *l.* 2. §. *ult. l.* 3. *unde legit.*

5. DECEM PERSONIS] Ulpian. *apud Licin. Rufin. tit.* 16.

6. EXTRANEO MANUMISSORI] Id est, imaginario emptori, cui pater filium non contracta fiducia mancipaverat. *Cujac.*

1. TAM-

cognatis proximis. Quinto, 1 *Tanquam ex familia*. Sexto, patrono, patronæque, liberisque eorum, & parentibus. Septimo, 2 viro & uxori. Octavo, 3 cognatis manumissoris.

Jus novum.

§. 2. Sed eas quidem Prætoria introduxit jurisdictio, à nobis tamen nihil incuriosum prætermissum est, sed nostris Constitutionibus omnia corrigentes, *Contra tabulas* quidem & *Secundum tabulas* bonorum possessiones admisimus, 4 utpote necessarias constitutas, nec non ab intestato, *Unde liberi*, & *Unde legitimi* bonorum possessiones. Quæ autem in Prætoris Edicto quinto loco posita fuerat, id est, *Unde decem personæ*, eam pro proposito & compendioso sermone supervacuam ostendimus. Cum enim præfata bonorum possessio decem personas præponebat extraneo manumissori; 5 nostra Constitutio, quam de emancipatione liberorum fecimus, omnibus parentibus, eisdemque manumissoribus, contracta fiducia manumissionem facere dedit. Ut ipsa manumissio eorum hoc in se habeat privilegium, & supervacua fiat supradicta bonorum possessio. Sublata igitur prædicta quinta bonorum possessione, in gradum ejus sex-

1. TAMQUAM EX FAMILIA] Cujac. *tum quem ex familia*. & ita quoque *Theophilum* legisse putat *Fabrot.*

2. VIRO ET UXORI] Hæc *unde vir & uxor* dicta. D. & C. *unde vir & ux.*

3. COGNATIS MANUMISSORIS] §. *pen. sup. de succ. libert.* Ulp. *tit.* 28. §. 6.

4. UTPOTE NECESSARIAS] Aut utique utiles. Nam nec *contra tabb.* nec *unde liberi* necessariæ suis heredibus, nec scriptis *secundum tabulas*, nec agnatis *unde legitimi*. adeoque hodie post *Nov.* 118. nulla necessaria, excepta illa *Unde vir & Uxor*.

5. NOSTRA CONSTITUTIO] Extat in *l. ult. C. de emanc. lib.* vid. *sup.* §. 6. *quib. mod. jus pat. pot.*

1. UTRAM-

ſextam antea bonorum poſſeſſionem induximus, & quintam fecimus, quam Prætor proximis cognatis pollicetur. Cumque antea fuerat ſeptimo loco bonorum poſſeſſio, *Tanquam ex familia*, & octavo *Unde patroni patronæque, liberi & parentes eorum*; [1] utramque per Conſtitutionem noſtram, quam de jure patronatus fecimus, penitus evacuavimus. Cum enim ad ſimilitudinem ſucceſſionis ingenuorum, libertinorum ſucceſſiones poſuerimus, quas [2] uſque ad quintum gradum tantummodo coarctavimus, ut ſit aliqua inter ingenuos & libertinos differentia; ſufficit eis tam *Contra tabulas* bonorum poſſeſſio, [3] quam *Unde legitimi* & *Unde cognati*: ex quibus poſſunt ſua jura vendicare, omni ſcrupuloſitate, & inextricabili errore iſtarum duarum bonorum poſſeſſionum reſoluto. Aliam vero bonorum poſſeſſionem, quæ [4] *Unde vir & uxor* appellatur, & nono loco inter veteres bonorum poſſeſſiones poſita fuerat, & in ſuo vigore ſervavimus, & altiore loco, id eſt, ſexto eam poſuimus, decima quoque veteri bonorum poſſeſſione, quæ erat *Unde cognati manumiſſoris*, propter cauſas enumeratas merito ſublata, ut [5] ſex tan-

---

1. UTRAMQUE PER CONSTITUTIONEM NOSTRAM] Hæc eſt eadem illa Græca Conſtitutio, cujus meminit *ſup.* §. 3. *de ſucc. libert.* repræſentata à Cujac. 20. *obſ.* 34.

2. USQUE AD QUINTUM GRADUM] Tam liberorum patroni, quam ex tranſverſo conjunctorum, ut recte *Cujac.* & verba Conſtitutionis oſtendunt. *d.* §. 3. *de ſucc. libert.* à nobis relata. Errat igitur cum *Mynſing.* Pacius *in margine.*

3. QUAM UNDE LEGITIMI, ET UNDE COGNATI] Scil. liberto inteſtato ſine liberis defuncto. *d.* §. 3. *ſup. de ſucc. libert.*

4. UNDE VIR ET UXOR] Quæ nunc agmen ordinariarum claudit. Illa ſucceſſionis ſpecies eſt, per quam conjux inops ad partem vocatur. *auth. præterea C. und. vir. & ux.*

5. SEX TANTUMMODO ORDINARIÆ] Duæ extan-

tantummodo bonorum possessiones ordinariæ permaneant, suo vigore pollentes.

Species extraordinariæ.

D. Lib. 38. Tit. 14.

§. 3. Septima eas secuta, quam optima ratione Prætores introduxerunt. Novissime enim promittitur Edicto iis etiam bonorum possessio, quibus ut detur, [1] Lege vel Senatusconsulto, vel Constitutione comprehensum est: quam neque bonorum possessionibus, quæ ab intestato veniunt, neque iis quæ ex testamento sunt, Prætor stabili jure connumeravit; sed quasi ultimum & extraordinarium auxilium (prout res exigit) accommodavit, scil. iis, qui ex Legibus, Senatusconsultis, Constitutionibusve Principum, ex novo jure, vel ex testamento, vel ab intestato veniunt.

De successorio edicto.

D. Lib. 38. Tit. 9. C. Lib. 6. Tit. 16.

§. 4. Cum igitur plures species successionum Prætor introduxisset, easque per ordinem disposuisset, & [2] in unaquaque specie successionis sæpe [3] plu-

---

tante testamento, *contra tabulas, & secundum tabulas;* quatuor tabulis non extantibus, *unde liberi, unde legitimi, unde cognati*, & *unde vir & uxor*. Dicuntur ordinariæ, quia certum habent in edicto ordinem, gradum & titulum. *l. 1. quis ord. in bon. poss.* Quæ sequuntur, sunt extraordinariæ.

1. LEGE VEL SCTO] *l. un. D. ut ex Legib. SCtis, vel Constit. bon. poss.* Distinguitur etiam bonorum possessio in edictalem & decretalem. *l. 1. §. 7. de succ. edict. l. 1. §. 4. unde lib. l. 30. §. 1. de acq. her.* illa ex ipso Edicto sine decreto aut causæ cognitione postulanti datur, ac proinde de plano peti potest; quales natura sua omnes ordinariæ: hæc non ex solo Edicto, sed interveniente decreto, &c. decernitur. *l. 2. §. 1. quis ord. in bon. poss. l. 3. §. pen. h. t.* quales Carboniana aliæque extraordinariæ. *l. 1. & pass. de Carbon. edict. l. 84. de acq. her. l. 14. §. ult. cont. tab.*

2. IN UNAQUAQUE SPECIE SUCCESS.] Id est, ordine, ut in tribus illis ab intestato, liberorum, agnatorum,

[1] plures extent dispari gradu personæ, [2] ne actiones creditorum differrentur, sed haberent, quos convenirent, & ne facile in possessionem bonorum defuncti mitterentur, & eo modo sibi consulerent, ideo petendæ bonorum possessioni certum tempus præfinivit. [3] Liberis itaque & parentibus, tam naturalibus quam adoptivis, in petenda bonorum possessione anni spatium, ceteris autem (agnatis, vel cognatis) centum dierum dedit.

De jure accrescendi: & iterum de successorio Edicto.

§. 5. Et si intra hoc tempus aliquis bonorum possessionem non petierit, [4] ejusdem gradus personis adcrescit; vel si nullus sit, [5] deinceps ceteris bonorum possessionem perinde ex successorio Edicto pollicetur, ac si is, qui præcedebat, ex eo numero non esset. Si quis itaque delatam sibi bonorum possessionem repudiaverit, non, quousque

---

torum, cognatorum. nam quarti, viri & uxoris scil. nulli sunt gradus.

1. PLURES DISPARI GRADU] Gradus hoc loco non pro ordine successionis accipitur, sed proprie pro ordine cognationis.

2. NE ACTIONES CREDITORUM, &c.] Ratio Edicti successorii. *l. 1. pr. de Edict. succ.*

3. LIBERIS ET PARENTIBUS ANNI SPATIUM] Largius tempus liberis & parentibus tributum est in honorem sanguinis. *d. l. 1. §. 12. & ult.*

4. EJUSDEM GRADUS PERSONIS ADCRESCIT] *L. 3. §. ult.* cum 2. *ll. seqq. h. t. l. un. C. quand. non pet. part.* Nota, jus accrescendi etiam locum habere in successione ab intestato, non legitima tantum. §. *ult. sup. de S. Orfit.* sed etiam honoraria. vid. *Duar. 1. de jur. accr. 20. & 2. c. 18.*

5. DEINCEPS CETERIS] Ut tamen inter ceteros admittatur & ipse, qui exclusus est: nam Prætor etiam in una eademque persona successionem admisit: v. c. Filius omissa bon. possessione *unde liberi*, poterit adhuc petere *unde legitimi*, aut *unde cognati. d. l. 1. §. 11. de succ. Ed.*

1. SED

que tempus bonorum possessioni præfinitum excesserit exspectatur, [1] sed statim ceteri ex eodem Edicto admittuntur.

Explicatio dicti temporis.

§. 6. In petenda autem bonorum possessione [2] dies utiles singuli considerantur.

Quomodo peti debet.

§. 7. Sed bene [3] anteriores Principes & huic causæ providerunt, ne quis pro petenda bonorum possessione curet; sed [4] quocumque modo admittentis eam indicium intra statuta tempora ostenderit, plenum habeat earum beneficium.

TITULUS XI.
DE [5] ACQUISITIONE PER ADROGATIONEM.

Continuatio, & origo.

Est & alterius generis per universitatem successio, quæ neque Lege duodecim Tabularum ne-

---

1. SED STATIM CETERI] Et repudiantibus primis, statim in sequentibus tempus currit. *d. l.* 1. §. 6. & 10.

2. DIES UTILES] Id est, quibus experiundi potestas est: qui proinde neque ignoranti, neque agere non valenti currunt. *l.* 2. *pr.* & §. 1. *quis ord. in bon. poss. l.* 1. *de div. & temp. præscr.* His opponuntur continui, qui sine interruptione currunt.

3. ANTERIORES PRINCIPES] Constantinus in *l. ult. C. qui adm. ad bon. poss.*

4. QUOCUMQUE MODO, &c. INDICIUM] Sufficit qualecumque indicium admittendæ bon. possessionis, *οἱαδήποτε ἔμφασις*, qualiscumque significatio, aut, ut est in *d. l. ult.* testatio amplectendæ hereditatis. Magistratum tamen adire oportet, apud quem de voluntate nostra publice testemur. *d. l. ult.*

5. ACQUISITIONE PER ADROGATIONEM] Species acquisitionis per universitatem, quæ inter hæc genera tertio loco collocata est. §. *ult. sup. per quas person.*

1. EO

neque Prætoris Edicto, sed [1] eo jure, quod consensu receptum est, introducta est.

Qui hoc modo acquiruntur. Jus vetus.

§. 1. Ecce enim, cum paterfamilias sese in adrogationem dat, [2] omnes res ejus corporales, & incorporales, quæque ei debitæ sunt, adrogatori antea quidem pleno jure acquirebantur, exceptis iis, quæ per capitis deminutionem pereunt, [3] quales sunt operarum obligationes, & jus agnationis. Usus etenim & ususfructus, licet his antea connumerabantur, attamen capitis deminutione minima eos tolli prohibuit [4] nostra Constitutio.

Jus novum.

§. 2. Nunc autem nos eandem acquisitionem, quæ per adrogationem fiebat, coarctavimus ad similitudinem naturalium parentum. Nihil enim aliud,

---

1. EO JURE, QUOD CONSENSU] Id est, moribus & consuetudine. Quamvis enim jus patriæ potestatis Lege Romuli introductum, & à Decemviris postea repetitum est, cujus hæc acquisitio videtur esse sequela: tamen nulla Lege cautûm, ut liceret civi Rom. filium sibi adsciscere. Quin singulæ olim adrogationes populo auctore fiebant in comitiis.

2. OMNES RES EJUS] Qui se adrogandum dat, cum capite fortunas quoque suas in familiam & domum alienam transfert. *l.* 11. § 2. *sec. tab. l.* 15. *de adopt.* in tantum ut & nomina & actiones transeant sine ulla cessione, ut est in textu. Atque adeo etiam possessio. *l.* 16. *de precar.* ut plus hîc tribuatur adrogatori, quam heredi. *l.* 23. *de acq. poss.* cujus rei ratio petenda ex *l* 18. *d. t.*

3. QUALES OPERARUM] Officialium scil. nam fabrilium obligatio, capitis deminutione non perimitur: quippe quæ à quocumque cuicunque recte solvuntur. *l.* 9. §. 1. *de op. lib.* Locus difficilis, quem *Th.* se explicaturum pollicetur, non explicat tamen, lapsu, ut credo, memoriæ. videsis *Cujac.*

4. NOSTRA CONSTITUTIO] *l. pen. C. de usufr.* vid. *sup.* §. *pen. d. t.*

1. QUAM

aliud, nisi tantummodo usufructus, tam naturalibus parentibus, [1] quam adoptivis, per filiosfamiliarum acquiritur in iis rebus, quæ extrinsecus filiis obveniunt, dominio eis integro servato. Mortuo autem filio adrogato in adoptiva familia, [2] etiam dominium rerum ejus ad adrogatorem pertransit, nisi supersint aliæ personæ, quæ ex Constitutione nostra patrem in iis, quæ acquiri non possunt, antecedant.

Effectus hujus acquisitionis.

§. 3. Sed ex diverso pro eo, quod is debuit qui se in adoptionem dedit, [3] ipso quidem jure adrogator non tenetur, [4] sed nomine filii convenitur; &, si noluerit eum defendere, permittitur creditoribus per competentes nostros magistratus bona, quæ ejus [5] cum usufructu futura fuissent, si se alieno juri non subjecisset, possidere, & legitimo modo ea disponere.

T I-

1. QUAM ADOPTIVIS] Ratio enim non patitur, ut plus juris tribuatur patri adoptivo, quam naturali cui eorum, quæ extrinsecus obveniunt, usufructus tantum concessus, *l. 6. C. de bon. quæ lib. §. 1. sup. per quas pers.*

2. ETIAM DOMINIUM AD ADROGATOREM] Non jure peculii, sed jure hereditatis ei delatæ post liberos & fratres defuncti. *l. 4. C. de bon. quæ lib.* hæ enim sunt illæ personæ, quas mox ait patrem antecedere ex sua Constitutione; quæ est *l. ult. C. comm. de success.*

3. IPSO QUIDEM JURE] Id est, τῇ ἀκριβείᾳ, ut recte *Th.* mera & stricta ratione juris; cum nemo personali actione teneatur, nisi qui contraxit, aut heres ejus. Adrogator autem non contraxit, neque personam suscepit adrogati, heredis instar. neque ex antegesto de peculio conveniri potest. *l 42. de pecul.*

4. SED NOMINE FILII] Ex bono & æquo: neque enim in fraudem creditorum adrogationes fieri permittendum erat.

5. CUM USUFRUCTU] Hoc ideo ait, quia nunc solus usufructus patri adrogatori quæritur, proprietate penes adrogatum manente. *§. præc.*

TITULUS XII.

DE EO, CUI LIBERTATIS CAUSA BONA ADDICUNTUR.

Vid. C. Lib. 7. Tit. 2.

Continuatio, & summa.

ACCESSIT 1 novus casus successionis ex Constitutione Divi Marci. Nam si ii, qui 2 libertatem acceperunt à domino in testamento, ex quo non aditur hereditas, velint 3 bona sibi addici libertatum conservandarum causa, audiuntur.

Rescriptum D. Marci.

§. 1. Et ita Divi Marci rescripto ad 4 Pompilium Rufum continetur. Verba rescripti ita se habent, *Si Verginio Valenti, qui testamento suo libertatem quibusdam adscripsit, 5 nemine successore ab intestato existente, in ea causa bona ejus esse cœperunt, ut venire debeant, is, cujus de ea re notio est, aditus rationem desiderii tui habebit, ut libertatum, tam earum*

1. NOVUS CASUS] Quartus acquirendi per universitatem modus, & postremus inter eos, qui propositi sunt §. *ult. sup. per quas person.*

2. LIBERTATEM ACCEPERUNT] Vel quilibet extraneus. *l. 6. l. ult. pr. C. de testam. man. l. 50. §. 1. D. eod.*

3. BONA SIBI ADDICI] Qui quidem neque heredes sunt, neque bonorum possessores, attamen quia in locum defuncti succedunt, bon. possessoribus assimilantur. *l. 4. §. propen. de fideic. libert.* atque in eos tamquam heredes prætorios utiles actiones creditoribus dantur. *l. 3. d. t.*

4. POMPILIUM RUFUM] Putat *Eguin. Baro* servum, ad quem rescribit D. Marcus, prænomen sortitum esse manumissoris, & ad id tempus Justinianum respexisse.

5. NEMINE SUCCESSORE AB INTESTATO] Alias si destituto testamento is, qui ab intestato venit, hereditatem amplectatur, libertates non debentur. *l. 1. C. de fideic. lib.*

1. AD-

rum, quæ directo, quam earum, quæ per speciem fideicommissi relictæ sunt, tuendarum gratia [1] *addicantur tibi, si* [2] *idonee creditoribus caveris* [3] *de solido, quod cuique debetur, solvendo. Et ii quidem, quibus recte libertas data est, perinde liberi erunt, ac si hereditas adita esset. Ii autem, quos heres manumittere rogatus est,* [4] *à te libertatem consequentur: ita autem, ut si non alia conditione velis tibi bona addici, quam ut ii etiam, qui directo libertatem acceperunt,* [5] *tui liberti fiant. Nam huic etiam voluntati tuæ* [6] *si ii, quorum de statu agitur, consentiant, auctoritatem nostram accommodamus. Et ne hujus rescriptionis nostræ emolumentum alia ratione irritum fiat,* [7] *si fiscus bona agnoscère voluerit, & ii qui rebus nostris attendunt, sciant commodo pecuniario præferendam esse libertatis causam & ita bona cogenda, ut libertas eis salva sit, qui eam adipisci potuerunt, ac si hereditas ex testamento adita esset.*

Uti-

---

1. ADDICANTUR TIBI] Itaque addici bona dicuntur, cum ab eo, qui jurisdictioni præest, causa cognita petenti attribuuntur.

2. IDONEE CAVERIS] Satisdato, aut pignoribus. sed & idonee cautum videtur, si fides habita fuerit promittenti. *l.* 4. §. 11. *de fideic. her.*

3. DE SOLIDO] *L.* 2. *d. t.* Id est, de sorte & usuris. *d. l.* 4. §. 11. Admissa & de parte solvenda pactio à Just. *d. l. ult. C. de test. man.*

4. A TE LIBERTATEM CONSEQUENTUR] Hi igitur manumissoris liberti efficientur, illi Orcini.

5. TUI LIBERTI FIANT] A te libertatem accipiant, tanquam fideicommissariam. *Wes.*

6. SI II, &c. CONSENTIANT] Neque tamen dissensu eorum impeditur bonorum addictio: sed quem patronum habere recusant, dominum habere coguntur. *d. l. ult. de test. man.*

7. SI FISCUS BONA AGNOSCERE] Fisco quoque causa libertatis prælata, ut nec ille aliter ad bona vacantia admittantur, quam si & ipse libertates præstet. *d. l.* 4. §. 17. *de fideic. lib.*

Utilitas rescripti.

§ 2. Hoc rescripto subventum est & libertatibus, & defunctis, 1 ne bona eorum à creditoribus possideantur, & veneant. Certe si fuerint hac de causa bona addicta, cessat bonorum venditio: existit enim defuncti defensor, & quidem idoneus, 2 qui de solido creditoribus cavet.

Quibus casibus locus est rescripto. De libertate in testamento vel in codicillis relicta.

§. 3. In primis hoc rescriptum toties locum habet, quoties testamento libertates datæ sunt. Quid ergo, 3 si quis intestatus decedens, codicillis libertates dederit, neque adita sit ab intestato hereditas, an favor Constitutionis debebit locum habere? Certe si intestatus decesserit, & codicillis dederit libertatem, competere eam, nemini dubium est.

Si certum sit vel incertum, utrum successor existat.

§. 4. Tunc Constitutioni locum esse, verba ostendunt, cum nemo successor ab intestato existat. Ergo 4 quamdiu incertum erit, utrum existat, an non, cessabit Constitutio. Si vero certum esse cœperit, neminem existere, tunc erit Constitutioni locus.

De

---

1. NE BONA, &c. POSSIDEANTUR, &c.] Quod est ignominiosum §. 1. *sup. quib. ex caus. man. non lic.*

2. QUI DE SOLIDO CAVET] Ut proinde nec creditores justam querimoniæ causam habeant. & alias quoties alicujus defensor idoneus existit, creditores in bona mitti non solent. *l. 2. quib. ex caus. in poss.*

3. SI QUIS INTESTATUS CODICILLIS] Loquitur Constitutio de libertatibus testamento datis: sed placuit favorem Constitutionis etiam ad libertates codicillis ab intestato datas extendi. *l. ult. C. de test. man.*

4. QUAMDIU INCERTUM] Ex Ulp. *l. 4. pr. de fideic. libert.*

1. Qui

De in integrum restitutione.

§. 5. Si is, [1] qui in integrum restitui potest, abstinuerit hereditate; an, quamvis potest in integrum restitui, possit admitti Constitutio, & bonorum addictio fieri? Quid ergo, si post addictionem libertatum conservandarum causa factam in integrum sit restitutus? Utique non erit dicendum revocari libertates: quia semel competierunt.

Si libertates datæ non sunt.

§. 6. Hæc Constitutio libertatum tuendarum causa introducta est. Ergo si libertates nullæ sint datæ, cessat [hæc] Constitutio. Quid ergo, si vivus dederit libertates vel mortis causa, & ne de hoc quæratur, utrum in fraudem creditorum, an non, factum sit, idcirco velint sibi addici bona, an audiendi sint? Et magis est ut audiri debeant, [2] etsi deficiant verba Constitutionis.

De speciebus additis à Justiniano.

§. 7. Sed cum multas divisiones ejusmodi Constitutioni deesse perspeximus, lata est à nobis [3] plenissima Constitutio, in qua multæ species collatæ sunt, quibus jus hujusmodi successionis plenissimum est effectum, quas ex ipsius lectione Constitutionis potest quis cognoscere.

T I-

1. QUI IN INTEGRUM RESTITUI POTEST] Hic locus descriptus est ex *d. l.* 3. §. 1. & 2.

2. ETSI DEFICIANT VERBA CONSTIT.] Igitur ex æquitate & sententia Constitutionis, quæ libertates in proposito ipso jure non valerent, conservantur beneficio addictionis bonorum.

3. PLENISSIMA CONSTITUTIO] Quæ est *l. ult. C. de testam. man.*

TITULUS XIII.

DE SUCCESSIONIBUS SUBLATIS, QUÆ FIEBANT PER BONORUM VENDITIONES, ET EX SENATUSCONSULTO CLAUDIANO.

C. Lib. 7. Tit. 24.

Erant ante prædictam successionem olim & aliæ per universitatem successiones, [1] qualis fuerat bonorum emptio, quæ de bonis debitoris vendendis [2] per multas ambages fuerat introducta, & tunc locum habebat, [3] quando judicia ordinaria

1. Qualis fuerat bonorum emptio] Bonorum appellatio, sicut hereditatis, universitatem quandam ac jus successionis demonstrat, & bonorum emptor similis erat bonorum possessori. *l.* 5. §. 21. *de fideic. lib.* Successit autem hæc ignominiosa bonorum proscriptio in locum sectionis debitorum in partes, Lege 12 tabb. introductæ: quam crudelitatem consensu publico postea erasam esse, & in pudoris notam pœnam capitis conversam, bonorum adhibita proscriptione, testatur Tertull. *Apol. c.* 3. *Suffundere*, inquit, *maluit hominis sanguinem, quam effundere.* add. Gell. *l.* 20. *c.* 1. Salmas. *de mod. usur. c.* 18.

2. Per multas ambages] Bona debitoris, postquam aliquamdiu celeberrimis in locis proscripta pependissent, ex Edicto possideri jubebantur: dein magister postulabatur & creabatur, per quem distrahebantur, & emptori addicebantur; qui omnibus in solidum satisfaciebat; aut antequam emeret cum creditoribus de certa parte decidebat. Cic. *pro Quint.* & 6. *ad Attic.* 1. Atque hæc bonorum distractio etiam decemvirali verbo *sectio* dicebatur. Fusius hæc *Th.*

3. Quando judicia ordinaria] Planius dixisset, quando veterum judiciorum ordo servabatur, quem posteritas neglexit, quamquam quid hæc judiciorum diversitas ad rem præsentem faciat, non video; ac ne illud quidem, quid circa eam postea innovatum, nisi quod bonorum

ria in usu fuerant. Sed cum extraordinariis judiciis posteritas usa est, ideo cum ipsis ordinariis judiciis etiam bonorum venditiones exspiraverunt, & tantummodo creditoribus datur, officio judicis bona possidere, &, prout utile eis visum est, ea disponere. Quod ex latioribus [1] Digestorum libris perfectius apparebit. Erat & ex [2] Senatusconsulto Claudiano miserabilis per universitatem acquisitio, cum libera mulier servili amore bacchata, ipsam [3] libertatem per Senatusconsultum amittebat, & cum libertate substantiam. Quod indignum nostris temporibus esse existimantes, & à nostra civitate deleri, & non inseri nostris Digestis concessimus.

T I-

---

norum emptor desierit esse successor universi juris, & bona ita vendi cœpta, ut ex pretio eorum creditoribus satisfieret. *l. 6. & 9. C. de bon. auct. jud. poss.*

1. DIGESTORUM LIBRIS] Sub *tit. de reb. auct. judic. poss.* Jure novissimo modus huic rei constitutus, ut jam missio non fiat in universa bona, sicut olim, sed tantum pro quantitate debiti. *Nov. 53. c. 4. §. 1.* unde *auth. & qui jurat. C. eod.*

2. SC. CLAUDIANO] Ejus meminit Tac. 12. *Annal.* Tertull. 2. *ad ux.* auctorem hujus Juris Vespasianum facit *Suet. c. 11.* forte quia ab eo renovatum.

3. LIBERTATEM AMITTEBAT] Post trinam denuntiationem domini. *Th.* denuntiationis meminit & Ulp. *tit. 11. §. 10.* Paul. *l. 27. depos.* Tacitus autem denunciationis non meminit, sed simpliciter ignorantis domini. Et forte disputatione JCtorum hæc necessitas addita SCto. Hodie libertatem non amittit, sed verberibus castigatur servus, & dissolvitur ejusmodi conjunctio. *l. un. C. de SC. Claud. toll.*

TITULUS XIV.
DE [1] OBLIGATIONIBUS.

D. Lib. 44. Tit. 7. C. Lib. 4. Tit. 10.

Continuatio, & definitio.

NUNC transeamus ad obligationes. Obligatio est [2] juris vinculum: quo [3] necessitate adstringimur [4] alicujus rei solvendæ secundum [5] nostræ civitatis jura.

Divisio prior.

§ 1. [6] Omnium autem obligationum summa divisio in duo genera deducitur. Namque aut [7] Civiles sunt, aut Prætoriæ. Civiles sunt, quæ aut Le-

---

1. OBLIGATIONIBUS] *Th.* & *Accurs.* putant hic initium fieri doctrinæ de actionibus. sed perperam: nam non minus obligatio res est incorporalis & ad secundam juris objectum pertinet; quam hereditas, ususfructus, servitutes. *sup. de reb. corp. & incorp. & §. ult. de us. & hab.*

2. JURIS VINCULUM] Omnis obligatio est juris vinculum: obligatio civilis, vinculum juris civilis; naturalis, vinculum æquitatis. *l. 95. §. 4. de solut.* civilis meræ rigoris seu ἀκριβοδικαίας. *inf. de exc. in pr.*

3. NECESSITATE] Propter actionem, quam obligatio parit. Itaque nec obligatio naturalis huc pertinet, ex qua Jure civili agi non potest, quamvis moralem necessitatem adjunctam habeat; veluti quæ ex nudo pacto nascitur. *l. 7. §. 4. de pact. junct. l. 84. §. 1. de reg. jur.* nec civilis nuda, quæ propemodum sine re est, & exitu inutilis. *l. 3. §. 1. de const. pec. l. 112. de reg. jur.*

4. ALICUJUS REI] Rei nomen generale est, & factum quoque comprehendit. *l. 1. in fin. de reb. cred. l. 3. de obl. & act.*

5. NOSTRÆ CIVITATIS JURA] Verba hæc respiciunt obligationem, ut non adstringat, nisi justa sit & legitima. *Fabrot.*

6. OMNIUM OBLIGATIONUM] Scil. ad actionem producendam efficacium; de quibus solis etiam concepta definitio.

7. CIVILES AUT PRÆTORIÆ] Distributio ex causis re-

Legibus constitutæ, 1 aut certo Jure civili comprobatæ sunt. Prætoriæ sunt, quas 2 Prætor ex sua jurisdictione constituit, quæ etiam honorariæ vocantur.

Divisio posterior.

§. 2. Sequens divisio in quatuor species dividitur. 3 Aut enim 4 ex contractu, aut quasi ex contractu sunt, aut ex maleficio, aut quasi ex maleficio. Prius est, ut de iis, quæ ex contractu sunt, dispiciamus. Harum æque quatuor sunt species. 5 Aut enim re contrahuntur, aut verbis, aut literis, aut consensu, de quibus singulis dispiciamus.

T I-

---

remotioribus: nulla enim est absolute dicta obligatio, quæ non aut Jure civili aut Prætorio constituta vel recepta sit.

1. AUT JURE CIVILI COMPROBATÆ] Prioris generis est obligatio literarum & verborum, pacti legitimi, furti nec manifesti, damni injuria dati, &c. hujus sunt omnes, quæ nascuntur ex contractibus juris gentium. *l. 7. de pact.*

2. PRÆTOR EX SUA JURISD.] Ex quibus scil. actionem in personam dedit. §. 8. & *seqq. inf. de act.*

3. AUT EX CONTRACTU, &c.] Hæc divisio sumpta est à causis efficientibus proximis seu factis obligatoriis; sine quibus nulla aut Jure civili aut honorario confirmatur. *l. 37. de obl. & act.* Accuratior est, quam illa aut Caji, *l. 1.* aut Modestini, *l. 52. hoc tit.*

4. EX CONTRACTU] Contractus est conventio obligationem pariens citra speciale Legis adminiculum. Hac definitione excluduntur tum conventiones liberatoriæ, tum pacta nuda & legitima; quorum illa obligationem non pariunt, hæc pariunt ob specialem confirmationem. *l. 6. l. 7. §. 4. de pact.* Labeonis definitio *l. 19. de verb. sign.* particularis est: tam enim contractus sunt negotia ex uno latere obligatoria, ut mutuum & stipulatio: quam utrimque, ut venditio, locatio. Et quid notius illa συναλλαγμάτων distributione in μονόπλευρα & δίπλευρα.

5. AUT RE, AUT VERBIS, &c.] Ὑποδιαίρεσις earum, quæ ex contractu: quæ non ita accipienda est, quasi quædam sine consensu contrahantur, quædam consensu: sed ita, quod quædam solo consensu, quædam non solo. *l. 1. §. pen. de pact.*

TITULUS XV.

QUIBUS MODIS RE CONTRAHITUR OBLIGATIO.

Vid. D. Lib. 12. Tit. 1. C. Lib. 4. Tit. 1.

De mutuo.

1 RE contrahitur obligatio, veluti mutui datione. Mutui autem datio in iis rebus consistit, quæ 2 pondere, numero, mensurave constant, veluti vino, oleo, frumento, pecunia numerata, ære, argento, auro, quas res aut numerando, aut metiendo, aut adpendendo in hoc damus, 3 ut accipientium fiant. Et quoniam nobis 4 non eædem res, sed aliæ 5 ejusdem naturæ & qualitatis redduntur, inde etiam mutuum appella-

1. RE CONTRAHITUR] Ex Cajo, *l.* 1. *de obl. & act.* Re contrahi obligatio dicitur, cum datio aliqua aut factum ad consensum accedens obligationem inducit. *l.* 2. §. 3. *de reb. cred. l.* 1. §. 2. *de rer. perm. l.* 5. §. 2. *& seqq. l.* 8. *in fin. de præsc. verb.* & proprie, cum res tradita vel in genere, ut in mutuo: vel in specie, ut in commodato, deposito, pignore, reddenda est.

2. PONDERE, NUMERO, &c.] Quoniam hæ res ita comparatæ sunt, ut aliæ aliarum vice fungantur, & mutuo tantumdem præstent; quod non item contingit in aliis, quibus ideo in creditum ire non possumus, quia aliud pro alio invito creditori solvi non potest. *l.* 2. §. 1. *de reb. cred.*

3. UT ACCIPIENTIUM FIANT] *L.* 1. §. 2. *de obl. & act. d. l.* 2. *de reb. cred.* Boët. in 2. *Top. Quod mutuum datur; ex meo fit accipientis*, &c.

4. NON EÆDEM RES, SED ALIÆ] Boët. *d. loc.* Paulus *d. l.* 2. *Mutuum damus recepturi non eamdem speciem, quam dedimus; sed idem genus.*

5. EJUSDEM NATURÆ ET QUALITATIS] Id est, ejusdem generis & eadem bonitate: & hoc natura mutui continetur. *l.* 3. *de reb. cred.* Lucæ c. 6. δανείζουσιν ἵνα ἀπολάβωσι τὰ ἴσα.

latum est: quia ita à me tibi datur, ut [1] ex meo tuum fiat: & ex eo contractu nascitur actio, quæ vocatur [2] certi condictio.

De indebito soluto.

D. Lib. 12. Tit. 6. C. Lib. 4. Tit. 5.

§. 1. Is quoque, qui non debitum accepit ab eo, qui [3] per errorem solvit, re obligatur, daturque agenti contra eum propter repetitionem [4] condictitia actio. Nam perinde ei condici potest, si paret, eum dare oportere [5] ac si mutuum accepisset. Unde pupillus, si ei sine tutoris auctoritate indebitum per errorem datum est, [6] non tenebitur

1. EX MEO TUUM] *L.* 2. §. 2. *de reb. cred.* Bella autem hæc allusio est, non vera vocis originatio. Varr. *l.* 4. *de ling.* à Siculo μοῖτον deducit. at hoc ipsum videtur esse ex μοὶ & τὸν pro τεὸν id est, σόν. adde Cujac. 11. *obs.* 37. Salmas. *de usur.* c. 1. Grot. in *spars. flor.*

2. CERTI CONDICTIO] Mutuum contractus est μονόπλευρος, cum solum obligans, qui mutuum accepit: ac proinde de una tantum hinc nascitur actio, quæ appellatur certi condictio. Si stipulatio numerationi adjecta, non ex numeratione, sed ex stipulatione nascitur. *l.* 6. & 7. *de novat.* ejusdem tamen naturæ actio est, idemque nomen obtinet. *inf. tit. prox. in pr. l.* 9. *l.* 24. *de reb. cred.*

3. PER ERROREM] Recte *per errorem*: nam qui sciens se non debere solvit, non repetit. *l.* 1. §. 1. *l.* 26. §. 3. *de cond. ind.* propterea quod donasse censetur. *l.* 53. *de reg. jur.* Errorem a. facti duntaxat intelligere debeamus, an etiam juris, *v. inf. de obl. quæ q. ex contr.* §. 6.

4. CONDICTITIA ACTIO] Pro condictione. *d.* §. 6. ut alibi, *l.* 24. *de reb. cred. l.* 7. *de condict. furt.*

5. AC SI MUTUUM ACCEPISSET] Quod *Cajus* sic expressit, *eadem actione tenetur, qua debitores creditoribus. l.* 5. §. 3. *de obl. & act.* Unde Cujac. 8. *obs.* 34. & *par. C. de cond. ind.* solutionem indebiti factam in iis, quæ pondere numero, &c. constant, promutuum vocat. Quod si aliæ res solvantur, quibus in creditum non itur, promutuum non est: & agendum sola condictione indebiti.

6. NON TENEBITUR INDEBITI CONDICTIONE] Quemadmodum nec ex mutuo. *l.* 59. *de obl. & act.* nisi solutione factus sit locupletior. *l.* 13. § 1. *de cond. ind.*

tur indebiti condictione, non magis quam mutui datione. Sed hæc species obligationis [1] non videtur ex contractu consistere; cum is, qui solvendi animo dat, magis voluerit negotium distrahere, quam contrahere.

De commodato.

D. Lib. 13. Tit. 6. C. Lib. 4. Tit. 23.

§. 2. [2] Item is, cui res aliqua utenda datur, [3] id est, commodatur, re obligatur, & tenetur [4] commodati actione. Sed is ab eo, qui mutuum accepit, longe distat. Namque non ita res datur, ut ejus fiat: & ob id de ea [5] re ipsa restituenda tenetur. Et is quidem [6] qui mutuum accepit, si quolibet fortuito casu amiserit, quod accepit; veluti, incendio, ruina, naufragio, aut latronum

1. NON VIDETUR EX CONTRACTU] Vid. *inf. de obl. quæ quas. ex contr.* §. 6.

2. ITEM IS, CUI RES, &c.] Ex Cajo, *l.* 1. §. 3. *de obl. & act.*

3. ID EST, COMMODATUR] Commodare est rem certo modo gratis utendam dare. Quod igitur usu consumitur, commodari non potest, nisi forte ad pompam vel ostentationem. *l.* 3. § *ult. commod.* quamvis auctores etiam in istiusmodi hoc verbum usurpant. vid. Salmas. *c.* 7. *de usur.* nec commodatum est, si merces intervenerit, sed locatio. *h.* §. *in fin.* nec si res utenda data simpliciter; sed precarium, quod statim revocari potest, secus ac juris est in commodato. *l.* 1. & 2. *de prec. junct. l.* 17. §. 3. *commod.*

4. COMMODATI ACTIONE] Directa scil. contrariam enim de indemnitate sua habet commodatarius. *l.* 18. §. 2. & *seqq. eod.*

5. RE IPSA RESTITUENDA] Quoniam qui commodato dat, rei proprietatem retinet. *l.* 8. & 9. *commod.* qui mutuo, rem facit accipientis.

6. QUI MUTUUM ACCEPIT, SI FORTUITO CASU, &c] Tum quia res regulariter perit suo domino. *l.* 9. *C. de pign. act.* tum quia mutui debitor, generis debitor est, quod perire non potest. *l.* 11. *C. si cert. pet.* nam genus non est quid materiale, sed intellectuale, quod passionem non recipit.

x. Ex

num hostiumve incursu: nihillominus obligatus remanet. At is qui utendum accepit, sane quidem [1] exactam diligentiam custodiendæ rei præstare jubetur, [2] nec sufficit ei tantam diligentiam adhibuisse, quantam suis rebus adhibere solitus est, si [3] modo alius diligentior poterat eam rem custodire; sed propter majorem vim [4] majoresve casus non tenetur, si modo non ipsius culpa is casus intervenerit. Alioqui si id, quod tibi commodatum est domi, peregre tecum ferre malueris, & vel incursu hostium prædonumve, vel naufragio amiseris, dubium non est, quin de restituenda ea re tenearis. Commodata autem res tunc

---

1. EXACTAM DILIGENTIAM] Id est, *exactissimam*. *l.* 1. §. 4. *de obl. & act. qualem quisque diligentissimus paterfam. suis rebus adhibet.* *l.* 18. *commod.* nimirum quia commodatum solam continet utilitatem ejus, cui commodatur, consequens est distinctioni. *l.* 5. §. 2. *d. t.* ut & culpam præstet & diligentiam: quod & eodem loco expressum est. Diligentiæ autem verbo nostri fere utuntur, cum loquuntur de levissima culpa. *l.* 3. *de per. rei vend.* *l.* 23. *de reg. jur.* *l.* 47. §. *pen. de leg.* 1.

2. NEC SUFFICIT &c. QUANTAM SUIS REBUS] Hæc est media diligentia, quæ opponitur culpæ levi, id est, cum quis in eo peccat, quod diligens paterfamilias vitare solet. *l.* 72. *pro soc.* *l.* 17. *de jur. dot.* *l.* 1. *de tut. & rat. dist.* exempl. in *l.* 11. *de per. rei vend.* *l.* 31. *ad Leg. Aq.*

3. MODO ALIUS DILIGENTIOR] Continet hic locus descriptionem diligentiæ summæ, cui opponitur culpa levissima, id est, cum quis alias mediocriter diligens, in eo peccat, quod vir diligentissimus vitare potuisset. In summa commodatarius præstat & dolum & omnem culpam: excipe species in *d. l.* 5. §. 10. & *d. l.* 18. *in fin. pr. commod.*

4. MAJORESVE CASUS NON TENETUR] Casus fortuiti nullo judicio præstantur. *l.* 23. *de reg. jur.* *l.* 6. *C. de pign. act.* nisi debitor periculum in se ultro susceperit. *d. l.* 23. *l.* 1. §. 35. *depos.* *l.* 1. *C. eod.* aut culpa morave casum præcesserit. *l.* 18. *commod.* *l.* 1. §. 4. *de obl. & act.* *l.* 23. *l.* 82. §. 1. *l.* 91. §. 3. *de verb. obl.*

tunc proprie intelligitur, si [1] nulla mercede accepta vel constituta, res tibi utenda data est. Alioqui mercede interveniente, locatus tibi usus rei videtur. Gratuitum enim debet esse commodatum.

De deposito.

D. Lib. 16. Tit. 3. C. Lib. 4. Tit. 34.

§. 3. Præterea & is, apud quem [2] res aliqua deponitur, re obligatur, teneturque [3] actione depositi, quia & ipse [4] de ea re, quam accepit, restituenda tenetur. Sed is ex eo solo tenetur, [5] si quid dolo commiserit, [6] culpæ autem nomine, id

---

1. NULLA MERCEDE] Commodare enim officii est & humanitatis. *l.* 17. §. 3. *commod.* Petron. *Sive ergo nobis vendis, quod peto, mercator paratus est: sive, quod humanius est, commodas, effice ut beneficium debeam.* Mercede interveniente tollitur beneficium, tollitur gratia, quæ sunt vincula amicitiæ. *l.* 1. § *ult. mand.*

2. RES ALIQUA DEPONITUR] Id est, cui gratis hanc operam suscipienti custodienda datur. *l.* 1. *depos.* Depositi in genere sumpti species est sequestratio. *l.* 5. §. 1. & 2. *l.* 7. *l.* 17. *eod.*

3. ACTIONE DEPOSITI] Directa: nam contrarium judicium depositario datur ad consequendam indemnitatem. *d. l.* 5. *pr.*

4. DE EA RE, QUAM ACCEPIT] Quare etiamsi nummi deponantur, eadem corpora restitui oportet; excepto casu *l.* 24. *cum seqq. eod.* qui notissimos depositi terminos egreditur.

5. SI QUID DOLO] *L.* 1. §. *ult. l.* 20. *depos. l.* 1. §. 5. *de obl. & act. l.* 23. *de reg. jur.* Idque secundum regulam. *l.* 5. §. 2. *commod.* quoniam in deposito nullum commodum est depositarii. etsi autem doli tantum hic mentio fit, tamen & lata sive latior culpa etiam in depositi judicium venit, puta si quis omiserit, quod omnes & vel minimum diligentes facerent in suo. *l.* 32. *depos. l.* 1. *C. eod. d. l.* 1. §. 5. *junct. l.* 223. *de verb. sign.* quippe quæ culpa, ut doli ac malitiæ quasi consanguinea, dolum interpretatione juris repræsentat. passim dicitur culpa dolo proxima. exempl. *l.* 22. §. 3. *ad Treb. l.* 7. *ad Leg. Corn. de Sic.*

6. CULPÆ, &C. AC NEGLIGENTIÆ NON TENETUR]

id est, desidiæ ac negligentiæ, non tenetur. Itaque securus est, qui parum diligenter custoditam rem furto amiserit: quia qui 1 negligenti amico rem custodiendam tradit, non ei, sed suæ facilitati id imputare debet.

De pignore.

D. Lib. 13. Tit. 7. C. Lib. 4. Tit. 24. Vid. & D. Lib. 20. Tit. 1. & seqq. C. Lib. 8. Tit. 14. & seqq.

§. 4. Creditor quoque, qui pignus accepit, 2 re obligatur, quia & ipse de ea re, quam accepit, restituenda tenetur 3 actione pignoratitia. Sed quia pignus utriusque gratia datur, & debitoris, quo magis pecunia ei credatur, & creditoris, quo magis ei in tuto sit creditum; placuit sufficere, si ad eam rem custodiendam, 4 exactam diligentiam

---

TUR] Extra quam si convenerit, ut culpa quoque præstetur, aut ultro se deposito obtulerit. *l. 1. §. 6. & 35. depos.* quoties autem culpæ aut negligentiæ simpliciter mentio fit, levis culpa significatur. *l. 5. §. 2. commod. l. 23. de reg. jur. l. 1. §. 5. de obl. & act. l. 72. pro soc. cum simil.*

1. NEGLIGENTI AMICO] Cajus, *d. l. 1. §. 5.* Schol. Harm. *lib. 6. tit. 2. §. 55.* Theod. Harmenopul. ad *d. l. 23. de reg. jur.*

2. RE OBLIGATUR] Ut res pignori obligetur, etiam nudo consensu effici potest. *l. 1. de pign. act.* at ut creditor obligetur ad pignoris restitutionem, prius traditum esse oportet. *l. 1. §. 6. de obl. & act.*

3. ACTIONE PIGNORATITIA] Directa scil. hac autem debitor efficaciter demum experitur soluto debito. *l. 9. §. 3. de pign. act.* Creditori vero & hic contraria competit, ut in casibus *l. 3. l. 8. l. 9. pr. eod.* Ab hac actione longe diversa est illa in rem prætoria, quæ Hypothecaria dicitur, & soli datur creditori adversus possessorem pignoris. *§. 11. inf. de act.* quamquam & ipsa interdum pignoratitiæ nomine designetur. *l. 3. §. 3. ad exhib. l. 41. de pign. act.*

4. EXACTAM DILIGENTIAM] Exactam diligentiam hoc loco positam pro ea, quam vulgo homines frugi suis rebus adhibent, & quæ præstari solet in contractibus, qui utriusque gratia fiunt, arguit ipsa Justiniani illatio. Tralatitium autem est in ejusmodi negotiis non levissi-

tiam adhibeat : quam si præstiterit, & aliquo 1 fortuito casu rem amiserit, securum esse, nec impediri creditum petere.

TITULUS XVI.

DE VERBORUM OBLIGATIONIBUS.

D. Lib. 45. Tit. 1. C. Lib. 8. Tit. 38.

Summa.

VERBIS obligatio contrahitur 2 ex interrogatione & responsione, cum quid 3 dari fierive nobis stipulamur : ex qua 4 duæ proficiscuntur actiones, tam 5 condictio [certi,] 6 si certa sit stipu-

---

vissimam culpam, ut in commodato, sed levem dumtaxat præstari. *l. 5. §. 2. l. 18. in fin. pr. commod. l. 31. in fin. locat.*

1. FORTUITO CASU] *L. 6. C. de pign. act.* Exclusio autem casus fortuiti non includit semper culpam levissimam: sed sæpe & hæc ipsa simul cum illo, ad quem proxime accedit, excludi intelligitur. *§. 5. J. de locat. l. 28. C. de locato. l. 4. C. de peric. tut.*

2. EX INTERROGATIONE ET RESPONSIONE] *l. 1. §. 7. de obl. & act.* His duabus partibus constat illa verborum conceptio, quæ uno nomine stipulatio veteribus dicta. *l. 5. §. 1. h. t.* Græci *ἐπερώτησιν* reddiderunt.

3. DARI FIERIVE] Materia. Nam stipulationum quædam in dando, quædam in faciendo consistunt. *§. ult. inf. eod. l. 2. eod.*

4. DUÆ ACTIONES] Præter has datur & condictio triticaria, quippe generalis est, si causam pecuniæ numeratæ excipias. *l. 1. de cond. trit.*

5. CONDICTIO CERTI] Hæc communem naturam habet cum ea, quæ competit ex mutuo, certisque causis, ex quibus certum petitur. *l. 9. l. 24. de reb. cred.*

6 SI CERTA SIT] Nempe ratione rei in stipulatum deductæ; si appareat quid, quale, quantumque sit in stipulatione : ubi autem hoc non apparet, incerta est. *l. 74. & seq. h. t.*

1. EX

ſtipulatio, quam 1 ex ſtipulatu, 2 ſi incerta ſit. Quæ hoc nomine inde utitur, quod 3 ſtipulum apud veteres firmum appellabatur, forte à ſtipite deſcendens.

De verbis ſtipulationum.

§. 1. In hac olim talia verba tradita fuerunt: *Spondes? Spondeo. Promittis? Promitto. Fidepromittis? Fidepromitto. Fidejubes? Fidejubeo. Dabis? Dabo. Facies? Faciam.* 4 Utrum autem Latina, an Græca, vel qualibet alia lingua, ſtipulatio concipiatur, nihil intereſt, ſcil. ſi uterque ſtipulantium intellectum ejus linguæ habeat. Nec neceſſe eſt eadem lingua utrumque uti, ſed ſufficit congruenter ad interrogata reſpondere. Quin etiam duo Græci Latina lingua obligationem contrahere poſſunt. Sed 5 hæc ſolennia verba olim quidem in

---

1. Ex stipulatu] Quæ in ſpecie & τεχνικῶς ex ſtipulatu dicitur. *l.* 24. *de reb. cred.* alibi actio incerti ex ſtipulatu. *l.* 4. *de uſur.* Ceterum generaliter & φυσικῶς etiam rem certam ex ſtipulatu petentes, ex ſtipulatu agere dicimur. *l.* 83. §. 6. *de verb. obl.* *l.* 42. *pro ſoc.* *l.* 28. *de contr. empt.* *l.* 14. *C. de pact.*

2. Si incerta sit] Exempla incertæ ſtipulationis pete ex *l.* 75 *de verb. obl.* Illa ſtipulatio incerta non eſt, *Triticum, quod in illo borreo eſt, dare ſpondes? d. l.* 75. fac. *l.* 30. §. 4. *ad Leg. Falc.* *l.* 7. §. 1. *de contr. empt.* Itaque non leviter hic errat *Th.* Quod ſi id quod in obligationem deductum eſt, nullos certos fines habet, aut ad viliſſimum deduci poteſt, ſtipulatio inutilis eſt; veluti ſi fundus ſine demonſtratione promiſſus. *l.* 69. §. 4. *de jur. dot.* vinum, triticum ſine deſignatione menſuræ. *l.* 94. & *ſeq.* *l.* 115. *pr. b. t.* Thalel. ad *l.* 1. *C. de dot. prom.* Harm. *l.* 4. *tit.* 8. §. 44.

3. Stipulum apud veteres firmum] Hanc nominis rationem reddit & Paul. 5. *ſent.* 7. & probat doctiſſimus Salmaſ. *de uſur. c.* 6.

4. Utrum Latina, an Græca] *L.* 1. §. *ult. eod.* & ſic ſtipulatio uſu facta eſt juris gentium: quod de acceptilatione traditur. *l.* 8. §. *ult. de accept.*

5. Hæc solennia verba] Quæ etiam directa. *l.* 10.

in usu fuerunt, postea autem Leoniana Constitutio lata est, quæ solennitate verborum sublata, sensum & consonantem intellectum ab utraque parte solum desiderat, 1 quibuscumque tantum verbis expressum.

Quibus modis stipulatio fit. De stipulatione pura vel in diem.

§. 2. Omnis stipulatio aut pure, aut in diem, aut sub conditione fit. Pure; veluti, *Quinque aureos dare spondes?* Idque 2 confestim peti potest. In diem, cum 3 adjecto die, quo pecunia solvatur, stipulatio fit: veluti, *Decem aureos primis Calendis Martiis dare spondes?* id autem quod in diem stipulamur, 4 statim quidem debetur, sed

1 peti

---

l. 10 *C. de cont. stip.* civilia & legitima; quibus opponuntur vulgaria. *l.* 16. *de fideic. lib.*

1. QUIBUSCUMQUE TANDEM VERBIS] Leo verborum solennes formulas in stipulationibus sustulit, & quorumvis verborum opportunitatem admisit. *d. l.* 10. Illa autem ad vim stipulationis adhuc requiruntur; ut fiat utroque loquente, ac proinde verba ex utraque parte interveniant: ut promittens respondeat congruenter interrogationi; idque sine notabili intervallo, & animo ac proposito contrahendæ verborum obligationis *l.* 1. *pr.* §. 1. & 2. *l.* 83. §. 1. *l.* 137. *h. t. l.* 12. *de duob. reis. l.* 7. §. 12. *de pact.* Manet etiam nunc in vi obligandi notissima pacti & stipulationis differentia.

2. CONFESTIM PETI POTEST] *L.* 41. §. 1. *l.* 56. §. 4. *h. t. l.* 14. *de reg. jur.* quia puræ stipulationis, id est, cui nec conditio nec dies vel tacite inest, dies statim & cedit & venit. *l.* 213. *de verb. sign.* Ex humanitate tamen dilatio aliqua indulgenda. *l.* 105. *de solut.*

3. ADJECTO DIE] Nimirum certo: nam incertus conditionem facit, utique quoties incertum est, an sit exiturus *l.* 21. & *seq. quand. dies leg.* Ceterum si certum sit exiturum esse, licet incertum quando, veluti, *Dabis cum morieris?* hujusmodi dies in contractibus pro conditione non habetur. arg. *l.* 16. *cum* 2 *seqq. de cond. ind.*

4. STATIM DEBETUR] *L.* 38. §. 16. *l.* 46. *h. t. l.* 213. *de verb. sign.* & ideo solutum, quamvis per errorem, re-

peti

[1] peti prius, quam dies venerit, non potest. Ac ne eo quidem ipso die, in quem stipulatio facta est, peti potest; quia totus is dies [2] arbitrio solventis tribui debet. Neque enim certum est eo die, in quem promissum est, datum non esse, prius-quam is præterierit.

De die adjecto perimendæ obligationis causa.

§. 3. At si ita stipuleris, [3] *Decem aureos annuos*, [4] *quoad vivam, dare spondes?* & pure facta obligatio intelligitur, & perpetuatur; [5] quia ad tempus non potest deberi: sed heres petendo, [6] pacti exceptione submovebitur.

De

peti non potest. *l.* 10. *de cond. ind.* Alia hujus præsentis obligationis effecta habes *l.* 1. & 5. *de novat. l.* 3. §. *ult. l.* 4. *de pec. const.*

1. Peti prius, &c. non potest] *L.* 44. §. 1. *de obl. & act. l.* 42. *h.t. l.* 9. *in fin. pr. de reb. cred. l.* 213. *de verb. sign.* quo respiciens Ulp. *l.* 41. §. 1. *h. t.* ait diem adjectum efficere, ne præsenti die pecunia debeatur: id est, ne debeatur plene & efficaciter, non ita, ut & peti possit.

2. Arbitrio solventis] Quoniam adjectio diei pro reo est. *d. l.* 41. §. 1. cui ob id liberum etiam ante diem solvere, & vel invito creditore. *l.* 50. *de obl. & act. l.* 70. *de solut. l.* 38. §. 16. *h. t.* nisi forte dies creditoris gratia adjectus. *l.* 17. *de reg. jur.* ut in *l.* 15. *de ann. leg. l.* 17. §. 3. *de usur.*

3. Decem annuos] Sive in singulos annos, aut quotannis. quæ adjectio fieri intelligitur non differendi, sed multiplicandi causa. Eo autem omisso, confestim quidem adhuc decem peti possunt, sed semel tantum. *l.* 56. §. 4. *h. t.*

4. Quoad vivam] Quid si hoc omissum? Tum effectus obligationis etiam post mortem durabit. *l.* 16. §. 1. *eod.* Legati autem annui ratio nonnihil diversa. *d. l.* 16. §. 1. *l.* 4. *l.* 11. *de ann. leg. l.* 10. *quand. dies leg.*

5. Quia ad tempus] Nam quod alicui deberi cœpit, certis modis deberi desinit, puta solutione, acceptilatione, novatione, &c. nihil autem horum est tempus. *l.* 44. §. 1. *de obl. & act.*

6. Pacti exceptione] Vel doli mali, propter illa verba, *quoad vivam*, quæ finiendæ obligationi adjecta. *d. l.* 56. §. 4. *d. l.* 44. §. 1.

1. Cum

De conditione.

§. 4. Sub conditione ſtipulatio fit, 1 cum in aliquem caſum differtur obligatio : ut, ſi aliquid factum fuerit, vel non fuerit, committatur ſtipulatio: veluti, *Si Titius Conſul fuerit factus, quinque aureos dare ſpondes?* Si quis ita ſtipuletur, 2 *Si in Capitolium non aſcendero, dare ſpondes?* 3 perinde erit, ac ſi ſtipulatus eſſet, cum moreretur, ſibi dari. Ex conditionali ſtipulatione tantum ſpes eſt debitum iri, eamque ipſam ſpem 4 in heredem transmittimus, ſi prius quam conditio extet, mors nobis contigerit.

De loco.

§. 5. Loca etiam inſeri ſtipulationi ſolent, veluti; *Carthagini dare ſpondes?* Quæ ſtipulatio licet pure

1. CUM IN ALIQUEM CASUM] Nec intereſt, conditio fortuita ſit, an arbitraria. *l.* 99. §. 1. *l.* 115. §. 1. & 2. *eod.* aut mixta. veluti, *Si Maviam uxorem duxeris. l.* 108. *eod.* Illa autem quæ in arbitrium rei promittendi aperte confertur, inutilem ſtipulationem efficit. *l.* 17. *l.* 46. §. *ult. eod. l.* 8. *de obl. & act.*

2. SI IN CAPITOLIUM] Crebro veteres hujusmodi exemplis utuntur, cum de conditionibus tractant. v. Duar. *Diſp.* 15.

3. PERINDE AC SI CUM MORERETUR] In eo utraque hæc ſtipulatio convenit, quod ex neutra ante mortem agi poteſt: ceterum illa, *Si in Capitolium non adſcendero*, conditionalis eſt, & obligationem differt: altera vero, *cum moriar*, in diem, quæ non differt obligationem. *l.* 17. *& ſeqq. de cond. ind.*

4. IN HEREDEM TRANSMITTIMUS] Ut exiſtente poſtea conditione etiam heres ſtipulatoris agere poſſit. *l.* 57. *h. t.* fac. *l.* 8. *de per. & commod. rei vend.* Non idem eſt in conditionalibus legatis. *l.* 5. §. 2. *quand. dies leg.* Cur tam varie? Quia ſtipulationes etiam conditionales ex præſenti vires accipiunt, quamvis obligatio & petitio in ſuſpenſo ſit. *l.* 26. *de ſtip. ſerv. l.* 144. §. 1. *de reg. jur.* Legata autem demum, cum deberi incipiunt. *d. l.* 4. & 5. *l. un.* §. 7. *C. de cad. toll.* Unde & aliæ differentiæ, de quibus in *l.* 42. *de obl. & act. l.* 27. *qui & à quib. man. l.* 78. *h. t. l.* 18. *de reg. jur.*

K RE

pure fieri videatur, tamen [1] re ipſa habet tempus adjectum, quo promiſſor utatur ad pecuniam Carthagini dandam. Et ideo [2] ſi quis Romæ ita ſtipuletur, *Hodie Carthagini dare ſpondes?* inutilis erit ſtipulatio, cum [3] impoſſibilis ſit repromiſſio.

De conditione ad tempus præſens, vel præteritum relata.

§. 6. Conditiones, quæ [4] ad præſens vel præteritum tempus referuntur, [5] aut ſtatim infirmant obligationem, aut omnino non differunt. Veluti, *Si Titius Conſul fuit:* vel, *Si Mævius vivit, dare ſpondes?* Nam ſi ea ita non ſunt, [6] nihil valet ſtipulatio: ſin autem ita ſe habent, ſtatim valet.

Quæ

---

1. RE IPSA HABET TEMPUS] Nam locus adjectus ſpatium temporis inducit. Itaque licet verbis pura ſit, ex re ipſa tamen dilationem capit. *l.* 2. §. 6. *quod cert. loc. l.* 41. §. 1. *l.* 73. *h. t.* Ineſt enim tacitum tempus, πρὸς τὸ τῆς ὁδῦ διάστημα, definiendum arbitrio boni viri. *l.* 137. §. 2. *eod.*

2. SI QUIS ROMÆ, &c. HODIE CARTHAGINI DARE] Hanc ſtipulationem inutilem facit impoſſibilitas præſtationis. *d. l.* 2. §. 6. quaſi impoſſibilis conditio adjecta ſit; cujus adjectione contractus omnes vitiantur. *l.* 31. *de obl. & act.* §. 10. *inf. de inut. ſtip.* Diverſo jure utitur in ultimis voluntatibus. *l.* 12. §. 1. *de leg.* 1. *l.* 3. *de cond. & dem.* v. *ſup.* §. 10. *de her. inſt.*

3. IMPOSSIBILIS REPROMISSIO] *Cajus* tamen, *l. ult.* §. 4. *h. t.* caſum proponit, quo etiam talis ſtipulatio utilis eſſe poteſt.

4. AD PRÆSENS VEL PRÆTERIT. TEMPUS] Conditiones ad Præſens vel Præteritum tempus relatæ revera conditiones non ſunt, ſed tantum κατὰ τό λέγεσθαι. & figura verborum. *l.* 37. & 39. *de reb. cred. l.* 120. *h. t.*

5. AUT STATIM INFIRMANT] Modeſt. in *l.* 100. *perimunt.* quod abuſive dici conſtat, nempe reſpectu ignorantiæ noſtræ, quam ſi ſpectamus, videtur obligatio ſuſpenſa eſſe, & perimi, cum apud nos certum eſſe incipit conditionem eſſe falſam.

6. NIHIL VALET STIPULATIO] Ex his verbis intelligitur, quomodo accipiendum, quod modo dixit, *ſtatim infirmant obligationem.*

1. Li-

Quæ enim per rerum naturam ſunt certa, non morantur obligationem, [1] licet apud nos incerta ſint.

Quæ in ſtipulatum deducuntur.

§. 7. Non ſolum res in ſtipulatum deduci poſſunt, [2] ſed etiam facta: ut ſi ſtipulemur aliquid fieri, vel non fieri. Et in hujusmodi ſtipulationibus [3] optimum erit pœnam ſubjicere, [4] ne quantitas ſtipulationis in incerto ſit, ac neceſſe ſit actori probare, quod ejus interſit. Itaque ſi quis, ut fiat aliquid, ſtipuletur; ita adjici pœna debet, *Si ita factum non erit, tunc pœnæ nomine decem aureos dare ſpondes?* Sed ſi quædam fieri, quædam non fieri, una eademque conceptione ſtipuletur quis

---

1. LICET APUD NOS INCERTA] Dummodo jam ſint aut præterierint; ut, ſi non à nobis, ſaltem ab aliis ſciantur. *l. 38. de reb. cred.* Nam in futuris, quæ & ipſa in rerum natura certa ſunt, non rerum naturam, ſed noſtram intuemur inſcitiam. *l. 21. §. ult. de judic.* quia futura nulli mortalium cognita. Demoſth. *orat. de Rhod. lib.* *ἄδηλον τὸ μέλλον ἅπασιν ἀνθρώποις.*

2. SED ETIAM FACTA] *L. 2. pr. eod.* In facto conſiſtere ſtipulatio dicitur, non tantum cum quid fieri cavetur, ſed etiam cum non fieri. *d. l. 2. §. pen.* quamquam interdum diſtinguuntur *l. 75. §. 7. eod.* Illa committitur exacto tempore, intra quod fieri poterat & debebat, quod promiſſum eſt. *l. 14. l. 72. l. 84. eod.* hæc, ſi quid factum ſit contra quam cautum fuit. *d. l. 2. §. pen. l. 4. eod.*

3. OPTIMUM ERIT] Quia difficilis eſt incertæ rei æſtimatio. Sen. 3. *de Ben. 6.*

4. NE QUANTITAS STIPULATIONIS IN INCERTO] Cum quid fieri ſtipulamur, incertum ſtipulamur. *d. l. 75. §. 7.* Ratio eſt, quia id in ſtipulationem venit, quod ſtipulatoris intereſt. *l. 68. l. 72. eod. l. 13. in fin. de re jud.* hoc autem eſt incertum, quoniam non in jure, ſed in facto conſiſtit. *l. 24. de reg. jur.* utpote continens id, quod nobis abeſt, quodque lucrari potuimus *l. 13. rem rat. hab.* quod totum incertum ac probatu difficile. Huic autem incommodo occurri poteſt ſubjecta ſtipulatione pœnæ. *l. ult. de ſtip. prat.*

quis, 1 clausula hujusmodi erit adjicienda, *Si adversus ea factum erit, sive quid ita factum non fuerit, tunc pœnæ nomine decem aureos dare spondes?*

TITULUS XVII.
DE DUOBUS REIS STIPULANDI, ET PROMITTENDI.

D. Lib. 45. Tit. 2. C. Lib. 8. Tit. 40.

Quibus modis duo rei fieri possunt.

Et stipulandi & promittendi 2 duo pluresve rei fieri possunt. Stipulandi ita, si post omnium interrogationem promissor respondeat, *Spondeo:* ut puta, cum duobus separatim stipulantibus, ita promissor respondeat, 3 *Utrique vestrum dare spondeo.* Nam si prius Titio spoponderit, deinde alio interrogante spondeat, alia atque alia erit obligatio, nec creduntur duo rei stipulandi esse. Duo pluresve rei promittendi ita fiunt, *Mævi, decem aureos dare spondes?* & *Sei, eosdem decem aureos dare*

---

1. CLAUSULA HUJUSMODI] Qua formula concipienda sit pœnalis stipulatio; sive quid fieri stipulemur, sive quid non fieri, sive simul quædam fieri, quædam non fieri, ex hoc loco satis perspicuum est. Adde tamen *l. cum quid* 71. *l. continuus* 137. §. *pen. h. t.*

2. DUO PLURESVE REI] Reus à re, id est, lite dictum est; eoque nomine veteres utrumque litigatorem denotabant, Fest. in *reus* & *contestari*. Cic. 2. *de orat. Reos appello, quorum res est.* Item, *Reos appello non eos modo, qui arguuntur; sed omnes, quorum de re disceptatur.* Pompon. *l.* 5. *de verb. obl. Conventionales* stipulationes *sunt, quæ ex conventione reorum fiunt.* sed usu fere nunc obtinuit, ut is solus, unde petitur, reus dicatur.

3. UTRIQUE VESTRUM DARE SPONDEO] Igitur duo rei stipulandi sunt, qui eamdem rem ab eodem in solidum stipulati sunt ea mente, ut quamvis solida singulis, una tamen omnibus debeatur. §. *prox.*

1. SIN-

re spondes? si respondeant [1] singuli separatim, *Spondeo.*

De effectu hujuscemodi stipulationum.

§. 1. Ex hujusmodi obligationibus [2] & stipulationibus [3] solidum singulis debetur, & promittentes singuli [4] in solidum tenentur. In utraque tamen obligatione una res vertitur, & [5] vel alter debitum accipiendo, [6] vel alter solvendo, omnium perimit obligationem, & omnes liberat.

De

---

1. SINGULI SEPARATIM, SPONDEO] Aut *Spondemus* *l. 4. h. t.* Duo ergo rei promittendi sunt, quorum singuli eamdem rem eidem stipulanti in solidum promiserunt ea mente, ut quamvis solidum singuli, unum tamen omnes debeant. *l. 2. l. 3. §. 1. eod. & d. §. prox.* Sed hodie duo rei promittendi non fiunt, nisi id specialiter actum sit, ut uterque in solidum teneatur. *auth. Hoc ita C. h. t.*

2. ET STIPULATIONIBUS] *Cujac.* & Hotom. *stipulantibus.* Th. καὶ τῶν ἐπερωτάντων ἑκάστῳ τὸ ὁλόκληρον ὀφλησθήσεται, *& stipulantium singulis solidum debetur.* Recte.

3. SOLIDUM SINGULIS DEBETUR, &c.] Hoc primum est hujus obligationis proprium, quod & singulis reorum stipulandi solidum debetur, & singuli reorum promittendi solidum debent: ac proinde & illi singuli solidum exigere, & hi singuli in solidum conveniri possunt. *l. 2. l. 3. §. 1. h. t. l. 31. §. 1. de novat.*

4. IN SOLIDUM TENENTUR] Hodie reus stipulandi actionem dividere cogitur ex communi sententia, per *Nov. 99.* quamquam illic divisionis beneficium non aliis datur, quam qui se ἀλληλεγγύως obligant, & tantum emendatur *l. 11. h. t.* Cujac.

5. VEL ALTER DEBITUM ACCIPIENDO, &c.] Alterum in hac obligatione singulare. Unus è duobus reis stipulandi promissorem liberare potest, non tantum debitum accipiendo, sed etiam acceptum ferendo, novando, petendo, jusjurandum deferendo. *l. 2. l. 16. h. t. l. 31. §. 1. de novat. l. 11. §. 21. de leg. 3. l. 27. & 28. de jurej.* At paciscendo correo non nocet. *l. 27. in fin. pr. de pact.*

6. VEL ALTER SOLVENDO] *L. 3. in fin. h. t.* vel acceptum rogando. *d. l. 2. l. 16. de accept.* novando seu alium debitorem dando, per *l. 30. ad SC. Vell.* jurando. *l. 28. de jurej.* non autem paciscendo; nisi aut socii sint, aut nomina-

De stipulatione pura, & de die & conditione.

§. 2. Ex duobus reis promittendi, alius pure, alius in diem, [1] vel sub conditione obligari potest: nec impedimento erit dies aut conditio, quo minus ab eo, qui pure obligatus est, petatur.

TITULUS XVIII.
DE STIPULATIONE SERVORUM.

D. Lib. 45. Tit. 3.

An servus stipulari possit.

SERVUS [2] ex persona domini jus stipulandi habet. Sed & hereditas in plerisque [3] personæ defuncti vicem sustinet. Ideoque quod servus hereditarius ante aditam hereditatem stipulatur, acquirit hereditati, ac per hoc etiam heredi postea facto acquiritur.

Cui acquirat. De persona, cui stipulatur.
De stipulatione impersonali.

§. 1. Sive autem domino, sive sibi, sive con-

---

minatim alter alteri quoque paciscatur. *l.* 21. §. *ult.* & 4. *ll. seqq. de pact.*

1. VEL SUB CONDITIONE OBLIGARI POTEST] Dummodo eadem res sit in cujusque persona, & causa eadem. *l.* 9. §. 1. *l.* 15. *eod.* ut tempus idem sit aut locus solutionis, non est necesse. *l.* 7. *d. l.* 9. §. *ult. eod.* Obiter nota duos reos credendi & debendi etiam aliis contractibus constitui posse, denique & testamento. *d. l.* 9. *pr. l.* 1. §. 43. & 44. *depos. l.* 8. §. 1. *de leg.* 1. *l.* 5. *C. si cert. pet.*

2. EX PERSONA DOMINI] Servi jure civili pro nullis habentur. *l.* 32. *de reg. jur.* & quasi non sunt. *l. propen. eod.* Theod. Harmenop. *l.* 7. *tit.* 6. ὁ δοῦλος παρὰ τοῖς νόμοις ἀπρόσωπός ἐστι, τουτέστιν οὐδὲ δοκεῖ ζῆν, ἢ ὑπάρχειν. Ceterum ex persona dominorum χαρακτηρίζονται, ut ait *Theoph.* id est, *personantur.* ut *Gloss. Gr. Lat.* Hinc est, quod etiam cum servis testamenti factio est. *l.* 31. *de her. inst.* v. *sup. eod. tit.* & quod jus stipulandi habent. ut hîc.

3. PERSONÆ DEFUNCTI VICEM] *l.* 34. *l.* 61. *de acq. rer. dom.* v. *sup.* §. 2. *de her. inst.*

R 5

servo suo, [1] sive impersonaliter servus stipuletur, domino acquirit. Idem juris est & in liberis, qui in potestate patris sunt, [2] ex quibus causis acquirere possunt.

De stipulatione facti.

§. 2. [3] Sed cum factum in stipulatione continebitur, omnimodo persona stipulantis continetur, veluti si servus stipuletur, ut sibi ire agere liceat. [4] Ipse enim tantum prohiberi non debet, non etiam dominus ejus.

De servo communi.

§. 3. Servus communis stipulando unicuique dominorum [5] pro portione dominii acquirit, [6] nisi jussu unius eorum, [7] aut nominatim alicui eorum sti-

---

1. SIVE IMPERSONALITER] Ἀπροσώπως, seu indefinite, non comprehensa persona, puta hoc modo, *Centum dare spondes? l. 1. l. 15. h. t.*

2. EX QUIBUS CAUSIS] Repetenda hic est distinctio peculii filiorumfam. tradita & explicata *sup. §. 1. per quas pers.*

3. SED CUM FACTUM] *L. 38. §. 6. de verb. obl.* eodem sensu alibi dicitur, ea quæ facti sunt, non transire ad dominum. *l. 44. de cond. & dem.*

4. IPSE ENIM TANTUM] Quia in proposita stipulatione non jus, sed factum versatur. *d. l. 38. §. 6.* quanquam servus non ibit pro arbitrio suo, sed domini. Aliud est, si viam vel iter vel actum ad fundum domini sibi stipuletur: quoniam ea stipulatione non simplex factum, sed jus servitutis continetur. *l. 17. h. t.*

5. PRO PORTIONE DOMINII] *L. 5. l. 7. eod.* Interest tamen, an ita stipuletur, *Dominis meis dare spondes?* an sic, *L. Titio & C. Sejo dare spondes?* solo enim priore casu partes dominicæ debentur; posteriore viriles: quoniam dominorum vocabula pro demonstratione habentur. *l. 37. eod.*

6. NISI JUSSU UNIUS] *D. l. 5. & seqq. eod.* Sed quid si contempto jussu nominatim stipuletur alteri? Justinian. hanc controversiam decidit pro eo, qui jussit. *§. ult. per quas pers. obl. l. ult. C. eod.*

7. AUT NOMINATIM ALICUI] *D. l. 5. & passim eod. d. §. ult.* Est & alius casus ejusdem naturæ, si stipuletur ex re unius. *l. 28. §. 1. eod.*

1. U-

stipulatus est, tunc enim soli ei acquiritur. Quod servus communis stipulatur, si alteri ex dominis acquiri non potest, solidum alteri acquiritur, veluti si res, quam dari stipulatus est, 1 unius domini sit.

TITULUS XIX.

DE DIVISIONE STIPULATIONUM.

Vid. D. Lib. 45. Tit. 1. Leg. 5. in princ.

Divisio.

STIPULATIONUM 2 aliæ sunt judiciales, aliæ prætoriæ, aliæ conventionales, aliæ communes, tam prætoriæ, quam judiciales.

De stipulationibus judicialibus.

§. 1. Judiciales sunt duntaxat, 3 quæ à mero judicis officio proficiscuntur, 4 veluti de dolo cautio, vel 5 persequendo servo, qui in fuga est, restituendove pretio.

De

---

1. UNIUS DOMINI SIT] Aut si servitutem ad fundum stipuletur, cum unus dumtaxat vicinum fundum habeat. *l.* 7. *in fin.* *l.* 17. *eod.*

2. ALIÆ JUDICIALES, ALIÆ PRÆTORIÆ] Ex Pomp. *l.* 5. *de verb. obl.*

3. QUÆ A MERO JUDICIS OFFICIO] Id est, quas judex pro officio suo interponi jubet: ac proinde his locus non est nisi post litem contestatam. arg. *l. un. C. de lit. cont.* *l.* 1. *C. de judic.* Alio sensu judiciales dicuntur. *l.* 1. *de stip. prat.* quæ scilicet judicii futuri stabiliendi causa interponuntur, & species sunt prætoriarum.

4. VELUTI DE DOLO CAUTIO] Puta in actione in rem vel quod metus causa: nam judex in restituenda re, qua de agitur, caveri jubet dolum malum abesse. *l.* 20. *l.* 45. *de rei vind.* *l.* 9. §. 5. & 7. *quod met. ca.* & parere recusantem condemnat in id quod adversarii interest.

5. PERSEQUENDO SERVO] Et reddendo. *l.* 64. §. *ult. de leg.* 1. *l.* 14. §. 11. *quod met. ca.* alia exempla habes in *l.* 16. *l.* 25. §. 10. *fam. erc.* *l.* 7. *l.* 12. *si serv. vind.*

De prætoriis.

D. Lib. 46 Tit. 5.

§. 2. Prætoriæ sunt, quæ [1] à mero Prætoris officio proficiscuntur; veluti [2] damni infecti, vel legatorum. Prætorias autem stipulationes sic exaudiri oportet, ut in iis etiam contineantur [3] Ædilitiæ, nam [4] & hæ à jurisdictione Prætoris veniunt.

De conventionalibus.

§. 3. Conventionales sunt, quæ [5] ex conventione utriusque partis concipiuntur, hoc est, neque jussu judicis, neque jussu Prætoris, sed ex conventione contrahentium, quarum totidem genera sunt, [6] quod (pene dixerim) rerum contrahendarum.

De

---

1. A MERO PRÆTORIS OFFICIO] Id est, quæ à jurisdictione veniunt. *l. 5. de verb. obl.* quod ex eo cognoscemus, si extra judicium cautio injungatur, & adversus recusantem procedatur remediis prætoriis, puta missione in possessionem bonorum, aut denegatione jurisdictionis.

2. DAMNI INFECTI, VEL LEGATORUM] Has prætorias esse constat ex *l. 7. de damn. inf. tit. ut leg. nom. cav. & tit. ut in poss. leg.* ejusdem generis est cautio fructuaria. *l. 7. usuf. quem. cav.* judicatum solvi, ratam rem haberi. *l. 1. §. 1. & 2. de stip. præt. §. 4. & 5. inf. de satisd.*

3. ÆDILITIÆ] Quibus venditor cavet de morbis & vitiis rerum venalium. *l. 1. & pass. de Æd. edict. l. 31. & seqq. de evict.*

4. ET HÆ A JURISDICTIONE PRÆTORIS] Vox *Prætoris* expungenda est: quæ & abest à *l. 5. de verb. obl.* & à *Russard. Bar. Cont. Cujac. Hot.* non agnoscitur. *Theoph.* legit, *à jurisdictione Ædilium.*

5. EX CONVENTIONE UTRIUSQUE PARTIS] Pomponius, *ex conventione reorum. l. 5. de verb. obl.* intellige ex sola partium conventione: nam & ceteræ ex conventione constant; sed non inde solum proficiscuntur. Unde existit illa differentia, de qua in *l. 1. §. ult. l. 9. de præt. stip. l. 52. de verb. obl.*

6. QUOT RERUM CONTRAHENDARUM] Id est, obligationum seu negotiorum, quæ contrahi possunt.

1. Ex

De communibus.

§. 4. Communes sunt, veluti rem salvam fore pupillo (nam 1 & Prætor jubet rem salvam fore pupillo, caveri, 2 & interdum judex, si aliter hæc res expediri non potest) vel 3 de rato stipulatio.

TITULUS XX.

DE INUTILIBUS STIPULATIONIBUS.

C. Lib. 8. Tit. 39.

De his quæ sunt in commercio.

OMNIS res, quæ 4 dominio nostro subjicitur, in stipulationem deduci potest, 5 sive illa mobilis sit, sive soli. *De*

---

1. ET PRÆTOR JUBET REM SALVAM] Et quidem regulariter: unde etiam hæc cautio inter prætorias numeratur. *l.* 1. § 2. *de stip. præt.*

2. ET INTERDUM JUDEX] Puta si debitor pupilli à tutore conventus demum post litem contestatam cognoverit eum non cavisse, & ad hanc exceptionem confugiat, arg. *l.* 3. *C. de tut. qui sat. non ded. junct. l.* 1. *C. de ord. jud.*

3. DE RATO STIPULATIO] Hæc est, quæ exigitur à procuratore alieno nomine actionem postulante, quæ & ipsa prætoria fere est. *l.* 1. §. 2. *de stip. præt.* Ceterum si in lite contestanda omissa sit, & postea certum esse cœperit, falsum esse procuratorem, recte judex hanc satisdationem ab eo exigit, per *d. l.* 1. *C. de ord. jud.* Addit Pomp. *l.* 5. *de verb. obl.* & stipulationem duplæ; qua sc. venditor cavet *rem vitiosam non esse*, &c. *l.* 32. *de evict.* assidua dicitur *l.* 31. §. 20. *de ædil. ed.* & hæc interdum jussu judicis interponitur, interdum imperio ædilis. *d. l.* 5. *de verb. obl.* Caute hîc legendus *Th.*

4. DOMINIO SUBJICITUR] Id est, subjici potest, aut solet. *ὑποπίπτειν δύναται. Th.* verba enim in disciplinis potentialiter accipiuntur.

5. SIVE MOBILIS, SIVE SOLI] Sive corporalis, sive incorporalis, ut ususfructus & servitutes. §. 1. *sup. de usuf.* §. *ult. sup. de servit.* quin & facta quoque. §. *ult. sup. de verb. obl.*

De his, quæ non sunt.

§. 1. At si quis rem, quæ in rerum natura non est, 1 aut esse non potest, dari stipulatus fuerit, veluti Stichum, qui mortuus sit, quem vivere credebat, aut 2 Hippocentaurum, qui esse non possit, 3 inutilis erit stipulatio.

De his, quæ non sunt in commercio.

§. 2. Idem juris est, si 4 rem sacram, aut religiosam, quam 5 humani juris esse credebat: vel [rem] publicam, quæ usibus populi perpetuo exposita sit, ut forum vel theatrum; vel liberum hominem, quem servum esse credebat, vel 6 cujus [rei] commercium non habuerit, 7 vel rem suam, dari quis stipuletur. Nec in pendenti erit sti-

---

1. AUT ESSE NON POTEST] Particula disjunctiva *aut* posita videtur pro conjunctiva, ut interdum solet. *l.* 53. *de verb. sign.* Nam v. c. fructus futuri recte in stipulationem deducuntur. *l.* 73. *de verb. obl.*

2. HIPPOCENTAURUM] Lucret. *lib.* 5. Sen. *Epist.* 58. Cic. 2. *de Nat. Deor. Quis*, inquit, *Hippocentaurum fuisse credat?* Plinius tamen fuisse tradit, *lib.* 7. *c.* 3.

3. INUTILIS ERIT STIPULATIO] *D. l.* 1. §. 9. *de obl. & act.* adeo ut nec æstimatio debeatur, nec pœna eo nomine promissa committatur. *l.* 69. *l.* 103. *de verb. obl.*

4. REM SACRAM, &c.] *D. l.* 1. §. 9. *de obl. & act. l.* 35. *l.* 83. §. 5. *d. l.* 103. *de verb. obl.* neque hoc casu magis, quam superiore, æstimatio debetur, aut pœna promissa peti potest. *d. l.* 69. & *l.* 103. *eod.*

5. HUMANI JURIS ESSE CREDEBAT] Et multo magis si sciebat eam humani juris non esse. arg. *l.* 31. *de obl. & act.*

6 CUJUS COMMERCIUM NON HABUERIT] Veluti si Judæus mancipium Christianum sibi dari stipuletur. Quod si solus promissor commercium non habeat, placet valere stipulationem. *l.* 34. *de verb. obl.* fac. *l.* 49. §. 3. *de leg.* 2. & ratio in *l.* 71. *de verb. sign.*

7. VEL REM SUAM DARI] *L.* 82. *de verb. obl. l.* 1. §. 10. *de obl. & act.* cui consequens est, nec pretium rei ex ea stipulatione deberi. Sed pretium rei meæ recte stipulor, & rem meam mihi restitui. *d. l.* 82.

1. PRO-

ſtipulatio ob id, quod publica res in privatam deduci, & ex libero ſervus fieri poteſt, & commercium adipiſci ſtipulator poteſt, & res ſua ſtipulatoris eſſe deſinere poteſt, ſed 1 protinus inutilis eſt. Item contra, 2 licet initio utiliter res in ſtipulatum deducta ſit, ſi tamen poſtea in aliquam eorum cauſam, de quibus ſupra dictum eſt, 3 ſine facto promiſſoris devenerit, extinguitur ſtipulatio. At nec ſtatim ab initio talis ſtipulatio valebit, 4 *Lucium Titium, cum ſervus erit, dare ſpondes?* & ſimilia. 5 Quæ enim natura ſui dominio noſtro exempta ſunt, in obligationem deduci nullo modo poſſunt.

De facto, vel datione alterius.

§. 3. Si quis alium daturum, facturumve quid promiſerit, 6 non obligabitur: veluti ſi ſpondeat, Titium quinque aureos daturum. Quod 7 ſi effecturum ſe, ut Titius daret, ſpoponderit, obligatur.

De

1. Protinus inutilis] Protinus, id eſt, ſtatim, *ἀθρόως, παραχρῆμα*. Huc pertinet regula, *Quod initio vitioſum eſt*, &c. *l.* 29. *de reg. jur.*

2. Licet initio utiliter] *L.* 51. *l.* 83. §. 5. *de verb. obl* ſunt hæc exempla regulæ, quæ definit, etiam ea, quæ recte geſta ſunt, reſolvi, ſi in eum caſum inciderunt, à quo non poterant incipere, *l. pen.* §. *ult. eod. l.* 11. *de ſervit.*

3. Sine facto promissoris] Secus eſt, ſi facto aut culpa promiſſoris res commercio exempta. *d. l.* 83. §. 5. aut poſtquam moram in ea præſtanda feciſſet. *l.* 23. *l.* 91. *pr.* & §. 3. *eod.*

4. Luc. Titium, cum servus erit] Etiam mali ominis cauſa hujuſmodi ſtipulationes deteſtantur. *d. l.* 83. §. 5. *l.* 34. §. 2. *de contr. empt.*

5. Quæ natura sui] Aliud juris eſt in his, quæ per accidens non poſſunt acquiri, puta quia ſtipulatoris ſunt. *l.* 31. *de verb. obl.*

6. Non obligabitur] Quia de ſe non promittit. *d. l.* 83. *pr.* nec alium obligat; quia nemo ex contractu alterius obligari poteſt. *l.* 3. *C. ne ux. pro mar.*

7. Si effecturum se] Aut ſe curaturum. *d. l.* 83. quippe qua ſtipulatione non tam factum alienum, quam pro-

De eo, in quem confertur obligatio, vel solutio.

§. 4. Si quis alii, [1] quam ei cujus juri subjectus sit, stipuletur, [2] nihil agit. Plane [3] solutio etiam in extraneam personam conferri potest, veluti, si quis ita stipuletur, [4] *Mihi aut Sejo dare spondes?* ut obligatio quidem stipulatori acquiratur, solvi tamen Sejo, [5] etiam invito eo, recte possit, ut liberatio ipso jure contingat, sed ille adversus Sejum habeat [6] mandati actionem. Quod si quis [7] sibi, & alii, cujus juri subjectus non sit, dari decem aureos stipulatus est, valet quidem stipulatio: sed utrum totum debeatur stipulatori, quod in stipulationem deductum est, an vero pars dimi-

---

proprium promissoris continetur. Occurrunt etiam exempla, in quibus promissor sub alieni facti promissione etiam de suo promittere intelligitur. *l.* 14. §. 2. *de pec. const. l.* 38. *pr. l.* 11. *l.* 81. *pr. eod. & tit. rem rat. hab.*

1. QUAM EI, CUJUS JURI SUBJECTUS] Patri sc. aut domino. *l.* 38. §. 17. *l.* 45. *de verb. obl. t. de stip. serv. & t. per. quas. pers. nob. obl.*

2. NIHIL AGIT] Nec sibi acquirit, quia hoc actum non est, nec alteri, quia hoc repugnat fini omnium obligationum. *d. l.* 38. §. 17. *& inf. eod.* §. 18. *l.* 11. *de obl. & act.*

3. SOLUTIO IN EXTRANEAM PERSONAM] Utiliter extranea persona inseritur, ad hunc effectum, ut jus sit promissori etiam alteri solvere. *l.* 56. §. 2. *l. ult.* §. 3. *de verb. obl. l.* 23. *de fidej l.* 9. *l.* 10. *de solut.*

4. MIHI AUT SEIO.] Disjunctim. *d. ll.* Aliud servatur, si conjunctim, *Mihi & Sejo*, ut mox sequitur.

5. ETIAM INVITO EO] Stipulatore sc. Ceterum hæc potestas adjecto solvendi, lite contestata intercidit. *l.* 16. *de fidej. l.* 57. §. 1. *de solut.* aut statu ejus in causam deteriorem mutato. *l.* 38. *d. t. juncta. l.* 56. §. 2. *de verb. obl.* nec ipse petere, nec novare, nec acceptum ferre potest: quia obligatio soli acquiritur stipulatori. *l.* 10. *de solut.*

6. MANDATI ACTIONEM] *L.* 131. §. 1. *de verb. obl.* Est enim adjectus instar procuratoris. *l.* 12. §. 1. & 2. *seqq. de solut.*

7. SIBI ET ALII] Conjunctim scil. hoc modo; *Mihi & Titio decem dari? l.* 110. *de verb. obl.* fac. *l.* 56. *de cond. & dem. l.* 11. §. 1. *de duob. reis.*

1. NON

midia, dubitatum est, sed placuit, 1 non plus, quam dimidiam partem ei acquiri. 2 Ei vero, qui juri tuo subjectus est, si stipulatus sis, tibi acquiris, quia 3 vox tua tanquam filii sit, sicut & filii vox tanquam tua intelligitur in iis rebus, 4 quæ tibi acquiri possunt.

De interrogatione & responsione.

§. 5. Præterea inutilis est stipulatio, si quis ad ea quæ interrogatus fuerit, non respondeat: velut, 5 si quis decem aureos à te dari sibi stipuletur, tu quinque promittas, vel contra: aut si 6 ille pure stipuletur, tu sub conditione promittas, vel

---

1. NON PLUS, QUAM DIMIDIAM] Quia una decem communiter in hac stipulatione comprehenduntur. *l.* 56. *pr. de verb. obl.* Unde nec quod extraneo inutiliter stipulatus est, partem ejus auget. *d. l.* 110. nec quod sibi utiliter, adjectione inutili vitiatur. *l.* 1. §. *pen. eod. c. utile. de reg. jur. in* 6.

2. ET, QUI JURI TUO SUBJECTUS] Dominus servo, pater filio, quem in potestate habet, recte stipulantur, quia id ipsis statim acquiritur. *l.* 39. *l.* 56. §. 3. *l.* 130. *de verb. obl. l.* 2. *C. de contr. stip.*

3. VOX TUA TANQUAM FILII] Patris & filii persona pene eadem. *l. ult. C. de impub. & al. subst.* Est enim filius veluti portio patris. Aristot. 1. *magn. mor.* 34.

4. QUÆ TIBI ACQUIRI POSSUNT] Non ergo si quid pater stipuletur ex causa castrensis peculii. *l.* 39. *de verb. obl.* aut si factum in personam filii conferat. *l.* 130. *eod.*

5. SI QUIS DECEM; &c. TU QUINQUE, VEL CONTRA] Tota hæc verborum conceptio non est plane inutilis; sed pro ea summa dumtaxat, quæ vel interrogationem vel responsionem excurrit: quoniam cum in majori summa semper insit minor, hactenus quoque apte responsum hîc intelligitur. *l.* 1. §. 4. *l.* 83. §. 3. *de verb. obl.* similiter si quis de ulla re interrogatus, promittat & eam & plures conjunctim; aut de pluribus conjunctim, ex his unam: placet promissorem saltem obligari in eam rem, de qua & interrogatus est, & respondit. *d. l.* 1. §. 5. *d. l.* 83. §. 4.

6. ILLE PURE, TU SUB CONDITIONE] Hic vero quia aliter respondetur mutata forma & qualitate interrogatio-

vel contra; si modo scilicet id exprimas, id est si cui sub conditione vel in diem stipulanti, tu respondeas; *Præsenti die spondeo.* Nam si hoc solum respondeas, *Promitto*, breviter videris in eamdem diem, vel conditionem spopondisse. 1 Neque enim necesse est in respondendo eadem omnia repeti, quæ stipulator expresserit.

De his qui sunt, vel habent in potestate.

§. 6. Item inutilis est stipulatio, si 2 vel ab eo stipuleris, qui tuo juri subjectus est, vel si is a te stipuletur. Sed servus quidem non solum domino suo obligari non potest, sed ne quidem ulli alii. 3 Filii vero familiarum aliis obligari possunt.

De muto & surdo.

§. 7. 4 Mutum neque stipulari, neque promitte-re

---

gationis, tota vitiatur obligatio, nisi diversitas responsionis illico stipulatori placuerit. *d. l.* 1. §. 3.

1. NEQUE ENIM NECESSE EST, &c.] Nam ut stipulator verba concepit & quasi præivit, ita promissor respondisse intelligitur. §. 17. *inf. eod.* Unde etiam si quis interrogatus; *Dabis?* respondeat, *Dabitur*, aut, *Quidni?* recte atque ad interrogatum respondisse intelligi debet. *d. l.* 1. §. 2. nec obstat *auth. si quando. C. de const. pec.* quia in constituto nulla præcedit interrogatio, ad quam hujusmodi verba referas. Alc. 2. *par.* 18.

2. VEL AB EO, QUI TUO JURI] Ratio est, quia nemo sibi ipsi obligari potest. *l.* 11. *de leg.* 1. aut secum ipse agere. *l.* 16. *de furt.* Dominus autem & servus, pater & filius in iis, quæ juris sunt, & domino ac patri acquiri possunt, vice unius personæ funguntur. §. 4. *sup. eod.* fac. *l.* 7. *de obl. & act.* *l.* 4. *de jud.* Utique tamen naturalis saltem obligatio in proposito nascitur. §. 1. *tit. prox.* *l.* 38. *de cond. ind.*

3. FILIIFAM. ALIIS OBLIGARI POSSUNT] Servi naturaliter tantum ex contractibus obligantur. *l.* 14. *l.* 43. *de obl. & act.* quia quod ad jus civile attinet, pro nullis habentur. *l.* 32. *de reg. jur.* τοῖς δούλοις οὐκ ἔστι μετουσία πολιτείας. Liban. *dec.* 16. At filiifam. extra patrem & causam mutui etiam civiliter, ut reliqui cives. *l.* 39. *de obl. & act.* *l.* 57. *de jud.* *l. ult.* §. 2. *de verb. obl.*

4. MUTUM NEQUE STIPULARI, &c.] Neque mutum,

se posse, palam est. Quod & in surdo receptum est, quia & is, qui stipulatur, verba promittentis, & is, qui promittit, verba stipulantis audire debet: unde apparet, non de eo nos loqui, qui tardius exaudit; sed de eo, qui omnino non audit.

De furioso.

§. 8. [1] Furiosus nullum negotium gerere potest, quia non intelligit quod agit.

De impubere.

§. 9. Pupillus omne negotium recte gerit: ita tamen, ut ubi tutoris auctoritas necessaria sit, adhibeatur tutor: veluti, si ipse obligetur. Nam alium [2] sibi obligare etiam sine tutoris auctoritate potest. Sed quod diximus de pupillis, utique de iis verum est, qui jam habent aliquem intellectum: nam [3] infans, & qui [4] infantiæ proximus est, non multum à furioso distant, quia hujusmodi ætatis pupilli nullum habent intellectum. Sed

---

tum, neque surdum ad verborum obligationem pertinere, palam est: quippe quæ contrahi non potest, nisi utroque loquente; & altero interrogante, altero ad interrogatum respondente. *l. 1. eod. l. 1. §. pen. de obl. & act.*

1. FURIOSUS NULLUM NEGOTIUM] *L. 1. §. 12. d. t. l. 70. §. 4. de fideic.* nec si curatoris accedat auctoritas. *l. 5. de reg. jur.* Ratum autem manet, quod vel ante furorem, vel tempore intermissionis gessit. *§. 1. sup. quib. non est perm. fac. test.* In eadem causa est & is, cui bonis interdictum. *l. 40. de reg. jur.* nisi quod hic stipulando sibi acquirere potest. *l. 6. h. t.*

2. SIBI OBLIGARE SINE TUTORIS AUCTOR.] Et in universum conditionem suam meliorem facere. *sup. de auct. tut. in pr.*

3. INFANS] Infantem dicimus usque ad annum septimum. *l. 1. §. 2. de adm. tut. l. 18. C. de jur. del.* qua ætate plene absolvitur integritas loquendi. Macrob. 1. in S. S. 6.

4. INFANTIÆ PROXIMUS] Qui septennium egressus adhuc consistit intra annum decimum & dimidium, aut pupilla intra annum nonum & dimidium.

Sed [1] in proximis infantiæ, propter utilitatem eorum, benignior juris interpretatio facta eſt, ut idem juris habeant, quod [2] pubertati proximi. Sed qui in poteſtate parentis eſt impubes, [3] ne auctore quidem patre obligatur.

De conditione impoſſibili.

§. 10. Si impoſſibilis conditio obligationi adjiciatur, [4] nihil valet ſtipulatio. Impoſſibilis autem conditio habetur, [5] cui natura impedimento eſt, quominus exiſtat: veluti, ſi quis ita dixerit, *Si digito cœlum attigero, dari ſpondes?* At ſi ita ſtipuletur, [6] *Si digito cœlum non attigero, dare ſpondes?* pure facta obligatio intelligitur, ideoque ſtatim peti poteſt.

De

---

1. IN PROXIMIS INFANTIÆ] Ut proximus infanti & ſtipulari poſſit & tutore auctore cetera agere, benignitatis eſt: nam & ipſe non multum à furioſo diſtat. *l.* 1. §. 13. *de obl. & act. l.* 9. *de acq. her. l.* 5. *de reg. jur.*

2. PUBERTATI PROXIMI] Id eſt, pupilli, qui annos illos, quos modo diximus, ſuperaverunt, ut recte *Accur.* aliter *Th.* & Græc. putamus etiam pupillum adulto proximum ſine tutore naturaliter obligari. *l.* 25. §. 1. *quand. di. leg. l.* 21. *ad Leg. Falc. l.* 1. *de nov. l.* 127. *de verb. obl. l.* 95. § 2. *de ſolut.* quamquam id alibi negatur. *l.* 41. *de cond. ind. l.* 59. *de obl. & act.* quia huic obligationi vis omnis detracta eſt, quatenus ipſi pupillo nocere poſſit.

3. NE AUCTORE QUIDEM PATRE] *L. ult.* §. 2. *de verb. obl.* ſicut nec ex contrario, auctore patre ſibi acquirere poteſt. Pupilli alia ratio, cujus è re eſt, ſaltem tutore auctore obligari poſſe, cum ipſe viciſſim ſibi alios obliget.

4. NIHIL VALET STIPULATIO] *L.* 7. *l.* 35. *eod. l.* 1. §. 11. *de obl. & act.* nec ulli contractus. *l.* 31. *d. t.* Secus eſt in ultimis voluntatibus. §. 10. *ſup. de her. inſt.* diverſi juris rationem tibi ſuppeditabit *d. l.* 31.

5. CUI NATURA IMPEDIMENTO] Huic ſimilis eſt, quæ Legibus ac bonis moribus contraria. *L.* 15. *de cond. inſtit. l.* 26. *& ſeqq. de verb. obl.*

6. SI DIGITO COELUM NON ATTIGERO] Hæc ſtipulatio non continet conditionem impoſſibilem, ſed

gira-

De absentia.

§. 11. Item verborum obligatio 1 inter absentes concepta, inutilis est. Sed cum hoc materiam litium contentiosis hominibus præstabat, forte post tempus tales allegationes opponentibus, &, non præsentes fuisse, vel se, vel Adversarios suos, contendentibus: ideo 2 nostra Constitutio propter celeritatem dirimendarum litium introducta est, quam ad Cæsarienses Advocatos scripsimus: per quam disposuimus tales 3 scripturas, quæ præsto esse partes indicant, omnino esse credendas, nisi is, qui talibus utitur improbis allegationibus, manifestissimis probationibus, vel per scripturam, 4 vel per testes idoneos approbaverit, 5 toto eo die, quo conficiebatur instrumentum, sese vel adversarium suum in aliis locis fuisse.

De

ἀναγκαῖον τι. Nam cujus affirmatio est impossibilis, ejus negatio est necessaria. *Aristot. περὶ ἑρμ. c. pen.* consentiunt JCti. *l. 7. & 8. eod.*

1. Inter absentes concepta] Quia stipulatio confici non potest, nisi utroque loquente, & altero alterum audiente. *l. 1. eod. l. 3. h. t.* Non adversatur *l. 75. de don. int. vir. & ux.* nam literis illis uxoris, de quibus illic, cautio stipulationis inter præsentes conjuges interposita comprehensa fuit.

2. Nostra Constitutio] *L. optimam. 14. C. de contr. stip.*

3. Scripturas esse credendas] Id est, veras esse præsumendum. quæ tamen præsumptio non est juris & de jure, ut loquuntur; sed juris tantum, cum adversus eam admittatur contraria probatio.

4. Vel per testes idoneos] Debet autem hæc contraria probatio, sive per tabulas sive per testes fiat, talis esse, ut auctoritate superet scripturam ex adverso prolatam. arg. *l. 18. C. de prob.*

5. Toto eo die, &c.] Igitur quod dicitur, factum negantis per rerum naturam probationem nullam esse, *l. 23. C. d. t.* non pertinet ad factum, quod tempore & loco circumscriptum est; cujus negatio per indirectum pro-

De ſtipulatione poſt mortem, vel pridie quam alter contrahentium moriatur.

§. 12. 1 Poſt mortem ſuam dari ſibi nemo ſtipulari poterat, non magis quam poſt ejus mortem, à quo ſtipulabatur. At nec is, qui in alicujus poteſtate eſt, poſt mortem ejus ſtipulari poterat, quia patris vel domini voce loqui videretur. Sed & ſi quis ita ſtipuletur, 2 *Pridie quam moriar*, vel *Pridie quam morieris, dare ſpondes?* inutilis erat ſtipulatio. Sed cum (ut jam dictum eſt) ex conſenſu contrahentium ſtipulationes valeant, 3 placuit nobis etiam in hunc juris articulum neceſſariam inducere emendationem, ut, ſive poſt mortem, ſive pridie quam moriatur ſtipulator, ſive promiſſor, ſtipulatio concepta ſit, ſtipulatio valeat.

De ſtipulatione præpoſtera.

§. 13. Item ſi quis ita ſtipulatus erat, 4 *Si navis [cras] ex Aſia venerit, hodie dare ſpondes?* inutilis erat

---

bari poteſt. *d. l. 14. C. de contr. ſtip.* Quintil. *l. 5. c. 6. & 7. Ariſtot.* Rhet. *ad Alex. c. 14.*

1. POST MORTEM SUAM] Quoniam placebat obligationes & actiones, quæ non cœpiſſent à defuncto vel contra defunctum, à perſona heredis vel contra eum non incipere. *l. un. C. ut act. ab her.* cujus regulæ exceptio videtur in mandato poſt mortem. *l. 12. in fin. cum l. ſeq. mand.*

2. PRIDIE QUAM MORIAR] Hæc enim formula incidit in ſpeciem præcedentem: quia illud *pridie* certo ſciri non poteſt: niſi poſt reorum mortem. Eandemque ob cauſam etiam hujusmodi legatum inutile erat. §. 35. *ſup. de legat.*

3. PLACUIT NOBIS] *L. 11. C. de contr. ſtip.* Alia Conſtitutione abrogavit memoratam juris antiqui regulam. *d. l. un. C. ut. act. ab her.*

4. SI NAVIS CRAS EX ASIA] Ita & *Th.* ἐὰν ἡ ναῦς αὔριον ἔλθῃ ἀπὸ τῆς Ἀσίας. Et licet in quibusdam non habeatur verbum *cras*, eo tamen addito clarior fit præpoſteratio. *Pat.*

erat stipulatio, quia 1 præpostere concepta est. Sed cum Leo inclytæ recordationis in dotibus eamdem stipulationem, quæ præpostera nuncupatur, non esse rejiciendam existimaverit, 2 nobis placuit, & huic perfectum robur accommodare, ut non solum in dotibus, sed etiam in omnibus valeat hujusmodi conceptio stipulationis.

De stipulatione collata in tempus mortis.

§. 14. Ita autem stipulatio concepta, veluti, si Titius dicat, 3 *Cum moriar dare spondes?* vel *Cum morieris?* & apud veteres utilis erat, & nunc valet.

De stipulatione post mortem alterius.

§. 15. Item 4 post mortem alterius recte stipulamur.

De promissione scripta in instrumento.

§. 16. 5 Si scriptum in instrumento fuerit, promi-

---

1. PRÆPOSTERE CONCEPTA] Quoniam qui ita stipulatur, filiam vult nasci ante matrem, id est, obligationem ante conditionis eventum; quod est ὕστερον πρότερον §. 4. *sup. de verb. obl.*

2. NOBIS PLACUIT] Justiniano placuit præposteras stipulationes in universum valere, perinde, quasi vel in diem vel sub conditione tantum conceptæ essent; exactionemque usque ad diei vel conditionis eventum differri. *l.* 25. *C. de testam.* ubi etiam mentio Constitutionis Leonianæ, quæ intercidit.

3. CUM MORIAR, CUM MORIERIS] Hæ formulæ semper probatæ fuerunt. *l.* 45. §. 1. & *pen. de verb. obl. l.* 17. *de cond. ind.* etiam in legatis. *l.* 1. §. 2. *l.* 79. §. 1. *de cond. & dem.* Ulp. *tit.* 24. §. 15. scil. auctores nostri totum illud, quod mori dicitur, vitæ adscribunt. *l.* 8. §. 1. *de man. test.* Cujac. 3. *obs.* 34. qua de re olim quæsitum. Gell. 6. *c.* 13.

4. POST MORTEM ALTERIUS] In hac formula, *Post mortem Titii dare spondes?* aperte cessat ratio, ob quam placebat stipulationem post mortem contrahentium conceptam non valere: ideoque nunquam improbata fuit.

5. SI SCRIPTUM IN INSTRUMENTO] *L.* 30. *l.* 134. §. 2. *de verb. obl. l.* 1. *C. de contr. stip.* Paul. 5. *sent.* 7. unde hic loquu-

misisse aliquem, perinde habetur, atque si interrogatione præcedente responsum sit.

De pluribus rebus.

§. 17. Quoties plures res una stipulatione comprehenduntur, si quidem promissor simpliciter respondeat, *Dare spondeo;* 1 propter omnes tenetur. Si vero unam ex his vel quasdam daturum se spoponderit; obligatio in iis, 2 pro quibus spoponderit, contrahitur. Ex pluribus enim stipulationibus una, vel quædam videntur esse perfectæ: singulas enim res stipulari, 3 & ad singulas respondere debemus.

De pœna adjecta stipulationi, alii dari.

§. 18. 4 Alteri stipulari (ut supra dictum est) nemo potest. Inventæ enim sunt hujusmodi stipulationes vel obligationes ad hoc, ut unusquisque ac-

---

locus sumptus est. Duplex est igitur pro instrumento præsumptio; una veritatis, de qua §. 11. *sup* altera solennitatis, de qua hoc loco. Ceterum adversus hanc quoque speciem præsumptionis contrarii admittenda probatio, per l. 7. §. 12. *de pact.*

1. PROPTER OMNES TENETUR] Sive universæ verbo collectivo in stipulatum deductæ sint: veluti, *Quadrigam illam dare spondes?* sive nominatim singulæ: veluti, *Stichum, Pamphilum & Erotem dabis?* ubi tot stipulationes sunt, quot species. Ratio est, quia indefinita responsio pro universali valet. §. 5. s. *add. l. 29. l. 86. de verb. obl. l. 32. de evict.*

2. PRO QUIBUS SPOPONDERIT] *L.* 83. §. 4. *de verb. obl.* Aliud est, si quis, stipulante me Stichum aut Pamphilum disjunctim, unum se daturum respondeat. *d. l.* 83. §. 2. quia ille similis est ei, qui, stipulanti sub conditione, pure promittit, mutata forma interrogationis. v. *sup.* § 5.

3. ET AD SINGULAS RESPONDERE] Quarum sc. præstatione adstringi volumus; neque enim indiget hic locus emendatione *Hotomanni.*

4. ALTERI STIPULARI] Ex Ulpian. *l.* 38. §. 17. *de verb. obl.*

1. Ma-

acquirat sibi, quod sua interest: ceterum si alii detur, 1 nihil interest stipulatoris. Plane si quis velit hoc facere, 2 pœnam stipulari conveniet, ut nisi ita factum sit, ut est comprehensum, committatur pœnæ stipulatio 3 etiam ei, cujus nihil interest. Pœnam enim cum stipulatur quis, non illud inspicitur, quod intersit ejus, 4 sed quæ sit quantitas in conditione stipulationis. Ergo si quis ita stipuletur, *Titio dari?* nihil agit: sed si adjecerit pœnam, *Nisi dederis, tot aureos dare spondes?* 5 tunc committitur stipulatio.

Si intersit ejus, qui alii stipulatur.

§. 19. Sed & si quis stipuletur alii, 6 cum ejus interesset, placuit stipulationem valere. Nam si is, qui pupilli tutelam administrare cœperat, cesserit administrationem contutori suo, & stipuletur rem pupilli salvam fore: quoniam interest stipu-

---

1. NIHIL INTEREST STIPULATORIS] Pecuniariter sc. Affectioni autem tantum tributum non est, ut propter eam extraneo obligatio acquiratur.

2. POENAM STIPULARI CONVENIET] Et igitur valet etiam pœnalis stipulatio subjecta stipulationi inutili. nisi forte ideo inutilis sit, quia continet, quod impossibile aut turpe est. *l.* 61. *l.* 69. *eod.*

3. ETIAM EI, CUJUS NIHIL INTEREST] Intellige, cujus nihil interest alteri dari aut fieri. Utique enim pœnam consequi interest stipulatoris.

4. SED QUÆ SIT QUANTITAS] *D. l.* 38. §. 17. Ergo quantacumque pœna fuerit, tanta commissa stipulatione peti potest: quamvis duplo aut triplo major, quam efficit id quod alteri dari aut fieri debuit. Don. in *d. l.* 38. §. 17. *n. ult.*

5. TUNC COMMITTITUR STIPULATIO] Existente nimirum stipulationis conditione, videlicet si non dederis. §. 4. *sup. de verb. obl.*

6. CUM EJUS INTERESSET] *D. l.* 38. §. 20. Ratio perspicua, quia tum non tam alteri, quam sibimet ipsi stipulari videtur. *l.* 118. §. *ult. eod.* Ideoque & sibi actionem acquirit, non ei, cujus in personam stipulatio collata.

1. OBLI-

pulatoris fieri, quod ſtipulatus eſt, cum [1] obligatus futurus ſit pupillo, [2] ſi male res geſſerit: tenet obligatio. Ergo & ſi quis [3] procuratori ſuo dari ſtipulatus ſit, habebit vires ſtipulatio. Et ſi [4] creditori ſuo quis ſtipulatus ſit, quod ſua intereſt, ne forte vel pœna committatur, vel prædia diſtrahantur, quæ pignori data erant, valet ſtipulatio.

De pœna adjecta promiſſioni facti alieni.

§. 20. Vice verſa, [5] qui alium facturum promiſit, videtur in ea eſſe cauſa, ut non teneatur, niſi pœnam ipſe promiſerit.

De re ſtipulantis futura.

§. 21. Item nemo rem ſuam futuram [6] in eum caſum, quo ſua ſit, utiliter ſtipulatur.

De

1. OBLIGATUS FUTURUS SIT PUPILLO] Nam qui tutelæ adminiſtrationem contutori cedit, non liberatur periculo tutelæ. *l.* 3. §. 2. *de adm. tut.*

2. SI MALE RES GESSERIT] Alii, *ceſſerit*, ut & apud Ulp. *d. l.* 38. §. 20. unde hæc transſcripta.

3. PROCURATORI SUO] Quia procuratori dari poteſt intereſſe ſtipulantis, puta quod procurator pecuniam pro eo expoſuit.

4. CREDITORI SUO] *D. l.* 38. §. 23. *d. l.* 118. §. *ult. l.* 22. *C. de donar.* Denique ſunt quædam perſonæ, per quas ratione officii placet etiam alteri actionem utilem acquiri: in quo numero ſunt tutor, curator, actor civitatis, procurator militis, magiſtratus ejusve juſſu alius in cautione à tutore aut adrogatore exigenda. *l.* 5. §. *pen. de pec. conſt. l.* 26. *de reb. cred. l.* 18. *de adopt. l.* 1. § 11. & 15. *de mag. conv. l.* 2. & 3. *rem pup. ſalv.* Vide & *l.* 68. *de proc. l.* 79. *de verb. obl l.* 1. *in fin. cum l.* 2. *de inſt. act. l.* 13. §. 25. *de act. empt. l.* 5. *de ſtip. præt.*

5. QUI ALIUM FACTURUM] Facti alieni ſtipulatio inutilis. §. 3. *ſup.* ceterum hic etiam remedium ſtipulanti paratum in pœna. *l.* 38. §. 2. *de verb. obl.*

6. IN EUM CASUM, QUO SUA] Tralatitium eſt, actum in id tempus inutiliter conferri, quo pure inutiliter fieret. *l.* 4. *C. de donat. ante nupt.* Nemo autem utiliter rem ſuam pure ſtipulatur. §. 2. *ſup. eod.*

1. DE

De dissensu.

§. 22. Si [1] de alia re stipulator senserit, de alia promissor, perinde nulla contrahitur obligatio, ac si ad interrogatum responsum non esset: veluti, si hominem Stichum a te quis stipulatus fuerit, [2] tu de Pamphilo senseris, quem Stichum vocari credideris.

De turpi causa.

§. 23. Quod [3] turpi ex causa promissum est: veluti, si quis homicidium, vel sacrilegium se facturum promittat: non valet.

De morte contrahentium.

§. 24. Cum quis sub aliqua conditione stipulatus fuerit, licet ante conditionem decesserit, postea existente conditione, heres ejus agere potest. [4] Idem est & ex promissoris parte.

Quan-

1. De alia re] *L.* 83. §. 1. *L.* 137. §. 1. *eod.* idemque est, si promissor erraverit in persona stipulantis. arg. *l.* 15. *de jurisd. L.* 2. *de jud.* Sufficit autem in corpore consensum esse, licet in materia erratum: veluti si æs sit, quod aurum putabatur. *l.* 22. *de verb. obl.* quamquam & hic error emptionem vitiat; quoniam non potest videri emptor consensisse in pretio. *l.* 9. §. *ult. de contr. empt.*

2. Tu de Pamphilo] Hic non simplex in nomine error est, ut putat Schol. *Th.* sed etiam in re, quia nec de corpore constitit. Error vero in solo nomine, cum de persona aut re ipsa constat, de consensu nihil mutat. *l.* 32. *de verb. obl.* §. 29. *sup. de legat.*

3. Turpi ex causa] *L.*26. *& seqq. l.* 123. *de verb. obl. L* 7. §. 3. *de pact.* quale etiam quod bonis moribus adversatur: veluti, si de futura successione stipulatio interponatur. *l.* 61. *de verb. obl. l. ult. C. de pact.*

4. Idem est ex promissoris parte] Ut, si pendente conditione promissori quid humanitus contigerit, heres promissoris existente postea conditione conveniri possit. *l.* 57. *de verb. obl.* sicut ex converso, stipulatore ante conditionem mortuo, heres ejus agere. §. 4. *sup. d. t.*

1. Qui

Quando agi potest ex stipulatione.

§. 25. [1] Qui hoc anno, aut hoc mense dari stipulatus est, nisi omnibus partibus anni vel mensis præteritis, non recte petet. Si fundum dari stipuleris, vel hominem, [2] non poteris continuo agere, nisi tantum spatium præterierit, quo traditio fieri possit.

TITULUS XXI.

DE FIDEJUSSORIBUS.

D. Lib. 46. Tit. 1. C. Lib. 8. Tit. 41. Novell. 4.

Cur accipiuntur.

PRO EO, qui promittit, [3] solent alii obligari, qui [4] fidejussores appellantur: quos homines accipere solent, dum curant, [5] ut diligentius sibi cautum sit.

In

---

1. QUI HOC ANNO] Ex Pompon. *l.* 42. *eod.* *v.* *sup.* §. 2. *eod.*

2. NON POTERIS CONTINUO AGERE] Hoc non ad jus petendi, *d.* §. 2. sed ad ejus, quod petitur, præstationem, & executionem obligationis, referendum est: quia incivile statim cum sacco venire creditorem. *l.* 105. *de solut.*

3. SOLENT ALII OBLIGARI] Accessorie videl. seu reo principali manente obligato. qualis est is, cujus mandato pecunia creditur certæ personæ. §. 6. *inf. de mand.* item qui pecuniam debitam se soluturum constituit nudo pacto. §. 9. *inf. de act.* & maxime qui, quod alius debet, fide sua esse jubet, interposita stipulatione; de quibus solis hic agitur: conjungatur *l. ult. C. de const. pec.*

4. FIDEJUSSORES APPELLANTUR] Item sponsores & adpromissores. Alii sunt qui dicuntur expromissores; nam expromissione fit novatio, id est, aliena suscipitur obligatio liberato reo. *l. ult. de SC. Mac. l.* 4. *de cond. caus. dat. l.* 37. *in fin. de op. lib.*

5. UT DILIGENTIUS CAUTUM] Fidejussores & pignora sponsionum fideique sunt vincula & firmamenta. *l.* 9. *in fin. de sup. leg.* Sen. *de Ben.* 7. 14.

1. IN

In quibus obligationibus.

§. 1. [1] In omnibus autem obligationibus adsumi possunt, id est, sive re, sive verbis, sive literis, sive consensu contractæ fuerint. At nec illud quidem interest, utrum civilis, [2] an naturalis sit obligatio, cui adjicitur fidejussor: adeo quidem, ut pro servo quoque obligetur, sive extraneus sit, qui fidejussorem à servo accipiat, [3] sive ipse dominus in id, quod sibi naturaliter debetur.

De herede.

§. 2. Fidejussor non tantum ipse obligatur, sed etiam [4] heredem relinquit obligatum.

Si fidejussor præcedat, vel sequatur obligationem.

§. 3. Fidejussor [5] & præcedere obligationem [6] & sequi potest.

De

---

1. IN OMNIBUS OBLIGATIONIBUS] *L.* 1. *l.* 2. *l.* 8. §. 1. *l.* 16. §. 3. *h. t.* etiamsi obligatio ex delicto oriatur. *d. l.* 8. §. 5. *l.* 56. §. *ult. l.* 70. §. *ult. eod.* utique si agatur civiliter: nam si criminaliter agatur ad coërcitionem corporalem fidejussio inutilis est. arg. *l.* 13. *ad leg. Aq. l.* 22. *C. de pœn.* Textus autem in *l.* 1. *cum seqq. de cust. reor.* accipiendi de fidejussoribus, qui caveant de reo sistendo, non qui pœnam suscipiant delicti.

2. AN NATURALIS] *L.* 6. *in fin. l.* 7. *l.* 16. §. 3. *h. t.* utut arctius hoc casu adstringatur fidejussor, quam reus. add. *Theoph.*

3. SIVE IPSE DOMINUS] *L.* 70. §. 3. *eod.* At ex contrario pro eo, quod dominus servo debet, fidejussor acceptus non tenetur. *l.* 56. §. 3. *eod.* ubi ratio.

4. HEREDEM RELINQUIT OBLIGATUM.] *L.* 4. §. 1. *eod. l.* 24. *C. eod.* juxta regulam in *l.* 49. *de obl. & act.* §. 1. *inf. de perp. & temp. act. l.* 62. *de reg. jur.*

5. ET PRÆCEDERE OBLIGATIONEM] *L.* 6. §. *ult. h. t.* Interim tamen fidejussoris obligatio in suspenso est. *l.* 35. *de judic.* nec ante conveniri potest, quam reus debeat. *L.* 57. *h. t.*

6. ET SEQUI] Mandator non sequitur. *L.* 12. §. 14. *mand.* pecuniæ constitutæ reus non præcedit. *l.* 1. §. 1. *de pec. const.*

1. IN

De pluribus fidejussoribus.

§. 4. Si plures sint fidejussores, quotquot erunt numero, singuli [1] in solidum tenentur. Itaque liberum est creditori, à quo velit, solidum petere. Sed [2] ex epistola D. Adriani compellitur creditor à singulis, qui modo solvendo sunt [3] litis contestatæ tempore, partes petere. Ideoque si quis ex fidejussoribus eo tempore solvendo non sit, hoc ceteros onerat. Sed si ab uno fidejussore creditor totum consecutus fuerit, [4] hujus solius detrimentum erit, si is, pro quo fidejussit, solvendo non sit: & sibi imputare debet, cum potuerit [5] juvari ex epistola D. Adriani, & desiderare, ut pro parte in se detur actio.

In quam summam obligatur fidejussor.

§. 5. Fidejussores ita obligari [6] non possunt, ut plus

---

1. IN SOLIDUM TENENTUR] Etiamsi id nominatim non convenerit. *l. 3. C. h. t.*

2. EX EPISTOL. D. ADRIANI] *L. 26. eod.* Beneficium hoc vulgo divisionis appellatur, & ceteris quoque accessionibus datum est. *l. ult. C. de pec. const.*

3. LITIS CONTESTATÆ TEMPORE] *L. 51. §. 1. & pen. h. t.*

4. HUJUS SOLIUS DETRIMENTUM] Poterit quidem quod solvit, repetere à debitore actione mandati: sed à creditore partem repetere non potest, nec adversus confidejussores ullam actionem habet, extra quam si tunc cum solvit, actiones sibi cedi à creditore curaverit, aut ea lege solverit, ut postea cederentur. *l. 17. l. 36. l. 39. eod. l. 2. l. 11. l. 14. C. eod.*

5. JUVARI EX EPISTOLA] Quippe qua epistola non ipso jure inter fidejussores dividitur obligatio, sed ope exceptionis. *l. 26. eod.* Novissime & aliud beneficium fidejussoribus tributum. *Nov. 4. c. 1.* unde *auth. præsente. C. eod.* quod ordinis & excussionis vocant. Beneficium cunctis notum. Hæc autem beneficia renuntiando amittuntur, *l. pen. C. de pact.*

6. NON POSSUNT, UT PLUS DEBEANT] Vel re, vel tempore, vel loco aut causa. *l. 8. §. 7. h. t.* placetque in du-

plus debeant, quam debet is, pro quo obligantur. Nam eorum obligatio, accessio est principalis obligationis: 1 nec plus in accessione potest esse, quam in principali re. At ex diverso, 2 ut minus debeant, obligari possunt. Itaque si reus decem aureos promiserit, fidejussor in quinque recte obligatur: contra vero obligari non potest. Item, si ille pure promiserit, fidejussor sub conditione promittere potest: contra vero non potest. Non solum autem in quantitate, sed etiam in tempore minus aut plus intelligitur. Plus est enim, statim aliquid dare, minus est, post tempus dare.

De actione fidejussoris adversus reum.

§. 6. Si quid autem fidejussor pro reo solverit ejus recuperandi causa habet cum eo 3 mandati judicium.

Si fidejussor Græce accipiatur.

§. 7. 4 Græce etiam fidejussor ita accipitur, τῇ

---

duriorem causam adhibitos omnino non obligari. *d. l.* 8. §. 7. *l.* 70. *eod.* quasi accepros contra formam juris. *l.* 49. *in fin. eod.*

1. NEC PLUS IN ACCESSIONE] Hoc axioma verum est universaliter in obligatione accessoria: alias nihil impedit, quo minus plus pretii sit in accessione, quam in principali re. *l.* 19. § 13. *& seqq. de aur. arg. leg. l.* 34. *de contrab. empt.* §. 26. *sup. de rer. div.*

2. UT MINUS DEBEANT, OBLIGARI POSSUNT] Vel in minorem summam, quam quæ debetur à reo principali, vel alias in causam leviorem. *d. l.* 8. §. 7. *& seqq. l.* 34. *h. t. cum simil.*

3. MANDATI JUDICIUM] *L.* 10. §. 11. *mand.* nempe si mandatum vel expresse vel tacite intervenerit: alias negotiorum gestorum: veluti, si pro absente fidejussit. *l.* 6. §. 2. *l.* 18. *l.* 20. §. 1. *d. t. l.* 6. *C. eod.*

4. GRÆCE FIDEJUSSOR ACCIPITUR] Descriptus est hic §. ex *l.* 8. *pr. h. t.* ubi concinnius sic legitur: *Græce fidejussor ita accipitur*, τῇ ἐμῇ πίστει κελεύω, λέγω, θέλω, *sive* βούλομαι. *sed & si* φημὶ *dixeris, pro eo erit, ac si dixerit*, λέγω. & ita quoque *Th.*

2. Va-

τῇ ἐμῇ πίστει κελεύω ἐγώ. Sed & si dixerit θέλω, sive βούλομαι, sed & φημὶ, pro eo erit, ac si dixerit, λέγω.

Si scriptum sit, aliquem fidejussisse.

§. 8. In stipulationibus fidejussorum sciendum est hoc generaliter accipi, ut quodcumque scriptum sit quasi actum, videatur etiam actum. Ideoque constat, si quis scripserit se fidejussisse, 1 videri omnia solenniter acta.

TITULUS XXII.

DE LITERARUM OBLIGATIONIBUS.

Vid. C. Lib. 4. Tit. 30.

Olim scriptura fiebat obligatio, 2 quæ nominibus fieri dicebatur, quæ nomina hodie 3 non sunt in usu. Plane, si quis debere se scripserit, quod sibi numeratum non est, de pecunia minime numerata, 4 post multum temporis exceptionem opponere non potest: hoc enim sæpissime con-

---

1. VIDERI SOLENNITER ACTA] *L.* 30. *de verb. obl.* nempe partes præsentes fuisse & stipulationem rite interpositam, citra quam fidejussor non constituitur. *l.* 5. §. 3. *d. t. l.* 12. *C. h. t.* fac. §. 11. & 16. *tit. præc.*

2. QUÆ NOMINIBUS FIERI DICEBATUR] Nomen faciebat creditor, qui in tabulas suas accepti & expensi nomen illius, cui pecuniam dabat mutuam, perscribebat. id fiebat præsente debitore, qui & ipse quoque in suas tabulas referebat, quod deberet; quæ tabulæ prolatæ in judicio fidem faciebant debiti. Cic. pro *Rosc. Comœd.* Salmas. *de usur. c.* 6. & *ad jus Attic. c.* 29.

3. NON SUNT IN USU] Nam posterior ætas syngraphis uti cœpit, id est, cautionibus utriusque contrahentis manu subscriptis. *Hotom.*

4. POST MULTUM TEMPORIS] Post quinquennium, hodie post biennium, ut infra.

1. DUM

constitutum est. Sic fit, ut & hodie, [1] dum queri non potest, scriptura obligetur; & ex ea nascatur condictio, [2] cessante scilicet verborum obligatione. Multum autem tempus in hac exceptione antea quidem ex Principalibus Constitutionibus usque ad quinquennium procedebat: sed ne creditores diutius possint suis pecuniis forsitan defraudari, [3] per Constitutionem nostram tempus coarctatum est, [4] ut ultra biennii metas hujusmodi exceptio minime extendatur.

TI-

---

1. DUM QUERI NON POTEST] Vel conventus excipere de pecunia non numerata. *l.* 8. & 2. *seqq.* *l.* 14. *C. de non num. pec.*

2. CESSANTE VERBORUM OBLIGATIONE] Nam si simul interposita sit stipulatio, non ex literis, sed ex stipulatu obligatio nascitur. §. 2. *inf. de exc.*

3. PER CONSTITUTIONEM NOSTRAM] *D. l.* 14. *C. de non num. pec.*

4. UT ULTRA BIENNII METAS] Intra biennium autem tria remedia ad retractandam confessionem prodita: condictio cautionis sive chirographi *l.* 7. *C. eod. l. ult. C. de cond. ex leg.* querela seu denuntiatio aut protestatio de non facta numeratione. *l.* 8. *l.* 9. *C. de non num. pec.* quam in scriptis fieri oportet, ut exceptionem perpetuam debitor consequatur. *d. l.* 14. §. *ult.* & *auth. seq.* exceptio non numeratæ pecuniæ, adversus creditorem intra biennium agentem. *l.* 3. *l.* 5. *d. l.* 8. *d. l.* 14. *C. eod.* quæ præter naturam aliarum onus probandi transfert in creditorem. *l.* 3. *l.* 10. *C. eod.* ubi ratio. Exacto autem biennio confessus, qui beneficio juris usus non est, necessitate solvendi adstringitur. *d. l.* 8. *d. l.* 14.

TITULUS XXIII.
DE OBLIGATIONIBUS EX CONSENSU.

Vid. D. Lib. 44. Tit. 7. Leg. 2.

1 CONSENSU fiunt obligationes in emptionibus, venditionibus, locationibus, conductionibus, societatibus, mandatis. Ideo autem istis modis obligatio dicitur consensu contrahi: quia 2 neque scriptura, 3 neque præsentia omnimodo opus est: ac 4 nec dari quicquam necesse est, ut substantiam capiat obligatio, sed 5 sufficit, eos, qui negotia gerunt, consentire. Unde inter absentes quoque talia negotia contrahuntur, veluti per epistolam vel per nuntium. Item in his contractibus alter alteri obligatur in id, quod alterum alteri 6 ex bono & æquo præstare oportet, cum alioquin in verborum obligationibus alius stipuletur, alius promittat.

T I-

1. CONSENSU FIUNT] Hic tit. totus descriptus est ex *l.* 2. *de obl. & act.*

2. NEQUE SCRIPTURA] Hoc dicit, ad differentiam obligationis literarum.

3 NEQUE PRÆSENTIA] Ut in conficienda stipulatione.

4. NEC DARI QUICQUAM] Ut in mutuo, commodato, ceterisque contractibus, in quibus res tradita demum initium obligationi præbet.

5. SUFFICIT, &c. CONSENTIRE] Nihil desiderant præter mutuam contrahentium voluntatem, cum in aliis solus consensus non sufficiat ad obligationem.

6. EX BONO ET ÆQUO PRÆSTARE] Pertinet id ad omnia bonæ fidei judicia. *l.* 7. *de neg. gest.* §. 30. *inf. de act.* Ceterum per excellentiam quamdam videtur hoc loco tribui contractibus, qui solo consensu perficiuntur; eademque ratione his opponi stipulatio.

1. Sa-

TITULUS XXIV.

DE EMPTIONE ET VENDITIONE.

D. Lib. 18. Tit. 1. & ſeqq. & Lib 19. Tit. 1.
C. Lib. 4. Tit. 38. & ſeqq.

De emptione pura. De pretii conventione, arrhis, & ſcriptura.

EMPTIO & venditio contrahitur, [1] ſimul atque de pretio convenerit, quamvis nondum pretium numeratum ſit, ac ne arrha quidem data fuerit: nam quod arrhæ nomine datur, [2] argumentum eſt emptionis & venditionis contractæ. Sed hoc quidem de emptionibus & venditionibus quæ ſine ſcriptura conſiſtunt, obtinere oportet. Nam nihil à nobis in hujusmodi emptionibus & venditionibus innovatum eſt. In iis autem, quæ [3] ſcriptura conficiuntur, non aliter perfectam eſſe venditionem & emptionem conſtituimus, [4] niſi & inſtrumenta emptionis fuerint conſcripta, vel manu

1. SIMUL ATQUE DE PRETIO CONVENERIT] *l.* 2. §. 1. *h. t. l.* 1. §. 2. *de rer. perm.* niſi aut conditionalis ſit emptio. *l.* 7. *h. t. l.* 8. *de per. & com. rei. vend.* aut eam in ſcriptis fieri placuerit, ut infra.

2. ARGUMENTUM EST EMPTIONIS] *L.* 35. *pr. eod.* Datur autem arrha vel ſimpliciter, ut ſit ſymbolum duntaxat & indicium emptionis contractæ: veluti, ſi annulus detur: & emptione conſummata reſtituenda eſt. *l.* 11. §. 6. *de act. empt.* vel ut μέρος τοῦ παντὸς, ut ſimul poſtea cedat in partem pretii, data certa pecunia. *d. l.* 11. §. 6. *l. ult. de leg. comm.*

3. SCRIPTURA CONFICIUNTUR] Contractus in ſcriptis fieri dicitur, non quoties de eo ſcriptura conficitur (quod plerumque fit probationis tantum gratia. *l.* 4. *de fid. inſtr.*) ſed tunc cum convenit, ut in ſcriptis contraheretur. *l.* 17. *C. de fid. inſtr.* Accurſ. hic.

4. NISI ET INSTRUMENTA EMPTIONIS, &c.] Si privata ſit ſcriptura, ſufficit inſtrumentum propria contrahentium manu perſcriptum eſſe, aut ſi ſcriptum ab alio, manu

manu propria contrahentium, vel ab alio quidem scripta, à contrahentibus autem subscripta. Et si per tabellionem fiunt, nisi & completiones acceperint, & fuerint partibus absoluta. Donec enim aliquid deest ex his; & pœnitentiæ locus est, & potest emptor vel venditor [1] sine pœna recedere ab emptione & venditione. Ita tamen impune eis recedere concedimus, nisi jam arrharum nomine aliquid fuerit datum. Hoc enim subsequuto, sive in scriptis, [2] sive sine scriptis, venditio celebrata est, is, [3] qui recusat adimplere contractum, si quidem est emptor, perdit quod dedit, si vero venditor, duplum restituere compellitur, licet super arrhis nihil expressum sit. Pretium autem constitui oportet. Nam [4] nulla emptio sine pretio esse potest.

De

---

manu eorum confirmatum: si publica, non aliter instrumentum completum intelligitur, quam si à tabellione exceptum, partibus prælectum atque ab ipsis approbatum fuerit. *d. l.* 17.

1. SINE POENA RECEDERE] Etiam invito altero: quoniam quamdiu instrumentum perfectum non est, obligatio non nascitur.

2. SIVE SINE SCRIPTIS, VENDITIO CELEBRATA EST] Id est, celebrari cœpta est. Nam modo dixit pœnitentiæ locum esse, quamdiu aliquid deest ad perfectionem contractus. Clarius id elucet ex verbis *d. l.* 17. *vers. illud etiam adjicientes.*

3. QUI RECUSAT ADIMPLERE CONTRACTUM] Hoc est, qui recusat emptionem perficere, aut stare placito emptionis & venditionis futuræ. *d. l.* 17. *d. vers.* Cum enim contractus perfectus est, & semel constituta obligatio, nullo modo alter invito altero recedere potest. *l.* 5. *C. de obl. & act. l.* 3. *C. de resc. vend. l.* 1. *&* 2. *C. quand. lic. ab empt. disc.*

4. NULLA EMPTIO SINE PRETIO] *L.* 5. § 1. *h. t.* quemadmodum nec sine re, quæ veneat. *l.* 8. *eod.* Itaque non valet emptio donationis causa contracta. *l.* 36. *l.* 38. *eod* nec cum dicis causa & *ἀφοσιούμενος* res venditur uno nummo: quæ non vera, sed imaginaria venditio est. *l.* 55. *eod.*

De pretio certo vel incerto, vel in arbitrium alienum collato.

§. 1. Sed & 1 certum esse pretium debet: alioqui si inter aliquos ita convenerit, ut quanti Titius rem æstimaverit, tanti sit empta; inter veteres satis abundeque hoc dubitabatur, constaretne venditio, an non. 2 Sed nostra decisio ita hoc constituit, ut quoties sic composita sit venditio, 3 *Quanti ille æstimaverit*, sub hac conditione staret contractus: ut, si quidem ille, qui nominatus est, pretium definierit, tunc 4 omnimodo secundum ejus æstimationem & pretium persolvatur, & res tradatur, & venditio ad effectum perducatur: emptore quidem ex empto actione, venditore ex vendito agente. Sin autem ille, qui nominatus est, vel noluerit, vel non potuerit pretium definire,

---

eod. & donationis instar inducit. *l.* 46. *locat. l* 3. *l.* 9. *C. h. t.* Denique nummus unus pretium non est. *l.* 10. §. *ult. de acq. poss.* emptionis autem substantia consistit ex pretio. *l.* 72. *h. t.*

1. CERTUM ESSE PRETIUM] Vel simpliciter vel de quo constet saltem per relationem ad certam quantitatem: veluti, si ita dicat emptor, *Quanti tu emisti*, vel *Quantum pretii in arca habes. l.* 7. §. *pen.* & *ult. eod.* Illa autem emptio imperfecta est, cum emere volenti venditor dicit, *Quanti postea æstimabitur*, aut *Quanti tu æquum putaveris. l.* 35. §. 1. *eod.*

2. SED NOSTRA DECISIO] Extat in *l. ult. C. h. t.*

3. QUANTI ILLE ÆSTIMAVERIT] Arbitrator scil. nominatim electus. nam si pretium alieno arbitrio generaliter permissum sit: veluti, *Fundus esto tibi emptus, quanti alii æstimabunt:* placet, emptionem non contrahi. *d. l ult.* fac. *l.* 25. *pr. locat.*

4 OMNIMODO SECUNDUM ÆSTIMATIONEM] Ergo etiamsi multo pluris aut minoris rem æstimaverit, quam valet. Nisi forte arbitrium ejus tam pravum sit, ut manifesta ejus iniquitas appareat: tunc enim corrigi poterit per judicium bonæ fidei. arg. *l.* 78. & *seq. pro soc.* Quod si ultra dimidium justi pretii venditor læsus sit, locus est remedio *l.* 2. *de resc. vend.*

re, [1] tunc pro nihilo esse venditionem, quasi nullo pretio statuto. Quod jus cum in venditionibus nobis placuerit; non est absurdum, [2] & in locationibus & in conductionibus trahere.

In quibus pretium consistat. Differentia emptionis & permutationis.

D. Lib. 19. Tit. 4. C. Lib. 4. Tit. 64.

§. 2. Item [3] pretium in numerata pecunia consistere debet. Nam in ceteris rebus an pretium esse posset, valde quærebatur: veluti an homo, aut fundus, aut toga alterius rei pretium esse posset. Et Sabinus & Cassius etiam in alia re putabant pretium posse consistere: unde illud est, quod vulgo dicebatur, [4] permutatione rerum emptionem & venditionem contrahi, eamque speciem emptionis & venditionis vetustissimam esse. Argumentoque utebantur Græco Poëta [5] Homero, qui

---

1. TUNC PRO NIHILO ESSE] Igitur hoc casu non recurritur ad arbitrium alterius: uti nec in specie *l. 35. pro soc.* Et generaliter responsum est, non esse recedendum à persona ejus, cujus arbitrium insertum est. *l. 43. de verb. obl.* In testamentis autem plenius voluntates interpretamur. *l. 12. de reg. jur. l. 1. de leg. 2. l. 3. §. 1. C. de fideic.*

2. ET IN LOCATIONIBUS] *D. l. ult. C. h. t. l. 25. pr. locat.*

3. PRETIUM IN NUMERATA PECUNIA] Ex *Nervæ* & *Proculi* sententia. *l. 1. §. 1. h. t. l. 9. C. eod. l. 1. de rer. perm.* Enimvero si pretium ab initio in nummis fuerit constitutum, potest venditori consentienti etiam alia res in solutum dari contractu non mutato. *l. 9. C. de resc. vend.*

4. PERMUTATIONE RERUM EMPTIONEM CONTRAHI] Permutatio instar obtinet emptionis, unde in ædilitio edicto cum permutatum est, uterque & venditoris & emptoris loco habetur. *l. 19. §. pen. de ædil. edict.*

5. HOMERO] *Lib.* 7. Iliad. Magis pro hac sententia facit locus ejusdem Poëtæ *lib. 1. Odyss. circa fin.* *τὴν ποτε Λαέρτης πρίατο κτεάτεσσιν ἑοῖσιν.* id est, *quam* (Eurycleam ancillam) *olim Laërtes emerat possessionibus suis.* quem locum subministrat Paul. *d. l. 1. §. 1. h. t.*

1. Di-

qui aliquam partem exercitus Achivorum vinum ſibi comparaſſe ait, permutatis quibusdam rebus, his verbis:

> Νῆες δ' ἐκ Λήμνοιο παρέστασαν οἶνον ἄγουσαι.
> Ἔνθεν ἄρ' οἰνίζοντο καρηκομόωντες Ἀχαιοί·
> Ἄλλοι μὲν χαλκῷ, ἄλλοι δ' αἴθωνι σιδήρῳ,
> Ἄλλοι δὲ ῥινοῖς, ἄλλοι δ' αὐτῇσι βόεσσιν,
> Ἄλλοι δ' ἀνδραπόδεσσι.

Hoc eſt:

> *Advecta è Lemnó tunc vina fuere carinis.*
> *Inde capillati ſibi vina parare Pelasgi:*
> *Ære micante alii, nitido pars altera ferro,*
> *Pars bubulis tergis, ipſis plerique juvencis,*
> *Pars quoque mancipiis.*

[1] Diverſæ ſcholæ auctores contra ſentiebant: aliudque eſſe exiſtimabant permutationem rerum, aliud emptionem & venditionem: alioqui [2] non poſſe rem expediri, permutatis rebus, quæ videatur res veniſſe, & quæ pretii nomine data eſſe. Nam utramque videri & veniſſe, & pretii nomine datam eſſe, rationem non pati. Sed Proculi ſententia, dicentis permutationem propriam eſſe ſpeciem contractus, à venditione ſeparatam, merito prævaluit, cum & ipſe [3] aliis Homericis verſibus

1. DIVERSÆ SCHOLÆ AUCTORES] *Nervam* & *Proculum* intelligit. *d. l.* 1. §. 1. *in fin. eod.*

2. NON POSSE REM EXPEDIRI] Id eſt, non poſſe intelligi aut diſcerni, &c. *d. l.* 1. §. 1. *l.* 1. *pr. de rer. perm.* addit *Paulus* & duo alia, quod venditor non cogitur rem emptoris facere, ſed evictionis tantum nomine obligatur: in permutatione autem utrinque res accipientis fieri debet. item quod emptio nuda conſentientium voluntate contrahitur: permutatio autem ex re tradita initium obligationi præbet. *d. l.* 1. *pr.* §. 2. & 3.

3. ALIIS HOMERICIS VERSIBUS] Quos vide apud Paul. *d. l.* 1. §. 1. *hoc tit.* & *Theoph.* hic. Excipi tamen

 hic

bus adjuvabatur, & [1] validioribus rationibus argumentabatur. Quod & [2] anteriores divi Principes admiserunt, & in nostris Digestis latius significatur.

De periculo, & commodo rei venditæ.

D. Lib. 18. Tit. 6. C. Lib. 4. Tit. 48.

§. 3. Cum autem emptio & venditio contracta sit (quod effici diximus, simul atque de pretio convenerit, [3] cum sine scriptura res agitur) [4] periculum rei venditæ statim ad emptorem pertinet, tametsi adhuc ea res [5] emptori tradita non sit. Itaque si homo mortuus sit, vel aliqua parte corporis læsus fuerit, aut ædes totæ, vel aliqua ex parte incendio consumptæ fuerint; aut fundus vi fluminis totus, vel aliqua ex parte ablatus sit, sive etiam inundatione aquæ, aut arboribus turbine dejectis, longe minor aut deterior esse cœperit: [6] emptoris damnum est. Cui necesse est, licet

---

hic posset, poëtam, dum metro servit, verborum proprietatem insuper habuisse.

1. VALIDIORIBUS RATIONIBUS] Validissimum argumentum est, quod in contractu emptionis res & pretium distincta esse debent; quod nec *Sabinus* negabat.

2. ANTERIORES D. PRINCIPES] Diocletianus & Maximianus. *l. pen. C. de rer. perm.*

3. CUM SINE SCRIPTURA] Et pure: nam si sub conditione, non ante emptio perficitur, quam conditio impleta sit: & ideo interim periculum venditorem respicit. *l. 7. h. t. l. 8. de per. & comm. rei vend.* cui respectu periculi similis venditio vini, olei, &c. pretio in singulas amphoras aut metretas constituto. *l. 35. §. 5. h. t.*

4. PERICULUM REI VENDITÆ] Id est, certæ speciei. Aliud est, si quis v. c. vendiderit decem boves in genere: nam genus perire non potest. *l. 11. C. si cert. pet.*

5. EMPTORI TRADITA NON SIT] Dummodo culpa aut mora venditoris non intercesserit. *l. 23. l. 91. §. 2. de verb. obl.*

6. EMPTORIS DAMNUM EST] Sententia constanter à veteribus tradita *l. 7. l. 8. de per. & comm. l. 35. §. 4. h. t. l. 5. §. ult. de resc. vend. l. 1. 4. pen. & ult. C. h. t. cum simil.*

Non

licet rem non fuerit nactus, pretium solvere. Quicquid enim [1] sine dolo & culpa venditoris accidit, in eo venditor securus est. Sed & si post emptionem fundo aliquid per alluvionem accesserit, ad emptoris commodum pertinet [2] Nam & commodum ejus esse debet, cujus periculum est. Quod [3] si fugerit homo, qui veniit, aut surreptus fuerit, ita ut neque dolus, neque culpa venditoris intervenerit, animadvertendum erit, [4] an custodiam ejus usque ad traditionem venditor susceperit. Sane enim si susceperit, ad ipsius periculum is casus pertinet: si non susceperit, securus est. Idem & in ceteris animalibus, ceterisque rebus intelligimus. [5] Utique tamen vindicationem rei, & condictionem exhibere debebit emptori: quia sane qui nondum rem emptori tradidit, [6] adhuc

---

Non obstat, quod venditor rei nondum traditæ adhuc dominus sit; res autem dicatur perire suo domino. *l. 9. C. de pign. act.* Hoc enim verum est, nisi dominus rei idem sit & debitor ejusdem, ut in proposito venditor: qui ob id communi jure omnium debitorum certæ rei utitur. *l. 23. de verb. obl.*

1. SINE DOLO ET CULPA] Emptio & venditio est contractus, in quo utriusque utilitas versatur. Itaque ex natura horum contractuum venditor non nisi dolum & culpam præstat. *l. 5. §. 2. commod.*

2. NAM ET COMMODUM] *L. 10. de reg. jur. l. 7. de per. & comm. l. 1. C. eod.* & iterum vice versa, quia commodum omne ad emptorem pertinet, etiam incommodum ferre debet.

3. SI FUGERIT HOMO] *L. 35. §. 4. h. t. l. 31. de act. empt.*

4. AN CUSTODIAM] *Φυλακὴν ἀκριβεστάτην*, custodiam majorem, quam natura contractus desiderat. *l. 23. de reg. jur.*

5. UTIQUE TAMEN VINDICATIONEM, &c.] *D. l. 35. §. 4. d. l. 31. l. 14. de furt. in pr.*

6. ADHUC IPSE DOMINUS EST] *D. l. 14.* Non enim nudis pactis aut contractibus, sed traditionibus dominia rerum transferuntur. *l. 20. C. de pact. §. 40. sup. de rer. div.*

huc ipſe dominus eſt. Idem etiam eſt de furti, & de 1 damni injuriæ actione.

De emptione conditionali.

§. 4. Emptio 2 tam ſub conditione, quam pure contrahi poteſt. Sub conditione: veluti, *Si Stichus intra certum diem tibi placuerit, erit tibi emptus aureis tot.*

De emptione rei quæ non eſt in commercio.

§. 5. Loca ſacra, vel religioſa, item publica (veluti forum, baſilicam) 3 fruſtra quis ſciens emit. Quæ tamen ſi pro profanis vel privatis deceptus à venditore quis emerit, habebit actionem ex empto, quod non habere ei liceat, ut conſequatur, quod ſua intereſt eum deceptum non eſſe. Idem juris eſt, ſi hominem liberum pro ſervo emerit.

T I.

---

1. DAMNI INJURIÆ] Ex Lege Aquilia. *v. inf. lib.* 4. *tit.* 3.

2. TAM SUB CONDITIONE] *L.* 7. *h. t. l.* 8. *de per. & comm. &c.* Poteſt & pure ſic contrahi, ut ſub conditione reſolvatur. *l.* 3. *eod. l.* 6. *C. de reſc. vend.* quo etiam pertinent duæ conventiones in hoc genere maxime celebratæ, quarum altera Addictio in diem, altera Lex commiſſoria dicitur. vid. *tit. de in diem addict. & tit. de leg. commiſſ.*

3. FRUSTRA QUIS SCIENS EMIT] Earum rerum nulla venditio eſt, quas natura vel gentium jus aut civile, commercio exemit. *l.* 34. §. 1. *h. t.* Ceterum ſi quis eas ignorans emit, hactenus emptio tenet, ut emptor actione ex empto conſequi poſſit, quanti intereſt non eſſe deceptum. *l.* 4. *l.* 62. §. 1. *eod.*

TITULUS. XXV.
DE LOCATIONE ET CONDUCTIONE.

D. Lib. 19. Tit. 2. C. Lib. 4. Tit. 65.

Collatio emptionis, & locationis. De mercedis conventione.

LOCATIO & Conductio 1 proxima est emptioni & venditioni, iisdemque juris regulis consistit. Nam ut emptio & venditio ita contrahitur, si de pretio convenerit; sic & locatio & conductio ita contrahi intelligitur, 2 si merces constituta sit: & 3 competit locatori quidem locati actio, 4 conductori vero conducti.

De mercede collata in arbitrium alienum.

§. 1. Et quæ supra diximus, 5 si alieno arbitrio pre-

---

1. PROXIMA EST EMPTIONI] Ex Cajo, *l. 2. h. t.*

2. SI MERCES CONSTITUTA] Æstimatio totius rei, quæ fit in venditione, pretium dicitur; æstimatio usus rei, quæ fit in locatione, merces, quæ tamen & ipsa sæpe pretium appellatur. *l. 28. §. 2. l. 51. §. 1. eod. l. ult. §. ult. de leg. Rhod.* Sicut autem emptio sine pretio esse non potest, ita nec locatio sine mercede. *l. 25. comm. div.*

3. COMPETIT LOCATORI] In conductione rerum locator est, qui rem utendam dat; conductor, qui accipit: in operarum locatione idem diverso respectu & locator est & conductor; qui locator est operæ, idem conductor operis, & contra. *l. 1. de æstim. act. l. 19. §. 7. l. 25. §. pen. & pass. h. t.* Per opus autem intelligo quemvis fructum operæ, v. c. si quis se erudiendum locet magistro aut artifici, vel vehendum aurigæ.

4. CONDUCTORI] Conductoris nomen generale est: Ædium conductor specialiter inquilinus, agri colonus, operis redemptor; vectigalis publicanus vel manceps veteribus dicitur.

5. SI ALIENO ARBITRIO MERCES PERMISSA] Puta L. Titii, & hoc scil. effectu, ut siquidem Titius mer-

S 6 cedem

pretium permissum fuerit, eadem & de locatione & conductione dicta esse intelligimus, si alieno arbitrio merces permissa fuerit. Qua de causa si [1] fulloni polienda curandave, aut sarcinatori sarcienda vestimenta quis dederit, nulla statim mercede constituta, sed postea tantum daturus, quantum inter eos convenerit; [2] non proprie locatio & conductio contrahi intelligitur, sed eo nomine [3] actio præscriptis verbis datur.

In quibus rebus merces consistit.

§. 2. Præterea, sicut vulgo quærebatur, an permutatis rebus emptio & venditio contraheretur; ita quæri solebat de locatione & conductione, si forte rem aliquam utendam sive fruendam tibi aliquis dederit, & invicem à te utendam sive fruendam aliam rem acceperit. Et [4] placuit non esse lo-

ca-

---

cedem definiverit, contractus ratus habeatur; sin minus, nullius momenti sit. *l. 25. pr. h. t. l. ult. C. de contr. empt.*

1. FULLONI POLIENDA] Gloss. vett. λελαμπρυμένα, κεκαπνισμένα Officium fullonis est polire, curare, lavare. *l. 31. h. t. l. 48. §. 4. l. 82. de furt. l. 2 de cond. sin. caus.* Plin. 37. c. 17.

2. NON PROPRIE LOCATIO] *Sed* novum negotium à locatione separatum, proprium nomen non habens: & ideo hîc recurrendum ad actionem Præscriptis verbis. *l. 1. l. 2. & 3. junct. l. 22. de præscr. verb.*

3. ACTIO PRÆSCRIPTIS VERBIS] Actio præscriptis verbis est actio civilis ex contractu innominato. *pass. d. t.* sic dicta ex eo, quod præscriptis verbis rem gestam demonstret, eaque demonstratione vice nominis, quo caret, utatur. *l. 6. C. de transact.* ob quam causam etiam in factum appellatur. *l. 1. & pass. de præscr. verb.*

4. PLACUIT NON ESSE LOCATIONEM] Quia merces non intervenit. *l. 23. comm. div. l. 17. §. 3. de præsc. verb.* ex quo effici videtur, etiam mercedem in locatione nummariam esse debere: alias negotium incidere in aliud genus contractus. fac. *l. 1. §. 9. depos. l. 5. §. 2. de præscr. verb. cum simil.* Quamquam ex communi contrahentium usu receptum, ut si res fructum ferens pro certa quantitate fructuum, quos ea res producit, tanquam mercede, utenda

cationem & conductionem, sed proprium genus contractus. Veluti, si cum unum bovem quis haberet, & vicinus ejus unum, 1 placuerit inter eos, ut per denos dies invicem boves commodarent, ut opus facerent; & apud alterum alterius bos perierit: neque locati, neque conducti, neque commodati competit actio; quia non fuit commodatum gratuitum: verum 2 præscriptis verbis agendum est.

De emphyteusi.

C. Lib. 4. Tit. 66 & Lib. 11. Tit. 61. & seqq.

§. 3. Adeo autem aliquam familiaritatem inter se videntur habere emptio & venditio, item locatio & conductio, ut in quibusdam causis quæri soleat, 3 utrum emptio & venditio contrahatur, an locatio & conductio. Ut ecce de prædiis, quæ 4 perpetuo quibusdam fruenda traduntur,

---

da data sit, hujusmodi contractus pro locatione habeatur. *l.* 21. *C. h. t.*

1. PLACUERIT INTER EOS] Et unus à sua parte conventionem impleverit, id est, bovem suum per denos dies commodaverit: nam si conventio placiti tantum fine steterit, nudum pactum est. ex quo, jure nostro, actio non datur. *l.* 7. §. 2. & 4. *de pact. l.* 27. *C. de locat. l.* 3. *C. de rer. per.*

2. PRÆSCRIPTIS VERBIS AGENDUM] *D. l.* 17. §. 3. *de præscr. verb.* Ex quatuor autem generibus contractuum innominatorum, quæ recenset Paul. *l.* 5. *d. t. Do ut des, Do ut facias, Facio ut des, Facio ut facias,* ad postremum videtur species proposita pertinere.

3. UTRUM EMPTIO, &c. AN LOCATIO] Dixeris hic esse venditionem, quia veluti dominium quoddam in perpetuum transfertur. *l.* 1. *si ag. vect.* Rursus dixeris esse locationem, si spectes pensionem, quæ quasi pro usu rei, ut in locatione annuatim solvitur.

4. PERPETUO FRUENDA] Jus emphyteuticum natura sua perpetuarium est. *l.* 1. *C. de off. Com. sac. pal. l.* 1. & 3. *C. de loc. præd. civ. lib.* 11. ex conventione tamen temporarium esse potest. *l. ult. si ag. vect.* modo ne ad modicum tempus constituatur. arg. *l.* 1. §. 3. *de superfic.*

pretium permissum fuerit, eadem & de locatione & conductione dicta esse intelligimus, si alieno arbitrio merces permissa fuerit. Qua de causa si 1 fulloni polienda curandave, aut sarcinatori sarcienda vestimenta quis dederit, nulla statim mercede constituta, sed postea tantum daturus, quantum inter eos convenerit; 2 non proprie locatio & conductio contrahi intelligitur, sed eo nomine 3 actio præscriptis verbis datur.

In quibus rebus merces consistit.

§. 2. Præterea, sicut vulgo quærebatur, an permutatis rebus emptio & venditio contraheretur; ita quæri solebat de locatione & conductione, si forte rem aliquam utendam sive fruendam tibi aliquis dederit, & invicem à te utendam sive fruendam aliam rem acceperit. Et 4 placuit non esse lo-

---

cedem definiverit, contractus ratus habeatur; sin minus, nullius momenti sit. *l. 25. pr. h. t. l. ult. C. de contr. empt.*

1. FULLONI POLIENDA] Gloss. vert. λευκαίνειν, κναπτεία Officium fullonis est polire, curare, lavare. *l. 31. h. t. l. 48. §. 4. l. 82. de furt. l. 2 de cond. sin. caus.* Plin. 37. c. 17.

2. NON PROPRIE LOCATIO] Sed novum negotium à locatione separatum, proprium nomen non habens: & ideo hic recurrendum ad actionem Præscriptis verbis. *l. 1. l. 2. & 3. junct. l. 22. de præscr. verb.*

3. ACTIO PRÆSCRIPTIS VERBIS] Actio præscriptis verbis est actio civilis ex contractu innominato. *pass. d. t.* sic dicta ex eo, quod præscriptis verbis rem gestam demonstret, eaque demonstratione vice nominis, quo caret, utatur. *l. 6. C. de transact.* ob quam causam etiam in factum appellatur. *l. 1. & pass de præscr. verb.*

4. PLACUIT NON ESSE LOCATIONEM] Quia merces non intervenit. *l. 23. comm. div. l. 17. §. 3. de præsc. verb.* ex quo effici videtur, etiam mercedem in locatione nummariam esse debere: alias negotium incidere in aliud genus contractus. fac. *l. 1. §. 9. depos. l. 5. §. 2. de præscr. verb. cum simil.* Quamquam ex communi contrahentium usu receptum, ut si res fructum ferens pro certa quantitate fructuum, quos ea res producit, tanquam mercede, utenda

cationem & conductionem, sed proprium genus contractus. Veluti, si cum unum bovem quis haberet, & vicinus ejus unum, 1 placuerit inter eos, ut per denos dies invicem boves commodarent, ut opus facerent; & apud alterum alterius bos perierit: neque locati, neque conducti, neque commodati competit actio; quia non fuit commodatum gratuitum: verum 2 præscriptis verbis agendum est.

De emphyteusi.

C. Lib. 4. Tit. 66 & Lib. 11. Tit. 61. & seqq.

§. 3. Adeo autem aliquam familiaritatem inter se videntur habere emptio & venditio, item locatio & conductio, ut in quibusdam causis quæri soleat, 3 utrum emptio & venditio contrahatur, an locatio & conductio. Ut ecce de prædiis, quæ 4 perpetuo quibusdam fruenda traduntur,

---

da data sit, hujusmodi contractus pro locatione habeatur. *l.* 21. *C. h. t.*

1. PLACUERIT INTER EOS] Et unus à sua parte conventionem impleverit, id est, bovem suum per denos dies commodaverit: nam si conventio placiti tantum fine steterit, nudum pactum est. ex quo, jure nostro, actio non datur. *l.* 7. §. 2. & 4. *de pact. l.* 27. *C. de locat. l.* 3. *C. de rer. per.*

2. PRÆSCRIPTIS VERBIS AGENDUM] *D. l.* 17. §. 3. *de præscr. verb.* Ex quatuor autem generibus contractuum innominatorum, quæ recenset Paul. *l.* 5. *d. t. Do ut des, Do ut facias, Facio ut des, Facio ut facias*, ad postremum videtur species proposita pertinere.

3. UTRUM EMPTIO, &c. AN LOCATIO] Dixeris hîc esse venditionem, quia veluti dominium quoddam in perpetuum transfertur. *l.* 1. *si ag. vect.* Rursus dixeris esse locationem, si spectes pensionem, quæ quasi pro usu rei, ut in locatione annuatim solvitur.

4. PERPETUO FRUENDA] Jus emphyteuticum natura sua perpetuarium est. *l.* 1. *C. de off. Com. sac. pal. l.* 1. & 3. *C. de loc. præd. civ. lib.* 11. ex conventione tamen temporarium esse potest. *l. ult. si ag. vect.* modo ne ad modicum tempus constituatur. arg. *l.* 1. §. 3. *de superfic.*

tur, id est, ut 1 quamdiu pensio sive reditus pro his domino præstetur, neque ipsi conductori, neque heredi ejus, cuive conductor heresve ejus 2 id prædium vendiderit, aut donaverit, aut dotis nomine dederit, aliove quocumque modo alienaverit, auferre liceat. Sed talis contractus, quia inter veteres dubitabatur, & à quibusdam locatio, à quibusdam venditio existimabatur, 3 Lex Zenoniana lata est, quæ emphyteuseos contractus propriam statuit naturam, neque ad locationem, neque ad venditionem inclinantem, sed suis pactionibus fulciendam: & 4 si quidem aliquid pactum fuerit, hoc ita obtinere, 5 ac si natura-

---

1. QUAMDIU PENSIO] Præstatio pensionis, seu canonis, pars est essentialis contractus emphyteutici, & argumentum reservati dominii. *l. 1. d. t.*

2. ID PRÆDIUM VENDIDERIT] Ceterum cum vendere cupit, domino prius offerre debet emendi prærogativam, juxta dispositionem. *l. 3. C. de jur. emphyt.* alioqui jure suo cadit. In donatione autem idem postulari non nisi inique potest. Plane inductio & honorarium, (quod barbare laudemium) in omni alienatione necessaria. *d. l. 3. circa fin.*

3. LEX ZENONIANA] *L. 1. C. eod.* qua Lege effectum est, ut hic contractus, cum antea dubitaretur, utrum emptioni an locationi aggregandus esset, separatam ab utraque illa conventione haberet naturam. Originem autem à Zenone non trahit. vid. *Hotom.*

4. SI QUIDEM ALIQUID PACTUM] Pactiones in emphyteusi servandæ, tam quæ fiunt circa ipsam emphyteusin, quam quæ circa personam emphyteutæ, ejusque rejectionem. *l. 2. C. eod.* Si nihil aliud nominatim cautum, tum si emphyteuta triennium integrum pensionem solvere cessarit, jus suum ei adimi potest. *d. l. 2.* In emphyteusi ecclesiastica cessatione biennii jus amittitur. *auth. qui rem. C. de SS. eccles.*

5. AC SI NATURALIS ESSET CONTRACTUS] *Æmil. Ferret. Cujac.* Hot. *ac si natura talis esset contractus.* & recte, ut ex *Th.* constat. *τὸ γὰρ ἐν ἀρχῇ συμφωνηθὲν φύσιν δίδωσι τοῖς συναλλάγμασι. Theod. Hermopol. in l. 23. de reg. jur.*

turalis esset contractus. Sin autem nihil de periculo rei fuerit pactum, tunc, si quidem totius rei interitus accesserit, ad dominum super hoc redundare periculum: [1] sin autem particularis, ad emphyteuticarium hujusmodi damnum venire. Quo jure utimur.

De forma alicui facienda ab artifice.

§. 4. [2] Item quæritur, si cum aurifice Titius convenerit, ut is ex auro suo certi ponderis certæque formæ annulos ei faceret; & acciperet (verbi gratia) decem aureos, utrum emptio & venditio, an locatio & conductio contrahi videatur. Cassius ait, materiæ quidem emptionem & venditionem contrahi, operæ autem locationem & conductionem. Sed [3] placuit, tantum emptionem & venditionem contrahi. Quod si suum autem Titius dederit, mercede pro opera constituta, dubium non est, quin locatio & conductio sit.

Quid præstare debet conductor.

§. 5. Conductor [autem] omnia [4] secundum legem

---

1. Sin autem particularis] Totius rei interitus ad dominum, partis ad emphyteutam pertinet, nisi aliud convenerit. *l. 1. C. de jur. emph.* Itaque non poterit emphyteuta ob sterilitatem petere remissionem pensionis: quamvis hoc colono concessum. *l. 15. §. 2. & seq. h. t.*

2. Item quæritur] Ex Cajo, *l. 2. §. 1. eod.* Dixeris hic emptionem contrahi, quia materia in perpetuum abalienatur. Rursus tamen videri potest contrahi locatio propter operam artificis, quæ & ipsa æstimatur: operæ autem emptio esse non potest.

3. Placuit tantum emptionem esse] *D. l. 2.* Nemo dubitaret emptionem contrahi, si cum aurifice convenissem, ut is mihi certo pretio traderet annulos, quos jam factos habebat. Quid autem refert, res jam facta sit ab artifice, an adhuc facienda, cum utrobique in pretio constituendo non materiæ solum, sed etiam artificii ratio habeatur? vid. *l. 20. l. 65. de contr. empt.*

4. Secundum legem conductionis] Id est, secun-

gem conductionis facere debet; &, si quid in lege prætermissum fuerit, id 1 ex bono & æquo præstare. Qui pro usu aut vestimentorum, aut argenti, aut jumenti, mercedem aut dedit, aut promisit, ab eo custodia talis desideratur, 2 qualem diligentissimus paterfamilias suis rebus adhibet. Quam si præstiterit, & 3 aliquo casu fortuito eam rem amiserit, de restituenda ea non tenebitur.

De morte conductoris.

§. 6. 4 Mortuo conductore intra tempora conductionis, heres ejus eodem jure in conductione succedit.

T I-

---

secundum pacta conventa conductioni adjecta, quæ legem contractui dant. *l.* 23. *de reg. jur.* exempla habes in *l.* 9. §. 2. *l.* 11. §. 1. *& ult. h. t.* estque hoc commune omnium judiciorum bonæ fidei. *l.* 7. §. 5. *de pact.* *l.* 11. §. 1. *de act. empt.*

1. EX BONO ET ÆQUO PRÆSTARE] Est enim hic contractus bonæ fidei, in quo multa, quæ nec dicta, nec cogitata forte sunt, præstari æquum est. §. 30. *inf. de act.* *& sup. de obl. ex cons. add.* *l.* 25. §. 3. *l.* 24. *pr. h.* 1. *l.* 2. *l.* 17. *C. eod.*

2. QUALEM DILIGENTISSIMUS] Superlativus pro positivo. ut & in *l.* 25. §. *pen. eod.* Est enim locatio ex eorum contractuum numero, qui utriusque contrahentis utilitatem contineat, in quibus dolus dumtaxat & culpa levis præstatur, non etiam levissima. *l.* 5. §. 2. *commod.* ubi etiam nominatim locationis fit mentio. fac. *l.* 9. §. 3. *l.* 11. §. 3. *l.* 13. §. 1. *l.* 31. *in fin. h. t.* *l.* 3. §. 1. *caut. caup. stab.*

3. ALIQUO CASU FORTUITO] *L.* 28. *C. h. t.* Neque hoc proprium hujus judicii, sed commune omnium contractuum. *l.* 23. *de reg. jur.* *l.* 6. *C. de pign. act.*

4. MORTUO CONDUCTORE, &c. HERES EJUS] *l.* 10. *C. h. t.* sicut nec ex contrario morte locatoris expirat locatio. *l.* 19. §. 8. *eod.* Heres enim universi juris & onerum defuncti successor est. *l.* 37. *de acq. her.* Emptor autem vel legatarius stare locationi non tenentur. *l.* 35. §. 1. *l.* 32. *h. t.* *l.* 120. §. *ult. de leg.* 1. *l.* 9. *C. h. t.*

1. So-

TITULUS XXVI.
DE SOCIETATE.

D. Lib. 17. Tit. 2. C. Lib. 4. Tit. 37.

Divisio à materia.

[1] SOCIETATEM coire solemus [2] aut totorum bonorum, quam Græci specialiter κοινωνίαν appellant; aut [3] unius alicujus negotiationis, veluti mancipiorum vendendorum emendorumque, aut olei, aut vini, aut frumenti emendi vendendique.

De partibus lucri & damni.

§. 1. Et quidem si nihil de partibus lucri & damni nominatim convenerit, [4] æquales scilicet partes & in lucro & in damno spectantur. Quod si expressæ fuerint partes, [5] hæ servari debent. Nec enim unquam

1. SOCIETATEM COIRE] Societas est communio consensu suscepta. Estque duplex: vel vitæ, quam uno verbo nuptias sive matrimonium appellamus; vel bonorum, quæ verbo generis in usu juris societas vocatur, de qua sola hic agitur.

2. AUT TOTORUM BONORUM] In qua bona omnia præsentia continuo communicantur, actiones invicem cedendæ, quæ postea obveniunt, in commune redigenda. *l.* 1. §. 1. *l.* 2. *l.* 3. *l.* 37. & *seq. h. t.* Cum autem aliqui simpliciter societatem contrahunt, eorum dumtaxat, quæ ex quæstu veniunt, coita esse videtur, non etiam, quæ beneficio alieno aut dono fortunæ. *l.* 7. *cum seqq. eod.*

3. UNIUS NEGOTIATIONIS] Vel artificii, vel fundi in commune empti: in qua id solum, quod ex quæstu rei venit, cujus societas contracta est, lucrum commune est. *l.* 52. §. 5. *eod.*

4. ÆQUALES PARTES] *L.* 29. *pr. eod.* Quod sic accipe, si æqualis quoque sit collatio: nam in collatione inæquali pro rata ejus, quod quisque contulit, partes fieri debent. arg. *l.* 6. *l.* 80. *eod.* Bene Aristot. 8. *Eth. in fin.* Ἐν χρημάτων κοινωνίᾳ πλεῖον λαμβάνουσιν οἱ συμβαλλόμενοι πλεῖον. Idem 3. *Pol* 6.

5. HÆ SERVARI DEBENT] Ac proinde, etiamsi inæqua-

quam dubium fuit, quin valeat conventio, si duo inter se pacti sint, ut 1 ad unum quidem duæ partes & lucri & damni pertineant, ad alium tertia.

De partibus inæqualibus.

§. 2. De illa sane conventione quæsitum est, si Titius & Sejus inter se pacti sint, ut ad Titium lucri duæ partes pertineant, damni tertia; ad Sejum duæ partes damni, lucri tertia: an rata debeat haberi conventio. Quintus Mutius 2 contra naturam societatis talem pactionem esse existimavit, & ob id non esse ratam habendam. 3 Servius Sulpitius (cujus sententia prævaluit) contra sensit, quia sæpe quorumdam 4 ita pretiosa est opera in societate, ut eos justum sit conditione meliore in societatem admitti. Nam & ita coïri posse societatem non dubitatur, 5 ut alter pecuniam conferat, alter non conferat, & tamen lucrum in-

---

quales servari placuerit in collatione æquali, aut æquales in collatione inæquali. Idem est, si partium definitio arbitrio tertii alicujus permissa sit: cujus tamen arbitrium in manifesta iniquitate per judicium bonæ fidei corrigi potest. *l. 76. cum 4. seqq. eod.*

1. AD UNUM DUÆ PARTES] Hæc conventio propter analogiam inæqualitatis partium in damno & lucro facile recepta.

2. CONTRA NATURAM SOCIETATIS] Utpote quæ æqualitatem tanquam jure quodam fraternitatis desideret. *l. 63. pr. eod.*

3. SERVIUS SULPITIUS] *L. 30. in fin. h. t.*

4. ITA PRETIOSA EST OPERA] Itaque non tam improbari videtur sententia *Mutii*, quam temperari. fac. *l. 29. pr. eod.*

5. UT ALTER PECUNIAM] &c. *L. 1. C. eod.* Plaut. *Asin. Act. 1. Scen. 3. Par pari datum hostimentum est, opera pro pecunia.* sive ut est in *l. 52. §. 1. eod. Pretium operæ & artis est levamentum*, id est, σήκωμα. *Varro* apud *Nonium: Amussis est æquamen, levamentum.* In codice Hetrusco præpostero literarum ordine scriptum est *velamentum.* Cujac.

L. O-

inter eos commune fit, quia sæpe [1] opera alicujus pro pecunia valet. Et adeo contra Quinti Mutii sententiam obtinuit, ut illud quoque constiterit, posse convenire, ut quis [2] lucri partem ferat, de damno non teneatur. Quod & ipsum Servius convenienter sibi fieri existimavit. Quod tamen ita intelligi oportet, ut si [3] in alia re lucrum, in alia damnum illatum sit; compensatione facta, solum quod superest, intelligatur lucro esse.

De partibus expressis in una caussa.

§. 3. Illud expeditum est, si in una caussa pars fuerit expressa (veluti in solo lucro vel in solo damno) in altera vero amissa; in eo quoque, quod prætermissum est, [4] eamdem partem servari.

Quibus modis societas solvitur. De renuntiatione.

§. 4. Manet autem societas eo usque, donec [5] in eodem

1. OPERA ALICUJUS PRO PECUNIA] Idem intelligi debet de labore, de periculo navigationis & similibus. *l.* 29. §. 1. *eod.*

2. LUCRI PARTEM, &c. DE DAMNO NON TENEATUR] Nam nec hæc conventio iniqua est, si tanti est illud, quod impenditur & perditur operæ, quanti est damnum acceptum. *d. l.* 29. §. 1. Talis autem societas coïri non potest, ut unus lucrum tantum, alter damnum sentiat: quia sine ullius lucri communione societas consistere nequit. & ista societas leonina veteribus dicitur. *d. l.* 29. §. 2. Appellatio tracta ex fabula *Æsopi.* v. Erasm. in *Chiliad.*

3. IN ALIA RE LUCRUM, IN ALIA DAMNUM] v. c. Inita est negotiatio mancipiorum & equorum: in illa damnum acceptum 100 aureorum, in hac lucrum factum 300. compensatione lucri & damni facta, reperietur superesse lucrum 200. qui ex lege societatis dividi debent. *l.* 30. *h. t.*

4. EAMDEM PARTEM SERVARI] Quod totum pendet à paritate rationis, non à natura relatorum, ut plerique existimant.

5. IN EODEM CONSENSU PERSEVERAVERINT] *L.* 5.

eodem consensu perseveraverint. At 1 cum aliquis renunciaverit societati, solvitur societas. Sed plane, 2 si quis callide in hoc renunciaverit societati, ut obveniens aliquod lucrum solus habeat. Veluti, si totorum bonorum socius, cum ab aliquo heres esset relictus, in hoc renunciaverit societati, ut hereditatem solus lucrifaceret; cogitur hoc lucrum communicare. Si quid vero aliud lucrifaciat, 3 quod non captaverit, ad ipsum solum pertinet. Ei vero, cui renunciatum est, quicquid omnino post renunciatam societatem acquiritur, soli conceditur.

De morte.

§. 5. Solvitur adhuc societas etiam 4 morte socii, quia qui societatem contrahit, certam personam sibi

---

l. 5. C. eod. At invicem liberantur, si rebus adhuc integris omnium consensu à conjunctione discedatur; juxta communem Legem de tollendis obligationibus. *§. ult. Inst. quib. mod. toll. obl.*

1. CUM ALIQUIS RENUNCIAVERIT] *L. 63. in fin. l. 65. §. 3. h. t.* Hoc autem in contractu societatis jure singulari receptum, quia non bene convenit cum natura & conditione societatis, quæ veluti jus quoddam fraternitatis in se habet. *d. l. 63. eod.* aliquem invitum retinere in communione; quippe cujus materia discordias inter non consentientes excitare solet. *l. 77. §. 20. de leg. 2.* Atque hoc idem obtinet, etiamsi ab initio convenerit, ut societas perpetuo duraret. *l. 14. l. 70. eod.*

2. SI QUIS CALLIDE] Qui dolo malo renunciat, socios quidem à se liberat, se autem ab illis non liberat, damnique particeps, lucri expers manet. *d. l. 65. §. 3. & seqq.*

3. QUOD NON CAPTAVERIT] Quod in renunciatione non spectaverit: quia dolum in eo non admisit. *d. l. 65. § 3. eod.*

4. MORTE SOCII] *L. 4. §. 1. l. 52. §. 9. l. 63. §. ult. l. 65. §. 9. eod.* adeo ut nec ab initio recte paciscamur, ut heres in societatem succedat. *l. 34. l. 50. eod* quia & tale pactum naturæ societatis repugnat. *d. l. 65. §. 11.* exceptæ societates vectigalium. *d. l. 59.*

1. Et

ſibi eligit: ſed [1] & ſi conſenſu plurium ſocietas contracta ſit, morte unius ſocii ſolvitur, etſi plures ſuperſint; [2] niſi in coëunda ſocietate aliter convenerit.

De fine negotii.

§. 6. Item ſi alicujus rei contracta ſocietas ſit, & [3] finis negotio impoſitus eſt, finitur ſocietas.

De publicatione.

§. 7. [4] Publicatione quoque diſtrahi ſocietatem, manifeſtum eſt: ſcilicet ſi univerſa bona ſocii publicentur. Nam cum in ejus locum [5] alius ſuccedat, pro mortuo habetur.

De ceſſione bonorum.

D. Lib. 42. Tit. 3. C. Lib. 7. Tit. 71.

§. 8. Item ſi quis ex ſociis mole debiti prægravatus, [6] bonis ſuis ceſſerit, & ideo, propter publica & privata debita, ſubſtantia ejus veneat, ſolvitur ſocietas. Sed hoc caſu, [7] ſi adhuc conſentiant

1. ET SI CONSENSU PLURIUM] *D. l. 65. §. 9. h. t.*

2. NISI, &c. ALITER CONVENERIT] Id eſt, ut uno mortuo nihilominus inter ſuperſtites ſocietas continuaretur. *d. l. 65. §. 9.* Quamvis autem heres in ſocietatem non ſuccedit, tenetur tamen actione pro ſocio ex obligatione antea nata, item ut bonam fidem præſtet & acti etiam culpam in eo, quod ex antegeſto pendet. *d. l. 65. §. 9. l. 35. & ſeq. eod.*

3. FINIS NEGOTIO IMPOSITUS] *D. l. 65. §. 10.* Si ad certum tempus contracta ſit, ſolvitur exacto tempore. *d. l. 65. §. 6.*

4. PUBLICATIONE] *D. l. 65. §. 12.* Quod alias dicitur capitis deminutione. *l. 4. §. 1. l. 63. §. ult. eod.* maxima nimirum & media, quæ ſimiles morti. *d. l. 63. §. ult.*

5. ALIUS SUCCEDAT] Fiſcum intellige, qui bona damnatis ablata ſibi vindicat. *l. ult. de bon. eor. qui ant. ſent.*

6 BONIS SUIS CESSERIT] *D. l. 65. §. 1.* Hoc *Modeſtinus* dixit, egeſtate diſſociari. *l. 4. §. 1. eod.*

7. SI ADHUC CONSENTIANT] Poteſt enim renovari ſocietas cum eo, qui civis manet, bonaque iterum acquirere poteſt vel operis ſuis vel alieno beneficio. *l. 6. de ceſſ. bon.*

1. So-

TITULUS XXVII.
DE MANDATO.

D. Lib. 17. Tit. 1. C. Lib. 4. Tit. 35.

Divisio à fine.

1 MANDATUM contrahitur quinque modis: sive sua tantum gratia aliquis tibi mandet, sive sua & tua, sive aliena tantum, sive sua & aliena, sive tua & aliena. 2 At si tua tantum gratia tibi mandatum sit, supervacuum est mandatum, & ob id nulla ex eo obligatio, nec mandati inter vos actio nascitur.

Si mandantis gratia mandetur.

§. 1. Mandantis tantum gratia intervenit mandatum: veluti, si quis tibi mandet, ut negotia ejus gereres, vel ut fundum ei emeres, 3 vel ut pro eo sponderes.

Si mandantis, & mandatarii.

§. 2. Tua gratia & mandantis: veluti, si mandet tibi, 4 ut pecuniam sub usuris crederes ei, qui in rem ipsius mutuaretur; aut, si volente te agere

1. MANDATUM CONTRAHITUR] Ex Cajo *l.* 2. *h. t.* Mandare est gratuito aliquid gerendum committere. Recipit autem mandatum varias divisiones: aliud est expressum, aliud tacitum. *l.* 18. *eod.* aliud generale, aliud speciale; aliud negotiorum judicalium, aliud extrajudicalium. Hic proponitur divisio quinquepartita, sumpta à fine.

2. AT SI TANTUM GRATIA] Hoc consilium potius, quam mandatum est. vid. *inf.* §. 6.

3. VEL UT PRO EO SPONDERES] Apud Cajum, *d. l.* 2. §. 1. legitur *fidejuberes.* quod à *Triboniano* repositum existimat *Hot.*

4. UT PECUNIAM SUB USURIS, &c.] Hic manifeste versatur & mandantis commodum, & propter lucrum usurarum etiam mandatarii. *d. l.* 2. §. 4.

5. Ex

re cum eo [1] ex fidejussoria causa, mandet tibi, ut cum reo agas periculo mandantis: vel, ut ipsius periculo stipuleris ab eo, [2] quem tibi deleget in id, quod tibi debuerat.

Si aliena.

§. 3. [3] Aliena autem tantum causa intervenit mandatum: veluti, si tibi aliquis mandet, [4] ut Titii negotia gereres; vel ut Titio fundum emeres, vel ut pro Titio sponderes.

Si mandantis, & aliena.

§. 4. [5] Sua & aliena: veluti, si de communibus suis & Titii negotiis gerendis tibi mandet, vel ut sibi & Titio fundum emeres, vel ut pro eo & Titio sponderes.

Si

---

1. EX FIDEJUSSORIA CAUSA] Nam jure veteri fidejussor ante reum principalem conveniri potuit. *l. 5. C. de fidejuss.* quod mutatum *Nov.* 4. Commodum hic creditoris mandatarii in eo, quod judicium cum reo instituitur periculo mandantis, cum absque mandato foret, ut electione rei fidejussor liberetur. *l. ult. C de fidejuss.* ubi demum id jus abrogatur. Exemplum hoc est in *l.* 22. §. 2. *l.* 45. §. *ult. h. t.*

2. QUEM TIBI DELEGET] Hoc mandatum in rem mandantis interponitur, quia bonum nomen facit creditor, qui delegatum admittit, propter novationem. *l.* 26. §. 2. *eod.* & in rem mandatarii, quia novus debitor ita substituitur, ut nihilominus ex mandato agi possit in id, quod minus ab illo servari potuit. *d. l.* 22 §. 2. *d. l.* 45 §. *pen.*

3. ALIENA TANTUM CAUSA] Particula taxativa *tantum* & apud *Cajum* bis expressa est. *d. l.* 2. *pr.* [illegible] §. 2. eamque & *Th* agnoscit: ut mirum sit *Hotomannum* & *Pac.* censere delendam, vel ideo, quod eam *Cajus* non habet.

4. UT TITII NEGOTIA GERERES, &c.] In his exemplis etsi ab initio nihil interest mandatoris, tamen ex post facto ut intersit, fieri potest; nempe cum ex gestu tuo mandator Titio obligari cœpit nomine negotiorum gestorum. *l.* 28. *de neg. gest.* Non obstat igitur *l.* 8. §. 6. *h. t.*

5. SUA ET ALIENA] Ex Cajo, *d. l.* 2. §. 3. *h. t.*

1. TUA

Si mandatarii, & aliena.

§ 5. 1 Tua & aliena: veluti, si tibi mandet, ut Titio sub usuris crederes: quia si sine usuris pecuniam crederes, aliena tantum gratia intercedit mandatum.

Si mandatarii.

§. 6. Tua tantum gratia intervenit mandatum: veluti, si tibi mandet, ut pecunias tuas in emptiones potius prædiorum colloces, quam fœneres; vel ex diverso, ut pecunias tuas fœneres potius, quam in emptiones prædiorum colloces. Cujus generis mandatum, 2 magis consilium, quam mandatum est; & ob id non est obligatorium. quia 3 nemo ex consilio mandati obligatur: etiamsi non expediat ei, cui mandabatur: cum liberum cuique sit, apud se explorare, an sibi expediat consilium. Itaque 4 si otiosam pecuniam domi te habentem hortatus fuerit aliquis, ut rem aliquam emeres, vel eam crederes; quamvis non expe- diat

1. TUA ET ALIENA] *d. l.* 2. §. 5. Mandatarii hîc interest propter quæstum usurarum; Titii propter usum pecuniæ.

2. MAGIS CONSILIUM, QUAM MANDATUM] Qui mandat, vult & urget, ut fiat quod mandatum est, qui dat consilium, consultoris arbitrio rem permittit, neque utrum fiat, nec ne, laborat. Chrysost. *de Virgin.* *ὁ μὲν συμβουλεύων ἀφίησι τὸν ἀκούοντα κύριον εἶναι τῆς τῶν πραγμάτων αἱρέσεως, ὑπὲρ ὧν ποιεῖται τὴν συμβολήν.*

3. NEMO EX CONSILIO MANDATI OBLIGATUR] *d. l.* 2. §. *ult.* nisi fraus consilio subsit. Nam qui consilium dat, fidem præstare tenetur. Cic. 16. *ad Attic.* 8. Consilii autem non fraudulenti nulla est obligatio. *l.* 47. *de reg. jur.*

4. SI OTIOSAM PECUNIAM] Id est, sterilem, *l.* 7. *de usur.* seu vacuam, *l.* 28. *depos. l.* 24. *de præsc. verb.* quæ domino nullum fructum affert. *l.* 13. §. 1. *de usur.* cui opponitur occupata pecunia fœnebris, quæ usuras parit. *ἐνεργὰ χρήματα*, Demosth. *advers. Aphob.*

diat eum tibi emisse, vel credidisse, non tamen tibi mandati tenetur. Et adeo hæc ita sunt, ut quæsitum sit, an mandati teneatur, qui mandavit tibi, [1] ut pecuniam Titio fœnerares? sed obtinuit Sabini sententia, [2] obligatorium esse in hoc casu mandatum: quia non aliter Titio credidisses, quam si tibi mandatum esset.

De mandato contra bonos mores.

§. 7. Illud quoque mandatum non est obligatorium, [3] quod contra bonos mores est: veluti, si Titius de furto, aut de damno faciendo, aut de injuria facienda mandet tibi. licet enim pœnam istius facti nomine præstiteris, [4] non tamen ullam habes adversus Titium actionem.

De executione mandati.

§. 8. Is, qui exequitur mandatum, [5] non debet ex-

---

1. UT PECUNIAM TITIO FOENERARES] Cum demonstratur persona, mandatum est; cum indefinite mandatur, consilium, ut & *Placentino* videtur.

2. OBLIGATORIUM ESSE] Propterea quod hic auctor tuus fidem suam pro persona designata interponere videtur; tu qui credis, fidem illius sequi, aliter non crediturus. Si quis autem simpliciter affirmavit idoneum esse eum, cui pecunia mutua dabatur, non interveniente mandato aut consilio de credendo, mandati non tenetur. *l. 2. de proxenet. l. 7. §. ult. de dol.*

3. QUOD CONTRA BONOS MORES] *L. 6. §. 3. l. 12. §. 11. l. 22. §. 6. h. t.* nullaque in universum rei turpis aut flagitiosæ ex ullo contractu obligatio est. *l. generaliter. 26. & seq. de verb. obl.*

4. NON TAMEN ULLAM ADVERSUS TITIUM, &c.] Uterque tamen obligamini ex delicto: neque te excusat, quod Titius facinus perpetravit; neque Titium, quod tu mandaveris. *§. pen. inf. de injur. l. 11. §. 3. eod. l. 5. C. de accus.*

5. NON DEBET EXCEDERE FINES MANDATI] Nam qui excedit, aliud quid facere videtur. *l. 5. pr. h t.* exempl. in *d. l. 5. §. 2. & 3. l. 22. eod.* Gell. 1. c. 13. Non excedit fines, qui facit *τὸ ἰσοδύναμον. l. ult. §. ult. eod.*

IN-

excedere fines mandati: ut ecce, si quis usque ad centum aureos mandaverit tibi, ut fundum emeres, vel, ut pro Titio sponderes: neque pluris emere debes, neque in ampliorem pecuniam fidejubere; alioquin non habebis cum eo mandati actionem, adeo quidem, ut Sabino & Cassio placuerit, etiam si usque ad centum aureos cum eo agere volueris, [1] inutiliter te acturum. Sed [2] diversæ scholæ auctores recte usque ad centum aureos te acturum existimant: quæ sententia sane benignior est. Quod [3] si minoris emeris, habebis scilicet cum eo mandati actionem, quoniam qui mandat, ut sibi centum aureorum fundus emeretur, is utique mandasse intelligitur, ut minoris (si possit) emeretur.

Quibus modis mandatum solvitur.
De revocatione.

§. 9. Recte quoque mandatum contractum, si, [4] dum adhuc integra res sit, revocatum fuerit, evanescit.

De

1. INUTILITER TE ACTURUM] Ita *Sabinus* & *Cassius*: tum quia hic aliud factum putabant, quam quod mandatum est, tum quod iniquum, uni dari actionem, alteri denegari. quod in proposito contingeret, si mandatum egresso actionem daremus adversus mandantem: mandanti enim cum illo actionem non esse. *l. 3. in fin. h. t.*

2. DIVERSÆ SCHOLÆ AUCTORES RECTE] *Nerva* scil. & *Proculus*, quibus visum est saltem ad summam mandato expressam mandatarium recte agere; quasi hactenus non aliud, sed quod rogatus est, fecerit, mandatumque impleverit. *d. l. 3. §. ult. l. 4. l. 33. eod.*

3. SI MINORIS EMERIS] *L. 5. §. ult. eod.* Multum refert causa mandantis melior fiat, an deterior. *l. 3. pr. l. 5. §. ult. junct. §. 3. eod. l. 12. C. eod.*

4. DUM ADHUC INTEGRA RES, &c.] Consensu mutuo si rebus adhuc integris à mandato recedatur, solvitur mandatum jure communi. *§. ult. inf. quib. mod. toll. obl.* At præter regulam traditam *l. 5. C. de obl. & act.* est, quod finitur sola revocatione mandantis. *l. 12. §. pen. h. t.* Sed di-

cen-

De morte.

§. 10. Item si adhuc integro mandato, 1 mors alterutrius interveniat, id est, vel eius, qui mandaverit, vel illius, qui mandatum susceperit, solvitur mandatum. Sed 2 utilitatis causa receptum est, si eo mortuo, qui tibi mandaverat, tu ignorans eum decessisse, executus fueris mandatum, posse te agere mandati actione: alioqui 3 justa & probabilis ignorantia tibi damnum adferet. Et huic simile est, quod placuit, si debitores manumisso 4 dispensatore Titii per ignorantiam liberto solverint, 5 liberari eos: cum alioqui stricta juris ratione non possent liberari, quia alii solvissent, quam cui solvere debuerint.

De renunciatione.

§. 11. 6 Mandatum non suscipere, cuilibet liberum

---

cendum est, neminem obligari ad hoc, ut quod semel mandavit, perfici patiatur, dum nihil intersit mandatarii: alias revocantem teneri ex antegesto. *l.* 15. *l.* 26. *eod.*

1. Mors alterutrius] *d. l.* 26. *& seq.* §. 3. *l.* 57. *& seq. eod. l.* 15. *C. eod.* Nimirum natura mandati tacite continetur, ut mandatum neutrius egrediatur personam, quia præstatio officii in mandato & ratione ejus, cui præstatur, & ejus, qui præstat, tota personalis est. *l.* 57. *eod. l.* 9. *de cur. fur. c. ult.* ✠ *de off. deleg.* Cic. pro *Rosc. Com. Nemo enim mandat, nisi amico & fideli.*

2. Utilitatis causa] Ex æquo & bono. *l.* 26. *l.* 58. *h. t.* Quippe in hoc judicio de bona fide agitur, cui non congruit de apicibus juris disputare. *l.* 29. §. 4. *eod.*

3. Justa et probabilis ignorantia] Quæ nemini fraudi esse debet; & in proposito ne juris quidem. arg. *l.* 57. *eod.*

4. Dispensatore Titii] Servo pecuniis domini exigendis & administrandis proposito. *l. pen. de reb. cred. l.* 18. *de solut.*

5. Liberari eos] Non stricta quidem ratione, sed tamen ratione summa, διὰ τὸ φιλάγαθον, id est, *propter utilitatem*, seu ex æquo & bono. *d. l. pen. de reb. cred. l.* 11. *in fin. depos. l.* 18. *l.* 51. *de solut.*

6. Mandatum non suscipere] Ex Paulo; *l.* 22. §. *ult. h. t.* fac. *l.* 27. §. 2. *eod.*

1. AUT

rum eſt: ſuſceptum autem conſummandum eſt, 1 aut quam primum renunciandum, ut per ſemetipſum, aut per alium, eamdem rem mandator exequatur. Nam 2 niſi ita renuncietur, ut integra cauſa mandatori reſervetur eamdem rem explicandi, nihilominus mandati actio locum habet: 3 niſi juſta cauſa interceſſerit aut non renunciandi, aut intempeſtive renunciandi.

De die & conditione.

§. 12. Mandatum 4 & in diem differri, & ſub conditione fieri poteſt.

De mercede.

§. 13. In ſumma ſciendum eſt, mandatum, 5 niſi gratuitum ſit, in aliam formam negotii cadere. Nam mercede conſtituta, 6 incipit locatio & conductio

---

1. AUT QUAM PRIMUM RENUNCIANDUM] Nec mandatarius igitur ab initio aliter obligatur, quam ſub hac disjunctione, ut aut impleat mandatum, aut tempeſtive renunciet, fruſtraque objicitur *l. 5. C. de obl. & act.*

2. NISI ITA RENUNCIETUR, UT INTEGRA CAUSA] Renunciatione tempeſtiva mandatum omnimodo ſolvitur, ut tamen actio competat ex antegeſto. Intempeſtiva mandatarium non liberat, ſed niſi juſta cauſa interceſſerit, tenetur adhuc actione mandati, non quidem ſi mandatum præciſe impleat, ſed ut præſtet quod mandatoris intereſt impletum eſſe. *dd. ll.*

3. NISI JUSTA CAUSA] Vid. *l. 23. l. 24. & l. ſeq. eod.*

4. ET IN DIEM, ET SUB CONDITIONE] *l. 1. §. pen. eod.* & cum mandati obligatio à nudo conſenſu pendeat, poteſt per nuntium quoque vel per epiſtolam contrahi. *d. l. 1. pr & §. 1.*

5. NISI GRATUITUM SIT] Nam originem ex officio atque amicitia trahit, quibus contraria eſt merces. *l. 1. §. 4. eod.* Ceterum videretur mandatarius *καπηλεύειν τὴν φιλανθρωπίαν*, *beneficium cauponari.* Gratiam vero referre, gratuitamque operam remunerare, bene convenit amicitiæ. *l. 6. pr. h. t.*

6. INCIPIT LOCATIO, &c. ESSE] Modo tale factum ſit, quod locari ſolet: nam operas liberales pretio nummario æſtimari indignum eſt. *l. 1. de extr. cogn.*

ductio esse. Et (ut generaliter dicamus) quibus casibus sine mercede suscepto officio, mandati sive depositi contrahitur negotium, iis casibus interveniente mercede locatio & conductio intelligitur contrahi. Et ideo si [1] fulloni polienda curandave quis dederit vestimenta, aut sarcinatori sarcienda, nulla mercede constituta, neque promissa, mandati competit actio.

TITULUS XXVIII.

DE OBLIGATIONIBUS, QUÆ QUASI EX CONTRACTU NASCUNTUR.

Continuatio.

Post genera contractuum enumerata, dispiciamus etiam de iis obligationibus, quæ quidem non proprie nasci ex contractu intelliguntur, sed tamen, quia non ex maleficio substantiam capiunt, [2] quasi ex contractu nasci videntur.

De negotiorum gestione.

D. Lib. 3. Tit. 5. C. Lib. 2. Tit. 19.

§. 1. [3] Igitur cum quis negotia [4] absentis gesserit, ultro

---

1. FULLONI, &c. NULLA MERCEDE CONSTITUTA, &c.] Nempe cum fullo aut sarcinator eam operam gratis & amicitiæ causa expressim susceperunt: alioqui non mandati actio, sed præscriptis verbis competit. *l.* 22. *de præscr. verb.* §. 1. *sup. de locat.* Bachov.

2. QUASI EX CONTRACTU] Quasi ex contractu obligatio nasci dicitur, cum circa conventionem nascitur ex facto non turpi.

3. IGITUR CUM QUIS] Ex Cajo, *l.* 5. *de obl. & act. l.* 2. *de neg. gest.*

4. ABSENTIS] Sine mandato scil. alias de contractu inter eos nascitur obligatio mandati. Qui præsens patitur negotia geri, mandare intelligitur. *l.* 6. §. 2. *l.* 18. *mand.*

1. DI-

ultro citroque inter eos nascuntur actiones, quæ appellantur negotiorum gestorum: sed domino quidem rei gestæ adversus eum, qui gessit, [1] directa competit actio; negotiorum autem gestori, [2] contraria. quas ex nullo contractu proprie nasci manifestum est: quippe ita nascuntur istæ actiones, si sine mandato quisque alienis negotiis gerendis se obtulerit, ex qua causa ii, quorum negotia gesta fuerint, etiam ignorantes obligantur. Idque utilitatis causa receptum est, ne absentium, qui [3] subita festinatione coacti, nulli demandata negotiorum suorum administratione, peregre profecti essent, desererentur negotia; quæ sane nemo curaturus esset, si de eo, quod quis impendisset, nullam habiturus esset actionem. Sicut autem is, qui utiliter gessit negotia, [[4] dominum habet obligatum negotiorum gestorum:] ita & contra, iste quoque tenetur, ut administrationis reddat rationem: quo casu [5] ad exactissimam quisque diligentiam compellitur reddere rationem:

1 nec

1. Directa actio] Quæ & principalis. *l.* 17. §. 1. *commod.*

2. Contraria] Ita dicta, quoniam contrariæ parti per consequentiam accommodata, ad minuendam ejus condemnationem. *l.* 5. *depos l* 6. *in fin. de his qui not. infam.*

3. Subita festinatione coacti] Sæpe etiam homines peregre proficiscuntur, quasi statim redituri, nec ob id ulli curam negotiorum suorum mandant: deinde, novis causis intervenientibus, diutius abesse coguntur. *d. l.* 5. *in pr.*

4. Dominum habet obligatum negotiorum gestorum] Alias, *habet obligatum dominum negotiorum.* quo modo & *Th.* legisse videtur.

5. Ad exactissimam diligentiam] Fac. *l.* 21. *C. mandat. l.* 25. §. 16. *fam. erc. l.* 24. *C. de usur.* Tenetur ergo negotiorum gestor, non tantum si quid lata aut levi culpa peccavit; sed etiam, si quid vel culpa levissima: nullaque causa est, cur levius obligetur, quam depositarius, qui ultro se deposito obtulit. *l.* 1. §. 35. *depos.*

1 nec sufficit talem diligentiam adhibere, qualem suis rebus adhibere solet, si modo alius diligentior eo commodius administraturus esset negotia.

De tutela.

Vid. D. Lib. 27. Tit. 3 & 4. C. Lib. 5. Tit 51. & 58.

§. 2. Tutores quoque, qui tutelæ judicio tenentur, non proprie ex contractu obligati esse intelliguntur: nullum enim negotium inter tutorem & pupillum contrahitur: sed quia sane non ex maleficio tenentur, quasi ex contractu teneri videntur. Hoc autem casu 2 mutuæ sunt actiones. Non tantum enim pupillus cum tutore habet tutelæ actionem; sed & contra tutor cum pupillo habet contrariam tutelæ, si vel impenderit aliquid in rem pupilli, vel pro eo fuerit obligatus, aut rem suam creditoribus ejus obligaverit.

De rei communione.

Vid. D. Lib. 10. Tit. 3. C. Lib. 3. Tit. 37.

§. 3. Item, si inter aliquos communis res sit, 3 sine societate: veluti, quod pariter eis legata donatave esset: 4 & alter eorum alteri ideo tenea-

---

1. NEC SUFFICIT TALEM, &c.] His verbis perspicue significatur, etiam culpam levissimam à gestore præstari. arg. § 2. *sup. quib. mod. re cont. obl* ubi eadem præstatio & iisdem verbis imponitur commodatario. Interdum tamen dolus solummodo præstatur, ut in casu *l. 3. § 9. de neg. gest.*

2. MUTUÆ SUNT ACTIONES] Pupillo prodita est actio tutelæ directa, qua, finita tutela, *l. 4. de tut. & rat. distr.* tutorem convenire potest, ut rationem reddat administrationis suæ. *l. 1. d. t.* Tutori contraria, qua, si vel impenderit aliquid in rem pupilli, sive aut se aut res suas obligaverit, & impensas recipiat, & ab obligationibus liberetur. *d. l. 1. l. ult. de contr. tut. act.*

3. SINE SOCIETATE] Datur quidem judicium communi dividundo etiam cum ex societate res communis est. *l. 1. & 2. comm. div.* sed eo casu est ex contractu.

4. ET ALTER EORUM ALTERI] Principalis finis judicii

neatur communi dividundo judicio, quod solus fructus ex ea re perceperit, aut [1] quod socius ejus solus in eam rem necessarias impensas fecerit; non intelligitur ex contractu proprie obligatus esse: quippe nihil inter se contraxerunt, sed quia ex maleficio non tenetur, quasi ex contractu teneri videtur.

De hereditatis communione.

Vid. D. Lib. 10. Tit. 2. C. Lib. 3. Tit. 36.

§ 4. Idem juris est de eo, [2] qui coheredi familiæ erciscundæ judicio ex his caussis obligatus est.

De aditione hereditatis.

Vid. D. Lib. 5. Tit. 3. & 4. C. Lib. 3. Tit. 31. & Lib. 4. Tit. 16.

§. 5. [3] Heres quoque [4] legatorum nomine non proprie ex contractu obligatus intelligitur: (neque enim cum herede, neque cum defuncto ullum negotium legatarius gessisse proprie dici potest)

---

dicii communi dividundo est, ut res dividantur & à communione recedatur, §. 4. & 5. *inf. de off jud. d. l.* 1. *comm. div. l.* 1. *fam. erc.* tum ut utrinque præstetur, quod alterum alteri præstare oportet lucri, damni, impensarum nomine. *l.* 3. *d. t.* lucri, ut in *l.* 3. *C. eod.* §. 4. *inf. de off. jud.* damni, ut *l.* 16. §. *pen. l.* 25. §. 16. *fam. erc.* impensarum, ut *l.* 18. §. 3. *d. t. l.* 4. §. 3. *comm. div & hoc text.*

1. Quod socius ejus solus] Observa socium dici etiam eum, qui rem cum alio communem habet extra causam societatis, puta collegatarium ejusdem rei, &c. sed ista societas voluntaria non est, sed necessaria.

2. Qui coheredi familiæ erciscundæ] Quippe semota hereditatis divisione, cetera sunt utrique judicio cum altero communia. *l.* 6. § 11. *comm. div.*

3. Heres quoque] Ex Cajo. *l.* 5. §. 2. *de obl. & act.*

4. Legatorum nomine] Heres tunc proprie quasi ex contractu obligatur, cum non alia obligationis caussa est, quam agnitio voluntatis defuncti: creditoribus autem hereditariis tenetur ex contractu & facto defuncti, actione hereditaria.

test), & tamen quia ex maleficio non est obligatus, [1] quasi ex contractu debere intelligitur.

De solutione indebiti.

Vid. D. Lib. 12 Tit. 6. C. Lib. 4. Tit. 5.

§. 6. Item is, [2] cui quis per errorem non debitum solvit, [3] quasi ex contractu debere videtur. Adeo enim non intelligitur proprie ex contractu obligatus esse, ut si certiorem rationem sequamur, magis (ut supra diximus) ex distractu, quam ex contractu possit dici obligatus esse. Nam qui solvendi animo pecuniam dat, in hoc dare videtur, ut distrahat potius negotium, quam contrahat. Sed tamen [4] perinde is, qui accepit, obligatur, ac si mutuum ei daretur, & ideo condictione tenetur.

Quibus ex causis indebitum solutum non repetitur.

§. 7. Ex quibusdam tamen causis [5] repeti non potest,

---

1. QUASI EX CONTRACTU] Qui cum hereditatem amplectitur, simul judicium defuncti agnoscere, seque oneribus, quæ ex voluntate defuncti subeunda sunt, subjicere creditur. *d. l. 5. §. 2. l. 3. §. ult. & l. seq. quib. ex caus. in poss.*

2. CUI QUIS PER ERROREM] Facti quidem etiamsi subsit naturalis aliqua obligatio, quæ tamen destituta sit Juris civilis auxilio. *l. 9. C. ad Leg Falc. l. 7. C. de cond. ind.* Ceterum etiam juris, si is, qui solvit, ne naturaquidem qualis qualis debitor est. arg. *l. 7. de cond. caus. dat. l. 32. §. 1. l. 59. l. 66. de cond. ind: l. 8. de jur. & fact. ign. l. 1. pr. ut in poss. leg. cum simil.*

3. QUASI EX CONTRACTU] Quia hæc res speciem negotii invicem gesti habet. *l. 33. de cond. ind.* Ceterum extra id, quod agitur, tacite hic obligatio nascitur. *l. 13. in fin. commod.*

4. PERINDE OBLIGATUR] *L. 5. §. 3. de obl. & act.* Ex bono scil. & æquo. *l. 14. l. 66. de cond. ind.* cum stricta ratione actus agentium non operentur ultra eorum intentionem. *L. 19. de reb. cred.*

5. REPETI NON POTEST] Quasi solutum transactionis causa ad evitandum periculum dupli.

1. EX

teſt, quod per errorem non debitum ſolutum ſit: ſic namque definierunt veteres, [1] ex quibus cauſis inficiando lis creſcit, ex iis cauſis non debitum ſolutum repeti non poſſe: veluti, ex Lege Aquilia, [2] item ex legato. Quod veteres quidem in iis legatis locum habere voluerunt, quæ certa conſtituta, [3] per damnationem cuique legata fuerant: [4] noſtra autem Conſtitutio, cum unam naturam omnibus legatis & fideicommiſſis indulſit, hujusmodi augmentum in omnibus legatis, & fideicommiſſis extendi voluit: ſed non omnibus legatariis hoc præbuit, ſed tantummodo in iis legatis & fideicommiſſis, quæ ſacroſanctis Eccleſiis & ceteris venerabilibus locis, quæ [5] religionis, vel pietatis intuitu honorantur, relicta ſunt: quæ ſi indebita ſolvantur, [6] non repetuntur.

T I-

1. EX QUIBUS CAUSIS INFICIANDO] Hoc eſt, ex quibus actio adverſus confitentem, in ſimplum datur; adverſus negantem, in duplum. *l.* 23. §. *pen. ad Leg. Aq.* §. 26. *inſ. de act.* Paul. 1. *ſent.* 19.

2. ITEM EX LEGATO] Et tertio ex cauſa depoſiti miſerabilis. *l.* 1. §. 1. & *ſeq. depoſ. d.* §. 26. *inſ. de act.* Sed nec quod transactionis cauſa. *l.* 65. §. 1. *de cond. ind.* aut dotis nomine datum eſt opinione debiti, repetitur. *l.* 32. §. 2. *eod.*

3. PER DAMNATIONEM] Forte ideo, quia majore odio dignus videtur, qui inficiatur quod teſtator tam ſevere imperavit, quam qui legatum ſimpliciter datum negat.

4. NOSTRA AUTEM CONSTITUTIO] Extat in *l.* 2. *C. comm. de leg.* Illa autem qua jus, de quo hic agitur, ad legata religionis aut pietatis intuitu relicta coarctavit, deſideratur.

5. RELIGIONIS VEL PIETATIS] Religionis intuitu quid relinquitur eccleſiis, cœnobiis; pietatis, xenodochiis, noſocomiis, &c.

6. NON REPETUNTUR] Nam ſublata falſa opinione, relinquitur pietatis cauſa, ex qua ſolutum repeti non poteſt. Julian. *l.* 32. §. 2. *de cond. ind.*

TITULUS XXIX.
PER QUAS PERSONAS NOBIS OBLIGATIO ACQUIRITUR.

C. Lib. 4. Tit. 27.

De his qui sunt in potestate.

Expositis generibus obligationum, quæ ex contractu, vel quasi ex contractu nascuntur, admonendi sumus, acquiri nobis non solum per nosmetipsos, sed per eas quoque personas, quæ in nostra potestate sunt: 1 veluti, per servos & filios nostros: ut tamen, quod per servos nostros nobis acquiritur, totum nostrum fiat; 2 quod autem per liberos, quos in potestate habemus, ex obligatione fuerit acquisitum, hoc dividatur secundum imaginem rerum, proprietatis, & ususfructus, quam 3 nostra decrevit Constitutio: ut quod ab actione commodum perveniat, hujus usumfructum quidem habeat pater, proprietas autem filio servetur, scilicet 4 patre actionem mo-

1. VELUTI PER SERVOS] Quemadmodum ceteræ res per servos & filios nostros nobis acquiruntur. *sup. per quas pers. cuiq. acq.* ita & obligationes. *sup. de stip. serv. in pr. & §. 1.*

2. QUOD AUTEM PER LIBEROS] Quod ad personas per quas acquiritur, causam acquirendi, & rerum qualitatem pertinet, dominii & obligationis eadem ratio est.

3. NOSTRA DECREVIT CONSTITUTIO] *Th.* διέκρινε, discrevit. Intelligit autem *l. 6. C. de bon. quæ lib.* ubi ea omnia, quæ peculii adventitii nomine continentur, ita partitur, ut eorum usumfructum assignet patri, filio proprietatem. Peculii profectitii, castrensis & quasi castrensis, quæ ratio sit, docetur *sup. §. 1. per quas pers. cuiq.*

4. PATRE ACTIONEM MOVENTE] Utpote qui non nudus sit fructuarius, sed simul etiam legitimus bonorum administrator. Filii tamen consensus quoque adhibendus, nisi adhuc in prima ætate sit constitutus. *l. ult. § 3. C. d. t.*

1. NO-

movente secundum [1] novellæ nostræ Constitutionis divisionem.

De bona fide possessis.

§. 1. Item [2] per liberos homines, & alienos servos, quos bona fide possidemus, acquiritur nobis: sed tantum ex duabus causis, id est, si quid ex operis suis, vel ex re nostra acquirant.

De servo fructuario, vel usuario.

§. 2. Per eum quoque servum, in quo usumfructum ([3] vel usum) habemus, similiter ex duabus istis causis nobis acquiritur.

De servo communi.

§. 3. Communem servum [4] pro dominica parte dominis acquirere certum est: excepto eo, quod nominatim uni stipulando aut per traditionem accipiendo, illi soli acquirit, veluti cum ita stipulatur, *Titio domino meo dare spondes?* Sed si domini unius jussu servus fuerit stipulatus, licet antea dubitabatur, tamen [5] post nostram decisionem res expedita est, ut illi tantum acquirat, qui hoc ei facere jussit, ut supra dictum est.

T I-

---

1. NOVELLÆ NOSTRÆ CONSTITUT.] *D. l. ult.* Novellam vocat, eo quod lata est priore Codice jam edito. In summa sic habe: Ex castrensi & quasi castrensi peculio filius sibi pleno jure actiones acquirit; ex profectitio pleno jure patri; ex adventitio sibi proprietatem patri usumfructum.

2. PER LIBEROS HOMINES, &c.] Vid. *sup.* §. 4. *per quas pers. cuiq. acq.*

3. VEL USUM] Abest à vetustis codicibus teste *Accurs.* & delendum. Constat enim, ex operis servi, in quo nudum usum habemus, non aliter nobis acquiri, quam si operis ejus utamur in re nostra. *l.* 14. *l.* 16. §. 2. *l.* 20. *de us. & hab.*

4. PRO DOMINICA PARTE] Vid. *sup.* §. *ult. de stip. serv. & ibi notata.*

5. POST NOSTRAM DECISIONEM] Est *l. ult. C. per quas pers. cuiq. acq.*

TITULUS XXX.

1 QUIBUS MODIS TOLLITUR OBLIGATIO.

De solutione.

D. Lib. 46. Tit. 3. C. Lib. 8. Tit. 43.

TOLLITUR autem omnis obligatio 2 solutione ejus quod debetur: vel si quis, consentiente creditore, 3 aliud pro alio solverit. Nec interest, quis solvat: utrum ipse, qui debet, an alius pro eo. liberatur enim & alio solvente: sive sciente, sive ignorante debitore, 4 vel invito eo solutio fiat. Item si reus solverit, etiam ii, 5 qui pro eo intervenerunt, liberantur. Idem ex contrario contingit, si fidejussor solverit: non enim ipse solus liberatur, 6 sed etiam reus.

De

---

1. QUIBUS MODIS TOLLITUR] Ipso scil. jure. de liberatione per exceptionem dicetur *lib. 4. tit. de except.*

2. SOLUTIONE] Quæ vox specialiter accepta denotat naturalem præstationem ejus, quod debetur, ut hic, & *l. 49. l. 52. &c. de solut. l. 4. §. 3. de re jud.* generaliter autem accepta ad omnem liberationem pertinet. *l. 54. de solut. l. 176. de verb. sign*

3. ALIUD PRO ALIO] *L. 17 C. de solut.* Invito autem creditori aliud pro alio solvi non potest. *l. 2. §. 1. de reb. cred.* Qui nummos in alia forma reddit, non videtur aliud pro alio solvere. arg. *l. 1. de contr. empt. l. 65. §. 1. de verb. obl.* Sen. 6. *de Ben.* 5. *Pecuniam dicimur reddidisse, quamvis numeravimus pro argenteis aureos*, &c.

4. VEL INVITO EO] *L. 23. l. 40. l. 53. de solut.* quoniam & naturali & civili ratione licet conditionem alterius, quamvis ignorantis & inviti, facere meliorem. *l. 39. de neg. gest.*

5. QUI PRO EO INTERVENERUNT] Puta fidejussores & mandatores: sed & reliquæ accessiones liberantur, ut pignora & hypothecæ. *l. 43. de solut.*

6. SED ETIAM REUS] Et quidem ipso jure, de quo genere liberationis hic agitur.

1. PER

De acceptilatione.

D. Lib. 46. Tit. 4. C. Lib. 8. Tit. 44.

§. 1. Item per acceptilationem tollitur obligatio. Eſt autem acceptilatio [2] imaginaria ſolutio. Quod enim ex verborum obligatione Titio debetur, id ſi velit Titius remittere, poterit ſic fieri, ut patiatur hæc verba debitorem dicere. *Quod ego tibi promiſi, habesne acceptum ?* & Titius reſpondeat, *Habeo.* [3] Sed & Græce poteſt acceptilatio fieri: dummodo ſic fiat, ut Latinis verbis ſolet exigi, ἔχεις λαβὼν δηνάρια τόσα; ἔχω λαβών. Quo genere (ut diximus) tantum eæ ſolvuntur obligationes quæ ex verbis conſiſtunt, non etiam ceteræ. [4] Conſentaneum enim viſum eſt, verbis factam obligationem, aliis poſſe verbis diſſolvi. Sed & id quod alia ex cauſa debetur, poteſt in ſtipulationem deduci, & per acceptilationem diſſolvi. Sicut autem quod debetur, [5] pro parte recte ſolvitur, ita in parte debiti acceptilatio fieri poteſt.

De

---

1. PER ACCEPTILATIONEM] Quæ eſt verborum conceptio, quibus creditor, cui verbis quid promiſſum eſt, rogatus à debitore, an id, quod ita debetur, acceptum ferat, reſpondet ſe acceptum ferre. Definitio Modeſt. *l.* 1. *de accept.* obſcurior eſt.

2. IMAGINARIA SOLUTIO] Acceptilatio imaginem ſolutionis gerit: nam qui accepto fert, ita debitorem liberat, quaſi ſibi ſolutum eſſet. *l.* 5. *l.* 16. *eod.*

3. SED ET GRÆCE] *L.* 8. §. *ult. eod* ubi Ulp. *Hoc jure,* inquit, *nos utimur, ut juris gentium ſit acceptilatio.* à quo, ut antecedente, ducit hoc conſequens, quod etiam Græce acceptum fieri poteſt.

4. CONSENTANEUM VISUM EST] *L.* 80. *de ſolut. l.* 35. *de reg. jur.* Plane, ſi, quod ex alia obligatione debetur, acceptilatum fuerit, proderit id debitori ad exceptionem. *l.* 19. *de accept.* Nam inutilis acceptilatio ſaltem vim pacti habet *d. l.* 8. *pr.*

5. PRO PARTE RECTE SOLVITUR] Intellige conſentiente creditore per *l.* 3. *fam. erciſc. l.* 41. *de uſur. l.* 9. *C. de ſolut.*

l. RE-

§. 2. Est autem prodita stipulatio, quæ vulgo Aquiliana appellatur, per quam contingit, ut omnium rerum obligatio in stipulatum deducatur, & ea per acceptilationem tollatur. Stipulatio enim Aquiliana [1] renovat omnes obligationes, & à Gallo Aquilio [2] ita composita est: *Quicquid te mihi [3] ex quacumque causa [4] dare facere [5] oportet oportebitve, præsens in diemve, aut sub conditione; quarumcumque rerum mihi tecum [6] actio est, quæque adversus te petitio, vel adversus te persecutio est eritve; quodve tu meum [7] habes, tenes, possides, [8] dolove malo fecisti, quo minus possideas; quanti quæque earum rerum res erit, tantam pecuniam dari stipulatus est*

1. Renovat omnes obligationes] Et sic via est ac ratio, per quam usus acceptilationis, per se alioquin angustus, dilatetur.

2. Ita composita est] Exhibetur hic ex Florentino, *l.* 18. §. 1. *de accept.* formula stipulationis novantis, uti ab *Aquilio* concepta est.

3. Ex quacumque causa] Causæ significatio latior est contractu, & eas quoque species obligationum continet, quæ ex maleficio vel quasi ex maleficio proficiscuntur. *l.* 9. *de reb. cred.*

4. Dare facere] Sine conjunctione hæc efferri solent, ut pleraque alia: veluti, uti frui, ire agere, &c.

5. Oportet oportebitve] Verbo *oportet*, præsens debitum significatur: verbo *oportebit*, etiam quod in diem vel sub conditione debetur. *l.* 76. §. 1. *de verb. obl.* *l.* 8. *de verb. sign.*

6. Actio, petitio, persecutio] Actio in personam est, petitio in rem, persecutio ad extraordinarias magistratuum cognitiones pertinet. *l.* 178. §. 1. *de verb. sign.*

7. Habes, tenes, possides] Tenere ad factum refertur, possidere etiam ad jus. Habere dicimur & jure dominii, & possessionis, & meræ detentionis. *l.* 188. *d. t.* *l.* 38. §. 7. & *seqq. de verb. obl.*

8. Dolove malo fecisti] Dolus enim pro possessione est. *l.* 150. *l.* 157. §. 1. *de reg. jur.*

9. No-

est Aulus Agerius, spopondit Numerius Nigidius. Quod Numerius Nigidius Aulo Agerio spopondit, id haberetne à se acceptum Numerius Nigidius Aulum Agerium rogavit. Aulus Agerius Numerio Nigidio acceptum fecit.

De Novatione.

D. Lib. 46. Tit. 2. C. Lib. 8 Tit. 42.

§ 3. Præterea [1] novatione tollitur obligatio, veluti, si id, quod tibi Sejus debebat, à Titio dari stipulatus sis. Nam [2] interventu novæ personæ nova nascitur obligatio, [3] & prima tollitur, translata in posteriorem: adeo ut interdum, licet posterior stipulatio [4] inutilis sit, tamen prima novationis jure tollatur: veluti, si id, quod tu Titio debes, à pupillo sine tutoris auctoritate stipulatus fuerit. Quo casu res amittitur: nam & prior debitor liberatur, & [5] posterior obligatio nulla est.

1 Non

---

1. NOVATIONE TOLLITUR OBLIGATIO] Sed ita, ut in locum sublatæ nova substituatur. *l.* 1. *de novat.* Fit autem hæc conversio verbis seu stipulatione. *d. l.* 1. §. 1. *l.* 2. *l.* 5. *& pass. eod.*

2. INTERVENTU NOVÆ PERSONÆ] Non quæ alienæ obligationi accedat adpromittendo, sed quæ alienam obligationem in se transferat expromittendo. quod si mandato debitoris id fiat, species novationis est, quæ delegatio dicitur. *l.* 11. *eod.*

3. ET PRIMA TOLLITUR] Adeo ut & prioris obligationis accessiones liberentur. *l.* 18. *eod.* nisi & sequenti obligationi accesserint. *l.* 4. *C de fidejuss.* Alia autem causa est novationis necessariæ, quæ fit per litis contestationem. *l.* 29. *eod. l.* 86. *& seq. de reg. jur.*

4. INUTILIS SIT] Non ratione formæ, sed effectus ut exemplum subjectum declarat. Eadem ratione si expromissor non sit solvendo, prior tamen obligatio tollitur: etiam in casu delegationis: quia bonum nomen facit creditor admittens delegatum. *l.* 26. §. 2. *mand.*

5. POSTERIOR OBLIGATIO NULLA] Non simpliciter nulla; nam utique naturaliter tenet. *l.* 1 *in fin. eod.* sed nulla dicitur, quia ad agendum inutilis. Alias prior obligatio maneret in suo statu. *d. l.* 1. *per tot.*

1. NON

[1] Non idem juris eſt, ſi à ſervo quis fuerit ſtipulatus. nam tunc prior perinde obligatus manet, ac ſi poſtea nullus ſtipulatus fuiſſet. Sed ſi eadem perſona ſit, à qua poſtea ſtipuleris, ita demum novatio fit, ſi quid [2] in poſteriore ſtipulatione novi ſit: forte ſi conditio, aut dies, aut fidejuſſor adjiciatur, aut detrahatur. Quod autem diximus, ſi conditio adjiciatur, novationem fieri, ſic intelligi oportet, ut ita dicamus factam novationem, ſi conditio extiterit: alioqui ſi defecerit, durat prior obligatio. Sed cum hoc quidem inter veteres conſtabat, tunc fieri novationem, cum novandi animo in ſecundam obligationem itum fuerat; per hoc autem dubium erat, quando novandi animo videretur hoc fieri, & quasdam de hoc præſumptiones alii in aliis caſibus introducebant: ideo [3] noſtra proceſſit Conſtitutio, quæ apertiſſime definivit, tunc ſolum novationem prioris obligationis fieri, quoties hoc ipſum inter contrahentes expreſſum fuerit, quod propter novationem prioris obligationis convenerunt: alioqui & manere priſtinam obligationem, & ſecundam ei accedere, [4] ut maneat ex utraque cauſa obliga-

---

1. NON IDEM JURIS, SI A SERVO] Non quia ſervus ex contractu ſuo, ſi conſenſum ſpectemus, non obligatur naturaliter. *l.* 14. *de obl. & act.* ſed quia jure civili non eſt idoneus expromiſſor, & omnino novationis extra cauſam peculiarem incapax. *l.* 30. §. 1. *de pact. l ult. de novat.*

2. IN POSTERIORE STIPULATIONE NOVI] Vid. *l.* 5. *l.* 8. §. 1. *l* 14. *l.* 24. *l.* 31. *eod.*

3. NOSTRA CONSTITUTIO] *L. ult. C. eod.* ubi, ut materiam litium præcideret, in univerſum definivit, non aliter novationem prioris obligationis fieri, quam ſi hoc inter contrahentes expreſſum, ſe novandi animo, &c. quæ tamen Conſtitutio ex ſententia communi non pertinet ad delegationem. Weſ. *Par. de novat.* n. 8.

4. UT MANEAT EX UTRAQUE CAUSA OBLIGATIO] Ac proinde creditor ex utraque agere poſſit, & cum fide-

gatio, secundum nostræ Constitutionis definitionem, quam licet ex ipsius lectione apertius cognoscere.

De contrario consensu.

§. 4. Hoc amplius, eæ obligationes, quæ consensu contrahuntur, [1] contraria voluntate dissolvuntur. Nam si Titius & Sejus inter se consenserint; ut fundum Tusculanum emptum Sejus haberet centum aureis; deinde [2] re nondum secuta (id est, neque pretio soluto, neque fundo tradito) placuerit inter eos, ut discederetur ab ea emptione & venditione, invicem liberantur. Idem est in conductione & locatione, & in omnibus contractibus, qui ex consensu descendunt, [3] sicut jam dictum est.

I N-

---

fidejussoribus quoque prioris obligationis. Plane si ex una obligatione solutum erit, altera quoque continuo tolletur, quia sunt obligationes unius rei. *l.* 8. §. *ult. eod.*

1. CONTRARIA VOLUNTATE] Id est, contraria conventione, seu utriusque partis consensu. *l.* 2. *l.* 5. §. 1. *de resc. vend. l.* 58. *de pact. l.* 1. *C. quand. lic. ab empt.* In quo regulam naturæ de dissolvendis obligationibus veteres secuti. *l.* 37. *de reg. jur. l.* 80. *de solut.*

2. RE NONDUM SECUTA] *L.* 7. §. 6. *de pact. d. l.* 3. *&* 5. §. 1. *de resc. vend.* quod alibi dicitur *re adhuc integra. d. l.* 58. *de pact. l.* 1. *&* 2. *C. quand. lic. ab empt. disc.* id est, si nihildum præstitum sit eorum, quæ ex contractu præstari debent. Neque enim ut retro tradatur, quod jam datum est, nudo pacto obligatio constitui potest. *d. l.* 58. *in fin. de pact.*

3. SICUT JAM DICTUM EST] Sunt & alii modi præter enumeratos, quibus ipso jure tollitur obligatio: veluti, confusio. *l.* 75. *l. pen. de solut. l.* 7. *C. de pact.* debiti oblatio & consignatio. *l.* 9. *C. de solut.* compensatio. §. 30. *inf. de act.* duarum causarum lucrativarum in eamdem rem & personam concursus. *l.* 17. *de obl. & act.* rei debitæ ante moram interitus. *l.* 23. *de verb. obl.* & si quæ alia generis ejusdem.

1. QUÆ

INSTITUTIONUM JURIS D. JUSTINIANI LIBER IV.

TITULUS I. DE OBLIGATIONIBUS, [1] QUÆ EX DELICTO NASCUNTUR.

Continuatio, & divisio obligationum ex delicto.

Cum sit expositum superiore libro de obligationibus ex contractu & quasi ex contractu, sequitur, ut de obligationibus ex maleficio (& quasi ex maleficio) dispiciamus. Sed illæ quidem (ut suo loco tradidimus) [2] in quatuor genera dividuntur: hæ vero unius generis sunt: nam [3] omnes ex re nascuntur, id est, ex ipso maleficio: veluti, ex [4] furto, rapina, damno, injuria. De-

1. QUÆ DX DELICTO] Scilicet privato, unde læso obligatio & actio pecuniaria, sive civilis. Nam judicia publica aut persecutiones criminales huc non pertinent.

2. IN QUATUOR GENERA] Causis efficientibus distincta: nam aut re contrahuntur, aut verbis, aut literis, aut solo consensu. §. *ult. sup de oblig.*

3. OMNES EX RE NASCUNTUR] Injuria quidem etiam verbis & scriptura fieri dicitur. *l.* 1. §. 1. *l.* 5. §. 9. *& seq. de injur.* ceterum illa hîc non considerantur, ut causæ obligationis; sed ipsum maleficium dumtaxat & contumelia, quæ iis inhæret.

4. FURTO, RAPINA, DAMNO, INJURIA] Quadriga delictorum privatorum, ex Cajo *l* 4 *de obl. & act.* Reliqua, de quibus *lib.* 47. *D.* ad hæc quatuor referri possunt.

1. CON-

Definitio furti.

D. Lib. 47. Tit. 2. C. Lib. 6. Tit. 2.

§. 1. Furtum est 1 contrectatio fraudulosa, 2 lucri faciendi gratia, vel ipsius rei, 3 vel etiam usus ejus, possessionisve: quod 4 Lege naturali prohibitum est admittere.

Etymologia.

§. 2. 5 Furtum autem vel à furvo, id est, nigro, dictum est, quod clam & obscure fiat, & plerumque nocte: vel à fraude, vel à ferendo, id est, auferendo: vel à Græco sermone, 6 quod φῶρας appellant fures. Imo & Græci 7 à ferendo φῶρας dixerunt.

Divisio.

§. 3. 8 Furtorum autem duo sunt genera: manifestum, & nec manifestum. Nam conceptum & oblatum, species potius actionis sunt, furto cohæ-

---

1. CONTRECTATIO FRAUDULOSA] Ex Paulo *l.* 1. §. 3. *de furt.* Idem 2. *sent.* 31. *Fur est, qui dolo malo rem alienam contrectat.* Proclus in *Parmenid.* Plat. κλοπὴ γάρ ἐστιν ἡ λανθάνουσα τῆς ἀλλοτρίας μετάληψις.

2. LUCRI FACIENDI GRATIA] Alioqui in aliud genus delicti cadit: v. g. si contumeliæ causa, injuria est: si nocendi tantum gratia, damnum, quod vindicatur Lege Aquilia. *l.* 39. *l* 53. *de furt.* *l.* 5. §. *ult.* *l.* 41. *ad Leg. Aq.*

3. VEL USUS EJUS POSSESSIONISVE] Exempla furti usus rei sunt in §. 6. possessionis. §. 10. *inf. eod.* *l.* 74. *de furt.*

4. LEGE NATURALI PROHIBITUM] *D. l.* 1. §. *ult. de furt.* *l.* 42. *de verb. sign.* Cic. 3. *de offic.* *Illud natura non patitur, ut aliorum spoliis nostras facultates, copias, opes augeamus.*

5. FURTUM VEL A FURVO] Ex *d. l. pr. de furt.*

6. QUOD ΦΩ͂ΡΑΣ] Leg. *qui* φῶρας ut in *d. l.* 1. quæ nominis ratio placet Gellio *lib.* 1. *c.* 18.

7. A FERENDO] Legendum ἀπὸ τοῦ φέρειν, ut apud Paul. *d l* 1.

8. FURTORUM GENERA DUO] Ex Cajo, *l.* 2. *eod.*

1. QUAM

hærentes, 1 quam genera furtorum, ficut inferius apparebit. 2 Manifeftus fur eft, quem Græci 3 ἐπ' αὐτοφώρῳ appellant: nec folum is, qui in ipfo furto deprehenditur, fed etiam is, qui eo loco deprehenditur, quo furtum fit: veluti, qui in domo furtum fecit, & nondum egreffus januam deprehenfus fuerit; & qui in oliveto, olivarum, aut in vineto, uvarum furtum fecit, quamdiu in eo oliveto, aut vineto deprehenfus fuerit. Imo ulterius furtum manifeftum eft extendendum, quamdiu eam rem fur tenens 4 vifus, vel deprehenfus fuerit, five in publico, five in privato, vel à domino, 5 vel ab alio, antequam eo pervenerit, 6 quo deferre vel deponere deftinaffet. Sed fi pertulit, quo deftinavit, tametfi deprehendatur cum re furtiva, non eft manifeftus fur. Nec manifeftum furtum quid fit, 7 ex iis, quæ diximus intelligitur: nam quod manifeftum non eft, id fcilicet nec manifeftum eft.

De

---

1. QUAM GENERA FURTORUM] Quamvis *Paulus* hæc inter genera furtorum referat. *lib.* 2. *fent.* 31.

2. MANIFESTUS FUR] Defcriptio furis manifefti defumpta ex *l.* 3. & 2. *feqq. de furt.*

3. 'ΕΠ' ΑΥ'ΤΟΦΩ'ΡΩ] *Hefych.* ἐπ' αὐτοφώρῳ, ἐπ' αὐτῷ τῷ κλέμματι εὑρεθεὶς ἔτι κατέχων αὐτό, quod & de deprehenfo in alio quocumque facinore dicitur. Lyfias *Orat.* 6. *in fin.* & *Orat.* 12. *Nov. Leon.* περὶ τοῦ ἐπ' αὐτοφώρῳ ἁλόντος μοιχοῦ. 32.

4. VISUS VEL DEPREHENSUS] Ergo & vifio furem manifeftum facit, utique cum ad eum comprehendendum accurfum eft, isque abjecto furto effugit. *l.* 7. §. 1. & 2. *eod.*

5. VEL AB ALIO] Puta vicino, aut alio tranfeunte, *l.* 3. §. 1. *d. l.* 7. §. *ult. eod.*

6. QUO DEFERRE DESTINASSET] *Maffurius* apud Gellium *lib.* 11. *c.* 18. *Manifeftum furtum eft, quod deprehenditur, dum fit. Faciendi finis eft, cum perlatum eft, quo ferri cœperat.*

7. EX IIS, QUÆ DIXIMUS] Tanquam contrarium ex contrarii fui definitione. *l.* 8. *eod.*

1. FUR-

De furto concepto, oblato, prohibito, non exhibito.

§. 4. Conceptum furtum dicitur, cum apud aliquem testibus præsentibus [1] furtiva res quæsita & inventa sit: nam in eum [2] propria actio constituta est, quamvis fur non sit, quæ appellatur concepti. Oblatum furtum dicitur, cum res furtiva ab aliquo tibi oblata sit, eaque apud te concepta sit; utique si ea mente tibi data fuerit, [3] ut apud te potius, quam apud eum, qui dedit, conciperetur: nam tibi, apud quem concepta sit, [4] propria adversus eum, qui obtulit, quamvis fur non sit, constituta est actio, quæ appellatur oblati. Est etiam [5] prohibiti furti actio, adversus eum, qui furtum quærere testibus præsentibus volentem prohibuerit. Præterea pœna constituitur Edicto prætoris per actionem furti non exhibiti adversus eum, qui furtivam rem apud se quæsitam & inventam non exhibuit. Sed hæ actiones, scilicet concepti, & oblati, & furti prohibiti, nec non furti non exhibiti, in desuetudinem abierunt. Cum enim [6] requisitio rei furtivæ hodie se-

---

1. FURTIVA RES QUÆSITA ET INVENTA] Paulus 2. *sent.* 31. *Concepti actione is tenetur, apud quem furtum quæsitum & inventum est.* Item, *Concepti agere potest, qui rem concepit & invenit.*

2. PROPRIA ACTIO CONSTITUTA] In triplum, ut testatur Gell. *lib.* 11. *c.* 18.

3. UT APUD TE POTIUS] Atque in pœnæ turpitudinem ipse effugeret. *Th.*

4. PROPRIA ACTIO ADVERSUS EUM] Cujus vis in triplum item erat, ut testantur *Gellius* & Paul. *ubi supra.*

5. PROHIBITI FURTI ACTIO] Hæc actio, ut & furti non exhibiti, pendebat ex furto concepto.

6. REQUISITIO REI FURTIVÆ] Hoc est, testibus præsentibus: quæstiones enim furtorum cum lance & licio (vid. *Fest.* in voce *Lance.* Gell. *ubi sup.*) quæ ex Lege Attica venerant, jam ætate *Gellii* evanuerant. *Gell.* 16. *c.* 10. *Cujac. Hotom.*

1. TAM

ſecundum veterem obſervationem non fiat, merito ex conſequentia etiam præfatæ actiones ab uſu communi receſſerunt: cum manifeſtum ſit, quod omnes, qui ſcientes rem furtivam ſuſceperint & celaverint, furti nec manifeſti obnoxii ſunt.

Pœna.

§. 5. Pœna manifeſti furti, quadrupli eſt, 1 tam ex ſervi, quam ex liberi perſona: nec manifeſti dupli.

Quomodo furtum fit. De contrectatione.

§. 6. Furtum autem fit, non ſolum cum quis intercipiendi cauſa rem alienam amovet; ſed generaliter cum quis alienam rem 2 invito domino contrectat. Itaque 3 ſive creditor pignore, ſive is, apud quem res depoſita eſt, ea re utatur; ſive is, qui rem utendam accepit, 4 in alium uſum eam transferat, quam cujus gratia ei data eſt, furtum committit: veluti, 5 ſi quis argentum utendum

---

1. TAM EX SERVI, QUAM EX LIBERI] Hoc dicit reſpiciens ad pœnam furti manifeſti ex Lege 12. tabb. qua ſervi è ſaxo præcipitabantur: liberi verberibus cæſi addicebantur ei, cui furtum factum eſſet. *Gell.* 11. *c.* 18. Prætores autem id furtum quadruplo lui voluerunt, nulla facta diſtinctione inter liberos & ſervos, convenit *c.* 3. *Exod. c.* 5. *Deut.*

2. INVITO DOMINO CONTRECTAT] Sabinus *apud* Gell. *d. loc. Qui alienam rem attrectavit, cum id ſe invito domino facere judicare deberet, furti tenetur.*

3. SIVE CREDITOR PIGNORE, &c.] Pignus non ad utilitatem, ſed ad ſecuritatem datur: depoſitum cuſtodiæ cauſa, non uſus: qua de cauſa ſi creditor pignore, depoſitarius re depoſita utatur, furtum committi intelligitur. *l* 54. *l.* 76. *de furt. l.* 7. *C. eod.*

4. IN ALIUM USUM TRANSFERAT] Vel etiam alii utendum concedat. Species enim lucri eſt, ex alieno largiri, & beneficii ſibi debitorem acquirere. *d. l.* 54. §. 1.

5. SI QUIS ARGENTUM, &c. AUT EQUUM GESTANDI CAUSA] *L.* 5. §. 8. *commod. l.* 40. *de furt.* Gell. *lib.* 7. *c.* 15. Val. Max. *lib.* 8. *c.* 2. ubi memorabile exemplum. & apud Symmach. 7. *Epiſt.* 69.

1. QUI

dum acceperit, quasi amicos ad cœnam invitaturus, & id peregre secum tulerit: aut, si quis equum gestandi causa commodatum sibi, longius aliquo duxerit; quod veteres scripserunt de eo, [1] qui in aciem equum perduxisset.

De affectu furandi.

§. 7. Placuit tamen, eos, qui rebus commodatis aliter uterentur, quam utendas acceperint, ita furtum committere, si se intelligant id invito domino facere, eumque, si intellexisset, non permissurum: [2] at si permissurum credant, extra crimen videri: optima sane distinctione: quia furtum [3] sine affectu furandi non committitur.

De voluntate domini.

§. 8. Sed & [4] si credat aliquis invito domino se rem commodatam sibi contrectare, domino autem volente id fiat: dicitur furtum non fieri. Unde illud quæsitum est, cum Titius servum Mævii sollicitaverit, ut quasdam res domino surriperet; & ad eum perferret, & servus id ad Mævium pertulerit, Mævius autem, dum vult Titium

---

1. QUI IN ACIEM] *Cujacio* legendum videtur, *Qui in Ariciam acceptum equum perduxisset.* ex *Valerio* & Symmacho, *dd. loc.* quamquam constans est hæc lectio, *in aciem.* Th. *εἰς παράταξιν*

2. AT SI PERMISSURUM CREDANT, &c.] Nihil enim dolo facit, qui putat dominum consensurum fuisse: sive falso id, sive vere putet. *l.* 46. §. 7. *de furt.* fac. *l.* 76. *eod.*

3. SINE AFFECTU FURANDI] *l.* 37. *de usuc.* Furtum non committitur *χωρὶς κακῆς προθέσεως. Psell.* cum facto etiam animum furis exigit *l.* 41. *ad Leg. Aq.* nec tam factum quæritur, quam faciendi causa. *l.* 39. *eod.* Nam maleficia ex proposito delinquentis æstimantur. *l.* 53. *eod.*

4. SI CREDAT INVITO, &c. DOMINO AUTEM VOLENTE] Pomponius, *l.* 46. §. *pen. eod.* ait furtum quidem fieri, sed negat hoc casu furti agi posse; quia dominus in usum consentiens re ipsa fraudatus non est. arg. *l.* 145. *de reg. jur.*

tium in ipso delicto deprehendere, permiserit servo quasdam res ad eum perferre, utrum furti, an servi corrupti judicio teneatur Titius, an neutro? Et cum nobis super hac dubitatione suggestum est, & antiquorum prudentium super hoc altercationes perspeximus, quibusdam 1 neque furti, 2 neque servi corrupti actionem præstantibus, 3 quibusdam furti tantummodo; nos hujusmodi calliditati obviam euntes, 4 per nostram decisionem sanximus, non solum furti actionem, sed & servi corrupti contra eum dari. Licet enim is servus deterior à sollicitatore minime factus est, & ideo 5 non concurrant regulæ, quæ servi corrupti actionem introducunt; 6 tamen consilium corruptoris ad perniciem probitatis servi introductum est, ut sit ei pœnalis actio imposita, 7 tamquam si re ipsa fuisset servus corruptus, ne ex hujusmodi impunitate & in alium servum, qui facile posset corrumpi, tale facinus à quibusdam perpetretur.

Qua-

1. NEQUE FURTI] Quia cui volenti furtum factum est, furti agere non potest, uti modo dictum.

2. NEQUE SERVI CORRUPTI] Quippe quæ ei tantum à Prætore proponitur, cujus servus persuasione alterius corruptus est. *l.* 1. *de serv. corrupt.* quod hic factum non est.

3. QUIBUSDAM FURTI TANTUMMODO] Quoniam voluntas ista domini non fuit seria, sed simulata, ut fur deprehenderetur.

4. PER NOSTRAM DECISIONEM] *l.* 20. *de furt.* ubi vel conatum tam improbum solicitatoris vult puniri, proque furto & corruptione haberi.

5. NON CONCURRANT REGULÆ] Quia conatus revera effectum non habuit.

6. TAMEN CONSILIUM CORRUPTORIS, &c.] Id est, effectum habuit consilium opinione perniciosi suasoris, atque res est pessimi exempli. *d. l.* 20.

7. TAMQAUM SI RE IPSA, &c. CORRUPTUS] Si autem servus re ipsa corruptus fuisset, in duplum quanti ea res est, in corruptorem judicium daretur. *l.* 1. *de serv. corrupt.*

1. SI

Quarum rerum furtum fit. De liberis hominibus.

§. 9. Interdum etiam liberorum hominum furtum fit: veluti, 1 si quis liberorum nostrorum, 2 qui in potestate nostra sunt, subreptus fuerit.

De re propria.

§. 10. Aliquando autem etiam suæ rei furtum quis committit: veluti si debitor rem, 3 quam creditori pignoris causa dedit, subtraxerit.

Qui tenetur furti. De eo, cujus ope, consilio, furtum factum est.

§. 11. Interdum [quoque] furti tenetur, qui ipse furtum non fecit: qualis est is, 4 cujus ope, & consilio furtum factum est. In quo numero est, 5 qui tibi nummos excussit, 6 ut alius eos raperet;

---

1. SI QUIS LIBERORUM NOSTRORUM] *L.* 14. §. 13. *de furt.* Cujus rei ratio ex jure antiquo Quiritium sumenda. Quoniam autem in libero homine nulla æstimatio corporis fieri potest. *l.* 1. §. 5. *de his, qui effud.* multiplicabitur, quod patris interest. Ceterum etiam locus hic est judicio publico Legis Fabiæ de Plagiariis. *l. ult. C. ad Leg. Fab.*

2. QUI IN POTESTATE] Igitur mater actionem furti non habet. *l.* 38. *de furt.*

3. QUAM CREDITORI PIGNORIS CAUSA] *l.* 12. §. 2. *d. l.* 19. §. *pen. l.* 79. *de furt.* Minus autem proprie hic dicitur debitor rei suæ furtum facere, cum eatenus tantum faciat, quatenus id, quod in ea re creditoris est, intervertit. Rei enim nostræ furtum facere non possumus. Paul. 2. *sent.* 31. Aristot. 5. *Eth. ult.*

4. CUJUS OPE, CONSILIO Hæc verba separatim accipienda: aliud enim est factum ejus, qui ope; aliud ejus, qui consilio furtum facit. *l.* 53. §. *ult. de verb. sign. l.* 50. §. *pen. de furt.* unde alibi, *opem ferre, vel consilium dare. l.* 52. *pr.* & §. 19. *eod.*

5. QUI TIBI NUMMOS EXCUSSIT] *D. l.* 52. §. 13. *Sabinus* hoc casu etiam in factum dari posse actionem ait, *l.* 27. §. 21. *de Leg. Aq.* Aliud exemplum habes apud Gellium, *lib.* 11. *c.* 18.

6. UT ALIUS EOS RAPERET] Dummodo & rapuerit;

ret; aut tibi obstiterit, ut alius rem tuam exciperet; aut oves tuas, vel boves fugaverit, ut alius eas exciperet. Et hoc veteres scripserunt de eo, 1 qui panno rubro fugavit armentum. Sed si quid eorum per lasciviam, & non data opera, ut furtum admitteretur, factum est; 2 in factum actio dari debet. At ubi ope Mævii Titius furtum fecerit, ambo furti tenentur. Ope & consilio ejus quoque furtum admitti videtur, qui scalas forte fenestris supponit: 3 aut ipsas fenestras vel ostium effringit, ut alius furtum faceret: quive ferramenta ad effringendum, aut scalas, ut fenestris supponerentur, commodaverit, sciens cujus rei gratia commodaverit. Certe qui nullam opem ad furtum faciendum adhibuit, sed tantum consilium dedit, atque hortatus est ad furtum faciendum, 4 non tenetur furti.

De his, qui sunt in potestate. Et de ope ac consilio extranei.

§. 12. Hi, qui in parentum, vel dominorum potestate sunt, si rem eis subripiunt, furtum quidem faciunt, & res in furtivam causam cadit, 1 nec

---

rit: nam si nummi perierint, & ad neminem pervenerint, damni injuriæ actio datur. *d. l. 27. §. 21. ad Leg. Aq.*

1. QUI PANNO RUBRO] *L. 50. §. ult. de fur.* Tauros & boves rubicundi coloris adspectu excitari, & furorem eis acui, scribit Sen. 4. *de Ira.* & *Plutarch. ἐν γυμ. παρ.* Ovid. 12. *Metam.*

2. IN FACTUM ACTIO DARI DEBET] *D. l. 50. §. ult.* prætoria scil. aut si pecora præcipitata sunt, in factum civilis, sive utilis actio damni injuriæ, quasi ex Lege Aquilia. *d. l. 27. §. 21. ad Leg. Aq. l. 51. de furt.*

4. AUT IPSAS FENESTRAS, &c.] *L. 50. §. pen. l. 54. §. pen. eod.*

4. NON TENETUR FURTI] Simplex consilium sine instructione neminem furti obligat; quantumvis furtum secutum sit. Nam, si secutum non sit, nec is, qui consilio instruxit, aut instrumenta, &c. commodavit, furti tenetur.

1. NEC

1 nec ob id ab ullo usucapi potest, antequam in domini potestatem revertatur: 2 sed furti actio non nascitur; quia nec ex alia ulla causa potest inter eos actio nasci. Si vero 3 ope & consilio alterius furtum factum fuerit: quia utique furtum committitur, convenienter ille furti tenetur: quia verum est, ope & consilio ejus furtum factum esse.

Quibus datur actio furti.

§. 13. Furti autem actio 4 ei competit, cujus interest rem salvam esse, 5 licet dominus non sit. Itaque nec domino aliter competit, quam si ejus intersit rem non perire.

De pignore subrepto creditori.

§. 14. Unde constat creditorem de 6 pignore subrepto furti actione agere posse, etiamsi idoneum de-

---

1. NEC OB ID USUCAPI POTEST] Quia, cum furtum revera factum sit, etiam furti vitio res afficitur, ut proinde usucapi possit. §. 2. *sup. de usuc.*

2. SED FURTI ACTIO NON NASCITUR] Quia pater & dominus privatæ animadversionis jus habent. *l.* 17. *de furt.* vel quia non magis cum his, quos in potestate habemus, quam nobiscum ipsi agere possumus. *l.* 16. *eod.* nisi filius habeat castrense peculium. *l.* 4. *de judic.* *l.* 52. §. 5. *de furt.*

3. OPE ET CONSILIO ALTERIUS] *L.* 36. §. 1. *de furt.* atque hoc quoque consequens est ei, quod dixit vere in proposito furtum fieri.

4. EI COMPETIT, CUJUS INTEREST] Ex honesta scil. causa. *l.* 10. *l.* 11. *eod.* nam ex improbitate sua nemo actionem consequitur. *l.* 12. §. 1. *l.* 14. §. 3. & 4. *eod.*

5. LICET DOMINUS NON SIT] Hoc non ad omnes pertinet, quorum quolibet modo interest rem salvam esse. *d. l.* 14. *pr.* *l.* 49. *eod.* sed ad eos dumtaxat, quorum negligentia res surrepta est, cum eam ex voluntate domini suo periculo tenerent: veluti, ex causa commodati, pignoris, &c. *d. l.* 14. §. 10. & *multis seq.*

6. PIGNORE SUBREPTO FURTI AGERE] *L.* 12. §. *ult.* *l.* 14. §. 5. 6. & 16. *l.* 19. §. *pen.* & *ult.* *l.* 49. *eod.*

debitorem habeat: quia expedit ei [1] pignori potius incumbere, quam in personam agere: adeo quidem, ut quamvis ipse debitor eam rem subripuerit, nihilominus creditori competat actio furti.

De re fulloni, vel sarcinatori, vel bon. fid. emptori surrepta.

§. 15. [2] Item si fullo polienda curandave, aut sarcinator sarcienda vestimenta mercede certa constituta acceperit, eaque furto amiserit, ipse furti habet actionem, non dominus: quia domini nihil interest eam rem non perire, cum judicio locati à fullone aut sarcinatore rem suam persequi possit. Sed & bonæ fidei emptori subrepta re, [3] quam emerit, quamvis dominus non sit, [4] omnino competit furti actio, quemadmodum & creditori. Fulloni vero & sarcinatori [5] non aliter furti actionem competere placuit, quam si solvendo fuerint: hoc est, si domino rei æstimationem sol-

---

1. PIGNORI POTIUS INCUMBERE] *L. 25. de reg. jur.* Unde etiam creditori actio furti competit, etiamsi culpa ejus absit, aut debitor solvendo sit. *d. l. 12. §. ult.* adeoque licet ipse debitor rem surripuerit. §. 10. *sup. eod.*

2. ITEM SI FULLO] *D. l. 12.* aut quivis conductor, si modo culpa ejus res surrepta sit. *d. l. 14. §. 12.* quoniam tunc conductoris interest rem non surripi, propterea quod judicio locati tenetur in rei æstimationem. Neque, ut creditor, restituere cogitur, quod actione furti consecutus est. *l. 6. locat.* Fullo autem semper agit, quoniam custodiam præstare debet. *d. l. 12. pr.*

3. QUAM EMERIT] Atque emptam ab eo, quem dominum esse putabat, acceperit: nam antequam res tradita est, furti actio emptori non competit. *d. l. 14. pr.*

4. OMNINO] Ver. *omnimodo.* Id est, sive solvendo sit, sive non sit. *Cujac.*

5. NON ALITER, QUAM SI SOLVENDO] Fulloni ceterisque conductoribus actio furti non aliter competit, quam si solvendo sint. Nam qui non habent, quod perdant, eorum periculo nihil est. *d. l. 12. pr.*

1. ET

solvere possint. Nam si solvendo non sint, tunc quia ab eis suum dominus consequi non possit, ipsi domino furti competit actio: quia hoc casu ipsius interest rem salvam esse. Idem est, & si in parte solvendo fuerit fullo aut sarcinator.

De re commodata.

§. 16. Quæ de fullone, & sarcinatore diximus, eadem [1] & ad eum, cui commodata res est, transferenda, veteres existimabant. Nam ut ille fullo mercedem accipiendo, custodiam præstat; ita is quoque, [2] qui commodatum utendi causa accepit, similiter necesse habet custodiam præstare. Sed nostra providentia etiam hoc [3] in nostris decisionibus emendavit, ut in domini voluntate sit, sive commodati actionem adversus eum, qui rem commodatam accepit, movere desiderat; sive furti adversus eum, qui rem subripuit; & alterutra earum electa, dominum non posse ex pœnitentia ad alteram venire actionem. Sed, si quidem furem elegerit, illum, qui rem utendam accepit, pe-

1. ET AD EUM, CUI COMMODATA] Quippe cujus periculo vel maxime res commodata est, cum non levem dumtaxat, sed etiam levissimam culpam præstet: *l. 2. §. 2. commod.* quam ob causam etiam fulloni hic comparatur.

2. QUI COMMODATUM UTENDI CAUSA] Quod & à veteribus constanter traditum est. *d. l. 5. in fin. cum 2. ll. seqq. commod. l. 14. §. 14. cum seqq. de furt.*

3. IN NOSTRIS DECISIONIBUS] Scriptæ sunt à Justiniano post priorem Codicis editionem 50 leges, quas decisiones appellavit, propterea quod maximas quasque veterum controversias dirimunt. Harum una est, quam hic significat, *l. ult. C. de furt.* cujus hæc est summa. Dat in proposito Justinianus domino optionem, ut is pro libitu suo vel judicio commodati commodatarium convenire, vel contra furem furti agere possit. Ceterum electione semel facta, non liceat variare, nisi ex causa ignorantiæ, idque ante factam solutionem. Electo fure, ut commodatarius liberetur; commodatario electo, huic ut fur obnoxius fiat.

penitus liberari. Sin autem commodator veniat adversus eum, qui rem utendam accepit, ipsi quidem nullo modo competere posse adversus furem furti actionem: eum autem, qui pro re commodata convenitur, posse adversus furem furti habere actionem, ita tamen, si dominus sciens [1] rem esse subreptam, adversus eum, cui res commodata fuerit, pervenit. Sin autem nescius & dubitans rem esse subreptam, apud eum commodati actionem instituerit, postea autem re comperta, voluerit remittere quidem commodati actionem, ad furti autem actionem pervenire; tunc licentia ei conceditur & adversum furem venire, obstaculo nullo ei opponendo: quoniam incertus constitutus movit adversus eum, qui rem utendam accepit, commodati actionem, nisi domino ab eo satisfactum fuerit: tunc etenim omnino furem à domino quidem furti actione liberari: suppositum autem esse ei, qui pro re sibi commodata domino satisfecit: cum manifestissimum sit, etiamsi ab initio dominus actionem commodati instituerit, ignarus rem esse subreptam, postea autem hoc ei cognito, adversus furem transierit, omnino liberari eum, qui rem commodatam acceperit, [2] quemcumque causæ exitum dominus adversus furem habuerit: eadem definitione obtinente, sive in parte, sive in solidum solvendo sit is, qui rem commodatam acceperit.

De re deposita.

§. 17. Sed [3] is, apud quem res deposita est, custo-

---

1. REM ESSE SUBREPTAM, &c.] Cujac. *rem non esse subreptam apud eum, commodati actionem*, &c. Hotom. *dubitans rem non esse apud eum*, &c. & ita legitur in *d. l. ult.*

2. QUEMCUMQUE EXITUM DOMINUS HABUERIT] Id est, sive contra furem agens vicerit, sive victus sit, aut fur non fuerit solvendo. *Th.*

3. IS APUD QUEM RES DEPOSITA] Hic locus sumptus est ex Ulp. *l. 14. §. 3. de furt.* 1. Si

custodiam non præstat: sed tantum in eo obnoxius est, [1] si quid ipse dolo malo fecerit. Qua de causa, si res ei subrepta fuerit, qui restituendæ ejus rei nomine depositi non tenetur, nec ob id ejus interest rem salvam esse, [2] furti agere non potest, sed furti actio domino competit.

An impubes furti teneatur.

§. 18. In summa sciendum est, quæsitum esse, an impubes rem alienam amovendo, furtum faciat. Et placuit, quia furtum ex affectu [furandi] consistit, ita demum obligari eo crimine impuberem, [3] si proximus pubertati sit, & ob id intelligat se delinquere.

Quid veniat in hanc actionem; & de affinibus actionibus.

Vid. D. Lib. 13. Tit. 1. C. Lib. 4. Tit. 1.

§. 19. Furti actio sive dupli, sive quadrupli, [4] tantum ad pœnæ persecutionem pertinet. Nam ipsius

---

1. SI QUID IPSE DOLO MALO] Hoc casu quidem interest depositarii, quia tenetur actione depositi. *§. pen. sup. quib. mod. re contr. obl.* Sed nihilo magis furti actionem habet; quoniam nemo ex dolo suo & improbitate actionem consequitur. *d. l.* 14. §. 3. *l.* 12. §. 1. *eod.*

2. FURTI AGERE NON POTEST] Nisi convenerit, ut culpam quoque præstet. §. *pen. tit. seq.* aut se deposito obtulerit. arg. *l.* 1. §. 35. *depos.*

3. SI PROXIMUS PUBERTATI] Ætas pubertati proxima, ut doli capax est, ita & furandi & injuriæ faciendæ, pœnisque legum delicta vindicantium obnoxia. *l.* 23. *de furt. l.* 111. *de reg. jur. l.* 13. §. 1. *de dol. l.* 5. §. *pen. ad Leg. Aquil.* Gell. *lib.* 11. *c. ult.* infantes & infantiæ proximos innocentia consilii tueri debet.

4. TANTUM AD POENÆ PERSECUTIONEM] § 18. *inf. de act. l.* 7. §. 1. *de cond. furt.* Potest & criminaliter furti agi ad pœnam corporalem furi infligendam. *l. ult. de furt.*

ipsius 1 rei persecutionem 2 extrinsecus habet dominus, quam aut vindicando aut condicendo potest auferre. Sed 3 rei vindicatio quidem adversus possessorem est: sive fur ipse possidet, sive alius quilibet: condictio autem adversus 4 furem ipsum heredemve ejus, licet non possideat, competit.

TITULUS II
DE VI BONORUM RAPTORUM.

D. Lib. 47. Tit. 1. C. Lib. 9. Tit. 33.

Origo hujus actionis: & quid in eam veniat.

5 QUI vi res alienas rapit, 6 tenetur quidem etiam furti (quis enim magis alienam rem in-

---

1. REI PERSECUTIONEM HABET DOMINUS] Furti actio datur omnibus, quorum interest furtum factum non esse. §. 13. *sup. eod.* Rei autem furtivæ persecutio soli domino competit, sive de rei vindicatione quæratur. *l. 23. de rei vind.* sive de condictione furtiva. *l. 1. de cond. furt.* §. 14. *inf. de act.*

2. EXTRINSECUS] Id est, *aliunde*. Furti actio pœnam persequitur legitimam, condictio rem ipsam: quæ res facit, ut altera alteram non consumat. *l. 7.* §. 1. *de cond. furt.*

3. REI VINDICATIO ADVERSUS POSSESSOREM] In rem enim actio semper adversus eum est, qui possidet, *l. 25. de obl. & act.* §. 1. *inf. de act.*

4. FUREM HEREDEMVE EJUS] Quia condictio furtiva rei habet persecutionem. *l. 7.* §. 2. *de cond. furt.* At furti actio in heredem non datur, quia pœnalis est ex maleficio; cujusmodi actiones in heredem non dantur, nisi lis cum defuncto contestata fuerit. §. 1. *inf. de perp. & temp. act.*

5. QUI RES ALIENAS RAPIT] Fur sine vi subtrahit & clam aufert. *l. 59. de furt. l. 9. C. eod.* raptor vi & palam deripit. Rapi enim sine vi non potest. *l. 3.* §. 5. *de incend. ruin.* Plaut. *Epid. act. 1. scen. 1.* Th. *Minus jam furtificus sum quam antehac.* Ep. *Quid ita?* Th. *Rapio propalam.*

6. TENETUR ETIAM FURTI] Et quidem etiam in quadruplum, si in ipso delicto deprehensus sit. *l. 52.* §. *ult. l. 80.* §. 3. *de furt.* Alias in duplum. *l. 1. l. 88. eod.* quamquam vi bon. rapt. semper in quadruplum.

1. Im-

invito domino contrectat, quam qui vi rapit? ideoque recte dictum est, eum [1] improbum furem esse) sed tamen [2] propriam actionem ejus delicti nomine Prætor introduxit, quæ appellatur *Vi bonorum raptorum:* & est [3] intra annum, quadrupli; post annum, simpli. Quæ actio utilis est, etiamsi quis [4] unam rem, licet minimam, rapuerit. Quadruplum autem non totum pœna est, sicut in actione furti manifesti diximus; sed in quadruplo [5] inest & rei persecutio: ut pœna tripli sit, sive comprehendatur raptor in ipso delicto, sive non. [6] Ridiculum enim esset levioris conditionis esse eum, qui vi rapit, quam qui clam amovet.

Adversus quos datur.

§. 1. Ita tamen competit hæc actio, si dolo quis rapuerit. Nam qui aliquo errore ductus, rem suam esse existimans, & imprudens juris, eo animo rapuerit, quasi domino liceat etiam per vim rem

1. IMPROBUM FUREM] *L.* 2. §. 10. *h. t. l.* 14. §. 12. *quod met. ca.* id est, ἀναιδῆ, ἀναίσχυντον, *impudentem, audacem.* Chrysost. *Homil.* 53. in *Matth.* Τοῦ γὰρ κλέπτοντος ὁ ἁρπάζων χείρων, *fure pejor est raptor.* Aliud tamen judicium Aristot. in *Rhet. ad Alex. c.* 12.

2. PROPRIAM ACTIONEM] Ut innotesceret, Prætorem quoque curam agere reprimendæ temeritatis hoc genus hominum.

3. INTRA ANNUM] *D. l.* 2. §. 13. nimirum actio hæc pœnalis & honoraria est, & ideo anno finitur. *l.* 35. *de obl. & act.*

4. UNAM REM, LICET MINIMAM] *D. l.* 2. §. 11. quippe non æstimationis pecuniariæ, sed atrocitatis facti ratio habetur.

5. INEST REI PERSECUTIO] Itaque non est mere pœnalis, ut actio furti; sed mixta. §. 19. *inf. de act.*

6. RIDICULUM LEVIORIS CONDITIONIS, &c.] Gravioris enim delicti asperior pœna esse debet. Sed & Legibus publicorum judiciorum rapina vindicatur, Legibus Juliis de vi publica & privata. *d. l.* 2. §. 1.

rem suam auferre à possessoribus; 1 absolvi debet. Cui scil. conveniens est, nec furti teneri eum, qui eodem hoc animo rapuit. Sed ne, dum talia excogitantur, inveniatur via, per quam raptores impune suam exerceant avaritiam, melius divalibus Constitutionibus pro hac parte prospectum est, ut nemini liceat vi rapere vel rem mobilem, vel se moventem, licet suam eamdem rem existimet. Sed, si quis contra statuta Principum fecerit, 2 rei quidem suæ dominio cadere: sin autem aliena res sit; post restitutionem ejus, etiam æstimationem ejusdem rei præstare. Quod non solum in mobilibus rebus, quæ rapi possunt, Constitutiones obtinere censuerunt; 3 sed etiam in invasionibus, quæ circa res soli fiunt: ut ex hac causa ab omni rapina homines abstineant.

Quibus datur.

§. 2. Sane in hac actione non utique expectatur, rem in bonis actoris esse. nam sive in bonis sit, sive non: 4 si tamen ex bonis sit, locum hæc actio habebit. Quare sive locata, sive commodata, sive etiam pignorata, 5 sive deposita sit res apud

---

1. ABSOLVI DEBET] Hoc scil. judicio de bonis raptis. *d. l.* 2. §. 18 *h. t.* Sed nec furti tenetur, ut est in textu.

2. REI SUÆ DOMINIO CADERE] Qui rebus suis manum injicit, dominium earum amittit. qui rebus alienis, duplum restituere cogitur. creditor, qui rem debitoris sibi debitam occupat; jus crediti amittit. *l.* 13. *quod met. ca.*

3. SED ETIAM IN INVASIONIBUS] *L.* 7. *C. unde vi.* Solæ res mobiles amoveri, subtrahi, rapi possunt. Qui autem rem immobilem seu prædium vi occupat, invasor & invadere dicitur.

4. SI TAMEN EX BONIS SIT] *L.* 2. §. 22. *h. t.* Ex bonis esse hic ea dicuntur, quorum, cum aliena sint, vel emolumentum vel usus, vel periculum ad nos pertinet, ut apparet ex textu, & *d. l.* 2. §. 22. unde totus hic locus descriptus est.

5. SIVE DEPOSITA, &c. SIC UT INTERSIT] Locus Ulp.

apud Titium, sic, ut intersit ejus eam rem per vim non auferri (veluti, si in deposita re culpam quoque promisit,) sive bona fide possideat, sive usumfructum quis habeat in ea, vel quid aliud juris, ut intersit ejus non rapi: dicendum est, ei competere hanc actionem, non ut dominium accipiat; sed illud solum, quod ex bonis ejus, qui rapinam passus est, id est, quod ex substantia ejus ablatum esse proponatur. Et generaliter dicendum est, ex quibus causis furti actio competit in re clam facta, ex iisdem causis omnes habere hanc actionem.

TITULUS III.

DE LEGE AQUILIA.

D. Lib. 9. Tit. 2. C. Lib. 3. Tit. 35.

Summa. Caput Primum.

Vid. D. Lib. 39. Tit. 2.

1 Damni injuriæ actio constituitur per Legem Aquiliam. Cujus primo capite cautum est: ut, si quis alienum hominem, alienamve 2 quadrupedem, quæ pecudum numero sit, injuria occi-

---

Ulp. in *d. l.* 2. §. 23. & 24. *eod.* male interpunctus est, perperamque principium §. 24. separatur à fine §. præcedentis, sic enim omnino legendum: *Nam & furti actionem habeo, si in re deposita culpam quoque repromisi, vel pretium depositionis non quasi mercedem accepi.* Hinc demum novus §. inchoandus: *Utilius dicendum est*, &c. *Cujac.*

1. DAMNI INJURIÆ] Alias, *damni injuria*, præcise pro *damni injuria dati*, ut *l.* 23. *de furt.* *l.* 27. §. 10. & *seq.* *l.* 29. §. 3. *h. t.* Cic. pro *Q. Roscio: Lite contestata, judicio damni injuria constituto.* Damnum generaliter significat omnem deminutionem rei alienæ, &c. *l.* 3. *de damn. inf.* Hoc autem loco in specie accipitur pro eo quod contingit cum interitu aut corruptione rei, & proinde sine lucro damnum dantis.

2. QUADRUPEDEM, QUÆ PECUDUM NUMERO] Lex igitur Aquilia servis exæquat quadrupedes, quæ pe-

cudum

ciderit, quanti ea res in eo anno plurimi fuerit, [1] tantum domino dare damnetur.

De quadrupede, quæ pecudum numero est.

§. 1. Quod autem [2] non præcise de quadrupede, sed de ea tantum, quæ pecudum numero est, cavetur, eo pertinet, ut neque de feris bestiis, neque de canibus cautum esse intelligamus, sed de iis tantum, [3] quæ gregatim proprie pasci dicuntur. Quales sunt, equi, muli, asini, oves, boves, capræ. [4] De suibus quoque idem placuit. Nam & sues pecudum appellatione continentur: quia & hi (gregatim) pascuntur. Sic denique & [5] Homerus in Odyssea ait, (sicut Ælius Marcianus in suis institutionibus refert).

Δήεις τόνγε σύεσσι παρήμενον, οἱ δὲ νέμονται
Πὰρ Κόρακος πέτρῃ ἐπὶ τῇ κρήνῃ Ἀρεθούσῃ.

Hoc est:

Assidet is suibus, quorum grex magnus in agris
Pascitur, ad Coracis saxum, fontemque Aretbusam.

De

---

cudum numero sunt. *l.* 2. §. 2. *eod.* Quamobrem in *pr. d. l.* 2. quo *quadrupedem vel pecudem*, legendum est, *quadrupedemve pecudem*. Hotom.

1. TANTUM DOMINO DARE] *D l.* 2. *pr.* In Lege Aquilia videtur scriptum fuisse, *tantum as dare ero damnas esto*, arg. *l.* 11. §. 6. *eod. ero* tenuiter, id est, *domino*, ut in Florent. & Gloss. Græc. Lat. in δεσπότης. Cujac. 27. *obs.* 11.

2. NON PRÆCISE] Non simpliciter, aut indistincte; non ἁπλῶς aut ἀποτόμως, ut *Th.*

3. QUÆ GREGATIM PASCI] Hoc est, in grege pastoris imperio subjecto. Itaque *Cajus* bestias à pecudibus distinguit. *d. l.* 2. §. 2.

4. DE SUIBUS IDEM PLACUIT] *D. l.* 2. §. 2. *l.* 65. §. 4. *de leg.* 3. Dubitandi forte causa fuit, quod sues non ut reliquæ pecudes, gramine & viridibus pabulis commode alantur; sed (ut *Varro* & *Columella* tradunt) maxime faba, hordeo, glande, &c. indigent: & si rure sint, tamen caducis arborum baccis, & effossis radiculis, &c. potius quam gramine vescuntur. *Hotom.*

5. HOMERUS] Locus est apud Poëtam *Odyss.* 13. citatur à Marciano, *d. l.* 65. §. 4. *de leg.* 3.

1. NUL-

De injuria.

§. 2. Injuria autem occidere intelligitur, qui 1 nullo jure occidit. Itaque 2 qui latronem occiderit, non tenetur; utique 3 si aliter periculum effugere non potest.

De casu, dolo, culpa.

§. 3. Ac ne is quidem hac Lege tenetur, qui casu occidit: si modo culpa ejus nulla inveniatur. nam alioqui non minus ex dolo, 4 quam ex culpa quisque hac Lege tenetur.

De jaculatione.

§. 4. Itaque si quis, dum jaculis ludit, vel exercitatur, transeuntem servum tuum trajecerit, distinguitur. Nam, si id 5 à milite in eo campo, ubi solitum est exercitari, admissum est, nulla culpa ejus intelligitur: si alius tale quid admiserit, culpæ reus est. Idem juris est de milite, si in alio lo-

---

1. NULLO JURE OCCIDIT] Injuriam hic accipere nos oportet, non quemadmodum circa injuriarum actionem, contumeliam quamdam; sed quod non jure factum est, seu damnum culpa datum. *l. 5. §. 1. h. t.* & vel levissima. *l. 31. l. 44. eod.*

2. QUI LATRONEM] Nam quod quis ob tutelam corporis sui fecit, jure fecisse existimatur. *l. 3. de just. & jur.* cum adversus periculum naturalis ratio permittat se defendere. *l. 4. l. 5. l. 45. §. 4. h. t.*

3. SI ALITER PERICULUM, &c.] *D. l. 45. §. 4.* Itaque, si quis, cum posset intentantem periculum apprehendere, occidere maluit, injuria fecisse videtur. *d. l. 5.* Nec ultio permissa, sed defensio, quæ ita excusata est, si servata sit moderatio inculpatæ tutelæ. *l. 1. C. unde vi.*

4. QUAM EX CULPA] Inversio est. Dicere voluit, *non minus ex culpa, quam ex dolo.* Similis verborum trajectio occurrit *sup. de her. inst. in pr. l. 7. §. 8. de pact.* & alibi sæpe.

5. A MILITE IN EO CAMPO] Duæ igitur circumstantiæ efficiunt, ut factum à culpa absit; locus exercitationi destinatus, & persona se in eo loco exercentis. *l. 9. §. ult. h. t.*

1. ITEM

loco, quam qui ad exercitandum militibus destinatus est, id admiserit.

De putatione.

§. 5. 1 Item, si putator ex arbore dejecto ramo servum tuum transeuntem occiderit, si prope 2 viam publicam, aut vicinalem id factum est, neque proclamavit, ut casus evitari posset, culpæ reus est: sed si proclamavit, nec ille curavit præcavere, extra culpam est putator. Æque extra culpam esse intelligitur, si seorsum à via forte, vel in medio fundo cædebat, 3 licet non proclamavit: quia in eo loco nulli extraneo jus fuerat versandi.

De curatione relicta.

§. 6. Præterea si medicus, 4 qui servum tuum secuit, dereliquerit curationem ejus, & ob id mortuus fuerit servus, culpæ reus erit.

De imperitia medici.

§. 7. 5 Imperitia quoque culpæ adnumeratur: velu-

---

1. ITEM SI PUTATOR] Ex Paulo, *l.* 31. *eod.*

2. VIAM PUBLICAM AUT VICINALEM] Via publica est, quæ Græcis βασιλικὴ, regia, dicitur; Romanis prætoria & consularis, item militaris: Vicinalis, quæ in vicos ducit, quæ & ipsa publica fere est. *l.* 2. §. 22. *ne quid in loc. publ.* Sic Placc. *de condit. agror.* Sueton. *August.* 49. *Theoph.* hîc.

3. LICET NON PROCLAMAVIT] Quoniam divinare non potuit, an per eum locum aliquis transiturus esset. Quod si etiam per locum privatum vulgo iter fiat, de culpa agi poterit. *d. l.* 31.

4. QUI SERVUM SECUIT] Quamvis bene. *l.* 8. *eod.* Solebant olim medici venas incidere, & ægris sanguinem mittere. Cic. *Pisoniana.*

5. IMPERITIA QUOQUE] Imperitia alicujus rei per se culpa non est; sed in eo, qui peritiam aut artificium profitetur, culpæ adscribitur, si quid circa hoc per imperitiam commissum. *l.* 132. *de reg. jur.*

b. Si

veluti, 1 si medicus ideo servum tuum occiderit quia male eum secuerit, aut 2 perperam ei medicamentum dederit.

De imperitia & infirmitate mulionis, aut equo vecti.

§. 8. 3 Impetu quoque mularum, quas mulio propter imperitiam retinere non potuit, si servus tuus oppressus fuerit, culpæ reus est mulio. Sed & si 4 propter infirmitatem eas retinere non potuerit, cum alius firmior eas retinere potuisset, æque culpæ tenetur. Eadem placuerunt de eo quoque, qui cum equo veheretur, impetum ejus aut propter infirmitatem, aut propter imperitiam suam retinere non potuerit.

Quanti damnum æstimatur; & de heredibus.

§. 9. His autem verbis Legis, 5 *Quanti id eo in anno plurimi fuerit*, illa sententia exprimitur: ut si quis hominem tuum, qui hodie claudus, aut mancus, aut luscus erit, occiderit, qui in eo anno integer, aut pretiosus fuerit, non tanti tenestur, quanti hodie erit, sed quanti in eo anno plu-

---

1. SI MEDICUS] *L. 7. in fin. & d. l. 8. pr. eod.* quamquam eventus mortalitatis medico imputari non debet. *l. 6. §. 7. de off. præs.* & extra culpam esse intelligitur, *ὅταν ᾖ μεῖζον τὸ πάθος τῆς ἰατρικῆς βοηθείας.* Alex. Aphrod. in 1. *Top. Arist.*

2. PERPERAM EI MEDICAMENTUM] *Ἀμαθῶς καὶ ἀπειροτεχνίτως*, ut Hippocr. *de pharm. purg.* imperite, temere, inconsiderate.

3. IMPETU MULARUM] Ex Cajo, *d. l. 8. §. 1. h. t.*

4. PROPTER INFIRMITATEM] Neque iniquum est infirmitatem culpæ adscribi, quoniam nemo temere affectare debet, in quo vel intelligit, vel intelligere debet, infirmitatem suam alii periculosam futuram. *d. l. 8. §. 1.*

5. QUANTI EO ANNO PLURIMI] Annus enim retrorsus computatur, ex quo quis cæsus est. *l. 21. §. 1. l. 23. §. 3. eod.* 1e, exitis scil. ex die cædis 365. diebus.

r. Pos-

plurimi fuerit. Qua ratione creditum est 1 pœnalem esse hujus Legis actionem: quia non solum tanti quisque obligatur, quantum damni dederit, sed aliquando longe pluris. Ideoque constat, 2 in heredem eam actionem non transire: quæ transitura fuisset, si ultra damnum numquam lis æstimaretur.

Quid æstimatur.

§. 10. Illud non ex verbis Legis, sed ex interpretatione placuit, non solum perempti corporis æstimationem habendam esse, secundum ea, quæ diximus: sed eo amplius, 3 quicquid præterea perempto eo corpore damni nobis illatum fuerit: veluti, si servum tuum heredem ab aliquo institutum, ante quis occiderit, quam is jussu tuo hereditatem adierit. nam hereditatis quoque amissæ rationem esse habendam constat. Item si 4 ex pari mularum unam, vel ex quadrigis equorum unum quis occiderit, vel ex comœdis unus servus occisus fuerit, non solum occisi fit æstimatio, sed eo amplius id quoque computatur, quanti 5 depretiati sunt, qui supersunt.

De

---

1. POENALEM ESSE LEGIS ACTIONEM] Nam ut pœnalis habeatur, sufficit posse præsentem æstimationem exsuperari.

2. IN HEREDEM NON TRANSIRE] Nisi forte ex damno locupletior heres factus sit. *l.* 23. §. 8. *eod.*

3. QUICQUID PRÆTEREA DAMNI ILLATUM] Extra rem principalem. quod variis exemplis illustratur, *l.* 21. §. *ult cum ll. seq. eod.* Damnum autem intellige pecuniarium. nam affectionis ratio non habetur: veluti, si filium meum naturalem occideris. *l.* 33. *eod.*

4. EX PARI MULARUM] *L.* 22. §. 1. *eod.* ubi *Paulus* scribit, etiam causas corpori cohærentes æstimari.

5. DEPRETIATI SUNT] Utitur eo verbo Paul. *d. l.* 22. §. 1. Tertull. *ad Nation.* 1, *c.* 10. Gloss. Lat. Gr. *depretiati*, *ἐλαττωθέντες.*

1. Et

De concursu hujus actionis, & capitalis.

§. 11. Liberum autem est ei, cujus servus occisus fuerit, & ex judicio privato Legis Aquiliæ damnum persequi, 1 & capitalis criminis eum reum facere.

Caput secundum.

§. 12. 2 Caput secundum Legis Aquiliæ in usu non est.

Caput tertium. Quod damnum vindicatur.

§. 13. 3 Capite tertio de omni cætero damno cavetur. Itaque si quis servum, vel eam quadrupedem, quæ pecudum numero est, vulneraverit; sive eam quadrupedem, quæ pecudum numero non est, veluti, canem, aut feram bestiam, vulneraverit, aut occiderit: hoc capite actio constituitur. In cæteris quoque omnibus animalibus, item in omnibus rebus, quæ anima carent, damnum per injuriam datum, hac parte vindicatur. Si quid enim ustum, aut ruptum, aut fractum fuerit, actio ex hoc capite constituitur. Quamquam poterat sola rupti appellatio in omnes istas causas sufficere. 4 Ruptum enim intelligitur, quod quo-

---

1. Et capitalis criminis reum facere] Judicio publico Legis Corneliæ de sicariis. *l.* 23. §. 9. *eod. l.* 3. *C. eod.* Nam Lex Cornelia non distinguit, quis homo occisus sit. *l.* 1. §. 2. *ad leg. Corn. de sicar.* modo dolo malo occisus sit. *d. l.* 23. §. 9. nam in hac Lege dolus tantum pro facto accipitur, non culpa; ne lata quidem. *l.* 7. *ad. leg. Corn. de sicar.*

2. Caput secundum in usu non est] Ac jam tempore mediæ Jurisprudentiæ in desuetudinem abierat. *l.* 27. §. 4. *h. t.*

3. Capite tertio] Verba capitis tertii referuntur ab Ulp. *l.* 27. §. 5. *eod.* ejusdemque *l.* §. 7. & deinceps fuse explicantur.

4. Ruptum enim intelligitur, &c.] Verbum *ruperit* fere omnes veteres sic intellexerunt, *corruperit.*

quoquo modo corruptum est. Unde non solum fracta, aut usta, sed etiam scissa, & collisa, & effusa, & quoquo modo perempta atque deteriora facta, hoc verbo continentur. Denique responsum est, si quis in alienum vinum aut oleum id miscuerit, quo naturalis bonitas vini aut olei corrumperetur; ex hac parte Legis Aquiliæ eum teneri.

De dolo & culpa.

§. 14. Illud palam est, sicut ex primo capite demum quisque tenetur, si dolo aut culpa ejus homo aut quadrupes occisus occisave fuerit; 1 ita ex hoc capite de dolo aut culpa, & de cetero damno quemque teneri: ex hoc tamen capite non quanti in eo anno, sed 2 quanti in diebus triginta proximis res fuerit, obligatur is, qui damnum dederit.

Quanti damnum æstimatur.

§. 15. At nec *plurimi* quidem verbum adjicitur. Sed Sabino recte placuit, perinde habendam æstimationem, 3 ac si etiam hac parte, *plurimi* verbum adjectum fuisset. nam plebem Romanam, quæ Aquilio Tribuno rogante hanc legem tulit, contentam fuisse, quod prima parte eo verbo usa esset.

De

---

rit. Itaque rupti appellatione continentur, & usta & fracta & scissa, & quoquo modo vitiata, deteriora facta, aut perempta. *d. l.* 27. §. 13. *cum seqq.*

1. ITA EX HOC CAPITE] In actione quoque, quæ ex tertio capite Legis Aquiliæ oritur, tam culpa, quam dolus punitur. *l.* 30. §. 3. *eod.*

2. QUANTI IN DIEBUS TRIGINTA] Hoc capitulo quanti res fuerit 30. diebus proximis, tanti lis æstimatur. *d. l.* 27. §. 5.

3. AC SI HAC PARTE PLURIMI VERBUM, &c.] *l.* 29. §. *ult. eod.* alioqui incerta esset damni ex hoc capite æstimatio.

1. Si

De actione directa, utili, & in factum.

§ 16. Ceterum placuit, ita demum directam ex hac lege actionem esse, [1] si quis præcipue corpore suo damnum dederit. Ideoque in eum, [2] qui alio modo damnum dederit, utiles actiones dari solent: veluti, si quis hominem alienum, aut pecus ita incluserit, ut fame necaretur: aut jumentum ita vehementer egerit, ut rumperetur: aut pecus in tantum exagitaverit, ut præcipitaretur: aut, si quis alieno servo persuaserit, ut in arborem adscenderet, vel in puteum descenderet, & is ascendendo, vel descendendo, aut mortuus, aut aliqua parte corporis læsus fuerit, utilis actio in eum datur. Sed, si quis [3] alienum servum aut de ponte, aut de ripa in flumen dejecerit, & is suffocatus fuerit; eo quod projecit, corpore suo damnum dedisse, non difficulter intelligi potest: ideoque [4] ipsa Lege Aquilia tenetur.

---

1. SI QUIS PRÆCIPUE CORPORE SUO] Directa legis actio ita demum conceditur, si quis corpore suo damnum dederit. *l.* 51. *eod.* Directa actio hic intelligitur, quæ ex verbis legis, eoque, quod scriptum est, descendit.

2. QUI ALIO MODO, &c. UTILES ACTIONES] Quæ eædem & in factum; ceterum civiles. *l.* 7. §. 3. & 6. *l.* 9. *eod.* Actio, quæ inducitur per interpretationem & extensionem aliquam, tanquam ex mente legislatoris, non directa, sed utilis dicitur: quamquam vi & effectu à directa nihil differt. *l. propen. de neg. gest.* Si patri nomine filii, bonæ fidei possessori, item libero homini, suo nomine utilis actio Legis Aquiliæ datur. Directam habere non possunt; quoniam in lege domini tantum mentio fit. *l.* 7. *l.* 11. §. 8. *l.* 13. *h. t.*

3. ALIENUM SERVUM DE PONTE] Si quis de ponte aliquem præcipitaverit, *Celsus* ait, sive ipso ictu perierit aut continuo submersus est, aut lassatus vi fluminis victus perierit, Lege Aquilia teneri: quemadmodum si quis puerum saxo illisisset. *d. l.* 7. §. *pen.*

4. IPSA LEGE AQUILIA] Ex ipsis verbis Legis Aquiliæ, ut directa in eum actio competat, ut recte interpretatur *Theoph.*

1. NE-

tur. Sed si non corpore damnum fuerit datum, [1] neque corpus læsum fuerit, sed alio modo alicui damnum contigerit; cum non sufficiat, neque directa, neque utilis Legis Aquiliæ actio; placuit, eum, qui obnoxius fuerit, in factum actione teneri: veluti, si quis [2] misericordia ductus, alienum servum compeditum solverit, ut fugeret.

TITULUS IV.

DE INJURIIS.

D. Lib. 47. Tit. 10. C. Lib. 9. Tit. 35. & 36.

Verbum Injuria quot modis accipitur.

[3] GENERALITER injuria dicitur omne, quod non jure fit: specialiter, [4] alias contumelia, quæ [5] à contemnendo dicta est, quam Græci ὕβριν appellant: alias culpa, quam Græci ἀδίκημα dicunt, [6] sicut in Lege Aquilia damnum injuria da-

---

1. NEQUE CORPUS LÆSUM] Ubi corpus integrum manet, neque ex verbis Legis directa, neque ex sententia utilis actio competit: ac proinde subsidiaria in factum opus est. *l.* 33. *in fin. h. t. l.* 7. §. 7. *de dolo.* quæ à Prætore defectum Legis supplente datur. *l.* 11. *de præscr. verb.*

2. MISERICORDIA DUCTUS] *d. l.* 7. §. 7. *de dolo.* Intempestiva misericordia damnosa est. Similiter actione in factum tenetur, qui fumo facto apes fugaverit vel etiam necaverit. *l.* 49. *eod.* Apes fumo abigi & necari notissimum est. *Fabrot.*

3. GENERALITER INJURIA] Ex Paulo apud *Rufin. tit.* 2. & Ulpiano, *l.* 1. *h. t.* ubi JC. ait. *injuriam ex eo dictum quod non jure fit.* August. *Confess.* 3. *c.* 8. *Sive per contumeliam, sive per injuriam.*

4. ALIAS CONTUMELIA] *l.* 5. §. 1. *ad Leg. Aquil. l.* 27. § 2. *de pact.*

5. A CONTEMNENDO] Sen. ad *Seren. c.* 11. *Contumelia à contemnendo dicta est: quia nemo nisi quem contempsit, tali injuria notat.*

6. SICUT IN LEGE AQUILIA Lex Aquilia injuriæ ver-

datum accipitur, alias iniquitas & injustitia, quam Græci ἀνομίαν καὶ ἀδικίαν vocant: 1 cum enim Prætor vel judex non jure contra quem pronunciat, injuriam accepisse dicitur.

Quibus modis fit injuria.

§. 1. Injuria autem committitur, non solum, 2 cum quis pugno pulsatus, aut fustibus cæsus, vel etiam verberatus erit: sed &, si cui 3 convitium factum fuerit; 4 sive cujus bona quasi debitoris, qui nihil deberet, possessa fuerint ab eo, qui intelligebat, nihil eum sibi debere: vel, si quis ad infamiam alicujus 5 libellum, aut carmen (aut histo-

---

verbo vel maxime dolum malum intelligit: cæterum eodem verbo & culpam comprehendit, atque id quoque, quod per imperitiam aut imprudentiam factum est, quod *Aristoteles* non ἀδίκημα, sed ἁμάρτημα appellat. vid. Aristot. 5. *Ethic.*

1. Cum judex non jure contra quem pronunciat] Si judex inique sententiam dixerit, quamvis per imprudentiam aut errorem, *l.* 51. *de evict.* eum, qui sententia læsus est, injuriam passum dicimus. *d. l.* 1. *h. t.* Judex autem injuriam facit; non is, secundum quem judicatum est. Aristot. 1. *magn. mor.* 34.

2. Cum quis pugno pulsatus, &c.] Cum manus inferuntur, proprie se fieri injuria dicitur. *d. l.* 1. §. 1. Sed & illa realis censetur, quæ re aut facto aliquo, quod ad contumeliam alterius pertinet, infertur, citra manuum illationem. exempl. in *l.* 13. §. 3. *l.* 20. *l.* 15. §. 27. *eod.* ὕβρις γὰρ οὐ μόνον ἡ ἐν λόγῳ, ἀλλὰ καὶ ἡ κατ' πᾶν ἔργον αἰσχρόν. Eustath. ad *Odyss.* α.

3. Convitium factum] Quæ injuria verbalis. *d. l.* 1. §. 1. *d. l.* 15. §. 2. *& seqq. eod. l.* 5. *C. eod.*

4. Sive cujus bona quasi debitoris] Nam cujus bona ex edicto possideantur, ejus fama & existimatio cum bonis simul possidetur. Cic. pro *Quint.* Est autem hæc injuria realis. Similis species est in *l.* 20. *eod.*

5. Libellum aut carmen] Pœna carminis famosi ex lege 12 tabb. capitalis fuit, ut apparet ex loco *Ciceronis*, quem citat Augustinus, 2. *de Civ. Dei c.* 9. Sed pœna capitis postea sublata videtur. *l.* 5. §. 9. *h. t.* Novissime id iterum capite sancitum. *l. un. C. de fam. lib.*

3. Ma-

ctoriam) scripserit, composuerit, ediderit, dolove malo fecerit, quo quid eorum fieret, sive quis [1] matremfamilias aut prætextatum prætextatamve adsectatus fuerit: sive cuju• pudicitia attentata esse dicetur: & denique aliis plurimis modis admitti injuriam manifestum est.

Qui & per quos injuriam patiuntur. De parente & liberis, viro & uxore, socero & nuru.

§. 2. Patitur autem quis injuriam non solum per semetipsum; [2] sed etiam per liberos suos, quos in potestate habet: item [3] per uxorem suam, id enim magis prævaluit. Itaque, si filiæ alicujus, quæ Titio nupta est, injuriam feceris, non solum filiæ nomine tecum injuriarum agi potest, [4] sed etiam patris quoque & mariti nomine. Contra autem si viro injuria facta sit, [5] uxor injuriarum agere non potest. [6] Defendi enim uxores à viris, non viros ab uxoribus, æquum est. [7] Sed & socer nu-

---

1. MATREMFAM. AUT PRÆTEXTATUM, &c.] *l. 9. in fin. & l. seq. l. 15. §. 15. & multis seqq.* prætextati dicebantur, qui prætexta adhuc & bulla utebantur. Budæus in *l. ult. de senat.* erat autem prætexta puerile vestimentum. *l. 23. §. 2. de aur. & arg. leg.* & *ingenuitatis insigne, σύμβολον εὐγενείας.* Philostrat. in *Herode.*

2. SED ETIAM PER LIBEROS SUOS, &c.] *l. 1. §. 3. & seqq. l. 17. §. 10. & seqq. l. 41. eod. l. 2. C. eod.*

3. PER UXOREM] *d. l. 1. §. ult. l. 11. §. 7. eod.* quod in sponso quoque & sponsa receptum est. *d. l. 15. §. 24.*

4. SED ETIAM PATRIS ET MARITI] Hîc igitur ex una injuria tribus personis actio nascitur. neque ullius actio per alium consumitur. *d. l. 1. §. ult.*

5. UXOR AGERE NON POTEST] *l. 2. C. eod.* Ratio est, quia uxor viri, non contra vir uxoris dignitatem participat. *l. 6. de senat.*

6. DEFENDI UXORES A VIRIS] Ὅτι ὁ ἀνήρ ἐστι κεφαλὴ τῆς γυναικός. Paul. *ad Ephes. c. 5. vers. 23.*

7. SED ET SOCER NURUS NOMINE, &c.] Itaque hoc casu quatuor personæ actionem habent, ipsa filiafam. pater ejus, & maritus, & socer.

1. SER-

nurus nomine, cujus vir in ejus potestate est, injuriarum agere potest.

De servo.

§. 3. 1 Servis autem ipsis quidem nulla injuria fieri intelligitur, sed domino per eos fieri videtur: non tamen iisdem modis, quibus etiam per liberos & uxores: sed ita, cum quid atrocius commissum fuerit, & 2 quod aperte ad contumeliam domini respicit: veluti, si quis alienum servum [atrociter] verberaverit: & in hunc casum actio proponitur. 3 At si quis servo convitium fecerit, vel pugno eum percusserit, nulla in eum actio domino competit.

De servo communi.

§. 4. Si communi servo injuria facta sit, æquum est, non pro ea parte, qua dominus quisque est, æstimationem injuriæ fieri, sed 4 ex dominorum persona, quia ipsis fit injuria.

De

1. Servis quidem ipsis] Ex Ulpiano, *l.* 15. §. 44. *eod.*

2. Quod aperte ad contumeliam domini] Et placet hic dominum suo nomine injuriarum agere posse, quasi non tam servo, quam ipsi injuria illa fit. *d. l.* 15. §. 35.

3. At si quis servo convitium fecerit] Graviorem autem injuriam servo factam, licet citra contemplationem domini, Prætor inultam non relinquit. *d. l.* 15. §. 34. & 35. & 43. *cum seq. eod.*

4. Ex dominorum persona] Per enim absurdum esset, duobus impari dignitate præditis parem injuriam interpretari: veluti, si unus sit Senator, alter persona humilis. §. 9. *inf. eod.* Nec obstat *l.* 16. *eod.* quoniam illic non quæritur, utrum ex persona dominorum injuria æstimanda sit, an pro portione dominica; sed an quod dictum erat §. *ult. l.* 15. *eod.* omnes dominos actionem habere, sic accipiendum sit, ut omnes habeant in solidum, an pro parte dominica dumtaxat: non autem quomodo ea pars sit æstimanda.

De servo fructuario.

§. 5. Quod si ususfructus in servo Titii est, proprietas Mævii, 1 magis Mævio injuria fieri intelligitur.

De eo, qui bona fide servit.

§. 6. Sed si libero homini, qui tibi bona fide servit, injuria facta sit, nulla tibi actio dabitur, sed suo nomine is experiri poterit 2 nisi in contumeliam tuam pulsatus sit: tunc enim competit & tibi injuriarum actio. Idem ergo est & in servo alieno bona fide tibi serviente: ut toties admittatur injuriarum actio, quoties in tuam contumeliam injuria ei facta sit.

Pœna injuriarum ex L. XII. Tab. & ex jure prætorio.

§. 7. Pœna autem injuriarum ex L. XII. Tabb. 3 propter membrum quidem ruptum talio erat: propter os vero fractum nummariæ pœnæ erant constitutæ, 4 quasi in magna veterum paupertate. Sed postea Prætores permittebant ipsis, qui injuriam passi sunt, 5 eam æstimare: ut judex vel tan-

---

1. MAGIS MÆVIO] Nisi aperte in contumeliam Titii verberatus sit. *l.* 15. §. *antepen. & pen. eod.*

2. NISI IN CONTUMELIAM TUAM] *D. l.* 15. §. *antepen. & pen.*

3. PROPTER MEMBRUM RUPTUM TALIO] Nisi reus detectus esset de talione redimenda. *Gell.* 20. *c.* 1. Talio reciprocam pœnam & parem vindictam significat. *Fest.* in voce *talionis. l.* 3. *C. Theod. de exh. reis.* quæ etiam imposita Lege Mosaïca. *Exod.* 21. *Levit.* 22. *Deut.* 15. Joseph. *Antiq.* 4. *c.* 6.

4. QUASI IN MAGNA VETERUM PAUPERTATE] Atque ideo graviores essent pœnæ nummariæ. Plutarch. in *Solon.* De maximo veterum censu sub Servio Rege vid. Halicarn. *lib.* 1. Gell. 11. *c.* 1. Plin. 18. *c.* 9.

5. EAM ÆSTIMARE] Ut sc. is, qui injuria affectus est, ita dicat, *Injuriam mihi factam centum aureis æstimo*, judex deinde moderetur & refrænet taxationem actoris.

1. IN

tanti reum condemnet, quanti injuriam passus æstimaverit, vel minoris, prout ei visum fuerit. Sed pœna quidem injuriæ, quæ ex L. XII Tabularum introducta est, [1] in desuetudinem abiit: quam autem Prætores introduxerunt (quæ etiam honoraria appellatur) in judiciis frequentatur. Nam [2] secundum gradum dignitatis, vitæque honestatem, crescit aut minuitur æstimatio injuriæ. qui gradus condemnationis & in servili persona non immerito servatur: ut aliud in servo actore, aliud in medii actus homine, aliud in vilissimo vel compedito jus æstimationis constituatur.

De Lege Cornelia.

§. 8. Sed & [3] Lex Cornelia de injuriis loquitur, & injuriarum actionem introduxit, quæ competit ob eam rem, quod se [4] pulsatum quis verberatumve, vel domum suam vi introitam esse dicat. [5] Domum autem accipimus, sive in propria domo quis habitet, sive in conducta, sive gratis, sive hospitio receptus sit.

De

---

1. IN DESUETUDINEM ABIIT] Cujus desuetudinis causa fuit Neratius, homo insigniter improbus, qui viginti quinque assibus datis pro oblectamento habebat os liberi hominis depalmare. Gell. *d. loc.*

2. SECUNDUM GRADUM DIGNITATIS, &c.] Æstimatio injuriæ pro ratione personæ, cui facta est, elationem submissionemve accipit: idque in persona servi quoque locum habet. *l.* 15. §. 44. *h. t.*

3. LEX CORNELIA] *L.* 5. *eod.* Ex hac autem lege criminale judicium constitutum est: quamquam postea receptum, ut etiam civiliter agi possit. *l.* 37. §. 1. *eod.*

4. PULSATUM VERBERATUMVE] *Ofilius* scribit, verberare, esse cum dolore cædere; pulsare, sine dolore. *d. l.* 5. §. 1. Cæterum hæc differentia non semper observatur.

5. DOMUM AUTEM ACCIPIMUS, &c.] *D. l.* 5. §. 2. In summa, pertinet lex ad domos omnes, in quibus quis non momenti causa inhabitat, licet ibi domicilium non habeat: tantum ad meritoria vel stabula non pertinet. *d. l.* 5. §. 5.

De æstimatione atrocis injuriæ.

§. 9. [1] Atrox injuria æstimatur [2] vel ex facto; veluti, si quis ab alio vulneratus sit, vel fustibus cæsus: vel ex loco; veluti, si cui in theatro, vel in foro, vel in conspectu Prætoris injuria facta sit: vel ex persona; veluti, [3] si Magistratus injuriam passus fuerit; vel si Senatori ab humili persona injuria facta sit, aut parenti patronove fiat à liberis vel libertis: aliter enim Senatoris & parentis patronique, aliter extranei, & humilis personæ injuria æstimatur. Nonnunquam & locus vulneris atrocem injuriam facit: [4] veluti, si in oculo quis percussus fuerit. Parvi autem refert, utrum patrifamilias; [5] an filiofamilias talis injuria facta sit: nam & hæc atrox injuria æstimabitur.

De judicio civili & criminali.

§. 10. In summa, sciendum est, de omni injuria eum, qui passus est, posse [6] vel criminaliter agere, vel civiliter. Et si quidem civiliter agitur, [7] æstimatione facta, secundum quod dictum est, pœ-

---

1. Atrox injuria] Atrocem injuriam accipimus, quasi contumeliosiorem & majorem. *l.* 7. §. 7. *eod.* Locum hunc illustrat Quintil. 6. *Instit.* 1.

2. Vel ex facto] *L.* 7. *in fin. l.* 9. *fere per tot. eod.* Pro atrociore & illa habenda, quæ fit malo carmine. Liban. *Orat.* 2. *ad Theod.*

3. Si Magistratus] *D. l.* 7. §. *ult.* vide & *l.* 4. *C. eod. Exod.* 22. *vers.* 28.

4. Veluti, si in oculo quis percussus] *L.* 8. *eod.* Oculi enim sunt pars corporis pretiosissima, qui lucis usu vitam distinguunt à morte. Plin. 11. *c.* 37. ὀφθαλμῶν στέρησις ἀβίωτον τὸν βίον ἐργάζεται. Basil. *orat.* 36.

5. An filiofam.] *L.* 9. §. 2. *eod.* quia patris aut filiifam. nomen, non est nomen dignitatis.

6. Vel criminaliter] *L. ult. eod.* quemadmodum & de furto aliisque maleficiis. *l. ult. de furt. l. ult. de priv. delict.*

7. Æstimatione facta] Quam tamen æstimatio-

pœna reo imponitur. Sin autem criminaliter, 1 officio judicis extraordinaria pœna reo irrogatur: hoc videlicet observando, quod Zenoniana Constitutio introduxit, 2 ut viri illustres, quique super eos sunt, & per procuratores possint actionem injuriarum criminaliter vel persequi, vel suscipere secundum ejus tenorem, qui ex ipsa manifestius apparet.

Qui tenentur injuriarum.

§. 11. Non solum autem is injuriarum tenetur, qui fecit injuriam, id est, qui percussit: verum ille quoque tenetur, qui dolo fecit injuriam, 3 vel qui procuravit, ut cui mala pugno percuteretur.

Quomodo tollitur hæc actio.

§. 12 Hæc actio 4 dissimulatione aboletur, & ideo si quis injuriam dereliquerit, hoc est, statim passus 5 ad animum suum non revocaverit; 1 postea

---

tionem moderari judex potest, si forte modum excedere actor videatur. §. 7. *sup. eod.*

1. Officio judicis extraordinaria poena] *D. l. ult. h. t.* utram autem actor ex his persecutionibus elegerit, una alteram consumit; quia utraque ad vindictam comparata est. *l* 6. *l.* 7. §. 1. *eod. l. un. C. quand. civ. act. crim.*

2. Ut viri illustres] *L. ult. C. h. t.* Civiliter quisque injuriarum agere, atque actionem suscipere & per se & per procuratorem potest. *l.* 11. §. *eod.* criminaliter non potest, nisi per se, propter inscriptionem in crimen. *l. ult. de furt.* Excipiuntur viri illustres & Superillustres. *d. l. ult.*

3. Vel qui procuravit] Puta, subornavit aliquem, ut faceret, mandando, instigando, consilium dando. *l.* 11. *pr.* & § 3. *eod.*

4. Dissimulatione aboletur] *L.* 11. §. 1. *eod.* nam dissimulatio est species quædam condonationis & remissionis; iniquum autem est repeti, quod semel remissum est.

5. Ad animum non revocaverit] Veluti, si sine ullo offensæ aut commoti alienative animi indicio injuriam excepit. *d. l.* 11. §. 1. *h. t.*

[1] postea ex pœnitentia remissam injuriam non poterit recolere.

TITULUS V.

DE OBLIGATIONIBUS QUÆ QUASI EX DELICTO NASCUNTUR.

Si judex litem suam fecerit.

Vid. D. Lib. 44. Tit. 7. Leg. 5. §. 4. & D. Lib. 50. Tit. 13. Leg 6.

[2] Si judex [3] litem suam fecerit, non proprie ex maleficio obligatus videtur: sed quia neque ex maleficio, neque ex contractu obligatus est, & utique peccasse aliquid intelligitur, [4] licet per imprudentiam; ideo videtur quasi ex maleficio teneri: & in [5] quantum de ea re æquum religioni judicantis videbitur, pœnam sustinebit.

De

---

1. POSTEA EX POENITENTIA, &c.] Sed & anni spatio hæc actio finitur. *l.* 17. §. 6. *in fin. eod. l.* 5. *C. eod.* Ceterum hoc ad actionem prætoriam pertinet dumtaxat: eam enim, quæ est ex Lege Cornelia, verius est perpetuam esse. *inf. de perp. & temp. act. in pr.*

2. SI JUDEX LITEM] Ex Cajo, *l.* 5. §. 4. *de obl. & act. l. ult. de extraord. cogn.*

3. LITEM SUAM FECERIT] Litem suam facere judex male judicando ideo dicitur, quia periculo litis se obstringit, causamque ejus, secundum quem pronuntiavit, suscipere cogitur, & quasi suam defendere. Cic. 2. *de orat. Quid si eum pro altero dicas, litem tuam facias,* &c.

4. LICET PER IMPRUDENTIAM,] Quod si dolo malo quid inique decreverit, ex vero delicto obligatur. *l.* 15. §. 1. *de judic.*

5. QUANTUM ÆQUUM, &c.] Dolus autem judicis, qui *τὴν χεῖρα μιαίνων δώροις*, largitione, odio vel gratia depravatus, iniquam sententiam dicit, severius vindicatur; famæ nimirum dispendio, & vera litis æstimatione. *d. l.* 15. §. 1. *de judic. l. ult. C. de pœn. jud. qui mal. jud.*

1. ITEM

De dejectis, vel effusis, & positis, aut suspensis.

D. Lib. 9. Tit. 3.

§. I. 1 Item is, ex cujus cœnaculo, 2 vel proprio ipsius, vel conducto, vel in quo gratis habitat, 3 dejectum, effusumve aliquid est, ita ut alicui noceret, quasi ex maleficio obligatus intelligitur. Ideo autem non proprie ex maleficio obligatus intelligitur: quia plerumque 4 ob alterius culpam tenetur, aut servi, aut liberi. Cui similis est is, qui ea parte, qua vulgo iter fieri solet, id 5 positum aut suspensum habet, quod potest, si ceciderit, alicui nocere: quo casu 6 pœna decem aureorum constituta est. 7 De eo vero, quod dejectum effusumve est, dupli, quantum damni datum sit, constituta est actio. 8 Ob hominem vero liberum occisum, quinquaginta aureorum pœna constituitur. Si vero vivat, nocitum

1. ITEM IS, EX CUJUS COENACULO] Ex Cajo, *l.* 5. §. 5. *de obl. & act.*

2. VEL PROPRIO, VEL CONDUCTO] Nam hæc actio in eum datur, qui inhabitat, non in dominum ædium. *l.* 1. §. 4. *& pen. de his qui effud. vel dejec.*

3. DEJECTUM EFFUSUMVE] in eum scil. locum, quo vulgo iter fit, aut consistitur. *d. l.* 1. *pr.* §. 1. & 2.

4. OB ALTERIUS CULPAM] Habitator suam suorumque culpam præstare debet. *l. pen. d. t.*

5. POSITUM AUT SUSPENSUM] *D. l.* 5. §. 5. *de obl. & act. l* 5. §. 6. *cum seqq. de his qui effud. vel dejec.*

6. POENA DECEM AUREORUM] Adversus eum qui posuit aut positum patitur, actio in factum in decem aureos datur, *d. l.* 5. §. 6. quæ actio popularis est; id est, cuivis è populo conceditur. *d. l.* 5. §. *ult.*

7. DE EO. QUOD DEJECTUM, DUPLI] De dejecto aut effuso constituta est ei, cui nocitum est, actio in duplum damni dati. *l.* 1. *pr. d. t.*

8. OB HOMINEM LIBERUM OCCISUM 50 AUREOR.] *D. l.* 1. *pr.* Damni æstimatio hic non fit in duplum, quia in homine libero nulla corporis æstimatio fieri potest. *d. L.* 1. §. 5.

tumque ei esse dicatur, quantum ob eam rem æquum judici videtur, actio datur. 1 Judex enim computare debet mercedes Medicis præstitas, ceteraque impendia, quæ in curatione facta sunt; præterea operas, quibus caruit, aut cariturus est, ob id quod inutilis est factus.

De filiofamilias seorsum habitante à patre.

§. 2. Si filiusfamilias seorsum à patre habitaverit, & quid ex cœnaculo ejus dejectum effusumve fuerit, sive quid positum suspensumve habuerit, cujus casus periculosus est; Juliano placuit, 2 in patrem nullam esse actionem, sed cum ipso filio agendum esse. 3 Quod & in filiofamilias judice observandum est, qui litem suam fecerit.

De damno aut furto, quod in navi, aut caupona, aut stabulo factum est.

D. Lib. 47. Tit. 5.

§. 3. 4 Item exercitor navis, aut cauponæ, aut stabuli, 5 de dolo, aut furto, quod in navi, aut 6 caupona, aut stabulo factum erit, quasi ex malefi-

---

1. JUDEX COMPUTARE DEBET MERCEDES] Cicatricum autem & deformitatis nulla fit æstimatio. *d. l. 1. pr.* §. *6. l. 5.* §. *5. l. ult. eod. tit.*

2. IN PATREM NULLAM ESSE ACTIONEM] Neque de peculio, neque noxalem. *l. 5.* §. *pen. in fin. de obl. & act.* De peculio ideo non datur; quia hic non ex contractu, aut quasi ex contractu, sed quasi ex maleficio filius obligatur. *l. 1.* §. *7. de his qui effud. l. 58. de reg. jur.* Noxaliter autem cum patre numquam agitur. §. *ult. inf. de nox. act.*

3. QUOD IN FILIOFAM. JUDICE] *L. 15. de judic.* cujus rei eadem ratio.

4. ITEM EXERCITOR NAVIS] Ex Caio, *l. 6.* §. *ult. de obl. & act.* Pertinet huc pars altera Edicti; *nautæ, caupones, stabularii* &c. cujus initium *l. pen.* §. *ult. d. t.*

5. DE DOLO] *D. l. 5.* §. *ult.* Cujac. & Hotom. *de damno.* auctoritatem Flor. codicis secuti, & sententiam *l. 5.* §. *1. naut. caup.*

6. CAUPONA AUT STABULO] Apparet testabulum hic

leficio teneri videtur, si modo ipsius nullum est maleficium, sed alicujus eorum, 1 quorum opera navem, aut cauponam aut stabulum exercet. Cum enim neque ex maleficio, neque ex contractu sit adversus eum constituta hic actio, & aliquatenus culpæ reus est, quod opera malorum hominum uteretur, ideo quasi ex maleficio teneri videtur. In his autem casibus 2 in factum actio competit, quæ heredi quidem datur, 3 adversus heredem autem non competit.

T I.

---

hic non accipi pro caupona aut diversorio, ut alias sæpe, sed pro loco, ubi jumenta stabulantur. *l. 5. naut. caup. stabul.* pro ταμείῳ κληνῶν.

1. Quorum opera navem] Si quid autem factum sit à vectoribus aut viatoribus, quorum opera exercitor non utitur, hæc actio locum non habet. *l. ult. §. 2. d. t.* sed de recepto, quæ est ex contractu. *l. 1. §. ult. l. 2. l. 3. pr. eod.*

2. In factum actio competit] Quæ pœnalis est in duplum. *d. l. ult. § 1. eod.*

3. Adversus heredem non competit] *D. l. ult. §. ult.* Hoc autem commune est omnium actionum pœnalium. *§. 1. inf. de perp. & temp. act.* neque enim æquum est, heredem ex delicto defuncti minime locupletatum, pœnam ab eo debitam sustinere.

TITULUS VI.
DE ACTIONIBUS.

D. Lib. 44. Tit. 7. C Lib. 4. Tit. 10.

Continuatio: & definitio.

Superest, ut de actionibus loquamur. Actio autem nihil aliud est, quam [1] jus persequendi [2] in judicio, [3] quod sibi debetur.

Divisio prima.

§. 1. Omnium autem actionum, quibus inter aliquos apud [4] judices arbitrosve de quacumque re quæritur, summa divisio [5] in duo genera deducitur. aut enim in rem sunt, aut in personam. Namque agit unusquisque aut [6] cum eo, qui ei obli-

---

1. Jus persequendi] Auctor hujus definitionis Celsus, *l.* 51. *h. t.* Cæterum actio, quatenus tertium juris objectum constituit, magis considerari debet, ut via & medium, per quod ad id, quod nostrum est, aut nobis debitum, pervenitur, quam quatenus est jus, aut ex jure nobis quæsito dependet, qua consideratione cum rerum nostrarum pars sit, ad secundum objectum referri debet. *l.* 49. *de verb. sign.*

2. In judicio] His verbis indicatur, neminem sibi jus dicere posse, aut privata, quod sibi debetur, auctoritate occupare. *l.* 13. *quod met. ca.*

3. Quod sibi debetur] Debendi verbum laxius hic accipi oportet, ut debere quisque dicatur, quod jure præstare tenetur, quamvis facto suo ad id se non obstrinxerit; eoque verbo etiam actio in rem comprehendatur. fac. *l.* 178. §. *ult. de verb. sign.*

4. Judices arbitrosve] Judicum nomine intelligit judices addictos actionibus stricti juris; arbitrorum, addictos judiciis bonæ fidei. *l.* 15. *de re jud* *l.* 7. *de leg Jul. rep.* quamquam & arbitri ex compromisso sumpti huc pertinent. l. 1. *de rec. arbit.*

5. In duo genera] Ita & Ulp. *l.* 25. *h. t.* Addendum plerique putant & tertium genus, actiones scil. mixtas, ex §. 20. *inf. eod.*

6. Cum eo, qui ei obligatus] Actio in personam.

obligatus est, vel [1] ex contractu, vel ex maleficio: quo casu proditæ sunt actiones in personam; per quas intendit, adversarium ei dare aut facere oportere, & [2] aliis quibusdam modis. Aut cum eo agit, qui nullo jure ei obligatus est, movet tamen alicui de aliqua re controversiam: [3] quo casu proditæ actiones in rem sunt: veluti, si rem corporalem possideat quis, [4] quam Titius suam esse affirmet, [5] possessor autem dominum ejus se esse dicat: nam, si Titius suam esse intendat, in rem actio est.

De actione confessoria, & negatoria.
Vid. D. Lib. 8. Tit. 5.

§. 2. Æque, si agat quis, jus sibi esse fundo forte, vel ædibus utendi fruendi, vel per fundum vicini eundi, agendi, vel ex fundo vicini aquam ducendi, in rem actio est. Ejusdem generis est actio de jure prædiorum urbanorum: veluti, si quis

---

nam est, qua cum eo agimus, qui obligatus est nobis ad faciendum aliquid vel dandum. *l. 25. h. t.*

1. EX CONTRACTU VEL EX MALEFICIO] Appellatione contractus, etiam quasi contractus; maleficii, etiam quasi maleficium, comprehenditur. ut & alibi, §. 10. §. 18. & *seqq. inf. eod. l. 16. de neg. gest. l. 49. h. t.*

2. ALIIS QUIBUSDAM MODIS] Id est, aliis agendi formulis, ut in actionibus commodati, depositi, pignoratitia, empti, conducti, &c. quibus intendimus adversarium tradere aut restituere oportere. quæ & *Theophili* sententia est.

3. QUO CASU PRODITÆ ACTIONES IN REM] Actio in rem est, per quam rem nostram, quæ ab alio possidetur, petimus. *l. 25. h. t.*

4. QUAM TITIUS SUAM ESSE] Actio in rem de re corporali, quæ κατ' ἐξοχὴν dicitur rei vindicatio, *tit. D. & C. de rei vindic.* soli competit vero rei domino. *l. 23. §. 1. si ag. vect. l. 74. de rei vind.*

5. POSSESSOR DOMINUM SE DICAT] Aut utique neget petitorem dominum esse: nam ut contra vindicet, non est necessarium. *§. 4. inf. de interd. l. 4. C. de edend.*

quis agat, jus sibi esse [1] altius ædes suas tollendi, prospiciendive, vel projiciendi aliquid, vel immittendi tignum in vicini ædes. Contra quoque de usufructu, & de servitutibus prædiorum rusticorum, item prædiorum urbanorum, invicem quoque proditæ sunt actiones: ut, si quis intendat, [2] jus non esse adversario utendi fruendi, eundi, agendi, aquamve ducendi: item, altius tollendi prospiciendive, vel projiciendi immittendive: istæ quoque actiones in rem sunt: [3] sed negativæ. Quod genus actionis in controversiis rerum corporalium [4] proditum non est. nam in his is agit, qui non possidet: [5] ei vero, qui possidet,

---

1. ALTIUS ÆDES SUAS TOLLENDI] Altius ædificatur jure servitutis à vicino impositæ & ædificanti quæsitæ, ubi Lege civitatis intra certum modum cohibita est ædificandi licentia, & vicinus ædificanti concessit formam præscriptam excedere: atque hoc casu actio est confessoria. Cæterum jure libertatis & negatoria agitur. *l. 8. C. de servit.*

2. JUS NON ESSE ADVERSARIO UTENDI] De suo, non de alieno, jure quemque agere oportet. Sed in rebus incorporalibus qui negative agit, magis de suo jure agere videtur, quam alieno, cum, ex. gr. negat, invito se jus esse adversario utendi, &c. *l. 5. pr. si usf. pet.* quippe qua inficiatione vi ipsa affirmat, rem suam esse liberam. *l. 4. §. 7. si serv. vind.*

3. SED NEGATIVÆ] Passim negatoriæ. Actio negatoria proposita est neganti se servitutem debere: confessoria servitutem sibi asserenti. *tit. si ususfr. pet.* & *tit. si serv. vind.* quod magis ex re petita, quam ex figura orationis æstimandum.

4. PRODITUM NON EST] Quoniam in controversiis rerum corporalium qui negative agit, de alieno jure, non de suo agit, qui negat rem possidentis esse, non continuo evincit suam esse. *l. 15. de except. rei jud.*

5. EI QUI POSSIDET, NON EST ACTIO PRODITA, &c.] De re corporali nunquam in rem actio ultro possidenti datur: quippe cui sufficit, quod possideat. *l. 1. §. 9. uti poss.* Secus est in servitutibus, quarum usus in alieno est.

det, non est actio prodita, per quam neget rem actoris esse. 1 Sane uno casu, qui possidet, nihilominus is actoris partes obtinet, sicut in latioribus Digestorum libris opportunius apparebit.

De Actionibus prætoriis realibus.

Vid. D. Lib. 7. Tit. 6.

§. 3. Sed istæ quidem actiones quarum mentionem habuimus & 2 si quæ sunt similes: 3 ex legitimis & civilibus causis descendunt. Aliæ autem sunt, 4 quas Prætor ex sua jurisdictione comparatas habet tam in rem, quam in personam: quas & ipsas necessarium est exemplis ostendere. 5 ut ecce, Plerumque ita permittit Prætor in rem agere; ut vel actor dicat, se quasi usucepisse, quod non usuceperit; 6 vel ex diverso possessor dicat, ad-

---

1. SANE UNO CASU] Ita quoque *Theoph.* alias, *non uno casu.* Goveanus, *Sane hoc uno casu*, id est, in controversiis servitutum: quomodo & in duobus codicibus *Th.* ἐν ἑνὶ δὲ μόνῳ θέματι *Fabrot.*

2. SI QUÆ SUNT SIMILES] Vel in rem, ut petitio hereditatis, confessoria & negatoria de servitutibus aliis, quam quæ supra memoratæ: vel in personam, quæ innumeræ.

3. EX LEGITIMIS ET CIVILIBUS CAUSIS] Legitimum proprie dicitur, quod est ex Lege: Ceterum in usu Juris eo nomine etiam significatur, quod est ex aliqua parte Juris, quæ Legis vim habet. *l. 6. de pact. l. 7. de cap. min. l. 2. §. ult. und. leg.* Quod addit *& civilibus*, eo significare videtur actiones quæ ex contractibus juris gentium & quasi contractibus descendunt. arg. §. 1. *sup. de oblig.*

4. QUAS PRÆTOR EX SUA JURISDICTIONE] Id est, ex suo edicto, ut passim alibi jurisdictio pro edicto. *l. 1. §. pen. de postul. l. 7. de jurisd. & simil.*

5. UT ECCE] Indicantur hîc prætoriarum in rem actionum species duæ, Publiciana, & Rescissoria, quæ explicantur §. 4. & 5.

6. VEL EX DIVERSO POSSESSOR DICAT] Non qui nunc possidet, sed qui olim possessor fuit. *Ruffardus*, *Cujac.* Hotom. *possessorem dicat adversarium suum*, &c. Sed quis ferat tam inepte affectatam in oratione prosa verborum trajectionem?

adversarium suum non usucepisse, quod usuceperit.

De Publiciana.
D. Lib. 6. Tit. 2.

§. 4. Namque si cui [1] ex justa causa res aliqua tradita fuerit (veluti ex causa emptionis, aut donationis, aut dotis, aut legatorum) & [2] necdum ejus rei dominus effectus est: si ejus rei possessionem [3] casu amiserit, nullam habet in rem [4] directam actionem ad eam persequendam. quippe ita proditæ sunt jure civili actiones, ut quis dominium suum vindicet. sed quia sane [5] durum erat, eo casu deficere actionem, inventa est à Prætore actio, in qua [6] dicit is, qui possessionem amisit, eam

---

1. EX JUSTA CAUSA] Ex qua re, à vero domino tradita statim dominium in accipientem transiret. cujus generis sunt illæ, quæ in textu plures indicantur. *l.* 1. §. *ult. & aliquot ll. seqq. de Publ. in rem act.*

2. NECDUM DOMINUS EFFECTUS] Propterea quod rem à non domino acceptam nondum usucepit. Nam si res usucapta sit; actio honoraria ei necessaria non est, cum habeat civilem. *d. l.* 1. §. 1. quamquam si nihilominus honoraria agere sub qualitate bon. fid. possessoris malit, hoc ei permittendum. *Mynf. n.* 28.

3. CASU AMISERIT] Nam si facto & voluntate sua amisit, rei recuperandæ actionem non habet.

4. DIRECTAM ACTIONEM] Id est, quæ jure civili prodita sit: nam jure civili in rem actio soli domino competit. *l.* 23. *de rei vind.*

5. DURUM ERAT] Iniquum Prætori visum, extraneum quemlibet vel injustum possessorem, potiorem esse eo, qui rem ex justa causa & bona fide nactus, ejus possessionem casu amisisset. Dixi *extraneum*, qua justi dominii exceptio merito Publicianæ objicitur. *l. pen. & ult. de Publ. in rem act.* Cujac.

6. DICIT, &c. EAM REM SE USUCEPISSE] Id est, vi ipsa hoc intendit Neque enim expresse dicet, se usucepisse, quod est falsum, & institutioni hujus actionis contrarium, sed dicet, se rem de qua agitur, bona fide v. c. emisse à L. Titio, & ab eo traditam, bona fide acce-

eam rem se usucepisse, quam usu non cepit; & ita vindicat suam esse: quæ actio *Publiciana* appellatur, quoniam primum à Publicio Prætore in edicto proposita est.

De rescissoria.

Vid. D. Lib 4. Tit. 6. & C. Lib 2. Tit. 51. & 54.

§. 5. Rursus ex diverso, si quis cum [1] reipublicæ causa abesset, vel [2] in hostium potestate esset, rem ejus, qui in civitate esset, usuceperit, permittitur domino, si possessor reipublicæ causa abesse desierit, tunc [3] intra annum rescissa usucapione eam petere, id est, ita petere, [4] ut dicat possessorem usu non cepisse, & ob id suam rem esse. Quod genus actionis [5] quibusdam & aliis simili æquitate motus Prætor accommodat, sicut ex

---

accepisse: petere se, ut sibi restituatur. Old. *pract. act.* 3. *class.* 3.

1. Reipublicæ causa] Hoc exempli causa dictum accipe: nam in secunda clausula edicti, quæ hunc casum continet, Prætor non distinguit, qua ex causa quis abfuerit, necessariane aut probabili, aut voluntaria. *l.* 21. §. 1. *ex quib. caus. maj.*

2. In hostium potestate] Ut hic procedat usucapio, ponendi termini habiles. vid. *l.* 23. §. 3. *d. t. l.* 44. §. *ult. de usuc.*

3. Intra annum rescissa usucapione] Actio hæc rescissoria, licet rei persecutoria sit, anno tamen eam finiri placuit, quia contra jus civile datur. *l.* 35. *in fin. pr. h. t. l.* 1. §. 1. *ex quib ca. maj.* Justinianus pro anno utili substituit quadriennium continuum. *l. ult. C. de temp. in int. rest.*

4. Ut dicat possessorem usu non cepisse] Hæc quoque actoris intentio non ad verba, sed ad vim effectumque verborum exigenda est. Mynſ. *n.* 1.

5. Quibusdam et aliis] Absentibus scil. quorum res usucapta ab iis, qui in civitate manserunt. *l.* 1. §. 1. *d. t.* in prima clausula edicti. sed hac parte iis dumtaxat succurritur, quorum absentia aut necessaria fuit, aut justa. *d. l.* 1. §. 1. *l.* 3. *cum seqq. l.* 36. §. *pen. & ult. &* 2. *ll. seqq. eod.*

D. In

ex latiore Digestorum seu Pandectarum volumine intelligere licet.

De Pauliana.

Vid. D. Lib. 42. Tit. 8.

§. 6. Item, si quis [1] in fraudem creditorum rem suam [2] alicui tradiderit, [3] bonis ejus à creditoribus possessis ex sententia Præsidis, permittitur ipsis creditoribus, [4] rescissa traditione, eam rem petere, id est, [5] dicere eam rem traditam non esse, & ob id in bonis debitoris mansisse.

De Serviana, & quasi Serviana, seu Hypothecaria.

Vid. D. Lib. 13. Tit. 7. & D. tot. Lib. 20.

§. 7. Item Serviana & quasi Serviana ([6] quæ etiam hypothecaria vocatur) ex ipsius Prætoris jurisdictio-

---

1. IN FRAUDEM CREDITORUM] Et eventum fraus habuerit. *l.* 10. §. 1. *l.* 15. *quæ in fraud. cred.* & simul is, qui accepit, fraudis conscius fuerit. *l.* 1. *l.* 6. §. 8. *eod.* In causis tamen lucrativis etiam in eum, qui fraudem ignoravit, hanc actionem dari placet, quatenus locupletior factus est. *d. l.* 6. §. 11.

2. ALICUI TRADIDERIT] Edictum verbis generalibus conceptum est, *Quæ fraudationis causa gesta erunt*, &c. quæ verba latissime patent. vid. *d. l.* 1. *&* 4 *seqq.*

3. BONIS POSSESSIS] Nam Pauliana actio demum competit post missionem in possessionem, excussionem, &c. *l. pen. C. eod.* Schneid. *n.* 59.

4. RESCISSA TRADITIONE] Unde tam actionem Paulianam, quæ rescissoria est traditionis, quam superiorem illam usucapionis rescissoriam, actionem in rem esse, & ad exemplum vindicationis dari, contendunt *Cujac.* & *Fabrot.*

5. DICERE REM TRADITAM NON ESSE] Non diserte ac nominatim: sed effectu intendere, ut supra.

6. QUÆ ETIAM HYPOTHECARIA] Ab hac actione toto genere differt actio, quæ pignoratitia proprie dicitur: utpote quæ non in rem, sed in personam est, non prætoria, sed civilis, competens debitori adversus creditorem obligatum ex contractu ad pignus quod accepit, soluto debito restituendum. §. *ult. sup. quib. mod. re contr.*

ctione ſubſtantiam capiunt. Serviana autem experitur quis de rebus coloni, 1 quæ pignoris jure pro mercedibus fundi ei tenentur. Quaſi Serviana autem eſt, qua 2 creditores pignora hypothecasve perſequuntur. Inter pignus autem & hypothecam (quantum ad actionem hypothecariam attinet) 3 nihil intereſt. nam de qua re inter creditorem & debitorem convenerit, ut ſit pro debito obligata, utraque hac appellatione continetur. Sed in aliis differentia eſt. Nam pignoris appellatione eam proprie rem contineri dicimus, 4 quæ ſimul etiam traditur creditori, maxime ſi mobilis ſit. At eam, quæ ſine traditione nuda conventione tenetur, proprie hypothecæ appellatione contineri dicimus.

De actionibus Prætoris perſonalibus.

§. 8. In perſonam quoque actiones ex ſua jurisdictione propoſitas habet Prætor: veluti, de pecunia conſtituta. cui ſimilis videbatur 5 receptitia. Sed

---

1. QUÆ PIGNORIS JURE] Scil. tum ea, de quibus nominatim convenit, ut pro mercede fundi eſſent obligata, §. 3. *in fin. inſ. de interdict.* tum fructus in fundo conducto naſcentes, quæ tacite intelliguntur pignori eſſe domino fundi. *l. 7. in quib. cauſ. pign. tac.* In prædiis quidem urbanis eo jure utimur, ut etiam invecta & illata ab inquilino citra conventionem pignori ſint, in ruſticis autem prædiis contra obſervatur. *l. 4. d. t. l. 4. de pact.*

2. CREDITORES PIGNORA HYPOTHECASVE] Reliquas res pignori obligatas, & in quovis genere pignoris locum habet.

3. NIHIL INTEREST] Effectu juris non differunt: diverſo & diſcrepante ſono idem ſignificant. *l. 5. §. 1. de pign.* Actio hypothecaria tam de pignore, quam de hypotheca intenditur.

4. QUÆ SIMUL TRADITUR, &c] *L. 9. §. 2. de pign. act. l. 238. §. 1. de verb. ſign.* quam differentiam etiam Græci ponunt inter ἐνέχυρον & ὑποθήκην.

5. RECEPTITIA] Hæc actio civilis erat verbis ſolennibus compoſita, & tantum in argentarios dabatur; cæterum de re quacumque etiam ante non debita: actio autem

Sed ex nostra Constitutione, cum & si quid plenius habebat, hoc [1] in actionem pecuniæ constitutæ transfusum est, & ea quasi supervacua jussa est cum sua auctoritate à nostris legibus recedere. Item, Prætor proposuit actionem de peculio servorum, filiorumque familiarum: & eam, ex qua quæritur, an actor juraverit; [2] & alias complures.

De constituta pecunia.

D. Lib. 13. Tit. 5. C. Lib. 4. Tit. 18.

§. 9. De constituta autem pecunia cum omnibus agitur, quicumque vel [3] pro se, vel pro alio soluturos se constituerint: [4] nulla scilicet stipulatione interposita. Nam alioqui si stipulanti promiserint, jure civili tenentur.

De peculio.

D. Lib. 15. Tit. 1.

§. 10. Actiones autem de peculio ideo adversus pa-

---

tem constitutoria, quæ honoraria est, dabatur contra omnes quidem, qui constituissent; sed tantum de rebus, quæ pondere, numero, mensura constant; & non nisi debito constituto. *l. 2. C. de const. pec.* add. Salmas. *de mod. usur. c. 16.*

1. IN ACTIONEM PECUNIÆ CONSTITUTÆ] Actionis recepticiæ vis omnis à Justiniano transfusa est in constitutoriam, excepto eo, quod non constituitur nisi debitum, etsi recipiebatur & non debitum. *d. l. 2.*

2. ET ALIAS COMPLURES] Veluti, quod jussu, exercitoria, institoria, tributoria, de in rem verso, quæ explicantur *tit. proximo.*

3. PRO SE VEL ALIO] Is solus actione constitutæ pecuniæ tenetur, qui quod ante debitum fuit constituit. *l. 1. §. 1. & pass. de pec. const.* utrum debitum sit ab eo, qui constituit, an ab alio, nihil interest. *l. 5. §. 2. eod. l. 2. C. eod.* nec quo jure debitum sit, dum aut utiliter peti possit, aut naturaliter debeatur. *d. l. 1. §. 6. & deinceps. l. 3. §. 1. eod.*

4. NULLA STIPULATIONE] Si stipulatio intervenerit, actio honoraria non desideratur, cum sit civilis ex stipulatu.

1. QUIA

patrem dominumve comparavit Prætor: [1] quia licet ex contractu filiorum, servorumve, [2] ipso jure non teneantur: æquum tamen est peculio tenus (quod [3] veluti patrimonium est filiorum, filiarumque, item servorum) condemnari eos.

De actione in factum ex jurejurando.
D. Lib. 12. Tit. 2. C. Lib. 4. Tit. 1.

§. 11. Item, si quis, [4] postulante adversario, [5] juraverit, deberi sibi pecuniam, quam peteret, neque ei solvatur; [6] justissime accommodat ei talem actionem, per quam non illud quæritur, an ei pecunia debeatur, [7] sed an juraverit.

De actionibus pœnalibus.
Vid. D. Lib. 2. Tit. 4 & C. Lib. 2. Tit. 2.

§. 12. Pœnales quoque actiones Prætor bene multas

---

1. QUIA LICET EX CONTRACTU] Consulto additum ad removenda maleficia, ex quibus de peculio non datur. *l. 58. de reg. jur.*

2. IPSO JURE NON TENEANTUR] Filiusfam. patrem civiliter non obligat, nec servus dominum. *l. 8. de rese. vend. l. 8. §. ult. de accept.*

3. VELUTI PATRIMONIUM] *L. 2. in fin. pr. de pecul.* Peculium autem filiifam. hîc profectirium tantum accipimus. *l. 18. in fin. de castr. pec. l. 6. & l. ult. C. de bon. quæ lib.*

4. POSTULANTE ADVERSARIO] Id est, conditione jurandi ab adversario delata: alias Prætor jusjurandum non tuerur. *l. 3. de jurej.*

5. JURAVERIT] Aut cum jurare paratus esset, remissum ei fuerit jusjurandum. *l. 5. §. ult. l. 9. §. 1. eod. l. 1. l. 8. C. de reb. cred.*

6. JUSTISSIME ACCOMMODAT] Justissimum ideo, quia ad religionem accedit deferentis conventio & consensus. *l. 25. l 26. §. ult. de jurej.*

7. SED AN JURAVERIT] Dato jurejurando vel remisso, non aliud quæritur, quam an juratum sit; aut parato jurare, jusjurandum remissum: insuper habito an debeatur. διὰ τὸ σέβας τῶν ὅρκων, & quasi id satis probatum sit jurejurando. *d. l. 5. §. 2. l. 9. §. 1. eod. l. 59. de re jud. l. 11. in fin. C. de reb. cred.*

1. QUI

tas ex sua jurisdictione introduxit: veluti, adversus eum, 1 qui quid ex albo ejus corrupisset: & in eum, qui patronum vel parentem in jus vocasset, 2 cum id non impetrasset: item adversus eum, 3 qui vi exemerit eum, qui in jus vocaretur, cujusve dolo alius exemerit: & 4 alias innumerabiles.

De præjudiciis.

Vid. D. Lib. 40. Tit. 12. C. Lib. 7. Tit. 16.
Vid. & D. Lib. 25. Tit. 3.

§. 13. 5 Præjudiciales actiones 6 in rem esse videntur: quales sunt, per quas quæritur, 7 an aliquis liber, an libertus sit, vel servus, vel de partu

---

1. QUI QUID EX ALBO] In eum, qui album Prætoris, jurisdictionis perperam causa propositum, corrupit, judicium populare 50 aureorum datur. In *Pand. Flor.* legitur 500 *aureorum. l. 7. de jurisd.* Prætorum edicta in tabulis dealbatis conscripta proponebantur, ut unicuique legendi potestas esset.

2. CUM ID NON IMPETRASSET] *L. 4. §. 1. & deinceps. l 5. cum 3. seqq. de in jus voc.* inque eum quinquaginta quoque aureorum judicium datur. *l. pen. & ult. eod.*

3. QUI VI EXEMERIT] Adversus hunc datur actio in id, quanti ea res erit ab actore æstimata. *l. 1. l. pen. & pass. ne quis eum, qui in jus voc.* &c.

4. ALIAS INNUMERABILES] Ὑπερβολικῶς, pro *multas & varias:* veluti, de dejectis vel effusis, de suspensis vel positis, contra nautas, caupones, stabularios. *sup. tit. prae.* contra calumniatores in quadruplum. §. 25. *inf. eod.* item contra mensorem. *D. si mens. fals. mod.* &c.

5. PRÆJUDICIALES ACTIONES] Præjudicia sive actiones præjudiciales recte definiuntur à *Th.* formulæ sola intentione constantes, quæ condemnationem non habent. Nihil enim hic petitur restitui, sed tantum ut talis declaretur actor, qualem se esse contendit.

6. IN REM ESSE VIDENTUR] Quia his omnibus, qui agit, aliquid suum vindicat; dominus jus dominicum, servus libertatem, patronus jus patroni, &c.

7. AN ALIQUIS LIBER] Præjudicialis actio de libertate, etiam causa liberalis & liberale judicium dicitur. *D. & C. de lib. caus.*

1. UNA

tu agnoscendo. Ex quibus fere 1 una illa legitimam causam habet, per quam quæritur, an aliquis liber sit: 2 ceteræ ex ipsius Prætoris jurisdictione substantiam capiunt.

An res sua condici possit.

Vid. D. Lib. 12. Tit. 4. & seqq. & Lib. 13. Tit. 1. & seqq. C. Lib. 4. Tit. 5. & seqq.

§. 14. Sic itaque discretis actionibus, certum est, non posse actorem suam rem ita ab aliquo petere, *Si paret eum dare oportere*. Nec enim quod actoris est, id ei dari oportet: scilicet, quia 3 dari cuiquam id intelligitur, quod ita datur, ut ejus fiat, 4 nec res, quæ jam actoris est, magis ejus fieri potest. Plane 5 odio furum, 6 quo magis pluribus actionibus teneantur, effectum est, ut extra pœnam dupli aut quadrupli, rei recipiendæ, teneantur, *si pareat eos dare oportere*: quamvis sit adversus eos etiam hæc in rem actio, per quam rem suam quis esse petit.

De

---

1. Una legitimam causam] Utpote quæ ex lege 12 tabb. descendit. *l.* 2. §. 24. *de orig. jur.*

2. Ceteræ ex ipsius Prætoris] De partu tamen agnoscendo quædam cauta sunt SCtis. *l.* 1. *l.* 3. §. 1. *de lib. agnos.*

3. Dari id intelligitur] Verbum *dare*, cujus alias est latior significatio, in hac formula, *Ajo te mihi dare oportere*, significat dominium transferre: ita dare, ut ejus, cui datur, fiat: uti & in stipulatione dandi. *l.* 75. §. *ult. de verb. oblig.*

4. Nec, &c. magis ejus fieri] Unde quoque est, quod nemo rem suam sibi dari utiliter stipulatur. *l.* 82. *de verb. obl.* quod res sua legatario inutiliter legatur. §. 10. *sup. de legat.*

5. Odio furum] Nemo rem suam nisi furti condicere potest. *l. ult. in fin. usufr. quem. cav.*

6. Quo magis pluribus actionibus] In quo cernitur odium furum. Condictio adversus furem competit, etiamsi non possideat. §. *ult. sup. de obl. ex del.* & sufficit hic actorem dicere, se esse dominum, quamvis non probet.

I. Ap-

De nominibus actionum.

Vid. D. Lib. 6. Tit. 1. C. Lib. 3. Tit. 32.

§. 15. [1] Appellamus autem in rem quidem actiones, [2] vindicationes: in personam vero actiones, quibus dare aut facere oportere intenditur, [3] condictiones. [4] Condicere enim est denunciare, prisca lingua. Nunc vero abusive dicimus, condictionem actionem in personam esse, qua actor intendit dari sibi oportere. [5] Nulla enim hoc tempore eo nomine denunciatio fit.

Divisio secunda.

§. 16. Sequens illa divisio est, quod [6] quædam actiones rei persequendæ gratia comparatæ sunt, quædam pœnæ persequendæ, quædam mistæ sunt.

De rei persecutoriis.

§. 17. Rei persequendæ causa comparatæ sunt omnes

---

1. APPELLAMUS] Ulpianus, *l. 25. de obl. & act.*

2. VINDICATIONES] Vindicare proprie est rem aliquam sibi asserere, & suam esse dicere. *Gell.* 20. *c.* 10. De vindiciis, & lite vindiciarum. vid. *Fest.* & *Ascon.* 3. Verr.

3. CONDICTIONES] Quædam tamen actiones in personam hoc nomen sibi velut proprium fecerunt. *l. 36. h. t.* ut condictio certi, indebiti, sine causa, ob causam dati, triticaria, ex lege, &c.

4. CONDICERE EST DENUNCIARE] Donat. *ad Phorm. act.* 1. *scen.* 2. Festus, *Condictio in diem certum, est ejus rei, qua de agitur, denunciatio.* Significat autem denunciationem mutuam, seu utriusque litigantium: Condicere enim est simul dicere, & diem in commune dicere, quo in judicium veniatur.

5. NULLA HOC TEMPORE DENUNCIATIO] Hodie oblato libello citatorio 20 dierum induciæ reo indulgentur, ut secum interim deliberet, cedere, an contendere malit. *auth. offeratur C. de lit. cont.*

6. QUÆDAM REI PERSEQUENDÆ, QUÆDAM POENÆ] Rei nomine hic intelligitur, quicquid est extra pœnam legitimam: pœnæ nomine ea duntaxat, quæ certo jure constituta est. *l. 35. C. h. t.*

1. QUÆ

omnes in rem actiones. Earum vero actionum, quæ in personam sunt, eæ quidem, [1] quæ ex contractu nascuntur, fere omnes rei persequendæ causa comparatæ videntur: veluti, quibus mutuam pecuniam, vel in stipulatum deductam petit actor: item commodati, depositi, mandati, pro socio, ex empto, vendito, locato, conducto. Plane si depositi agatur eo nomine, quod [2] tumultus, incendii, ruinæ, naufragii causa depositum sit; in duplum actionem Prætor reddit: si modo cum ipso, apud quem depositum sit: aut [3] cum herede ejus: de dolo ipsius, agitur: quo casu mista est actio.

De pœnæ persecutoriis.

§. 18. Ex maleficiis vero proditæ actiones, [4] aliæ tantum pœnæ persequendæ causa comparatæ sunt; aliæ tam pœnæ, quam rei persequendæ, & ob id

1. Quæ ex contractu nascuntur] Illæ omnes rei persecutionem continent, quibus persequimur, quod ex patrimonio nobis abest. *d. l. 35. h. t.* Ex patrimonio nobis abesse dicitur, 1. Quod est in patrimonio, sed ab alio tenetur. 2. Quod esse desiit, sed ex obligatione restituendum. 3. Quod nobis debetur ex contractu. 4. Quod ejus, quod nobis abest, æstimationem continet. quo etiam refero pœnam conventione promissam. *§. ult. sup. de verb. obl.*

2. Tumultus, incendii, &c.] Hæc actio in duplum datur adversus inficiantem & fallentem fidem: in confitentem vero tantum in simplum actio est. *l. 1. §. 1. & 3. seqq. depos. §. 26. inf. eod.*

3. Cum herede ejus, de dolo ipsius] De dolo ipsius heredis scil. nam ob dolum defuncti, in heredem, in simplum dumtaxat, redditur. *d. l. 1. §. 1. l. 18. depos.*

4. Aliæ tantum poenæ persequendæ] Paul. *l. 35. h. t.* persecutionem ejus, quod ex patrimonio nobis abest, opponit persecutioni pœnæ. Itaque illæ actiones pœnæ persecutionem habent, quibus persequimur quod ex patrimonio nobis non abest: uno verbo, quibus persequimur pœnam legitimam.

1. Nam

id mistæ sunt. Pœnam enim tantum persequitur quis actione furti. Sive enim manifesti agatur, quadrupli; sive non manifesti, dupli; de sola pœna agitur. [1] nam ipsam rem propria actione persequitur quis, id est, suam esse petens: sive fur ipse eam rem possideat, sive alius quilibet. Eo amplius adversus furem etiam condictio est rei.

De mixtis, hoc est, rei & pœnæ persecutoriis.

§. 19. Vi autem bonorum raptorum actio mista est, quia [2] in quadruplo, rei persecutio continetur: pœna autem tripli est. Sed & Legis Aquiliæ actio de damno injuria dato, mista est; non solum, [3] si adversus inficiantem in duplum agatur, sed interdum & si in simplum quisque agat: veluti, si quis hominem claudum aut luscum occiderit, qui [4] in eo anno integer & magni pretii fuerit: tanti enim damnatur, quanti is homo eo in anno plurimi fuerit, secundum jam traditam divisionem. Item mista est actio contra eos, qui relicta sacrosanctis Ecclesiis, vel [5] aliis venerabilibus locis, [6] legati vel fideicommissi nomine, dare

re

1. NAM IPSAM REM PROPRIA ACTIONE, &c.] §. *ult. de obl. quæ ex del. nasc.* §. 14. *sup. h. t. l.* 7 §. 1. *de cord. furt.*

2. IN QUADRUPLO REI PERSECUTIO] *Sup. de vi bon. rapt. in pr.*

3. SI ADVERSUS INFICIANTEM] Actio damni injuria ex Lege Aquilia inficiatione crescit in duplum. §. *ult. sup. de obl. quæ quas. ex contr.*

4. IN EO ANNO PLURIMI] Aut diebus triginta proximis, ex Legis Aquiliæ capite tertio. §. 9. & §. 14. *sup. de Leg. Aquil.*

5. ALIIS VENERABILIBUS LOCIS] Puta nosocomiis, xenodochiis, orphanotrophiis, aliisque piis locis. *tit. C. de episc. & cler.*

6. LEGATI VEL FIDEICOMMISSI NOMINE] Hæc una actio quasi ex contractu duobus casibus mixta est, & in duplum constituta, si reus inficiatus erit. §. *ult. sup. de obl. quæ quas. ex contr.* si tamdiu solvere distulerit, dum in

jus

re distulerint: usque adeo, ut etiam in judicium vocarentur, tunc enim & ipsam rem, vel pecuniam, quæ relicta est, dare compelluntur, & aliud tantum pro pœna: & ideo in duplum ejus fit condemnatio.

De mixtis, id est, tam in rem quam in personam.

Vid. D. Lib. 10. Tit. 1. & 2. & 3. C. Lib. 3. Tit. 36. & 37. & 38. & 39.

§. 20. Quædam actiones mistam causam obtinere videntur, 1 tam in rem, quam in personam: qualis est familiæ erciscundæ actio, 2 quæ competit coheredibus de dividenda hereditate. Item communi dividundo, quæ inter eos redditur, inter quos aliquid commune est, ut id dividatur. Item finium regundorum actio, qua inter eos agitur, 3 qui confines agros habent. 4 In quibus tribus judiciis permittitur judici, rem alicui ex litiga-

---

jus vocaretur. §. 26. *inf. eod.* Schol. *Th.* οὐ μόνον ἐξ ἀρνήσεως. ἀλλὰ καὶ ἐξ ὑπερθέσεως, ἡ διπλῶσις εἰσάγεται. τοῦ εἰρημένου βιβ. α. τοῦ κωδ. τιτ. γ. διατ. με. hoc est, *l.* 45. *C. de episc. & cler.* In edit. *Gothof.* & *Pac.* est *l.* 46.

1. Tam in rem, quam in personam] In rem esse videntur, quia in his quisque de re sua agit; in personam, quia dantur adversus eum, qui propter communionem aut terminorum confusionem nobis obligatus est. *l.* 1. *fin. reg. l.* 1. *fam. erc.* & cum re etiam personales præstationes persequuntur. *l.* 22. §. 4. *fam. erc. l.* 3. *comm. div.*

2. Quæ competit coheredibus] Tres hæ actiones, familiæ erciscundæ, communi dividundo, finium regundorum, ex lege 12 tabularum descendunt. *l.* 1. *fam. erc. l. ult. fin. leg.* quæ ideo constitutæ, ut communio, cujus materia discordias excitare solet. *l.* 77. §. 20. *de leg.* 2. tollatur. *Pac.*

3. Qui confines agros habent] Ut fines regantur. Regi fines dicuntur, quoties unusquisque ager propriis finibus terminatur.

4. In quibus tribus judiciis] Quid judicem in unoquoque horum judiciorum sequi oporteat, explicatur plenius *inf.* §. 4. & 2. *seq. de off. jud.*

tigatoribus ex bono & æquo adjudicare: &, si unius pars prægravari videbitur, eum invicem certa pecunia alteri condemnare.

Divisio tertia.

§. 21. Omnes autem actiones 1 vel in simplum conceptæ sunt, vel in duplum, vel in triplum, vel in quadruplum; ulterius autem nulla actio extenditur.

De actionibus in simplum.

§. 22. 2 In simplum agitur: veluti ex stipulatione, ex mutui datione, ex empto, vendito, locato, conducto, mandato, & denique ex aliis quamplurimis causis.

In duplum.

§. 23. In duplum agimus: veluti, furti nec manifesti, damni, injuriæ 3 ex Lege Aquilia, 4 depositi ex quibusdam causis. Item, 5 servi corrupti: quæ competit in eum, cujus hortatu consiliove servus alienus fugerit, aut contumax adversus dominum factus est: aut luxuriose vivere cœperit: aut

---

1. Vel in simplum, vel in duplum, &c.] Hæc divisio docet, quantum peti oporteat, & quousque in pœna, supra id quod nobis abest, petendo progredi liceat.

2. In simplum agitur] In simplum sunt omnes actiones, quæ rei persecutionem continent, etiamsi sint ex delicto: quales condictio furtiva & actio rerum amotarum. *l.* 7. §. 1. & 2. *de cond. furt. l.* 21. §. *pen. de act. rer. am.*

3. Ex Lege Aquilia] Adversus inficiantem scilicet. §. 26. *inf. eod.*

4. Depositi ex quibusdam causis] Quæ comprehensæ sunt edicto, nempe tumultus, incendii, ruinæ, naufragii. *l.* 1. §. 1. *depos.* §. 17. *sup. eod.* Qui hoc depositum fallit, tenetur in duplum. *d.* §. 26.

5. Servi corrupti] *l.* 1. *cum seqq. de serv. corrupt.* Filiofam. corrupto actio utilis competit officio judicis æstimanda. *l.* 14. §. 1. *eod.*

1. De-

aut denique quolibet modo [1] deterior factus sit. In qua actione earum etiam rerum, [2] quas fugiendo servus abstulerit, æstimatio deducitur. Item, ex [3] legato, quod venerabilibus locis relictum est, secundum ea, quæ supra diximus.

In triplum.

§. 24. Tripli vero agimus, cum quidam majorem vera æstimatione quantitatem in libello conventionis inserunt, ut ex hac causa viatores, id est, executores litium, [4] ampliorem summam sportularum nomine exigerent. tunc enim id, quod propter eorum causam damnum passus fuerit reus, in triplum ab actore consequetur; ut in hoc triplo etiam simplum, in quo damnum passus est, connumeretur. Quod nostra Constitutio introduxit, quæ in nostro Codice fulget, [5] quam procul dubio certum est ex lege condictitia emanare.

In quadruplum.

Vid. D. Lib. 3. Tit. 6. C. Lib. 9. Tit. 46.
& D. Lib. 4. Tit. 2. C. Lib. 2. Tit. 20.

§. 25. Quadrupli [autem agitur] veluti, furti ma-

---

1. DETERIOR FACTUS SIT] Ex Constitutione Justiniani, etiamsi deterior servus factus non sit, conatus tamen punitur. §. 8. *sup. de obl. quæ ex del.*

2. QUAS SERVUS ABSTULERIT] Duplatur enim omne damnum. *l.* 10. *de serv. corrupt.*

3. LEGATO, QUOD VENERABILIBUS LOCIS] §. 17. *sup. eod.* §. 26. *inf. eod.*

4. AMPLIOREM SUMMAM SPORTULARUM NOMINE] Sportulas appellat mercedes sive salaria executorum, ut constat ex *l.* 33. §. 5. *C. de epis. & cler. l.* 12. *C. de prox. sac. scrin. lib.* 12. *l. ult. C. de fruct. & lit. exp.* Græci ἐκβιβαστικὰ reddunt. Ostendit autem hic locus, sportulas à reo exigi solitas pro modo quantitatis petitæ.

5. QUAM PROCUL DUBIO CERTUM] Leg. ut in vett. *Ex qua dubio procul est ex lege condictitiam emanare.* Russard. Cont. Cujac. & ita quoque *Theoph.* Constitutio Justiniani non extat.

manifesti; item de eo, [1] quod metus causa factum sit; deque ea pecunia, quæ in hoc data sit, ut is, cui datur, [2] calumniæ causa negotium alicui faceret, vel non faceret. Item [3] ex lege condictitia nostra Constitutio oritur, in quadruplum condemnationem imponens iis executoribus litium, qui contra nostræ Constitutionis normam à reis quidquam exegerint.

Subdivisio actionum in duplum.

§. 26. Sed furti quidem nec manifesti actio, & servi corrupti, à ceteris, de quibus simul locuti sumus, eo differunt, quod hæ actiones [4] omnimodo dupli sunt, at istæ, (id est, damni injuriæ ex Lege Aquilia, & [5] interdum depositi) inficiatione duplicantur; [6] in confitentem autem in simplum dantur. Sed illa, quæ de iis competit, quæ relicta venerabilibus locis sunt, non solum inficiatione duplicatur, sed etiam si distulerit relicti

---

1. QUOD METUS CAUSA] Actio quod metus causa, si res arbitrio judicis non restituatur, in quadruplum intra annum datur. *l.* 14. §. 1. *quod met. ca.* mixta autem est, non mere pœnalis. *l.* 14. §. 9. *cum seqq.*

2. CALUMNIÆ CAUSA NEGOTIUM] *l.* 1. *l.* 3. *de Calumniat.* Et hæc item actio mixta est conjunctim pœnam & rem persequens. *l.* 5. §. 1. *d. t.* Est autem negotium alicui facere calumniæ causa, judicio calumnioso aliquem vexare. Quint. *lib.* 5. *c.* 12.

3. EX LEGE CONDICTITIA NOSTRA CONSTITUTIO] Leg. *Ex lege condictitia nostra Constitutione oritur.* Ex lege condictitia, id est, condictitia actio ex lege quomodo & *Th.* hunc locum interpretatur. Hanc actionem & ipsam mixtam esse apparet ex *Nov.* 124. *c.* 3.

4. OMNIMODO DUPLI] Id est, sive reus fateatur, sive inficietur. *Th.*

5. INTERDUM DEPOSITI] Depositi scilicet miserabilis. *l.* 1. §. 1. *depos.*

6. IN CONFITENTEM IN SIMPLUM] Potest itaque hic reus evitare pœnam confitendo.

1. Us-

licti solutionem, [1] usque quo jussu magistratuum conveniatur. In confitentem vero antequam jussu magistratuum conveniatur, solventem, simpli redditur.

Subdivisio actionum in quadruplum.

§. 27. Item, actio de eo, quod metus causa factum sit, à ceteris, de quibus simul locuti sumus, eo differt, quod ejus natura tacite continetur, [2] ut, qui judicis jussu ipsam rem actori restituat, absolvatur: quod in ceteris casibus non est ita: sed omnimodo quisque in quadruplum condemnatur, quod est & in furti manifesti actione.

Divisio quarta. De actionibus bonæ fidei.

§. 28. Actionum autem [3] quædam bonæ fidei sunt, [4] quædam stricti juris. [5] Bonæ fidei sunt hæ, ex empto, vendito, locato, conducto, negotiorum gestorum, mandati, depositi, pro socio, tutelæ, commodati, pignoratitia, familiæ erciscundæ, communi dividundo, [6] præscriptis verbis,

1. USQUE QUO JUSSU MAGISTRATUUM] Frustratione & dilatione solutionis usque dum judicio conveniatur. §. 19. *sup. eod.*

2. UT QUI JUDICIS JUSSU] In actione quod metus causa, reo convento pœnam evitare conceditur, rem de qua agitur, arbitrio judicis ante sententiam restituendo. *l.* 14. § 1. *quod met. caus.*

3. QUÆDAM BONÆ FIDEI] Id est, liberæ potestatis judicis, conclusæ tamen intra regulam bonæ fidei. Cic. *in Top. &* 3. *de Off.* Sen. 3. *de Benef. &* 2. *de Clem.*

4. QUÆDAM STRICTI JURIS] Strictæ, stricti judicii. *l.* 5. §. *ult. de in lit. jur.* In quibus potestas judicis formulæ adstricta est. Sen. 2. *de Clem. Clementia liberum arbitrium habet, nec sub formula, sed ex æquo & bono judicat.*

5. BONÆ FIDEI SUNT HÆ] Ὀριστικῶς. unde intelligimus omnes & quæ hic enumerantur, esse bonæ fidei, & solas. Cæteræ sunt stricti juris, utique, si non sint arbitrariæ. de quibus *inf.* §. 31.

6. PRÆSCRIPTIS VERBIS] Non omnes, sed illæ

 duæ

bis, quæ de æſtimato proponitur, & ea quæ ex permutatione competit, & hereditatis petitio. Quamvis enim usque adhuc incertum erat, inter bonæ fidei judicia connumeranda hereditatis petitio eſſet, an non: [1] noſtra tamen Conſtitutio aperte eam eſſe bonæ fidei diſpoſuit.

De rei uxoriæ actione in ex ſtipulatu actionem transfuſa.

§. 29. Fuerat antea & [2] rei uxoriæ actio una ex bonæ fidei judiciis: ſed cum, [3] pleniorem eſſe ex ſtipulatu actionem invenientes, omne jus, quod res uxoria antea habebat, cum multis diviſionibus, in actionem ex ſtipulatu, quæ de dotibus exigendis proponitur, tranſtulerimus; merito rei uxoriæ actione ſublata, ex ſtipulatu actio, quæ pro ea introducta eſt, naturam bonæ fidei judicii tantum in exactione dotis meruit, ut bonæ fidei ſit: [4] ſed & tacitam ei dedimus hypothecam. Præfer-

duæ dumtaxat, æſtimatoria, & ex permutatione, propter affinitatem quam habent cum emptione. *l. 1. de æſtim. act. l. 1. de contr. empt.*

1. NOSTRA CONSTITUTIO EAM ESSE BON. FID.] *l. ult. C. de pet. her.* Ratio eſt, quia petitio hereditatis, etſi actio eſt in rem, habet tamen quasdam præſtationes perſonales. *l. 25. §. propen. D. eod.* propter quas ad naturam actionis negotiorum geſtorum accedit, & mixta perſonalis dicitur. *L. 7. C. eod.*

2. REI UXORIÆ ACTIO] Antiqua rei uxoriæ ſeu de dote actio naturam bonæ fidei obtinebat. *l. 21. ſol. matr.* Cic. *in Top.* & 3. *Offic.*

3. PLENIOREM EX STIPULATU] Propterea quod actio ex ſtipulatu quædam commoda habebat, quæ non erant in actione rei uxoriæ. *l. un. §. 3. & aliquot ſeqq. C. de rei ux. act.*

4. SED ET TACITAM HYPOTHECAM] Quatuor ſingularia hic à Juſtiniano conſtituta. 1. ut actio ex ſtipulatu mulieri detur, quamvis nulla ſtipulatio de dote reddenda interpoſita. 2. ut actio illa in hoc caſu ſit bonæ fidei. 3. ut adjunctam habeat hypothecam bonorum mariti.

d. L.

ferri autem aliis creditoribus in hypothecis tunc censuimus, cum ipsa mulier de dote sua experiatur, 1 cujus solius providentia hoc induximus.

De potestate judicis in judicio bonæ fidei, & de compensationibus.

D. Lib. 16. Tit. 2. C. Lib. 4. Tit. 31.

§. 30. In bonæ fidei judiciis 2 libera potestas permitti videtur judici ex bono & æquo æstimandi, quantum actori restitui debeat. In quo & illud continetur, ut, si quid invicem præstare actorem oporteat, eo compensato, 3 in reliquum is, cum quo actum est, debeat condemnari. Sed & in stricti juris judiciis ex rescripto divi Marci, 4 opposita doli mali exceptione, compensatio inducebatur. Sed 5 nostra Constitutio easdem compensationes, 6 quæ jure aperto nituntur, latius introduxit,

---

d. l. unic. §. 1. 4. ut ex hac causa mulier præferatur omnibus aliis creditoribus, quamvis antiquiorem hypothecam habentibus. *l. ult. C. qui pot. in pign. Nov.* 97. *c.* 3. & 4.

1. CUJUS SOLIUS PROVIDENTIA] His verbis excluduntur tantum heredes mulieris extranei. *d. l. un.* §. 6. Etenim privilegium dotis ad liberos transit. *d. l. ult. vers. exceptis. Nov.* 91.

2. LIBERA POTESTAS PERMITTI JUDICI] Hinc est quod bon. fid. judicia passim appellantur arbitria; & judices additi, arbitri. *l.* 24. *depos. l* 43. *l. ult. fam. erc. l.* 15. *l.* 17. *C. eod. l.* 18. *comm. div. l.*38. *pro soc.* Cic. & Sen. *ubi sup.*

3. IN RELIQUUM DEBEAT CONDEMNARI] Aut si nihil reliquum, absolvi. *l.* 4. *l.* 11. *C. de Compens.* Nam compensatio est debiti & crediti inter se contributio. *l.* 1. *D. eod.* Unde Græcis *ἀντίλλογος* dicitur.

4. OPPOSITA DOLI MALI EXCEPTIONE] Quæ initio litis contestanda erat. In bon. fid. vero judiciis admittebatur compensatio ipso jure, & citra exceptionem proprie dictam.

5. NOSTRA CONSTITUTIO] Extat in *l. ult. C. de compens.*

6. QUÆ JURE APERTO NITUNTUR] Quæ ex causa liquida objiciuntur, id est, cum apertum est jus debitoris, qui sibi vicissim quid deberi intendit. *d. l. ult.*

duxit, ut actiones 1 ipso jure minuant, 2 sive in rem, sive in personam, sive alias quascumque: 3 excepta sola depositi actione, cui aliquid compensationis nomine opponi, sane iniquum esse credimus: ne sub prætextu compensationis depositarum rerum quis exactione defraudetur.

De actionibus arbitrariis.

§. 31. 4 Præterea quasdam actiones arbitrarias, id est, 5 ex arbitrio judicis pendentes, appellamus, in quibus, nisi arbitrio judicis is, cum quo agitur, actori satisfaciat: veluti, rem restituat, vel exhibeat, vel solvat, 6 vel ex noxali causa servum dedat, condemnari debeat. Sed istæ actiones tam in rem, quam in personam inveniuntur. In rem: 7 veluti, Publiciana, Serviana de rebus colo-

1. IPSO JURE MINUANT] Opposita tamen defensione compensationis: Judex enim divinare non potest, an actor vicissim quid debeat. §. *pen. inf. eod.*

2. SIVE IN REM, &c.] Nimirum cum pro re pecunia præstanda est: Ponendi enim termini habiles: nempe si res, de quibus compensandis agitur, compensationem admittant, id est, pondere, numero, mensura constent. arg. *l.* 18. *de pign. act. l.* 22. *de compens. l.* 4 *C. eod.* Nam speciei ad speciem, &c. compensatio non est *Accurs.*

3. EXCEPTA SOLA DEPOSITI ACTIONE] Et ea, qua possessio rei alienæ perperam occupatæ, repetitur, *d. l. ult. C. de compens.*

4. PRÆTEREA] Id est, præter actiones modo memoratas bonæ fidei & stricti juris. *l.* 5. *de in lit. jur. l.* 3. §. 1. *de usur.*

5. EX ARBITRIO JUDICIS PENDENTES] Nam si reus arbitrio judicis paret, absolvitur: si non paret, condemnatur, & plerumque gravius atque in aliud, quam quod facere jussus erat. *l.* 14. §. 1. *quod met. ca. l.* 46. & *seq. de rei vind. l.* 5. *l.* 8. *de in lit. jur.*

6. VEL EX NOXALI CAUSA] Puta, si adversus dominum noxaliter agatur ea actione, quæ & ipsa arbitraria esset, si cum domino ageretur directo: puta quod metus causa, aut de dolo. Don. *n.* 12.

7. VELUTI PUBLICIANA] *L.* 16. §. 3. *de pign.* & vel maxi-

coloni, quasi Serviana, quæ etiam hypothecaria vocatur. In personam: veluti, quibus de eo agitur, [1] quod vi aut metus causa, aut dolo malo factum est. Item, cum id, [2] quod certo loco promissum est, petitur. Ad exhibendum quoque actio ex arbitrio judicis pendet. In his enim actionibus [3] & cæteris similibus, permittitur judici ex bono & æquo, secundum cujusque rei, de qua actum est, naturam, æstimare, quemadmodum actori satisfieri oporteat.

Quinta divisio. De incertæ quantitatis petitione.

§. 32. Curare autem debet judex, ut omnino, [4] quantum possibile ei sit, certæ pecuniæ vel rei sententiam ferat, etiamsi [5] de incerta quantitate apud eum actum est.

De

---

maxime rei vindicatio. arg. *l.* 46. *& seq. de rei vind. l.* 5. *l.* 8. *de in lit. jur.*

1. QUOD METUS CAUSA, AUT DOLO] *L.* 14. §. 4. *quod. met. ca. l.* 18. *de dol.*

2. QUOD CERTO LOCO] Hæc alia longe ratione arbitraria dicitur, quam cæteræ: quippe quæ origine sua est stricti juris; sed ex accidenti, quod alio loco intentatur, fit arbitraria: & ideo sic appellatur, quia arbitrio judicis æstimandum permittitur, quanti litigatorum intersit, potius solvi loco constituto. *l.* 2. *quod cert. loc.* §. 33. *vers. loco plus petitur. inf. eod.*

3. ET CÆTERIS SIMILIBUS] Hujus quoque generis est Actio rerum amotarum. *l.* 8. §. 1. *de act. rer. am.* Calvisiana. *l.* 5. *si quid in fraud. patr.* Pauliana arg. *l.* 8. *l.* 10. §. 20. *quæ in fraud. cred.* &c.

4. QUANTUM POSSIBILE EST] Interdum enim natura rei id non patitur; veluti, si plures res disjunctim, vel generaliter promissæ, petantur: nam judex non potest electionem, quæ hic reo competit, ei adimere, in unam certam rem eum condemnando.

5. DE INCERTA QUANTITATE] Puta de eo, quod interest, cujus quantitas est incerta. §. *ult. sup. de verb. obl. l.* 68. *eod. l.* 24. *de reg. jur.*

De pluris petitione.

C. Lib. 3. Tit. 10.

§. 33. Si quis agens, intentione sua plus complexus fuerit, quam ad eum pertineat, [1] caussa cadebat, id est, rem amittebat: nec facile in integrum restituebatur à Prætore, [2] nisi minor erat viginti quinque annis. Huic enim, sicut in aliis caussis, caussa cognita, succurrebatur, si lapsus juventute fuerat; ita & in hac caussa succurri solitum erat. Sane, si tam magna caussa justi erroris interveniebat, ut etiam constantissimus quisque labi posset, [3] etiam majori viginti quinque annis succurrebatur: veluti, si quis totum legatum petierit, post deinde prolati fuerint codicili, quibus aut pars legati adempta sit, aut quibusdam aliis legata data sint: quæ efficiebant, ut plus petiisse videretur petitor, quam dodrantem: [4] atque ideo Lege Falcidia legata minuebantur. [5] Plus autem quatuor modis petitur: re, tempore, loco, & caussa. Re; veluti, si quis pro decem aureis,

1. CAUSSA CADEBAT] Hinc apud *Plautum* in Mostellaria *act.* 3. *scen.* 1. *Velim quidem hercle, ut uno nummo plus petat.* Causa cadere, formula cadere aut excidere, est litem perdere, ut ex Cic. 1. *de Orat.* & *pro Rosc. Comœd.* Suet. in *Claud. c.* 14. Sen. *epist.* 48. discimus.

2. NISI MINOR 25 ANNIS] Huic causa cognita subveniebatur per restitutionem in integrum ex edicto generali *de Minorib.*

3. ETIAM MAJORI] Ex illa parte Edicti de majoribus restituendis: *Item, si qua alia mihi causa justa esse videbitur*, &c. *L.* 1. *in fin. ex quib. ca. maj.*

4. ATQUE IDEO LEGE FALCIDIA] *L.* 73. §. *ult. ad leg. Falc. l.* 1. §. 5. *quod legat.* Rectior erit sententia, si legamus, *Ideo quod Lege Falcidia legata minuuntur.* Hotom.

5. PLUS QUATUOR MODIS] Paul. 1. *sent.* 10. *Causa cadunt aut loco, aut summa, aut tempore, aut quantitate. Loco, si alibi; summa, si plus, quam damus, petimus; tempore, petendo ante tempus; quantitate, ejusdem speciei rem meliorem postulantes.*

1. VEL

reis, qui ei debebantur, viginti petierit: aut si is, cujus ex parte res est, totam eam, vel majorem partem suam esse intenderit. Tempore; veluti, si quis ante diem, [1] vel ante conditionem petierit. Qua enim ratione, qui tardius solvit, quam solvere deberet, minus solvere intelligitur; eadem ratione, qui præmature petit, plus petere videtur. Loco plus petitur, veluti, quum quis id, quod certo loco [sibi dari] stipulatus est, alio loco petit sine commemoratione illius loci, in quo sibi dari stipulatus est: verbi gratia, si is, qui ita stipulatus fuerit, *Ephesi dare spondes?* [2] Romæ pure intendat sibi dari oportere. Ideo autem plus petere intelligitur, quia utilitatem, quam haberet promissor, si Ephesi solveret, adimit ei pura intentione. Propter quam causam alio loco petenti [3] arbitraria actio proponitur, in qua scilicet [4] ratio habetur utilitatis, quæ promissori competitura fuisset, si illo loco solveret, quo se soluturum spopondit. Quæ utilitas plerumque [5] in mercibus maxima invenitur: veluti, vino, oleo, fru-

1. VEL ANTE CONDITIONEM] Quæ modo efficiat, ut ante debeatur aliquid, quo dici possit ante agendo plus peti: veluti, si quis dare promiserit, si morietur. Alias pendente conditione petens, non male aut perperam agere dicitur, sed nihil agere. *l. un. in fin. quand. di. usufr. leg. l. 36. de solut.*

2. ROMÆ PURE INTENDAT] Id est, sine commemoratione loci, in quo dari sibi stipulatus est, ut modo dixit, & omissa arbitri formula. Nam pura intentio è regione hîc opponitur arbitrariæ.

3. ARBITRARIA ACTIO PROPONITUR] Quæ quam ob causam introducta sit, docet Cajus, *l. 1. de eo quod certo loc.*

4. RATIO UTILITATIS, QUÆ PROMISSORI] Pluris petitio hîc æstimatur ex damno promissoris, cui pura intentione adimitur utilitas, quam habiturus esset si eo loco solveret, in quo se soluturum promisit.

5. IN MERCIBUS MAXIMA] Constat enim varia esse rerum

frumento: quæ per singulas regiones diversa habent pretia. Sed & pecuniæ numeratæ non in omnibus regionibus sub eisdem usuris fœnerantur. Si quis tamen Ephesi petat, id est, eo loco petat, in quo ut sibi detur, stipulatus est, pura actione recte agit: idque etiam Prætor monstrat: scilicet, 1 quia utilitas solvendi salva est promissori. Huic autem, qui loco plus petere intelligitur, proximus est, 2 qui causa plus petit: ut ecce, si quis ita à te stipuletur, *Hominem Stichum, aut decem aureos dare spondes* ? deinde alterum petat: veluti, hominem tantum, aut decem aureos tantum. Ideo autem plus petere intelligitur, quia in eo genere stipulationis, 3 promissoris est electio, utrum pecuniam an hominem solvere malit. Qui igitur pecuniam tantum, vel hominem tantum sibi dari oportere intendit, eripit electionem adversario: & eo modo suam quidem conditionem meliorem facit, adversarii vero sui deteriorem. Qua de causa talis in ea re prodita est actio. Ut quis intendat hominem Stichum, aut aureos decem sibi dari oportere, id est, ut eodem modo peteret, quo stipulatus est. Præterea, 4 si quis generaliter hominem stipulatus sit, & specialiter Sti-

---

rerum pretia per singulas civitates & regiones, maxime vini, olei, frumenti, &c. *l. 3. d. tit.*

1. QUIA UTILITAS SOLVENDI SALVA PROMISSORI] Id est, ratio utilitatis, quæ promissori competitura fuisset, si alio loco solveret, non habetur: nam, cum eo loco convenitur, quo dare promisit, ejus nihil interest ratione loci. *Fabrot.*

2. QUI CAUSA PLUS PETIT] Causa hîc significat, modum seu qualitatem obligationis. Paul. 1. *sent.* 10.

3. PROMISSORIS EST ELECTIO] In disjunctivis obligationibus electio rei est. *l. 10. in fin. de jur. dot.*

4. SI QUIS GENERALITER] Sicut in promissione alternativa electio promissori tribuitur, ita & in promissione generis. *l. 32. in fin. de cond. ind. l. 52. mandat. l. 106. de verb. obl.*

5. SPE-

Stichum petat: aut generaliter vinum ſtipulatus ſit; & 1 ſpecialiter Campanum petat: aut generaliter purpuram ſtipulatus ſit, deinde 2 ſpecialiter Tyriam petat; plus petere intelligitur, quia electionem adverſario tollit, cui ſtipulationis jure liberum fuit, aliud ſolvere, quam quod peteretur. Quinetiam 3 licet viliſſimum ſit, quod quis petat, nihilominus plus petere intelligitur: quia ſæpe accidit, ut promiſſori faciliùs ſit illud ſolvere: quod majoris pretii eſt. Sed hæc quidem antea in uſu fuerant: poſtea vero lex Zenoniana & noſtra rem coarctavit. Et ſi quidem tempore plus fuerit petitum, quid ſtatui oporteat, 4 Zenonis divæ memoriæ loquitur Conſtitutio. Sin autem 5 quantitate, vel alio modo plus fuerit petitum; in omne, ſi quod forte damnum ex hac cauſa acciderit,

1. SPECIALITER CAMPANUM PETAT] Vina Campana ſcriptores inter generoſiſſima numerant. Varr. 1. *de re ruſt.* 2. Strab. *lib.* 5. qualia illa, Cæcubum, Falernum, Maſſicum, Formianum, Calenum, *Horatii* carminibus celebrata. De plaga Campaniæ vid. Plin. *lib.* 3. *c.* 5. Flor. *lib.* 1. *c.* 16.

2. SPECIALITER TYRIAM] Quæ nobilior eſt. Strabo *lib.* 16. Plin. *lib.* 5. *c.* 19. & *lib.* 21. *c.* 8. Euſtat. *ad Odyſſ.* 15. ἐπαινεῖται γὰρ ἡ Τυρία πορφύρα.

3. LICET VILISSIMUM] In pluris petitione ratione cauſa plus non tantum æſtimatur ex pretio & valore rei; ſed etiam ex facultate ſolvendi: adde & ex affectione debitoris.

4. ZENONIS LOQUITUR CONSTIT.] Quid hic à Zenone cautum fuerit, exponitur. *inf. de except.* §. 10. Epitomen hujus Conſtitutionis ex Baſilicis eruit. *Cujac.* 12. *obſ.* 21. quæ in novis editionibus eſt. *l.* 1. *C. de plus petit.*

5. QUANTITATE VEL ALIO MODO] Adverſus hos ait ſe hanc pœnam conſtituere, ut, ſi quid ex pluris petitione damni ſenſerit adverſarius, id petitor triplo compenſet. Refert ſe ad §. 24. *ſup. eod.* ubi nominatim de eo agit, qui dolo malo majorem debita quantitatem petit. Ipſa Conſtitutio intercidit, & ideo multa hic nobis incerta relinquuntur.

derit, ei, contra quem plus petitum fuerit, commiſſa tripli condemnatione, (ſicut ſupra diximus) puniatur.

De minoris ſummæ petitione.

§. 34. Si minus in intentione ſua complexus fuerit actor, quam ad eum pertineat: veluti, ſi, quum ei decem aurei deberentur, quinque ſibi dari oportere intenderit: aut, ſi quum totus fundus ejus eſſet, partem dimidiam ſuam eſſe petierit: 1 ſine periculo agit. in reliquum enim nihilominus judex adverſarium 2 eodem judicio ei condemnat 3 ex Conſtitutione divæ memoriæ Zenonis.

Si aliud pro alio petatur.

§. 35. Si quis aliud pro alio intenderit, nihil eum periclitari placet, ſed 4 in eodem judicio, cognita veritate, 5 errorem ſuum corrigere ei permittitur: veluti, ſi is, qui hominem Stichum petere deberet, Erotem petierit: aut, ſi quis ex teſtamento dari ſibi oportere intenderit, quod ex ſtipulatu debetur.

Di-

---

1. SINE PERICULO AGIT] Quia minus petendo nulla fit reo injuria, ideo nulla quoque hujus petitionis pœna eſt.

2. EODEM JUDICIO] Quæ ſit horum verborum ſententia, dicam §. *proximo.*

3. EX CONSTITUTIONE ZENONIS] Quæ à *Cujacio* prodita *lib.* 12. *obſ.* 21. in editionibus *Gothofr. Pacii*, & aliorum, eſt. *l.* 1. *C. de plus pet.*

4. IN EODEM JUDICIO] His verbis non tam denotatur judicii unitas, quam negotii apud eumdem judicem ſine nova interpellatione (quod olim neceſſarium erat) continuatio: proprie enim idem judicium ibi eſſe dici nequit, ubi nova exigitur actionis editio & litis conteſtatio. *Bachov*

5. ERROREM CORRIGERE PERMITTITUR] Poteſt igitur actio ſemel edita, poſtea corrigi aut mutari. *l.* 3. *C. de edend.* Illud tamen tenendum eſt, ſumptus litis, quos ob vitium petitionis reus fecit, actorem ei reddere oportere.

1. QUA-

Divisio sexta. De peculio.

§. 36. Sunt præterea quædam actiones, quibus non semper solidum, quod nobis debetur, persequimur: sed modo solidum persequimur, modo minus: ut ecce, si in peculium filii servive agamus. Nam, si non minus in peculio sit, quam persequimur, in solidum dominus paterve condemnatur: si vero minus inveniatur, eatenus condemnat judex, [1] quatenus in peculio sit. Quemadmodum autem peculium intelligi debeat, suo ordine proponemus.

De repetitione dotis.

Vid. D. Lib. 23. Tit. 3 & seqq. C. Lib. 5. Tit. 11. & seqq.

§. 37. Item, [2] si de dote in judicio mulier agat, placet eatenus maritum condemnari debere, [3] quatenus facere possit: id est, [4] quatenus facultates ejus patiuntur. Itaque, si dotis quantitati concurrant facultates ejus, in solidum damnatur: si minus, in tantum, quantum facere potest. Propter retentionem quoque dotis repetitio minuitur. Nam [5] ob impensas in res dotales factas, marito quasi reten-

---

1. QUATENUS IN PECULIO SIT] §. 10. *sup. eod.* §. 4. *inf. tit. prox.*

2. SI DE DOTE] Hoc exempli causa dicitur: nam etiam cum ex aliis contractibus maritus ab uxore convenitur, idem beneficium habet. *l.* 17. *l.* 20 *de re jud.* *l.* 12 *solut. matr.*

3. QUATENUS FACERE POSSIT] Eleganter *Th. Herm.* ad *l.* 173. *de reg. jur.* *αἰσχύνεται ὁ νόμος παῤῥησίαν δοῦναι τῇ χθὲς καὶ πρώην συγκοινωνῷ τοῦ βίου, παντὸς ἀπογυμνῶσαι τὸν ἴδιον ἄνδρα.*

4. QUATENUS FACULTATES] Facere posse civili ratione hic dicitur, qui de suo præstare potest honeste, deducto scilicet eo, quod illi satis sit ad victum quotidianum & alimenta. *l.* 29. *in fin.* *l.* 30. *de re jud.* *l.* 6. *de cess. bon.* *l.* 173. *de reg. jur.* & in eo tempus rei jud. spectatur. *l.* 15. *sol. matr.*

5. OB IMPENSAS] Olim non modo necessarias, sed etiam

retentio concessa est: quia ipso jure necessariis sumptibus dos minuitur, sicut ex latioribus Digestorum libris cognoscere licet.

De actione adversus parentem, patronum, socium & donatorem.

§. 38. Sed & si quis [1] cum parente suo, patronove agat: item, si [2] socius cum socio judicio societatis agat: non plus actor consequitur, quam adversarius ejus facere potest. Idem est, si quis [3] ex donatione sua conveniatur.

De Compensationibus.

D. Lib. 16. Tit. 2. C. Lib. 4. Tit. 31.

§. 39. [4] Compensationes quoque oppositæ [5] plerumque efficiunt, ut minus quisque consequatur, quam ei debeatur. Nam ex bono & æquo, habita

---

etiam utiles. *l. 1. cum seqq. de impens. in res dot.* Hodie retentio permissa ob necessarias impensas dumtaxat. *l. un. §. 5. C. de rei ux. act.* Qualis hæc fuerit retentio, tum quæ sint istæ impensæ, cognosce ex *l. 5. de imp. in res dot. l. 56. §. ult de jur. dot.*

1. CUM PARENTE SUO] *L. 16. & l. seq. de re jud.* Parenti & Patrono hoc tributum propter reverentiam iis debitam.

2. SOCIUS CUM SOCIO] *D. l. 16.* Quia socii inter se quodammodo fratres sunt. *l. 63. pro soc.* τάξιν γὰρ ἐπέχουσιν ἀδελφῶν. *Th. Herm.* ad *l. 173. de reg. jur.*

3. EX DONATIONE CONVENIATUR] *L. 28. de reg. jur.* & quidem is solus deducto ære alieno. *l. 19. §. 1. de re jud.* Pinguius enim donatori succurri placuit, quam qui verum debitum solvere compellitur. *l. 49. & seqq. d. t.*

4. COMPENSATIONES OPPOSITÆ] Etsi compensatio ipso jure actionem minuit, tamen in judicio opponenda & alleganda est: quæ allegatio proprie non est exceptio, sed nuda defensio; qualis est, si quis dicat, se solvisse.

5. PLERUMQUE] Hæc particula forte adjecta est propter causam depositi, vectigalium, tributorum, &c. in quibus compensationi non est locus. *l. 3. l. ult. C. de compens.*

1. Ex

bita ratione ejus, quod invicem actorem [1] ex eadem caussa præstare oportet, poterit judex in reliquum eum, cum quo actum est, condemnare, ficut jam dictum est.

De eo, qui bonis cessit.

D. Lib. 42. Tit. 3. C. Lib. 7. Tit. 71.

§. 40. Cum eo quoque, [2] qui creditoribus suis bonis cessit, si postea aliquid acquisierit, quod [3] idoneum emolumentum habeat, [4] ex integro in id, quod facere potest, creditores experiuntur, inhumanum enim erat, spoliatum fortunis suis, in solidum damnari.

TITULUS VII.

QUOD CUM EO, QUI IN ALIENA POTESTATE EST, NEGOTIUM GESTUM ESSE DICITUR.

D. Lib. 14. Tit. 5. C. Lib. 4. Tit. 26.

Scopus, & nexus.

[5] QUIA tamen superius mentionem habuimus de actione, qua in peculium filiorum servorumque agitur; opus est, ut de actione & de ceteris, quæ eorundem nomine in parentes dominosve dari solent, diligentius admoneamus.

Et

---

1. EX EADEM CAUSSA] Hæc verba *Theophilus* non agnoscit. Et utique compensatio etiam ex diversa admittitur. Paul. 2. *sent.* 5. §. *ult.*

2. QUI BONIS CESSIT] Ex Ulpiano, *l.* 4. *de ceſſ. bon.*

3. IDONEUM EMOLUMENTUM] Non modicum, sed quod alicujus momenti sit, quo Prætor moveri possit. *l.* 6. *l.* 7. *eod.*

4. EX INTEGRO] Id est, *ἐξ ὁλοκκλήρυ*, de integro, rursus, denuo, non *εἰς ὁλόκληρον* in solidum.

5. QUIA TAMEN SUPERIUS] *Titulo proxime præcedenti* §. 10. & §. 36.

1. EA-

Et quia, sive cum servis negotium gestum sit, sive cum iis, qui in potestate parentum sunt, [1] eadem fere jura servantur, ne verbosa fiat disputatio, dirigamus sermonem in personam servi dominique, idem intellecturi de liberis quoque & parentibus, quorum in potestate sunt. Nam, si quid in his proprie servetur, separatim ostendemus.

De servis. Quod jussu.
D. Lib. 15. Tit. 4.

§. 1. [2] Si igitur jussu domini cum servo negotium gestum erit, in solidum Prætor adversus dominum actionem pollicetur: scilicet quia is, qui ita contrahit, [3] fidem domini sequi videtur.

De exercitoria, & institoria actione.
D. Lib. 14. Tit. 1. & 3. C. Lib. 4. Tit. 25.

§. 2. Eadem ratione Prætor duas alias in solidum actiones pollicetur: quarum altera [4] exercitoria, altera institoria appellatur. Exercitoria tunc ha-

1. Eadem fere jura] *Tò fere* merito additum. Nam filiusfam. ex contractu civiliter obligatur, & agi cum eo, tanquam cum patrefam. potest. *l. 39. de obl. & act.* secus se res habet in servo. *l. 14. eod.* Servus mutuam pecuniam accipiens obligat dominum de peculio: filius patrem ex ea causa non obligat, propter S. C. Macedonianum. *§. pen. infr. eod.* 3. Si servus fidejusserit rem peculiarem non gerens, si judicium acceperit, compromiserit, jusjurandum detulerit, ex his causis in dominum actio de peculio non datur. Diversum est in filiofam. *l. 3. §. 5. & seqq. l. 5. §. 2. de pecul.*

2. Si jussu] Sive jusserit dominus, sive mandaverit, sive ratum habuerit, aut servi chirographo subscripserit. *l. 1. §. 1. & seqq. quod juss.*

3. Fidem domini sequi videtur] Et quodammodo contrahitur cum eo ipso, qui jubet. *d. l. 1. pr.*

4. Exercitoria, altera institoria] Utraque hæc actio eamdem æquitatis rationem habet, quam illa superior: nimirum quia voluntate domini negotium gestum, & cum eo ipso quodammodo contractum intelligitur. *l. 29. de reb. cred.*

1. Ser-

habet locum, cum quis [1] servum suum magistrum navi præposuerit; & quid cum eo ejus rei gratia, cui præpositus erit, contractum fuerit. Ideo autem exercitoria vocatur, quia exercitor is appellatur, ad quem [2] quotidianus navis quæstus pertinet. Institoria tunc locum habet, [3] cum quis tabernæ forte, aut cuilibet negotiationi servum suum præposuerit, & quid cum eo ejus rei caussa, cui præpositus erit, contractum fuerit. Ideo autem institoria appellatur, quia qui negotiationibus præponuntur, [4] institores vocantur. Istas tamen duas actiones Prætor reddit, [5] & si liberum quis hominem, aut alienum servum navi, aut tabernæ, aut cuilibet negotiationi præposuerit: scilicet, quia [6] eadem æquitatis ratio etiam eo casu interveniat.

De

1. SERVUM SUUM MAGISTRUM] Magistrum navis accipere debemus, cui totius navis cura mandata est, maxime quidem, cui ab exercitore; cæterum etiam cui à magistro. *l.* 1. §. 1. *junct.* §. 5. *de exerc. act.* ubi etiam hujus rei ratio redditur.

2. QUOTIDIANUS NAVIS QUÆSTUS] Ad quem omnes obventiones & reditus navis pertinent, sive is dominus navis sit, sive à domino navem per aversionem conduxerit. *d. l.* 1. §. 15.

3. CUM QUIS TABERNÆ] Taberna hîc est *ἐργαστήριον* statio, officina. Gloss. juris. *taberna, ἐργαστήριον.* Hinc tabernatius. *l.* 5. §. 7. *de inst. act.* id est, *ἐργαστηριάρχης.* *Gloss. Gr. Lat.*

4 INSTITORES VOCANTUR] Ab eo, quod negotio gerendo instent. *l.* 3. *d. t.* puta rebus emendis, vendendis, permutandis, &c. ut declarant exempla. *l.* 5. *eod.*

5. ET SI LIBERUM HOMINEM] *L.* 1. §. 4. *de exerc. act. l.* 7. §. 1. & 2. *l.* 8. *de inst. act.*

6. EADEM ÆQUITATIS RATIO] Conditio personæ præpositi non debuit impedire humanitatem Prætoris: Hoc enim ipso, quod quis aliquem præponit, ostendit se ratum habiturum, quod cum eo ejus rei causa, cui præponitur, contractum erit. *Theoph.*

1. SCIEN-

De tributoria.

D. Lib. 14. Tit. 4.

§. 3. Introduxit & aliam actionem Prætor, quæ tributoria vocatur. Namque si servus in peculiari merce [1] sciente domino negotietur, & quid cum eo ejus rei caussa contractum erit, ita Prætor jus dicit, ut quicquid in his mercibus erit, quodque inde receptum erit, id inter dominum, si quid ei debebitur, & ceteros creditores pro rata portione distribuatur. & ideo tributoria vocatur, [2] quia ipsi domino distributionem Prætor permittit. Nam, si quis ex creditoribus queratur, quasi minus ei tributum sit, [3] quam oportuerit, hanc ei actionem accommodat, quæ tributoria appellatur.

De peculio, & de in rem verso.

D. Lib. 15. Tit. 1. & 3.

§. 4. Præterea introducta est actio de peculio, deque eo, quod in rem domini versum erit: ut, [4] quamvis sine voluntate domini negotium gestum erit, tamen sive quid [5] in rem ejus versum fuerit, id

1. SCIENTE DOMINO NEGOTIETUR] *L.* 1. §. 2. *de trib. act.* Exigitur autem, ut saltem dominus non nolit, id est, sciat & patiatur servum in merce peculiari negotiari. *d. l.* 1. §. 3.

2. QUIA IPSI DOMINO DISTRIBUTIONEM] Ipse dominus tribuendi facultatem habet ex Prætoris edicto. *l. ult. eod.*

3. QUAM OPORTUERIT] Hæc actio dolum malum coërcet domini. *l.* 7. §. 2. *eod.* id est, propter iniquam distributionem datur: cogiturque dominus per hanc actionem in medium afferre, quicquid mercium occultaverit. *Th.*

4. QUAMVIS SINE VOLUNTATE] Nam si domini voluntate, potest *quod jussu* agi. *l.* 5. §. 2. *de in rem vers.*

5. IN REM EJUS VERSUM] Idque sive habeat servus peculium, sive non habeat, sive non tantum habeat, quantum acceptum est. Nam ubi cessat actio de peculio, de in rem verso locum habet. *l.* 1. *pr.* & §. 1. *d. t.*

1. QUIC-

Id totum præſtare debeat: ſive quid non ſit in rem ejus verſum, id eatenus præſtare debeat, quatenus peculium patitur. In rem autem domini verſum intelligitur, [1] quicquid neceſſario in rem ejus impenderit ſervus; veluti, ſi mutuatus pecuniam creditoribus ejus ſolverit, aut ædificia ruentia fulſerit, aut familiæ frumentum emerit, vel etiam fundum, aut quamlibet aliam rem neceſſariam mercatus erit. Itaque, ſi ex decem puta aureis, quos ſervus tuus à Titio mutuo accepit, creditori tuo quinque aureos ſolverit, reliquos vero quinque quolibet modo conſumpſerit; pro quinque quidem in ſolidum damnari debes: pro ceteris vero quinque eatenus, quatenus in peculio ſit. Ex quo ſcilicet apparet, ſi toti decem aurei in rem tuam verſi fuerint; totos decem aureos Titium conſequi poſſe. [2] Licet enim una ſit actio, qua de peculio, deque eo, quod in rem domini verſum ſit, agitur; tamen [3] duas habet condemnationes. Itaque judex, apud quem de ea actio-

---

1. QUICQUID NECESSARIO] Vel utiliter. *l* 5. §. 3. *eod.* quod autem magis ad voluptatem pertinet, non videtur verſum. hoc igitur dominus ſine rei detrimento patietur auferri. *l.* 3. §. 4. *eod.* Locum hunc fuſe explicat Ulpianus, *d. l.* 3. *d. l.* 5. *l.* 7. *l.* 10. *eod.*

2. LICET ENIM UNA SIT ACTIO] Hujus loci hanc eſſe ſententiam puto, non tantum ſingulis actionibus ſeparatim, aut de peculio, aut de in rem verſo, agi poſſe: ſed etiam conjunctim, ut ſimul utrumque caput una formula ita, ut proponitur, in judicium deducatur. eamque formam agendi eſſe commodiſſimam, ut mox oſtenditur. Cæterum actio de in rem verſo, non minus ſola & per ſe inſtitui poteſt, quam illa de peculio. *l.* 1. *pr.* §. 1. *l.* 14. *l.* 19. *in fin. de in rem verſ.* §. *ſeq.* & §. *ult. infr. eod.*

3. DUAS HABET CONDEMNATIONES] Quando ſcil. actioni de peculio illud embleına de in rem verſo adjicitur. Altera enim ſeorſum & ſimpliciter intenta, ad alteram ex eadem cauſa non datur regreſſus. arg. *l.* 9. §. 1. *de trib. act.* & §. *ſeq. inf. eod.*

1. AN-

actione agitur; ante dispicere solet, an in rem domini versum sit: nec aliter ad peculii æstimationem transit, quam aut nihil in rem domini versum intelligatur, aut non totum. Cum autem quæritur, quantum in peculio sit, [1] ante deducitur, quicquid servus domino, eive qui in potestate ejus sit, debet: & quod superest, id solum peculium intelligitur. Aliquando tamen id, quod ei debet servus, qui in potestate domini sit, non deducitur ex peculio: veluti, si is in ipsius peculio sit. quod eo pertinet, ut, [2] si quid vicario suo servus debeat, id ex peculio ejus non deducatur.

De concursu dictarum actionum.

§. 5. Ceterum dubium non est, [3] quin is quoque, qui jussu domini contraxerit, cuique institoria vel exercitoria actio competit, de peculio, deque eo, quod in rem domini versum est, agere possit. Sed erit stultissimus; si omissa actione, qua facillime solidum ex contractu consequi possit, [1] se ad difficultatem perducat probandi in rem do-

1. ANTE DEDUCITUR, &c] Naturalia debita spectamus in peculii deductione. *l.* 5. §. *ult.* *l.* 9. §. 2. & 3. *l.* 11. §. 1. *de pecul.* quemadmodum ex contrario quod dominus servo debet, peculium auget. *l.* 17. *eod.*

2. SI QUID VICARIO SUO, &c.] Quia peculium vicarii in peculio ordinarii est. *l.* 17. *de pecul.* Ordinarius vicarii veluti dominus est: vicarius δοῦλος οἰκέτου. *Gloss Gr. Lat.*

3. QUIN IS QUOQUE, &c.] Ratio est, quia hæ actiones non sunt actiones propriæ & per se constantes, sed tantum actionis ex contractu adjectiones. E. C. Si quid institor vendiderit, pecuniamque in rem domini converterit, una tantum actione dominus tenetur, nempe ex empto: cæterum trifariam ex ea causa conveniri potest, ex empto institoria, ex empto de peculio, ex empto de in rem verso. Concurrunt autem hæ actiones non cumulative, ut loquuntur, sed elective: una enim electa aliæ consumuntur. *l.* 9. §. 1. *de trib. act.* *l.* 4. §. *ult.* *h. t.*

1. Do-

domini versum esse, vel habere servum peculium, & tantum habere, ut solidum sibi solvi possit. Is quoque, cui tributoria actio competit, æque de peculio, & de in rem verso agere potest. Sed sane huic modo tributoria expedit agere, modo de peculio, & de in rem verso. Tributoria ideo expedit agere, quia in ea 1 domini conditio præcipua non est, id est, quod domino debetur non deducitur, sed ejusdem juris est dominus, cujus & ceteri creditores: at in actione de peculio 2 ante deducitur quod domino debetur; & in id, quod reliquum est, creditori dominus condemnatur. Rursus de peculio ideo expedit agere, quod 3 in hac actione totius peculii ratio habetur: at in tributoria, ejus tantum, quo negotiatur. Et potest quisque tertia forte parte peculii, aut quarta, vel etiam minima, negotiari: majorem autem partem in prædiis, vel mancipiis, 4 aut fœnebri pecunia habere. Prout ergo expedit, ita quisque vel hanc actionem vel illam eligere debet. Certe, qui potest probare, in rem domini versum esse, 5 de in rem verso agere debet.

De filiisfamilias.

§. 6. Quæ diximus de servo & de domino, 1 eadem

1. Domini conditio præcipua non est] In tributorio judicio non melior conditio domini, quam cæterorum creditorum. *l. 1. de trib. act.*

2. Ante deducitur, quod domino debetur] Nam in actione de peculio dominus habet privilegium deductionis. *d. l. 1. & §. 4. sup. eod.*

3. In hac actione totius peculii] In actione de peculio totius peculii: in tributotia ejus dumtaxat partis, de qua negotiatum est, ratio dicitur. *l. 11. de trib. act.*

4. Aut foenebri pecunia] Ergo locum non habet institoria in fœnebri pecunia. *Pac.*

5. De in rem verso agere debet] Id est expedit ei potius de in rem verso agere, quam tributoria, propter solidi condemnationem. *Theoph.*

1. Ea-

1 eadem intelligimus & de filio & filia, (& nepote & nepte, & patre avove cujus in potestate sunt.)

De Senatusconsulto Macedoniano.
D. Lib. 14. Tit. 6. C. Lib. 4. Tit. 28.

§. 7. Illud proprie servatur in eorum persona, quod 2 Senatusconsultum Macedonianum prohibuit 3 mutuas pecunias dari eis, 4 qui in potestate parentis sunt. & ei qui crediderit, 5 denegatur actio tam adversus ipsum filium filiamve, nepotem neptemve (sive adhuc in potestate sint, sive morte parentis, 6 vel emancipatione suæ potestatis esse cœperint) quam adversus patrem avumve, sive eos habeat adhuc in potestate, sive emancipaverit. Quæ ideo Senatus prospexit, quia sæpe onerati ære alieno creditarum pecuniarum, quas in luxuriam consumebant, 7 vitæ parentum insidiabantur.

De

---

1. EADEM ET DE FILIO] Supra in *pr. eod.* addit particulam *fere.* rationem illic indicavimus.

2. SC. MACEDONIANUM PROHIBUIT] *l.* 1. *de Sen. Mac.* Actorem hujus SCti Vespasianum fuisse refert Sueton. *in ejus vita*, *c* 11. *Tacitus* autem *lib.* 11. *Annal.* Claudio id tribuere videtur.

3. MUTUAS PECUNIAS DARI] Non autem vendere, locare, aliove modo contrahere, aut alias res, vinum, oleum, frumentum, mutuo dare; modo ne quid in fraudem SCti fiat. *l.* 3. §. 3. *l.* 7. §. 3. *h. t.*

4. QUI IN POTESTATE PARENTIS] Sine discrimine sexus aut gradus. *l.* 9. §. 2. *l.* 14. *eod.*

5. DENEGATUR ACTIO] Scil. ubi constat contra SCtum factum esse: alias exceptio adversus actionem datur. *d. l.* 1. *junct. l.* 9. *de jurej.*

6. VEL EMANCIPATIONE SUÆ POTESTATIS] Nempe cum pecunias mutuati sunt, quo tempore adhuc in potestate erant: nam non vetat SCtum credi emancipatis. *d. l.* 3. § *ult.*

7. VITÆ PARENTUM INSIDIABANTUR] *d. l.* 1. & *d. l.* 3. §. 3. Simile est apud Cic. *in defensione Sexti Roscii.*

1. DI-

De actione directa in patrem, vel dominum.

§. 8. Illud in summa admonendi sumus, id quod jussu patris dominive contractum fuerit, quodque in rem ejus versum erit, 1 directo quoque posse à patre dominove condici, tanquam si principaliter cum ipso negotium gestum esset. Ei quoque, qui exercitoria, vel institoria actione tenetur, directo posse condici placet, quia hujus quoque jussu contractum intelligitur.

TITULUS VIII.

DE NOXALIBUS ACTIONIBUS.

D. Lib. 9. Tit. 4. C. Lib. 3. Tit. 41.

De Servis. Summa.

2 Ex maleficiis servorum; 3 veluti, si furtum fecerint, aut bona rapuerint, aut damnum dederint, aut injuriam commiserint, noxales actiones proditæ sunt, quibus domino damnato permittitur 4 aut litis æstimationem sufferre, aut ipsum hominem noxæ dedere.

Quid sit noxa, & noxia.

§. 1. 5 Noxa autem est ipsum corpus, quod nocuit,

---

1. DIRECTO QUOQUE POSSE CONDICI] *L. 29. de reb. cred. l. 17. §. ult. de instit. act. l. ult. pro soc.* Credibile est, auctoritate prudentum id introductum hoc colore, quasi cum ipso patre aut domino res gesta sit.

2. EX MALEFICIIS] Et quasi maleficiis: nam de peculio ex contractibus tantum prodita. *l. 1. de nox. act. l. 1. in fin. pr. & l. 5. §. 6. de his qui effud.*

3. VELUTI, SI FURTUM FECERINT, &c.] Aut qua alia ratione deliquerint. Delicta autem seu noxas accipere debemus privatas: nam ad eas noxas, quæ publicam exercitionem habent, hæc actio non pertinet. *l. 17. §. 18. de ædil. edict. l. 200. de verb. sign.*

4. AUT LITIS ÆSTIMATIONEM] Sola litis æstimatio in obligatione est: noxæ autem dedendi potestatem dominus à lege accipit. *l. 6. §. 1. de re jud.*

5. NOXA EST IPSUM CORPUS] Non minus noxa, quam

cuit, id est, servus: noxia, ipsum maleficium, veluti, furtum, damnum, rapina, injuria.

Ratio harum actionum.

§. 2. [1] Summa autem ratione permissum est, noxæ deditione fungi. Namque erat iniquum, nequitiam eorum ultra ipsorum corpora dominis damnosam esse.

Effectus noxæ deditionis.

§. 3. Dominus noxali judicio servi sui nomine conventus, servum actori noxæ dedendo liberatur, nec minus in perpetuum ejus servi dominium à domino transfertur. Sin autem damnum ei, cui deditus est, [servus] resarcierit quæsita pecunia, auxilio Prætoris [2] invito domino manumittetur.

De origine harum actionum.

§. 4. Sunt autem constitutæ noxales actiones, aut

---

quam noxia passim pro maleficio accipitur. *l.* 1. *l.* 2. §. 1. *l.* 14. *de nox. act.* *l.* 17. §. 18. *de ædil. ed.* Aliquando tamen veteres noxæ appellatione ipsum corpus, quod nocuit, intelligere videntur; veluti cum dicunt, noxam dedere. *l.* 1. *in fin. pr. de his qui eff.* *l.* 20. §. 5. *de her. pet.* Servius ad illud Virgilii, 1 *Æneid. Unius ob noxam. Quidam noxæ qua nocuit; noxia, id quod nocitum, accipiunt.* Nonnunquam pœnam, ut, cum dicunt, noxæ dedere, vel in noxam, ad noxam dedere. *l.* 1. §. 11. *si quadr. paup.* *l.* 19. §. *ult. h. t.* id est, εἰς κόλασιν. quod & Servius *d. loc.* annotat. Denique & damnum: veluti, quando servus dicitur noxam dedisse.

1. SUMMA RATIONE PERMISSUM] Sicut durum videtur ei, qui damnum passus est, nulla ex parte satisfieri, ita & iniquum visum dominum ex delicto servi in plus teneri, quam ut noxæ eum dedat. *l.* 2. *h. t.*

2. INVITO DOMINO MANUMITTETUR] Singularis modus adipiscendi libertatem invito domino. De homine libero noxæ dedito idem tradit Papinianus apud *Rufin. tit. de atroc. injur.*

1. VELU-

aut legibus, aut edicto Prætoris. Legibus: 1 veluti, furti ex Lege XII. Tabularum, damni injuriæ ex Lege Aquilia. Edicto Prætoris: veluti, injuriarum, & vi bonorum raptorum.

Qui conveniuntur noxali actione.

§. 5. Omnis autem 2 noxalis actio caput sequitur. Nam, si servus tuus noxam commiserit, quamdiu in tua potestate sit, tecum est actio. Si autem in alterius potestatem pervenerit, cum illo incipit actio esse. At si 3 manumissus fuerit directo ipse tenetur: & extinguitur noxæ deditio. Ex diverso quoque directa actio noxalis esse incipit. Nam, 4 si liber homo noxiam commiserit, & is servus tuus esse cœperit (quod quibusdam casibus effici primo libro tradidimus) incipit tecum esse noxalis actio, quæ ante directa fuisset.

Si Servus domino noxiam commiserit, vel contra.

§. 6. Si servus domino noxiam commiserit, 1 actio

---

1. VELUTI FURTI] Intellige nec manifesti in duplum. Nam furti manifesti actio non legitima, sed honoraria est. *inf. de perp. & temp. act. in fin. pr.* Accurs. Cont. Cujac.

2. NOXALIS ACTIO CAPUT SEQUITUR] *L. 20. h. t.* Plerumque autem dicitur, *Noxa caput sequitur. l. ult. eod. l. 1. C. eod. l. 21. commod. l. 1. §. 18. depos. l. 1. §. 18. de furt.* id est, noxalis obligatio & actio cum capite nocentis ambulat, comitaturque auctorem noxæ servum, quocumque eat & ad quemcumque perveniat.

3. SI MANUMISSUS FUERIT] Huic etiam casui accommodatur regula, *Noxa caput sequitur. l. 1. §. 18. depos. l. 4. C. an serv. pro suo fact.* cæterum quia manumissus ipse judicio conveniri potest, cessat actio noxalis, & cum eo directo agitur. *d. l. 14. l. 15. de cond. furt.*

4. SI LIBER HOMO] Exemplum superiori contrarium: illic actio noxalis ex postfacto incipit esse directa; hic directa fit ex postfacto noxalis. nimirum semper actiones ex delicto venientes cum capite ambulant. *l. 7. §. 1. de cap. min. l. 2. in fin. de priv. del.*

1 actio nulla nascitur. Namque inter dominum, & eum, qui in potestate ejus est, nulla obligatio nasci potest. 2 Ideoque & si in alienam potestatem servus pervenerit, aut manumissus fuerit, neque cum ipso, neque cum eo, cujus nunc in potestate sit, agi potest. Unde, 3 si alienus servus noxiam tibi commiserit, & is postea in potestate tua esse cœperit, 4 interdicitur actio: quia in eum casum adducta sit, 5 in quo consistere non potuit. Ideoque 6 licet exierit de tua potestate, agere non potes: quemadmodum si dominus in servum suum aliquid commiserit, nec si manumissus, aut alienatus fuerit servus, ullam actionem contra dominum habere potest.

De filiisfamilias.

§. 7. 7 Sed veteres quidem hoc in filiisfamiliarum mascu-

---

1. ACTIO NULLA NASCITUR] *L. 1. C. h. t. l. ult. C. an serv. pro suo fact.* ubi facere Impp. jubent dominum servum domi convenire, id est, verberibus castigare.

2. IDEOQUE SI IN ALIENAM POTESTATEM] Consectarium ex præcedenti: neque enim potest actio, quæ nata non est, servum auctorem noxæ sequi. *d. l. ult. & d. l. 1. l. 18. de furt.*

3. SI ALIENUS SERVUS NOXIAM TIBI] *l. 37. h. t. d. l. ult. C. an serv. pro suo fact.*

4. INTERDICITUR ACTIO] Leg. cum *Ruffard.* & *Cujac. intercidit actio.* Theo. ἀποσβέννυται, *extinguitur.*

5. IN QUO CONSISTERE NON POTUIT] *Th.* ἀφ' ἧς τὴν ἀρχὴν λαμβάνειν οὐκ ἠδύνατο, *à quo initium capere non poterat.*

6. LICET EXIERIT DE POTESTATE] Quoniam actio semel extincta non restauratur. *d. l. ult. d. l. 37. l. 98. §. 8. de solut.*

7. SED VETERES QUIDEM] Apud veteres non minus filiorum filiarumque familias noxæ deditio, quam servorum permittebatur. Sed postea illud displicuit. *l. 33. & seqq. h. t. l. 1. §. 7. de his qui effud.* vide & *l. 3. §. 4. de lib. hom. exhib. l 5. §. pen. de obl. & act.* Paul. 2. *sent. tit. 31. §. filiusfam.* Papinian. apud Leges Mos. & Rom. pariatorem *tit.* 2.

1. II.

masculis & fœminis admisere. nova autem hominum conversatio huiusmodi asperitatem recte respuendam esse existimavit, & ab usu communi hoc penitus recessit. Quis enim patiatur, filium suum, & maxime filiam, 1 in noxam alii dari, ut pene per filii corpus pater magis, quam filius periclitetur, cum in filiabus etiam pudicitiæ favor hoc bene excludat? Et ideo placuit in servos tantummodo noxales actiones esse proponendas: cum apud veteres legum commentatores invenerimus sæpius dictum, ipsos filiosfamiliarum 2 pro suis delictis posse conveniri.

TITULUS IX.
SI QUADRUPES PAUPERIEM FECISSE DICATUR.

D. Lib. 9. Tit. 1.

De actione, Si quadrupes. ex L. XII. Tabb.

Animalium nomine, quæ ratione carent, si qua, lascivia, aut 3 pavore, 4 aut feritate pauperiem fecerint, 5 noxalis actio Lege duodecim

1. In noxam alii dari, ut pene per filii corpus] *Cujac.* ex lib. vett. *dare, ut pene per corpus pater magis*, &c. Quomodo & *Th.* legisse videtur. fac. *l.* 18. *in fin. quod met. ca.* Chrysost. *hom.* 29. *in Genes. c.* 9. ἴστε πῶς πολλάκις ηὔξαντο πατέρες ὑπὲρ παίδων τιμωρίαν ὑποσχεῖν, &c. *scitis sæpe patres optare pœnam pro liberis sustinere, &c.*

2. Pro suis delictis conveniri] Etiam pecuniarie. *dd. ll.* Quin in patrem etiam post condemnationem actio judicati de peculio datur. *l.* 3. §. 11. *de pecul.*

3. Pavore] Alias *fervore.* Th. κατὰ θερμότητα.

4. Aut feritate] Non naturali, sed qua contra naturam generis sui animal motum pauperiem dedit. *l.* 1. §. 7. *h. t.* ἐξέστηκε τῆς φύσεως. Arist. 7. *Eth.* 7.

5. Noxalis actio] Id est, ita de pauperie, ut, siquidem is, cum quo agitur, damni æstimationem præstare velit, animal retinere possit: si vero noxæ dedere malit, liberetur. *d. l.* 1. *h. t.*

cim Tabularum prodita est. Quæ animalia si noxæ dedantur, proficiunt reo ad liberationem: quia [1] ita Lex duodecim Tabularum scripta est: ut puta, si equus calcitrosus calce percusserit; aut bos cornu petere solitus, cornu petierit. Hæc autem actio in iis, quæ [2] contra naturam moventur, locum habet. Ceterum, [3] si genitalis sit feritas, cessat actio. Denique si ursus fugerit à domino, [4] & sic nocuerit, non potest quondam dominus conveniri; quia desiit dominus esse, ubi fera evasit. Pauperies autem est damnum sine injuria facientis datum. Nec enim potest animal injuriam fecisse dici, [5] quod sensu caret. Hæc quidem ad noxalem pertinent actionem.

De actione ædilitia, concurrente cum actione de pauperie.

§. 1. Ceterum sciendum est, [6] ædilitio edicto prohiberi nos, canem, verrem, aprum, [7] ursum, leonem ibi habere, qua vulgo iter fit. & si adversus

---

1. Ita Lex XII Tab. scripta] *D. l. 1. in pr.* Legis etiam Soloniæ de pauperie meminit Plutarch. in *Solon.* vide & Levit. 21. *vers.* 28. *& seqq.* Plat. 11. *de legib.*

2. Contra naturam moventur] Quod si culpa aut instigatu hominis fera damnum dederit, damni injuriæ agetur. *d. l. 1, §. 4. & 3. seqq.*

3. Si genitalis sit feritas] Id est, genuina & naturalis. *d. l. 1. §. 10.*

4. Et sic nocuerit] Postquam fugisset, idem tamen est, & si antea nocuit: quia instar servi manumissi est; nec dedi, quæ evasit, fera potest. Si tamen adhuc in potestate sit, quamvis directa de pauperie cesset. *d. l. 1. §. 13.* competit tamen utilis. *§. seq.*

5. Quod sensu caret] Id est, non sentit aut intelligit se delinquere, quod rationis usu caret. Ex Ulp. *d. l. 1. §. 2.*

6. Ædilitio edicto] Verba edicti referuntur ab *Ulp.* & Paul. *l. 40. & 2. seqq. de ædil. edict.*

7. Ursum, leonem] Aliave id genus animalia, quæ noceant. *l. 41. d. t.*

1. Et

ſus ea factum erit, & nocitum libero homini eſſe dicatur, quod bonum & æquum judici videtur, tanti dominus condemnetur: ceterarum vero rerum, quanti damnum datum ſit, dupli. Præter has autem ædilitias actiones, 1 & de pauperie locum habebit. 2 Nunquam enim actiones, præſertim pœnales, de eadem re concurrentes, alia aliam conſumit.

TITULUS X.
DE IIS, PER QUOS AGERE POSSUMUS.

Vid. D. Lib. 3. Tit. 3. C. Lib. 2. Tit. 13.

Per quos agere licet.

NUNC admonendi ſumus, agere poſſe quemlibet hominem, aut ſuo nomine, aut alieno. Alieno: veluti, procuratorio, tutorio, curatorio: cum olim in uſu fuiſſet, 3 alterius nomine agere non poſſe, niſi 4 pro populo, 5 pro libertate, 6 pro tutela. Præterea Lege Hoſtilia permis-

1. ET DE PAUPERIE] Utilis ſc. ut ſupra diximus. Utilis item datur, cum non quadrupes, ſed aliud animal damnum dedit. *l. pen. h. t.*

2. NUNQUAM ACTIONES POENALES, &c.] Hoc idem traditur. *l. pen. de obl. & act. l.* 130. *de reg. jur. l.* 2. *de priv. delict.*

3. ALTERIUS NOMINE AGERE NON POSSE] Facit huc caput in 12. tabb. cujus meminit Gell. *lib.* 2. *c.* 1. Jure quoque Attico non licebat pro altero agere. *v.* Quint. *lib.* 2. *c.* 16.

4. PRO POPULO] Pro populo agebat actor, ſyndicus, συνήγορος, quoniam univerſi agere non poſſunt.

5. PRO LIBERTATE] Quia ſervo jus non erat lege agendi, quam ob cauſam aſſertor conſtituebatur. Livius *lib.* 3. Aſſertor eſt vindex alienæ libertatis. Donat. *in And. act.* 2. *ſcen.* 1.

6. PRO TUTELA] Id eſt, nomine tutorio pro pupillo: quippe qui propter ætatem ipſe in judicio conſiſtere non poteſt.

missum erat furti agere eorum nomine, qui apud hostes essent, aut Reipublicæ causa abessent, quive in eorum cujus tutela essent. Sed quia hoc [1] non minimam incommoditatem habebat, quod alieno nomine neque agere, neque excipere actionem licebat, cœperunt homines per procuratores litigare. Nam & morbus & ætas, & necessaria peregrinatio, itemque aliæ multæ [justæ] causæ sæpe hominibus impedimento sunt, quo minus rem suam ipsi exequi possint.

Quibus modis procurator constituitur.

§. 1. [2] Procurator [3] neque certis verbis, neque præsente semper adversario, imo & plerumque eo ignorante constituitur. [4] Cuicumque enim permiseris rem tuam agere aut defendere, [5] is tuus procurator intelligitur.

Quibus modis tutores vel curatores constituuntur.

§. 2. [6] Tutores & curatores quemadmodum constituantur, primo libro expositum est.

T I-

1. NON MINIMAM INCOMMODITATEM] Hujusmodi incommoditas usum procuratorum initio introduxit. *l.* 1. §. 2. *de procur.* quo tamen semel recepto, etiam extra eam causam per procuratores lis vel inferri vel suscipi cœpit.

2. PROCURATOR] Procurator dicitur, quisquis aliena negotia mandatu domini administrat. *d. l.* 1. *pr.* & § 1 sed ad propositam materiam pertinent soli procuratores forenses.

3. NEQUE CERTIS VERBIS] *D. l.* 1. §. 1. id est, non verbis solennibus, aut conceptis, sed nudis. Paul. 1. *sent.* 3.

4. CUICUMQUE PERMISERIS] Dummodo procurator esse non prohibeatur. §. *ult. inf. de except.* Pac.

5. IS TUUS PROCURATOR INTELLIGITUR] Specialiter tamen procurator à reo datus defensor dicitur; quem actor constituit, procurator. *tit. de proc. & defens.* qui sine mandato causam alterius defendit, *ἰδιωτάτως* defensor dicitur. *l.* 28. *l.* 40. § 2. *l.* 51. &c. *d. t.*

6. TUTORES QUEMADMODUM CONSTITUANTUR] Nimirum eos constitui aut testamento, aut lege, aut a magistratu. *lib.* 1. *tit.* 13. & *seq.*

1. SA-

TITULUS XI.

DE SATISDATIONIBUS.

D. Lib. 2. Tit. 8. C. Lib. 2. Tit. 57.
Vid. & D. Lib. 46. Tit. 7. & 8.

Jus antiquum. De judicio reali.

1 SATISDATIONUM modus alius antiquitati placuit, alium novitas per usum amplexa est. Olim enim, si in rem agebatur, satisdare possessor compellebatur, 2 ut, si victus [esset,] nec rem ipsam restitueret, nec litis æstimationem; potestas esset petitori aut cum eo agendi, aut cum fidejussoribus ejus; quæ satisdatio appellatur *Judicatum solvi.* Unde autem sic appelletur, facile est intelligere. Namque stipulabatur quis, ut solveretur sibi quod fuisset judicatum. Multo magis is, qui in rem actione conveniebatur, satisdare cogebatur, 3 si alieno nomine judicium accipiebat. Ipse autem, qui in rem agebat, si suo nomine petebat, satisdare non cogebatur. Procurator vero si in rem agebat, 4 satisdare jubebatur, *rem ratam dominum habiturum.* Periculum enim erat, ne

1. SATISDATIONUM] Satisdare proprie est fidejussoribus datis cavere. *l.* 1. *qui satisd. cog. l.* 3. *C. de verb. sign. l.* 7. *de præt. stip.*

2. UT SI VICTUS ESSET] Vestigia hujus antiquitatis cernimus. *l.* 8. *l.* 11. *& passim sub. tit. judic. solv.*

3. SI ALIENO NOMINE JUDICIUM ACCIPIEBAT] Quoniam nemo alienæ litis defensor idoneus sine satisdatione. *l.* 46. § 2. *l.* 53. *de procur.* Cæterum & de rato cavere debebat. *l.* 40. §. 2. *d. t.*

4. SATISDARE JUBEBATUR, REM RATAM, &c.] Nempe ubi de mandato domini non satis liquide docere poterat. arg. *l.* 3. §. 2. *ut in poss. leg. l* 1. *C. de proc.* neque enim, qui mandatum domini ostendit, supervacua cautione onerari debet. *d. l.* 1. *C. de procur.*

ne iterum dominus de eadem re experiretur. 1 Tutores vero & curatores eodem modo, quo procuratores satisdare debere, verba edicti faciebant. Sed aliquando his agentibus, satisdatio remittebatur. Hæc ita erant, si in rem agebatur.

De judicio personali.

§. 1. Si vero in personam, 2 ab actoris quidem parte eadem obtinebant, quæ diximus in actione, qua in rem agitur. ab ejus vero parte, cum quo agitur, 3 si quidem alieno nomine aliquis interveniret, omnimodo satisdaret: quia 4 nemo defensor in aliena re sine satisdatione idoneus esse creditur. Quod si proprio nomine aliquis judicium accipiebat in personam, *Judicatum solvi* satisdare non cogebatur.

Jus novum. De reo.

§. 2. Sed hodie hæc aliter observantur. Sive enim quis in rem actione convenitur, sive personali, suo nomine, nullam satisdationem 5 pro litis æstimatione dare compellitur: 6 sed pro sua tantum per-

---

1. TUTORES ET CURATORES, &c. SATISDARE DEBERE] Rectius dixisset, satisdare non debere, adjecta hic exceptione, nisi cum dubitatur, an tutores sint, vel an adhuc duret tutela. *l. 23. de adm. tut.*

2. AB ACTORIS PARTE EADEM OBTINEBANT] Ut siquidem suo nomine ageret, non satisdaret. sin alieno, caveret rem ratam haberi. *l. 33. in fin. de proc.*

3. SI QUIDEM ALIENO NOMINE, OMNIMODO SATISDARET] Judicatum scil. solvi. *l. 5. §. ult. quib. ex caus. in poss. Omnimodo*, id est, etiamsi mandatum habeat. *l. 21. rat. rem hab. l. 1. in fin. C. de satisd.*

4. NEMO DEFENSOR IDONEUS] Regula passim tradita. Defensor idoneus, id est, *ἱκανὸν, ἀξιόπιστος*, locuples, *ἀξιόχρεως*.

5. PRO LITIS ÆSTIMATIONE] *Ἕνεκα τῆς διατιμήσεως τῆς δίκης*, id est, judicatum solvi satisdare non cogitur: quæ satisdatio ab eo, qui in rem judicium accipiebat, exigebatur.

6. SED PRO SUA PERSONA TANTUM] Cujusvis judi-

persona, quod in judicio permaneat ¹ usque ad terminum litis, vel committitur suæ promissioni cum jurejurando, quam juratoriam cautionem vocant: vel nudam promissionem, vel satisdationem pro qualitate personæ suæ dare compellitur.

De procuratore actoris.

§. 3. Sin autem per procuratorem lis vel infertur, vel suscipitur; in actoris quidem persona, ² si non mandatum actis insinuatum est, vel præsens dominus litis in judicio procuratoris sui personam confirmaverit, ratam rem dominum habiturum satisdationem procurator dare compellitur: eodem observando, & si tutor, vel curator, ³ vel aliæ tales personæ, quæ alienarum rerum gubernationem receperunt, ⁴ litem quibusdam per alium inferunt.

De procuratore rei præsentis.

§. 4. Si vero aliquis convenitur: si quidem præsens

---

judicii reus principalis de exitu litis expectando vel satisdare, vel jurare, vel repromittere tenetur, pro personæ suæ conditione aut facultatum modo. *auth. generaliter C. de episc. & cler. l. 17. de dign. l. 12. l 15. q. satisd. cog.*

1. USQUE AD TERMINUM LITIS] Terminus litis est sententia. Itaque hæc cautio plus continet, quam vetus illa, *judicio sisti.*

2. SI NON MANDATUM ACTIS INSINUATUM] *L. 1. C. de satisd. l. 1. C. de proc.* Sed nec omnes sine mandato oblata cautione de rato, ad agendum admittuntur, verum solæ personæ conjunctæ. *l. 35. l. 40. §. ult. de procur.* item procurator bonorum omnium. *l. 5. §. 18. de oper. nov. nunc.* & is, cui an mandatum vel non sit, dubitatur. *l. 1. C. de procur.*

3 VEL ALIÆ TALES PERSONÆ] Intellige syndicos vel actores municipiorum aut corporum.

4. LITEM PER ALIUM INFERUNT] Puta vel per procuratorem, *l. 11. C. eod.* vel per actorem, quem ipse tutor aut curator ex sua persona constituere possunt. *l. un. C. de act. à tut. seu cur. dand.* ipsi vero per se agentes non satisdant. *l. 23. de adm. tut.*

ſens procuratorem dare paratus eſt, poteſt vel ipſe in judicium venire, & ſui procuratoris perſonam per *Judicatum ſolvi* [ſatisdationem ſolenni ſtipulatione] firmare, vel extra judicium ſatisdationem exponere, per quam ipſe ſui procuratoris fidejuſſor exiſtat [1] pro omnibus *Judicatum ſolvi* ſatisdationis clauſulis: [2] ubi & de hypotheca ſuarum rerum convenire compellitur: ſive in judicio promiſerit, ſive extra judicium caverit: ut tam ipſe, quam heredes ejus obligentur. Alia inſuper cautela, vel ſatisdatione [3] propter perſonam ipſius exponenda, quod tempore ſententiæ recitandæ in judicium veniet; vel, ſi non venerit, [4] omnia dabit fidejuſſor, quæ in condemnatione continentur, niſi fuerit provocatum.

De procuratore rei abſentis.

§. 5. Si vero reus præſto ex quacumque cauſa non fuerit, & alius velit defenſionem ejus ſubire, nulla differentia inter actiones in rem vel perſonales introducenda, [5] poteſt hoc facere: ita tamen

---

1. PRO OMNIBUS JUDICATUM SOLVI, &c. CLAUSULIS] Nempe tribus illis, de re judicata, de re defendenda, de dolo malo. *l. 6. jud. ſolv.*

2. UBI ET DE HYPOTHECA] Legendum omnino; *ubi & hypotheca rerum ſuarum cavere compellitur.* ut ſc. præter ſatisdationem hoc amplius exigitur à reo principali, qui etiam alias tenetur, ut & bona ſua hypothecæ obliget, quo certius actori cautum ſit.

3. PROPTER PERSONAM IPSIUS EXPONENDA] Non à procuratore, ut male *Accurſius*, & *Curtius Theophili* interpres: ſed ab ipſo reo, à quo manifeſte tam hæc quam ſuperior cautio exigitur. *Fabrot.*

4. OMNIA DABIT FIDEJUSSOR] A reo in cauſam propoſitam datus. *Th. πάντα παρέξει αὐτὸς ἤτοι ὁ τούτου ἐγγυητής. omnia dabit ipſe vel fidejuſſor ejus.* & ita Cujac. *in not. poſt.*

5. POTEST HOC FACERE] Quoniam humanum eſt, atque adeo publice expedit, abſentes à quibuscumque defendi. *l. 33. §. 2. de procur.* Denique nihil intereſt actoris, à quo

men, ut satisdationem *Judicatum solvi* pro litis æstimatione præstet. Nemo enim secundum veterem regulam (ut jam dictum est) alienæ rei sine satisdatione defensor idoneus intelligitur.

Unde hæc forma discenda.

§. 6. Quæ omnia apertius & perfectius quotidiano 1 judiciorum usu in ipsis rerum documentis apparent.

Ubi hæc forma observanda.

§. 7. Quam formam 2 non solum in hac regia urbe, sed etiam in omnibus nostris provinciis (etsi propter imperitiam forte aliter celebratur) obtinere censemus: cum necesse sit, omnes provincias, caput omnium nostrarum civitatum, id est, hanc regiam urbem, ejusque observantiam sequi.

TITULUS XII.

DE PERPETUIS ET TEMPORALIBUS ACTIONIBUS, ET QUÆ AD HEREDES, ET IN HEREDES TRANSEUNT.

C. Lib. 4. Tit. 11.

De perpetuis & temporalibus actionibus.

Hoc loco admonendi sumus, eas quidem actiones, quæ ex lege, Senatusve consulto, sive

---

à quo reus defendatur, modo idonea cautio de judicato solvendo præstetur. *l. un. C. de satisd.*

1. JUDICIORUM USU] Usus est omnium rerum optimus magister. Cic. 1. *de Offic. Nec medici, nec imperatores, nec oratores, quamvis artes perceperint, quicquam magna laude dignum sine usu & exercitatione consequi possunt.*

2. NON SOLUM IN HAC REGIA URBE] Constantinopolim intellige, quæ etiam nova Roma appellata est, quod in eam imperii sedes translata. Græci *πόλιν κρατοῦσαν, πόλιν βασιλεύουσαν* appellant; Byzantium ante dicta fuit.

five ex facris Constitutionibus proficifcuntur, [1] perpetuo folere antiquitus competere; donec facræ Constitutiones tam in rem, quam in perfonam actionibus [2] certos fines dederunt: eas vero, quæ ex propria Prætoris jurisdictione pendent, plerumque intra annum vivere: nam & ipfius [3] Prætoris intra annum erat imperium. [4] Aliquando tamen & in perpetuum extenduntur, id eft, usque ad finem Constitutionibus introductum, quales funt eæ, [5] quas bonorum poffeffori, ceterisque, qui heredis loco funt, accommodat. [6] Furti quoque manifesti actio, quamvis ex ipfius Prætoris jurisdictione proficiscatur, tamen perpetuo datur. Abfurdum enim effe exiftimavit anno eam terminari.

De

---

1. PERPETUO SOLERE COMPETERE] Quoniam legis & fimilium juris Conftitutionum vis perpetua eft.

2. CERTOS FINES DEDERUNT] Ut fcil. actiones 30. & ad fummum 40 annorum præfcriptione excluderentur. *l.* 3. & *l.* 4. *C. de præfc.* 30. *ann.* quod tempus nunc abufive perpetuum dicitur. Hoc autem publicæ utilitatis caufa conftitutum eft, ut litium aliquis effet finis. *arg. l.* 1. *de ufuc.*

3. PRÆTORIS INTRA ANNUM ERAT IMPERIUM] Prætores in annum creabantur. *Liv.* 31. Tac. *Ann.* 1. Prætorum anniverfariorum edicta erant annua, quæ quisque proponebat initio magiftratus fui ex lege Cornelia. *Dio* 36.

4. ALIQUANDO IN PERPETUUM] Imo fæpe, nam honorariæ actiones omnes, quæ rei perfecutionem continent, perpetuæ funt, nifi fit, quæ refcindat quod jure civili ratum eft. *l.* 35. *de obl. & act.*

5. QUAS BONORUM POSSESSORI] Bonorum poffeffor & fideicommiffarius Trebellianus proheredes funt. *Fabrot.*

6. FURTI MANIFESTI ACTIO, &c. PERPETUO DATUR] Cum tamen actiones prætoriæ pœnales regulariter tantum intra annum dentur. *l.* 35. *de obl. & act.* Cujus rei forte hæc ratio, quod non primus Prætor pœnam furibus manifeftis conftituit: fed eam, quæ lege 12. tabb. conftituta erat, mitigavit. Gell. *lib.* 13. *c.* 18.

1. AUT

De actionibus, quæ in heredes transeunt, vel non.

§. 1. Non autem omnes actiones, quæ in aliquem 1 aut ipso jure competunt, aut à Prætore dantur; & in heredem æque competunt, aut dari solent. Est enim certissima juris regula, 2 ex maleficiis pœnales actiones in heredem rei non competere: veluti, furti, vi bonorum raptorum, injuriarum, damni injuriæ. Sed heredibus hujusmodi actiones competunt, nec denegantur, 3 excepta injuriarum actione, & 4 si qua alia similis inveniatur. 5 Aliquando tamen etiam ex contractu actio contra heredem non competit, cum testator dolose versatus sit; & ad heredem ejus nihil ex eo dolo pervenit. Pœnales autem actiones, quas supra diximus, si ab ipsis principalibus personis 6 fuerint

---

1. AUT IPSO JURE] Id est, jure civili, ut §. 10. *sup. de act. l. 9. §. 1. usufr. quem. cav.* Th. ἢ ἀπὸ τῦ πολιτικῦ. Alias ipso jure idem valet, quod jure solo sine aliquo facto nostro: veluti, cum sui heredes dicuntur ipso jure heredes existere.

2. EX MALEFICIIS POENALES] Ita & alibi regula concepta est. *l. 1. de priv. del. l. 38. l. 111. §. 1. de reg. jur.* Actio vero rei persecutoria, quamvis ex delicto, etiam in heredem datur, ut condictio furtiva. §. *ult. sup. de obl. quæ ex del. l. 7 §. 2. de cond. furt.*

3. EXCEPTA INJURIARUM ACTIONE] Quia vindictæ magis, quam pecuniæ persecutionem habet. *l. 2. §. 4. de collat.*

4. SI QUA ALIA SIMILIS] Similes habes *l. pen. de in jus voc. l. pen. ne quis eum qui in jus voc. l. 7. C. de rev. don.*

5. ALIQUANDO EX CONTRACTU ACTIO, &c.] Sensus hic esse videtur, etiam aliquando ex contractu actionem adversus heredem non dari, cum testator dolose versatus est, & nihil ad heredem ejus dolo pervenit, contra regulam *l. 12. l. 49. de obl. & act. l. 152. §. 3. de reg. jur.* De deposito miserabili hoc plerique putant accipiendum. *l. 1. §. 1. depos.*

6. FUERINT CONTESTATÆ] *L. 26. l. 58. de obl. & act. l. 139. l. 164. de reg. jur.* quod ex eo est, quia judicio accipiendo nova contrahitur obligatio judicati. *l. 3. §. 11. de pecul.*

2. CON-

rint conteſtatæ, & heredibus dantur, & contra heredes tranſeunt.

Si pendente judicio, reus actori ſatisfecerit.

§. 2. Supereſt, ut admoneamus, quod ſi ante rem judicatam is, cum quo actum eſt, ſatisfaciat actori, officio judicis [1] convenit eum abſolvere; licet in ea cauſa fuiſſet judicii accipiendi tempore, ut damnari deberet: & hoc eſt, quod antea vulgo dicebatur, [2] omnia judicia abſolutoria eſſe.

TITULUS XIII.
DE EXCEPTIONIBUS.

D. Lib. 44. Tit. 1. & ſeqq C. Lib. 8. Tit. 36.

Continuatio. Ratio exceptionum.

SEQUITUR, [3] ut de exceptionibus diſpiciamus. Comparatæ autem ſunt exceptiones defendendorum eorum gratia, cum quibus agitur. Sæpe enim accidit, ut licet ipſa perſecutio, qua actor experitur, [4] juſta ſit; tamen iniqua ſit adverſus eum, cum quo agitur.

Exem-

---

1. CONVENIT EUM ABSOLVERE] Quod *Th.* interpretatur, *liberatum ab actione dimittere.* Alii *officio judicis convenire, ut etiam ſententia ſua eum abſolvat.* quod & ratio juris exigere videtur. *l.* 1. *de re jud.* & reo utilius eſt propter exceptionem rei judicatæ.

2. OMNIA JUDICIA ABSOLUTORIA.] Locus ſingularis.

3. UT DE EXCEPTIONIBUS] Exceptio eſt defenſio rei, quæ actioni, alioqui jure conſtitutæ, oppoſita, hanc ipſam æquitatis ratione excludit. *l.* 2. *h. t.* alias præſcriptio dicitur. *l.* 8. *C. tit.* 35. Græcis παραγραφή.

4. JUSTA SIT] Inſpecta ſcil. ſtricta ratione & rigore juris: iniqua autem, inſpecta ſumma ratione & naturali æquitate. Quæ autem allegationes oſtendunt actionem ipſo jure ſublatam eſſe, veluti cum debitor ſolutionem allegat, exceptiones proprie non ſunt, ſed aliæ ſpecies defenſionum.

1. ER-

Exempla. Quod metus causa, de Dolo, in Factum.
D. Lib 44. Tit. 4.

§. 1. Verbi-gratia, si metu coactus, aut dolo inductus, aut 1 errore lapsus, stipulanti Titio promisisti, quod non debueras promittere; palam est, 2 jure civili te obligatum esse: & actio, qua intenditur, dare te oportere, efficax est: sed iniquum est te condemnari. Ideoque 3 datur tibi exceptio, quod metus causa, aut doli mali aut in factum composita, ad impugnandam actionem.

De non numerata pecunia.
C. Lib. 4. Tit. 30.

§. 2. Idem juris est, si quis quasi credendi causa pecuniam à te stipulatus fuerit, neque numeraverit. Nam eam pecuniam à te petere posse eum, certum est. dare enim te oportet, 4 cum ex stipulatione tenearis. Sed quia iniquum est, eo nomine te condemnari, placet 5 exceptione pecuniæ non numeratæ te defendi debere. cujus tempora nos (secundum quod jam superioribus libris scriptum est) 6 Constitutione nostra coarctavimus.

De

1. ERRORE LAPSUS] Exemplum in *l.* 36. *de verb. obl.* *l.* 7. *de dol. mal. except.*

2. JURE CIVILI TE OBLIGATUM] Id est, subtilitate juris civilis. *d. l.* 36. *de verb. obl.* Dolus metusve adhibitus non impedit, quo minus actio nascatur. *l* 5. *C. de inut. stip.* Verum enim utique est, alterum stipulatum esse, & te promisisse, atque ita contractam verborum obligationem.

3. DATUR TIBI EXCEPTIO] *D. l.* 36. *d. l.* 5. *& tot. tit. de dol. mal. & met. exc.* & ita, eventu inspecto, inanis efficitur actio opposita exceptione. *l.* 102. *de reg. jur.*

4. CUM EX STIPULATIONE TENEARIS] Igitur quod *Paulus* respondet, te nondum obligatum esse. *l.* 30. *de reb. cred.* de exitu intelligendum est, cum habeas exceptionem peremptoriam.

5. EXCEPTIONE PECUNIÆ NON NUMERATÆ] *l.* 2. §. 3. *de dol. mal. exc.* Hinc patet, exceptionem hanc non modo actioni ex chirographo opponi posse, sed etiam actioni ex stipulatu.

6. CONSTITUTIONE NOSTRA COARCTAVIMUS]

Ex-

De pacto.

D. Lib. 2. Tit. 14. C. Lib. 2. Tit. 3.

§ 3. Præterea debitor, si pactus fuerit cum creditore, ne à se pecunia peteretur, nihilominus obligatus manet: quia pacto convento obligationes [1] non omnino dissolvuntur. qua de causa efficax est adversus eum actio, quam actor intendit, *si paret eum dare oportere*: sed quia iniquum est, contra pactionem eum condemnari, defenditur [2] per exceptionem pacti conventi.

De jurejurando.

D. Lib. 12. Tit. 2. C. Lib. 4. Tit. 1.

§. 4. Æque si debitor, creditore deferente, [3] juraverit, nihil se dare oportere, [4] adhuc obligatus permanet: sed [5] quia iniquum est de perjurio queri, defenditur per exceptionem jurisjurandi. In iis quoque actionibus, quibus in rem agitur, æque necessariæ sunt exceptiones: veluti, si petitore deferen-

---

Exceptio non numeratæ pecuniæ cum antea quinquennis esset, à Justiniano facta est biennis. *sup. de lit. obl.*

1. NON OMNINO DISSOLVUNTUR] Id est, non ipso jure. nam ut pactum nudum civilem obligationem non parit, ita nec eam, quæ constituta est, ipso jure tollit, *l.* 7. §. 4. *l.* 27. §. 2. *de pact. l.* 5. *l.* 10. *l.* 13. *C. eod.* nisi & ipsa oriatur ex nudo consensu, & res adhuc integra sit. §. *ult. sup. quib. mod. toll. obl.*

2. PER EXCEPTIONEM PACTI] Effectuque idem consequitur jure prætorio, quod liberati ipso jure. *l.* 112. *de reg. jur.*

3. JURAVERIT] Aut cum jurare paratus esset, remissum ei fuerit jusjurandum. *l.* 9. §. 1. *de jurejur.*

4. ADHUC OBLIGATUS PERMANET] Quia non magis jusjurandum, quam pactum, modus est dissolvendæ obligationis jure civili constitutæ: sed tantum naturalem obligationem tollit. *l.* 95. §. 4. *de solut.*

5. INIQUUM DE PERJURIO QUERI] Quia jusjurandum ex conventione proficiscitur, & speciem transactionis habet. *l.* 2. *l.* 25. & *l. seq. in fin. de jurejur.*

1. JURA-

rente possessor 1 juraverit eam rem suam esse, & nihilominus petitor eamdem rem vindicet. Licet enim verum sit. quod intendit, id est, rem ejus esse; iniquum tamen est, possessorem condemnari.

De re judicata.

D. Lib. 42. Tit. 1. C. Lib. 7. Tit. 52.

§. 5. Item, si in judicio tecum actum fuerit, sive in rem, sive in personam; nihilominus 2 obligatio durat: 3 & ideo ipso jure de eadem re postea adversus te agi potest: sed debes 4 per exceptionem rei judicatæ adjuvari.

De ceteris exceptionibus.

D. Lib. 44. Tit. 1. & seqq.

§. 6. Hæc exempli causa retulisse sufficiat. Alioqui quam ex multis variisque causis exceptiones necessariæ sint, ex latioribus 5 Digestorum seu Pandectarum libris intelligi potest.

Divisio prima.

§. 7. Quarum quædam 6 ex legibus, vel ex iis, quæ

---

1. JURAVERIT REM SUAM ESSE] Aut petitoris non esse. *l.* 3. §. 1. *l.* 11. *pr. d. t.*

2. OBLIGATIO DURAT] Verbum *obligationis* videtur contra usum veterum, qui eo in vindicationibus non utuntur, laxius accepisse: nisi ad actiones in personam referas. *Th. αἱ μὲν ἀγωγαὶ μένουσιν, actiones durant.*

3. ET IDEO IPSO JURE] Non ut quisque judicio absolutus est, ita statim & ipso jure tollitur jus actoris.

4. PER EXCEPTIONEM REI JUDICATÆ] Quæ ita agenti obstat, si eadem quæstio inter eosdem revocetur. *l.* 3. *de exc. rei jud.* id est, si omnia sint eadem, idem corpus, eadem quantitas, idem jus, eadem causa petendi, eadem conditio personarum. vid. *l.* 12. *cum seq. eod.*

5. DIGESTORUM LIBRIS] *Lib. D.* 44. *tit.* 1. *cum seqq.*

6. EX LEGIBUS] Quidam arbitrantur exceptionem rei judicatæ esse ex lege 12 tabb.

1. LE-

quæ [1] legis vicem obtinent, vel [2] ex ipsius Prætoris jurisdictione substantiam capiunt.

Divisio secunda.

§. 8. Appellantur autem exceptiones [3] aliæ perpetuæ & peremptoriæ, aliæ temporales & dilatoriæ.

De peremptoriis.

§. 9. [4] Perpetuæ & peremptoriæ sunt, quæ semper agentibus obstant, & semper rem, de qua agitur, perimunt: qualis est exceptio [5] doli mali, & quod metus causa factum est, [6] & pacti conventi, cùm ita convenerit, ne omnino pecunia peteretur.

De dilatoriis.

§. 10. Temporales atque dilatoriæ sunt, [7] quæ ad tempus nocent, & temporis dilationem tribuunt: qualis est pacti conventi, cum ita convenerit, ne intra certum tempus ageretur: veluti,

---

1. LEGIS VICEM OBTINENT] Intelligit Principum Constitutiones. *tit. C. de quadrien. præscr. l.* 3. & 4. *C. de præscr.* 30. *ann.* & SCta Macedonianum & Velleïanum.

2. EX PRÆTORIS JURISDICTIONE] Veluti quod metus causa, de dolo, pacti, jurisjurandi, &c.

3. ALIÆ PERPETUÆ] Ex Cajo, *l.* 3. *de except.* Hæc divisio ab effectu sumpta est.

4. PERPETUÆ] Sic dictæ à tempore, quo effectus propositarum durat: eoque sensu etiam exceptio non numeratæ pecuniæ vere perpetua est. Bronch. 2. *misc.* 52. Cajus *d. l.* 3. *Perpetuæ atque peremptoriæ sunt, quæ semper locum habent, nec evitari possunt.* scil. semel oppositæ.

5. DOLI MALI] Quamvis actio de dolo sit temporalis. differentiæ rationem indicat Paul. *l.* 5. *§. ult. de dol. mal. exc.*

6. ET PACTI CONVENTI] Huc etiam pertinet exceptio erroris, item jurisjurandi, rei judicatæ, transactionis, non numeratæ pecuniæ, &c.

7. QUÆ AD TEMPUS NOCENT] Cajus, *l.* 3. *de except. Temporales atque dilatoriæ sunt, quæ non semper locum habent, sed evitari possunt.* Quia rem differunt, dilatoriæ; quia ad tempus id faciunt, temporales appellantur.

1. ALIA

ti, intra quinquennium: nam finito eo tempore, non impeditur actor rem exequi. Ergo ii, quibus intra certum tempus agere volentibus objicitur exceptio aut pacti conventi, aut [1] alia similis, differre debent actionem, & post tempus agere. Ideo enim & dilatoriæ istæ exceptiones appellantur. Alioqui, si intra tempus egerint, objectaque sit exceptio; neque eo judicio quicquam consequebantur [2] propter exceptionem, neque post tempus olim agere poterant, cum temere rem in judicium deducebant, & consumebant, qua ratione rem amittebant. Hodie autem non ita stricte hoc procedere volumus: sed eum, qui ante tempus pactionis, vel obligationis, litem inferre ausus sit, [3] Zenonianæ Constitutioni subjacere censemus, quam sacratissimus legislator de iis, qui tempore plus petierint, protulit; & inducias, quas ipse actor sponte indulserit, vel quas natura actionis continet, si contempserit, in duplum habeant ii, qui talem injuriam passi sint: & post eas finitas non aliter litem suscipiant, nisi omnes expensas litis antea acceperint: ut actores tali pœna per-

1. ALIA SIMILIS] Puta quod petitæ pecuniæ dies non venit. *l. 2. §. 6. de eo quod cert. loc.* Hujus generis est etiam præscriptio moratoria à Principe impetrata. *l. 2. l. 4. C. de prec. Imp. off.* item exceptiones procuratoriæ. *§. ult. inf. eod.* præscriptiones fori. *l. ult. C. eod.* exceptiones, quæ adversus inhumanam solidi petitionem conceduntur, &c.

2. PROPTER EXCEPTIONEM] Nempe hanc, *cujus pecuniæ dies non venit*, quæ erat dilatoria. Cic. 1. *de Orat.* ubi ostendit, quam pudendi lapsus in magnis oratoribus occasionem dederit hujus juris ignorantia. *Pac.*

3. ZENONIANÆ CONSTITUTIONI] Ex Constitutione Zenonis actor ante tempus pactionis aut obligationis litem inferens non amplius rem consumit, sed hanc pœnam suffert, ut cogatur reliquas inducias reo conduplicare, iisque finitis non ante audiatur, quam sumptus omnes prioris litis refuderit. Non extat hæc Constitutio: sed supra etiam ejus meminit Just. *§. 33. in fin. de act.*

1. Qua-

perterriti tempora litium doceantur observare.

De dilatoriis ex persona.

§. 11. Praeterea etiam ex persona sunt dilatoriæ exceptiones: 1 quales sunt procuratoriæ: veluti, si per militem, 2 aut mulierem agere quis velit. Nam 3 militibus nec pro patre, vel matre, vel uxore, nec ex sacro rescripto, procuratorio nomine experiri conceditur: suis vero negotiis superesse sine offensa militaris disciplinæ possunt. Eas vero exceptiones, 4 quæ olim procuratoribus propter infamiam, vel dantis vel ipsius procuratoris opponebantur; cum in judiciis frequentari nullo modo perspeximus, conquiescere sancimus: ne, dum de his altercatur, ipsius negotii disceptatio proteletur.

TITULUS XIV.

DE REPLICATIONIBUS.

De replicatione.

INTERDUM evenit, ut exceptio, 5 quæ prima facie justa videtur, tamen inique noceat. quod cum acci-

---

1. QUALES SUNT PROCURATORIÆ] Nam qui dicit, non licere procuratorio nomine agi, non prorsus inficiatur litem: sed personam evitat. *l. 2. in fin. h. t.*

2. AUT MULIEREM] Mulieres ab omnibus officiis civilibus pudor & naturalis verecundiæ ratio prohibet. *l. 2. de reg. jur. l. 1. de postul. l. 54. de procur. l. 18. C. eod.*

3. MILITIBUS NEC PRO PATRE] *L. 8. §. 2. d. tit. l. 7. C. eod.*

4. QUÆ PROCURATORIBUS PROPTER INFAMIAM] Apparet ex hoc loco, olim infames neque procuratores esse, neque procuratorem dare potuisse, quanquam per se agere poterant. Paul. 1. *sent.* 2. Quint. 3. *c.* 8.

5. QUÆ PRIMA FACIE JUSTA] Κατὰ τὸ ἀκριβές, secundum jus strictum: iniqua autem, si ex æquitate putetur.

1. AD

accidat, alia allegatione opus est, [1] adjuvandi actoris gratia: quæ [2] Replicatio vocatur: quia per eam replicatur atque [3] resolvitur jus exceptionis: veluti, cum pactus est aliquis cum debitore suo, ne ab eo pecuniam petat; deinde postea in contrarium pacti sunt, id est, ut creditori petere liceat: si creditor agat, & excipiat debitor, ut ita demum condemnetur, si non convenerit, ne eam pecuniam creditor petat, [4] nocet ei exceptio, convenit enim ita. namque nihilominus hoc verum manet, licet postea in contrarium pacti sint. sed quia iniquum est creditorem excludi, replicatio ei dabitur ex posteriore pacto convento.

De duplicatione.

§. 1. Rursus interdum evenit, ut replicatio, [5] quæ prima facie justa est, inique noceat. quod cum accidit, alia allegatione opus est, adjuvandi rei gratia: quæ Duplicatio vocatur.

De triplicatione.

§. 2. Et si rursus ea prima facie justa videatur, sed

---

1. ADJUVANDI ACTORIS GRATIA] Exceptio est subsidium rei, replicatio actoris. *l. 7. l. 10. C. de except. l. 2. §. 2. D. eod.*

2. REPLICATIO VOCATUR] Quæ & ipsa quædam exceptio est, sed quæ à parte actoris venit. *d. l. 2. §. 1.*

3. RESOLVITUR JUS EXCEPTIONIS] *Τὸ ἀναλύεται ἡ τῆς παραγραφῆς ἰσχύς, vis exceptionis resolvitur.*

4. NOCET EI EXCEPTIO] Quia pactum prius per posterius non tollitur ipso jure, sicut stipulatio per stipulationem, si hoc actum est. quia in stipulationibus jus continetur, in pactis factum versatur. *l. 27. §. 2. de pact.* id est, quia pacto non liberamur, nisi contestatione pacti: at per stipulationem novantem, per stipulationem Aquilianam & subsecutam acceptilationem, etiam sine aliqua defensionis contestatione.

5. QUÆ PRIMA FACIE JUSTA] Si replicatio & ipsa prima fronte justa, revera autem iniqua sit, contra eam datur duplicatio. *l. 2. §. 3. de except.*

1. QUÆ

ſed propter aliquam cauſam actori inique noceat; rurſus alia allegatione opus eſt, qua actor adjuvetur: [1] quæ dicitur Triplicatio.

De ceteris exceptionibus.

§. 3. Quarum omnium exceptionum uſum [2] interdum ulterius, quam diximus, varietas negotiorum introducit; quas omnes apertius ex Digeſtorum latiore volumine facile eſt cognoſcere.

Quæ exceptiones fidejuſſoribus proſunt, vel non.

§. 4. Exceptiones autem, quibus debitor defenditur, plerumque accommodari ſolent [3] etiam fidejuſſoribus ejus: & recte: quia quod ab iis petitur, id [4] ab ipſo debitore peti videtur: [5] quia mandati judicio redditurus eſt eis, quod ii pro eo ſolverint. Qua ratione, & ſi [6] de non petenda pecunia pactus quis cum eo fuerit, placuit, perinde ſuccurrendum eſſe per exceptionem pacti conventi illis quoque, qui pro eo obligati ſunt, ac ſi etiam cum ipſis pactus eſſet, ne ab eis ea pecunia petere-

1. Quæ dicitur Triplicatio] Quæ actoris gratia comparata adverſus iniquam duplicationem rei. *d. l.* 2. §. 3.

2. Interdum ulterius] Et ſic nomina multiplicantur, quoties vel actor vel reus objicit, allegationumque modus ultro citroque eſt infinitus. *d. l.* 2. §. 3.

3. Etiam fidejussoribus] Et heredibus: nimirum quia cauſæ ſeu rei cohærent, quales rei judicatæ, doli mali, jurisjurandi, quod metus cauſa, pacti in rem, SCtorum Velleiani & Macedoniani. *l.* 7. §. 1. *l.* 19. *de except. l.* 17. §. 5. *cum aliquot ll. ſeqq. de pact. l.* 32. *de fidejuſſ. l.* 9. *de exc. rei. jud. l.* 7. *cum ſeq. de jurej. l.* 9. §. *pen. de SC. Mac. l.* 16. §. 1. *ad Vell.*

4. Ab ipso debitore peti videtur] Τῇ δυνάμει ſcilicet, ut Ulp. *l.* 29. *de recept. arb.*

5. Quia mandati judicio] §. *antep. ſup. de fidejuſſ. l.* 14. *C. eod.* Itaque niſi & fidejuſſori proſit exceptio, ne reo quidem proderit.

6. De non petenda pecunia] Niſi nominatim id actum, ne a ſolo debitore petatur. *l.* 22. *l.* 25. §. 1. *de pact.*

1. Quæ

teretur, Sane [1] quædam exceptiones non solent his accommodari. Ecce enim debitor, si bonis suis cesserit, & cum eo creditor experiatur, defenditur [2] per exceptionem, *Si bonis cesserit.* Sed hæc exceptio fidejussoribus non datur: ideo scilicet, quia qui alios pro debitore obligat, hoc maxime prospicit, ut, cum facultatibus lapsus fuerit debitor, possit ab iis, quos pro eo obligavit, suum consequi.

TITULUS XV.
DE INTERDICTIS.

D. Lib. 43. Tit. 1. & seqq. C. Lib. 8. Tit. 1. & seqq.

Continuatio & definitio.

SEQUITUR, ut dispiciamus de [3] interdictis, seu actionibus, quæ pro his exercentur. Erant autem interdicta [4] formæ atque conceptiones verborum, quibus Prætor [5] aut jubebat aliquid fieri, aut

1. QUÆDAM EXCEPTIONES NON SOLENT, &c.] Nempe quæ personæ cujusque cohærent. *l. 7. de except.* Exempla pete ex *l. 12. & l. seq. sol. matr. l. 24. l. 25. de re jud. l. 22. l. 25. §. 1. de pact.*

2. PER EXCEPTIONEM SI BONIS CESSERIT] Debitor qui bonis cessit: si iterum conveniatur, tueri se potest exceptione cessionis bonorum: & si postea iterum aliquid, quod alicujus momenti sit, acquisierit, tenetur in id tantum, quod facere potest. *l. 4. & pass. de cess. bon.* Hæc autem exceptio cum personalis sit, uti & ceteræ, quæ adversus solidi petitionem conceduntur, ad alios non transit. *l. 7 de except.* vid. *sup. §. ult. de act.*

3. INTERDICTIS SEU ACTIONIBUS, QUÆ PRO HIS, &c.] Tempore Justiniani loco interdictorum actiones recta introducebantur. *§. ult. inf. h. t.*

4. FORMÆ ATQUE CONCEPTIONES VERBORUM] Quod ex singulis fere titulis libri 43. ff. cuivis licet animadvertere.

5. AUT JUBEBAT ALIQUID FIERI] Citra strepitum judicii. Nam Prætor ad postulationem interdictum petentis, adversario ad se vocato, sine forma judicii interdictum reddebat: cui si paritum non esset, tum aut manu ministrorum decretum exequebatur, aut ex causa interdicti

judi-

aut fieri prohibebat: quod tunc [1] maxime fiebat, cum de possessione, aut [2] quasi possessione inter aliquos contendebatur.

Divisio prima.

§. I. [3] Summa autem divisio Interdictorum hæc est, quod aut prohibitoria sunt, aut restitutoria, aut exhibitoria. Prohibitoria sunt, quibus Prætor vetat aliquid fieri: veluti, vim [4] sine vitio possidenti, [5] vel mortuum inferenti, quo ei jus erat inferendi: vel in sacro loco ædificari, vel in flumine publico ripave ejus aliquid fieri, quo pejus navigetur. Restitutoria sunt, quibus restitui aliquid jubet: veluti, [6] bonorum possessori possessionem eorum, quæ quis pro herede, aut pro possessore possidet ex ea hereditate: aut cum jubet, ei, qui vi de possessione dejectus sit, restitui possessionem. [7] Exhibitoria sunt, per quæ jubet exhiberi: velu-

---

Judicium dabat. *l.* 1. §. 2. *si vent. nom. mul.* *l.* 3. *ne vis fiat ei, qui in poss.* judicem interdicto reddito datum fuisse probat, & *l.* 21. *quod vi aut clam.*

1. MAXIME CUM DE POSSESSIONE] Ait *maxime*, quia quædam interdicta proprietatis aut quasi proprietatis causam continent. vid. *l.* 2. §. 2. *h. t.* *l.* 3. §. 11. *cum seqq. de itin. act. priv.* Ideo autem de causa possessionis potissimum interdicta proposita, ut hujusmodi controversiæ, in quibus ut plurimum ultra jurgium proceditur, & manibus non temperatur, quam celerrime componerentur. *l.* 13. § 3. *de usufr.*

2. QUASI POSSESSIONE] Rerum scil. incorporalium, puta usus fructus & servitutum, quæ quasi possideri dicuntur. *d. l.* 18. §. 1. *de her. pet.* *l.* 23. §. 2. *ex quib. ca. maj.*

3. SUMMA DIVISIO] Ex Ulp. *l.* 1. §. 1. *hoc tit.*

4. SINE VITIO POSSIDENTI] Id est, nec vi, nec clam, nec precario. Intelligit autem interdictum *uti possidetis.* de quo *inf.* §. 4.

5. VEL MORTUUM INFERENTI, &c.] Vid. *l.* 1. *de mort. inf.* *l.* 1. *& pass. ne quid in loc. sacr.* *l.* 1. *de flum.*

6. BONORUM POSSESSIONE] Intelligit interdictum *unde vi.* §. 6. *inf.*

7. EXHIBITORIA] Vid. tit. *de hom. lib. exhib.* Item *de lib. exhib.* & *de tab. exhib.*

1. QUIA

veluti, eum, cujus de libertate agitur: aut libertum, cui patronus operas indicere velit: aut parenti liberos, qui in potestate ejus sunt. Sunt tamen qui putent, proprie interdicta ea vocari, quæ prohibitoria sunt, [1] quia interdicere sit denunciare & prohibere: restitutoria autem, & exhibitoria, proprie decreta vocari. Sed tamen obtinuit, omnia interdicta appellari, quia [2] inter duos dicuntur.

Divisio secunda.

§. 2. [3] Sequens divisio interdictorum hæc est, quod [4] quædam adipiscendæ possessionis causa comparata sunt, quædam retinendæ, quædam recuperandæ.

De interdictis adipiscendæ.

D. Lib. 43. Tit. 2. & 32. C. Lib. 8. Tit. 2. & 9.

§. 3. [5] Adipiscendæ possessionis causa interdictum

---

1. QUIA INTERDICERE, &c] *Th.* interdicere ἐςὶ τὸ παραγγεῖλαι καὶ κωλῦσαι, *denunciare & probibere.* Gloss. Gr. Lat. παραγγελία, denunciatio, interdictum.

2. INTER DUOS DICUNTUR] Aut potius, *quia interim dicuntur:* nam interdicta totam litem non perimunt, sed possessorem interim dicunt, quoad quæstio de proprietate terminetur. *l.* 3. *C. b. t. l.* 13. *C. de rei vind.* Alciat. in *l.* 178. *de verb. sign.* Isidor. *lib.* 5. *c.* 25: Anian. *ad Paul.* 5. *sent.* 6.

3. SEQUENS DIVISIO] Ex Paulo, *l.* 2. §. *ult. b. t.* Superior à forma, hæc à fine sumpta est; & ea dumtaxat interdicta complectitur, quæ ad rem familiarem spectant. *d. l.* 2. §. *ult.*

4. QUÆDAM ADIPISCENDÆ] Omnis de possessione rei privatæ contentio eo spectat. ut aut possessionem adipiscamur, aut adeptam retineamus, aut amissam recuperemus. Auson. *Id.* 11.

Interdictorum trinum genus: unde repulsus.
Vi fuero, aut utrobi fuerit, quorumve bonorum.

interdictum *unde vi* comparatum est recuperandæ possessionis causa, *utrobi* retinendæ, *quorum bonorum* adipiscendæ.

5. ADIPISCENDÆ POSSESSIONIS] In hoc genere sunt & interdicta. *Quod legatorum; ne vis fiat ei, qui in possessionem missus est; de tabulis exhibendis, & de glande legenda.* quæ suis titt. explicantur in π.

tum accommodatur [1] bonorum possessori, quod [2] appellatur, *Quorum bonorum*; ejusque vis & potestas hæc est, ut quod ex iis bonis quisque, quorum possessio alicui data est, [3] pro herede aut pro possessore possideat, id ei, cui bonorum possessio data est, restituere debeat. [4] Pro herede autem possidere videtur, qui putat se heredem esse. Pro possessore is possidet, qui nullo jure rem hereditariam, vel etiam totam hereditatem, sciens ad se non pertinere, possidet. Ideo autem adipiscendæ possessionis vocatur interdictum, quia ei tantum utile est, qui nunc [5] primum conatur adipisci rei possessionem. Itaque si quis adeptus possessionem, amiserit eam, hoc interdictum ei inutile est. Interdictum quoque, quod [6] appellatur Salvianum, adipiscendæ possessionis causa comparatum est: eoque [7] utitur dominus fundi de rebus co-

1. BONORUM POSSESSORI] Competit hoc interdictum ei, cui ex edicto Prætoris bonorum possessio data. *l. 1. quor. bon.* Obtinuit tamen, ut etiam iis utique utile detur, qui jure civili heredes facti sunt. per *l. 1. C. eod.*

2. APPELLATUR QUORUM BONORUM] A primis verbis interdicti, ut pleraque alia.

3. PRO HEREDE AUT PRO POSSESSORE] Quive dolo malo fecit, quominus ita possideat. *l. 1. eod. l. 2. C. eod.*

4. PRO HEREDE POSSIDERE, &c.] Vid. *l. 11. cum seqq. de her. pet.*

5. PRIMUM CONATUR ADIPISCI POSSESSIONEM] Non enim petitur hoc interdicto, ut res restituantur, quæ aliquando ab herede possessæ, sed quæ nunquam. Itaque sic restitutorium est, ut sit adipiscendæ possessionis. *d. l. 1. in fin. h. t.*

6. APPELLATUR SALVIANUM] *Lib. 43. ff. tit. ult. & 8. Cod. tit. 9.*

7. UTITUR DOMINUS FUNDI] Et utiliter quilibet creditor, non modo adversus debitorem, qui oppignoravit, *l. 1. C. eod.* sed etiam contra quemlibet tertium possessorem. *Wes.* Affine huic interdicto remedium est, actio Serviana. §. 7. *sup. de act.* Sed utilius experimur interdicto; propterea quod interdicto agenti necesse non est probare rem

coloni, quas is pro mercedibus fundi pignori futuras pepigisset.

De interdictis retinendæ.

D. Lib. 43. Tit. 17. & 31. C. Lib. 8. Tit. 6.

§. 4. Retinendæ possessionis causa camparata sunt interdicta *Uti possidetis*, & *Utrubi*: cum ab utraque parte de proprietate alicujus rei controversia sit, & ante quæratur, [1] uter ex litigatoribus possidere, & uter petere debeat. Namque [2] nisi ante exploratum fuerit, utrius eorum possessio sit, non potest petitoria actio institui, quia & civilis & naturalis ratio facit, ut alius possideat, & alius à possidente petat. Et quia longe commodius est [& potius] possidere, quam petere; ideo plerumque & fere semper ingens existit contentio de ipsa possessione. [3] Commodum autem possidendi in eo est, quod etiamsi ejus rei non sit, qui possidet, si modo actor non potuerit suam esse probare, remanet in suo loco possessio: propter quam causam, cum obscura sunt utriusque jura, contra petitorem judicari solet. Sed interdicto quidem *Uti possidetis*, de fundi vel ædium possessione contenditur: *Utrubi* ve-

rem in bonis debitoris fuisse, cum de pignore convenit, sed tantum obligatam fuisse. *Hotom.*

1. Uter ex litigatoribus possideat] Ex Ulpiano, *l.* 1. §. 3. *uti possid.*

2. Nisi ante exploratum] Inter litigantes seu contendentes judicio petitorio non aliter lis expediri potest, quam si alter petitor, alter possessor sit: esse enim debet, qui onera petitoris sustineat, & qui commodo possessoris fungatur. *l.* 62. *de judic.* *l.* 13. *C. de rei vind.*

3. Commodum possidendi in eo, &c.] Possessoris multo melior conditio est, quam petitoris: nam possessor non cogitur probare rem ad se pertinere: sed petitori incumbit necessitas probandi rem suam esse, alioqui res apud possessorem remanet, licet ipse nihil probaverit. *l.* 2. *C. de prob.* *l. ult.* *C. de rei vind.* *l.* 4. *C. de edend.* fac. *l.* 128. *de reg. jur.*

vero interdicto, de rerum mobilium possessione. Quorum vis ac potestas [1] plurimam inter se differentiam apud veteres habebat. Nam *Uti possidetis* interdicto is vincebat, qui interdicti tempore possidebat: si modo, [2] nec vi, nec clam, nec precario nactus fuerat [3] ab adversario possessionem: etiamsi alium vi expulerat, aut clam arripuerat alienam possessionem, aut precario rogaverat aliquem, ut sibi possidere liceret. *Utrubi* vero interdicto is vincebat; qui [4] majore parte ejus anni, nec vi, nec clam, nec precario ab adversario possidebat. Hodie tamen aliter observatur. Nam [5] utriusque interdicti potestas (quantum ad possessionem pertinet) exæquata est, ut ille vincat, & in re soli, & in re mobili, qui possessionem nec vi, nec clam, nec precario ab adversario litis contestatæ tempore detinet.

De

---

1. PLURIMAM INTER SE DIFFERENTIAM] Nam *uti possidetis* ad præsens tempus referebatur. *l.* 1. §. 2. *h. t. l.* 1. *l.* 3. §. *Labeo. l.* 6. *uti poss.* Apud Festum, *uti nunc possidetis eum fundum* &c. *utrubi* in præteritum. *l. un. utrubi.* Unde interdicto *uti possidetis* is vincebat, qui interdicti tempore possidebat: *utrubi* is, qui majore parte anni possederat. *v. l.* 156. *de verb. sign.* Paul. 5. *sent.* 6.

2. NEC VI, NEC CLAM, NEC PRECARIO] *L.* 1. & *pass. uti possid. l.* 1. *C. eod.*

3. AB ADVERSARIO] Si vero alter non ab altero, sed ab extraneo possideat, licet vi, clam, aut precario, nihilominus Prætor possessorem tuetur. *l.* 1. §. *ult.* & *l. seq. eod.* & hoc est, quod dicitur, etiam vitiosam possessionem adversus extraneos prodesse solere. *l. ult. de acq. poss.*

4. MAJORE PARTE ANNI] *L. un. utrubi.* retrorsum numerati. Paul. 5. *sent.* 6 *εἰς τοὐπίσω ἀναλογούμενος Th.* Majore autem parte anni possedisse quis intelligitur, etiamsi duobus mensibus possederit: si modo adversarius ejus aut paucioribus diebus, aut nullis possederit. *l.* 156. *de verb. sign.*

5. UTRIUSQUE INTERDICTI POTESTAS EXÆQUATA] *d. l. un.* §. 1. *utrubi.* quem locum apparet à Compositoribus interpolatum esse.

1. SED.

De retinenda vel acquirenda possessione.

§. 5. Possidere autem videtur quisque, non solum si ipse possideat, [1] sed & si ejus nomine aliquis [2] in possessione sit, licet is ejus juri subjectus non sit: qualis est colonus, & inquilinus. Per eos quoque, apud quos [3] deposuerit quis, aut quibus commodaverit, ipse possidere videtur. Et hoc est, quod dicitur, retinere possessionem posse aliquem per quemlibet, qui ejus nomine sit in possessione. Quinetiam [4] animo quoque solo retineri possessionem placet: id est, ut, quamvis neque ipse sit in possessione, neque ejus nomine alius; tamen, si non relinquendæ possessionis animo, sed postea reversurus inde decesserit, retinere possessionem videatur. Adspisci vero possessionem per quos

---

1. SED ETSI EJUS NOMINE] Qui alieno nomine in possessione sunt, interdicto ad retinendam possessionem experiri non possunt: & merito; quia non possident. *l.* 3. §. 1. *uti possid.* Possidere enim est animo & affectu dominantis, ψυχῇ δεσπόζοντος, rem tenere. Th. §. *propen. sup. per quas pers. cuiq. acq.*

2. IN POSSESSIONE] Aliud est possidere; aliud, in possessione esse. *l.* 12. §. 1. *de acq. poss.* sicut aliud est servire; aliud, in servitute esse. §. *ult. sup. de ingen.* Is possidet, cujus nomine possidetur: qui autem in possessione sunt, alienæ possessioni præstant ministerium. *l.* 18. *d. tit.*

3. DEPOSUERIT AUT COMMODAVERIT] Item per procuratorem, hospitem, amicum. *l.* 3. §. 12. *l.* 9. *& seq. l.* 30. §. 6. *& seqq. d. tit.* per fructuarium. *l.* 6. §. 2 *de prec.* sed hic propter jus, quod in re habet, in interdictis *uti possideris*, & *unde vi*, pro possessore habetur. *l. ult. uti poss. l.* 3. §. 13. *& seq. de vi & vi arm.*

4. ANIMO SOLO RETINERI POSSESSIONEM] *l.* 4. *C. de acq. poss. l.* 3. §. 7. *& seqq. l.* 6. *in fin. l.* 44. §. *ult. D. eod.* quod utilitatis causa receptum, ne aut more testudinis perpetuo dominos continere, aut possessionem amittere cogamur, ita tamen temperandum, si facultas nobis relicta sit, possessionem, cum velimus, iterum corpore apprehendendi. Ea enim facultate sublata, etiam possidere desinimus. *l.* 3. §. 13. *eod.*

quos aliquis potest, [1] secundo libro exposuimus. Nec ulla dubitatio est, quin [2] animo solo adipisci possessionem nemo possit.

De interdicto recuperandæ, & affinibus remediis.

§. 6. Recuperandæ possessionis causa solet interdici, si quis ex possessione [3] fundi, vel ædium, vi dejectus fuerit. Nam ei proponitur interdictum *Unde vi*, per quod is, qui dejecit, cogitur ei [4] restituere possessionem, [5] licet is ab eo, qui vi dejecit, vi, vel clam, vel precario possideat. Sed [6] ex Constitutionibus sacris, (ut supra diximus) si quis rem per vim occupaverit, si quidem in bonis ejus est, dominio ejus privatur: si aliena, post ejus restitutionem, etiam æstimationem rei dare vim passo compellitur. Qui autem aliquem de posses-

---

1. SECUNDO LIBRO] *Tit. per quas person. cuiq. acq.*

2. ANIMO SOLO, &c. NEMO POSSIT] *L.* 3. §. 1. & 3. *l.* 1. *l.* 23. *de acq. poss.* quippe acquisitio possessionis consistit in apprehensione rei conjuncta cum affectu eam pro sua tenendi. *l.* 1. §. 3. *eod.* Animo tamen solo amitti potest. *l.* 3. §. 6. *l.* 17. §. 1. *eod.* ideoque τὸ *fere* adjectum est in *l.* 153. *de reg. jur.* Theod. Hermop. *ibid.*

3. FUNDI VEL ÆDIUM] Hoc interdictum ad res mobiles non pertinet: cum eo casu sufficiat actio furti aut vi bon. raptorum. *l.* 1. §. 3. & *seqq. de vi & vi arm.* quamquam Lege Attica pertinebat: ut scribit *Suidas* in ἐξούλης, 2. & jure Romano ad eas quoque res mobiles pertinet, quas quis eo in loco, unde dejectus est, habuit. *l.* 1. *pr.* §. 32. & *seqq. l. pen. d. t.*

4. RESTITUERE POSSESSIONEM] Et simul fructus omnemque utilitatem, quæ ad eum, qui dejectus est, venire potuisset. *d. l.* 1. §. 40. & *seq. l.* 15. *eod. l.* 4. *C. eod.*

5. LICET IS AB EO, &c. VI, VEL CLAM] In interdicto *uti possidetis*, succumbit, qui ab adversario vel vi, vel clam, vel precario possidet. §. 4. *sup.* In interdicto *unde vi*, etiam ille vincit: nisi in continenti & fervente adhuc congressu rursum dejectus sit. *l.* 3. §. 9. *l.* 17. *eod.*

6. EX CONSTITUTIONIBUS SACRIS] *L.* 5. *l.* 7. *C. unde vi.* v. *sup.* §. 1. *de vi bon. rapt.*

1. TX-

sessione per vim dejecerit, [1] tenetur Lege Julia de vi privata, aut de vi publica. sed de vi privata, si sine armis vim fecerit: [2] sin autem armis eum de possessione vi expulerit, de vi publica tenetur. [3] Armorum autem appellatione non solum scuta, & gladios, & galeas, sed & fustes, & lapides significari intelligimus.

Divisio tertia.

§. 7. [4] Tertia divisio interdictorum hæc est, quod aut simplicia sunt, aut duplicia. Simplicia sunt, veluti in quibus alter actor, alter reus est: [5] qualia sunt omnia restitutoria, aut exhibitoria. Nam actor is est, qui desiderat aut exhiberi, aut restitui: reus autem is est, à quo desideratur, ut restituat, ut exhibeat. Prohibitoriorum autem interdictorum alia simplicia sunt, alia duplicia. Simplicia sunt, veluti [6] cum Prætor prohibet in loco sacro, vel in flumine publico, ripave ejus aliquid fieri. Nam actor est, qui desiderat, ne quid fiat: reus est, qui aliquid facere conatur. [7] Duplicia sunt,

---

1. Tenetur Lege Julia, &c.] *L.* 1. §. 2. *de vi & vi arm. l.* 3. §. 2. *de vi publ. l* 5 *de vi priv.* De pœna harum legum est in §. 8. *inf. de publ. jud.*

2. Sin autem armis] Vis armata ideo publica habetur, quod solius reip. est armis uti.

3. Armorum appellatione] V. *l.* 41. *de verb. sign. l.* 9. *de vi publ. l.* 3. §. 2. *de vi & vi arm.* Ciceronem in ea *pro Cæcinna.*

4. Tertia divisio] Ex Paulo. *l.* 2. *pr. h. t.*

5. Qualia restitutoria aut exhibitoria] Denique omnia, in quibus Prætor singulari numero utens unum tantum alloquitur. Veluti, *Unde tu illum vi dejecisti*, &c *Ne quid in loco sacro facias*, &c.

6. Cum Prætor prohibet in loco sacro, &c.] Simplicia quoque sunt prohibitoria de arboribus cædendis, & de itinere actuque. *d. l.* 2.

7. Duplicia, uti possidetis et utrubi] Ejusdem generis est interdictum, quod de superficiebus pro-

sunt, veluti *Uti possidetis* interdictum, & *Utrubi*: [1] ideo autem duplicia vocantur, quia par utriusque litigatoris in his conditio est: nec quisquam præcipue reus vel actor intelligitur, sed unusquisque [2] tam rei, quam actoris partes sustinet.

De ordine & vetere exitu.

§. 8. [3] De ordine & vetere exitu interdictorum supervacuum est hodie dicere. Nam quoties extra ordinem jus dicitur, ([4] qualia sunt hodie omnia judicia,) non est necesse reddi interdictum: sed perinde judicatur sine interdictis, ac si utilis actio ex causa interdicti reddita fuisset.

TITULUS XVI.

DE POENA TEMERE LITIGANTIUM.

De pœnis in genere.

Nunc admonendi sumus, magnam curam egisse eos, [5] qui jura sustinebant, ne facile homines ad

---

proponitur. *l.* 1. *pr.* & §. 2. *de superfic.* Alibi hæc interdicta eodem sensu dicuntur mixta. *l.* 37. §. 1. *de obl. & act.*

1. IDEO DUPLICIA VOCANTUR] Duplicia dicta sunt, quod in iis uterque sustineat personam duplicem, actoris scil. & rei. qualia sunt, in quibus verba Prætoris ad utrumque diriguntur: veluti, *uti possidetis, quo minus ita possideatis*, &c. *Uti alter ab altero fruimini, quo minus ita fruamini. l.* 1. *pr. de superfic.*

2. TAM REI, QUAM ACTORIS] Eum tamen actoris partes obtinere plerique censent, qui prior ad judicium provocavit. arg. *l.* 13. *de judic.*

3. DE ORDINE ET EXITU] Ita & *Th.* περὶ τῆς τάξεως καὶ τοῦ ἀποτελέσματος: *De ordine*, id est, de ritu, de conceptione formularum. *De exitu*, id est, de effectu, sic exitus actionis. *l.* 10. §. 14. *quæ in fraud. cred.* exitus controversiæ possessionis. *l.* 35. *de acq. poss.*

4. QUALIA HODIE OMNIA JUDICIA] Olim interdicta erant formulæ & conceptiones verborum. Hodie judicia omnia sunt extraordinaria, in quibus formularum conceptio non observatur.

5. QUI JURA SUSTINEBANT] Id est, legumlatores, ma-

ad litigandum procederent: quod & nobis studio est. Idque eo maxime fieri potest, quod temeritas tam agentium, quam eorum, cum quibus agitur, 1 modo pecuniaria pœna, modo 2 jurisjurandi religione, modo 3 infamiæ metu coërceatur.

De jurejurando, & pœna pecuniaria.

C. Lib. 2. Tit. 59.

§. 1. Ecce enim, jusjurandum omnibus, qui conveniuntur, ex 4 Constitutione nostra defertur. Nam reus non aliter suis allegationibus utitur, nisi prius juraverit, quod 5 putans se bona instantia uti, ad contradicendum pervenit. At 6 adversus inficiantes, ex quibusdam causis dupli 7 vel tripli actio constituitur: veluti, damni injuriæ, aut lega-

---

magistratus, jurisperiti, *l.* 21. *de reb. cred. l* 13. *C. de judic. c.* 2. ꝯ. *de sent. & re jud.* Suet. *in Vespas. c.* 10.

1. MODO PECUNIARIA POENA] Reus, in iis causis quæ inficiando crescunt. §. 19. 23. & 26. *sup. de act.* actor, pœna plus petitionis. §. 33. *sup. d. t.*

2. JURISJURANDI RELIGIONE] Intelligit jusjurandum calumniæ, de quo mox dicetur.

3. INFAMIÆ METU] Ut in judiciis famosis. §. 2. *inf. eod.* Infamiæ autem metu terret litigatores improbos, *διότι τὸ μὴ ἀτιμωθῆναί τινα, καὶ στερηθῆναι τοῦ καλῶς πολιτεύεσθαι, ἤτοι καθαρῶς, μέγα καὶ φοβερόν*. Theod. Hermop. ad *l.* 104. *de reg. jur.* Sed & *φιλοδίκους* infamia sequebatur apud Cyrenæos. Heraclid. *de polit.* Fabrot.

4. CONSTITUTIONE NOSTRA] Extat in *l.* 2. *C. de jurejur. propt. calumn. dand.*

5 PUTANS SE BONA INSTANTIA UTI] Id est, reus jurat se *δικαίαν νομίζειν τὴν ἀντίῤῥησιν εἶναι τῆς δίκης*. *Nov.* 49. *c. ult.* §. 1. Est igitur instantia, sive *ἔνστασις* defensio, seu contradictio rei. Instare, *ἐνίστασθαι*. contradicere, *ἀντιλέγειν*. *Th.*

6. ADVERSUS INFICIANTES] De hac re satis copiose dictum §. 27. *sup. de act.*

7. VEL TRIPLI] *Th. εἰς τὸ τετραπλοῦν, in quadruplum.* Sed hæc verba *vel tripli*, & apud *Th. εἰς τὸ τριπ-* expungenda sunt. Nulla enim in inficiantem tripli vel quadrupli actio est. *Cujac. Hotom. Fabrot.*

legatorum locis venerabilibus relictorum nomine agatur. Statim autem ab initio pluris quam simpli est actio: veluti, furti manifesti, quadrupli; nec manifesti, dupli. Nam ex his & aliis quibusdam causis, sive quis neget, sive fatetur, pluris quam simpli est actio. Item, [1] actoris quoque calumnia coërcetur. Nam etiam actor pro calumnia jurare cogitur, ex nostra Constitutione, quod non calumniandi animo litem movisset, sed existimando, se bonam causam habere. [2] Utriusque etiam partis advocati jusjurandum subeunt, quod alia nostra Constitutione comprehensum est. Hæc autem omnia [3] pro veteri calumniæ actione introducta sunt, quæ in desuetudinem abiit: quia in partem decimam litis actores mulctabat, quod nusquam factum esse invenimus: sed pro his introductum est, & præfatum jusjurandum, & ut improbus litigator & [4] damnum & impensas litis inferre adversario suo cogatur.

De

1. ACTORIS QUOQUE CALUMNIA] Jurat actor, se non calumniandi animo litem intendere, sed quod existimet se bonam causam habere. *d. l. 2. C. de jur. propt. cal.* Hinc apparet hoc genus jurisjurandi magis esse opinionis, quam assertionis: nec perjurum dici posse, qui non obtinuit.

2. UTRIUSQUE PARTIS ADVOCATI] Jurant advocati, se integro animo causam clientis sui suscipere, nec falsi sibi patrocinii conscios esse; nullam se operam in causa clientis intermissuros; denique patrocinium ejus se omissuros, si quid malitiose fingi in ea deprehenderint. *d. l. 2. pr. l. 14. §. 1. C. de jud.*

3. PRO VETERI CALUMNIÆ ACTIONE] Fuit vetus quædam calumniæ actio, qua improbi litigatores in decimam partem ejus, quod petebatur, multabantur. *L. ult. C. Hermog. de calumniat.*

4. DAMNUM ET IMPENSAS] Appendix sententiæ est condemnatio in sumptus & expensas litis. *L. 79. de judic. l. 13. §. 6. C. eod.*

1. DAM-

De infamia.

D. Lib. 3. Tit. 2. C. Lib. 2. Tit. 12. & Lib. 10. Tit. 57.

§. 2. Ex quibusdam judiciis [1] damnati, ignominiosi fiunt: veluti, furti, vi bonorum raptorum, injuriarum, de dolo: item, tutelæ, mandati, depositi, [2] directis, non contrariis actionibus. Item, pro socio, quæ ab utraque parte directa est: & ob id quilibet ex sociis eo judicio damnatus, ignominia notatur. Sed furti quidem, aut vi bonorum raptorum, aut injuriarum, aut de dolo, non solum damnati notantur ignominia, [3] sed & pacti: & recte: plurimum enim interest, utrum ex delicto aliquis, an ex contractu debitor sit.

De in jus vocando.

D. Lib. 2. Tit. 4. C. Lib. 2. Tit. 2.

§. 3. Omnium autem [4] actionum instituendarum principium ab ea parte edicti proficiscitur, qua Prætor edicit de in jus vocando. Utique enim in primis adversarius [5] in jus vocandus est, id est, ad

1. DAMNATI IGNOMINIOSI FIUNT] Addit Prætor in edicto, si damnati sunt suo nomine. *l.* 1. *l.* 4. §. *ult. de his qui not. infam.* Conditio addita propter procuratores, tutores & curatores, qui alieno nomine conventi & damnati infamiæ notam non subeunt. *l.* 6. §. 2. *eod.*

2. DIRECTIS, NON CONTRARIIS ACTIONIBUS] *D. l.* 1. Nam in contrariis judiciis de dolo aut perfidia non agitur: sed tantum de calculo & supputatione ejus, quod contrario judicio agenti abest. *d. l* 6. §. *ult. l.* 5. *depos.* Nemo autem notatur, nisi qui ex his causis ob dolum ac perfidiam damnatus sit. *d. l.* 6. §. *ult. d. l.* 5. *depos.*

3. SED ET PACTI] *D. l.* 1. *l.* 4. §. *ult. d. t.* Ratio est, quia intelligitur confiteri crimen, qui paciscitur. *l.* 5. *eod.* utique si cum pretio quantocumque pactus sit: non si gratis remissa sit actio. Inhumanum enim esset, veniæ nullum locum dari. *d. l* 6 §. 3.

4. ACTIONUM INSTITUENDARUM] In jus vocatio principium est judicii instituendi, & prima ordinis judiciarii pars. *l.* 1. *C. de exc. rei jud.*

5. IN JUS VOCANDUS EST] *L.* 4. *C. de sent. & interloc.*

 eique

ad eum vocandus, [1] qui jus dicturus sit. Qua parte Prætor [2] parentibus & patronis, item parentibus liberisque patronorum & patronarum, hunc præstat honorem, ut non aliter liceat liberis libertisque eos in jus vocare, quam si id ab ipso Prætore postulaverint, & impetraverint. Et, si quis aliter vocaverit, in eum pœnam [3] solidorum quinquaginta constituit.

TITULUS XVII.

DE OFFICIO JUDICIS.

De officio judicis in genere.

SUPEREST, ut [4] de officio judicis dispiciamus. Et quidem in primis illud observare debet judex; [5] ne aliter judicet, quam legibus,

---

eique edenda actio, quo is secum interim deliberet, utrum cedere velit, an judicio contendere. *l. 1. de edend. auth. offeratur. C. de lit. contest.*

1. QUI JUS DICTURUS SIT] Juris experiundi gratia. *L. 1. de in jus voc.* Igitur judicem, ad quem vocatio fit, oportet aut tribunali præesse, aut aliam jurisdictionem habere. Ad eum, qui nudam dumtaxat notionem habet, vocatus, impune non parebit. *l. 3. §. 1. ne quis eum, qui in jus voc.*

2. PARENTIBUS ET PATRONIS] *L. 4. cum seqq. de in jus voc. §. 12. sup. de act.* Macrob. 7. *Saturn. 5. Ab auctoritate vestra, tanquam ab edicto Prætoris, impetrata venia.*

3. SOLIDORUM QUINQUAGINTA] *L. pen. d. t.* quod si libertus inopia laboret, à præfecto urbi, quasi inofficiosus castigatur. *l. ult. eod.* Unde vulgo dici solet, *qui non habet in ære, luat in pelle.*

4. DE OFFICIO JUDICIS] Aliud veteribus est officium jus dicentis, aliud officium judicis, de quo hîc quæritur: alterum enim jurisdictionis est, cui cohæret potestas exequendi, quæ mixtum imperium nostris dicitur. *l. 1. in fin. l. ult. §. 1. de off. ejus, cui mand. jurisd. l. 3. de jurisd.* alterum nudæ notionis, causæ cognitione, & sententiæ dicendæ potestate circumscriptum. *l. 5. l. 15. l. 55. de re jud.*

5. NE ALITER, QUAM LEGIBUS] *L. 13. C. de sent. & interloc. Auth. Jubemus. C. de judic.* Quippe judex legum mi-

bus, [1] aut Constitutionibus, aut moribus proditum est.

De judicio noxali.

§. 1. Ideoque si [2] noxali judicio aditus est, observare debet, ut, si condemnandus videtur dominus, ita debeat condemnare, *Publium Mævium Lucio Titio in decem aureos condemno*, [3] *aut noxam dedere.*

De actionibus realibus.

§. 2. Et si in rem actum sit coram judice: sive contra petitorem judicaverit, absolvere debet possessorem: sive contra possessorem, jubere ei debet, ut [4] rem ipsam restituat cum fructibus. Sed si possessor neget, in præsenti se restituere posse, [5] & sine frustratione videbitur tempus restituendi cau-

---

minister, non arbiter est. Augustin. *c.* 3. *dist.* 4. *Postquam leges latæ sunt, non de ipsis, sed secundum ipsas judicandum est* & *Nov.* 126. *c.* 1. jubentur judices, *νόμοις ἐγνωσμένην διδόναι ψῆφον, legibus cognitam edere sententiam*: in quas jurabant Athenis & Romæ.

1. AUT CONSTITUTIONIBUS] Sententia, quæ expressim lata est contra legum, Constitutionum, morumve præscripta, adeo inutilis est, ut ne appellatio quidem necessaria. *l.* 19. *de appel. l.* 1. §. 2. *quæ sent. sin prov. l.* 2. *C. quand. prov. non est nec.*

2. NOXALI JUDICIO ADITUS] Cujac. *addictus*, vel *additus*. sed hujusmodi verba parum conveniunt moribus sæculi Justinianei, quo impetrationes actionum jam sublatæ erant. *Wes.*

3. AUT NOXAM DEDERE] *Τὸν βλάψαντα*, corpus ipsum quod nocuit. Similis locutio est in *l.* 1. *in fin. pr. de his qui effud.* Dedendi autem facultas non à judice, sed à lege est. *l* 6. §. 1. *de re jud.*

4. REM IPSAM CUM FRUCTIBUS] Et cum omni causa, id est, id omne, quod habiturus foret petitor, si tempore litis contestatæ res ei restituta fuisset. *l.* 17. §. 1. *l.* 20. *de rei vind.*

5. ET SINE FRUSTRATIONE] *Th. οὐ διὰ ὑπέρθεσιν*, non moræ aut frustratoriæ dilationis causa, Reus igitur frustrator non auditur.

causa petere, 1 indulgendum est ei: ut tamen de litis æstimatione caveat cum fidejussore, si intra tempus, quod ei datum est, non restituerit. Et, si hereditas petita sit, 2 eadem circa fructus interveniunt, quæ diximus intervenire de singularum rerum petitione. Illorum autem fructuum, quos culpa sua possessor non perceperit, sive illorum, quos perceperit, in utraque actione 3 eadem ratio pene habetur, 4 si prædo fuerit. Si vero bonæ fidei possessor fuerit, non habetur ratio neque consumptorum, neque non perceptorum. 5 Post inchoatam autem petitionem, etiam illorum fructuum ratio habetur, qui culpa possessoris percepti non sunt, vel percepti consumpti sunt.

De

---

1. INDULGENDUM EST] In actionibus in personam quadrimestries induciæ condemnato jure publico indulgentur. *l. ult. C. de usur. rei jud.* quod tamen non puto pertinere ad actiones depositi, commodati, aut similes, quibus certa species petitur, extra quam si reus damnatus sit in rei petitæ æstimationem: neque enim maliriis indulgendum est.

2. EADEM CIRCA FRUCTUS] Nisi quod in singularum rerum petitione bonæ fidei possessor fructus omnes consumptos lucretur. *l. 4. §. 2. fin. reg. §. 35. sup. de rer. div.* in petitione hereditatis etiam consumptorum nomine teneatur, in quantum locupletior factus est. *l. 25. §. 11. l. 40. §. 1. de her. pet. l. 1. C. eod.*

3. EADEM RATIO PENE] Τὸ *pene* additum propter causam, quam modo dixi: forte etiam, quia in actione in rem, speciali officio judicis fructus veniunt: in petitione hereditatis jure & potestate ipsius actionis, ut cetera corpora hereditaria. *l. 20. §. 3. l. 40. §. 1. d. t. l. 1. & 2. C eod.* Cujac.

4. SI PRÆDO] *L. 25. §. 3. & seq. d. t. l. 22. C. de rei vind. l. 23. D. eod.* nec interest ab initio malâ fide possederit, an postea possidere cœperit. *l. 23. §. 1. l. 48. §. 1. de acq. rer. dom. d. l. 25. §. 5. de her. pet.*

5. POST INCHOATAM PETITIONEM] *D. l. 22. C. de rei vind. l. 2. C. de fruct. & lit. exp. l. 4. §. 2. D. fin. reg.* Quoniam post moram controversiam omnes possessores pares sunt, *d. l. 25. §. 7. l. 10. C. de long. temp. præscr.*

1. Ut

De actione ad exhibendum.

D. Lib. 10. Tit. 4. C. Lib. 3. Tit. 42.

§. 3 Si ad exhibendum actum fuerit: non sufficit, si exhibeat rem is, cum quo actum est: sed opus est, 1 ut etiam rei causam debeat exhibere; id est, ut eam causam habeat actor, quam habiturus esset, si, cum primum ad exhibendum egisset, exhibita res fuisset. Ideoque, si inter moras exhibendi 2 usucapta sit res à possessore, nihilominus condemnabitur. Præterea 3 fructuum medii temporis, id est, ejus quod post acceptum ad exhibendum judicium, ante rem judicatam intercesserit, rationem habere debet judex. Quod si neget reus, cum quo ad exhibendum actum est, in præsenti se exhibere posse, & tempus exhibendi causa petat, idque 4 sine frustratione postulare videatur, dare ei debet, ut tamen caveat se restituturum, quod si nempe statim jussu judicis rem exhibeat, neque postea exhibiturum se caveat, condemnandus sit in id, quod actoris intererat, si 5 ab initio res exhibita esset.

Fa-

---

1. Ut etiam rei causam] Id est, commoda rei externa: puta, fœtus animalium, partus ancillarum, utilitates amissæ, &c. *l.* 9. §. *pen.* & *ult. ad exhib.*

2. Usucapta sit] *D. l.* 9. §. 6. Usucapio ex ratione juris veteris non interrumpitur litis contestatione. *l.* 10. *l.* 20. *de rei vind.* sicut præscriptiones temporum. *l.* 1. *l.* 2. *l.* 10. *C. de long. temp. præscr.* At hodie discrimen istud non obtinet. *l.* 2. *l.* 3. *C. de annal. exc.*

3. Fructuum medii temporis] *D. l.* 9. *pen. ad. exb.* nempe si possessor hac actione victus, de re ipsa porro contendere judicio directo supersederit. Accurs. in *d.* §. *pen.*

4. Sine frustratione] Id est, justa ex causa. *l.* 5. §. *ult.* ubi & justæ causæ hujus generis indicantur. *l.* 12. §. 5. *ad exhib.*

5. Ab initio res exhibita] Quod declaratur *l.* 9. §. *pen.* & *ult. l.* 10. & *seqq. eod.* atque ob contumaciam damnatur, quanti actor in litem juraverit: alias quanti res vere est. *l.* 3. §. 2. *d. l.* 9. §. *ult. l.* 5. *de in lit. jur.*

1. Sin-

Familiæ erciſcundæ.

D. Lib. 10. Tit. 2. C. Lib. 3. Tit. 36.

§. 4. Si familiæ erciſcundæ judicio actum ſit, 1 ſingulas res ſingulis heredibus adjudicare debet. & ſi in alterius perſona prægravare videatur adjudicatio, debet hunc 2 invicem coheredi certa pecunia (ſicut jam dictum eſt) condemnare. Eo quoque nomine coheredi quisque ſuo condemnandus eſt, quod ſolus fructus hereditarii fundi perceperit, 3 aut rem hereditariam corruperit, aut conſumpſerit. Quæ quidem ſimiliter inter plures quoque, quam duos coheredes ſubſequuntur.

Communi dividundo.

D. Lib. 10. Tit. 3. C. Lib. 3. Tit. 37.

§. 5. 4 Eadem interveniunt, & ſi communi dividundo de pluribus rebus actum ſit. Quod ſi de una re; veluti, de fundo: ſi quidem iſte fundus commode regionibus diviſionem recipiat, 5 partes ejus ſingulis adjudicare debet. & ſi unius pars prægravare videbitur, is invicem certa pecunia al-

1. SINGULAS RES SINGULIS HEREDIBUS] Non quod ſemper & neceſſario hæc ratio diviſionis ineatur (quid enim ſi fundi hereditarii commode per regiones dividi poſſint?) ſed quia in plerisque rebus eſt commodiſſima.

2. INVICEM CERTA PECUNIA] Cum impar adjudicatio eſt, is cujus pars præponderat, viciſſim in certam pecuniam conſorti damnandus eſt, ut æqualitas per omnia conſervetur. *l.* 52. §. 2. *l.* 55. *fam. erc.* §. 20. *ſup. de act.*

3. AUT REM HEREDITARIAM CORRUPERIT] Vel quod coheres in rem communem neceſſarias impenſas fecerit: quæ ſunt hujus judicii præſtationes perſonales, de quibus dictum *ſup.* §. 3. *de obl. quaſ. ex contr.*

4. EADEM INTERVENIUNT, ET SI COMM. DIV.] In judicio communi dividundo circa diviſionem rerum, earumque adjudicationem & condemnationem mutuam, ac præſtationes perſonales, idem obſervatur, quod in familiæ erciſc. *l.* 3. *l.* 6. §. 1. *& ſeqq. comm. div.*

5. PARTES EJUS SINGULIS] Si diviſio prædii ſine cujusquam injuria commode fieri poſſit, cuique ſua portio certis finibus adjudicanda. *l.* 1. *C. comm. div.*

alteri condemnandus est. Quod si commode dividi non possit, 1 veluti, si homo forte, aut mulus erit, de quo actum sit: tunc totus uni adjudicandus est, & is invicem alteri certa pecunia condemnandus est.

Finium regundorum.

D. Lib. 10. Tit. 1 C. Lib. 3. Tit. 39.

§. 6. Si finium regundorum actum fuerit, dispicere debet judex, 2 an necessaria sit adjudicatio, quæ sane uno casu necessaria est, 3 si evidentioribus finibus distingui agros commodius sit, quam olim fuissent distincti. Nam tunc 4 necesse est, ex alterius agro partem aliquam alterius agri domino adjudicari, quo casu conveniens est, ut is alteri certa pecunia debeat condemnari. Eo quoque nomine condemnandus est quisque hoc judicio, quod forte circa fines aliquid malitiose commisit: verbi gratia, quia 5 lapides finales

1 fu-

1. VELUTI, SI HOMO] *Hotom.* Theoph. *vel si homo.* quod magis placet, ut sit sensus: si res aut non commode aut non omnino partes pro diviso recipiat: veluti, si agatur de servo aut jumento: totam uni adjudicandam, eumque alteri certa pecunia condemnandum. *l.* 3. *C. eod.*

2. AN NECESSARIA ADJUDICATIO] Si de finibus constet, judicis officium est eos custodire. Si turbati sint aut obscurati, ita tamen ut eorum vetera vestigia appareant, à judice renovandi & evidentius distinguendi sunt. *l.* 3. *de term. mot.* Quod si nulla veterum finium vestigia adpareant, novi ex consilio agrimensorum constituendi. *l.* 8. *fin. reg. l.* 3. *C. eod.*

3. SI EVIDENTIORIBUS FINIBUS] Reip. interest evidenter distinctos esse agrorum terminos. Ovid. 3. *Fastor. de Deo Termino.*

Omnis erit sine te litigiosus ager.

4. NECESSE EST EX ALTERIUS AGRO] Ac proinde res transigenda est adjudicatione & condemnatione. *l.* 3. §. 1. *l.* 3. *l.* 4. *eod.*

5. LAPIDES FINALES] Sive terminales: qui & grumi: *οἱ τῶν ὅρων λίθοι, οἱ διορίζοντες τοὺς ὅρους λίθοι. qui fines & terminos distinguunt.*

1. Fu-

1 furatus est, vel arbores finales excidit. 2 Contumaciæ quoque nomine quisque eo judicio condemnatur: veluti, si quis jubente judice metiri agros passus non fuerit.

De adjudicatione.

§ 7. Quod autem istis judiciis alicui adjudicatum fuerit, id statim 3 ejus fit, cui adjudicatum est.

TITULUS XVIII.
DE PUBLICIS JUDICIIS.

D. Lib. 48. Tit. 1.

De differentia à privatis.

PUBLICA judicia 4 neque per actiones ordinantur, neque omnino quicquam simile habent cum ceteris judiciis, de quibus locuti sumus, 5 magnaque diversitas eorum est & in instituendo, & in exercendo.

Ety-

---

1. FURATUS EST] Vel terminos ejecit, locoque movit, aut exaravit. & potest judex, qui de hujusmodi crimine cognoscit, etiam de finibus cognoscere. *l.* 4. §. 4. *eod.*

2. CONTUMACIÆ QUOQUE NOMINE] *D. l.* 4. §. 3. Condemnabitur autem contumax, in id quod adversarii interest. Nam multam irrogare magistratus est, non pedanei judicis.

3. EJUS FIT, CUI ADJUDICATUM] Adjudicatio modus est acquirendi dominii jure Quiritium. Ulp. *tit.* 19. §. 15. Quod si per errorem de fundo alieno: quasi de communi actum, & ex adjudicatione possidere cœpero, procedit mihi usucapio. *l.* 17. *de usuc.*

4. NEQUE PER ACTIONES ORDINANTUR] Id est, non constituuntur & exercentur per actiones ordinarias, sicut judicia privata.

5. MAGNA DIVERSITAS ET IN INSTITUENDO] De veteri ordine exercendorum judiciorum publicorum, Car. Sigon. *lib. singul.* Nic. Gruch. 1. *de Com. Rom.* 2. Brisson. 2. *select. ant.* 1. Postea extra ordinem exerceri cœperunt, durante tamen legum pœna. *l.* 8. *de publ. jud. l.* 1. §. *ult.*

Etymologia.

§. 1. Publica autem dicta sunt, [1] quod cuivis ex populo executio eorum plerumque datur.

Divisio.

§. 2. Publicorum judiciorum quædam capitalia sunt, quædam non capitalia. Capitalia diximus, quæ [2] ultimo supplicio afficiunt homines, [3] vel etiam aquæ & ignis interdictione, vel deportatione, vel metallo. Cetera, si quam infamiam irrogant [4] cum damno pecuniario, hæc publica quidem sunt, non tamen capitalia.

Exempla. De læsa majestate.

D. Lib. 48. Tit. 4. C. Lib. 9. Tit. 8.

§. 3. Publica autem judicia hæc sunt: Lex Julia majestatis, quæ in eos, qui [5] contra Imperatorem,

---

§. *ult.* *l.* 13. *de pœn.* & in crimen subscriptione. *l.* 3. §. 2. *de accus.* *l. ult. C. eod.* Cujac. 8. *obs.* 33.

1. Quod cuivis ex populo] Exceptis iis, quibus hæc potestas jure publico adempta. *l.* 43. §. 10. *de rit. nupt.* *junct.* *l.* 8. *l.* 9. & *seqq. de accus.* Addendum, & quia causæ sunt publicæ. Nam & popularis actio publica dicitur, eo quod cuivis è populo patet: privata tamen est respectu causæ. *l.* 30. §. 3 *de jurej. junct. tit. de pop. act.* Bene Chrysost. *Hom.* 1. *ad Antioch.* κοινόν ἐστι τὸ ἔγκλημα, δημόσιον τὸ ἀδίκημα, ἔξεστιν ἑκάστῳ τῶν βουλομένων κατηγορεῖν.

2. Ultimo supplicio] Ultimum supplicium mortem solam interpretamur. *l.* 21. *de pœn.*

3. Vel aquæ et ignis interdict.] Itaque quorum judiciorum publicorum pœna damnatum vel morte afficit, vel de civitate tollit, servitute aut deportatione, ea capitalia nominantur. *l.* 2. *h. t.* Interdum tamen nostri id solum capitale vocant, cujus non alia pœna, quam mors est. *l.* 4. *de pœn.* *l.* 18. *C. de transact.* κατ' ἐξοχὴν scil. Gradus capitalium pœnarum vide in *l.* 28. *de pœn.*

4. Cum damno pecuniario] Aut in corpus aliqua coërcitione. *d. l.* 2. *h. t.* Exempla sunt in §. 4. & §. 8. *inf. eod.*

5. Contra Imp. vel Remp.] Perduellionem intelli-

rem, vel rempublicam aliquid [1] moliti funt, fuum vigorem extendit. Cujus pœna [2] animæ amiffionem fuftinet, & [3] memoria Rei etiam poft mortem damnatur.

De adulteriis.

D. Lib. 48. Tit. 5. C. Lib. 9. Tit. 9.

§. 4. Item lex Julia de adulteriis coërcendis, quæ non folum [4] temeratores alienarum nuptiarum [5] gladio punit, fed & eos, qui [6] cum mafculis nefandam libidinem exercere audent. Sed eadem lege Julia etiam [7] ftupri flagitium punitur, cum quis fine vi vel virginem, vel viduam [8] honefte viventem,

---

telligit, crimen imminutæ majeftatis atrociffimum. *l. ult. ad leg. Jul. maj.*

1. MOLITI SUNT] Eademque feveritate voluntas, quæ effectus, punitur. *l. 5. C. eod.*

2. ANIMÆ AMISSIONEM] Ψυχῆς ἀπώλειαν. *Anima* pro *vita.* Salluft. *Catil. Libertas & anima noftra in dubio eft.*

3. MEMORIA REI POST MORTEM DAMNATUR] Rei fc. perduellionis; qui quid hoftili animo adverfus Remp. vel Principem machinatus eft: fecus eft, fi quis ex alia caufa majeftatis reus fit. *l. ult. eod. l. 24. de pœn.*

4. TEMERATORES ALIENARUM NUPTIAR.] Tac. 1. *Annal. Juliam in matrimonio Marci Agrippæ temeraverat.*

5. GLADIO PUNIT] Adulterium ex lege Julia relegatione vindicabatur, ut conftat ex Tac. *lib.* 1. 2. & 3. *Annal. l. 5. de quæft.* capite fancitum non fuiffe arguunt, *l. 6. de divort. l. 11. h. t. l. 14. de teftib.* Gladii pœna ex lege Conftantini eft. *l. 30. h. t. Nov.* 134. c. 10. Lege Mofaïca quoque morte mœchi puniuntur. *Lev.* 20. 10. *Deut.* 22. 21.

6. CUM MASCULIS] Παιδεραστὰι, ἀρσενοκοῖται, *puerarii, puerorum contaminatores.* Hæc præpofteræ Veneris & Sodomiticæ libidinis pœna eft ex lege Conftantii & Conftantis. *l. 31. C. h. t.* & par ex lege Mofis. *Levit.* 20. 13.

7. STUPRI FLAGITIUM] Lex Julia etiam de ftupris cavet. *l* 6. §. 1. *h. t.* & ftupri quidem appellatione generali etiam adulterium notatur: proprie autem adulterium in nuptam committitur, ftuprum in virginem viduamve, quod Græci φθορὰν appellant *d. l. 6. §. 1. l. 34. §. 1. h. t. l. 101. de verb fign.*

8. HONESTE VIVENTEM] Σεμνὴν nam cum meretricibus impune licebat libidinem explere. *l. 22. C. h. t.*

1. COR-

tem, ſtupraverit. Pœnam autem eadem lex irrogat ſtupratoribus, ſi honeſti ſunt, publicationem partis dimidiæ bonorum: ſi humiles, [1] corporis coërcitionem cum relegatione.

De ſicariis.

D. Lib. 48. Tit. 8. C. Lib. 9. Tit. 16.

§. 5. Item lex Cornelia de ſicariis, quæ homicidas [2] ultore ferro perſequitur, vel eos, qui hominis occidendi cauſa [3] cum telo ambulant. Telum autem (ut [4] Cajus noſter ex interpretatione legum duodecim Tabularum ſcriptum reliquit) vulgo quidem id appellatur, quod arcu mittitur, ſed & nunc omne ſignificat, quod manu cujusque jacitur. Sequitur ergo, ut lignum, & lapis, & ferrum hoc nomine contineantur: dictum ab eo, quod in longinquum mittitur, à Græca voce τηλῦ figuratum. Et ſic hanc ſignificationem invenire poſſumus & in Græco nomine: nam quod nos telum appellamus, illi βέλος appellant, ἀπὸ βάλλειν. [5] Admonet nos Xenophon: nam ita ſcri-

---

1. Corporis coercitionem cum relegatione] Lex Attica ſtupratorem ita multabat, ut vel duceret puellam, vel dotaret. Lex Moſaïca, ut & dotaret, & duceret. *Deut.* 22. 29.

2. Ultore ferro] Scriptum hoc à *Triboniano* accommodate ad ſui temporis rationem; & exigit hoc Lex Divina. *Exod.* 21. 12. *Lev.* 24. 17. Pœna autem Legis Corneliæ deportatio fuit, & bonorum omnium ademptio. quamquam poſtea humiliores capite puniti. *l.* 3. §. *pen. l. pen. h. t.*

3. Cum telo ambulant] *L.* 1. *pr. eod. l.* 7. *C. eod.* nimirum etiam à conatu homines deterrere gravitate ſupplicii lex voluit.

4. Cajus noster] *L.* 233. §. 2. *de verb. ſign.* Ceterum non dubito, quin teli appellatione etiam gladium Lex Cornelia intellexerit: quamvis propria teli ſignificatio, quæ hîc indicatur, gladio non conveniat.

5. Admonet nos Xenophon] Ita recte legitur, ut & in *d. l.* 233. §. 2. *de verb. ſign.* unde hic locus deſcriptus eſt, *Th.* τούτου δὲ μάρτυς Ξενοφῶν οὕτω γράφων. Denique ſubjecta

ſcribit: *καὶ βέλη ὁμῶς ἐφέρετο, λόγχαι, τοξεύματα, σφενδόναι, πλεῖστοι δὲ καὶ λίθοι* Sicarii autem appellantur [1] à ſica, quod ſignificat ferreum cultrum. Eadem lege [2] & venefici capite damnantur, qui artibus odioſis, tam venenis, quam [3] ſuſurris magicis, homines occiderint, vel mala medicamenta publice vendiderint.

De parricidiis.

D. Lib. 48. Tit. 9. C. Lib. 9. Tit. 17.

§. 6. Alia deinde lex [4] aſperrimum crimen nova pœna perſequitur, quæ Pompeia [5] de parricidiis vocatur: qua cavetur, ut, ſi quis parentis, aut filii, [6] aut omnino affectionis ejus, quæ nuncupatione parentum continetur, fata properaverit (ſive clam ſive palam id auſus fuerit) nec non is, cu-

---

jecta verba *Xenophontis* eſſe agnoſcuntur ex *lib.* 5. *ἀναβάσ.* Haloander in *Xerolopho. Ξηρόλοφος* locus erat celeberrimus urbis Conſtantinopol. de quo digna quædam notatu Petr. Gyll. *l.* 4. *de Topograph. Conſtantinop. c.* 8.

1. A SICA] Romani, teſte *Suida*, *τὰ ἐπικεκαμμένα ξίφη*, *incurvos gladios*, ſicas appellant. Per abuſionem tamen ſicarios omnes vocamus, qui cædem telo quocumque commiſerunt. Quint. *lib.* 10. *c.* 1.

2. ET VENEFICI] *l.* 1. & 3. *h. t.* Plus eſt hominem extinguere veneno, quam occidere gladio. *l.* 1. *C. de maleſic.*

3. SUSURRIS MAGICIS] Incantationibus, *γοητείαις*. *Nov.* 115. *c.* 4. quo referenda illa legis duodecim Tabb. *Qui malum carmen incantaſſit Qui fruges excantaſſit*, &c. vid. Plin *lib.* 28. *c.* 2. Auguſtin. 8. *de Civ Dei.* 19.

4. ASPERRIMUM CRIMEN] Nefas ultimum vocat Seneca, 1. *de Clement.* 23.

5. DE PARRICIDIIS] Parricida etiam dicitur, qui fratrem aut ſororem occidit. Chariſ. *lib.* 4. imo & qui qualemcumque hominem. Feſtus in *parricid.* Sic quæſtores parricidii, appellati quæſtores rerum capitalium. ſed proprie parricida dicitur, qui parentem occidit, quaſi parenticida. Chariſ. *d. loc.*

6. AUT AFFECTIONIS] Ita omnino legendum, non ut vulgo *affinitatis, per l. un. C. h. t. de his, qui par. vel lib. occid. l. un. C. Theod. eod. junct. l. pen.* §. 1. *D. eod.* & *hoc* §. *in fin.*

1. NE-

cujus dolo malo id factum est, vel conscius criminis existit, licet extraneus sit, pœna parricidii puniatur: & [1] neque gladio, neque ignibus, neque ulli alii solenni pœnæ subjiciatur, sed [2] insutus culeo cum cane, & gallo gallinaceo, & vipera, & simia, & inter eas ferales angustias comprehensus, (secundum quod regionis qualitas tulerit) vel in vicinum mare, vel in amnem projiciatur: ut omnium elementorum usu vivus carere incipiat, & ei [3] cælum superstiti, & terra mortuo auferatur. Si quis autem alias cognatione vel affinitate personas conjunctas necaverit, pœnam Legis Corneliæ de sicariis sustinebit.

De falsis.

D. Lib. 48. Tit. 10. C. Lib. 9. Tit. 22.

§. 7. Item lex Cornelia de falsis, quæ [4] etiam testamentaria vocatur, pœnam irrogat ei, qui testamentum, [5] vel aliud instrumentum, falsum [6] scripserit, signaverit, recitaverit, subjecerit. vel signum

---

1. Neque gladio] Legis tamen Pompeiæ eadem pœna, quæ Legis Corneliæ fuit, nisi quod hæc etiam conscios sceleris puniret. *l.* 1. *l.* 6. *eod.*

2. Insutus culeo, &c.] *d. l. un. C. de his, qui par. vel lib. occid.* Prius tamen virgis sanguineis cæsus. *l. pen. eod.* De Pœna culei, Cic. *in ea pro Sexto Roscio.* Sen. 1. de *Clem.* 15. Juven. *Satyr.* 8. Etiam aliud supplicii genus usurpatum invenio apud Paul. 5. *sent.* 24.

3. Cælum superstiti, terra mortuo] Leucipp. 3. ἵνα μὴ τὴν ψυχὴν μόνον ἀπολέσῃ, ἀλλὰ καὶ τὴν ταφήν. Quint. *declam.* 299. *Cui lex lucem vivo, fluctuanti mare, naufrago portum, morienti terram, defuncto sepulcrum negat.*

4. Etiam testamentaria vocatur] *l.* 30. *h. t.* Paul. 5. *sent.* 25. Cic. *Verr.* 3. ex eo forte, quod majore ejus parte de falso in testamento commisso cavetur.

5. Vel aliud instrumentum] Hoc ex SCto Liboniano adjectum Legi Corneliæ existimat *Cujac.*

6. Scripserit, signaverit, &c.] Amoverit, resignaverit, deleverit, quive nummos aureos, argenteos, adulteraverit, laverit, conflaverit, raserit, corruperit, vitia-

signum adulterinum fecerit, sculpserit, expresserit sciens, dolo malo. [1] Ejusque legis pœna in servos ultimum supplicium est, quod etiam in lege de sicariis & veneficis servatur: in liberos vero deportatio.

De vi.

D. Lib. 48. Tit. 6. & 7. C Lib. 9. Tit. 12.

§. 8. Item lex Julia de vi publica, seu privata, adversus eos exoritur, qui vim vel armatam vel sine armis commiserint. Sed si quidem armata vis arguatur, [2] deportatio ei ex lege Julia de vi publica irrogatur. si vero sine armis, [3] in tertiam partem bonorum suorum publicatio imponitur. Sin autem per vim raptus virginis, vel viduæ, vel [4] sanctimonialis, vel alterius fuerit perpetratus, tunc & raptores, & ii, qui opem huic flagitio dederunt, [5] capite puniuntur, secundum nostræ Constitutionis definitionem, ex qua hoc apertius possibile est scire.

De

vitiaverit, vultuve Principis signatam monetam præter adulterinam reprobaverit. Paul. *ubi supra. l.* 1. *l.* 2. 8. 9. & *pass. h. t.*

1. Ejusque legis poena] Ex Marciano *l.* 1. §. *ult. eod.* add. Paul. *d. loc.*

2. Deportatio ex lege Julia] Ulp. *l.* 10. §. *ult. ad leg. Jul. de vi publ.* ait aqua & igni his interdici. Sed notum est, huic pœnæ successisse deportationem. *l.* 2. §. 1. *de pœn.*

3. In tertiam partem bonorum] *l.* 1. *l. ult. ad leg. Jul. de vi priv.*

4. Sanctimonialis] Ascetriæ, virginis vel viduæ Deo dicatæ. *l. un. C. de rapt. virg.*

5. Capite puniuntur] Licet mulier raptui consenserit. *d. l. un.* §. 2. quod tamen non de simplici & spontaneo assensu accipiendum; sed ita, si consenserit malis artibus inducta. Quidam etiam gravius esse putant, verbis persuasoriis pellicere mulierem, quam vi uti. Liban. *decl.* 2. Plutarch. in *Solon.*

1. Lex

De peculatu.

D. Lib. 48. Tit. 13. C. Lib. 9. Tit. 28.

§. 9. Item [1] lex Julia peculatus eos punit, qui publicam pecuniam, vel rem facram, vel religiofam, furati fuerint. Sed, fi quidem ipfi judices tempore adminiftrationis publicas pecunias fubtraxerint, [2] capitali animadverfione puniuntur: & non folum hi, fed etiam qui minifterium eis ad hoc exhibuerint, vel qui fubtractas ab his fcientes fufceperint. Alii vero, qui in hanc legem inciderint, [3] pœnæ deportationis fubjugentur.

De plagiariis.

D. Lib. 48. Tit. 15. C. Lib. 9. Tit. 20.

§. 10. Eft & inter publica judicia Lex Fabia [4] de plagiariis, quæ [5] interdum capitis pœnam ex facris Conftitutionibus irrogat, interdum leviorem.

De ambitu, repetundis, annona, refiduis.

D. Lib. 48. Tit. 11. & 12. & 13. & 14.
C. Lib. 9. Tit. 26. & 27.

§. 11. Sunt præterea publica judicia, Lex Julia [1] de

---

1. LEX JULIA PECULATUS] Peculatus eft pecuniæ reive publicæ aut facræ furtum. *l.* 1. *l.* 4. *l.* 9. §. 2. *ad leg. Jul. pecul.* Itaque facrilegium fpecies eft peculatus.

2. CAPITALI ANIMADVERSIONE] Ex *l. un. C. de crim. pecul.*

3. POENÆ DEPORTATIONIS] *L.* 3. *D. eod.* interdum in quadruplum condemnantur. *l. pen. eod.* Sacrilegi, id eft, qui publica facra compilaverunt, capite puniuntur. *l.* 9. *eod.*

4. DE PLAGIARIIS] Plagiarius eft, qui liberum hominem vel fervum alienum dolo malo fupprimit, *ἀνδραποδιστής*. Lyf. *orat.* 9. fupprimendo enim plerumque plagium committitur. *l* 3. 5. 6. *h. t. l.* 2. 5. 6. *C. eod.* licet interdum & aliis modis, puta vendendo, &c. *l.* 1. 2. 4. *D. eod.*

5. INTERDUM CAPITIS POENAM] Ex ipfa Lege Fabia plagii pœna erat pecuniaria: poftea gravius puniri cœpit, & quandoque capite. *l. ult. eod. l.* 7. *l. ult. C. eod.* uti & Lege Divina. *Exod.* 21. 17. *Deut.* 24. 7.

[1] de ambitu, Lex Julia [2] repetundarum, & Lex Julia [3] de annona, & Lex Julia [4] de reſiduis, quæ de certis capitulis loquuntur, & animæ quidem amiſſionem non irrogant: aliis autem pœnis eos ſubjiciunt, qui præcepta earum neglexerint.

Excuſatio.

§. 12. Sed de publicis judiciis hæc expoſuimus, ut vobis poſſibile ſit ſummo digito [5] & quaſi per indicem ea tetigiſſe: alioqui diligentior eorum ſcientia vobis ex latioribus Digeſtorum ſeu Pandectarum libris Deo propitio adventura eſt.

---

1. DE AMBITU] Hæc lex in urbe ceſſavit, ex quo magiſtratuum creatio ad curam principis pertinere cœpit. *l. un. ad. leg. Jul. de amb.* pœna hujus criminis in municipiis multa 100 aureorum cum infamia. *d. l. un.* §. 1.

2. REPETUNDARUM] Vid. *l.* 3. & 4. *ad leg. Jul. rep.* de pœna eſt in *l.* 7. §. 3. *eod. l.* 1. *l. ult. C. eod.*

3. DE ANNONA] Adverſus eum, qui annonam publicam fraudaverit vel vexaverit, &c. *l.* 2. *ad leg. Jul. de annon.* add. *l.* 37. *de pœn. l.* 6. *de extr. crim.* Apud Athenienſes pœna capitis ſtatuta erat in eos, qui frumentum alio comportabant annonamve ſupprimebant. Lyſ. *orat.* 21.

4. DE RESIDUIS] Hac lege damnatus amplius tertia parte quam debet, punitur. *l.* 2. *l.* 4. §. 5. & 2. *ſeqq. ad leg. Jul. pecul.* Tenetur autem hac lege, qui pecuniam publicam delegatam in uſum aliquem retinuit. *l.* 2. *eod.* ſeu apud quem ex pecunia publica quid reſedit. *d. l.* 4. §. 3.

5. ET QUASI PER INDICEM] Id eſt, leviter, ſummatim, *ὑποτυπωτικῶς*, digito ad fontes, unde hauriatur, intenſo. Aſcon. in *Verr.* 3. *Antequam cauſam agerent, quaſi per indicem rem exponebant*, &c.

F I N I S.

Lib.

Lib. L. Digeſtorum Tit. XVI.

DE VERBORUM SIGNIFICATIONE.

1. *Paulus* libro primo ad Edictum.

Verbum hoc, *ſi quis*, tam maſculos quam fœminas complectitur.

2. *Paulus* libro primo ad Edictum.

Urbis appellatio muris: Romæ autem continentibus ædificiis finitur, quod latius patet.

§. 1. Cujuſque diei major pars eſt horarum ſeptem primarum diei, non ſupremarum.

3. *Ulpianus* libro ſecundo ad Edictum.

Itinere faciendo viginti millia paſſuum in dies ſingulos peragenda, ſic ſunt accipienda: ut, ſi poſt hanc dinumerationem minus quam viginti millia ſuperſint, integrum diem occupent. veluti viginti unum millia ſunt paſſus: biduum eis attribuetur, quæ dinumeratio ita demum facienda erit, ſi de die non conveniat.

§. 1. Ejus, qui apud hoſtes deceſſit, dici hæreditas non poteſt, qui ſervus deceſſit.

4. *Paulus* libro 2 ad Edictum.

Nominis appellatione rem ſignificari, Proculus ait.

5. *Idem* libro 1 ad Edictum.

Rei appellatio latior eſt, quam pecuniæ, quæ etiam ea, quæ extra computationem patrimonii noſtri ſunt, continet: cum pecuniæ ſignificatio ad ea referatur, quæ in patrimonio ſunt.

§. 1. Opere locato, conducto: his verbis Labeo ſignificari ait id opus, quod Græci ἀποτέλεσμα vocant, [non ἔργον] id eſt, ex opere facto corpus aliquod perfectum.

6. *Ulpianus* libro 3 ad Edictum.

Nominis & rei appellatio ad omnem contractum & obligationem pertinet.

§. 1. Verbum *Ex legibus* ſic accipiendum eſt: tam ex legum ſententia, quam ex verbis.

7. *Paulus* libro 2 ad Edictum.

Sponſio appellatur, non ſolum quæ per ſponſus interrogationem fit, ſed omnis ſtipulatio promiſſioque.

8. *Idem* libro 3 ad Edictum.

Verbum *Oportebit* tam præſens, quam futurum tempus ſignificat.

§. 1. Actionis verbo non continetur exceptio.

9. *Ulpianus* libro 5 ad Edictum.

Marcellus apud Julianum notat, verbo *Perisse* & scissum & fractum contineri, & vi raptum.

10. *Idem* libro 6 ad Edictum.

Creditores accipiendos esse constat eos, quibus debetur ex quacumque actione, vel persecutione, vel jure civili sine ulla exceptionis perpetuæ remotione, vel honorario, vel extraordinario, sive pure, sive in diem, vel sub conditione. Quod si natura debeatur, non sunt loco creditorum. Sed si non sit mutua pecunia, sed contractus, creditores accipiuntur.

11. *Gajus* libro primo ad Edictum Provinciale.

Creditorum appellatione non hi tantum accipiuntur, qui pecuniam crediderunt: sed omnes, quibus ex qualibet causa debetur.

12. *Ulpianus* libro sexto ad Edictum.

[Ut] si cui ex empto, vel ex locato, vel ex alio ullo debetur. Sed etsi ex delicto debeatur, mihi videtur posse creditoris loco accipi. Quod si ex populari causa, ante litis contestationem recte dicetur creditoris loco non esse, postea esse.

§. 1. Minus solvit, qui tardius solvit: nam & tempore minus solvitur

13. *Idem* libro 7 ad Edictum.

Mulieris appellatione etiam virgo viripotens continetur.

§. 1. Res abesse videntur (ut Sabinus ait, & Pedius probat) etiam hæ, quarum corpus manet, forma mutata est. & ideo si corruptæ redditæ sint, vel transfiguratæ, videri abesse, quoniam plerumque plus est in manus pretio quam in re.

§. 2. Desinere autem abesse res tunc videtur, cum sic redit in potestatem, ne amittere [ejus] possessionem possimus.

§. 3. Ob hoc, quod furto pridem subtracta est: abest & ea res quæ in rebus humanis non est.

14. *Paulus* libro septimo ad Edictum.

Labeo & Sabinus existimant, si vestimentum scissum reddatur, vel res corrupta reddita sit, veluti scyphi collisi, aut tabula rasa pictura: videri rem abesse: quoniam earum rerum pretium non in substantia, sed in arte sit positum. Item si dominus rem, quæ furto sibi aberat, ignorans emerit: recte dicitur res abesse, etiam si postea id ita esse scierit: quia videtur res ei abesse, cui pretium est.

§. 1. Rem amisisse videtur, qui adversus nullum ejus persequendæ actionem habet.

15. *Ul-*

15. *Ulpianus* libro 10 ad Edictum.

Bona civitatis abusive publica dicta sunt, sola enim ea publica sunt, quæ populi Romani sunt.

16. *Gajus* libro tertio ad Edictum [Provinciale.]

Eum, qui vectigal populi Romani conductum habet, publicanum appellamus. nam publica appellatio in compluribus causis ad populum Romanum respicit: civitates enim privatorum loco habentur.

17. *Ulpianus* libro decimo ad Edictum.

Inter publica habemus non sacra, nec religiosa: nec quæ publicis usibus destinata sunt: sed si qua sunt civitatium velut bona: sed peculia servorum civitatium proculdubio publica habentur.

§. 1. Publica vectigalia intelligere debemus, ex quibus vectigal fiscus capit: quale est vectigal portus, vel venalium rerum, item salinarum, & metallorum, & picariarum.

18. *Paulus* libro 9 ad Edictum.

Munus tribus modis dicitur. uno donum: & inde munera dici, dari, mittive. altero onus: quod cum remittatur, vacationem militiæ munerisque præstat: inde immunitatem appellari. tertio officium: unde munera militaria, & quosdam milites munificos vocari. Igitur municipes dici, quod munera civilia capiant.

19. *Ulpianus* libro 11 [ad Edictum.]

Labeo libro primo Prætoris urbani definit, quod quædam agantur, quædam gerantur, quædam contrahantur. Et actum quidem generale verbum esse, sive verbis, sive re quid agatur: ut in stipulatione, vel numeratione. Contractum autem ultro citroque obligationem, quod Græci *συνάλλαγμα* vocant; veluti emptionem, venditionem, locationem, conductionem, societatem. Gestum rem significare sine verbis factam.

20. *Idem* libro duodecimo [ad Edictum.]

Verba *Contraxerunt*, *gesserunt*, non pertinent ad testandi jus.

21. *Paulus* [libro undecimo ad Edictum.]

Princeps bona concedendo videtur etiam obligationes concedere.

22. *Gajus* [libro quarto ad Edictum Provinciale.]

Plus est in restitutione quam in exhibitione. nam exhibere est, præsentiam corporis præbere. restituere est, etiam possessorem facere, fructusque reddere. pleraque præterea restitutionis verbo continentur.

23. *Ulpianus* libro quarto decimo. [ad Edictum.]

Rei appellatione & causæ & jura continentur.

 24. *Ga-*

24. *Gajus* libro sexto ad Edictum Provinciale.

Nihil est aliud hereditas, quam successio in universum jus, quod defunctus habuit.

25. *Paulus* libro vicesimo primo [ad Edictum.]

Recte dicimus eum fundum totum nostrum esse, etiam cum ususfructus alienus est: quia ususfructus non dominii pars, sed servitutis sit, ut via, & iter. nec falso dici, [totum] meum esse, cujus non potest ulla pars dici alterius esse. hoc & Julianus, & est verius.

§. 1. Quintus Mucius ait, partis appellatione rem pro indiviso significari. nam quod pro diviso nostrum sit, id non partem, sed totum esse. Servius non ineleganter partis appellatione utrumque significari.

26. *Ulpianus* [libro 16] ad Edictum.

Partum non esse partem rei furtivæ, Scævola libro undecimo quæstionum scribit.

27. *Idem* libro septimodecimo [ad Edictum.]

Ager est locus, qui sine villa est.

§. 1. Stipendium à stipe appellatum est, quod per stipes, id est modica æra, colligatur. Idem hoc etiam tributum appellari Pomponius ait. Et sane appellatur ab intributione tributum: vel ex eo, quod militibus tribuatur.

28. *Paulus* libro vicesimo primo [ad Edictum.]

Alienationis verbum etiam usucapionem continet. vix est enim, ut non videatur alienare, qui patitur usucapi. Eum quoque alienare dicitur, qui non utendo amisit servitutes. Qui occasione adquirendi non utitur, non intelligitur alienare: veluti qui hereditatem omittit, aut optionem intra certum tempus datam non amplectitur.

§. 1. Oratio, quæ neque conjunctionem, neque disjunctionem habet, ex mente pronuntiantis, vel disjuncta vel conjuncta accipitur.

29. *Idem* libro sexagesimo sexto [ad Edictum.]

Conjunctionem enim nonnunquam pro disjunctione accipi, Labeo ait: ut in illa stipulatione. *Mihi heredique meo, te heredemque tuum.*

30. *Gajus* libro septimo ad Edictum [Provinciale.]

Silva cædua est, (ut quidam putant) quæ in hoc habetur, ut cæderetur. Servius eam esse quæ succisa rursus ex stirpibus aut radicibus renascitur.

§. 1. Stipula illecta est spicæ in messe dejectæ, nec dum lectæ, quæ rustici, cum vacaverint, colligunt.

§. 2. Novalis est terra præcisa, quæ anno cessavit, quam Græci νεαλὴν vocant.

§. 3. Integra autem est, in quam nondum dominus pascendi gratia pecus immisit.

§. 4. Glans

§. 4. Glans caduca est, quæ ex arbore cecidit.

§. 5. Pascua silva est, quæ pastui pecudum destinata est.

31. *Ulpianus* libro octavo decimo ad Edictum.

Pratum est, in quo ad fructum percipiendum falce duntaxat opus est, ex eo dictum, quod paratum sit ad fructum capiendum.

32. *Paulus* libro vicesimo quarto [ad Edictum]

Minus solutum intelligitur, etiam si nihil esset solutum.

33. *Ulpianus* libro vicesimo primo ad Edictum.

Palam est, coram pluribus.

34. *Paulus* libro 24 [ad Edictum.]

Actionis verbo etiam persecutio continetur.

35. *Idem* [libro septimo decimo ad Edictum.]

Restituere autem is intelligitur, qui simul & causam actori reddit, quam is habiturus esset, si statim judicii accepti tempore res ei reddita fuisset. id est, & usucapionis causam, & fructuum.

36. *Ulpianus* [libro vicesimo tertio ad Edictum.]

Litis nomen [omnem] actionem significat, sive in rem sive in personam sit.

37. *Paulus* [libro 26 ad Edictum.]

Verbum *Oportere* non ad facultatem judicis pertinet, qui potest vel pluris vel minoris condemnare, sed ad veritatem refertur.

38. *Ulpianus* [libro 25 ad Edictum.]

Ostentum Labeo definit, omne contra naturam cujusque rei genitum, factumque: duo genera [autem] sunt ostentorum, unum quotiens quid contra naturam nascitur, tribus manibus forte aut pedibus, aut qua alia parte corporis, quæ naturæ contraria est. alterum cum quid prodigiosum videtur, quæ Græci φαντάσματα, id est, *visiones* vocant.

39. *Paulus* libro 53 [ad Edictum.]

Subsignatum dicitur, quod ab aliquo subscriptum est. nam veteres subsignationis verbo pro adscriptione uti solebant.

§. 1. Bona intelliguntur cujusque, quæ deducto ære alieno supersunt.

§. 2. Detestari est, absenti denunciare.

§. 3. Incertus possessor est, quem ignoramus.

40. *Ulpianus* libro 56.

Detestatio est denuntiatio facta cum testatione.

§. 1. Servi appellatio etiam ad ancillam refertur.

§. 2. Familiæ appellatione liberi quoque continentur.

§. 3. Unicus servus familiæ appellatione non continetur. Ne duo quidem familiam faciunt.

41. *Gajus* libro 21 ad Edictum Provinciale.

Armorum appellatio non utique scuta, & gladios, & galeas significat: sed & fustes, & lapides.

42. *Ulpianus* [libro 57 ad Edictum.]

Probrum & opprobrium, id est probra quædam natura turpia sunt, quædam civiliter, & quasi more civitatis. ut puta furtum, adulterium, natura turpe est. enimvero tutelæ damnari, hoc non natura probrum est, sed more civitatis. nec enim natura probrum est, quod potest etiam in hominem idoneum incidere.

43. *Idem* [libro quinquagesimo octavo ad Edictum.]

Verbo *Victus* continentur, quæ esui, potuique, cultuique corporis, quæque ad vivendum homini necessaria sunt, vestem quoque victus habere vicem, Labeo ait.

44 *Gajus* libro vicesimo secundo [ad Edictum Provinciale.]

Et cætera, quibus tuendi, curandive corporis nostri gratia utimur, ea appellatione significantur.

45. *Ulpianus* [libro quinquagesimo octavo ad Edictum.]

Instratum omne vestimentum contineri, quod injiciatur; Labeo ait. neque enim dubium est, quin stragula vestis sit omne pallium περίστρωμα. In victum ergo vestem accipiemus, non stragula, instratum omnem stragulam vestem.

46. *Idem* libro 59 [ad Edictum.

Pronuntiatum & statutum idem potest; promiscue enim & pronuntiasse & statuisse solemus dicere eos qui jus habent cognoscendi.

§. 1. Matremfamilias accipere debemus eam quæ non inhoneste vixit. matrem enim familias a cæteris fœminis mores discernunt, atque separant. proinde nihil intererit, nupta sit, an vidua, ingenua sit, an libertina. nam neque nuptiæ, neque natales faciunt matremfamilias: sed boni mores.

47. *Paulus* libro quinquagesimo sexto ad Edictum.

Liberationis verbum eandem vim habet, quam solutionis.

48. *Gajus* libro ad Edictum Prætoris urbani titulo.

Qui neque sequantur neque ducantur.

Solutum non intelligimus eum, qui licet vinculis levatus sit, manibus tamen tenetur. ac ne eum quidem intelligimus solutum, qui in publico sine vinculis servatur.

49. *Ulpianus* libro quinquagesimo nono ad Edictum.

Bonorum appellatio aut naturalis, aut civilis est: Naturaliter bona ex eo dicuntur quod beant, hoc est, bea-

tos

tos faciunt. beare est prodesse. In bonis autem nostris computari sciendum est, non solum quæ dominii nostri sunt, sed & si bona fide a nobis possideantur, vel superficiaria sint. Æque bonis adnumerabitur, etiam si quid est in actionibus, petitionibus, persecutionibus. nam hæc omnia in bonis esse videntur.

50. *Idem* libro sexagesimo primo ad Edictum.

Nurus appellatio etiam ad pronurum, & ultra porrigenda est.

51. *Gajus* libro vicesimo tertio ad Edictum Provinciale.

Appellatione parentis non tantum pater, sed etiam avus, & proavus, & deinceps omnes superiores continentur: sed & mater, & avia, & proavia.

52. *Ulpianus* libro sexagesimo primo [ad Edictum.]

Patroni appellatione & patrona continetur.

53. *Paulus* libro quinquagesimo [nono] ad Edictum.

Sæpe ita comparatum est, ut conjuncta pro disjunctis accipiantur, & disjuncta pro conjunctis, interdum soluta pro separatis. Nam cum dicitur apud veteres, *Adgnatorum gentiliumque*, pro separatione accipitur. At cum dicitur, *Super pecunia tutelave sua*, tutor separatim sine pecunia dari non potest. Et cum dicimus, *Quod dedi aut donavi:* utraque continemus. Cum vero dicimus, *Quod eum dare facere oportet:* quodvis eorum sufficit probare. Cum vero dicit Prætor, *Si donum, munus, operas redemerit*: si omnia imposita sunt, certum est, omnia redimenda esse: ex re ergo pro conjunctis habentur. si quædam imposita sunt, cætera non desiderabuntur.

§. 1. Item dubitatum, illa verba, *Ope, consilio*, quemadmodum accipienda sunt: sententiæ conjungentium aut separantium? sed verius est, quod & Labeo ait, separatim accipienda: quia aliud factum est ejus, qui ope, aliud ejus, qui consilio furtum facit. sic enim alii condici potest, alii non potest. & sane post veterum auctoritatem eo perventum est, ut nemo ope videatur fecisse, nisi & consilium malignum habuerit: nec consilium habuisse noceat, nisi & factum secutum fuerit.

54. *Ulpianus* libro sexagesimo secundo [ad Edictum.]

Conditionales creditores dicuntur & hi, quibus nondum competit actio, est autem competitura: vel qui spem habent, ut competat.

55. *Paulus* libro sexto decimo brevis Edicti.

Creditor autem is est, qui exceptione perpetua summoveri non potest. qui autem temporalem exceptionem timet, similis est conditionali creditori.

56. *Ulpianus* libro sexagesimo secundo [ad Edictum.]

Cognoscere instrumenta, est relegere & recognoscere. dispungere est conferre accepta & elata.

§. 1. Liberorum appellatione continentur non tantum qui sunt in potestate, sed omnes, qui sui juris sunt: sive virilis, sive fœminini sexus sunt, exve fœminini sexus descendentes.

57. *Paulus* libro quinquagesimo nono [ad Edictum.]

Cui præcipua cura rerum incumbit, & qui magis quam cæteri diligentiam, & sollicitudinem rebus, quibus præsunt, debent: hi magistri appellantur. Quin etiam ipsi magistratus per derivationem à magistris cognominantur. unde etiam cujuslibet disciplinæ præceptores, magistros appellari à monendo, vel monstrando.

§. 1. Persequi videtur, & qui satis accepit.

58. *Gajus* libro vicesimo quarto ad Edictum Provinciale.

Licet inter gesta & facta videtur quædam esse subtilis differentia: attamen καταχρηστικῶς, id est, *abusive*, nihil inter factum & gestum interest.

§. 1. Paternos libertos recte videmur dicere nostros libertos. liberorum libertos non recte nostros libertos dicimus.

59. *Ulpianus* libro sexagesimo octavo [ad Edictum.]

Portus appellatus est conclusus locus, quo importantur merces, & inde exportantur. eaque nihilominus statio est conclusa, atque munita, inde angiportum dictum est.

60. *Idem* libro 69 [ad Edictum.]

Locus est non fundus, sed portio aliqua fundi: fundus autem integrum aliquid est. & plerumque sine villa locum accipimus. Cæterum adeo opinio nostra & constitutio locum à fundo separat, ut & modicus locus possit fundus dici, si fundi animo eum habuimus. Non etiam magnitudo locum à fundo separat, sed nostra affectio. & quælibet portio fundi poterit fundus dici, si jam hoc constituerimus: necnon & fundus, locus constitui potest. nam, si eum alii adjunxerimus fundo, locus fundi efficietur.

§. 1. Loci appellationem non solum ad rustica, verum ad urbana quoque prædia pertinere, Labeo scribit.

§. 2. Sed fundus quidem suos habet fines: locus vero latere potest, quatenus determinetur, & definietur.

61. *Paulus* libro sexagesimo quinto [ad Edictum.]

Satisdationis appellatione interdum etiam repromissio continebitur: qua contentus fuit is cui satisdatio debebatur.

62. *Gajus* libro vicesimo sexto ad Edictum Provinciale.

Tigni appellatione in lege duodecim Tabularum omne genus materiæ, ex qua ædificia constant, significatur.

63. *Ul-*

63. *Ulpianus* [libro septuagesimo primo ad Edictum.]
Penes te amplius est, quam *apud te*, nam apud te est, quod qualiter qualiter à te teneatur: penes te est, quod quodammodo possidetur.

64. *Paulus* libro sexagesimo septimo ad Edictum.
Intestatus est, non tantum qui testamentum non fecit, sed etiam cujus ex testamento hereditas adita non est.

65. *Ulpianus* libro septuagesimo secundo ad Edictum.
Heredis appellatio non solum ad proximum heredem, sed & ad ulteriores refertur. nam & heredis heres, & deinceps, heredis appellatione continetur.

66. *Idem* libro septuagesimo quarto ad Edictum.
Mercis appellatio ad res mobiles tantum pertinet.

67. *Idem* [libro septuagesimosexto ad Edictum.]
Alienatum non proprie dicitur, quod adhuc in dominio venditoris manet. venditum tamen recte dicetur.

§. 1. Donationis verbum simpliciter loquendo, omnem donationem comprehendisse videtur: sive mortis causa, sive non mortis causa fuerit.

68. *Idem* libro septuagesimo septimo ad Edictum.
Illa verba, *arbitratu Lucii Titii fieri*, jus significant; & in servum non cadunt.

69. *Idem* libro septuagesimo octavo ad Edictum.
Hæc verba, *Cui rei dolus malus abferit, afuerit*, generaliter comprehendunt omnem dolum, quicunque in hanc rem admissus est, de qua stipulatio est interposita.

70. *Paulus* libro septuagesimo tertio [ad Edictum.]
Sciendum est, heredem etiam per multas successiones accipi. nam paucis speciebus heredis appellatio proximum continet. Veluti in substitutione impuberis, *Quisquis mihi heres erit, idem filio heres esto:* ubi heredis heres non continetur, quia incertus est. Item in lege Ælia Sentia filius heres proximus potest libertum paternum ut ingratum accusare, non etiam si heredi heres exstiterit. Idem dicitur in operarum exactione, ut filius heres exigere possit, non ex successione effectus.

§. 1. Verba hæc, *Is ad quem ea res pertinet*, sic intelliguntur, ut qui in universum dominium vel jure civili vel jure prætorio succedit, contineatur.

71. *Ulpianus* libro septuagesimo ad Edictum.
Aliud est capere, aliud accipere. Capere, cum effectu accipitur. Accipere est, si quis non accepit, ut habeat. ideoque non videtur quis capere, quod erit restiturus. sicut pervenisse proprie illud dicitur quod est remansurum.

§. 1. Hæc verba, *His rebus recte præstari*, hoc significant,

ne quid periculum vel damnum ex ea re stipulator sentiret.

72. *Paulus* libro 76 [ad Edictum.]

Appellatione rei, pars etiam continetur.

73. *Ulpianus* libro 80 [ad Edictum.]

Hæc verba in stipulatione posita, *Eam rem recte restitui*, fructus continet. *Recte* enim verbum pro viri boni arbitrio est.

74. *Paulus* libro 2 ad Edictum ædilium curulium.

Signatorius anulus ornamenti appellatione non continetur.

75. *Idem* libro 50 ad Edictum.

Restituere is videtur, qui id restituit, quod habiturus esset actor, si controversia ei facta non esset.

76. *Idem* libro quinquagesimo primo ad Edictum.

Dedisse intelligendus est etiam is, qui permutavit, vel compensavit.

77. *Idem* [libro 49 ad Edictum.]

Frugem pro reditu appellari, non solum quod frumentis, aut leguminibus: verum & quod ex vino silvis cæduis, cretifodinis, lapidicinis capitur. Julianus scribit fruges omnes esse, quibus homo vescatur, falsum esse: non enim carnem, aut aves, ferasve, aut poma fruges dici. Frumentum autem id esse, quod arista se teneat, recte Gallum definiisse. lupinum vero & fabam fruges potius dici; quia non arista, sed siliqua continentur, quæ Servius apud Alfenum in frumento contineri putat.

78. *Paulus* libro 3 ad Plautium.

Interdum proprietatem quoque verbum possessionis significat: sicut in eo, qui possessiones suas legasset, responsum est.

79. *Idem* libro 6 ad Plautium.

Impensæ necessariæ sunt, quæ si factæ non sint, res aut peritura, aut deterior futura sit.

§. 1. Utiles impensas esse Fulcinius ait, quæ meliorem dotem faciant, [non] deteriorem esse non sinant: ex quibus reditus mulieri adquiratur: sicut arbusti pastinatione ultra quam necesse fuerat: item doctrinam puerorum, quorum nomine onerari mulierem ignorantem vel invitam, non oportet: ne cogatur fundo, aut mancipiis carere. In his impensis, & pistrinum, & horreum insulæ dotali adjectum, plerumque dicemus.

§. 2. Voluptariæ sunt, quæ speciem duntaxat ornant, non etiam fructum augent, ut sunt viridia, & aquæ salientes, incrustationes, loricationes, picturæ.

80. *Idem*

80 *Idem* libro 9 ad Plautium.

In generali repetitione legatorum etiam datæ libertates continentur ex mente legis duodecim Tabularum.

81. *Idem* libro 10 ad Plautium.

Cum Prætor dicat, ut opus factum restituatur, etiam damnum datum actor consequi debet: nam verbo restitutionis omnis utilitas actoris continetur.

82. *Idem* libro 14 ad Plautium.

Verbum *Amplius* ad eum quoque pertinet, cui nihil debetur: sicuti ex contrario minus solutum videtur, etiam si nihil esset exactum.

83. *Javolenus* libro 5 ex Plautio.

Proprie bona dici non possunt, quæ plus incommodi, quam commodi habent.

84. *Paulus* [libro 2 ad Vitellium.]

Filii appellatione omnes liberos intelligimus.

85. *Marcellus* libro 1 Digestorum.

Neratius Priscus tres facere existimat collegium, & hoc magis sequendum est.

86. *Celsus* libro 5 Digestorum.

Quid aliud sunt jura prædiorum, quam prædia qualiter se habentia? ut bonitas, salubritas, amplitudo?

87. *Marcellus* libro duodecimo Digestorum.

Ut Alfenus ait, urbs est Roma, quæ muro cingeretur. Roma est etiam, qua continenti ædificia essent. nam Romam non muro tenus existimari, ex consuetudine cottidiana posse intelligi, cum diceremus Romam nos ire, etiam si extra urbem habitaremus.

88. *Celsus* libro octavo decimo Digestorum.

Tantum quisque pecuniæ relinquit, quantum ex bonis ejus refici potest. sic dicimus, centies aureorum habere, qui tantum in prædiis, cæterisque similibus rebus habeat. Non idem est in fundo alieno legato, quanquam is hereditaria pecunia parari potest: neque quisquam eum, qui pecuniam numeratam habet, habere dicit, quicquid ex ea parari potest.

89. *Pomponius* libro sexto ad Sabinum.

Boves magis armentorum, quam jumentorum generis appellantur.

§. 1. Hoc sermone, *Dum nupta erit*, primæ nuptiæ significantur.

§. 2. Inter edere & reddi rationes, multum interest. nec is, qui edere jussus sit, reliquum reddere debet. nam & argentarius edere rationem videtur, etiamsi quod reliquum sit apud eum non solvat.

90. *Ul-*

90. *Ulpianus* libro vicesimo septimo ad Sabinum.

Qui uti optimæ maximæque sunt, ædes tradit: non hoc dicit, servitutem illis deberi: sed illud solum, ipsas ædes liberas esse, hoc est, nulli servire.

91. *Paulus* libro secundo Fideicommissorum.

Meorum & tuorum appellatione actiones quoque contineri dicendum est.

92. *Idem* libro septimo [Quæstionum.]

Proximus est, cui nemo antecedit. supremus est, quem nemo sequitur.

93. *Celsus* [libro decimo nono Digestorum.]

Moventium, item mobilium appellatione idem significamus, si tamen apparet defunctum animalia duntaxat, quia se ipsa moverent, moventia vocasse. quod verum est.

94. *Idem* libro 20 Digestorum.

Verbum reddendi quanquam significatum habet retro dandi, recipit tamen & per se dandi significationem.

95. *Marcellus* libro 14 Digestorum.

Potest reliquorum appellatio & universos significare.

96. *Celsus* libro 25 Digestorum.

Littus est, quousque maximus Fluctus à mari pervenit, idque Marcum Tullium ajunt, cum arbiter esset, primum constituisse.

§. 1. Prædia dicimus aliquorum esse, non utique communiter habentium ea, sed [vel] alio aliud habente.

97. *Idem* libro 32 Digestorum.

Cum stipulamur, *Quanta pecunia ex hereditate Titii ad te pervenerit:* res ipsas, quæ pervenerunt, non pretia earum spectare videmur.

98. *Idem* libro 39 Digestorum.

Cum bisextum Kalendis est, nihil refert [utrum] priore an posteriore die quis natus sit, & deinceps sextum Kalendas ejus natalis dies est. nam id biduum pro uno die habetur: sed posterior dies intercalatur, non prior, ideo quo anno intercalatum non est, sexto Kalendas natus, cum bisextum Kalendis est, priorem diem natalem habet.

§. 1. Cato putat, mensem intercalarem additititum esse, omnesque ejus dies pro momento temporis observat, extremoque diei mensis Februarii attribuit Quintus Mucius.

§. 2. Mensis autem intercalaris constat ex diebus viginti octo.

99. *Ulpianus* libro tertio de officio Consulis.

Notionem accipere possumus & cognitionem & jurisdictionem.

§. 1. Continentes provincias accipere debemus eas quæ Italiæ junctæ sunt; ut puta Galliam, sed & provinciam Si-

cilia

ciliam magis inter continentes accipere nos oportet, quæ modico freto Italia dividitur.

§. 1. Instrumentorum appellatione quæ comprehendantur, per quam difficile erit separare. quæ enim proprie sint instrumenta, propter quæ dilatio danda sit, inde dignoscemus, si in præsentiam personæ, quæ instruere possit, dilatio petatur. puta qui actum gessit, licet in servitute, vel qui actor fuit constitutus: putem videri instrumentorum causa peti dilationem.

100. *Idem* libro 2 de officio consulis.

Speciosas personas accipere debemus, clarissimas personas utriusque sexus, item eorum, quæ ornamentis senatoriis utuntur.

101. *Modestinus* libro 9 Differentiarum.

Inter stuprum & adulterium, hoc interesse quidam putant: quod adulterium in nuptam, stuprum in viduam committitur, sed Lex Julia de adulteriis hoc verbo indifferenter utitur.

§. 1. Divortium inter virum & uxorem fieri dicitur, repudium vero sponsæ remitti videtur. quod & in uxoris personam non absurde cadit.

§. 1. Verum est, morbum esse temporalem corporis imbecillitatem, vitium vero perpetuum corporis impedimentum. veluti si talum excussit. nam & luscus itaque vitiosus est.

§. 1. Servis legatis etiam ancillas deberi, quidam putant: quasi commune nomen utrumque sexum contineat.

102. *Idem* libro 7 Regularum.

Derogatur legi, aut abrogatur: derogatur legi, cum pars detrahitur, abrogatur legi, cum prorsus tollitur.

103. *Idem* libro 8 Regularum.

Licet capitalis Latine loquentibus omnis causa existimationis videatur: tamen appellatio capitalis, mortis, vel amissionis civitatis, intelligenda est.

104. *Idem* libro secundo Excusationum.

[H] τῶν τέκνων προσηγορία, καὶ ἐπὶ τοὺς ἐγγόνους ἐκτείνεται.

Natorum appellatio & ad nepotes extenditur.

105. *Idem* [libro undecimo Responsorum.]

Modestinus respondit, his verbis, *Libertis libertabusque meis*, libertum libertæ testatoris non contineri.

106. *Idem* libro singulari de Præscriptionibus.

Dimissoriæ litteræ dicuntur, quæ vulgo apostoli dicuntur. dimissoriæ autem dictæ, quod causa ad eum, qui appellatus est, dimittitur.

107. *Idem*

107. *Idem* libro tertio Pandectarum.

Adsignare libertum hoc est, testificari, cujus ex libeiis libertum eum esse voluit.

108. *Idem* libro 4 Pandectarum.

Debitor intelligitur is, à quo invito exigi pecunia potest.

109. *Idem* libro 5 Pandectarum.

Bonæ fidei emptor esse videtur, qui ignoravit eam rem alienam esse: aut putavit eum, qui vendidit, jus vendendi habere, puta procuratorem, aut tutorem esse.

110. *Idem* libro 6 Pandectarum.

Sequester dicitur, apud quem plures eandem rem, de qua controversia est, deposuerunt: dictus ab eo, quod occurrenti, aut quasi sequenti eos, qui contendunt, committitur.

111. *Javolenus* libro 6 ex Cassio.

Censere est constituere, & præcipere: unde etiam dicere solemus, Censeo hoc facias: & semel aliquid censuisse. Inde Censoris nomen videtur esse tractum.

112. *Idem* libro 11 ex Cassio.

Litus publicum est eatenus, qua maxime fluctus exæstuat. Idemque juris est in lacu, nisi is totus privatus est.

113. *Idem* libro 14 ex Cassio.

Morbus sonticus est, qui cuique rei nocet.

114. *Idem* libro 15 ex Cassio.

Solvendo esse nemo intelligitur, nisi qui solidum potest solvere.

115. *Idem* libro 4 Epitomarum.

Quæstio est, fundus à possessione vel agro vel prædio quid distet. Fundus est omne, quidquid solo tenetur. Ager est, [si] species fundi ad usum hominis comparatur. Possessio ab agro juris proprietate distat. quicquid enim adprehendimus, cujus proprietas ad nos non pertinet, aut nec potest pertinere: hoc possessionem appellamus. Possessio ergo usus, ager proprietas loci est. Prædium utriusque suprascriptæ generale nomen est: nam & ager & possessio hujus appellationis species sunt.

116. *Idem* libro 7 Epistolarum.

Quisquis mihi alius filii filiusve heres sit, Labeo non videri filiam contineri: Proculus contra. mihi Labeo videtur verborum figuram sequi, Proculus mentem testantis. respondit: Non dubito, quin Labeonis sententia vera non sit.

117. *Idem* libro 9 Epistolarum.

Non potest videri minus solvisse is, in quem amplioris summæ actio non competit.

118. *Pom-*

118. *Pomponius* libro 2 ad Quintum Mucium.

Hostes hi sunt, qui nobis aut quibus nos publice bellum decrevimus, cæteri latrones, aut prædones sunt.

119. *Idem* libro tertio [ad Quintum Mucium.]

Hereditatis appellatio sine dubio continet etiam damnosam hereditatem. juris enim nomen est, sicuti bonorum possessio.

120. *Idem* libro quinto [ad Quintum Mucium]

Verbis legis duodecim Tabularum his, *Uti legassit suæ rei, ita jus esto*, latissima potestas tributa videtur & heredis instituendi, & legata, & libertates dandi, tutelas quoque constituendi, sed id interpretatione coangustatum est vel legum, vel auctoritate jura constituentium.

121. *Idem* libro sexto [ad Quintum Mucium.]

Usura pecuniæ, quam percipimus, in fructu non est: quia non ex ipso corpore, sed ex alia causa est, id est, nova obligatione.

122. *Idem* libro octavo ad Quintum Mucium.

Servius ait: si ita scriptum sit, *Filio filiisque meis hosce tutores do*: masculis duntaxat tutores datos: quoniam singulari casu hoc, *filio* ad pluralem videtur transisse, continentem eundem sexum, quem singularis prior positus habuisset. sed hoc facti, non juris habet quæstionem, potest enim fieri, ut singulari casu de filio senserit, deinde plenius omnibus liberis prospexisse in tutore dando voluerit. quod magis rationabile esse videtur.

123. *Idem* libro vicesimo sexto ad Quintum Mucium.

Verbum *erit* interdum etiam præteritum, nec solum futurum tempus demonstrat. quod est nobis necessarium scire, & cum codicilli ita confirmati testamento fuerint, *Quod in codicillis scriptum erit*, utrumne futuri temporis demonstratio fiat, an etiam præteriti, si ante scriptos codicillos quis relinquat. quod quidem ex voluntate scribentis interpretandum est. Quemadmodum autem hoc verbum *est*, non solum præsens, sed & præteritum tempus significat: ita & hoc verbum *erit*, non solum futurum, sed interdum etiam præteritum tempus demonstrat. nam cum dicimus, *Lucius Titius solutus est* [*ab*] *obligatione*: & præteritum & præsens significamus: sicut hoc, *Lucius Titius alligatus est*, & idem fit, cum ita loquimur, *Troja capta est*. non enim ad præsentis facti demonstrationem refertur is sermo, sed ad præteritum

124. *Proculus* libro secundo Epistolarum.

Hæc verba, *ille aut ille*, non solum disjunctivæ, sed etiam subdisjunctivæ orationis sunt. Disjunctivum est: veluti cum dicimus, *aut dies aut nox est*, quorum posito altero

tero, necesse est tolli alterum: item sublato altero, poni alterum. ita simili figuratione verbum potest esse subdisjunctivum. Subdisjunctivi autem genera sunt duo. Unum, cum ex propositis finibus ita non potest uterque esse, ut possit neuter esse. veluti cum dicimus, *aut sedet, aut ambulat*. nam ut nemo potest utrumque simul facere: ita aliquis potest neutrum, veluti is, qui accumbit. Alterius generis est, cum ex propositis finibus ita non potest neuter esse, ut possit utrumque esse, veluti cum dicimus, *omne animal aut facit, aut patitur*. nullum est enim, quod nec faciat, nec patiatur: at potest simul & facere, & pati.

125. *Idem* libro 5 Epistolarum.

Nepos Proculo suo salutem. Ab eo, qui ita dótem promisit. *Cum commodum erit, dotis filiæ meæ tibi erunt aurei centum*, putasne protinus nuptiis factis dotem peti posse? quid, si ita promisisset. *Cum potuero, doti erunt*? quod si aliquam vim habeat posterior obligatio, *possit* verbum quo modo interpretaris? utrum ære alieno deducto, an extante? Proculus: Cum dotem quis [ita] promisit, *Cum potuero, doti tibi erunt centum*: existimo ad id, quod actum est, interpretationem redigendam esse. nam qui ambigue loquitur: id loquitur, quod ex his, quæ significantur, sensit: propius est tamen, ut hoc eum sensisse existimem, deducto ære alieno potero. potest etiam illa accipi significatio, cum salva dignitate mea potero. quæ interpretatio ea magis accipienda est. si ita promissum est, *cum commodum erit*; hoc est, cum sine incommodo meo potero.

126. *Idem* libro 6 Epistolarum.

Si, cum fundum tibi darem, legem ita dixi, *Uti optimus maximusque esset*, & adjeci, jus fundi deterius factum non esse per dominum præstabitur, amplius eo præstabitur nihil: etiam si prior pars, qua scriptum est, *uti optimus maximusque sit*, liberum esse significat. eoque, si posterior pars adjecta non esset, liberum præstare deberem. tamen inferiore parte satis me liberatum puto, quod ád jura attinet, ne quid aliud præstare debeam, quam jus fundi per dominum deterius factum non esse.

127. *Callistratus* libro quarto de Cognitionibus.

Vestis appellatione tam virilis, quam muliebris, & scenica, etiam si in tragica, aut citharœdica sit, continetur.

128. *Ulpianus* [libro primo] ad Legem Juliam & Papiam.

Spadonum generalis appellatio est. quo nomine tam hi, qui natura spadones sunt. Item thlibiæ, thlasiæ, sed & si quod aliud genus spadonum est, continentur.

129. *Paulus* libro primo ad legem Juliam & Papiam.
Qui mortui nascuntur, neque nati, neque procreati videntur: quia nunquam liberi appellari potuerunt.

130. *Ulpianus* libro secundo ad legem Juliam & Papiam.
Lege obvenire hereditatem non improprie quis dixerit & eam, quæ ex testamento defertur; quia lege duodecim Tabularum testamentariæ hereditates confirmantur.

131. *Idem* libro tertio ad legem Juliam & Papiam.
Aliud fraus est, aliud pœna. fraus enim sine pœna esse potest: pœna sine fraude esse non potest. pœna est noxæ vindicta, fraus & ipsa noxa dicitur, & quasi pœnæ quædam præparatio.

§. 1. Inter multam autem & pœnam multum interest: cum pœna generale sit nomen, omnium delictorum coërcitio: multa specialis peccati, cujus animadversio hodie pecuniaria est, pœna autem non tantum pecuniaria, verum capitis & existimationis irrogari solet. & multa quidem ex arbitrio ejus venit, qui multam dicit: pœna non irrogatur, nisi quæ quaque lege, vel quo alio jure specialiter huic delicto imposita est. quinimmo multa ibi dicitur, ubi specialis pœna non est imposita. Item multam is dicere potest, cui judicatio data est: magistratus solos & præsides provinciarum posse multam dicere, mandatis permissum est. pœnam autem unusquisque irrogare potest, cui hujus criminis sive delicti executio competit.

132. *Paulus* libro tertio ad legem Juliam & Papiam.
Anniculus amittitur, qui extremo anni die moritur & consuetudo loquendo id ita esse declarat, *Ante diem decimum Kalendarum*, *post diem decimum Kalendarum*. neque utro enim sermone undecim dies significantur.

§. 1. Falsum est eam peperisse, cui mortuæ filius exsectus est.

133. *Ulpianus* libro quarto ad legem Juliam & Papiam.
Si quis sic dixerit, ut intra diem mortis ejus aliquid fiat: ipse quoque dies, quo quis mortuus est numeratur.

134. *Paulus* libro secundo ad legem Juliam & Papiam.
Anniculus non statim ut natus est, sed trecentesimo sexagesimo quinto die dicitur, incipiente plane, non exacto die: quia annum civiliter, non ad momenta temporum, sed ad dies numeramus.

135. *Ulpianus* libro quarto ad legem Juliam & Papiam.
Quæret aliquis: si portentosum, vel monstrosum, vel debile mulier ediderit, vel qualem visu vel vagitu novum, non humanæ figuræ, sed alterius magis animalis, quam hominis partum: an, quia enixa est, prodesse ei

de

debeat? & magis est, ut hæc quoque parentibus prosint. nec enim est, quod eis imputetur, quæ, qualiter potuerunt, statutis obtemperaverunt: neque id, quod fataliter accessit, matri damnum injungere debet.

136. *Idem* libro quinto ad legem Juliam & Papiam.

Generi appellatione & neptis, & proneptis, tam ex filio, quam ex filia editorum, cæterarumque maritos contineri, manifestum est.

137. *Paulus* libro secundo ad legem Juliam & Papiam.

Ter enixa videtur, etiam quæ trigeminos pepererit.

138. *Idem* libro quarto ad legem Juliam & Papiam.

Hereditatis appellatione bonorum quoque possessio continetur.

139. *Ulpianus* libro septimo ad legem Juliam & Papiam.

Ædificia Romæ fieri etiam ea videntur, quæ in continentibus Romæ ædificiis fiant.

§. 1. Perfecisse ædificium is videtur, qui ita consummavit, ut jam in usu esse possit.

140. *Paulus* libro sexto ad legem Juliam & Papiam.

Cepisse quis intelligitur, quamvis alii adquisiit.

141. *Ulpianus* libro octavo ad legem Juliam & Papiam.

Etiam ea mulier, cum moreretur, creditur filium habere, quæ exciso utero edere possit. nec non etiam alio casu mulier potest habere filium, quem mortis tempore non habuit: ut puta eum, qui ab hostibus remeavit.

142. *Paulus* libro sexto ad legem Juliam & Papiam.

Triplici modo conjunctio intelligitur. aut enim re per se conjunctio contingit, aut re & verbis, aut verbis tantum. Nec dubium est quin conjuncti sint, quos & nominum & rei complexus jungit. veluti *Titius & Mævius ex parte dimidia heredes sunto*. vel [ita] *Titius Mæviusque heredes sunto*. Vel, *Titius cum Mævio ex parte dimidia heredes sunto*. videamus autem: ne, etiam si hos articulos detrahas *&*, *que*, *cum*, interdum tamen conjunctos accipi oporteat. veluti *Lucius Titius, Publius Mævius ex parte dimidia heredes sunto*. vel ita. *Publius Mævius, Lucius Titius heredes sunto. Sempronius ex parte dimidia heres esto*. ut Titius & Mævius veniant in partem dimidiam, & re & verbis conjuncti videantur. *Lucius Titius ex parte dimidia heres esto. Sejus ex parte, qua Lucium Titium heredem institui, heres esto. Sempronius ex parte dimidia heres esto*. Julianus dubitari posse, tres semisses facti sint, an Titius in eundem semissem cum Cajo & Sejo institutus sit, sed eo quod Sempronius quoque ex parte dimidia scriptus est, verisimilius esse, in eundem semissem

missem duos coactos, & conjunctim heredes scriptos esse.

143. *Ulpianus* libro nono [ad legem Juliam & Papiam.]

Id apud se quis habere videtur, de quo habet actionem, habetur enim, quod peti potest.

144. *Paulus* libro decimo ad legem Juliam & Papiam.

Libro memoralium.

Massurius scribit pellicem apud antiquos eam habitam, quæ cum uxor non esset, cum aliquo tamen vivebat: quam nunc vero nomine amicam, paulo honestiore concubinam appellari, Granius Flaccus in libro de jure Papiriano scribit, pellicem nunc vulgo vocari, quæ cum eo, cui uxor sit, corpus misceat. quosdam eam, quæ uxoris loco sine nuptiis in domo sit, quam Παλλακὴν Græci vocant.

145. *Ulpianus* libro decimo [ad legem Juliam & Papiam.]

Virilis appellatione interdum etiam totam hereditatem contineri dicendum est.

146. *Terentius Clemens* libro 2 [ad legem Juliam & Papiam.]

Soceri, socrus appellatione avum quoque & aviam uxoris vel mariti contineri, respondetur.

147. *Idem* libro tertio ad legem Juliam & Papiam.

Qui continentibus urbis nati sunt, Romæ nati intelliguntur.

148. *Gajus* libro octavo ad legem Juliam & Papiam.

Non est sine liberis, cui vel unus filius, unave filia est. hæc enim enuntiatio, *habet liberos*, [*non habet liberos*] semper plurativo numero profertur: sicut & pugillares, & codicilli.

149. *Idem* libro decimo ad legem Juliam & Papiam.

Nam quem sine liberis esse, dicere non possumus: hunc necesse est dicamus liberos habere.

150. *Item* libro nono ad legem Juliam & Papiam.

Si ita à te stipulatus fuero, *Quanto minus à Titio consecutus fuero, tantum dare spondes?* non solet dubitari, quin si nihil à Titio fuero consecutus, totum debeas, quod Titius debuerit.

151. *Terentius Clemens* libro 5 ad legem Juliam & Papiam.

Delata hereditas intelligitur, quam quis possit adeundo consequi.

152. *Gajus* libro decimo ad legem Juliam & Papiam.

Hominis appellatione tam fœminam, quam masculum contineri, non dubitatur.

153. *Terentius Clemens* libro 11 ad legem Juliam & Papiam.

Intelligendus est mortis tempore fuisse, qui in utero relictus est.

154. *Ma-*

154. *Macer* [libro primo ad legem vicesimam.]

Mille passus non à miliario urbis, sed continentibus ædificiis numerandi sunt.

155. *Licinius Rufinus* libro septimo Regularum.

Proximi appellatione etiam ille continetur qui solus est.

156. *Idem* libro 10 Regularum.

Majore parte anni possedisse quis intelligitur, etiam si duobus mensibus possederit: si modo adversariis ejus aut paucioribus diebus, aut nullis possederit.

157. *Ælius Gallus* libro 1 de verborum, quæ ad jus pertineut, significatione.

Paries est, sive murus, sive maceria est.

§. 1. Item via est, sive semita, sive iter est.

158. *Celsus* libro vicesimo quinto Digestorum.

In usu juris frequenter uti nos Cascellius air singulari appellatione, cum plura generis ejusdem significare vellemus. nam & multum hominem venisseRomam, & piscem vilem esse dicimus. Item in stipulando satis habemus de herede cavere, *Si ea res secundum me heredemve meum judicata erit.* & rursus, *Quod ob eam rem te heredemve tuum.* nempe æque, si plures heredes sint, continentur stipulatione.

159. *Ulpianus* libro primo ad Sabinum.

Etiam aureos nummos æs dicimus.

160. *Idem* [libro secundo ad Sabinum.]

Ceterorum & reliquorum appellatione etiam omnes continentur, ut Marcellus dixit, circa eum cui optio servi legata est, ceteri Sempronio: nam tentat, si non optet, omnes ad Sempronium pertinere.

161. *Idem* libro 7 ad Sabinum.

Non est pupillus, qui in utero est.

162. *Pomponius* libro secundo ad Sabinum.

In vulgari substitutione, qua ei, qui supremus morietur, heres substituitur, recte substitutus etiam unico intelligitur: exemplo duodecim Tabularum, ex quibus proximis adgnatus & solus habetur.

§. 1. Si quis ita in testamento scripserit, *Si quid filio meo acciderit, Damas servus meus liber esto*: mortuo filio, Damas liber erit. licet enim accidant & vivis, sed vulgi sermone etiam mors significatur.

163. *Paulus* libro 2 ad Sabinum.

Illa verba, *Optimus*, *maximusque*, vel in eum cadere possunt, qui solus est. Sic & circa edictum Prætoris supremæ tabulæ habentur & solæ.

§. 1. Pueri appellatione etiam puella significatur, nam & fœ-

fœminas puerperas appellant recenres ex partu, & Græce παιδίον communirer appellatur.

164. *Ulpianus* libro quinto decimo ad Sabinum.

Nomen filiarum & in posthumam cadere, quæstionis non est, quamvis posthumæ non cadere in eam, quæ in rebus humanis sit, certum sit.

§. 1. Partitionis nomen non semper dimidium significat: sed prout est adjectum. potest enim juberi aliquis & maximam partiri posse, & vicesimam, & tertiam, & prout libuerit: sed si non fuerit portio adjecta, dimidia pars debetur.

§. 2. Habere, sicut pervenire, cum effectu accipiendum est.

165. *Pomponius* libro 5 [ad Sabinum.]

Venisse ad heredem nihil intelligitur, nisi deducto ære alieno.

166. *Idem* libro sexto ad Sabinum.

Urbana familia, & rustica, non loco, sed genere distinguitur. potest enim aliquis dispensator non esse servorum urbanorum numero: veluti is, qui rusticarum rerum rationes dispenset, ibique habitet, non multum abest à villico: insularius autem urbanorum numero est. Videndum tamen est, ipse dominus, quorum loco quemque habuerit: quod ex numero familiæ, & vicariis apparebit.

§. 1. Pernoctare extra urbem intelligendus est, qui nulla parte noctis in urbe est, *Per* enim totam noctem significat.

167. *Ulpianus* libro vicesimo quinto ad Sabinum.

Carbonum appellatione materiam non contineri. sed an lignorum? & fortassis quis dicet, nec lignorum: non enim lignorum gratia habuit. Sed & titiones, & alia ligna cocta, ne fumum faciant, utrum ligno, an carboni, an suo generi adnumerabimus? & magis est, ut proprium genus habeatur. Sulphurata quoque de ligno æque eandem habebunt definitionem. Ad faces quoque parata non erunt lignorum appellatione comprehensa, nisi hæc fuit voluntas. Idem & de nucleis olivarum, sed & de balanis est, vel si qui alii nuclei. De pinu autem integri strobili ligni appellatione continebuntur.

168. *Paulus* libro quarto [ad Sabinum.]

Pali & perticæ in numerum materiæ redigendi sunt, & ideo lignorum appellatione non continentur.

169. *Idem* libro 5 ad Sabinum.

Non tantum in traditionibus, sed & in emptionibus, & stipulationibus, & testamentis adjectio hæc, *Uti optimus*

mus maximusque est, hoc significat, ut liberum præstetur prædium, non ut etiam servitutes ei debeantur.

170. *Ulpianus* libro trigesimo tertio ad Sabinum.

Heredis appellatione omnes significari successores credendum est, etsi verbis non sint expressi.

171. *Pomponius* libro sexto decimo ad Sabinum.

Pervenisse ad te recte dicitur, quod per te ad alium pervenerit: ut in hereditate à liberto per patronum filiumfamilias patri eius adoptivo adquisita responsum est.

172. *Ulpianus* libro trigesimo octavo ad Sabinum.

Liberti appellatione etiam libertam contineri placuit.

173. *Idem* libro trigesimo nono ad Sabinum.

Collegarum appellatione hi continentur, qui sunt ejusdem potestatis.

§. 1. Qui extra continentia urbis est, abest: cæterum usque ad continentia, non abesse videbitur.

174. *Idem* libro quadragesimo [secundo ad Sabinum.]

Aliud est promittere furem non esse, aliud furto noxaque solutum. qui enim dicit furem non esse, de hominis proposito loquitur. qui furtis noxaque solutum, nemini esse furti obligatum promittit.

175. *Pomponius* libro vicesimo secundo [ad Sabinum.]

Faciendi verbo, reddendi etiam causa continetur.

176. *Ulpianus* libro quadragesimo quinto ad Sabinum.

Solutionis verbo, satisfactionem quoque omnem accipiendam placet. solvere dicimus eum qui fecit quod facere promisit.

177. *Idem* libro quadragesimo septimo ad Sabinum.

Natura cavillationis, quam Græci σωρείτην (id est, *acervalem syllogismum*) appellaverunt, hæc est, ut ab evidenter veris per brevissimas mutationes disputatio ad ea, quæ evidenter falsa sunt, perducatur.

178. *Idem* libro quadragesimo nono ad Sabinum.

Pecuniæ verbum, non solum numeratam pecuniam complectitur, verum omnem omnino pecuniam, hoc est, omnia corpora. nam corpora quoque pecuniæ appellatione contineri, nemo est qui ambiget.

§. 1. Hereditas juris nomen est, quod & accessionem & decessionem in se recipit: hereditas autem vel maxime fructibus augetur.

§. 2. Actionis verbum, & speciale est, & generale. nam omnis actio dicitur, sive in personam, sive in rem sit petitio. sed plerumque actiones personales solemus dicere. petitionis autem verbo, in rem actiones significari videntur. Persecutionis verbo extraordinarias persecutiones puto con-

contineri: ut puta fideicommissorum, & si quæ aliæ sunt, quæ non habent juris ordinarii exsecutionem.

§. 3. Hoc verbum *debuit*, omnem omnino actionem comprehendere intelligitur, sive civilis, sive honoraria, sive fideicommissi fuit persecutio.

179. *Idem* libro quinquagesimo primo ad Sabinum.

Inter hæc verba, *Quanti ea res erit*, vel, *Quanti eam rem esse paret*, nihil interest: in utraque nempe clausula placet veram rei æstimationem fieri.

180. *Pomponius* libro trigesimo ad Sabinum.

Tugurii appellatione omne ædificium, quod rusticæ magis custodiæ convenit, quam urbanis ædibus, significatur.

§. 1. Ofilius ait, tugurium à tecto, tanquam tegularium; esse dictum: ut toga, quod ea tegamur.

181. *Idem* [libro 35 ad Sabinum.]

Verbum illud *pertinere*, latissime patet. nam & eis rebus petendis aptum est, quæ dominii nostri sint: & eis, quas jure aliquo possideamus, quamvis non sint nostri dominii. pertinere ad nos etiam ea dicimus, quæ in nulla eorum causa sint, sed esse possint.

182. *Ulpianus* libro vicesimo septimo ad Edictum.

[Paterfamilias] liber peculium non potest habere, quemadmodum nec servus bona.

183. *Idem* libro vicesimo octavo ad Edictum.

Tabernæ appellatio declarat omne utile ad habitandum ædificium, non ex eo quod tabulis cluditur.

184. *Paulus* libro trigesimo [ad Edictum.]

Inde tabernacula, & contubernales dicti sunt.

185. *Ulpianus* libro vicesimo octavo ad Edictum.

Instructam autem tabernam sic accipiemus, quæ & rebus & hominibus ad negotiationem paratis constat.

186. *Idem* [libro trigesimo ad Edictum.]

Commendare nihil aliud est, quam deponere.

187. *Idem* libro trigesimo [secundo ad Edictum.]

Verbum *Exactæ pecuniæ*, non solum ad solutionem referendum est: verum etiam ad delegationem.

188. *Paulus* libro trigesimo tertio ad Edictum.

Habere duobus modis dicitur: altero, jure dominii, altero, obtinere sine interpellatione id, quod quis emerit.

§. 1. Cautum intelligitur: sive personis, sive rebus cautum sit.

189. *Idem* libro trigesimo quarto [ad Edictum.]

Facere oportere & hanc significationem habet, ut abstineat quis ab eo facto, quod contra conventionem fieret, & curaret, ne fiat.

190. *Ulpianus* libro trigesimo quarto ad Edictum.

Provinciales eos accipere debemus, qui in provincia domicilium habent: non eos, qui ex provincia oriundi sunt.

191. *Paulus* libro trigesimo quinto [ad Edictum.]

Inter divortium & repudium, hoc intereft, quod repudiari etiam futurum matrimonium poteft: non recte autem sponsa divortisse dicitur: quod divortium ex eo dictum est, quod in diversas partes eunt, qui discedunt.

192. *Ulpianus* libro trigesimo septimo ad Edictum.

Hæc adjectio *plurisve*, non infinitam pecuniam continet, sed modicam: ut taxatio hæc, *Solidos decem plurisve*, ad minutulam summam referatur.

193. *Idem* libro trigesimo octavo ad Edictum.

Hæc verba, *Quanti eam rem paret esse*, non ad quod intereft, sed ad rei æstimationem referuntur.

194. *Ulpianus* [libro quadragesimo tertio ad Edictum.]

Inter donum & munus, hoc intereft, quod inter genus & speciem, nam genus esse donum Labeo a donando dictum, munus speciem. nam munus esse donum cum causa, ut puta natalicium, nuptalicium.

195. *Idem* libro quadragesimo sexto ad Edictum.

Pronunciatio sermonis in sexu masculino ad utrumque sexum plerumque porrigitur.

§. 1. *Familiæ* appellatio qualiter accipiatur, videamus; & quidem varie accepta est. nam & in res, & in personas deducitur. In res, ut puta in lege duodecim Tabularum his verbis, *adgnatus proximus familiam habeto.* Ad personas autem refertur familiæ significatio ita, cum de patrono & liberto loquitur lex: *ex ea familia*, inquit, *in eam familiam*, & hic de singularibus personis legem loqui constat.

§. 2. Familiæ appellatio refertur & ad corporis cujusdam significationem, quod aut jure proprio ipsorum, aut communi universæ cognationis continetur. Jure proprio familiam dicimus, plures personas, quæ sunt sub unius potestate, aut natura, aut jure subjectæ: ut puta patremfamilias, matremfamilias, filiumfamilias, filiamfamilias, quique deinceps vicem eorum sequuntur, ut puta nepotes, & neptes, & deinceps. Pater autem familias appellatur, qui in domo dominium habet. recteque hoc nomine appellatur, quamvis filium non habeat. non enim solam personam ejus, sed & jus demonstramus. denique & pupillum patremfamilias appellamus, & cum paterfamilias moritur, quotquot capita ei subjecta fuerint, singulas familias incipiunt habere. singuli enim patrumfamiliarum nomen subeunt, idemque eveniet & in eo, qui emancipatus est:

nam

nam & hic sui juris effectus, propriam familiam habet. Communi jure familiam dicimus omnium adgnatorum: nam etsi patrefamilias mortuo singuli singulas familias habent, tamen omnes, qui sub unius potestate fuerunt, recte ejusdem familiæ appellabuntur, qui ex eadem domo & genre proditi sunt.

§. 3. Servitium quoque solemus appellare familias, ut in edicto prætoris ostendimus sub titulo de furtis, ubi prætor loquitur de familia publicanorum. sed ibi non omnes servi, sed corpus quoddam servorum demonstratur hujus rei causa paratum, hoc est, vectigalis causa: alia autem parte edicti omnes servi continentur, ut de hominibus coactis, & vi bonorum raptorum: item redhibitoria, si deterior res reddatur emptoris opera, aut familiae ejus, & interdicto unde vi, familiæ appellatio omnes servos comprehendit, sed & filii continentur.

§. 4. Item appellatur familia plurium personarum, quæ ab ejusdem ultimi genitoris sanguine proficiscuntur, sicuti dicimus familiam Juliam, quasi à fonte quodam memoriæ.

§. 5. Mulier autem familiæ suæ & caput, & finis est.

196. *Gajus* libro sexto decimo ad Edictum Provinciale.

Familiæ appellatione & ipse princeps familiæ continetur.

§. 1. Fœminarum liberos in familia earum non esse, palam est: quia qui nascuntur, patris, non matris, familiam sequuntur.

197. *Ulpianus* libro quinquagesimo ad Edictum.

Indicasse est detulisse, arguisse, accusasse, & convicisse.

198. *Idem* libro 2 de omnibus tribunalibus.

Urbana prædia, omnia ædificia accipimus. non solum ea, quæ sunt in oppidis: sed & si forte stabula sunt, vel alia meritoria in villis, & in vicis: vel si prætoria voluptati tantum deservientia: quia urbanum prædium non locus facit, sed materia. Proinde horti quoque, si qui sunt in ædificiis constituti, dicendum sit urbanorum appellatione contineri. Plane si plurimum horti in reditu sunt, vineatii forte, vel etiam olitorii, magis hæc non sunt urbana.

199. *Idem* libro octavo de omnibus tribunalibus.

Absentem accipere debemus eum, qui non est eo loco, in quo loco petitur: non enim trans mare absentem desideramus. & si forte extra continentia urbis sit, abest. cæterum usque ad continentia, non abesse videbitur, si non latitet.

§. 1. Abesse non videbitur qui ab hostibus captus est, sed qui à latronibus detinetur.

200. *Julianus* libro secundo Digestorum.

Hæc stipulatio *Noxis solutum præstare*, non existimatur ad eas noxas pertinere, quæ publicam exercitionem, & coërcitionem capitalem habent.

201. *Idem* libro octuagesimo primo Digestorum.

Justa interpretatione recipiendum est, ut appellatione filii, sicuti filiamfamilias contineri sæpe respondebimus, ita & nepos videatur comprehendi. & patris nomine avus quoque demonstrari intelligatur.

202. *Alfenus Varus* [libro secundo Digestorum.]

Cum in testamento scriptum esset, ut heres in funere, aut in monumento duntaxat aureos centum consumeret, non licet minus consumere. si amplius vellet, licet: neque ob eam rem contra testamentum facere videtur.

203. *Idem* libro septimo Digestorum.

In lege censoria portus Siciliæ ita scriptum erat. *Servos quos domo quis ducet suo usu, pro his portorium ne dato.* quærebatur, si quis à Sicilia servos Romam mitteret fundi instruendi causa, utrum pro his hominis portorium dare deberet, necne. respondit, duas esse in hac scriptura quæstiones; primam, quid esset *domum* ducere: alteram, quid esset *suo usu* ducere. Igitur quæri soleret, utrum ubi quisque habitaret, sive in provincia, sive in Italia, an duntaxat in sua cujusque patria domus esse recte diceretur: sed de ea re constitutum esse, eam domum unicuique nostrum debere existimari, ubi quisque sedes & tabulas haberet, suarumque rerum constitutionem fecisset. Quid autem esset *usu suo*, magnam habuisse dubitationem: & magis placet, quod victus sui causa paratum est, tantum contineri. Itemque de servis eadem ratione quæri, qui eorum usus sui causa parati essent: utrum dispensatores, insularii, villici, atrienses, textores, operarii quoque rustici, qui agrorum colendorum causa haberentur, ex quibus [agris paterfamilias fructus caperet, quibus se toleraret: omnes denique servos, quos quisque emisset, ut ipse haberet, atque eis ad aliquam rem uteretur, neque ideo emisset, ut venderet. Et sibi videri eos demum usus sui causa patremfamilias habere, qui ad ejus corpus tuendum, atque ipsius cultum præpositi, destinatique essent. quos in genere junctores, cubicularii, coci, ministratores, atque alii, qui ad ejusmodi usum parati essent, numerarentur.

204. *Paulus* libro 2 epitomarum [Alfeni.]

Pueri appellatio tres significationes habet: unam, cum omnes servos pueros appellaremus; alteram, cum puerum

rum contrario nomine puellæ diceremus: tertiam, cum ætatem puerilem demonstraremus.

205. *Idem* libro quarto Epitomarum Alfeni.

Qui fundum vendidit, pomum recepit: nuces, & ficos, & uvas duntaxat duracinas, & purpureas, & quæ ejus generis essent, quas non vini causa haberemus, quas Græci **τρωξίμους**, id est, *comestibiles*, appellarent, recepta videri.

206. *Julianus* libro 6 ex Minicio.

Vinaria vasa proprie vasa torcularia esse placet: dolia autem & serias tamdiu in ea causa esse, quamdiu vinum haberent: cum sine vino esse desinerent, in eo numero non esse: quoniam ad alium usum transferri possent. veluti si frumentum in his addatur. eandem causam amphotarum esse: ut cum vinum habeant, tum in vasis vinariis: cum inanes sint, tum extra numerum vinariorum sint: quia aliud in his addi possit.

207. *Africanus* libro tertio Quæstionum.

Mercis appellatione homines non contineri, Mela ait, & ob eam rem mangones non mercatores, sed venaliciarios appellari ait, & recte.

208. *Idem* libro 4 Quæstionum.

Bonorum appellatio, sicut hereditatis, universitatem quandam ac jus successionis, & non singulares res demonstrat.

209. *Florentinus* libro decimo Institutionum.

Coram Titio aliquid facere jussus, non videtur præsente eo fecisse, nisi is intelligit. itaque si furiosus, aut infans sit, aut dormiat: non videtur coram eo fecisse. Scire autem, non etiam velle is debet: nam & invito eo recte fit, quod jussum est.

210. *Marcianus* libro 7 Institutionum.

Is, qui natus est ex mancipiis urbanis, & missus est in villam nutriendus, in urbanis servis constituetur.

211. *Florentinus* libro 8 Institutionum.

Fundi appellatione omne ædificium, & omnis ager continetur: sed in usu urbana ædificia, ædes rustica, villæ dicuntur. Locus vero sine ædificio, in urbe area, rure autem ager appellatur. Idemque ager cum ædificio, fundus dicitur.

212. *Ulpianus* libro 1 de Adulteriis.

Prævaricatores eos appellamus, qui causam adversariis suis donant, & ex parte actoris in partem rei concedunt. à varicando enim prævaricatores dicti sunt.

213. *Idem* libro primo Regularum.

Cedere diem significat incipere deberi pecuniam. *Venire* diem significat eum diem venisse, quo pecunia peti pos-

 sit,

sit. Ubi pure quis stipulatus fuerit: & cessit, & venit dies: ubi in diem: cessit dies, sed nondum venit. ubi sub conditione: neque cessit, neque venit dies pendente adhuc conditione.

§ 1. Æs alienum est, quod nos aliis debemus. æs suum est, quod alii nobis debent.

§. 2. Lata culpa est nimia negligentia: id est, non intelligere, quod omnes intelligunt.

214. *Marcianus* libro primo Publicorum judiciorum.

Munus proprie est, quod necessarie obimus, lege, more, imperiove ejus, qui jubendi habet potestatem. Dona autem proprie sunt, quæ nulla necessitate juris, officii, sed sponte præstantur; quæ si non præstentur, nulla reprehensio est. & si præstentur, plerumque laus inest. sed in summa in hoc ventum est: ut non quodcunque munus, id & donum accipiatur: at quod donum fuerit, id munus recte dicatur.

215. *Paulus* libro singulari ad legem Fusiam Caniniam.

Potestatis verbo plura significantur. in persona magistratuum, imperium in persona liberorum patria potestas. in persona servi, dominium. At cum agimus de noxæ deditione cum eo, qui servum non defendit: præsentis corporis copiam facultatemque significamus. In lege Atinia in potestatem domini rem furtivam venisse videri, & si ejus vindicandæ potestatem habuerit, Sabinus & Cassius ajunt.

216. *Ulpianus* libro primo ad legem Æliam Sentiam.

Verum est, eum, qui in carcere clusus est, non videri neque vinctum, neque in vinculis esse, nisi corpori ejus vincula sint adhibita.

217. *Javolenus* libro primo ex Posterioribus Labeonis.

Inter illam conditionem, *Cum fari potuerit*, & *postquam fari potuerit*, multum interest. nam posteriorem scripturam, uberiorem esse constat. at *cum fari potuerit*, arctiorem: & id tantummodo tempus significari, quo primum fari possit.

§. 1. Item in data conditione, *Illud facito in diebus*, si nihil præterea fuisset adjectum, in biduo conditionem impleri oportet.

218. *Papinianus* libro 27 Quæstionum.

Verbum *Facere* omnem omnino faciendi causam complectitur: dandi, solvendi, numerandi, judicandi, ambulandi.

219. *Idem* libro secundo Responsorum.

In conventionibus contrahentium voluntatem potius, quam verba, spectari placuit. Cum igitur ea lege fundum vectigalem municipes locaverint, ut ad heredem ejus, qui

qui fuſcepit, pertineret a jus heredum ad legatarium quoque transferri potuerit.

220. *Calliſtratus* libro ſecundo Quæſtionum.

Liberorum appellatione nepotes, & pronepotes, cæterique, qui ex his deſcendunt, continetur. hos enim omnes ſuorum appellatione lex duodecim Tabularum comprehendit. totiens enim leges neceſſarium ducunt in cognatione ſingulorum nominibus uti, veluti *filii*, *nepotis*, *pronepotis*, cæterorumve, qui ex his deſcendunt: quotiens non omnibus, qui poſt eos ſunt, præſtitum voluerint: ſed ſolis his ſuccurrent, quos nominatim enumerent. At ubi non perſonis certis, non quibusdam gradibus præſtatur, ſed omnibus, qui ex eodem genere orti ſunt: liberorum appellatione comprehenduntur.

§. 1. Sed & Papirius Fronto libro tertio reſponſorum ait, prædio cum villico & contubernali ejus & filiis legato, nepotes quoque ex filiis contineri: niſi voluntas teſtatoris aliter habeat. filii enim appellatione ſæpe & nepotes accipi multifariam placere.

§. 2. Divus quoque Marcus reſcripſit, non videri ſine liberis defunctum, qui nepotem ſuum heredem reliquit.

§. 3. Præter hæc omnia natura nos quoque docet parentes pios, qui liberorum procreandorum animo & voto uxores ducunt: filiorum appellatione omnes, qui ex nobis deſcendunt, contineri. nec enim dulciore nomine poſſumus nepotes noſtros, quam filii appellare: etenim idcirco filios filiasve concepimus, atque edimus, ut ex prole eorum earumve diuturnitatis nobis memoriam in ævum relinquamus.

221. *Paulus* libro decimo Reſponſorum.

Paulus reſpondit, falſum tutorem eum vere dici, qui tutor non eſt, ſive habenti tutor datus eſt, ſive non ſicut falſum teſtamentum, quod teſtamentum non eſt. & modius iniquus, qui modius non eſt.

222. *Hermogenianus* libro ſecundo Juris Epitomarum.

Pecuniæ nomine non ſolum numerata pecunia: ſed omnes res, tam ſoli, quam mobiles, & tam corpora, quam jura continentur.

223. *Paulus* libro ſecundo Sententiarum.

Latæ culpæ finis eſt, non intelligere id, quod omnes intelligunt.

§. 1. Amicos appellare debemus, non levi notitia conjunctos: ſed quibus fuerint jura cum patrefamilias, honeſtis familiaritatis quæſita rationibus.

224. *Venulejus* libro septimo Stipulationum.

Vinculorum appellatione, vel privata, vel publica vincula significant. custodiæ vero, tantum publicam custodiam.

225. *Tryphoninus* libro primo Disputationum.

Fugitivus est, non is, qui solum consilium fugiendi à domo suscepit, licet id se facturum jactaverit: sed qui ipso facto fugæ initium mente deduxerit. nam & furem, adulterum, aleatorem, quanquam aliqua significatione ex animi propositione cujusque sola quis dicere posset: ut etiam is qui nonnunquam alienam rem invito domino subtraxerit, nunquam alienam matrem familias corruperit, si modo ejus mentis sit, ut occasione data id commissurus sit: tamen oportere eadem hæc crimina assumpto actu intelligi, & ideo fugitivum quoque & erronem non secundum propositionem solam, sed cum aliquo actu intelligi constat.

226. *Paulus* libro 1 Manualium.

Magna negligentia, culpa est. magna culpa, dolus est.

217. *Idem* libro 2 Manualium.

Ex illa parte edicti, *Tum quem ei heredem esse oportet*, heredis heredibus bonorum possessio non defertur.

§. 1. Item in substitutione his verbis, *Quisquis mihi heres erit*, proximus heres tantum significatur. imo non tantum proximus heres, sed etiam scriptus.

228. *Idem* libro singulari de cognitionibus.

Municipes intelligendi sunt, & qui in eodem municipio nati sunt.

229. *Idem* libro singulari de tacitis fideicommissis.

Transacta finitave intelligere debemus, non solum quibus controversia fuit, sed etiam quæ sine controversia sint possessa.

230. *Idem* libro singulari ad Senatusconsultum Orficianum.

Ut sunt judicio terminata, transactione composita, longioris temporis silentio finita.

231. *Idem* libro singulari ad Senatusconsultum Tertyllianum.

Quod dicimus eum, qui nasci speratur, pro superstite esse. tunc verum est, cum de ipsius jure quæritur: aliis autem non prodest, nisi natus.

232. *Gajus* libro primo de Verborum obligationibus.

Hæc enunciatio, *Quæ sunt pluris aureorum triginta*; simul & quantitatis & æstimationis significativa est.

233. *Idem* libro primo ad legem duodecim Tabularum.

Si *calvitur & moretur*, & *frustretur*. Inde & calumniatores appellati sunt, quia per fraudem & frustrationem

nem alios vexarent litibus. Inde & cavillatio dicta est.

§. 1. Post Kalendas Januarias die tertio pro salute principis vota suscipiuntur.

§. 2. Telum vulgo quidem id appellatur, quod ab arcu mittitur. sed nunc omne significatur, quod mittitur manu. Ita sequitur, ut & lapis, & lignum, & ferrum hoc nomine contineatur. Dictumque ab eo quod in longinquum mittitur, [Græca voce] figuratum ἀπὸ τοῦ τηλοῦ, id est, *ab eo, quod est longe.* Et hanc significationem invenire possumus & in Græco nomine: nam, quod nos telum appellamus, illi βέλος appellant, eoque nomine vulgo quidem id significatur, quod ab arcu mittitur: sed non minus omne significatur, quod [cum] mittitur manu, ἀπὸ τοῦ βάλλεσθαι: id est, *à jaciendo:* Admonet nos Ξενοφῶν id est, *Xenophon:* nam ita scribit: Καὶ τὰ βέλη ὁμοῦ ἐφέρετο, λόγχαι, τοξεύματα, σφενδόναι, πλεῖστοι δὲ καὶ λίθοι. id est, *Et tela simul ferebantur, hastæ, sagittæ, fundæ, plurimi item lapides.*] Et id, quod ab arcu mittitur, apud Græcos quidem proprio nomine τόξευμα, (id est, *sagitta*) vocatur: apud nos autem communi nomine telum appellatur.

234. *Idem* libro secundo ad legem duodecim Tabularum.

Quos nos hostes appellamus, eos veteres perduelles appellabant, per eam adjectionem indicantes, cum quibus bellum esset.

§. 1. Locuples est, qui satis idonee habet pro magnitudine rei: quam actor restituendam esse petit.

§. 2. Verbum *Vivere* quidam putant ad cibum pertinere. sed Ofilius ad Atticum ait, his verbis & vestimenta & stramenta contineri. sine his enim vivere neminem posse.

235. *Idem* libro tertio ad legem duodecim Tabularum.

Ferri proprie dicimus, quæ quis suo corpore bajulat: portari ea, quæ quis jumento secum ducit: agi ea, quæ animalia sunt.

§. 1. Fabros tignarios dicimus non eos duntaxat, qui tigna dolarent: sed omnes qui ædificarent.

236. *Idem* libro quarto ad legem duodecim Tabularum.

Qui venenum dicit, adjicere debet, utrum malum, an bonum. nam & medicamenta venena sunt: quia eo nomine omne continetur, quod adhibitum naturam ejus, cui adhibitum esset, mutat. cum id, quod nos venenum appellamus, Græci φάρμακον dicunt. apud illos quoque tam medicamenta, quam quæ nocent, hoc nomine continentur. unde adjectione alterius, nomine distinctio fit. admonet nos summus apud eos poëtarum Homerus. nam sic ait:

Φάρμακα πολλὰ μὲν ἐσθλὰ μεμιγμένα, πολλὰ δὲ λυγρά. id eſt,
Venena multa quidem bona mixta, multa autem mala.

§. 1. Glandis appellatione omnis fructus continetur, ut Javolenus ait, exemplo Græci ſermonis, apud quos omnes arborum ſpecies *ἀκρόδρυα* (id eſt, *extremitates arborum*) appellantur.

237. *Idem* libro quinto ad legem duodecim Tabularum.

Duobus negativis verbis quaſi permittit lex, magis quam prohibuit. idque etiam Servius animadvertit.

238. *Idem* libro ſexto ad legem duodecim Tabularum.

Plebs eſt cæteri cives ſine ſenatoribus.

§. 1. Deteſtatum eſt teſtatione denuntiatum.

§. 2. Pignus appellatum à pugno: quia res, quæ pignori dantur, manu traduntur. unde etiam videri poteſt verum eſſe, quod quidam putant pignus proprie rei mobilis conſtitui.

§. 3. Noxiæ appellatione omne delictum continetur.

239. *Pomponius* libro ſingulari Enchiridii.

Pupillus eſt, qui, cum impubes eſt, deſiit in patris poteſtate eſſe aut morte, aut emancipatione.

§. 1. Servorum appellatio ex eo fluxit, quod Imperatores [noſtri] captivos vendere, ac per hoc ſervare, nec occidere ſolent.

§. 2. Incola eſt, qui aliqua regione domicilium ſuum contulit, quem Græci *πάροικον* (*id eſt, juxta habitantem*) appellant. Nec tantum hi, qui in oppido morantur, incolæ ſunt: ſed etiam qui alicujus oppido finibus ita agrum habent, ut in eum ſe quaſi in aliquam ſedem recipiant.

§. 3. Munus publicum eſt officium privati hominis, ex quo commodum ad ſingulos, univerſosque cives, remque eorum imperio magiſtratus extraordinarium pervenit.

§. 4. Advena eſt, quem Græci *ἀποικον*, id eſt, *domo profugum, colonum advenientem*) appellant.

§. 5. Decuriones quidam dictos ajunt ex eo, quod initio, cum coloniæ deducerentur, decima pars eorum, qui deducerentur, conſilii publici gratia conſcribi ſolita ſit.

§. 6. Urbs ab urbo appellata eſt, urbare eſt aratro definire. & Varus ait, urbum appellari curvaturam aratri, quod in urbe condenda adhiberi ſolet.

§. 7. Oppidum ab ope dicitur, quod ejus rei cauſa mœnia ſunt conſtituta.

§. 8. Territorium eſt univerſitas agrorum intra fines cujusque civitatis. quod ab eo dictum quidam ajunt, quod magiſtratus ejus loci intra eos fines terrendi, id eſt ſummovendi, jus habet.

§. 9. Ver-

§. 9. Verbum *Suum* ambiguum est, utrum de toto, an de parte significet, & ideo qui jurat suum non esse, adjicere debet, neque sibi communem esse.

240. *Paulus* ex libris sex, libro primo Imperialium sententiarum in cognitionibus prolatarum.

Num quærebatur, an verbum *Soluto matrimonio dotem reddi*, non tantum divortium, sed & mortem contineret, hoc est, an de hoc quoque casu contrahentes sentient, & multi putabant hoc sensisse, & quibusdam aliis contra videbatur: secundum hoc motus Imperator pronuntiavit, id actum eo pacto, ut nullo casu remaneret dos apud maritum.

241. *Quintus Mucius Scævola* libro singulari ὅρων.

In rutis cæsis ea sunt, quæ terra non tenentur, quæque opere structili, tectoriove non continentur.

242. *Javolenus* libro 2 ex Posterioribus Labeonis.

Palum navis esse partem, artemonem autem non esse, Labeo ait: quia pleræque naves sine malo inutiles essent, ideoque pars navis habetur. artemo autem magis adjectamento, quam pars navis est.

§. 1. Inter projectum & immissum, hoc interesse ait Labeo: quod projectum esset id, quod ita proveheretur, ut nusquam requiesceret, qualia mœniana, & suggrunda essent, immissum autem, quod ita fieret, ut aliquo loco requiesceret, veluti tigna, trabes, quæ immitterentur.

§. 2. Plumbum, quod tegulis poneretur, ædificii esse ait Labeo: sed id, quod hypæthri tegendi causa poneretur, contra esse.

§. 3. Viduam non solum eam, quæ aliquando nupta fuisset, sed eam quoque mulierem, quæ virum non habuisset, appellari ait Labeo: quia vidua sic dicta est, quasi vecors, vesanus, qui sine corde, aut sanitate esset. similiter viduam dictam esse, sine duitate.

§. 4. Straturam loci alicujus ex tabulis factis, quæ æstate tollerentur, & hyeme ponerentur, ædium esse, ait Labeo: quoniam perpetui usus paratæ essent, neque ad rem pertinere, quod interim tollerentur.

243. *Scævola* libro 18 Digestorum.

Scævola respondit: Semper acceptum est, ut libertorum appellatione etiam hi contineri intelligantur, qui eodem testamento vel posteriore loco manumitterentur: nisi si manifeste is, à quo peterentur, contra defuncti voluntatem doceret peti.

244. *Labeo* libro 4 Pithanon à Paulo epitomatorum.

Si qua pœna est, multa est. si qua multa est, pœna est. *Paulus*; Utrumque eorum falsum est, namque harum re-

rerum dissimilitudo ex hoc quoque apparet: quod de pœna provocatio non est: simulatque enim victus quis est ejus maleficii, cujus pœna est statuta, statim ea debetur: at multæ provocatio est, nec ante debetur, quam aut non est provocatum, aut provocator victus est, nec aliter, quam si is dixit, cui dicere licet. Ex hoc quoque earum rerum dissimilitudo apparere poterit, quia pœnæ certæ singulorum peccatorum sunt: multa contra. quia ejus judicis potestas est, quantam dicat, nisi cum lege est constitutum, quantam dicat.

245. *Pomponius* libro 10 Epistolarum.

Statuæ affixæ basibus structilibus, aut tabulæ relegatæ catenis, aut erga parietem adfixæ, aut si similiter cohærent lychni, non sunt ædium: ornatus enim ædium causa parantur, non quo ædes perficiantur.

§. 1. Idem Labeo ait: Prothyrum, quod in ædibus [interim qui] fieri solet, ædium est.

246. *Idem* libro 16 Epistolarum.

Apud Labeonem Pithanon ita scriptum est: Exhibet, qui præstat ejus, de quo agitur, præsentiam. nam etiam qui sistit, præstat ejus, de quo agitur, præsentiam, nec tamen [eum] exhibet. [&] qui murum aut furiosum aut infantem exhibet, non potest videri ejus præstare præsentiam: nemo enim ex eo genere præsens satis apte appellari potest.

§. 1. Restituit, non tantum qui solum corpus, sed etiam qui omnem rem conditionemque reddita causa præstet. & tota restitutio juris est interpretatio.

ib.

Lib. L. Digestorum Tit. XVII.

DE [DIVERSIS] REGULIS JURIS ANTIQUI.

1. *Paulus* [libro 16 ad Plautium.]

Regula est; quæ rem, quæ est, breviter enarrat. non ex regula jus sumatur: sed ex jure, quod est, regula fiat. Per regulam igitur brevis rerum narratio traditur, & (ut ait Sabinus) quasi causæ conjectio est quæ simul cum in aliquo vitiata est, perdit officium suum.

2. *Ulpianus* [libro 1 ad Sabinum.]

Fœminæ ab omnibus officiis civilibus vel publicis remotæ sunt: & ideo nec judices esse possunt, nec magistratum gerere, nec postulare, nec pro alio intervenire, nec procuratores existere.

§. 1. Item impubes omnibus officiis civilibus debet abstinere.

3. *Idem* libro 3 ad Sabinum.

Ejus est non nolle, qui potest velle.

4. *Idem* [libro 6 ad Sabinum]

Velle non creditur, qui obsequitur imperio patris, vel domini.

5. *Paulus* [libro 2 ad Sabinum.]

In negotiis contrahendis alia causa habita est furiosorum, alia eorum, qui fari possunt, quamvis actum rei non intelligerent, nam furiosus nullum negotium contrahere potest: pupillus omnia tutore auctore agere potest.

6. *Ulpianus* [libro 7 ad Sabinum.]

Non vult heres esse, qui ad alium transferre voluit hereditatem.

7. *Pomponius* [libro 3 ad Sabinum.]

Jus nostrum non patitur eundem in paganis, & testato & intestato decessisse. earumque rerum naturaliter inter se pugna est, [testatus, & intestatus.]

8. *Idem* [libro 4 ad Sabinum.]

Jura sanguinis nullo jure civili dirimi possunt.

9. *Ulpianus* [libro quinto decimo ad Sabinum.[

Semper in obscuris, quod minimum est, sequimur.

10 *Paulus* [libro tertio ad Sabinum.]

Secundum naturam est, commoda cujusque rei eum sequi, quem sequentur incommoda.

11. *Pomponius* [libro 5 ad Sabinum.]

Id, quod nostrum est, sine facto nostro ad alium transferri non potest.

12. *Pau-*

12. *Paulus* [libro 3 ad Sabinum.]

In testamentis plenius voluntates testantium interpretantur.

13. *Ulpianus* [libro 16 ad Sabinum.]

Non videtur cepisse, qui per exceptionem [à petitione] removetur.

14. *Pomponius* [libro 5 ad Sabinum.]

In omnibus obligationibus, in quibus dies non ponitur, præsenti die debetur.

15. *Paulus* [libro 4 ad Sabinum.]

[Is,] qui actionem habet ad rem recuperandam, ipsam rem habere videtur.

16. *Ulpianus* [libro 21 ad Sabinum.]

Imaginaria venditio non est pretio accedente.

17. *Idem* [libro 23 ad Sabinum.]

Cum tempus in testamento adjicitur, credendum est, pro herede adjectum, nisi alia mens fuerit testatoris: sicuti in stipulationibus promissoris gratia tempus adjicitur.

18. *Pomponius* [libro 6 ad Sabinum.]

Quæ legata mortuis nobis ad heredem nostrum transeunt, eorum commodum per nos his, quorum in potestate sumus, eodem casu adquirimus. aliter atque quod stipulati sumus. nam & sub conditione stipulantes, omnimodo eis adquirimus, etiam si liberatis nobis potestate domini conditio existat.

PAULUS.

Si filiusfamilias sub conditione stipulatus, emancipatus fuerit: deinde exstiterit conditio: patri actio competit quia in stipulationibus id tempus spectatur, quo contrahimus.

19. *Ulpianus* [libro 24 ad Sabinum.]

Qui cum alio contrahit, vel est, vel debet esse non ignarus conditionis ejus: heredi autem hoc imputari non potest, cum non sponte cum legatariis contrahit.

§. 1. Non solet exceptio doli nocere his, quibus voluntas testatoris non refragatur.

20. *Pomponius* [libro 7 ad Sabinum.]

Quotiens dubia interpretatio libertatis est, secundum libertatem respondendum erit.

21. *Ulpianus* [libro 27 ad Sabinum.]

Non debet, cui plus licet, quod minus est, non licere.

22. *Idem* [libro 28 ad Sabinum.]

In personam servilem nulla cadit obligatio.

§. 1. Generaliter probandum est, ubicunque in bonæ fidei judiciis confertur in arbitrium domini vel procuratoris

ris ejus conditio, pro boni viri arbitrio hoc habendum esse.

23. *Idem* [libro 29 ad Sabinum.]

Contractus quidem dolum malum duntaxat recipiunt: quidam & dolum, & culpam. dolum tantum, depositum, & precarium. dolum, & culpam, mandatum, commodatum, venditum, pignori acceptum, locatum, item dotis datio, tutelæ, negotia gesta. in his quidem & diligentiam. societas & rerum communio & dolum, & culpam recipit. sed hæc ita, nisi si quid nominatim convenit, vel plus, vel minus, in singulis contractibus. nam hoc servabitur, quod initio convenit. legem enim contractus dedit. excepto eo, quod Celsus putat, non valere, si convenerit, ne dolus præstetur. hoc enim bonæ fidei judicio contrarium est: & ita utimur. Animalium vero casus, mortes, quæque sine culpa accedunt, fugæ servorum, qui custodiri non solent, rapinæ, tumultus, incendia, aquarum magnitudines, impetus prædonum à nullo præstantur.

24. *Paulus* [libro 5 ad Sabinum.]

Quatenus cujus intersit, in facto, non in jure consistit.

25. *Pomponius* [libro 11 ad Sabinum.]

Plus cautionis in re est, quam in persona.

26. *Ulpianus* [libro 30 ad Sabinum.]

Qui potest invitis alienare, multo magis & ignorantibus & absentibus potest.

27. *Pomponius* [libro sexto decimo ad Sabinum.]

Nec ex prætorio nec ex solemni jure privatorum conventione quicquam immutandum est, quamvis obligationum causæ pactione possint immutari & ipso jure, & per pacti conventi exceptionem, quia actionum modus vel lege, vel per prætorem introductus, privatorum pactionibus non infirmatur: nisi tunc, cum inchoatur actio, inter eos convenit.

28. *Ulpianus* [libro 36 ad Sabinum.]

Divus Pius rescripsit, eos, qui ex liberalitate conveniuntur, in id, quod facere possunt, condemnandos.

29. *Paulus* [libro 8 ad Sabinum.]

Quod initio vitiosum est, non potest tractu temporis convalescere.

30. *Ulpianus* [libro ad Sabinum]

Nuptias non concubitus, sed consensus facit.

31. *Idem* [libro 42 ad Sabinum.]

Verum est, neque pacta, neque stipulationes factum posse tollere: quod enim impossibile est, neque pacto, ne-

neque stipulatione potest comprehendi, ut utilem actionem, aut factum efficere possit.

32. *Idem* [libro 43 ad Sabinum.]

Quod attinet ad jus civile, servi pro nullis habentur, non tamen & jure naturali: quia, quod ad jus naturale attinet, omnes homines æquales sunt.

33. *Pomponius* [libro 22 ad Sabinum.]

In eo, quod vel is, qui petit, vel is, à quo petitur, lucro facturus est, durior causa est petitoris.

34. *Ulpianus* [libro quadragesimo quinto ad Sabinum.]

Semper in stipulationibus & in cæteris contractibus id sequimur, quod actum est. aut, si non appareat, quid actum est, erit consequens, ut id sequamur, quod in regione, in qua actum est, frequentatur. Quid ergo, si neque regionis mos appareat, quia varius fuit? ad id, quod minimum est, redigenda summa est.

35. *Idem* [libro 48 ad Sabinum.]

Nihil tam naturale est, quam eo genere quidve dissolvere, quo colligatum est; ideo verborum obligatio verbis tollitur: nudi consensus obligatio contrario consensu dissolvitur.

36. *Pomponius* [libro 27 ad Sabinum.]

Culpa est, immiscere se rei ad se non pertinenti.

37. *Ulpianus* [libro 51 ad Sabinum.]

Nemo, qui condemnare potest, absolvere non potest.

38. *Pomponius* [libro 29 ad Sabinum.]

Sicuti pœna ex delicto defuncti heres teneri non debeat: ita nec lucrum facere, si quid ex ea re ad eum pervenisset.

39. *Idem* [libro 32 ad Sabinum.]

In omnibus causis pro facto accipitur id, in quo per alium moræ sit, quo minus fiat.

40. *Idem* [libro 34 ad Sabinum.]

Furiosi, vel ejus, cui bonis interdictum sit, nulla voluntas est.

41. *Ulpianus* [libro 26 ad Edictum.]

Non debet actori licere, quod reo non permittitur.

§. 1. In re obscura melius est favere repetitioni, quam adventitio lucro.

42. *Gajus* [libro 9 ad Edictum Provinciale.]

Qui in alterius locum succedunt, justam habent causam ignorantiæ, an id, quod peteretur, deberetur. Fidejussores quoque non minus, quam heredes, justam ignorantiam possunt allegare. Hæc ita de herede dicta sunt: si cum eo agetur: non etiam si agat. nam plane, qui agit, cer-

certus esse debet: cum sit in potestate ejus, quando velit, experiri: & ante debet rem diligenter explorare, & tunc ad agendum procedere.

43. *Ulpianus* [libro 28 ad Edictum.]

Nemo ex his, qui negant se debere, prohibetur etiam alia defensione uti, nisi lex impedit.

§. 1. Quotiens concurrunt plures actiones ejusdem rei nomine, una quis experiri debet.

44. *Idem* [libro 29 ad Edictum.]

Totiens in heredem damus de eo, quod ad eum pervenit, quotiens ex dolo defuncti convenitur, non quotiens ex suo.

45. *Idem* [libro 30 ad Edictum.

Neque pignus, neque depositum, neque precarium, neque emptio, neque locatio rei suæ consistere potest.

§. 1. Privatorum conventio juri publico non derogat.

46. *Gajus* libro 10 ad Edictum Provinciale.

Quod à quoquo pœnæ nomine exactum est, id eidem restituere nemo cogitur.

47. *Ulpianus* libro 30 ad Edictum.

Consilii non fraudulenti nulla obligatio est. cæterum si dolus & calliditas intercessit, de dolo actio competit.

§. 1. Socii mei socius, meus socius non est.

48. *Paulus* [libro 35 ad Edictum.]

Quidquid [in] calore iracundiæ vel fit, vel dicitur: non prius ratum est, quam si perseverantia apparuit judicium animi fuisse. ideoque brevi reversa uxor, nec divertisse videtur.

49. *Ulpianus* [libro trigesimo quinto ad Edictum.]

Alterius circumventio alii non præbet actionem.

50. *Paulus* [libro trigesimo nono ad Edictum]

Culpa caret, qui scit, sed prohibere non potest.

51. *Gajus* [libro 15 ad Edictum Provinciale

Non videtur quisquam id capere, quod ei necesse est alii restituere.

52. *Ulpianus* [libro 44 ad Edictum.]

Non defendere videtur, non tantum qui latitat, sed & is qui præsens negat se defendere, aut non vult suscipere actionem.

53. *Paulus* [libro 42 ad Edictum.]

Cujus per errorem dati repetitio est, ejus consulti dati donatio est.

54. *Ulpianus* [libro 46 ad Edictum.]

Nemo plus juris ad alium transferre potest quam ipse haberet.

55. *Ga-*

55. *Gajus* libro secundo de testamentis ad Edictum urbicum.

Nullus videtur dolo facere, qui suo jure utitur.

56. *Idem* libro tertio de legatis ad Edictum urbicum.

Semper in dubiis benigniora præferenda sunt.

57. *Idem* [libro 18 ad Edictum Provinciale.]

Bona fides non patitur, ut bis idem exigatur.

58. *Ulpianus* [libro 2 Disputationum.

Ex pœnalibus causis non solet in patrem de peculio actio dari.

59. *Idem* [libro 3 Disputationum.]

Heredem ejusdem potestatis jurisque esse, cujus fuit defunctus, constat.

60. *Idem* [libro 10 Disputationum.]

Semper qui non prohibet pro se intervenire, mandare creditur. Sed & si quis ratum habuerit, quod gestum est: obstringitur mandati actione.

61. *Idem* [libro 3 Opinionum.]

Domum suam reficere unicuique licet, dum non officiat invito alteri, in quod jus non habet.

62. *Julianus* [libro 6 Digestorum.]

Hereditas nihil aliud est, quam successio in universum jus quod defunctus habuerit.

63. *Idem* [libro 17 Digestorum.]

Qui sine dolo malo ad judicium provocat, non videtur moram facere.

64. *Idem* [libro 29 Digestorum.]

Ea quæ raro accidunt, non temere [in] agendis negotiis computantur.

65. *Idem* libro 54 Digestorum.

Ea est natura cavillationis, quam Græci σωρείτην (id est, *acervalem syllogismum*) appellant, ut ab evidenter veris per brevissimas mutationes disputatio ad ea, quæ evidenter falsa sunt, perducatur.

66. *Idem* [libro 60 Digestorum.]

Marcellus: Definit debitor esse is, qui nactus est exceptionem justam, nec ab æquitate naturali abhorrentem.

67. *Idem* [libro 87 Digestorum.]

Quotiens idem sermo duas sententias exprimit: ea potissimum excipiatur, quæ rei gerendæ aptior est.

68. *Paulus* libro singulari de dotis repetitione.

In omnibus causis id observatur, ubi personæ conditio locum facit beneficio, ibi deficiente ea beneficium quoque deficiat. ubi vero genus actionis id desiderat: ibi, ad quem-

quemvis persecutio ejus devenerit, non deficiat ratio auxilii.

69. *Idem* [libro singulari de adsignatione libertorum.]

Invito beneficium non datur.

70. *Ulpianus* [libro 1 de officio Proconsulis.]

Nemo potest gladii potestatem sibi datam, vel cujus alterius coërcitionis, ad alium transferre.

71. *Idem* libro 2 de officio Proconsulis.

Omnia, quæcunque causæ cognitionem desiderant, per libellum expediri non possunt.

72. *Javolenus* [libro tertio ex posterioribus Labeonis.]

Fructus rei est vel pignori dare licere.

73. *Quintus Mucius Scævola* libro singulari ὅρων.

Quo tutela rediit, eo hereditas pervenit, nisi cum fœminæ heredes intercedunt.

§. 1. Nemo potest tutorem dare cuiquam, nisi ei quem in suis heredibus, cum moritur habuit, habiturusve esset, si vixisset.

§. 2. Vi factum id videtur esse, qua de re quis, cum prohibetur, fecit clam. quod quisque, cum controversiam haberet, habiturumve se putaret, fecit.

§. 3. Quæ in testamento ita sunt scripta, ut intelligi non possint: perinde sunt, ac si scripta non essent.

§. 4. Nec paciscendo, nec legem dicendo, nec stipulando quisquam alteri cavere potest.

74. *Papinianus* [libro 1 Quæstionum.]

Non debet alteri per alterum iniqua conditio inferri.

75. *Idem* [libro 3 Quæstionum.]

Nemo potest mutare consilium suum in alterius injuriam.

76. *Idem* [libro 24 Quæstionum.]

In totum omnia, quæ animi destinatione agenda sunt, non nisi vera & certa scientia perfici possunt.

77. *Idem* [libro vicesimo octavo Quæstionum.]

Actus legitimi, qui recipiunt diem, vel conditionem, veluti mancipatio, acceptilatio, hereditatis aditio, servi optio, datio tutoris, in totum vitiantur per temporis vel conditionis adjectionem. nonnunquam tamen actus supra scripti tacite recipiunt, quæ aperte comprehensa vitium adferunt. nam si acceptum feratur ei, qui sub conditione promisit, ita demum egisse aliquid acceptilatio intelligitur, si obligationis conditio exstiterit, quæ si verbis nominatim acceptilationis comprehendatur, nullius momenti faciet actum.

78. *Idem*

78. *Idem* [libro 31 Quæstionum.]

Generaliter, cum de fraude disputatur, non quid habeat actor, sed quid per adversarium habere non potuerit, considerandum est.

79. *Idem* [libro 32 Quæstionum.]

Fraudis interpretatio semper in jure civili non ex eventu duntaxat, sed ex consilio quoque desideratur.

80. *Idem* [libro 33 Quæstionum.]

In toto jure, generi per speciem derogatur: & illud potissimum habetur, quod ad speciem directum est.

81. *Idem* [libro 3 Responsorum.]

Quæ dubitationis tollendæ causa contractibus inseruntur, jus commune non lædunt.

82. *Idem* [libro 9 Responsorum.]

Donari videtur, quod nullo jure cogente conceditur.

83. *Idem* [libro 2 Definitionum.]

Non videntur rem amittere, quibus propria non fuit.

84. *Paulus* [libro 3 Quæstionum.]

Cum amplius solutum est, quam debebatur, cujus pars non invenitur, quæ repeti possit: totum esse indebitum intelligitur, manente pristina obligatione.

§. 1. Is natura debet, quem jure gentium dare oportet, cujus fidem secuti sumus.

85. *Idem* [libro 6 Quæstionum.]

In ambiguis pro dotibus respondere melius est.

§. 1. Non est novum, ut, quæ semel utiliter constituta sunt, durent, licet ille casus exstiterit, à quo initium capere non potuerunt.

§. 2. Quoties æquitas desiderii naturalis ratio aut dubitatio juris moratur: justis decretis res temperanda est.

86. *Idem* [libro 7 Quæstionum.]

Non solet deterior conditio fieri eorum, qui litem contestati sunt, quam si non: sed plerumque melior.

87. *Idem* [libro 13 Quæstionum.]

Nemo enim in persequendo deteriorem causam, sed meliorem facit. Denique post litem contestatam heredi quoque prospiceretur, & heres tenetur ex omnibus causis.

88. *Scævola* [libro 5 Quæstionum.]

Nulla intelligitur mora ibi fieri, ubi nulla petitio est.

89. *Paulus* [libro 10 Quæstionum.]

Quamdiu possit valere testamentum, tamdiu legitimus non admittitur.

90. *Idem* [libro 15 Quæstionum.]

In omnibus quidem, maxime tamen in jure, æquitas spectanda sit.

91. *Idem*

91. *Idem* [libro decimo septimo Quæstionum.]

Quotiens duplici jure defertur alicui successio : repudiato novo jure, quod ante defertur, supererit vetus.

92. *Scævola* [libro 5 Responsorum.]

Si librarius in transcribendis stipulationis verbis errasset : nihil nocere, quo minus & reus, & fidejussor teneatur.

93. *Macianus* [libro 1 Fideicommissorum.]

Filiusfamilias neque retinere, neque recuperare, neque adipisci possessionem rei peculiaris videtur.

94. *Ulpianus* [libro 2 Fideicommissorum.]

Non solent, quæ abundant, vitiare scripturas.

95. *Idem* [libro 6 Fideicommissorum.

Nemo dubitat, solvendo videri eum, qui defenditur.]

96. *Macianus* [libro 12 Fideicommissorum.]

In ambiguis orationibus maxime sententia spectanda [est] ejus, qui eas protulisset.

97. *Hermogenianus* [libro 3 Juris Epitomarum.

Ea sola deportationis sententia aufert, quæ ad fiscum perveniunt.

98. *Idem* [libro 4 Juris Epitomarum.]

Quotiens utriusque causa lucri ratio vertitur, is præferendus est, cujus in lucrum causa tempore præcedit.

99. *Venulejus* [libro 12 Stipulationum.]

Non potest improbus videri, qui ignorat, quantum solvere debeat.

100. *Gajus* [libro 1 Regularum.]

Omnia, quæ jure contrahuntur, contrario jure pereunt.

101. *Paulus* [libro singulari de Cognition.]

Ubi lex duorum mensium fecit mentionem, & qui sexagesimo & primo die venerit, audiendus est. ita enim & Imperator Antoninus cum Divo patre suo rescripsit.

102. *Ulpianus* [libro 1 ad Edictum.]

Qui vetante prætore fecit, hic adversus edictum fecisse proprie dicitur.

§. 1. Ejus est actionem denegare, qui possit & dare.

103. *Paulus* [libro 1 ad Edictum.]

Nemo de domo sua extrahi debet.

104. *Ulpianus* [libro 2 ad Edictum.]

Si in duabus actionibus alibi summa major, alibi infamia est, præponenda est causa existimationis. Ubi autem æquiparant famosa judicia, & si summam imparem habent, pro paribus accipienda sunt.

105. *Paulus* [libro 1 ad Edictum.]

Ubicunque causæ cognitio est, ibi prætor desideratur.

106. *Idem*

106. *Idem* [libro 2 ad Edictum.

Libertas inæstimabilis res est.

107. *Gajus* [libro 1 ad Edictum Provinciale.]

Cum servo nulla actio est.

108. *Paulus* [libro 4 ad Edictum.]

Fere in omnibus pœnalibus judiciis, & ætati, & imprudentiæ succurritur.

109. *Idem* [libro 5 ad Edictum.]

Nullum crimen patitur is, qui non prohibet, cum prohibere (non) potest.

110. *Idem* [libro 6 ad Edictum.]

In eo, quod plus sit, semper inest & minus.

§. 1. Nemo alienæ rei expromissor idoneus videtur, nisi cum satisdatione.

§. 2. Pupillus pati posse non intelligitur.

§. 3. Ubi verba conjuncta non sunt: sufficit alterutrum esse factum.

§. 4. Mulieribus tunc succurrendum est, cum defendantur, non ut facilius calumnientur.

111. *Gajus* [libro 2 ad Edictum Provinciale.]

Pupillum, qui proximus pubertati sit, capacem esse & furandi, & injuriæ faciendæ.

§. 1. In heredem non solent actiones transire, quæ pœnales sunt ex maleficio: veluti furti, damni, injuriæ, vi bonorum raptorum, injuriarum.

112. *Paulus* [libro 8 ad Edictum.]

Nihil interest, ipso jure quis actionem non habeat, an per exceptionem infirmetur.

113. *Gajus* [libro 3 ad Edictum Provinciale.]

In toto & pars continetur.

114. *Paulus* [libro 9 ad Edictum.]

In obscuris inspici solet, quod verisimilius est, aut quod plerumque fieri solet.

115. *Idem* [libro 10 ad Edictum.]

Si quis obligatione liberatus sit, potest videri cepisse.

§. 1. Non potest videri accepisse, qui stipulatus potest exceptione summoveri.

116. *Ulpianus* [libro 11 ad Edictum.]

Nihil consensui tam contrarium est, qui & bonæ fidei judicia sustinet, quam vis, atque metus: quem comprobare, contra bonos mores est.

§. 1. Non capitur, qui jus publicum sequitur

§. 2. Non videntur, qui errant, consentire

117. *Paulus* [libro 11 ad Edictum.]

Prætor bonorum possessorem heredis loco in omni causa habet.

118. *Ul-*

118. *Ulpianus* [libro 12 ad Edictum.]

Qui in servitute est, usucapere non potest. nam cum possideatur, possidere non videtur.

119. *Idem* [libro 13 ad Edictum.]

Non alienat, qui duntaxat omittit possessionem.

120. *Paulus* libro 12 ad Edictum.

Nemo plus commodi heredi suo relinquit, quam ipse habuit.

121. *Idem* [libro 13 ad Edictum.]

Qui non facit, quod facere debet: videtur facere adversus ea, quia non facit. Et qui facit, quod facere non debet: non videtur facere id, quod facere jussus est.

122. *Gajus* [libro 5 ad Edictum Provinciale.]

Libertas omnibus rebus favorabilior est.

123. *Ulpianus* [libro 14 ad Edictum.]

Nemo alieno nomine lege agere potest.

§. 1. Temporaria permutatio jus provinciæ non innovat.

124. *Paulus* [libro 16 ad Edictum.]

Ubi non voce, sed præsentia opus est: mutus, si intellectum habet, potest videri respondere. Idem in surdo, hic quidem (&) respondere potest.

§. 1. Furiosus absentis loco est. & ita Pomponius libro primo Epistolarum scribit.

125. *Gajus* [libro 5 ad Edictum Provinciale.]

Favorabiliores rei potius, quam actores, habentur.

126. *Ulpianus* [libro 15 ad Edictum.]

Nemo prædo est, qui pretium numeravit.

§. 1. Locupletior non est factus, qui libertum adquisierit.

§. 2. Cum de lucro duorum quæratur: melior est causa possidentis.

127. *Paulus* [libro 20 ad Edictum.]

Cum prætor in heredem dat actionem, quatenus ad eum pervenit, sufficit, si vel momento ad eum pervenit ex dolo defuncti.

128. *Idem* [libro 19 ad Edictum.]

In pari causa possessor potior haberi debet.

§. 1. Hi, qui in universum jus succedunt, heredis loco habentur.

129. *Idem* [libro 21 ad Edictum.]

Nihil dolo creditor facit, qui suum recipit.

§ 1. Cum principalis causa non consistit: ne ea quidem, quæ sequuntur, locum habent.

130. *Ulpianus* [libro 18 ad Edictum.]

Nunquam actiones, præsertim pœnales, de eadem re concurrentes, alia aliam consumit.

131. *Paulus* [libro 22 ad Edictum.]

Qui dolo desierit possidere, pro possidente damnatur: quia pro possessione dolus est.

132. *Gajus* [libro 7 ad Edictum Provinciale.]

Imperitia culpæ adnumeratur.

133. *Idem* [libro 8 ad Edictum Provinciale.]

Melior conditio nostra per servos fieri potest: deterior fieri non potest.

134. *Ulpianus* [libro 21 ad Edictum.]

Non fraudantur creditores, cum quid non adquiritur à debitore: sed cum quid de bonis diminuitur.

§. 1. Nemo ex suo delicto meliorem suam conditionem facere potest.

135. *Idem* [libro 23 ad Edictum.]

Ea, quæ dari impossibilia sunt, vel quæ in rerum natura non sunt, pro non adjectis habentur.

136. *Paulus* [libro 18 ad Edictum.]

Bona fides tantundem possidenti præstat, quantum veritas, quotiens lex impedimento non est.

137. *Ulpianus* libro 25 ad Edictum.

Qui auctore judice comparavit, bonæ fidei possessor est.

138. *Paulus* [libro 27 ad Edictum.]

Omnis hereditas, quamvis postea adeatur, tamen cum tempore mortis continuatur.

§. 1. Nunquam crescit ex postfacto præteriti delicti æstimatio.

139. *Gajus* [libro ad Edictum prætoris urbani.]

Omnes actiones, quæ morte, aut tempore pereunt, semel inclusæ judicio, salvæ permanent.

§. 1. Non videtur perfecte cujusque id esse, quod ex casu auferri potest.

140. *Ulpianus* [libro 56 ad Edictum.]

Absentia ejus, qui reipublicæ causa abest, neque ei, neque alii damnosa esse debet.

141. *Paulus* [libro quinquagesimo quarto ad Edictum.]

Quod contra rationem juris receptum est, non est producendum ad consequentia.

§. 1. Uni duo pro solido heredes esse non possunt.

142. *Idem* [libro 56 ad Edictum.]

Qui tacet, non utique fatetur: sed tamen verum est, eum non negare.

143. *Ulpianus* [libro 62 ad Edictum.]

Quod ipsis, qui contraxerunt, obstat: & successoribus eorum obstabit.

144. *Pau-*

144. *Paulus* [libro 62 ad Edictum.]

Non omne, quod licet, honestum est.

§. 1. In stipulationibus id tempus spectatur, quo contrahimus.

145. *Ulpianus* [libro 66 ad Edictum.]

Nemo videtur fraudare eos, qui sciunt & consentiunt.

146. *Paulus* [libro 62 ad Edictum.]

Quod quis, dum servus est, egit: proficere libro facto non potest.

147. *Gajus* [libro vicesimo quarto ad Edictum Provinciale.]

Semper specialia generalibus insunt.

148. *Paulus* [libro 16 brevis Edicti.]

Cujus effectus omnibus prodest, ejus & partes ad omnes pertinent.

149. *Ulpianus* [libro 67 ad Edictum.]

Ex qua persona quis lucrum capit, ejus factum præstare debet.

150. *Idem* [libro 68 ad Edictum.]

Parem esse conditionem oportet ejus, qui quid possideat, vel habeat, atque ejus, cujus dolo malo factum sit, quo minus possideret, vel haberet.

151. *Paulus* [libro 64 ad Edictum.]

Nemo damnum facit, nisi qui id fecit, quod facere jus non habet.

152. *Ulpianus* [libro 69 ad Edictum.]

Hoc jure utimur: ut, quidquid omnino per vim fiat, aut in vis publicæ, aut [in vis] privatæ crimen incidat.

§. 1. Dejicit, & qui mandat.

§. 2. In maleficio ratihabitio mandato comparatur.

§. 3. In contractibus, quibus doli præstatio vel bona fides inest, heres in solidum tenetur.

153. *Paulus* [libro sexagesimo quinto ad Edictum.]

Fere quibuscunque modis obligamur, iisdem in contrarium actis liberamur: cum quibus modis adquirimus, iisdem in contrarium actis amittimus. Ut igitur nulla possessio adquiri nisi animo & corpore potest: ita nulla amittitur, nisi in qua utrumque in contrarium actum sit.

154. *Ulpianus* [libro septuagesimo ad Edictum.]

Cum par delictum est duorum, semper oneratur petitor. & melior habetur possessoris causa, sicuti fit, cum de dolo excipitur petitoris. neque enim datur talis replicatio petitori, *Aut si rei quoque in ea re dolo actum sit.*

§. 1. Illi debet permitti pœnam petere, qui in ipsam non incidit.

155. *Paulus* [libro sexagesimo quinto ad Edictum.]

Factum cuique suum, non adversario nocere debet.

§. 1. Non videtur vim facere, qui jure suo utitur, & ordinaria actione experitur.

§. 2. In poenalibus causis benignius interpretandum est.

156. *Ulpianus* libro septuagesimo ad Edictum.

Invitus nemo (rem) cogitur defendere.

§. 1. Cui damus actiones, eidem & exceptionem competere multo magis quis dixerit.

§. 2. Cum quis in alius locum successerit: non est æquum ei nocere hoc, quod adversus eum nocuit, in cujus locum successit.

§. 3. Plerumque emptoris eadem causa esse debet circa petendum ac defendendum, quæ fuit auctoris.

§. 4. Quod cuique (pro eo) præstatur, invito non tribuitur.

157. *Idem* [libro septuagesimo primo ad Edictum.]

Ad ea, quæ non habent atrocitatem facinoris vel sceleris, ignoscitur servis, si vel dominis, vel his, qui vice dominorum sunt, (veluti tutoribus, & curatoribus) obtemperaverint.

§. 1. Semper, qui dolo fecit, quominus haberet, pro eo habendus est, ac si haberet.

§. 2. In contractibus successores ex dolo eorum, (quibus) successerunt, non tantum in id quod pervenit, verum etiam in solidum tenentur: hoc est, unusquisque pro ea parte, qua heres est.

158. *Gajus* libro vicesimo sexto ad Edictum Provinciale.

Creditor, qui permittit rem venire, pignus demittit.

159. *Paulus* [libro septuagesimo ad Edictum.]

Non ut ex pluribus causis deberi nobis idem potest, ita ex pluribus causis idem possit nostrum esse.

160. *Ulpianus* [libro septuagesimo sexto ad Edictum.]

Aliud est vendere, aliud vendenti consentire.

§. 1. Refertur ad universos, quod publice fit per majorem partem.

§. 2. Absurdum est, plus juris habere (eum,) cui legatus sit fundus, quam heredem, aut ipsum testatorem, si viveret.

161. *Idem* [libro septuagesimo septimo ad Edictum.]

In jure civili receptum est, quotiens per eum, cujus interest conditionem non impleri, fiat, quo minus impleatur, perinde haberi, ac si impleta conditio fuisset. quod ad libertatem, & legata, & ad heredum institutiones perducitur. quibus exemplis stipulationes quoque committuntur, cum per promissorem factum esset, quo minus stipulator conditioni pareret.

162. Pau-

162. *Paulus* [libro septuagesimo ad Edictum.]

Quæ propter necessitatem recepta sunt, non debent in argumentum trahi.

163. *Ulpianus* [libro quinquagesimo quinto ad Edictum.]

Cujus est donandi: eidem & vendendi, & concedendi jus est.

164. *Paulus* [libro quinquagesimo quinto ad Edictum.]

Pœnalia judicia semel accepta, in heredes transmitti possunt.

165. *Ulpianus* [libro quinquagesimo tertio ad Edictum.]

Cum quis possit alienare, poterit & consentire alienationi. Cui autem donare non conceditur, probandum erit, nec si donationis causa consenserit, ratam ejus voluntatem habendam.

166. *Paulus* [libro quadragesimo octavo ad Edictum.]

Qui rem alienam defendit, nunquam locuples habetur.

167. *Idem* [libro quadragesimo nono ad Edictum.]

Non videntur data, quæ eo tempore, quo dantur, accipientis non fiunt.

§. 1. Qui jussu judicis aliquid facit, non videtur dolo malo facere, qui parere necesse habet.

168. *Idem* [libro primo ad Plautium.]

Rapienda occasio est, quæ præbet benignius responsum.

§. 1. Quod factum est, cum in obscuro sit, ex affectione cujusque capit interpretationem.

169. *Idem* libro secundo ad Plautium.

Is damnum dat, qui jubet dare: ejus vero nulla culpa est, cui parere necesse sit.

§. 1. Quod pendet, non est pro eo quasi sit.

170. *Idem* libro 4 ad Plautium.

Factum à judice, quod ad officium ejus non pertinet, ratum non est.

171. *Idem* libro quarto ad Plautium.

Nemo ideo obligatur, quia recepturus est ab alio, quod præstiterit.

172. *Idem* [libro quinto ad Plautium.]

In contrahenda venditione ambiguum pactum contra venditorem, interpretandum est.

§. 1. Ambigua autem intentio ita accipienda est, ut res salva actori sit.

173. *Idem* libro sexto ad Plautium.

In condemnatione personarum, quæ in id, quod facere possunt, damnantur, non totum quod habent, extorquendum est: sed & ipsarum ratio habenda est, ne egeant.

§. 1. Cum & verbum *Restituas* lege invenitur, etsi non spe-

specialiter de fructibus additum est, tamen etiam fructus sunt restituendi.

§. 2. Unicuique sua mora nocet, quod & in duobus reis promittendi observatur.

§. 3. Dolo facit, qui petit, quod redditurus est.

174. *Idem* [libro octavo ad Plautium.]

Qui potest facere, ut possit conditioni parere: jam posse videtur.

§. 1. Quod quis, si velit, habere non potest: id repudiare non potest.

175. *Idem* [libro undecimo ad Plautium.]

In his, quæ officium per liberas fieri personas leges desiderant, servus intervenire non potest.

§. 1. Non debeo melioris conditionis esse, quam auctor meus, à quo jus in me transit.

176. *Idem* [libro 13 ad Plautium.]

Non est singulis concedendum, quod per magistratum publice possit fieri: ne occasio sit majoris tumultus faciendi.

§. 1. Infinita æstimatio est libertatis, & necessitudinis.

177. *Idem* [libro 14 Plautium.]

Qui in jus vel dominium alterius succedit, jure ejus uti debet.

§. 1. Nemo videtur dolo exsequi, qui ignorat causam, cur non debeat petere.

178. *Idem* [libro quinto decimo ad Plautium.]

Cum principalis causa non consistat, plerumque ea quidem, quæ sequuntur, locum habent.

179. *Idem* [libro sexto decimo ad Plautium.

In obscura voluntate manumittentis favendum est libertati.

180. *Idem* [libro septimo decimo ad Plautium.]

Quod jussu alterius solvitur: pro eo est, quasi ipsi solutum esset.

181. *Idem* [libro 1 ad Vitellium.]

Si nemo subiit hereditatem, omnis vis testamenti solvitur.

182. *Idem* [libro tertio ad Vitellium.]

Quod nullius esse potest, id ut alicujus fieret, nulla obligatio valet efficere.

183. *Marcellus* [libro tertio Digestorum.]

Et si nihil facile mutandum est ex solennibus: tamen, ubi æquitas evidens poscit, subveniendum est.

184. *Celsus* [libro septimo Digestorum.]

Vani timoris justa excusatio non est.

185. *Idem* [libro octavo Digestorum.]

Impossibilium nulla obligatio est.

186. *Idem*.

186. *Idem* [libro 12 Digestorum.]

Nihil peti potest ante id tempus, quo per rerum naturam persolvi possit. Et cum solvendi tempus obligationi additur: nisi eo præterito peti non potest.

187. *Idem* [libro 16 Digestorum.]

Si quis prægnantem uxorem reliquit, non videtur sine liberis decessisse.

188. *Idem* [libro septimo decimo Digestorum.]

Ubi pugnantia inter se in testamento jubentur, neutrum ratum est.

§. 1. Quæ rerum natura prohibentur, nulla lege confirmata sunt.

189. *Idem* [libro decimo tertio Digestorum.]

Pupillus nec velle, nec nolle in ea ætate, nisi adposita tutoris auctoritate, creditur: nam quod animi judicio fit, in eo tutoris auctoritas necessaria est.

190. *Idem* [libro vicesimo quarto Digestorum.]

Quod evincitur, in bonis non est.

191. *Idem* [libro trigesimo quarto Digestorum.]

Neratius consultus, an quod beneficium dare se quasi viventi Cæsar rescripserat, jam defuncto dedisse existimaretur, respondit, non videri sibi principem, quod ei, quem vivere existimabat, concessisset, defuncto concessisse. quem tamen modum esse beneficii sui vellet, ipsius æstimationem esse.

192. *Marcellus* [libro vicesimo nono Digestorum.]

Ea, quæ in partes dividi non possunt, solida à singulis heredibus debentur.

§. 1. In re dubia benigniorem interpretationem sequi, non minus justius est, quam tutius.

193. *Celsus* [libro trigesimo octavo Digestorum.]

Omnia fere jura heredum perinde habentur, ac si continuo sub tempus mortis heredes existitissent.

194. *Modestinus* [libro sexto Differentiarum.]

Qui per successionem quamvis longissimam defuncto heredes constituerunt, non minus heredes intelliguntur, quam qui principaliter heredes existunt.

195. *Idem* [libro septimo Differentiarum.]

Expressa nocent, non expressa non nocent.

196. *Idem* [libro octavo Regularum.]

Privilegia quædam causæ sunt, quædam personæ. & ideo quædam ad heredem transmittuntur, quæ causæ sunt. quæ personæ sunt, ad heredem non transeunt.

197. *Idem* [libro singulari de ritu nuptiarum.]

Semper conjunctionibus non solum quid liceat, considerandum est: sed & quid honestum sit.

198. *Javolenus* [libro tertio decimo ex Cassio.]

Neque in interdicto, neque in cæteris caulis pupillo nocere oportet dolum tutoris: sive solvendo est, sive non est.

199. *Idem* libro sexto Epistolarum.

Non potest dolo carere, qui imperio magistratus non paruit.

200. *Idem* libro septimo Epistolarum.

Quotiens nihil sine captione investigari potest: eligendum est, quod minimum habeat iniquitatis.

201. *Idem* [libro decimo Epistolarum.]

Omnia, quæ ex testamento proficiscuntur, ita statum eventus capiunt, si initium quoque sine vitio ceperint.

202. *Idem* [libro undecimo Epistolarum.]

Omnis definitio in jure civili periculosa est, parum est enim, ut non subverti possit.

203. *Pomponius* [libro 8 ad Quintum Mucium.]

Quod quis ex culpa sua damnum sentit, non intelligitur damnum sentire.

204. [libro 28 ad Quintum Mucium.]

Minus est actionem habere, quam rem.

205. *Idem* [libro 39 ad Quintum Mucium.]

Plerumque fit, ut etiam ea, quæ nobis abire possint, proinde in eo statu sint, atque si non essent ejus conditionis, ut abire possent, & ideo, quod fisco obligamus, & vindicare interdum, & alienare, & servitutem [in] prædio imponere possumus.

206. *Idem* [libro nono ex variis lectionibus.]

Jure naturæ æquum est, neminem cum alterius detrimento & injuria fieri locupletiorem.

207. *Ulpianus* libro 1 ad legem Juliam & Papiam.

Res judicata pro veritate accipitur.

208. *Paulus* [libro 3 ad Legem Juliam & Papiam.

Non potest videri desisse habere, qui nunquam habuit.

209. *Ulpianus* [libro 4 ad legem Juliam & Papiam.]

Servitutem mortalitati fere comparamus.

210. *Licinius Rufinus* libro secundo Regularum.

Quæ ab initio inutilis fuit institutio, ex postfacto convalescere non potest.

211. *Paulus* libro quinquagesimo nono ad Edictum.

Servus reipublicæ causa abesse non potest.

F I N I S.

VER-

VERBORUM COLLECTIO

juxta ordinem Alphabeti
ex Tit. Digestor.

De verborum significatione.

Per *P. C. B.*

Finis Indicis in Titulum ff. de Verborum significatione.

E P I T O M E
REGULARUM JURIS,
Ex Titulo Digestorum secundum ordinem alphabeticum collecta.

per P. C. B.

A.

Absentia Reipublicæ causa non nocet l. 140
Abundantia non vitiant scripturas. l. 94
Actio certa, ex quibus in unam rem eligenda est l. 43 §. 1
Actio cum servis nulla l. 167
Actio exceptione infirmata, pro nulla l. 112
Actio in rem, pro re est l. 15
Actione concessa, & exceptio conceditur l. 156 §. 1
Actionem habere minus est, quam rem l. 204
Actio tempore peritura, lite contestata perpetuatur l. 139 in pr. 164.
Actor certus esse debet l. 42 in fin.
Actori non licet, quod reo prohibetur. l. 41
Aditio hereditatis ex intervallo, cum tempore mortis continuatur l. 138 in pr. 193
Æquitas in jure spectanda l. 90
Æquitas mutat solennia l. 183
Æquitate desiderante jus mutatur l. 85 §. fin.

D.

D.

E.

F.

G.

No-

Ro-

Tu-

SEQUUNTUR PRAETEREA Tituli duo DE REGULIS JURIS ex Corpore Juris Canonici sive Pontificii desumpti: quorum Prior est Tit. XLI. Lib. V Decretalium Gregorii IX. summi Pontificis: Alter vero, Tit. est ULT. Lib. VI. earundem Decretal. sed Bonifacii VIII. etiam Pontificis Max.

TIT. XLI. *LIBRI* V. *DECRETALIUM* *Gregorii* IX. *summi Pontificis.*

DE REGULIS JURIS.

CAP. seu REG. I.

OMNIS res, per quascunque causas nascitur, per easdem dissolvitur.

II.

Hoc loco nihil aliud nobis præcipi existimo, nisi ut EA Pacta, quæ dubium est quo animo fiant, in meliorem partem interpretemur. Quod enim scriptum est, (apud Luc. 6.) *Ex fructibus eorum cognoscetis eos:* de manifestis dictum est, quæ non possunt animo fieri: ut stuprum, blasphemiæ, furta, ebrietates, & similia, de quibus nobis permittitur judicare.

III.

Utilius scandalum nasci permittitur, quam veritas relinquatur.

IV.

Quod non est licitum in lege, necessitas facit licitum.

V. Quod

V.

Quod latenter, aut per vim, vel alias illicite introductum est, nulla debet stabilitate subsistere.

VI.

In ipso causæ initio, non est à quæstionibus inchoandum.

VII.

Quicquid in sacratis Deo rebus & episcopis injuste agitur, pro sacrilegio reputatur: quia sacra sunt, & à quoquam violari non debent.

VIII.

Qui ex timore facit præceptum, aliter quam debeat facit: & ideo jam non facit.

IX.

Defleat peccator: quia offendens in uno, factus est omnium reus.

X.

Non potest esse pastoris excusatio, si lupus oves comedit & pastor nescit.

XI.

Indignum est & à Romanæ Ecclesiæ consuetudine alienum, ut PRO Spiritualibus facere quis homagium compellatur.

Explicit Tit. 41. lib. 5. Decretal.

TITULUS ULTIMUS LIBRI VI.

Decretalium Bonifacii VIII. summi Pontificis.

DE REGULIS JURIS.

CAP. seu REG. I.

BENEFICIUM Ecclesiasticum non potest licite sine Institutione canonica obtineri.

II.

Possessor malæ fidei ullo tempore præscribit.

III.

Sine possessione præscriptio non procedit.

IV.

Peccatum non dimittitur, nisi restituatur ablatum.

V. Pec-

V.

Peccati venia non datur, nisi correcto.

VI.

Nemo potest ad impossibile obligari.

VII.

Privilegium personale personam sequitur, & extinguitur cum persona.

VIII.

Semel malus, semper præsumitur esse malus.

IX.

Rarum quis habere non potest, quod ipsius nomine non est gestum.

X.

Ratihabitionem retrotrahi, & mandato non est dubium comparari.

XI.

Cum sunt partium jura obscura: reo favendum est potius quam actori.

XII.

In judiciis, non est acceptio personarum habenda.

XIII.

Ignorantia facti, non juris excusat.

XIV.

Cum quis in jus succedit alterius, justam ignorantiæ causam censetur habere.

XV.

Odia restringi, & favores convenit ampliari.

XVI.

Decet concessum à Principe beneficium esse mansurum.

XVII.

Indultum à jure beneficium, non est alicui auferendum.

XVIII.

Non firmatur tractu temporis, quod de jure ab initio subsistit.

XIX.

Non est sine causa, qui rei, quæ ad eum non pertinet, se immiscet.

XX.

Nullus pluribus uti defensionibus prohibetur.

XXI.

Quod semel placuit, amplius displicere non potest.

XXII.

Non debet aliquis alterius odio prægravari.

XXIII.

XXIII.

Sine culpa, nisi subsit causa, non est aliquis puniendus.

XXIV.

Quod quis mandato facit Judicis, dolo facere non videtur cum habeat parere necesse.

XXV.

Mora sua cuilibet est nociva.

XXVI.

Ea quæ fiunt à Judice: si ad ejus non spectant officium, viribus non subsistunt.

XXVII.

Scienti & consentienti non fit injuria, neque dolus.

XXVIII.

Quæ à jure communi exorbitant, nequaquam ad consequentiam sunt trahenda.

XXIX.

Quod omnes tangit, ab omnibus debet approbari.

XXX.

In obscuris minimum est sequendum.

XXXI.

Eum qui certus est, certiorari ulterius non oportet.

XXXII.

Non licet actori, quod reo licitum non existit.

XXXIII.

Mutare consilium quis non potest, in alterius detrimentum.

XXXIV.

Generi per speciem derogatur.

XXXV.

Plus semper in se continet quod est minus.

XXXVI.

Pro possessore habetur, qui dolo desiit possidere.

XXXVII.

Utile non debet per inutile vitiari.

XXXVIII.

Ex eo non debet quis fructum consequi, quod nisus extitit impugnare.

XXXIX.

Cum quid prohibetur, prohibentur omnia quæ sequuntur ex illo.

XL.

Pluralis locutio, duorum numero est contenta.

XLI. Im-

XLI.

Imputari non debet ei per quem non ſtet, ſi non faciat quod per eum fuerat faciendum.

XLII.

Acceſſorium naturam ſequi congruit principalis.

XLIII.

Qui tacet, conſentire videtur.

XLIV.

Is qui tacet non fatetur: ſed nec utique negare videtur.

XLV.

Inſpicimus in obſcuris quod eſt veriſimilius vel quod plerumque fieri conſuevit.

XLVI.

Is qui in jus ſuccedit alterius: eo jure, quo ille uti debebit.

XLVII.

Præſumitur ignorantia, ubi ſcientia non probatur.

XLVIII.

Locupletari non debet aliquis cum alterius injuria, vel jactura.

XLIX.

In pœnis benignior eſt interpretatio facienda.

L.

Actus legitimi conditionem non recipiunt, neque diem.

LI.

Semel Deo dicatum, non eſt ad uſus humanos ulteriu transferendum.

LII.

Non præſtat impedimentum, quod de jure non ſortitur effectum

LIII.

Cui licet quod eſt plus, licet utique quod eſt minus.

LIV.

Qui prior eſt tempore, potior eſt jure.

LV.

Qui ſentit onus, ſentire debet commodum: & contra.

LVI.

In re communi, potior eſt conditio prohibentis.

LVII.

Contra eum, qui legem dicere potuit apertius, facienda eſt interpretatio.

LVIII.

Non eſt obligatorium, contra bonos mores præſtitum juramentum.

L I X.

Dolo facit, qui petit, quod restituere oportet eundem.

L X.

Non est in mora, qui potest exceptione legitima se tueri.

L X I.

Quod ob gratiam alicujus conceditur, non est in ejus dispendium retorquendum.

L X I I.

Nullus ex consilio, dummodo fraudulentum non fuerit, obligatur.

L X I I I.

Exceptionem objiciens, non videtur de intentione adversarii confiteri.

L X I V.

Quæ contra jus fiunt, debent utique pro infectis haberi.

L X V.

In pari delicto, vel causa, potior est conditio possidentis.

L X V I.

Cum non stat per eum ad quem pertinet, quo minus conditio impleatur: haberi debet perinde ac si impleta fuisset.

L X V I I.

Quod alicui suo non licet nomine, nec alieno licebit.

L X V I I I.

Potest quis per alium, quod potest facere per se ipsum.

L X I X.

In malis promissis fidem non expedit observari.

L X X.

In alternativis debitoris est electio: & sufficit alterum adimpleri.

L X X I.

Qui ad agendum admittitur, est ad excipiendum multo magis admittendus.

L X X I I.

Qui facit per alium, perinde est ac facit per se ipsum.

L X X I I I.

Factum legitime retractari non debet: licet casus postea eveniat, à quo non potuit inchoari.

L X X I V.

Quod alicui gratiose conceditur, trahi non debet ab aliis in exemplum.

LXXV.

L X X V.

Frustra sibi fidem quis postulat ab eo servari, cui fidem à se præstitam servare recusat.

L X X V I.

Delictum personæ non debet in detrimentum Ecclesiæ redundare.

L X X V I I.

Rationi congruit, ut succedat in onere, qui substituitur in honore.

L X X V I I I.

In argumentum trahi nequeunt, quæ propter necessitatem aliquando sunt concessa.

L X X I X.

Nemo potest plus juris transferre in alium, quam sibi competere dignoscatur.

L X X X.

In toto partem, non est dubium, contineri.

L X X X I.

In generali concessione non veniunt ea, quæ quis non esset verisimiliter in specie concessurus.

L X X X I I.

Qui contra jura mercatur, bonam fidem præsumitur non habere.

L X X X I I I.

Bona fides non patitur, ut semel exactum iterum exigatur.

L X X X I V.

Cum quid una via prohibetur alicui, ad id alia non debet admitti.

L X X X V.

Contractus ex conventione legem accipere dignoscuntur.

L X X X V I.

Damnum quod quis sua culpa sentit, sibi debet non aliis imputare.

L X X X V I I.

Infamibus portæ non pateant dignitatum.

L X X X V I I I.

Certum est, quod is committit in legem, qui legis verba complectens, contra legis nititur voluntatem.

Dat. Romæ. 5. Non. Martii ipsius Bonifacii pontificatus Anno 4. Salut. Christ. 1299.

Creatus autem est Bonifacius Pontifex Maximus Anno 1294. ut referunt, qui Pontificum vitas scripserunt.

Explicit. Tit. ult. Lib. 6. Decret.

CENTUM REGULÆ ET PRÆCEPTA EX CORPORE JURIS TAM CIVILIS QUAM PONTIFICII SPARSIM DESUMPTA ORDINE ALPHABETICO.

A. 1. Absurdum intellectum ab omni dispositione rejiciendum. *l. 7. D. de bon. libert. l. 1. §. 4. in fin. D. de Publ. & Vectig.*

2. Ab omni vi atque injuria penitus abstinendum. *l. 1. §. 1. D. quod vi aut clam.*

3. Actum dubium in meliorem partem accipiendum. *l. 55. D. de furtis.*

4. Ad impossibile neminem obligari. *l. 3. in princ. D. de SC. Syllan.*

5. Alterius factum alteri non obesse. *l. 5. §. 5. D. de operis novi nunc.*

6. Alieno odio neminem prægravari. *l. 33. §. 1. C. de inoff. test.*

7. Aliis non nocere quod inter alios actum est. *l. 10. D. de Jurejur.*

8. Arte non concedi quod naturaliter denegatur. *l. 188. §. 1. D. de Reg. jur.*

9. Auctoritatem majorum etiam in illicitis excusare. *Caus. 14. quæst. 5. dist. 12.*

10. Auctoritate propria neminem jus sibi dicere posse. *l. 1. §. 2. D. quod legat. & L. unic. C. ne quis in sua caus. jud.*

B. 11. Beneficium propter aliquem concessum in eundem minime retorquendum. *l. 41. in fin. D. de minorib.*

12. Bonam voluntatem plerumque pro facto reputari. *l. 11. l. 23. D. de condit. instit. l. 4. §. 2. D. de stat. lib.*

C. 13. Cavendum ne respectu nocentis innocens patiatur. *l. 2. in fin. C. de his qui latron. l. 3. D. de pœn.*

14. Certa pro incertis relinquenda non esse. *l. 16. §. 14. cum Gloss. D. ad SC. Trebell.*

15. Contra jus aut bonos mores conventiones hominum non valere. *l. 6. C. de pactis.*

16. Contra vim atque injuriam licitam esse defensionem. *l. 3. D. de just. & jur. l. 45. §. 4. D. ad Leg. Aquil.*

17. Contra proprium factum neminem venire permitti. *l. 25. D. de adopt.*

18. Cum alterius detrimento nemini consulendum. *l. 4. C. de emancip. liber. Caus. 22. quæst. 2. dist. 13. in princ. & §. 1.*

19.

19. Cum alterius jactura neminem locupletari debere. *l.* 14. *D. de condict. indeb.*

D. 20. Deceptis, non decipientibus subveniendum. *l.* 2. §. 3. *D. ad SC. Velleian.*

21. Dolis ac fraudibus modis omnibus occurrendum. *l.* 1. *D. de Dolo malo.*

22. Discordiarum occasiones penitus removendas. *l.* 13. §. 3. *D. de usufruct. l.* 77. §. 20. *D. de Legat.* 2.

23. De minimis considerationem non habendam. *l.* 4. *D. de in integr. restit.*

E. 24. Eadem vel simili ratione suadente idem jus statuendum. *l.* 32. *D. ad. L. Aquil.*

25. Effectus in consequentiam prodeuntes non attendi. *l.* 1. *D. de auct. tutor.*

26. Errantes & ignorantes consentire non videri. *l.* 15. *D. de jurisd.*

27. Æquitatem rigori præferendam. *l.* 8. *C. de judic.*

28. Ex causa nonnumquam à communibus regulis recedendum. *l* 51. *D. ad L. Aquil. l.* 10. *D. de confirm. tutor. l.* 71. §. 3. *D. de legat.* 1.

29. Executionem non faciendam juris ordine prætermisso. *l.* 58. *D. de re judic. l.* 1. *C. de execut. rei judic.*

F. 30. Factum procuratum non prodesse. *l.* 119. *D. de legat.* 1.

31. Facilius tolli jus speciale quam commune. *l.* 34. §. 1. *D. de testam. mil.*

32. Facilius omitti jus quærendum quam quæsitum. *l. fin. C. de acq. poss.*

33. Facilius dari exceptionem quam actionem. *l.* 1. §. 4. *D. de superfic.*

34. Facilius remitti sperata quam possessa. *l.* 8. *D. de transact. per tot. l.* 67. §. 8. *D. de legat.* 2.

35. Fidem violanti, fidem non servandam. *l.* 17. *C. de transact.*

36. Finalem causam diligenter inspiciendam. *l.* 39. *D. de Furt.*

G. 37. Generalibus semper specialia derogare. *l.* 80. *D. de Reg. Jur.*

38. Gravius in committendo quam in omittendo delinqui. *l.* 40. *D. de pœnis.*

H. 39. Honorem lucro imo etiam vitæ præferendum. *l.* 8. §. 2. *quod metus caus.*

40. Honestatis jus ab omni debito excipiendum. *l.* 11. *C de oper. libert.*

I. 41. In alienis rebus gerendis bonam fidem desiderari. *l.* 1. *D. de salut.*

42. In alio facto ignorantiam facile tolerari. *l.* 5. §. 1. *in fin. D. pro suo.*

43. In dubio à verborum proprietate non recedendum. *l.* 69. *D. de legat.* 3.

44. Inducta ad unum finem contrarium affectum non operari. *l.* 14. *D. de adimend. legat.*

45. In malis quod minus est spectandum. *Causa* 22. *quæst.* 4. *dist.* 4. §. 1. *& dist.* 7.

46. In necessitatibus leges non servari. *l.* 11. §. 1. *D. de muner. & honor.*

47. In obscuris secundum magis verisimilia judicandum. *l.* 114. *D. de Reg. jur.*

48. In pari causa damno magis quam lucro consulendum. *l.* 22. §. 10. *C. de jur. delib. l.* 14. §. 1. *D. de Relig. & sumpt. fun.*

49. In re dubia benigniorem semper fieri interpretationem. *l.* 3. *D. de his quæ in testam. delent.*

50. In uno gravatum, in alio relevandum. *l.* 30. *D. de jurejur.*

51. Justa petenti facile assentiendum. *l.* 2. *D. de his qui sui vel alien. l.* 35. *D. de serv. rust. præd.*

52. Jus speciale in consequentiam non trahendum. *l.* 14. *D. de legib.*

L. 53. Leges non verbis, sed rebus impositas esse. *l.* 2. *C. Commun. de legat.*

54. Leges non ex verbis, sed ex mente intelligendas. *l.* 17. *D. de legib.*

55. Leges ignorare nemini permissum. *l.* 3. & 9. *C. de legib.*

56. Legibus non exemplis judicandum. *l.* 13. *C. de sent. & interloc.*

57. Legitime facto pœnam non deberi. *l.* 4. *C. ad L. Juliam de Adult.*

58. Legis imperio voluntatem non factum coerceri. *l.* 1. *C. ad. l. Corn. de sicar.*

59. Liciti prætextu illicitum non permitti. *l.* 2. *D. de extraord. crimin.*

60. Licitum coarctari ut illicitum evitetur. *l.* 3. §. 1. *D. de suspect. tutor.*

M. 61. Majorum præcepta justa, vel injusta non contemnenda. *l.* 1. *D. de operis novi nunc.*

62. Majoribus periculis diligentius occurrendum. *l.* 1. §. 5. *D. de Carbon. Edict.*

63. Maleficiis minine indulgendum. *l.* 38. *D. de rei vind.*

64. Mediam viam in perplexitatibus eligendam. *l.* 40. *D. de hered. inst. l.* 3. *D. si pars hered. pet.*

65. Mul-

65. Multa ex poſtfacto tolerari, quæ ab initio prohibentur. *l. 8. D. de his qui ſui vel. alien. l. 24. D. de inoff. teſt. l. 1. §. 5. D. quando appell. ſit.*

66. Multa in conſequentiam permitti, quæ principaliter denegantur. *l. 1. D. de auct. tutor.*

N. 67. Neminem ex ſuo dolo vel calliditate relevari. *l. 63. §. 7. D. pro ſocio.*

68. Neminem multiplici onere prægravandum. *l. 4. §. 2. D. ad. l. Rhod. de jactu.*

69. Neminem ex ſuo beneficio in periculum trahi. *l. 50. D. de re jud.*

70. Nemini officium ſuum damno verti debere. *l. 7. D. teſtam. quemadm. aper. l. 61. §. 5. D. de furtis.*

71. Nemini injuriam facere qui jure ſuo utatur. *l. 24. § 12. & l. 26. D. de damno infect.*

72. Nemini caſum, ſed culpam imputari. *l. 52. §. 4. D. ad l. Aquil.*

73. Non factum, ſed faciendi cauſam inſpiciendam. *l. 39. D. de furtis.*

74. Non cupiditatibus, ſed juſtis affectionibus indulgendum. *l. 16. D. de manumiſſ. vindict.*

75. Non negligentibus, ſed impotentibus ſuccurrendum. *l. 16 D. ex quib. cauſ. major.*

76. Nobiliores præſumptiones ſemper in dubiis eligendas. *l. 51. D. pro ſocio.*

77. Nullum violentum perpetuo tolerandum. *l. 2. D. de his qui ſui vel alien.*

O. 78. Odia reſtringi, favores ampliari debere. *l. 19. D. de lib. & poſth.*

79. Omnem actum ab agentis intentione judicandum. *l. 1. C. ad. l. Corn. de ſicar.*

80. Omne commodum cum ſuo onere pertranſire. *l. 9. D. de SC. Silanian.*

81. Omne incommodum aliquo commodo compenſandum *l. 1. §. 23. D de aqua & aquæ pluv.*

P. 82. Patria delicta mutuo compenſari. *l. 39. D. ſoluto matrim.*

83. Plura ſpecialia ad idem minime cumulanda. *l. 1. C. de dotis promiſſ.*

84. Prodeſſe alteri, neminem cogi, ſed tantum obeſſe vetari. *l. 2. §. 5. D. de aqua & aquæ pluv. l. 16. §. 6. D de public. & vect.*

85. Publicam utilitatem privatorum commodis præferendam. *Authent. Res quæ &c. C. Comm. de legat.*

Q. 86. Quæ ab initio ſunt voluntatis, ex poſt facto eſſe neceſſitatis. *l. 5. C. de obl. & act.*

87. Quod nemini nocet, & alicui prodest, facile concedendum. *l. 7. C. de precib. imperat. offer.*

88. Quod quis in se approbat, in alio reprobrare non posse. *l. 11. C. de inoff. testam.*

89. Quod quisque juris in aliu n statuerit, ipsu n quoque eodem uti debere. *l. 1. & seqq. D. quod quisque jur.*

R. 90. Rationes naturales pro legibus amplectendas. *l. 7. D. de bonis damnat.*

91. Res magis intuendas, quam verba. *l. 41. §. 1. D. de jure dot.*

S. 92. Satis esse, si quis vel in modico amici opera consulatur. *l. 20. C. de negot. gest.*

93. Satius esse, nocentem absolvi, quam insontem damnari. *l. 5. D. de pœnis.*

94. Sine culpa pœnam non infligi. *l. 22. C. de pœnis.*

T. 95. Tristes eventus non facile considerandos. *l. 83. §. 5. D. de Verb. oblig.*

96. Turpia vel contraria allegantes, merito repelli. *l. 1. C. de furt. l 30. C. de transact.*

V. 97. Ubicumque æquitas suadet, subveniendum. *l. 7. D. de in integr. rest.*

98. Volenti neque vim, neque injuriam fieri. *l. 34. C. de transact. l. 1. §. 5. D. de injur. l. 9. §. 1. D. de aqua & aquæ pluv.*

99. Voluntate sublata omnem actum parem esse. *l. 20. C. ad l. Jul. de Adult.*

100. Ultimam prioribus derogare. *l. 12. C. de pact.*

F I N I S.

DE JURE SACRORUM
EX LEGIBUS XII. TAB.
Ex Oldend. & Rival.

I. 1 DIVOS caste adeunto, Pietatem adhibento, 2 Opes amovento. Qui secus faxit, Deus ipse 3 vindex erit.

2. Separatim nemo habessit deos: neve novos, sive advenas, nisi 4 publice adscitos, privatim colunto.

3. Constructa à patribus delubra habento. 5 Lucos in agris habento. Et 6 Larium sedes.

4. 7 Ritus familiæ 8 patriæque servanto.

5. 9 Sacra privata perpetua manento.

6.

---

1. Cicero sic explicat: Caste jubet lex adire Deos, videlicet, in quo sunt omnia. Nec tollit castimoniam corporis: sed eam intelligi volebant. Adde quæ in hunc locum attulerunt Rival. & Oldendorpius.

2. OPES AMOVENTO] Ne sumptu Sacris adhibito, Paupertas, quæ illi cum primis placet, arceretur ab aditu ejus.

3. VINDEX ERIT] Præsentis pœnæ metu, inquit Cicero, religio confirmari videtur.
Ignoratæ enim ceremoniæ confusionem habent religionum.

4. PUBLICE ADSCITOS.] Certe ut Romam Athenæus olim vocavit ἐπιτομὴν τῆς οἰκουμένης sic antea quidam ex Christianis scriptoribus appellarat ἐπιτομὴν τῆς δεισιδαιμονίας.

5. LUCOS IN AGRIS HABENTO.] Christiani nunc ruri quoque non luco, sed templis utimur, propter loci distantiam. cap. 111. de ecclef. ædif. vel repar. Oldendorp.

6. LARIUM SEDES.] Vide comment. 10. Ludovici Vivis in 11. cap. lib. 9. de Civit. Dei.

7. RITUS FAMILIÆ.] Huc respexit Modestinus in l. 1. D. de rit. nuptia. dum inquit, Nuptiæ sunt conjunctio, &c.

8. PATRIÆQUE SERVANTO.] Interpretatur Cicero & Oldend. Etsi pleraque hæc fuerint impia. Oldend. tamen ea venuste ad forum nostrum exigit: imo ad formandos mores pertinere aliquatenus demonstrat.

9. Hujus legis extat testimonium apud Ciceron. in Orat. pro Muræna, ubi sic loquitur: Nam cum permulta præclare legibus essent constituta, ea Jurisconsultorum ingeniis pleraque corrupta ac depravata sunt. Sacra interire

6. 1 Hominem mortuum in urbe ne sepelito neve 2 urito.

Cic. de leg. lib. 2.

7. 3 Hoc plus ne facito.

Cic. l. 2. de leg.

8. 4 Rogum ascia ne polito.

Cic. lib. 2. De legib.

9. 5 Mulieres 6 genas ne radunto, neve lessum funeris ergo habento.

Ex

---

illi noluerunt: horum ingenio senes ad coëmptiones faciendas interimendorum sacrorum causa reperti sunt.

1. Extat hæc lex totidem verbis apud Cic. lib. de legib. 2. ubi sic scribit: Hominem mortuum (inquit lex in XII) in urbe ne sepelito, neve urito. Deinde legem sic explanat: In urbe sepeliri, lex vetat: sic decretum est à Pontificum collegio, non esse jus in loco publico fieri sepulcrum: Statuit enim collegium locum publicum non potuisse privata religione obligati. Servius tamen in lib. Æn. 5. memoriæ prodidit, apud majores (fortassis ante XII tabul.) moris fuisse, ut qui mortuus esset, domum suam referretur. Vide apud Virg.

Sedibus hunc refer ante suis, & conde sepulchro.

2. NEVE URITO.] Credo (inquit Cicero) vel propter ignis periculum.

3. Hæc verba superioris alicujus legis, quæ funerum & sumptuum modum præfiniebat, appendix sunt: quasi in eam sententiam scripta lex esset, ut cum finem illis rebus præscripsisset, tum hoc quasi sanctionis loco adscriberet.

4. Jubet lex e rudibus & impolitis lignis pyram confici: asciam vetat adhiberi, quæ fabrorum materiariorum dolabra est, quibus ad aspera ligna polienda utuntur, sumptus ergo supervacuos & inutiles a funeribus lex removet.

5. Veteres XII tab. interpretes Sex Ælium, L. Acilium non satis intelligere se dixisse, quid esset *lessus*, sed suspicari, vestimenti aliquod genus funebris. L. vero Ælium arbitrari *lessum* esse quasi lugubrem ejulationem: ut vox ipsa significat: quod eo magis, inquit, idem judico verum esse, quia lex Solonis id ipsum vetat.

6. DE GENIS AUTEM RADENDIS.] Plin. lib. 11. cap. 3. ita scribit: infra oculos malæ homini tantum, quas prisci genas vocabant, XII tabularum interdicto radi

à

Ex Cic. lib. 2. de legib.

10. 1 Homini mortuo ne ossa legito, quo post funus faciat; extra quam si militiæ aut peregre mortuus sit.

Ex Cicer. eod. lib.

11. 2 Uti servilis unctura, omnisque circumpotatio tolleretur.

12. 3 Uti nec sumptuosa respersio fieret, neve 4 murrata potio mortuo inderetur, neve longæ coronæ, neve acerræ adhiberentur.

Ex

à fœminis eas vetantes. Et Servius in illud XII Æneid. *Et roseas laniata genas.* Moris, inquit, fuerat, ut ante rogos humanus sanguis effunderetur, vel captivorum, vel gladiatorum: quorum si forte copia non fuisset, laniantes genas suum effundebant cruorem, ut rogis illa imago restitueretur. Tamen sciendum, cautum lexe XII tabularum, ne mulieres *carperent* faciem, his verbis: *Mulier faciem ne carpito.*

Plato lib. 12. de Legibus, Flere (inquit) mortuum jubere, aut vetare, absurdum est: plangere vero, & voces ac lamenta extra ædes mittere, vetandum.

1. Legis sententia hæc fuit. ut posteaquam crematum corpus est, ossa e cineribus legantur, statimque loco proximo in terram condantur, ne si alium in locum sepeliendi causa deportarentur, luctus duplicaretur & sumptus.

Excipitur autem hac lege, si quis aut in militia aut peregre sit mortuus, ubi scilicet funus ei fieri non liceeit. tum enim neque luctus neque sumptus augetur. Itaque in Pandectis is sumptus funeris probatur, cum peregre mortuus in suum transferrur l. etsi 14 §. impensa. & l. divi fratres. 39. D. de relig. & sumpt.

2. Non omnis unctura legibus tollitur; quandoquidem in Pandectis [*L. Funeris* 37. *Co. de relig. & sump. fun.*] eorum sumptuum ratio probatur: qui in unguento pro mortui corpore comparato, facti sunt: de religios. & sumpt. fun.

3. Quæ omnia extant eodem loco apud Ciceronem: unde intelligitur moris fuisse, ut cadaver rogusve liquoribus quibusdam pretiosis perfunderetur. *Ejus apud Festum fit mentio.*

4. POTIONEM MURRATAM.] Ex murra confectam atque

Ex Plin. lib. 21. cap. 31. Ex Cic. lib. 2.

13. 1 Qui coronam parat, ipse pecuniave ejus, virtutis ergo 2 arguitor, ipsique mortuo, parentibusque ejus, dum intus positus erit, forisque feretur, sine fraude imposita esto.

Ex Cic. lib 2. de leg.

14. 3 Uti plura funera ne uni fierent, neve lecti plures inferrentur.

---

que odoratam dici intelligitur: quem fumtum in mortuos fieri lex vetat.

Postea sequitur, *neve acerræ adhibeantur:* Quo verbo quid significetur, difficile dictu est. Nam Festus cum acerram dixisset esse aram, quæ ante mortuum poni solebat in qua odores incendebantur: postea scribit, alios putare arculam esse thurariam, scilicet ubi thus reponebant.

De aris potius accipiendum putat Hotom. ut scilicet vetet lex, aras, quæ proxime sepulcra fierent, cum thure incensisque odoribus obiri, præsertim cum ita continuo post apud Ovidium scriptum sit:

Nec dare thura libet, nil exorantia divos.

1. *Ex Hotom.* Legis sententia videtur esse hæc, ut qui in ludis certaminibusque publicis coronam adeptus sit (quæ quidem præmium victoribus honoris causa propositum erat:) ei monumentum istud, quasi insigne suæ virtutis, relinqueretur.

2. ARGUITOR] Id est, corona illa sit argumento & indicio suæ virtutis. verba autem hæc: *Ipse pecuniave ejus;* non ad verbum *Arguitor* referenda putat Hotom. (quia corona illa neque equis, neque servis, vel vivis, vel mortuis dabatur:) sed ad verbum *Parit*, quasi edictum esset: si quis aut per se, aut per servos equosve suos coronam adeptus sit.

Pecuniæ nomine lex non equos tantum, sed & servos comprehendit.

Ut quæ *corona* parta ab illis esset, a domino æque ac si per se ipse certando eam peperisset, honorem illum conciliaret.

3. Ad minuendos sumptus, & mortuis & vivis inutiles, sine dubio pertinet. Nam, ut Servius Honoratus tradit, apud majores gloriosum fuerat quam plurimis lectis efferri. Ac tenuis quidem fortunæ homines capulis, sive pheretris efferebantur: potentiores autem lectis. Itaque Sylla sex millia lectorum habuisse dicitur.

15. 1 Neve aurum addito: ast quo auro dentes vincti erunt, imo cum illo sepelire urereve sine fraude esto.

Ex Cic. lib. de legib. 2.

16. 2 Rogum bustumve novum ne propius aedes alienas 60 pedes invito domino, adjicito: neve 3 forum sepulcri bustumve usu capito.

D'E

1. Vetat lex sepulcris aurum injici, cum apud antiquos consuetudo ferret, ut in rogum una cum mortuo pretiosa multa injicerentur. id quod ex plerisque Virgilii locis, & Servii in eum commentariis intelligitur.

Et λεπτολογίαν admirari licet: qui in tanta gravissimarum legum paucitate, de re tamen tenuissima, & quae tarissime usu venit, sanciendum aliquid putarunt: cum tamen (ut Pomponius noster admonet) jura constitui oporteat, sicuti Theophrastus dixit, in his quae ἐπὶ τὸ πλεῖς accidunt. non qua ἐκ παραλόγε. nisi forte illud est, quod & Plutarchus & alii testantur, Romanos in rebus ad sacra & religionem pertinentibus, quales deorum manium fuerunt, mirabiliter anxios, & ad summam superstitionem adductos fuisse.

2. *Pyra* inquit Servius, est lignorum congeries:

Rogus, cum ardere coeperit dicitur.

Bustum vero jam exustum vocatur, quasi bene ustum. Bustum tamen pro sepulcro, in quo humatus quis est, à lege usurpari, vel hoc argumento est: primum quod cum de loci intervallo caveat, aliud esse Rogum demonstret, aliud Bustum, sive τύμβον, vide l. 6. D. finium regund. Atque ut in rogis incendium lex verebatur (quod Tullius annotavit) sic in bustis tetrum cadaverum odorem & aëris pestilentiam cavere oportuit, vide l. 3. D. de mort. inf.

Altero capite lex cavet, ne forum sepulcri bustumve usucapi liceat.

3. Festus antiquos id *forum* appellasse tradit, quod nunc vestibulum sepulcri dici solet. Ac de vestibulo quidem ambituque sepulcrorum legis ratio perspicua est: ut scilicet potestas esset heredibus justa quotannis ad sepulcrum fieri.

Cicero Philip. 9. Majores, inquit, nostri statuas multis decreverunt, sepulcra paucis. Sed statuae intereunt, tempestate, vi, vetustate, sepulcrorum autem sanctitas in

DE JURE PUBLICO

Legis XII Tabularum.

Ex Cic. lib. 3. de legib.

1. 1 Privilegia ne irroganto. De capite civis, nisi per maximum comitatum ne ferunto.

Ex Livio lib. 7.

2. 2 Jussus populi, & suffragia sunto, Quodcunque postremum populus jussit, id jus ratumque esto.

Ex

---

ipso solo est, quod nulla vi moveri neque deleri potest.

1. Ex *Hotom.* Has duas leges ex XII Tab. nostris Cicero in legum suarum ordinem retulit, lib. de Legib. III. de iisque aliquanto post ita scribit: Tum leges præclarissimæ de XII tab. tralatæ duæ; quarum altera privilegia tollit: altera de capite civis rogari, nisi maximo comitatu, vetat: nondum inventis seditiosis Tribunis pl. in privatos homines leges ferri noluerunt. id est enim privilegium quo quid est injustius? cum legis hæc vis sit, scitum esse & jussum in omnes: ferri de singulis, nisi centuriatis comitiis noluerunt. Descriptus enim populus censu, ordinibus, ætatibus, plus adhibet ad suffragium consilii quam fuse in Tribus convocatus. Cic. in Orat. pro domo, Vetant leges sacratæ, vetant XII tab. leges privatis hominibus irrogari: id est enim privilegium. Idem autem Atheniensium institutum fuisse patet ex Demost. Oratione contra Timocratem.

Prioris capitis ratio est. Nam si æquitatis fruendæ causa leges sanciuntur, hoc est, ut summi cum infimis pari jure retineantur: eæ demum habendæ leges sunt, quæ cum omnibus semper una atque eadem voce loquuntur.

Alterius capitis æquitas est, cum universi populi gravius esse judicium demonstrat, quam partiti, descriptumque populum censu, ordinibus, ætatibus, plus adhiberi ad suffragium consili, quam fuse in Tribus convocatum.

Cicero toties in orationibus disputat, nihil de se à Clodio lege actum fuisse, qui cum capitis Ciceronem accusaret, non centuriatis, sed tributis comitiis legem tulerat.

2. Ad hanc legem visus est auctor ad Herennium lib.

2.

Ex Gellio lib. 2. cap. 1.

3. 1 Ut si judex, arbiterve jure datus pecuniam ob rem judicandam accepisset, capite pœnas lueret.

Ex Gell. l. 20. cap. 1.

4. 2 Ut qui falsum testimonium dixisset è saxo Tarpejo dejiceretur.

Ex

---

2. respexisse, cum eam defensionem tenuem esse contenderet, qua ostenditur id factum esse, quod ea lex sanciat, cui legi abrogatum vel derogatum sit: id quod posteriori lege sancitum sit: esse neglectum. Nimirum quia illud demum jus & ratum erat, ut ajunt Decemviri, quod postremum populus jusserat. Proinde si nova lege vetus esset abrogata sanctio, legi novæ lex vetus omnino cedebat. nam postrema gravissima sunt. unde Modest. (*In l. 4. D. de constit. prin.*) *αἱ μεταγενέστεραι διατάξεις*, inquit, *ἰσχυρότεραι τῶν πρὸ αὐτῶν εἰσιν.* In abrogandis legibus antiquis præclarum Thuriorum institutum extat apud Diodorum Sic. libro 12, & Demosth. in quadam Orat. Ut qui veterem legem abrogare vellet, laqueo cervici circumdato in concionem prodiret novamque suaderet: quam si populus non probaret, tum eigula eodem laqueo frangeretur.

1. Abrogatam hanc legem fuisse, vel ex eo intelligi potest quod de judicibus qui litem faciunt, legibus constitutum est. l. filiusfa. 15. D. de judic. Litem autem suam facere judex male judicando propterea dicitur, quia causam ejus secundum quem male pronunciavit, suscipere cogitur, eamque quasi suam defendere.

Quod si quis magistratus judexve quæstionis ob capitalem causam pecuniam acceperit, ut quis publica lege reus fieret, Martianus (*l. 1. D. ad legem Cornel. de sicar.*) scribit eum lege Cornelia de sicariis teneri: cujus pœna est, in insulam deportatio, & omnium bonorum ademptio, l. 3. eodem.

2. Legem hanc abrogatam postea fuisse, ex eo constat, quod Martianus scribit in l. 1. D. ad leg. Cornel. de sicar. eum qui falsum testimonium dolo malo dixerit, quo quis rei capitalis damnaretur, ea lege teneri: cujus pœna est insulæ deportatio, & omnium bonorum ademptio, l. 3. in fin. eodem.

Pla-

Ex oratione pro Milone.

5. [1] Ne quis hominem indemnatum occideret, hominisve occidendi causa cum telo esset: H.

Ex declamat. Portii Latronis in Catilinam.

6. [2] Ne quis in urbe cœtus nocturnos agitaret. H.

Ex Marciano in l. 3. D. ad. leg. Juliam.

7. [3] Ut si quis hostem concitasset civemve hosti tradidisset, capite pœnas lueret.

8.

Platonis autem lex, (*lib.* 11. *de leg.*) Ut qui ter falsum testimonium dixerit, publico judicio teneatur: & convictus capite mulctetur.

1. Legis æquitas in promptu est: ne si quemvis sceleris manifestum occidi sine judicio liceret, fenestra audacibus ac facinorosis hominibus ad cædes pro libidine faciendas aperiretur.

Cicero in Miloniana ita ratiocinatur: cum lex vetat esse cum telo hominis occidendi causa, eandem tacite permittere esse cum telo sui defendendi causa. Locus enim est ex contrariis: cujus hoc summum præceptum est, ut contrariorum contraria sint consequentia.

2. *Hotom.* Clandestinas coitiones lex vetat, quippe quæ facinorosis hominibus facultatem aliquid contra Rempublicam audendi præbeant: quemadmodum Menander scribit, τὴν νύκτα πολλῶν κακῶν ἀρχηγόν.

Itaque intempestam noctem veteres appellabant, ut Varro scribit, quia tempus agendi nullum erat. Inde etiam altera illa lex in has tabulas relata, SOL OCCASUS SUPREMA TEMPESTAS ESTO, ut mox dicetur.

3. Quid sit *Hostem concitare*, nondum satis explorate constituere potui: ait Hotom. nisi forte illud sit, extra ordinem in hostem pugnare, quod capite sancitum fuisse, vel ex A. Posthumi Dictatoris in filium animadversione illa nobili, vel ex simili T. Manlii Consulis facto existimare licet: quorum uterque filium suum, quod extra ordinem cum hoste pugnaverat, securi percussit, quemadmodum tradunt Diodorus Sicul. lib. 12. Livius lib. 4. & 8.

Videndum etiam an Hostem concitare illud sit, quod Scævola dixit, *l.* 4. *D. illo titulo.* Hostes ex amicis populi R. facere: quod majestatis crimen fuisse testatur, cum scil.

Ex Cajo in l. qui ædes. 9. D. de incend.

8. 1 Ut qui ædes alienas acervumve frumenti juxta ædes positum dolo malo combussisset: vinctus, verberatus igni necaretur: at si casu id fecisset, noxiam sarciret, Prætorisve arbitratu castigaretur. H.

9. 2 Qui fruges excantassit. * *

10. 3 * Neve alienam segetem pellexeris.

11.

scil. belli causam aliquis dedisset. quanquam eum qui legatum pulsasset, Q. Mutius dedi hostibus utilius esse solitus est respondere: ut ait Pomp. *l. ult. D. de legatis* Verrina. 7. Cicero perspicue significat fuisse juris, ut qui fœdus violarant, iis, qui affecti injuria fuerant, dederentur.

1. Incendiarios capite puniri, (*l. capitalium* 36. §. 10. *ff. de pœnis.*) qui ob inimicitiam vel prædæ causa intra oppidum incenderunt, & plerumque vivos exuri: qui vero casam aut villam, aliquanto lenius. At fortuita incendia si cum vitari possent, per negligentiam eorum, apud quos orta sunt, damno vicinis fuerunt, civiliter exerceri: ut qui jactura affectus est, damnum recuperet.

2. Apud Senecam (*lib. Natura. quæst.* 4.) hujus legis testimonium extat: Apud nos, inquit, in XII tab. cavetur, ne quis alienos fructus excantassit. Rudis adhuc antiquitas credebat, & attrahi imbres cantibus, & repelli: quorum nihil posse fieri, tam palam est, ut hujus causa nullius Philosophi schola introeunda sit.

Facit & Plato incantationum mentionem, quibus viperarum & scorpionum morsibus remedium adhibetur.

Ulpianus autem genus hoc medicinæ repudiat: (*l.* 1. *D. extraord. commiss.*) Cum quis, inquit, incantavit, cum imprecatus est, cum, ut vulgari impostorum utar verbo, exorcisavit. Non enim sunt ista medicinæ genera: tametsi sint, qui hos sibi profuisse, cum prædicatione affirment.

3. Augustinus libr. de Civit. Dei 8. Illud etiam, inquit, quod alio loco de his artibus dicit. *Virg. Eclo.* 8.

Atque satas alio vidi traducere messes.

Eo quod hac pestifera scelerataque doctrina fructus alieni in alias terras transferri perhibentur, nonne in XII. Tabulis, id est, Romanorum antiquissimis legibus, Cicero commemorat esse conscriptum, & ei, qui hoc fecerit supplicium. Apulejus (*in Apologia:*) Magia ista, quan-

11. 1 Sanatibus idem juris quod fortibus esto.

Tria hæc fragmenta ex Gellio sunt.

12. 2 In comitio aut in foro ante meridiem causam conscito, cum perorant ambo præsentes.

Ex Gellio, eodem loco.

13. 3 Post meridiem præsenti litem addicito, si ambo præsentes. H.

Ex

---

quantum ego audio, res est legibus delegata. jam inde antiquitus duodecim Tabulis propter incredundas frugum illecebras interdicta.

Hæc vero certis conceptisque verborum formulis, ac potius susurris, vel hominibus pernicies, vel agris calamitas inferebatur. Hujus ejusdem generis illæ Diræ fuerunt, de quibus Cicero in primo Divination. & Plutarchus in Crassi vita commemorat; unde intelligitur, arcanas quasdam & vetustas execrationes fuisse: quarum ea vis foret, ut cui semel obnunciarentur, nunquam exitium perniciemque vitaret.

1. Sanates, ait Festus, dicti sunt, qui supra infraque Romam habitaverunt, quod nomen his fuit, quia cum defecissent à Romanis, brevi post redierunt in amicitiam, quasi sanata mente. Itaque in XII cautum est, ut idem juris esset sanatibus, quod fortibus, id est, bonis, & qui nunquam defecerant à populo R. legis æquitas perspicua est, si scilicet, qui benignitatem populi R. experti essent, constantes deinceps in fide atque ipsius majestate comites tuenda permanerent, tum ut reliqui hoc tanquam invitamento ad populi R. societatem atque amicitiam allicerentur. Hanc tamen legem postea Æbutia lege abrogatam, testis est Gell. lib. 16. cap. 10.

2. Extant hæ reliquiæ apud Gellium libro 7. cap. 2. Primus etiam versus legitur in 2. Rhetoricor. ad Heren. Lex videtur jubere judicem in comitio, aut in foro, causam ex utriusque litigatoris oratione cognoscere.

Comitium, inquit Varro, ab eo quod corbant eo comitiis curiatis & litium causa. Hinc illud Cic. in Bruto: In comitium veniant ad stantem judicem.

De comitiis locus insignis ex antiqua oratione C. Titii describitur à Macrobio lib. 3. c. 16.

3. Utriusque litigatoris præsentiam lex in lite addicenda desi-

Ex Gell. l. 17. c. 2. Varro l. 5. de ling. Lat.

14. [1] Sol occasus suprema tempestas esto.

DE JURE PRIVATO

Legis XII Tabularum.

Ex Dionys. Halic. lib. 2.

I. [2] Uti [3] qui et Patre Matreque familias ejus nasceretur, in patrisfamilias sui [4] manu, potestate, mancipioque esset, haberetque paterfami-

desiderat: qua de causa institutum fuit, ut absente altero alter à Prætore edictum peteret, quo absens intra dies decem adesse juberetur: ni veniret, item alterum edictum, itemque tertium, quibus propositis, tunc peremptorium proponeretur, quo adversario facultas omnis tergiversandi præcideretur, quippe cum in hoc denuncietur fore, ut etiam absente adversario res cognoscatur, ac judicetur.

1. Macrob. lib. Satur. 1. cap. 3. *Suprema tempestas*, hoc est, diei novissimum tempus: sicut expressum est in XII tab. &c.

Censorinus lib. de die natali, capite 19. Meridies, inquit, quod est mediæ diei nomen.

Censorinus eodem libro, & Plin. lib. 7. cap. 60. argumentantur horarum nomen annis trecentis Romæ ignoratum fuisse, cum in XII Tabulis ortus tantum & occasus nominetur.

2. JUSTINIANUS (*Inst. de pat. pot. §. 1.*) scribit: Jus potestatis, quod in liberos habemus, proprium esse civium R. nullos enim alios esse homines, qui talem in liberos potestatem habeant. Nam (ut Dionys. testatur) gentes aliæ omnes modum patriæ potestati aliquem statuerunt: at Romani in omne vitæ filiorum tempus eam produxerunt: etiam si Remp. gererent, magistratusque summos obtinerent.

3. Qui ex patre matreque familias.] Sic accipienda sunt, quasi dictum esset, Qui ex justa uxore. Nam (ut Justin. ait §. 1. *de patr. pot.* & §. *ult. de nupt.*) in potestate nostra sunt ii demum liberi, quos ex justis nuptiis procreavimus.

4. Manu, potestate, mancipio.] Tria hæc conjunctim coacervata sunt, ut summum illud & infinitum jus patriæ potestatis intelligeremus.

Unde

milias jus in eum vitæ ac necis, 1 terque filium venundandi poteſtatem.

At 2 si ter Filium Pater venundarit, filius à patre liber eſto. Utique 3 filia, cæterique liberi una mancipatione liberarentur. Utique filii filiæque familias bonorum paternorum ſui ſuæque heredes eſſent.

2. 4 Patronus, ſi clienti fraudem fecerit, ſacer eſto.

3.

Unde illud de C. Flaminio apud Ciceronem in 2 de inventione, qui cum Trib. pleb. eſſet, & ex roſtris concionem ad populum haberet, ut à patre de eo templo deductus eſt.

1. *Terque filium venundandi*, &c. Hujus partis teſtem habemus eodem loco Dionyſium Halicar. qui etiam illud adſcribit: Majorem hac lege patribus in filios, quam heris in ſervos poteſtatem permiſſam eſſe. Servum enim ſemel venditum, ſi à novo domino manumittatur, ſui juris effici: at filium non prius ſuæ poteſtatis fieri, quam ter à patre ſuo venditus, ter à ſuis dominis manumiſſus fuerit.

2. *Si ter filium*, &c. Auctorem habet Ulpianum, cujus verba cap. Inſtit. 10. hæc ſunt, Liberi parentum poteſtate liberantur emancipatione: id eſt, ſi poſtea quam mancipati fuerint, manumiſſi ſint: ſed filius quidem ter mancipatus, ter manumiſſus, ſui juris fit: id enim lex XII Tab. jubet his verbis, SI PATER, &c.

3. Quod ait lex, *Filia, vero*, &c. Exiſtimat Hotom. teſtimonium certum non extare. Nam quod Ulpian. cap. 10. ſic ſcribit: Cæteri liberi præter filium, tam maſculi, quam fœminæ, una mancipatione manumiſſioneque ſui juris fiunt, &c. nominatim legi XII Tabularum non aſcribit: ut nec in l. 8. D. de injuſt. rupt. teſt.

Utcunque ſit, capitis hujus ſententiam Cajus quoque lib. inſtit. 1. confirmans: Fœminæ, inquit, vel nepotes maſculi ex filio, una mancipatione de patris vel avi exeunt poteſtate, & ſui juris efficiuntur.

4. Hæc ſumpta eſt ex Servii commentariis in Virgil. (6. *Æneid.*) ubi verſum illum interpretans, *aut fraus innexa clienti;* Ex lege, inquit, XII Tabul. venit, in quibus ſcriptum eſt, PATRONUS SI CLIENTI, &c. Si enim

3. [1] Mulieres [2] orbæ innuptæ in fratris agnative proximi tutela sunto. H.

Cic. de Invent. 2. ad Heren. l. 1.

4. [3] Si furiosus existat, [4] agnatorum, gentiliumque in eo pecuniaque ejus potestas esto.

In-

---

enim clientes quasi colentes sunt, patroni quasi patres: tantundem est, clientem quantum filium fallere. Hæc Servius.

Patronatus autem & clientelarum jura cum Dionysius lib. 2. tum etiam Plutarchus in Romuli vita amplissime describunt.

Gellius scribit (*lib.* 20. *cap.* 1. & *lib.* 5. *c.* 13.), antiquis populi Rom. moribus comparatum fuisse, ut clientem in fidem receptum cariorem haberent quam propinquos: eumque etiam adversus hos tuerentur: quin & licuisse patronis testimonium pro cliente adversus cognatos dicere, adversus clientem non licuisse.

Festus *Sacrum* hominem eum definit, quem populus judicavit ob maleficium.

1. Hujus testis est partim Cic. partim Ulp. Mulieres omnes, inquit Cicero pro Muræn. propter infirmitatem consilii, Majores in tutorum potestate esse voluerunt. Hi invenerunt genera tutorum, quæ potestate mulierum continerentur. Ulpianus autem cap. Institutio. 11. postquam dixit, legitimos tutores esse, qui ex lege aliqua descendunt, per eminentiam autem Legitimos dici, qui ex lege XII Tabul. introducuntur, nimirum agnatos & patronos: statim sic infert: Fœminarum autem legitimas tutelas lex Claudia sustulit: de qua lege Claudia mentio fit in l. 3. C. de legit. tut. unde legem hanc XII Tab. illa lege Claudia abrogatam fuisse intelligitur.

2. ORBÆ INNUPTÆ.] Quia filiæ famil. in patrum suorum potestate sunt: nuptæ autem in virorum manu. Orbæ innuptæ in fratrum tutela. Quod M. Cato de lege Oppia differens apud Liv. lib. 34. sic ostendit: Majores nostri nullam ne privatam quidem rem agere fœminas sine auctore voluerunt: in manu esse parentum, fratrum, virorum. Et Valerius aliquanto post: Nunquam salvis suis exuitur servitus muliebris (*Suos* appellat, quorum in manu sunt, patrem, fratrem, maritum.)

3. Cic. libro Tuscul. 3. scribit eum qui errore mentis affectus sit, vetari XII Tabulis rerum suarum esse dominum. Itaque non esse scriptum *si insanus*; sed *si furiosus* esse

Instit. De cur. furiosi. § 3.

5. [1] Ut qui prodigus existeret: Prætor causa cognita bonis suis interdiceret, inque ipsius pecunia agnatorum gentiliumque potestas esset.

Paul. in l. Sæpe 53. De verb. sig. Cajus lib. 1. de test. tut.

6. [2] Paterfa. uti legassit super pecunia, [3] tutelave suæ rei, [4] ita jus esto.

7.

esse incipit. Nam stultitiam, inquit, censuerunt, id est, inconstantiam sanitate vacantem, posse tamen tueri mediocritatem officiorum, Furorem autem esse rati sunt, mentis ad omnia cæcitatem. Quin & apud Ulp. cap. inst. 12. ita scriptum est: Lex duodecim tabularum furiosum in curatione jubet esse agnatorum. Quapropter furiosos à dementibus Jurisconsulti passim distinguunt, ut l. si furiosi. 25. C. de nup. l. tam dementis. 21. C. de episc. audient. l. 2. D. de inoff. testam. l. ult. C. de adminiſt. tut. Verbum *existet*, Cicero sic interpretatur, id est, esse incipit: quasi jubeat lex statim propinquos officio fungi.

4. *Agnatorum gentiliumque:* ut cui erunt agnati, ad eos tutela deferatur: cui gentiles, eodem modo. Unde pervulgatum inter Veteres proverbium, ut cum aliquem errore mentis affectum significarent, eum dicerent ad agnatos & gentiles deducendum esse.

1. Huic capiti testimonium præbet Ulpianus in l. 1. D. de curat. fur. ubi sic scribit: Lege XII Tab. prodigo interdicitur bonorum suorum administratio. Et item cap. Instit. 12.

Notatione autem digna est ea formula, qua Paulus lib. Sent. 5. scribit Prætores hac in re uti solitos fuisse:

Formula interdict. bonor.

Quando tu bona patria avitaque nequitia tua disperdis, liberosque tuos ad egestatem perducis: ob eam rem tibi ea re commercioque interdico.

Letoria lex longo intervallo post legem XII Tab. lata est, ut curatores vel propter lasciviam, vel propter dementiam darentur: quemadmodum Capitolinus in M. Antonino testatur. Sed cum cætera ejus capita omnia, quæ quidem extant ad minores tantummodo pertineant, & Capitolinus eo loco nominatim de adultis loquatur, verisimile est, legem illam de adolescentibus duntaxat, non etiam de majoribus XXV annis cavisse.

2. His verbis legis duodecim Tab. ait Jurisconſ. *Uti legas-*

7. Ut [1] si paterf. [2] intestato moreretur, [3] agnatorum gentiliumque in ipsius pupillis, eorumque pecunia, potestas esset.

Ulp. in l. 1. de susp. tut.

8. [4] Ut si quis doli mali culpæve in tutela gerenda suspectus videretur, eum cuivis apud Prætorem suspecti arguere jus esset: utique doli damnatus infamis fieret.

9.

---

gassit, *ita jus esto:* amplissima potestas tributa est testatoribus, ut etiam si Prætorem aut Consulem, qui cum summo imperio est, suis liberis tutorem instituant, eos ad hoc onus suscipiendum obligent.

Uti legassit: pro eo est, quasi dixisset, uti statuerit sive decreverit.

3. *Super tutela suæ rei:* mirum videri potest, quasi Rei, id est, patrimonio tutela detur. Tutela moribus potius ac disciplinæ pupillorum, quam fortuuis & patrimonio comparata est, arg. l. tutores 18. C. de excusat. tut. Sed vide ne id adjectum sit propter superius verbum *Pecunia:* quasi lex hoc capite de testatorum patrimonio tantum & fortunis sanxisset.

4. Quod ait, *ita jus esto*; per hanc legem Vis patriæ potestatis, etiam post patris mortem, & usque ad pubertatem liberorum extenditur, l. ult. C. quand. tut. vel cur.

1. Legitimæ, inquit Ulpianus, tutelæ l. XII Tab. agnatis delatæ sunt, & consanguineis, id est, his qui ad legitimam hereditatem admitti possunt, ut qui sperarent hanc successionem, iidem tuerentur bona, ne dilapidarentur. Item Legitimos tutores nemo dat: sed lex XII Tab. fecit tutores.

2. Horum verborum *intestato moreretur*. Justinianum auctorem habemus, titul. de legit. tut. §. Quod autem lex ab intestato, &c.

3. Quod ait lex, *Agnatorum*, Cajus in lege 9. D. eod. tit. sic interpretatur: Ut, si plures agnati sint, proximus familiam adipiscatur: & si eodem gradu plures sint omnes simul tutelam nanciscantur.

4. Cic. in 3. de Officiis, sic scribit: Atque iste dolus malus etiam legibus erat vindicatus: ut tutela XII Tab. &c. Nam capite sequenti de furti crimine agitur perspicue

De-

Tryphon in l. tres tutores. 55. D. de adm. tut.

9. [1] Ut qui per tutelam pupillum fraudasse, ejusque rem furatus esse convinceretur, infamia notatus duplionis pœnam subiret.

10. [2] Ut qui rem litigiosam in sacram dedicasset, dupli pœnam subiret.

Ex Plin. lib. 16. c. 5.

11. [3] Glandem suam in alienum fundum procidentem colligendi jus esto. H.

Ex

Dolum autem *malum* Servius definiebat: cum aliud agitur, aliud simulatur. Platonis hac de re lex huic consimilis extat in ejus libro de leg. 11.

1. Ulp. in l. 1. §. 2. D. de tut. rat. dist. Considerandum est in hac actione, utrum pretium rei tantum duplicetur, an etiam, quod pupilli intersit. Et magis esse arbitror, in hac actione quod interest non venire, sed rei tantum æstimationem. Item l. 2. Hæc actio licet in duplum sit, in simplo rei persecutionem continet, non tota dupli pœna est.

Hoc autem judicio damnatum infamem fuisse, Cicero *In primo de Orat.*) testis est: ubi tutelæ judicium turpe appellat.

Itemque in Orat. pro Comœdo: ubi inter judicia summæ æstimationis, tutelæ judicium enumerat. Cujus rei etiam testimonium extat in l. 1. D. de his qui infam.

2. Rem, ait jurisc. Cajus (*in l. ult. D. de litig.*) de qua controversia est, prohibemur in sacrum dedicare: alioqui dupli pœnam patimur. Duplum autem adversario præstandum est: ut id veluti solatium habeat pro eo, quod potentiori adversario traditus est. Sic Clodius Cic. in exilium ejecti aream consecravit, libertatisque fanum in ea dedicavit. *Cic. pro domo sua.*

3. Cajus legem hanc, ut credi par est, interpretans lib. ad XII Tabulas quarto, sic scribit (*l. 236. D. de verb. sign.*): Glandis appellatione omnem fructum contineri, exemplo Græci sermonis, apud quos omnem arborum species ἀκρόδρυα appellantur. In eandem autem legis veteris sententiam extat Prætoris interdictum: (*l. unica D. de gland. leg.*) *Glandem* quæ ex illius agro in tuum cadat, quo minus illo tertio quoque die legere, auferre liceat, vim fieri veto.

Aucto-

Ex Orat. Cic. pro Cæcin. & Topic.

12. 1. Usus auctoritas fundi, biennis: cæterarum rerum, annus esto.

Adversus hostem æterna auctoritas esto. H.

13. 2 Ut si vicini inter 3 se jurgant, finibus regundis arbitros tres darent: eisque totius rei jus arbitriumque permitterent.

. Pompon. in l. verb. 120. D. de verb. sign.

14. 4 Paterfam. 5 uti legassit super familia

1 pe-

1. Auctoritatis verbo jus legitimi dominii lex significat: ut Cic. pro domo sua: Multæ sunt domus in hac urbe, atque haud scio an pene cunctæ, jure optimo, sed jure privato, jure hereditario, jure auctoritatis, jure mancipii, jure nexi. Sic & mox: *Adversus hostem æterna auctoritas:* quæ ex Ciceronis libro de Off. 1. sumpta est: ubi sic scribit: Equidem illud etiam animadverto, quod qui proprio nomine perduellis esset, is hostis vocaretur: lenitate verbi tristitiam rei mitigante. Hostis enim apud majores nostros is dicebatur, quem nunc peregrinum dicimus.

2. Harum reliquiarum fragmenta extant primum apud Cicer. in lib. de Rep. 4. ubi auctore Nonio sic scriptum est: jurgari igitur lex vetat inter se vicinos, non litigare.

3. SI INTER SE JURGANT] Benevolorum concertatio, non inimicorum, jurgium dicitur. Reliqua vero ex illo Ciceronis loco qui est in 2 de Legibus, sumpta sunt.

4. Ulp cap. Inst. xi. legem ita proferr: Uti legassit super pecunia tutelave suæ rei, ita jus esto: ubi conjunctim & de pecunia, & de tutela cautum in lege significat: de quo tamen æstimare nihil possumus.

5. *Paterfamilias*, sic accipiendum est: solis patribusfam. testandi jus fuisse: filiisfamilias ne patribus quidem auctoribus fuisse. l 6. D. de testam. quippe qui suum nihil haberent, uti scribit Ulp. cap. Instit. 20. Quod vero ait, *Legassit*, verum esse ostendit, quod & Ulp. cap. Instit. 24. & Eurychus lib. 2. De discer. conjug. scribunt. Legandi verbum à lege fictum: ut Legare nihil aliud sit, quam statuere, decernere, & (ut vulgus loquitur) disponere: sive de hereditate, sive de legatis & donationibus in testamento. l. verbis, 120. & l. in generali, 80. D. de verb. sign. l. in repetendis. l. 6. D. de leg. 3. Jam vero,

 quod

1 pecuniaque sua, ita jus esto.

15. 2 Ut cum paterfamilias super familia sua legaret, nexum faceret: perque 3 æs & libram familiam manciparet: ac præter libripendem civis Rom. puberes ne minus quinque adhiberet.

16. 4 Cum nexum faciet, mancipiumque uti lingua nuncupassit, ita jus esto.

Ex

---

quod ait Lex, *Super familia:* Familiæ appellatione, bona patrisfam. & in his servos, servasque hoc loco significari, tradit Ulpianus in l. pronunciatio. 195. D. de verb. sign. (*Vide Annot. in Inst.*) Unde illud Terentii, *Decem dierum vix mihi erit familia.*

1. *Pecuniaque*, nihil necesse fuit adjici, nisi ad planiorem interpretationem, quoniam eo quoque verbo non modo pecunia numerata, verum etiam res omnes tam soli quam mobiles, & tam corpora, quam jura continentur. l. pecuniæ 222. l. pecuniæ. 179. de verb. sig. *Sua*, significat de re sua quemque testatori oportere. Nam etiam in legatis alienæ rei, quam suam testator putavit, legatum nullum est. l. unum 67. §. 6. De legat. 2. *Ita jus esto:* summum testamentorum jus esse ostendit, quemadmodum Cicero (*Philip.* 11.) scribit: In publicis actis, nihil est lege gravius: in privatis, firmissimum est testamentum.

2. Hujus capitis argumentum suppeditat primum Gell. lib. 15. cap. cum ait in XII. Tabulis eo loco ubi de testamentis agitur, libripendis mentionem fieri. deinde Ulpianus cap. inst. 20. reliqua explicat.

3. *Æris & libra* adhibendæ formulam Boëtius in Ciceronis Topica, ex Caji nostri Institutionibus exponit: unde assumi poterunt, quæ cuique opus esse videbuntur. De familiæ vero emptore Plutarchus in lib. de sera Dei animadversione: ὅταν, inquit, διαθήκας γράφωσιν (de Romanis loquitur) ἑτέρους μὲν ἀπολείπουσι κληρονόμους, ἑτέροις δὲ πωλοῦσι τὰς οὐσίας, ὃ δοκεῖ παράλογον, Romani inquit, cum testamenta scribunt, alios quidem relinquunt heredes, aliis vero familiam vendunt, quod absurdum videtur.

4. Extant hæ reliquiæ partim apud Festum, *Cum nexum faciet, &c.* id est, ita uti nominarit, locutusve erit: partim apud Ciceronem in 1. de Orat. ubi Antonius ita Crassum alloquitur, Lapides meheroule flere coëgisses,

ut

Ex Gell. lib. 15. cap. 13.

17. 1 Qui se fierit testarier libripensve fuerit, ni testimonium fariatur, improbus intestabilisque esto.

Apud Ulp. Instit. cap. 26.

18. 2 Si paterfamilias intestato moritur, cui suus nec extabit heres, agnatus proximus familiam habeto.

Ex

---

ut totum illud *uti lingua nuncupassit*, non in XII. Tabulis, sed in magistri carmine scriptum videretur. Quod autem *Nexum mancipiumque* lex dicit, illud significat, nimirum per æs & libram. Jubet igitur lex, ut quod testatur heredem nuncupans, de suis bonis decreverit, id jus ratumque sit.

1. Locum hoc modo vir doctissimus Jacobus Cujacius ope vetusti codicis restituere conatus est: Qui se fierit testarier, libripensve fuerit, si in testimonium feriatur, improbus intestabilisque esto. ut verba illa, *si in testimonium feriatur*, posita sint pro ἀναγκάζηται, sive pulsetur, quod, ut vere dicam, satis adhuc concoquere non potui. Præsertim cum in antiquo libro *fariatur*, scriptum esse testatur, ut suspicari aliquis possit, legendum potius videri, *ni testimonium fateatur*: vel, *si testimonium inficietur*. de quo tamen nihil affirmo. Illud satis erit adjici, nostro quoque jure traditum esse (*l. 4. & 5. D. Testament. quemad. aper.*) ut cum initio testamenti tabulæ aperiendæ sint, Prætor pro suo officio cogat signatores convenire, & sigilla sua recognoscere, vel negare se signasse: quoniam publice expedit, suprema hominum judicia exitum habere. Quod vero in sanctione adscriptum est: etiam illo loco testimonium habet apud Gellium, nimirum lib. 6. cap. 7. ubi scribit: Testabilem dici, cui testimonii dicendi jus est: contrarium esse in XII. tab. Qua de re Cajus in l. 26. D. de testamentis.

2. Priorem hujus legis partem Paul. interpretatur in l. si quis. 9. D. de lib. & posthum. *Si intestato moritur.* Hæc verba ad id tempus referuntur, quo testamentum destituitur, non quo moritur. quippe cum tunc demum certum esse incipiat, testatorem intestato esse mortuum. Dicitur autem intestatus modis quatuor: Testamento non facto, non jure facto, rupto irritove facto, & ab herede destituto, id est, cum heres scriptus hereditatem re-

Ex Gell. lib. 3. cap. 2. Macrob. lib. Saturn. 1. cap. 3.

19. Ut quæ mulier cum sui juris esset, annum unum apud virum matrimonii causa fuisset: ea mulier, ni trinoctium 1 usurpatum esset, pro usu capta haberetur.

20. 2 Ne connubium patribus cum plebe esset. Plin.

---

pudiavit. leg. 1. D. de suis & legit. Alteram partem Justinianus explanat in §. 1. Instit. de hered. quæ ab intest. *l. liberorum ff. de verb. sig.* ubi sic scribit: Intestatorum hereditates ex lege XII tab. primum ad suos heredes pertinent. Quibus ex verbis patet suorum heredum nomen ex XII tab. fluxisse.

Suus igitur dicitur heres, qui in morientis familia proximum ab eo gradum obtinet, sive is naturalis sit, sive adoptivus. leg. scripto 7. D. si tab. testam. Veluti filius, aut eo de familia sublato nepos, & qui deinceps. Item uxor, quæ in manum convenit: quemadmodum in institut. sub. titul. de nuptiis dicitur. Item nurus, quæ in manu filii est, quem in potestate habemus: ut scribit Ulp. cap. Instit. 22. Gell. lib. 18. cap. 6. & Dionysius lib. 2. de posthumis. vide pluribus hic differentem Hotom.

1. *Usurpare* hic, & *Usucapere*, verba inter se contrarie relata sunt. Nam (ut Paulus ait in l. D. usurp. & usucap.) Usurpatio est usucapionis interruptio. Jubet igitur lex, ut quæ mulier annum unum matrimonii causa apud virum fuerit, ea mulier anno exacto in ejus viri manu sit: id est, quasi usu capta sit: quemadmodum res mobiles anno usu capiuntur. Quemadmodum autem jure civili rerum usucapiones infringuntur, si dominus eas usurparit, veluti si surculum in fundo defregerit: (quod ex lib. Ciceronis de Oratore tertio intelligitur) eodem modo lex mulieri potestatem facit possessionem illam viri interrumpere: nimirum si ante anni finem tres ab eo noctes abfuerit. Has autem uxores, quæ matresfam. non erant, Matronas proprie & restricte appellari solitas, verisimile est. Præsertim cum Gell. libr. 18. cap. 6. scribat, Matronam dictam esse proprie, quæ in matrimonium cum viro convenisset, quoad in eo matrimonio maneret.

2. Dionysius libro decimo extremo scribit, Decemviros hanc legem in duas postremas tabulas retulisse: eam-

Plin. lib. 14. cap. 13.

21. [1] Ut si qua mulier temetum biberet, cumve alieno viro probri quid faceret: in eam maritus, causa cum ipsius mulieris propinquis cognita, pœnam statueret: ast si eam in adulterio deprehenderet, tum eam occidendi jus potestatemque haberet.

Cajus in l. pen. D. ad l. Jul. de adul.

22. [2] Ut si è conjugibus alter alteri nuntium mitteret, eumque suas res sibi habere juberet, divortium esset. H.

23.

eamque idcirco adjectam fuisse, ne patres cum plebe reconciliati, communi studio Decemvirorum, qui retinere magistratum perpetuum volebant, obsisterent.

Hanc legem septimo post anno à Canulejo Tribuno plebis abrogatam Livius lib. 4. memoriæ prodidit: & quæ cujusque partis argumenta fuerint, exponit. Perlata à Canulejo tandem lex fuit, ut deinceps Patribus cum plebe connubii jus esset.

1. Legem hanc primum à Romulo scriptam fuisse Dionysius testatur (*lib.* 2.): ubi illum ait existimasse, è vinolentia stuprum, è stupro vero insolentiam plerumque nasci.

Exactis autem regibus, legem hanc eandem per multas ætates Romæ viguisse, etiam Gellius demonstrat (*lib.* 10. *cap.* 23.): ex quo intelligi debet, eam in XII Tabulas relatam fuisse.

Fabius Pictor in Annalibus scripsit Matronam, quod loculos, in quibus erant claves vinariæ cellæ, resignavisset, à suis inedia mori coactam. Cato ideo propinquos fœminis osculum dare, ut scirent, an temetum olerent. Hoc tum nomen vino erat: unde & Temulentia appellata. Hoc igitur legis antiquæ jus fuit. De adulteriis autem postea lex Julia, diuque observata est, quæ marito jus ademptum est, adulterum occidere, nisi & domi suæ deprehensum, & jam antea infamem.

2. Testimonium hujus legis exiat apud Ciceronem Philipp. 2. his verbis: Frugi factus est, mimam illam suam suas res sibi habere jussit ex XII tabulis; claves ademit, exegit. Constat Romuli instituto tam sanctam habitam fuisse matrimoniorum conjunctionem, ut divortium Romæ

23. [1] Ut si qua mulier post viri mortem in decem mensibus proximis pareret: qui quæve ex ea nasceretur, suus suave in viri familia heres esset. H.

Ex

---

mæ nullum per annos DXX. fuerit: id quod a Dionysio, Plutarcho, Valerio & Gellio, memoriæ est proditum. Primum enim M. Pomponio, C. Papyrio, vel (ut alii scribunt) M. Attilio, P. Valerio Coss. Sp. Carvillius Ruga uxori nuntium remisit, quod eam sterilem diceret, seque liberorum quærendorum causa uxorem capere jurasset. Tertullianus in Apologetico: Per annos ferme sexcentos ab urbe condita nulla repudium domus sensit.

Plutarchus autem in Numa mentionem facit: ut marito, qui satis liberorum haberet, jus esset, uxorem suam alteri viro liberorum ex ea quærendorum causa concedere, atque in matrimonium elocare.

Quinetiam Strabo lib. 11. scribit Catonem Hortensio uxorem suam Martiam liberorum quærendorum causa in certum tempus concessisse: ubi etiam scribit, fecisse hoc illum *κατὰ παλαιὸν Ῥωμαίων ἔθος*. Sed & idem Plutarchus in Catone Uticensi, nominatim addit, contracta Philippi patris voluntate sponsalia fuisse.

1. Prioris partis testimonium extat apud Gellium libro tertio, cap. 16. ubi cum multa de varietate temporum in puerperiis mulierum disseruisset: adscribit, fœminam bonis atque honestis moribus, non ambiguæ pudicitiæ, in XI. mense post mariti mortem peperisse, factumque esse negotium propter rationem temporis, quasi mortuo marito concepisset: quoniam Decemviri in decem mensibus gigni hominem, non in undecimo scripsissent. Inde institutum Romæ fuit, ut mulieres virorum mortem menses decem lugerent, neve ante decimum mensem exactum alteri nuberent. *l. 2. C. de secun. nupt. & l. 2. ff. de infam.*

Eamque ob causam factum constat, ut Aquiliana illa nobilis formula ita conciperetur: *si quis mihi nepos post mortem meam in decem mensibus proximis natus erit.* l. Gallus D. de liber. & posth.

Inde etiam illud Varronis in Testamento: Si quis mihi filius, unus pluresve, in decem mensibus gignuntur, ii si erunt ἐκ λόγου exheredes sunto. Altera legis pars ex conjectura quidem, sed tamen cum aliqua Jurisconsul-

to-

Ex Gellio lib. 16. c. 10.

24. [1] Assiduo vindex assiduus esto: proletario civi, quivis volet, vindex esto.

De

torum veterum auctoritate addita est. Ulpiani quidem in l. 3. §. 4. D. de suis & legit. Item Juliani in lege sexta, & l. septima, eod.

1. Proletarii à munere, officioque prolis edendæ appellati sunt; quod cum re familiari parva minus possent Rempub. juvare, sobolis tamen gignendæ copia civitatem frequentarent. *Assiduus* pro locuplete ponitur, & pro facile munus faciente: dictus ab assibus, id est, ære dando, cum id tempora Reipub. postularent: aut à muneris pro familiari copia faciendi assiduitate. *Vindicem*, auctore Festo, Veteres eum appellasse, qui vindicabat, quo minus is, qui prensus erat, ab aliquo teneretur: hoc est, qui prensum, nexum, sive addictum, liberabat. Ea forma & ratione, quæ vindicem æris alieni libertatisque, pro redemptore in epistolis ad Atticum, aliisque in locis accepisse videtur Cicero. Eoque sensu accepisse etiam visus est Vindicem libertatis, Liv. lib. 6.

Proinde errare videntur tam hi, qui per vindicem in hac lege procuratorem, quam illi, qui fidejussorem intelligunt. Alio enim respexisse videntur Decemviri. Eo nimirum, ut noluerint a proletariis civibus, cives assiduos creditoribus addictos vindicari. Certe ne proletarii, cum sint tenuioris fortunæ, quam ut asses possint dare, quibus assiduos e vinculis eximerent ipsi pro assiduis & se, suosque liberos, familiamque totam in discrimen adducant: neve corpus liberum immuneque assidui hominis liberandi gratia servituti capitisque pœnæ aut sectioni subjiceretur. Aliud mihi visi sunt voluisse Decemviri: quam assiduos non servitiis cujusquam aut deditionibus, sed assibus vindicandos. Nam cum assiduo lex assiduum esse vindicem jubet, locupletem jubet locupleri, inquit Cic. in Topicis. Esse quidem perquam iniquum, alterum pro altero pignorari, etiam Theodoricus Italiæ Gothorumque Rex, apud Cassiodorum lib. 4. variar. intellexit. Ideo autem proletario quemvis vindicem esse permiserunt Decemviri, quia eorum debita non solent esse grandiora, quam quæ ære exiguo lui potuerint.

De testib. ex Gell. lib. 15. cap. 13.

25. [1] Qui se scierit testarier, libripensve fuerit, ni testimonium fariatur, improbus intestabilisque esto.

Ex Festo, de ejus vagulatione, cui testimonium deest.

26. [2] Cui testimonium defuerit, is tertiis diebus

---

1. Verbum *Fariari* priscum est, eoque pro fari Veteres usi sunt. Hujusmodi siquidem antiquis fuisse morem testatur Diomedes, ut in dictionibus quibusdam sermonem ex abundanti adderent, nihilque adjecta syllaba dictionibus conferret. Quomodo aggrediri pro aggredi: item motiri pro moti Veteres dixere.

Igitur, *Qui se scierit testarier*, hoc est, qui se vocati in testem passus est libripensve fuit: *ni testimonium fariatur*, hoc est, si de perhibito testimonio rogatus illud fari, ejusque approbare fidem non voluerit, improbus intestabilisque esto (*l. 26. de testam.*) Eo sensu intestabilem Plautus etiam videtur accepisse in Mil. glorioso: *Quid si id non faxis? P. ut vivam semper intestabilis.*

2. *Cui testimonium deest*, hoc est, qui suam intentionem nullo potest testimonio confirmare, is die tertio ad ædes adversarii *obvagulatum* ibat, hoc est, adversario justum testibus adhibitis convitium faciebat. veluti si quid esse in tuis ædibus contenderem, quod cum vere ad me pertineret, tamen apud te esse nullo testimonio possim demonstrare, illumque mihi restituere uno & altero die rogatus omnino recuses, mihi permisisse videntur Decemviri, quandoquidem deficiente testimonio inutiliter jure aut lege ageretur, tertio die ad ædes venire, ibique ante tuas ædes rem meam repetere cum convitio: sive ut Plautus ait, bis, te pipulo ante ædes tuas differre. Et hanc quidem interpretationem Plautus (*in Aulularia*) confirmat:

Ita me bene amet Laverna, tu jam nisi reddi
Mihi vasa jubes, pipulo hic differam te ande ædes.

Id est, Convitio, à pipatu pullorum. Cæterum effectus obvagulationis ex Decemvirali hac legis auctoritate is olim fuisse videtur, ut tertio die, justo præsentibus superstitibus convitio solenniter ob portum facto (*Portus pro domo.*) licuerit convitiatori ejus, qui convitium passus erat, ante ædes cum iisdem testibus ingredi: & liberam res suas quærendi in suis ædibus potestatem facere is, cui convitium factum erat, suo convitiatori cogebatur.

1. Por.

bus ob [1] portum obvagulatum ito.

Ex Gell. lib. 20. cap. 1. sic restit. Ra.

27. [2] Si in jus vocato morbus ævitasve vitium sit, qui in jus vocassit, jumentum dato: si volet [3] arceram, ne sternito.

28. [4] Si quid horum fuit vitium judici, arbitrove, reove: [5] dies diffisus esto.

29.

1. *Portum*, inquit, Festus, in Duodecim, pro domo positum, omnes fere consentiunt.

2. In libris impressis mendose legitur: *Si nolit, arceram ne sternito*, pro, *Si volet arceram*. Item *esset*, pro *esit*: Decemviri postulanti arceram reo sterni vetuerunt: non quod eam delicate sternere, si actor voluisset, prohiberetur, verum quod eam reo sine arcera in jus sequi recusanti, invitus actor sternere non cogeretur: sed *jumentum*, hoc est, vectabulum, quod junctis pecoribus trahebarur, dari voluerunt Decemviri.

3. *Arcera* Varroni libro quarto, vehiculum est ex tabulis factum: ut ab arca arcera dictum.

Decemvirorum sententia fuit, ut in jus vocato pauperrimo homini, vel inopi, qui aut pedibus forte æger esset, aut quo alio casu ingredi nequiret, plostrum daretur, ne causatio ægri corporis perpetuam daret fidem detrectantibus, jurisque actiones declinantibus, vacationem. Nec quidem si morbus sonticus, quem vehementiorem, vimque graviter nocendi continentem interpretatur Cæcilius [*l.* 2. §. 2. *D. si quis cautio.*] reum invasisset, arceram sterni permiserunt Decemviri, sed judicii diem diffusum esse voluerunt. Decemviri eum diem diffundi dicebant, qui differebatur.

4. In impressis pro *diffisus*, legitur *diffensus*, erroris non admodum obscura origine, siquidem Veteres ita scribere solebant, *diffeisus* pro *diffisus*.

5. Dies autem ita diffindi solet ex hac lege duodecim Tabularum, ut si morbo sontico actor vel reus impeditus esset, morbum in jure allegari per amicum curaret: tunc Prætor excusatione cognita, in diffindendo die hac formula utebatur: *Hic dies diffisus esto.*] *Acron in Horatium.*] Ergo vocatus in jus, nisi ob morbum opus esset jumento, nive ob morbum sonticum dies judicii diffisus esset, statim in jus sequi actorem cogebatur: eique non sequenti præsentibus antestatis actor judicium de-

29. [1] Si vis vocationi fuat, testamini: igitur em capito antestari.

30. [2] Si calvitur, pedemve struit, manum endo jacito,

Ex-

nunciabat. Antestatos autem inde appellatos putavit Porphyrion, quod ante superstites sive testes deberent advocari, & in testimonium adhiberi, quam actor reum manu posset prehendere. Et id quidem expressa Decemvirali lege fuisse cautum, idem addidit: quam ego sic restituo.

1. Veteres *fuat* dixisse pro *fiat*, testatur Nonius Marcellus, & in Virgilium Julius Sabinus. *em* quoque pro *eum* Antiquos posuisse, auctor est Festus. Itaque si actor adversarium vocaret in jus, & is vi resisteret, [ut ita vis fieret vocationi] voluerunt Decemviri actorem testari, hoc est, testes aliquos advocare, *igitur em capito*, id est, tunc eum capito, sive eum manu prehendito: *antestari*, hoc est, attestando, sive Græcorum more, τῷ μαρτυρήσασθαι, ut observavit Brissonius. Ut ita ne ex lege quidem XII tabularum reus manu prehendi sine antestatione potuerit.

Nec satis erat Decemviris manibus antestationis medio reos prehendi, verum si calverentur, si pedem struerent: hoc est, si frustrarentur, vix pedem pedi præferrent, fugerent, otiose irent, remorarentur [ut Festus in verbo *Struit*, & Cajus I. C. *in l.* 233. *D. de verb. sign.*] manus in reos injici, hoc est, manibus reos trahi & rapi in jus permiserunt Decemviri, his verbis:

2. Antestationes sic fieri solebant: Auriculum actor unius ex superstitibus attingens, sic eum interrogabat: *Licet antestari?* Si ille responderet, *Licet*, manus in adversarium injiciebantur, perque manus injectionem ducebatur, trahebatur, sique opus esset, ad Prætorem obtorto collo rapiebatur.

Et si quidem aliud nihil in effectu significare videtur antestari, quam testibus uti, vel, ut Plautus ait, testes facere, quando actor in reum manus injicere volebat. Plau. in Cur. *Ne facias testes, neque equidem tibi debeo quicquam.* Proinde ne sine justa causa sic in adversarios sævirent actores, lege constitutum reor Decemvirali, ut qui sine antestatione in reum manus injecisset, injuriarum posset conveniri.

3. Vult

Extant apud Festum reliquiæ in voce vindiciæ.

31. 1 Si 2 vindiciam falsam tulit Prætor, ejus litis arbitros tres dato: Eorum arbitrio fructuum duplione damnum deciditor.

Vindiciæ secundum libertatem.

32. 3 Ut si quis è libertate in servitutem asseretur, Prætor vindicias secundum libertatem decerneret.

33.

---

1. Vult hæc lex, eum, qui falso sibi rem alienam vindicavit, id est, secundum quem post injustam manuum consertionem vindiciæ datæ sunt, ad duplos fructus restituendos teneri: quod idem traditur & in l. 1. C. Th. de fruct. & lit. expens. Et apud Paulum lib. sentent. 5. c. 9. Ex die, inquit, accepti judicii dupli fructus computantur.

2. *Vindiciam*, Servius Sulpicius vocabulo singulari numero formato, esse ait, cum aliqua de re controversia est ab eo, quod vindicatur.

3. Capitis hujus extat testimonium apud Dionys. Halicar. libro 11. ubi de assertione Virginiæ puellæ commemorans, scribit Numitorium ipsius avunculum & assertorem postulasse ab Appio Claudio Decemviro, ut legem à se in XII Tabul. præscriptam servaret, in qua ita cautum esset: *σώματος εἰς δουλείαν ἐξ ἐλευθερίας ἀγομένου μὴ τὸν ἀφαιρούμενον τὴν ἐλευθερίαν, ἀλλὰ τὸν φυλάττοντα κύριον εἶναι μέχρι δίκης.* id est, Ejus qui in servitutem ex libertate asseritur, dominum usque ad exitum judicii non eum esse, qui contra libertatem, sed qui pro libertate pugnat.

Hoc vero prætermittendum non est, quin lex non eam tantum causam complexa sit, quam Dionysius nominatim retulit; nimirum cum quis è libertate in servitutem asseritur: sed etiam alteram contrariam, cum è servitute scilicet in libertatem vindicatio fit. H.

Paulus in l. 24. D. de lib. caus. Ordinata, inquit, liberali causa liberi loco habetur is, qui de statu suo litigat. Item l. seq. Post ordinatum liberale judicium, homo, de cujus statu controversia est, liberi loco habendus est.

33. ÆRIS CONFESSI, [1] ÆRISQUE DEBITI JUDICATIS TRIGINTA DIES JUSTI SUNTO. POST DEIN MANUS INJECTIO ESTO: in jus ducito. Ni judix cœtum faxit, nemut quips endo eo in jure vindex esit, secum duci-

---

1. RÆ. Videndum quæ sint hujus restitutionis rationes præcipuæ, ob quas lectio vetus sic immutata est. Pro *Rebusque judicatis*, reposuimus, *Ærisque debiti judicatis*. Certe quia in hac lege non de confessi tantum, sed etiam de æris debiti judicatis, id est, damnatis tractatur. Confessi æris, passive dicitur, pro, de quo reus confessus est. Deinde subauditur nomine, ut cum diximus, noxæ dedere, nomine scilicet. Ut apud Cic. Verrina V. Lucri aut accessionis dare, inquit Gellius, ac debiti judicatis xxx dies sunt dati. Et quod apud eundem Gellium sic nullo sensu legitur, *ni judicatum facit, aut qui spendo eo in jure vim dicit*: illud sic emendandum videtur, *ni judicatum faxit, nemut quips endo eo in jure vindex esit*: Festus auctor est, Veteres pro fecerit, faxit, & pro egerit, axit dixisse: eosque pro nisi etiam, unico verbo nemut, usos esse.

Jacobus Cujacius in antiquo exemplari & fideli, pro *quispiam*, testatur legi *quips*. Cujacii emendationem mirum in modum confirmat vulgaris lectio. Dubium enim non est, quin apud Gellium hæc verba, *qui spendo eo*, ex his verbis, *quips endo eo*, librariorum imperitia depravata sint: qui legis verba non percipientes, dictionem *quips* diviserunt, & ejus postremas literas duas *ps*, sequenti dictioni *endo*, adjecerunt: & ita pro *quips endo*, *qui psendo* reposuerunt.

Pro *vim dicit*, in eodem exemplari *vindicit* legi, refert idem Cujacius: An Veteres vindicit ea forma, qua lavit, sonit, dixerint, non satis constat. Quod autem sonit & lavit Veteres dixerunt, hoc inde est, quod iidem etiam lavere, & sonere dicerent, ut testatur Nonius Marcellus. Illud certum est, vindicem ab eo appellatum esse, si Festo credimus, quod vindicat, quo minus is qui prensus est, ab aliquo teneatur.

Quid igitur obstat, quo minus pro, *vim dicit*, legamus *vindex esit*? Maxime quod hanc emendationem antiqua per vindicem asserendi ratio videatur confirmare, quam eleganter descripsit Livius lib. sexto. Centurionem

cito, vincito aut nervo, aut compedibus quindecim pondo, ne minore, aut si volet, majore vincito: Si volet, suo vivito. ni suo vivit: qui em vinctum habebit, libram farris endodie dato, si volet plus, dato. 34.

nem, inquit, nobilem militaribus factis, judicatum pecuniæ cum duci vidisset M. Manlius medio foro cum caterva sua accurrit, & manum injecit, vociferatusque de superbia patrum, & crudelitate fœneratorum, miseriis plebis, virtutibusque ejus viri, fortunaque: tum vero, Ego, inquit, nequicquam hac dextra Capitolium, arcemque servavero, si civem commilitonemque meum à Gallis victoribus captum in servitutem, ac vincula duci videam. Inde rem creditori palam populo solvit, libraque & ære libertatem emittit, deos atque homines obtestantem, ut M. Manlio liberatori suo, parenti plebis Romanæ, gratias referant. Indeque vindicem libertatis appellatum M. Manlium testatur paulo post idem Livius.

Ajunt Decemviri, *secum ducito*. Quo? In nervum, in vincula, in carcerem privatum. Idem Livius lib. 6. [*Sunt verba C. Licinii Stolonis in legis de ære alieno rogatione*] An placeret fœnore circumventam plebem ni potius quam sortem creditam solvat, corpus in nervum ac supplicia dare? & gregatim quotidie de foro addictos duci? & repleri vinctis nobiles domos? & ubicunque patricius habitet, ibi carcerem privatum esse?

Quod autem pro *libras farris* reposuimus *libram farris*, certa legis sententia hanc emendationem suadere videbatur: ea siquidem legis est sententia, ut si illa quam lex constituit farris quantitate nexus non sit contentus, velit plus dari. Quis ergo tam erit imperitus, ut non intelligat, certam farris quantitatem legem expressisse? Si itaque legeris, libris farris, qui quæso fieri potest, ut plus petatur?

Ideoque certam visi sunt Decemviri farris quantitatem expressisse, nimirum libram unam, quasi contentus non esset nexus, voluerunt plus dari. Voluerunt igitur Decemviri nexos, ni suo viverent, à creditoribus ali. Eoque respexisse visus est Terentianus ille Phormio, his versibus:

Aliis aliud est periculum unde aliquid abradi potest.
Mihi sciunt nihil esse, dices, ducunt damnatum domum:
Alere nolunt hominem edacem.

Sunt qui pro *in dies*, *endo dies* legunt. Ravardus con-

34. [r] Ni cum eo pacit, sexaginta dies in vinculis retineto. Trinis nundinis continuis in comitium procitato, ærisque æstimiam judicati prædicato. Tertiis nundinis capite pœnas luito, aut trans Tyberim peregre venum ito. ast si pluses esunt rei, Tertiis nundinis parteis secanto: si plus minusve secuescunt, ne si fraude esto.

Ul-

---

tendit *endo die*, ea forma & ratione legendum esse, qua apud Festum endo procinctu unica dictione legimus Endoprocinctu, in procinctu: Endoplorato, implorato: sic endo die, quotidie. Et hæc quidem ad illam legis partem, quæ apud Gellium ipsis Decemvirorum verbis mendose legitur, sufficiant.

r. Eam vero, quam idem Gellius declarat, verbis antiquis, & quæ Decemvirorum temporibus Romæ in usu fuisse existimamus, restituere conati sumus. Itaque hæc Gellii verba, Erat autem interea jus paciscendi, ac nisi pacti forent, habebantur in vinculis dies sexaginta: sic restituimus, *Ni cum eo pacit, sexaginta dies in vinculis retineto.* Sic locuti sunt etiam alio loco Decemviri, *Si membrum rupit, ni cum eo pacit, talio esto*, Item hæc Gellii verba inter eos dies trinis nundinis continuis ad prætorem in comitium producebantur, quantæque pecuniæ judicati essent, prædicabatur: sic in legis formam redegimus, *Trinis nundinis continuis in comitium procitato ærisque æstimiam judicati prædicato.* Procitare Veteres dixisse pro vocitare, & producere, scribit Festus: qui eosdem pro æstimatione *æstimiam* dixisse etiam adnotatum reliquit: denique quod idem Gell. nexos tertiis nundinis capitis pœnas dedisse, aut trans Tyberim peregre venum iisse scribit, hoc etiam in legem ita transtulimus: *Tertiis nundinis capite pœnalis luito, aut trans Tyberim peregre venum ito.* Cæterum postrema hujus legis pars, quæ etiam vitiosa passim circumfertur, sic est expressa: *Ast si pluses esunt rei, tertiis nundinis partes secando: si plus minusve secuesunt, ne si fraude esto.* Veteres pro plures & plurima, & pluses dixisse, & plusima. Dicebant etiam se vel nesi, pro fine & reorum nomine, actorem & reum promiscue accipiebant: ut tradit Festus.

Cur vero Decemviri noluerint addictos nervo aut vinculis quindecim pondo minoribus vinciri, scribit lib.

5. Festus

Ulp. in l. 1. D. de tign. injunct.

35. [1] Tignum junctum ædibus vineæve, & concapu, ne solvito.

Ut qui illud junxisset domino dupli præstaret.

36. [2] Di turpitias sarcito.

37.

---

5 Festus, fuisse quædam sacrificia, in quibus ita clamitabat lictor, *Hostis, vinctus, mulier, virgo exesto:* scilicet interesse prohibebantur. Unde colligimus vinctos, sive nexos, sacris olim interesse solitos. idcirco compedes quindecim pondo majores, quia essent graviores, quam ut iis cum sacris intersunt, sese vincti subducere possint, aut fugere: expresse videntur requirere Decemviri: ne si minores essent, aut nexis custos perpetuo adesset in sacris, aut sine custode aliquod fugæ periculum subirent creditores. Et eo forte spectat illa legis Decemviralis particula, quæ apud Festum libr. XII. Antonii Augustini diligentia sic emendata legitur, AST EI CUSTOS NEC ESIT: cum antea, *Arte custodes nec sint*, perverso sensu legeretur.

1. Extant hæ reliquiæ apud Festum in voce *Tignum*, ubi scribit: Tignum non solum in ædificiis, sed etiam in vineis: ut est in Duodecim: *Tignum* junctum ædibus vineæve & concapu, ne solvito. Vide in lege, Gemma, 6. D. ad exhib. l. de eod. 63. D. de donat. inter vir. l. in rem 23. §. tignum. D. de rei vind. leg. qui res suas. 98. in fin. D. de solut. §. cum in suo 31. instit. de rer. divis. leg. 7. §. 7. D. de acquir. rer. dom. Legis autem æquitatem Ulpianus eodem loco hanc profert: Ne vel ædificia sub hoc prætextu diruantur, vel vinearum cultura turbetur.

Tigni appellatione omnem materiam contineri, ex qua ædificia constant. quæque vineæ necessaria sunt, veluti perticæ, aut pedamenta: l. tigni. D. de verb. sig. l. tigni. D. ad exhib. Itaque sive trabes quis alienas, sive saxa, sive lateres, sive cæmenta suis ædibus junxerit, dupli eo nomine domino ex hac 12 Tab. lege teneri, Jurisconsulti constituerunt.

2. Ulpianus [*in l. 1. D. ad leg. Aquil.*] testatur, caput aliquod in XII Tabulis de damno injuria dato fuisse: sed supervacuum esse illud referre. Festus autem in voce *Rupitias*, & item in voce *Sarcito*, ita loquitur: Rupitias

37. 1 Ut qui alienas arbores injuria cecidisset, in singulas æris viginti quinque lueret.

Ex Macrob. lib. 1. c. 6.

38. 2 Si nox furtum faxit, & im aliquips occisit,

---

tias in duodecim damnum dederis. *Sarcito* in Duodecim, Ser. Sulpicius ait significari damnum solvito, præstato. Rumpendi autem verbo usam quoque legem Aquiliam, eoque multa admodum contineri docet Ulpianus multis verbis in l. si servus, 27. §. 9. D. ad legem Aquil.

1. Fuit & arborum, ait Plinius lib. 18. c. 1. cura legibus priscis, cautumque est XII Tab. ut qui injuria cecidisset alienas, lueret in singulas æris XXV.

Itemque apud Paulum in l. 1. D. arb. fur. cæs. Si furtim, inquit, arbores cæsæ sint, & ex lege Aquilia, & ex Duodecim tabulis danda est actio, &c. Dubitari potest utrumne in lege, *Si injuria*, scriptum fuerit, ut apud Plinium legimus, an vero potius *Furtim*, ut Jurisconsulti [*l.* 1. & *l.* 8. *D. eod.*] Furtim inquiunt, arborem cædit, qui clam cædit. Si ceciderit, & lucri faciendi causa contrectaverit, etiam furti tenebitur lignorum causa.

Et Cajus l. 2. quæ ex primo illius libro ad legem XII Tab. descripta est: Eos, inquit, qui arbores & maxime vites ceciderint, etiam tanquam latrones puniri. Nam Servius in illud Virgilii *Eclog.* 13.

Atque mala vites incidere falce novellas.

In hoc, inquit, maximum nefas est, quod ait, Vites novellas: Nam veteræ & cum utilitate inciduntur. fuerat autem capitale supplicium, arbores alienas incidere.

2. Decemviri tres furtorum species constituunt: manifestum, nec manifestum, conceptum: addidere Prætores quartam; eamque oblatum nominant. Decemviri furem, qui manifesto furto prehensus esset, occidi tunc permiserunt, si, cum faceret furtum, nox esset; aut interdiu se telo, cum prehenderetur, defenderet. Ex cæteris autem manifestis furibus, liberos verberari, addicique jusserunt ei, cui factum furtum esset, si modo id luce fecissent, neque se telo defendissent.

Servos item furti manifesti prehensos, verberibus affici, & è saxo præcipitari, sed pueros impuberes Prætoris arbitratu verberari voluerunt, noxamque ab his factam farciri. Aliis deinde furtis, quæ nec manifesta appellantur, pœnam imposuerunt dupli. *Nox* pro noctu, & *im* pro eum posuisse. Furtum autem conceptum, ac si manifestum

ſit, jure cæſus eſto. I. R.

Ex

ſtum foret, Decemviros etiam vindicaſſe, Gellius author eſt, lib. 11. cap. 8. Ea quoque furta, inquit, quæ per lancem liciumque concepta eſſent, perinde ac ſi manifeſta forent, vindicaverunt. Quo quidem in loco nihil eſſe aliud furtum per lancem & licium conceptum videtur, quam illud furtum, quod conceptum ſimpliciter à Prudentibus juris eſt appellatum. Lance, inquit Feſtus, & licio, apud antiquos dicebatur, qui, quia furtum quærebat in domo aliena, licio cinctus intrabat, lancemque ante oculos tenebat propter matrumfamilias, aut virginum præſentiam. Unde manifeſtum ſatis eſt, lancem liciumque nihil aut adjeciſſe, aut ſubſtantiæ concepti furti detraxiſſe, ſed nudam duntaxat furti inveſtigandi rationem denotaſſe. Moris enim Decemvirorum temporibus fuiſſe videtur, ut ſi quis alicujus ædibus furtum vellet quærere, illud faceret nudus licio cinctus, & lancem ante oculos tenens, juratusque deos legum cuſtodes ſeſe reperiendi ſpe furtum quærere. Et tunc quidem alter ille, apud quem furtum quærebatur, domum ſuam ei, qui furtum quærebat, aperire & in obſignatis & non obſignatis locis liberam furti inquirendi poteſtatem facere cogebatur. Quem morem primum à Græcis uſurpatum, deinde in Ro. Remp. olim invectum fuiſſe. ſi quis forte ſatis ſibi non perſuaſerit, inveniet Platonis de Legibus librum duodecimum, in quo id ita perſpicue traditur, ut omnem auctor divinus cum Feſto, Gellio, aliisque Latinis auctoribus collatus, dubitationis ſcrupulum penitus eximat.

Igitur ſi conceptum furtum aliud nullum dici poſſit, quam furtum quæſitum & inventum, auctore Paulo, Sent. lib. 2. tit. 31. & Juſtiniano, in §. conceptum, Inſtit. de oblig. quæ ex delict. naſcun. conſequi recte videtur, aliud quoque nullum dici poſſe furtum per lancem & licium conceptum, quam furtum per lancem & licium quæſitum & inventum.

At poſtquam furtorum quæſtiones, hoc eſt, inquiſitiones cum lance & licio evanuerunt, ut eſt apud Gellium lib. 16. c. 10. tunc furta, quæ per lancem & licium concepta dicebantur, appellari *concepta* ſimpliciter cœperunt.

Cum enim à lege Decemvirali diſceſſum eſſe, & ex manifeſto furto actionem in quadruplum competere demon-

Ex Gell.

39. [1] Ut si neque noctu, neque se telo defendens deprehenderetur, virgis cæsus, ei, cui furtum fecisset, addiceretur.

40.

---

monstrasset Gellius, hæc verba subjecit: *Furti concepti, item oblati, tripli pœna est.* Quibus haud dubie aliud nihil voluisse visus est, quam sicut manifesti furti in quadruplum, sic furti concepti pœnam Decemviralem in triplum conversam à Prætoribus fuisse.

An autem in Duodecim, de eo cujus ope, consilio, furtum factum esset, quicquam fuerit definitum, nihil certi affirmari posset. Nam quod Festus, docens nec pro non Veteres dixisse, in Duodecim scriptum esse ait, *Si aderit furto quod nec manifestum erit:* illud mendosum esse, indicant veteres libri, quibus in Festo restituendo Antonius Augustinus usus est. In iis enim pro *aderit* fuisse videtur scriptum, *adorat*. Et quia *adorare* pro *agere*, interdum antiquos posuisse Festus testatur lib. 1. idcirco sic hanc legis apud eundem Festum particulam esse restituendam existimat Ræyardus, *Si adorat furtum, quod nec manifestum esit, duplionem luito:* & sic intelligendam, ut qui furtum nec manifestum fecisset, duplo mulctaretur. Usus in eadem significatione verbo adorare videtur in Octavio Minutius Felix: At enim, inquit, nos exequias *adoramus*, eadem tranquillitate qua vivimus: hoc est, exequias facimus, celebramus eadem, qua vivimus tranquillitate. Et hæc de furtis, de quibus pacisci Decemviros etiam permisisse, passim traditum est. Mirum vero est, in hoc capite prætermissum ab omnibus, quod Cajus testatur: *ut tamen id ipsum cum clamore testificetur.* Quibus ex verbis præclaram illam sententiam Ulpianus expressit, quæ traditur in l. nona D. ad leg. Cor. de sicar.

Furem nocturnum si quis occiderit, ita demum impune fieret, si parcere ei sine periculo suo non potuit. Quod si verum est, sane illud intelligitur, non jam tanquam furem, sed tanquam sicarium & insidiatorem interfici. ut facile existimare liceat, non id ex lege XII. Tab. sed ex edicto, ad quod ea lex inscripta est, profectum fuisse: præsertim cum idem scribat in leg. 5. D. ad leg. Aquil. Si quis cum posset furem apprehendere, maluerit occidere, magis esse, ut injuriam fecisse videatur, & lege Cornelia teneatur.

1. Tria ea hac lege notanda atque observanda sunt. Pri-

40. [1] Ne quis [2] unciario fœnore amplius exerceto.

Ca-

Primum enim intelligimus, quo ex fonte manifesti furti appellatio fluxerit: nimirum quia fures prehendebantur. Prehensionem autem nostri interpretati sunt, vel in ipso actu, vel in loco ipso, vel antequam in locum ipsum rem deportaverint.

Unde Masurius l. 3. D. de furtis, eodem apud Gellium loco manifestum furtum definit, quod deprehenditur, dum fit: faciendi finem esse, cum perlatum est, quo ferri cœperit. Denique manifesti furti appellationem à manibus dictam, nemo ignorat.

Alterum observandum est, quod prehensus fuit virgis cædebatur: Majores enim nostri [ut Cæsar apud Salustium loquitur] Græciæ mores imitati verberibus animadvertebant in cives: de condemnatis summum supplicium sumebant: postea lege Porcia, aliisque legibus, exilium damnatis permissum est.

Postremum notatione dignum est, de addictione in servitutem, ut non mancipium quidem prehensoris servus fieret, sed in ejus servitute perpetua esset, eique tanquam servus operas daret.

1. Prima pars hujus legis testimonium habet apud Cornel. Tacitum lib. v. ubi sic scribit: Sane vetus urbi funebre malum, & seditionum discordiarumque creberrima causa: eaque cohibebatur antiquis quoque & minus corruptis moribus. Nam primo XII. Tabb. sanctum, ne quis unciario fœnore amplius exerceret: cum antea ex libidine locupletum agitaretur.

Alteri parti quæ sanctio legis est, argumentum suppeditat, quod Cato scribit initio lib. de re rust. his verbis: Majores nostri sic habuerunt, & ita in legibus posuerunt, Furem dupli condemnari, Fœneratorem quadrupli. Quando pejorem civem existimaverint fœneratorem, quam furem, hinc licet existimari.

Cum Græci summam usuram esse definiissent, cum drachmæ singulæ in minas singulas mensibus singulis penderentur, eorundem exemplo Decemviros usuram summam fecisse, cum pars sortis centesima singulis mensibus persolvitur: hoc est, cum ȼ centum aureis unus singulis mensibus penditur. Nunc quod sit fœnus unciarium, breviter explicandum est.

2. *Unciarium* fœnus non ex menstrua ratione definitur: cum

Cajus l. 1. ff. fam. ercif. Ulp. l. 4. eod.

41. 1. Uti cæterarum rerum si heredes partem quisque suam habere mallent, familiæ erciscundæ arbitrum sumerent: cui totius rei jus arbitriumque permitterent.

CLAU-

cum singulis mensibus pars assis (quæ drachma apud Græcos esset) duodecima penditur: neque enim As in usuris est menstruus, sed annuus duntaxat. Id vero anni ratione hoc modo, quia usurarius As est, cum unoquoque anno duodeni in centenos penduntur: semis usurarius erit, cum seni quotannis pendentur: uncia, cum unus: sextans, cum bini: quadrans, cum terni: triens, cum quaterni: quincunx, cum quini: septunx, cum septeni: bes, cum octoni: dodrans, cum noni: dextans, cum deni: deunx, cum undeni: Illud minime prætereundum est, quod Livius *lib.* 7. testatur. Legem hanc, annis posteaquam perlata est 97. depravatis (ut credi par est) temporibus obsoletam, renovatam à M. Duilio, L. Mænio tribunis plebis fuisse, Marcio, Manlio Coss. anno 389. quam plebs aliquanto cupidius scivit, accipitque, quam Patres, quibus hanc æque læta erat. Cum autem furtum natura turpius sit, quam fœneratio: illud enim jure gentium turpe est, hæc gentium prope omnium institutis comprobata est: præterea cum furtum invitis dominis fiat, fœneratio vero ambobus consentientibus exerceatur, quidnam causæ fuit, cur fœneratores quadrupli, fures dupli damnandi viderentur? Hoto. respon. Quia, cum furtum natura, hoc est (ut Cicero loquitur) sua sponte turpe sit, multo facilius homines ad fœnerandum, quam ad furandum adducuntur. Pœnæ igitur gravitate multitudo deterrenda fuit.

1. *Familiæ* nomine res hereditariæ à lege duodecim Tabul. appellantur. *Ercisci* Veteres pro partiri ac dividere dicebant. Unde illud Festi. Erctum citumque fit inter consortes: *Erctum* à coërcendo dictum: unde & Erciscundæ, & Ercisci. *Citum* autem est vocatum à ciendo. *Erctum* dici potest, quia cum hereditas divisa est, alter ab alterius parte arcetur. Itaque certa & solemnia fuisse verba, quibus arbiter, partibus divisis, alterum ab alterius parte arceret. Cicero in 1. de Orat. significat. Summa huc pertinet ut Arbiter Familiæ erciscundæ additus, primum singulas res, si commode fieri possit, singulis adjudicet: si non possit, & unius pars præponderet, tum eum alteri in pecuniam certam condem-

CLAUSULA LITIUM

42. [1] Ut jurisjurandi ad fidem astringendam præcipua vis esset.

---

demnet, quod si unus aliquis solus fructus percepit, remque hereditariam corrupit aut consumsit, tum eum in certam quoque pecuniam alteri condemnet. l. 16. l. 19. l. 55. D. famil. ercisc.

1. Cicero Off. 3. ita scribit: nullum enim vinculum ad stringendam fidem jurejurando Majores arctius esse voluerunt. Id indicant leges in XII Tab. &c. Gellius *lib.* 7. *cap.* 18. Jusjurandum, inquit, apud Romanos inviolate sanćteque habitum servatumque est. Id & moribus legibusque multis ostenditur, &c. Sed nemo id copiosius explicavit Dionysio, qui libro x extremo, Regi Numæ institutum illud assignat. Polyb. 6. commemorat, tantum apud Romanos jurisjurandi religionem valuisse, ut ea laude facile gentibus omnibus antecellerent. Nam si Græco homini, inquit, qui magistratum gerat, talentum unum committatur, etiam si decem scribendo adsint, signaque totidem atque etiam duplo plures testes extent, fidem tamen plerumque violant. Apud Romanos autem, qui cum Rempubl. gerunt, majorem multo pecuniam tractant, sola jurisjurandi sui religione in officio suo continentur. Ad hanc porro legem illud Caji pertinet, *l.* 1. *de jurejur.* Maximum remedium expediendarum litium esse Jurisjurandi religionem.

IN-

INDEX RERUM

Tam in Institutionibus Imperialibus ipsis, quam in Notis ad eas occurrentium.

A.

Actio

Ar-

I N D E X.

Fæ-

Jus

Ne-

V.

FINIS.

